T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

ANKARA SANCAĞI'NDA MODERN EĞİTİM KURUMLARI (1865-1920)

Abdullah CENGİZ
16936304

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ

Diyarbakır 2021

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

ANKARA SANCAĞI'NDA MODERN EĞİTİM KURUMLARI (1865-1920)

Abdullah CENGİZ
16936304

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Ankara Sancağı'nda Modern Eğitim Kurumları (1865-1920)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

19/03/2021

Abdullah CENGİZ

ÖN SÖZ

Eski çağlardan beri toplumların dil, din, ırk, kültür ve bilgi birikimleri birbirinden farklı şekillerde gelişmiştir. Yeteneklerin geliştirilmesi ve bilgi birikiminin aktarılmasında eğitimin gücü ve etkisi önemli olmuştur. Bu yüzden tarih sahnesindeki her devlet, eğitimi siyasetinin temel öğelerinden biri hâline getirmiştir. Bu durumun yansımaları Osmanlı Devleti'nde de görülmüş, devletin kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem verilmiştir. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren iç ve dış nedenlerden dolayı siyasî ve ekonomik alanda duraklama, eğitimi de olumsuz yönde etkilemiş, farklı sahalarda görülen ıslahat çalışmaları eğitim sahasında da hız kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa devletleri karşısında aldığı askerî mağlubiyetler nedeniyle öncelikle bu alanda ıslahatlar yapmış ve Tanzimat dönemine kadar Avrupa tarzı askerî mektepler açmıştır. Tanzimat döneminde sivil bürokrasinin yaygınlaşmasına paralel olarak askerî mekteplerin yanında sivil eğitim kurumları da gelişmeye başlamıştır. Tanzimat döneminde başlayan eğitim reformu çalışmaları, 1869 tarihli Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin ilan edilmesiyle sistematik ve belirgin hâle gelmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, eğitim alanında başlattığı kapsamlı değişimi başta İstanbul olmak üzere tüm vilâyet, sancak, kaza, nahiye ve karyelere yaymaya çalışmıştır. Osmanlı'nın vilâyet, sancak, kaza, nahiye ve karyelerinde sivil mektepler olarak; ibtidâî, rüşdî, idâdî ve meslek mektepleri açılarak sayıları günden güne artmıştır. Bu modern eğitim kurumlarının açıldığı yerlerden biri de Ankara Sancağı'dır.

Bu araştırmada, 1865'ten 1920'ye kadar Ankara Sancağı'nda açılan modern eğitim kurumları incelenmiştir. Çalışmada başta Devlet Arşivleri Başkanlığı belgeleri olmak üzere Ankara'da çıkan gazete, mecmûa ve vilâyet salnameleri, maârif ve devlet salnameleri, Maârif Nezâreti ihsâiyât mecmûalarından yararlanılmış, Ankara sancak

merkezi ve kazalarında bulunan modern eğitim kurumları derinlemesine ele alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle Ankara Sancağı'ndaki modern eğitim kurumlarının yapısı ve işleyişi belirlenmiştir.

Bu çalışmada bana cesaret veren, arşiv çalışmalarımda desteğini esirgemeyen ve hepsinden önemlisi, hazırladığım çalışma taslağını titizlikle okuyup eksiklikleri gidermeme yardımcı olan; başta saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ'a, Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve yapıcı eleştirileriyle bana yol gösteren Doç. Dr. Hatip YILDIZ, Doç. Dr. Oktay BOZAN'a ve çalışmamda katkı ve desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALP ve Arş. Gör. Dr. Ömer TAYLAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Öte yandan tezi proje kapsamında destekleyen ve gerekli araştırmaları yapmam için maddi destek sağlayan Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne (DÜBAP) katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Abdullah CENGİZ

Diyarbakır 2021

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı modernleşme dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin Ankara Sancağı'ndaki yansımaları ana kaynaklar ışığında incelenmektedir. Çalışma, giriş bölümünün akabinde dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında modernleşme kavramına değinilerek modern eğitimin genel çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Ankara'nın coğrafi konumu, Ankara adının kaynağı ve Ankara'nın ilkçağdan Osmanlı'nın yıkılışına kadarki târihî yapısı bu kısımda özetlenmiştir. Birinci Bölümde; Osmanlı Devleti'ndeki sıbyan mektepleri, medreseler ve ilk yenileşme döneminde açılan mektepler ile Tanzimat dönemi ve sonrası sivil temel eğitim (ibtidâî), rüşdiyeler, idâdîler, sultânîler, dârülmuallimîn, dârülmuallimât ve mesleki mektepler olmak üzere Osmanlı eğitim sistemi ana hatlarıyla açıklanmıştır. İkinci bölümde; Ankara Sancağı'nda kurulan maârif idâresi ve maârif meclisleri ile sancak dâhilindeki temel (ibtidâî) eğitim hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde; Ankara Sancağı'nda temel eğitim dışındaki rüşdî, idâdî, sultânî, dârülmuallimîn (ibtidâî ve rüşdî), dârülmuallimât, ıslahhâne, sanayi mektebi, numune çiftliği, ziraat ve çoban mektebi, dârüleytam, jandarma mektepleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde; Ankara Sancağı'ndaki Gayrimüslim ve yabancı devletler tarafından açılan mektepler hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde modern eğitim kurumlarını açmak için üretilen gerekçe ve politikaların Ankara Sancağı'na etkisinin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Ankara Sancağı, Eğitim, Modernleşme

ABSTRACT

In this study, the reflections of education-training activities in the Ottoman modernization period in Ankara Sanjak are examined in the light of main sources. The study consists of four chapters after the introduction and a conclusion. In the introduction, the general framework of modern education has been tried to be revealed by referring to the concept of modernization. At the same time, the geographical location of Ankara, the source of the name Ankara and the historical structure of Ankara from antiquity until the fall of the Ottoman Empire are summarized in this section. In the first part; The Ottoman education system has been outlined as primary schools in the Ottoman Empire, madrasahs and primary schools that were opened in the first period of renewal, as well as the basic civil education (ibtidâî), rüşdîs, idâdîs, sultânîs, darülmuallimîn, darülmuallimât and vocational schools during and after the Tanzimat period. In the second part; Detailed information was given about the education administration and education councils established in the Sanjak of Ankara and the basic (ibtidâî) education within the sanjak. In the third part; In the Sanjak of Ankara, rüşdî, idâdî, sultânî, dârülmuallimîn (ibtidâî and rüşdî), darülmuallimât, correctional facility, industrial school, sample farm, agriculture and shepherd school, darüleytam and gendarmerie schools were discussed in detail. In the fourth part; Information was given about the schools opened by non-Muslim and foreign states in Sanjak of Ankara. In the conclusion part, it has been tried to determine the effects of the rationale and policies produced to open modern educational institutions in the Ottoman Empire since the Tanzimat period on the Sanjak of Ankara.

Keywords

The Ottoman Empire, Sancak of Ankara, Education, Modernization

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
TABLO LİSTESİ ..... **XI**
KISALTMALAR ..... **XVI**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN AMACI **1**
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI **1**
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **2**
IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI **2**
V. MODERN, MODERNİTE VE MODERNLEŞME **3**
VI. MODERN EĞİTİM VE OSMANLI DEVLETİ **5**
VII. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERN EĞİTİM SÜREÇLERİ **7**
VIII. ANKARA'NIN TARİHÇESİ **12**
1. Ankara'nın İdari Yapısı 15
2. Ankara'nın Yerleşim ve Nüfus Yapısı 15

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI'DA EĞİTİM

1.1. TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI'DA EĞİTİM **19**
1.1.1. Sıbyan Mektepleri 19
1.1.2. Medreseler 21
1.1.3. İlk Modernleşme Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler 27
1.2. TANZİMAT SONRASI OSMANLI'DA EĞİTİM **28**
1.2.1. Temel Eğitim 34

1.2.2. Rüşdiyeler 39
1.2.3. İdâdîler 43
1.2.4. Sultânîler 49
1.2.5. Dârülmuallimîn 51
1.2.6. Dârülmuallimât 54
1.2.7. Meslek Mektepleri 55

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA MAARİF İDARESİ VE MODERN TEMEL EĞİTİM

2.1. MAÂRİF İDARESİ 57
2.2.1. Ankara Maârif Müdürlüğü 59
2.2.2. Ankara Maârif Meclisi 63
2.2. İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ 67
2.2.1. Erkek İbtidâî Mektepleri 96
2.2.2.1. Ankara Sancak Merkezindeki İbtidâî Mektepleri 96
2.2.2.1.1. Ankara Hamidiye Medresesi İbtidâî Mektepleri 96
2.2.2.1.1.1. Numûne İbtidâî Mektebi 98
2.2.2.1.1.2. Ankara Hamidiye İbtidâî Mektebi 100
2.2.2.1.1.3. Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi 102
2.2.2.1.1.4. Yukarı Yüz İbtidâî Mektebi 104
2.2.2.1.2. Nakşibendi Hamidiye İbtidâî Mektebi 104
2.2.2.1.3. Yeşil Ahî Hamidiye İbtidâî Mektebi 106
2.2.2.1.4. Bağlum İbtidâî Mektebi 108
2.2.2.2. Ayaş Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler 108
2.2.2.2.1. Ayaş İbtidâî Mektebi 108
2.2.2.2.2. Gödel İbtidâî Mektebi 110
2.2.2.3. Beypazarı Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler 110
2.2.2.3.1. Beypazarı İbtidâî Mektebi 110
2.2.2.3.2. Rehber-i Medeniyet İbtidâî Mektebi 111
2.2.2.4. Bala Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 111
2.2.2.4.1. Bala İbtidâî Mektebi 111
2.2.2.4.2. Karaali İbtidâî Mektebi 111

2.2.2.4.3. Hamidiye İbtidâî Mektebi 113
2.2.2.6. Yabanabad Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 114
2.2.2.6.1. Yabanabad İbtidâî Mektebi 114
2.2.2.6.2. Karaviran-ı Bala İbtidâî Mektebi 114
2.2.2.6.3. Gügüm İbtidâî Mektebi 115
2.2.2.6.4. Akdağ İbtidâî Mektebi 115
2.2.2.6.5. Alidede Şeyhler Karyesi İbtidâî Mektebi 115
2.2.2.7. Haymana Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 116
2.2.2.7.1. Haymana İbtidâî Mektebi 116
2.2.2.8. Kalecik Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 117
2.2.2.8.1. Kalecik İbtidâî Mektebi 117
2.2.2.8.2. İnegazilli İbtidâî Mektebi 117
2.2.2.8.3. Şeyh Şami-i Kebir Karyesi İbtidâî Mektebi 118
2.2.2.8.4. Pazarcık İbtidâî Mektebi 118
2.2.2.9. Nallıhan Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 118
2.2.2.9.1. Nallıhan İbtidâî Mektebi 118
2.2.2.10. Sivrihisar Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri 119
2.2.2.10.1. Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi 119
2.2.2.10.2. Günyüzü İbtidâî Mektebi 121
2.2.2.10.3. Yorma İbtidâî Mektebi 122
2.2.2.10.4. Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi 122
2.2.2.10.5. Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi 123
2.2.2.10.6. Asar-ı İrfan İbtidâî Mektebi 125
2.2.2.10.7. Cami-i Kebir İbtidâî Mektebi 126
2.2.2.10.8. Numûne-i Feyz İbtidâî Mektebi 126
2.2.2.10.9. Atlas Karyesi İbtidâî Mektebi 126
2.2.2.11. Çubukabad Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler 126
2.2.2.11.1. Çubukabad İbtidâî Mektebi 126
2.2.2.12. Mihalıççık Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler 128
2.2.2.12.1. Devdaş-ı (Dudaş) Zîr İbtidâî Mektebi 129
2.2.2.12.2. Beğlikahur İbtidâî Mektebi 129
2.2.2.12.3. Dağcı İbtidâî Mektebi 130

2.2.2.12.4. Devdaş (Dudaş) Bâlâ İbtidâî Mektebi 131
2.2.2.12.5. Akde Ağac-ı (İğde Ağacı) Bâlâ İbtidâî Mektebi 131
2.2.2.12.6. Pars Bey İbtidâî Mektebi 132
2.2.2.12.7. İki Pınar İbtidâî Mektebi 132
2.2.2.12.8. Kayı İbtidâî Mektebi 132
2.2.2.12.9. Kuyucak İbtidâî Mektebi 133
2.2.2.12.10. Emircek İbtidâî Mektebi 135
2.2.2.12.11. Koyunağılı İbtidâî Mektebi 135
2.2.2.12.12. İki Kilise İbtidâî Mektebi 136
2.2.2.12.13. Uzun Burun İbtidâî Mektebi 136
2.2.2.12.14. Akköprü İbtidâî Mektebi 136
2.2.2.12.15. Akde Ağacı (İğde Ağacı) Zir İbtidâî Mektebi 137
2.2.2. Kız İbtidâî Mektepleri 138
2.2.2.1. Ankara Hamidiye Medresesi İbtidâî Mektepleri 138
2.2.2.2.1. Yukarı Yüz Kız İbtidâî Mektebi 138
2.2.2.2.2. Aşağı Yüz Kız İbtidâî Mektebi 139
2.2.2.2. Ankara Kız İbtidâî Mektebi 140
2.2.2.3. Ayaş Kız İbtidâî Mektebi 141
2.2.2.4. Sivrihisar Kız İbtidâî Mektebi 141
2.2.2.5. Yabanabad Kız İbtidâî Mektebi 142
2.2.2.6. Beypazarı Kız İbtidâî Mektebi 143
2.2.2.7. Haymana Kız İbtidâî Mektebi 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA TEMEL EĞİTİM DIŞINDAKİ MODERN MEKTEPLER

3.1. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ 145
3.3.1. Erkek Rüşdiye Mektepleri 151
3.3.1.1. Ankara Rüşdiye Mektebi 151
3.3.1.2. Ankara Hamidiye Rüşdiye Mektebi 158
3.3.1.3. Ayaş Rüşdiye Mektebi 159
3.3.1.4. Beypazarı Rüşdiye Mektebi 171
3.3.1.5. Sivrihisar Rüşdiye Mektebi 177

3.3.1.6. Kalecik Rüşdiye Mektebi 184
3.3.1.7. Nallıhan Rüşdiye Mektebi 189
3.3.1.8. Çubukabad Rüşdiye Mektebi 192
3.3.1.9. Yabanabad Rüşdiye Mektebi 193
3.3.1.10. Mihalıççık Rüşdiye Mektebi 196
3.3.1.11. Haymana Rüşdiye Mektebi 200
3.3.1.12. Zir Rüşdiye Mektebi 202
3.3.1.13. Bala Rüşdiye Mektebi 202
3.3.2. Kız Rüşdiye Mektepleri 203
3.3.1.1. Ankara Kız Rüşdiye Mektebi 203
3.3.1.2. Ankara Hamidiye Birinci Kız Rüşdiye Mektebi 208
3.3.1.3. Ankara Hamidiye İkinci Kız Rüşdiye Mektebi 210
3.3.3. Askerî Rüşdiye Mektepleri 213
3.3.3.1. Ankara Askerî Rüşdiye Mektebi 213
3.2. İDÂDÎLER 213
3.2.1. Ankara Mülkî İdâdî Mektebi 213
3.3. SULTÂNÎLER 249
3.3.2. Ankara Sultânî Mektebi 249
3.4. DÂRÜLMUALLİMÎNLER 254
3.4.1. Ankara Dârülmaullimîn-i İbtidâî 254
3.4.2. Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî 272
3.4.3. Ankara Dârülmuallimât-ı İbtidâî 276
3.5. MESLEK MEKTEPLERİ 277
3.5.1. Ankara Islahhâne Mektebi 277
3.5.2. Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi 283
3.5.3. Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi 294
3.5.4. Ankara Dârüleytam Mektebi 315
3.5.5. Ankara Jandarma Mektebi 318
3.6. MAARİFİN EKONOMİK KAYNAKLARI 319

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA GAYRİMÜSLİM VE YABANCI DEVLET MEKTEPLERİ

4.1. GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ 332
4.1.1. Ankara Rum İbtidai Mektebi 339
4.1.2. Ankara Rum Mektebi 340
4.1.3. Ankara Rum Ortodoks Kız Rüşdiye Mektebi 341
4.1.4. Ankara Ermeni Katolik Kız Rüşdiye Mektebi 342
4.1.5. Ankara Ermeni Katolik Kız Mektebi 344
4.1.6. Ankara Ermeni Katolik Erkek Rüşdiye Mektebi 344
4.1.7. Ankara Protestan Mektebi 345
4.1.8. Ankara Yahudi Mektebi 345
4.1.9. Ankara Ruhne-i Terakkî Musevi Mektebi 345
4.1.10. Mihalıççık (Kuyucak) Ermeni Mektebi 346
4.1.11. Sivrihisar Ermeni Kız Mektebi 347
4.1.12. Nallıhan Ermeni İbtidai Mektebi 348
4.2. YABANCI DEVLET MEKTEPLERİ 349
4.2.1. Ecole de Freres de la Doctrine Chretienne Fransız Mektebi 349
SONUÇ 352
KAYNAKÇA 358
EKLER 376

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

TABLO 1: ANKARA MAÂRİF İDARESİ 61
TABLO 2: ANKARA MAÂRİF MECLİS ÜYELERİ 65
TABLO 3: ANKARA SANCAĞI'NA BAĞLI KAZA MECLİS ÜYELERİ 66
TABLO 4: 1894 YILI İSTATİSTİĞİNE GÖRE ANKARA VİLÂYETİ'NDEKİ SIBYAN/İBTİDÂÎ MEKTEPLERİNİN SAYISINI GÖSTEREN CETVEL 72
TABLO 5: 1895 YILI İTİBARİYLE ANKARA SANCAĞI'NDAKİ MEVCUT İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ VE AÇILMASI GEREKEN MEKTEP SAYISI 75
TABLO 6: 1901 YILINA AİT ANKARA VİLÂYETİ'NDE BULUNAN SIBYAN VE İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ İLE MEKTEP OLMAYAN YERLERİ GÖSTEREN RAPORU 78
TABLO 7: II. ABDÜLHAMİD'İN TAHTA ÇIKIŞINDAN İTİBAREN ANKARA SANCAĞI'NDA AÇILAN İBTİDÂÎ MEKTEPLER 80
TABLO 8: BALKAN SAVAŞLARI YÜZÜNDEN GÖREV YERLERİNİ TERK EDEN VE ANKARA SANCAĞI'NA TAYİN EDİLEN MUALLİMLERİN YENİ GÖREV YERLERİ VE ALDIKLARI MAAŞ 89
TABLO 9: ANKARA SANCAĞI'NDA İNŞASINA BAŞLANIP YARIM KALAN VE TAMİRE MUHTAÇ OLAN MEKÂTİB-İ İBTİDÂÎ VE RÜŞDİYENİN MASRAF CETVELİ 90
TABLO 10: ANKARA SANCAK MERKEZİ VE KAZALARINDA AÇILAN DOKSAN İKİ MEKTEBİN YERLERİNİ VE TAHSİSATLARINI GÖSTEREN DEFTER 91
TABLO 11: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA ANKARA VİLÂYETİ'NDE MEVCUT UMÛMÎ İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ 92

TABLO 12: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA UMÛMÎ İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ İLE MUALLİM VE TALEBELERİNİN ANKARA MERKEZ SANCAĞI VE KAZALARINA GÖRE DAĞILIMI 93
TABLO 13: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA ANKARA VİLÂYETİ'NDE MEVCUT İBTİDÂÎ MEKTEBLERİN İCMALİ 94
TABLO 14: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA ANKARA VİLÂYETİ'NDE BULUNAN İBTİDÂÎ MEKTEBLERİNİN DURUMLARINI GÖSTEREN CETVEL 94
TABLO 15: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA ANKARA VİLÂYETİ'NDE BULUNAN İBTİDÂÎ MEKTEBLERİNDE EĞİTİM GÖREN TALEBELERİN MİKTARINI GÖSTEREN CETVEL 95
TABLO 16: ANKARA HAMİDİYE MEDRESESİ İDARE KOMİSYONU 96
TABLO 17: ANKARA HAMİDİYE MEDRESESİ MUALLİM KADROSU 97
TABLO 18: 1905 YILINDA AŞAĞI YÜZ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 104
TABLO 19: 1905 YILINDA NAKŞİBENDİ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER 106
TABLO 20: 1905 YILINDA YEŞİL AHÎ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER 108
TABLO 21: 1905 YILINDA AYAŞ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 109
TABLO 22: BALA KAZASI'NA BAĞLI KARYELERDE HALKIN YARDIMLARIYLA FARKLI TARİHLERDE AÇILAN İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ 114
TABLO 23: 1905 YILINDA HAYMAN İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 116
TABLO 24: 1905 YILINDA BURHAN-I TERAKKÎ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 121
TABLO 25: 1905 YILINDA NUMÛNE-İ İRFAN İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 123
TABLO 26: 1905 YILINDA ASAR-I FEYZ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 125

TABLO 27: ÇUBUKABAD İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NE KAYIT YAPTIRAN TALEBELER 127
TABLO 28: 1905 YILINDA ÇUBUKABAD İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 128
TABLO 29: MİHALIÇÇIK KAZASI'NİN AKKÖPRÜ EMLÂK-I HÜMÂYUN'A BAĞLI KARYELERDE AÇILAN İBTİDÂÎ MEKTEPLER 137
TABLO 30: 1905 YILINDA BEYPAZARI KIZ İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 143
TABLO 31:ANKARA RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 156
TABLO 32: HAMİDİYE MEDRESESİ İDARE KOMİSYONU TARAFINDAN ERKEK RÜŞDİYE MEKTEBİ İÇİN HAZIRLANAN DERS PROGRAMI . 158
TABLO 33: HAMİDİYE RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDEN MEZUN OLAN TALEBELER VE DERECELERİ 159
TABLO 34: AYAŞ RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONE SAYISI 164
TABLO 35:1871-1909 YILLARI ARASINDA AYAŞ RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE BULUNAN TALEBE SAYISI 170
TABLO 36: 1905 YILINDA BEYPAZARI RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 175
TABLO 37: BEYPAZARI RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 175
TABLO 38: SİVRİHİSAR RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER 179
TABLO 39: SİVRİHİSAR RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 182
TABLO 40: KALECİK RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER ... 187
TABLO 41: KALECİK RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 188
TABLO 42: 1908 YILINDA NALLIHAN RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 191
TABLO 43: NALLIHAN RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL DURUMU 192

TABLO 44: YABANABAD RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER 195
TABLO 45: YABANABAD RÜŞDİYE MEKTEBİ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 196
TABLO 46: 1912 YILINDA MİHALIÇÇIK RÜŞDİYE MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 200
TABLO 47: ANKARA KIZ RÜŞDİYE VE İBTİDÂÎ MEKTEBİ'NDE GÖRÜLEN DERSLER 207
TABLO 48:1894 YILINA AİT ANKARA İDÂDÎ MEKTEBİ MUALLİMLERİNİN GİRDİKLERİ ESKİ VE YENİ DERS CETVELİ 227
TABLO 49: 1903 YILI ANKARA İDÂDÎ MEKTEBİ'NDE GÖREVLİ MUALLİMLERİN UHDESİNDEKİ DERSLER VE MAAŞ CETVELİ 229
TABLO 50: ANKARA İDÂDÎ MEKTEBİ'NDE OKUTULAN DERSLER..... 232
TABLO 51: 1891-1907 YILLARI ARASINDA ANKARA İDÂDÎ MEKTEBİ'NDE GÖREV ALAN MUALLİMLERİN ÇİZELGESİ..... 234
TABLO 52:1892-1903 YILLARI ARASINDA ANKARA İDÂDÎ MEKTEBİ'NDE BULUNAN TALEBE SAYISI 243
TABLO 53: ANKARA SULTÂNÎ MEKTEBİ'NDE 1913-1914(R. 1329-1330) DERS YILINDA OKUTULAN DERSLERE GÖRE MUALLİM MEVCUDU 251
TABLO 54: ANKARA SULTÂNÎ MEKTEBİ 1913-1914(R. 1329-1330) DERS YILI TALEBE MEVCUDU 252
TABLO 55: ANKARA SULTÂNÎ MEKTEBİ 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILI SONU İMTİHAN CETVELİ VE MEKTEPTE MEVCUT TALEBELERİN SINIF TAKSİM CETVELİ..... 253
TABLO 56: ANKARA DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ LEYLİ (GECE) İDARE VE MUALLİM KADROSU 256
TABLO 57: DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ'NİN TATBİKAT KISMI MUALLİM KADROSU 261
TABLO 58: ANKARA DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ PERSONEL VE TALEBE SAYISI 263
TABLO 59: DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ YENİ DERS PROGRAMI..... 266

TABLO 60: ANKARA VİLÂYET İDARESİ'NİN DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ YENİ DERS PROGRAMINA UYGUN DÂRÜLMUALLİMÎN KİTAPLARININ LİSTESİ 267
TABLO 61: ANKARA DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILI MEMUR, MUALLİM VE MÜSTAHDEM MEVCUDU. 269
TABLO 62: 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILINDA KADROSUNDA BULUNAN MUALLİMLERİN MENŞE'LERİ 269
TABLO 63: ANKARA DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILI TALEBE MEVCUDU 270
TABLO 64: ANKARA DÂRÜLMUALLİMÎN-İ İBTİDÂÎ 1913-1914 (R. 1329-1330) DERS YILI UMÛMÎ İMTİHAN SONUÇLARI 271
TABLO 65: ANKARA SANAYİ MEKTEBİ PERSONEL DURUMU 294
TABLO 66: ANKARA NUMÛNE ÇİFTLİĞİ'NİN 1898-1899 YILINA AİT ZİRAAT VE HASILAT CETVELİ 312
TABLO 67: ANKARA MAÂRİF İDARESİ'NİN 1316 (1899) YILI MAYIS AYINA AİT MASRAF CETVELİ 323
TABLO 68: ANKARA SANCAĞI'NIN R.1329 (1913) YILI MAÂRİF MASRAF BÜTÇESİ 324
TABLO 69: ANKARA SANCAĞI'NIN R.1330 (1914) YILI MAÂRİF MASRAF BÜTÇESİ 325
TABLO 70: ANKARA SANCAĞI'NIN R.1331 (1915) YILI MAÂRİF MASRAF BÜTÇESİ 326
TABLO 71: OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI DEVLETLERİN AÇTIĞI MEKTEPLERİN SAYISI 333
TABLO 72:VİTAL CUİNET'E GÖRE ANKARA SANCAĞI'NDAKİ MEKTEP VE TALEBE SAYISI 334
TABLO 73: 1912-1913 YILI MAARİF İSTATİSTİĞİNE GÖRE ANKARA SANCAĞI'NDAKİ GAYRİMÜSLİM MEKTEPLER, BU MEKTEPLERDE GÖREV YAPAN MUALLİM VE ÖĞRENİM GÖREN TALEBELERİN MEVCUDU 334

KISALTMALAR

A. MKT. MHM	Sadâret Metubî Mühimme Kalemi Evrakı
A. MKT. MVL	Sadâret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı
A. MKT. UM	Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.AMD	Amedi Kalemi Evrakı
A.MKT. NZD	Nezâret ve Devair Evrakı
AE. SAMD. III	Ali Emiri Ahmed III Evrakı
BEO	Babıali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C.MF.	Cevdet Maârif
DH. MKT.	Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
DH. EUM 5. Şb.	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmîye Beşinci Şube
DH. İD	Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı
DH. MUİ	Dâhiliye Muhaberat-ı Umûmîye İdaresi Evrakı
DH. SYS	Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı
DH. TMIK. S	Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
DH. UMVM	Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı
H.	Hicri
Hat	Hatt-ı Hümayun
HR. SYS	Hariciye Nezâreti Siyasi
HR. TH	Hariciye Nezâreti Tahrirat
İ.AZN	İrade Adliye ve Mezâhib
İ.B.B.	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ.DH	İrade Dâhiliye
İ.HR	İrade Hariciye
İ.HUS	İrade Hususi
İ.MF	İrade Maârif
İ.MVL	İrade Meclis-i Vala
İ.MMS.	Meclis-i Mahsus
İ.OM	İrade Orman ve Maadin
İ.RSM	İrade Rüsumat
İ.ŞD	İrade Şûrâ-yı Devlet
MF. İST	Maârif Nezâreti İstatistik Kalemi
MF. İBT	Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi
MF. MKT	Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi

MF. MGM	Maârif Nezâreti Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği
ML. EEM.	Maliye Nezâreti Emlâk-ı Emiriyye Müdüriyeti
MV.	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
İ.MSM.	Mesail-i Mühimme
R.	Rumi
s.	Sayfa
ŞD	Şûrâ-yı Devlet Evrakı
Td.	Ticaret, Nafia, Orman, Maâdin Ve Ziraat Nezâretlerine Ait Defterler
TS. MA. e	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Y.A.HUS	Sadâret Hususî Maruzat Evrakı
Y.A.RES	Yıldız Sadâret Resmi Maruzat Evrakı
Y.MTV	Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK. MF	Perakende Evrakı Maârif Nezâreti Maruzatı
Y.PRK. OMZ	Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti Maruzatı

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı karşısında aldığı askerî yenilgiler yüzünden öncelikle bu alanda ıslahatlar yapmıştır. Askerî alanlarla sınırlı kalan yeniliklerle bir takım başarılar sağlanmış ise de modern bir devlet oluşturmanın ancak sivil eğitimle mümkün olacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden Tanzimat döneminde sivil bürokrasinin yaygınlaşmasına paralel olarak, askerî mekteplerin yanında sivil eğitim kurumlarının da gelişmesi için gerekli adımlar atılmıştır. Tanzimat döneminde başlayan sivil eğitim reformu çalışmaları, 1869 tarihli Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin ilan edilmesiyle sistematik ve belirgin hâle gelmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, eğitim alanında başlattığı kapsamlı değişimi başta İstanbul olmak üzere tüm vilâyet, sancak, kaza, nahiye ve karyelere yaymaya çalışmıştır. Bu araştırmada modern eğitimin Ankara Sancağı'ndaki yansımlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmanın zaman kapsamının 1865 yılı ile başlatılmasında, modern mektep olarak rüşdiyelerin 1853 yılından itibaren taşraya yayılmasının neticesinde, rüşdiyenin Ankara Sancağı'nda 1865 yılında açılması etkili olmuştur. Araştırmanın 1920'ye kadar getirilmesinde etkili olan neden ise 1920'den sonra biri İstanbul'da Maârif Nezâreti, diğeri Ankara'da Maarif Vekâleti olmak üzere eğitimde iki başlı bir yönetime gidilmiş olmasıdır. Araştırmada söz konusu mekân, vilâyet merkezi olan Ankara Sancağı ve kazalarıdır. Bu çerçevede Ankara Sancağı'nın modern anlamda siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel alandaki değişimlerin eğitime etkisinin ne olduğu araştırmanın kapsamını oluşturmuştur. Diğer yandan Ankara Sancağı'ndaki gayrimüslimlerin ve yabancı devletlerin açmış oldukları eğitim kurumlarının niteliği ve bu kurumların Müslüman mekteplerine etkilesi incelenmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın konusunu oluşturan dönemde, Ankara'daki eğitim-öğretim etkinliklerini ilgilendiren bilgiler, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki kataloglar taranmıştır. Gerekli taramanın ardından tespit edilen belgeler transkripsiyon edilerek ilgili başlıklar altında tasnif edilmiştir. Daha sonra dönemin Ankara basınının mevcut gazete ve dergi nüshaları incelenerek buralarda konu hakkında çıkmış haberler ve yazılar belirlenmiştir. Belirli dönemlerde hükümetin (devlet salnameleri), Maârif Nezâreti'nin ve Ankara Vilayeti'nin çıkarmış oldukları salnameler ile eğitimin modernleşmesiyle alakalı kanun, nizamnâme, talimatnâme ve düstur koleksiyonları taranarak gerekli bilgiler kaydedilmiştir. Araştırmanın konusunu kapsayan telif eserler, makaleler ve tezler de incelenerek çalışmanın kaynakları toplanmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, araştırmanın konusuna göre başlıklar halinde tasnif edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada bilgilerin aktarımında daha kolay anlaşılması için tablolar oluşturulmuştur.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmanın en önemli kaynağı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Maarif Nezâreti, İradeler, Hariciye Nezâreti, Dâhiliye Nezâreti, Şûrâ-yı Devlet ve Yıldız kataloglarında bulunan belgeler olmuştur. Bu belgeler, çeşitli kalemlere ait dosyalar içerisinde tasnif edilmiştir. Araştırmanın önemli kaynaklarından birisi de Devlet Salnameleri (1847-1929), Maarif Nezareti Salnameleri (1898-1903) ve Ankara Vilayet Salnameleri (1871-1907) olmuştur. Devlet Salnameleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Maarif Nezâreti Salnameleri ise XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın başlarına kadar mevcut mekteplerin muallim ve talebelerin hakkındaki sayısal verinin yer aldığı kaynaklardır. Ankara Vilayeti'nde ilk salname H. 1288 (1871) yılında hazırlanmıştır. Ankara Vilayetine ait diğer salnameler; H. 1291 (1874)-H. 1295 (1878)-H. 1309 (1892)-H. 1311 (1894)-H. 1318 (1900)-H. 1320 (1902)-H.1325 (1907) yılında hazırlanmıştır.[1] Ankara Vilayet Salnameleri (1871-1907), Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı tarafından, günümüz

[1] BOA, DH. MKT. 1316/78; A.MKT. MHM. 476/17; A.MKT. MHM. 482/66; DH. MKT.; MF. MKT. 197/32; DH. MKT. 2458/102; DH. MKT. 543/42; DH. MKT. 1175/5.

Türkçesine transkript edilmiş ve belediyenin kültür yayınları olarak 2014 yılında 13 cilt halinde yayımlanmıştır. Ankara Vilayet Salnamesi'nin yanında Diyarbekir, Erzurum, Kastamonu, Sivas ve Adana vilayetlerine ait salnamelere de başvurulmuştur. Araştırmada Maarif Nezareti'nin hazırlamış olduğu R.1310-1311 1894-1895, R.1311-1312 1895-1896, R.1323-1324 (1907-1908) ve kısmen 1325-1326 (1909-1910), R.1328-1329 (1912-1913), R.1329-1330 (1913-1914) tarihli ihsaiyyat mecmualarından yararlanılmıştır. Araştırmanın diğer önemli kaynağı Ankara Vilayet Gazetesi olmuştur. Ankara Vilayet Gazetesi H.1288[2] (1871/1872) yılında Türkçe olarak yayın hayatına başlamıştır.[3] Birincil kaynakların haricinde Osmanlı eğitimi hakkında hazırlanmış olan kitap, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır.

V. MODERN, MODERNİTE VE MODERNLEŞME

Modern, modernite ve modernleşme birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Bu nedenle bu kavramların herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımını yapmak oldukça zordur. Buna karşın bu kavramların yaygın kullanımlarından hareketle bir tanım yapılacak olursa *modern* Latince *modo* kelimesinden türemekte ve şimdiki zamana ait olanı ifade etmektedir.[4] Modern kavramı, ilk defa M.S. V. yüzyılda Hıristiyanlığı resmen kabul eden Roma'yı, önceki sahip olduğu putperestlik/pagan geçmişinden ayırmak için kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle modern, güncele/yeniye ait olanı, artık düne/geçmişe/eskiye ait olandan ayırt etmek manasında tarif edilegelmiştir.[5] Modernlik kavramı da modern kelimesinin bazı anlamlarını içermekle beraber ondan farklı olarak genellikle belli dönemden sonra ortaya çıkmış olan bir yaşam ve düşünme biçimini anlatmak için kullanılmıştır. Bu anlamıyla XVII. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmiştir.[6] Böylelikle modernite, geleneksel yapıdan modern yaşama geçişte etkili olan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimi ve bu

[2] 206 Nolu Ankara Vilayet Gazetesi'nin ilk sayfasında bulunan "Ankara" yazısının altında ise H.1289 (1872) ibaresi bulunmaktadır. (Ankara Vilayet Gazetesi No: 206).
[3] Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 869-870.
[4] Peter Childs, **Modernizm**, (çev.) Vural Yıldırım, Sitare Yayınları, Ankara, 2010, s. 22.
[5] Jürgen Habermas, **Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, Postmodernizm**, (Ed.) Necmi Zeka, (Çev.) Gülengül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan, Kıyı Yayınları, İstanbul 1994, s.31.
[6] Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev.) Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.11.

değişimin ürettiği temel değerleri (rasyonel düşünce, bireyselleşme, kentleşme, seküler yaşam, bilimsellik, bürokrasi ve ulus devlet) ifade eden kavrama bürünmüştür. Modernlik düşüncesinin dünyaya yayılması ve hayatın tüm veçhesinde etkili olmaya başlaması modernleşme olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle modernliğin ürettiği değerlerin kurumsal yansımalarını hazırlayan süreç modernleşme; toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen köklü değişimlerin kurumsal boyutunu ifade eden bir sistematiğin adı olmuştur.[7]

Batı modernleşmesi, XVII. yüzyıldan itibaren dünyayı etkisi altına alarak ekonomik, kültürel, siyasal ve hukuksal boyutlarıyla ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekonomik olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna; kültürel olarak geleneksel örf ve adetlerden modern hayat tarzına; siyasal olarak monarşi yapılardan demokratik yönetimlere; hukuksal olarak ilâhî iradeden bireysel iradeye doğru bir geçiş süreci başlamıştır.[8] Batı'da meydana gelen ve bu süreci besleyen Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi İnkılâbı; birçok alanda zincirleme reaksiyon meydana getirmiştir. Bu reaksiyondan eğitim de üstüne düşen payı almıştır.

Modern, modernlik ve modernleşme en nihayetinde bir zihniyetin değişim sürecini ifade etmektedir. Bu sebeple "modern" kültür, hayat, devlet derken yeniye ve güncele ait olan vurgulanmaktadır. Böylelikle geleneksel dünya görüşüne ait olan kaide ve ilkelerin yerini modern dünya görüşü almıştır. Modern dünya görüşünün üzerine oturduğu temel ilke birey ve rasyonalitedir. Bunu temin edecek mekanizma ise modern devlet kurumsallaşmasıdır. Dolayısıyla modern devletin temelini meydana getiren bazı unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi siyasal alanın yöneten ve yönetilen ilişkisini belirlemektir. İkincisi ekonomik alanın ilkelerini, kurallarını ve dağıtım biçimini tayin etmektir. Üçüncüsü, güvenlik alanını meydana getiren ordu ve polis teşkilâtı ile huzur ve güvenin sağlanmasıdır. Dördüncüsü eğitim alanını kapsayan ve devlete bağlı bireyler yetiştiren değer, ilke ve kurumların inşa edilmesidir. Bu bakımdan modern eğitim süreci, modern toplum ve bireylerin oluşumunda önemli bir

[7] Shmuel Noah Eisenstadt, **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, (Çev.) Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014, s.11.

[8] İlhan Tekeli, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", **Modernleşme ve Batıcılık**, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** c.3, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 19-20.

faktör olarak belirmiştir. Beşincisi yukarıdan sayılan alanların yasal altyapısını oluşturan hukuksal zemindir. Bu beş unsur birbiriyle girift haldedir ve her bakımdan birbirini etkilemektedir.[9] Bu unsurların tümü, Avrupa'nın sosyo-politik yapısını büyük ölçüde değiştirmiş ve dünyanın geri kalan ülkeleri için ulaşılması gereken bir hedef haline getirmiştir.[10]

VI. MODERN EĞİTİM VE OSMANLI DEVLETİ

Eğitim en geniş ve genel anlamıyla terbiye anlamında kullanılmaktadır. Buradaki terbiye ile kastedilen şahsın, belli bir konuda bilgi ve beceri melekelerini geliştirerek kişiliğini oluşturmasıdır. Bu anlamda eğitim, şahsın "Davranışında kendi yaşantısı yolu ile kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."[11] Bu sürecin işlenme yöntemi ve metodu her topluma ve çağa göre farklılık göstermektedir. Bu sebeple toplumların sosyal ve siyasal yapılarını, ekonomik düzen ve benzeri etkenlerini besleyen eğitimin kendisidir. Çünkü bu sosyal, siyasal ve ekonomik yapılar içinde yer alacak insanların çoğunluğu eğitim süzgecinden geçerek gelmektedir. Bu bakımdan merkezi otorite, eğitim kurumlarını kendi tekeline alarak modern bir çerçevede yürütülmesine imkân sağlamaktadır. Unutulmamalıdır ki modern eğitimin bilgisi; nesnel, evrensel, tutarlı, rasyonel olan ve sebep-sonuç ilişkisini ihtiva eden değerler sistemine yaslanmaktadır. Böylelikle rasyonel akıl; bilgiyi mitolojiden, gelenekten, kutsallıktan arındırmayı amaçlamıştır. Özellikle siyasal alanın merkezileşmesine (uluslaşma veya modernleşme) koşut olarak eğitim "devlet"in denetimine giren, kamu yatırımlarının yapıldığı bir "hizmet" alanı haline gelmesi tüm bu süreçlerin neticesidir. Eğitimin devlet tarafından organize edilmesi, özellikle de parasız ilk eğitimin zorunlu hâle getirilmesi düşüncesi bu sürecin temel aşamalarından biridir. Bu bağlamda Osmanlı eğitim modernleşmesinde devletin genişleyen

[9] Mustafa Gündüz, "Modern Eğitimin Doğuşu ve Alternatif Eğitim Paradigmaları" **Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Bayburt 2013 Özel Sayı 1, s. 70.

[10] Muzaffer Çağlar Kurtdaş, "Osmanlıdan Cumhuriyete Modernleşme Sürecine Kısa Bir Bakış", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Ocak-Haziran 2012, Yıl: 5, c.5, Sayı: 9, s.101-114.

[11] Selâhattin Ertürk, **Eğitimde Program Geliştirme**, Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1972, s.3.

iktidarının yanında bürokratik yönetimlerin etkin kılınması, ordunun güçlendirilmesi devletin eğitim politikalarında önemli dayanak noktası olmuştur.[12]

Osmanlı modern eğitimin temel özellikleri dört temel başlığa dayandırılmıştır. Birincisi sistemin her bakımından standart hale getirilmesidir. Örneğin öğrenci kıyafetlerinin ve ezberletilen metinlerin aynı olması. İkincisi öğrencilerin zaman bakımından aynılaştırılması yani senkronize edilmesidir. Örneğin ibtidâî, rüşdiye, idâdî ve sultânî mekteplerin çalışma saatlerine varıncaya kadar hepsinin belirli bir müfredata tabi tutulması. Üçüncüsü merkezileşmenin egemen kılınmasıdır. Yani bütün işlerin belli bir merkezden ve mümkün olduğunca tek elden idâre edilmesidir. Örneğin eğitim konusuyla ilgili söz hakkının Maârif Nezâreti'ne verilmesi. Dördüncüsü eğitim sahasında uzmanlaşmanın meydana çıkmasıdır. Buna bağlı olarak askerî, sinaî, ziraî, mesleki kurumların tesis edilmesi.[13]

Modern eğitimin veçhesini belirgin kılan diğer bir husus ise eğitimcilerin belli alanlarda uzmanlaşmasıdır. Eskiden geleneksel dönemin kadim bilginleri her konuda bilgi sahibiyken modern dönemde bilginler belli bir konuda derinlik kazanarak (ihtisaslaşma) sadece verdikleri dersi çok iyi bilmeleri kâfi hale gelmiştir. Bu durum bilimler arasında derin bir hiyerarşik yapılanmayı/ayrışmayı ve yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir. Öte yandan müfredat, hâkim elitlerin değer dünyalarının tekliği, doğruluğu, meşruluğu ve geçerliliği ön kabulünden hareketle bir merkezden hazırlanmıştır. Böylece toplum, hâkim sınıfların değer ve algı dünyalarını benimseme yoluyla tek-tipleştirilmeye çalışılmıştır. Bu tek-tipleştirme ameliyesi bir ülkenin en merkezi bölgesinden en ücra köşesine kadar tatbik edilmiştir.[14]

Eğitimin niteliği ve neleri ihtiva edeceği, eğitime kimlerin hangi koşullar altında katılabileceği büyük bir tartışma konusu olmuştur. Çünkü eğitim sahasında ikili yapının varlığı (medrese ve modern mektep) çözüme kavuşturulamamış, eğitime ilişkin politikalar uzun vadeli planlamadan ziyade günübirlik birtakım sıkıntıların

[12] Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2008, c. 6, sayı:12, s. 20.
[13] Gündüz, "Modern Eğitimin Doğuşu ve Alternatif Eğitim Paradigmaları", s.70-71.
[14] Gündüz, "Modern Eğitimin Doğuşu ve Alternatif Eğitim Paradigmaları", s.72-73.

aşılmasına yönelik olmuştur. Bu sorunlar, Osmanlı'da modern eğitimin kurumsallaşmasını geciktirmiştir.

VII. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERN EĞİTİM SÜREÇLERİ

Batı modernleşmesi kendi iç dinamikleriyle doğal bir şekilde zuhur ederken Osmanlı modernleşmesi bir ihtiyaç ve zorunluluktan ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlı, Batı'nın kurumlarını örnek alarak veya taklit ederek modernleşmesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Osmanlı'da askeri yenilgilerin çoğalması ve toprak kayıplarının yaşanmasıyla modernleşme süreci başlamış ve bunun sonucunda modernleşme hareketleri bir zincirleme şeklinde ilerlemiştir. Çünkü Batı'yla aynı konumda bulunmak için modern bir ordunun kurulması ve bu orduya eleman yetiştirecek mekteplerin bulunması ve bu mekteplerin kurumsallaşması için gerekli altyapı ve reformların yapılması elzem hale gelmiştir. Böylelikle sorunun, ordudaki eğitim sisteminde olduğu dile getirilmiş ve askeri okulların açılması karara bağlanmıştır. Bu okullar, Batı ülkeleri örnek alınarak açılmıştır. Haliyle Osmanlı'nın orduyu tanzim ve ıslah girişimi topyekûn bir değişimi beraberinde getirmiştir.[15] Nitekim bunun izleri, III. Selim (1789-1807), II. Mahmud (1808-1839) ve ardılları olan padişahların reform ve yenilik hareketlerinde görülmüştür. Ancak statükolarını kaybetmek istemeyen modernleşme karşıtı sınıflar (seyfiyye, ulema), reform ve yenileşme hareketlerini sekteye uğratmaya çalışmışlardır.[16]

Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda ilk modernleşme girişimi, III. Selim döneminde başlamıştır. III. Selim, Avrupa'dan etkilenerek devlet yapısını pek çok açıdan tahlil etmiş ve önemli yenilikler getirmeye çalışmıştır. Ancak bu yenilikler, mevcut yapıyı kökten değiştirmekten ziyade ıslah etme anlayışını egemen kılmıştır.[17] III. Selim'in yaptığı tüm yeniliklere Nizam-ı Cedid ismi verilmiştir. Özellikle parlamentarizmin küçük bir numunesi sayılan *meşveret meclisi'nin* kurulması istenmiş ve devletin yeni nizamı buradaki istişareler sonucunda şekillenmeye başlanmıştır.

---

[15] Cemil Meriç, "Batılılaşma", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.136.

[16] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.11.

[17] Hilal Turan, "III. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Aksaray 2019, c.11 sayı: 2, s.37-46.

Yeniçeri ocağının düzensizliği, başarısızlığı ve disiplinsizliği nedeniyle ocağın kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu ocağın kaldırılmasında muvaffak olamayan III. Selim, Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı yeni bir ocak (Nizam-ı Cedid) kurmuştur. Bu ocaktaki birliklerin eğitimleri; Fransa, İsveç, Prusya ve İngiltere'den getirilen uzmanlar tarafından verilmiştir. Askeri okullarda yabancı dil eğitimi verilmeye başlanmıştır.[18] Modernleşme açısından III. Selim dönemi önemli bir eşik olarak kabul edilmekle birlikte reformlardan istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu yüzden mevcut yapı ve zihniyetin yerine modern yapı ve düşüncenin geçişi uzun bir çalışmanın neticesinde olacağı anlaşılmıştır. Böylelikle III. Selim'den sonra II. Mahmud da modernleşme düşüncesinde hemfikir olarak bu süreci devam ettirmiştir.

II. Mahmud'un en önemli reformlarından birisi, yeniçeri ocağını kaldırıp *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*'yi tesis etmesi ile hâsıl olmuştur. Bu ordu ile artık, merkez ve eyalet ordularından oluşan ikili yapı ortadan kalkmış, bunlar tek ve düzenli bir ordu halinde birleşmiştir. II. Mahmud, özellikle idarî ve hukukî alanda yaptığı ıslahatlarla merkezi idâre ve hükümet teşkilâtında düzenlemelere giderek *Batı tarzı modern* bir bürokrasi kurmaya çalışmıştır.[19] İdarî birimler, nezâret sistemine tahvil edilerek devletin yürütme fonksiyonu, çeşitli nezâretler arasında paylaştırılmıştır.[20] II. Mahmud döneminde eğitim reformları önemli bir yer tutarak ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Eğitim konusundaki keyfiyetin devletin tüm mekanizmasını iyi yönde geliştireceği düşüncesi ile harekete geçilmiş ve bu amaçla sıbyan eğitiminin zorunlu olması karara bağlanmıştır. Bu ve benzeri kararlarla çeşitli eğitim faaliyetleri tatbik olunsa da bu çalışmalar pek de başarılı olmamıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar ile eğitimin önemini göstermesi bakımından döneminde sınırlı kalmışsa da sonraki gelişmeler için bir temel oluşturmuştur.[21]

[18] Sipahi Çataltepe, "III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, c. 7, s.240-242.
[19] Ejder Okumuş, "II. Mahmud Dönemi Yenileşme Çabaları", **Türkler,** c. 14 Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 647-655.
[20] Metin Eriş, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler**, c.14, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s.593-605
[21] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Kayınları, İstanbul 2004, s.196.

Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde eğitimle ilgili yapının kendini muhafaza ettiği görülmüştür. Yani her tebaanın mensup olduğu bir eğitim kurumu yer almıştır. Böylelikle eğitim kurumları arasında bir bütünlüğün olmadığına işaret edilmiş ve bu yapı bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bakımdan çözüm olarak modern eğitim anlayışı hâkim kılınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu anlayış; eğitim sisteminin devletin denetimi ve gözetimi altında olması düşüncesini doğurmuştur. Aynı zamanda bu yeni eğitim modeli ile hem Batılılaşma fikrinin gerçekleştirilmesi hem de ülkenin siyasi bütünlüğünü korunması hedeflenmiştir.[22] Tanzimat Dönemi'nde ülkede yeniliklerin gerekli bir ihtiyaç olduğu ve halkın eğitilmesinin devletin önemli bir görevi olduğu bilinci yerleşmeye başlamıştır. Böylelikle devleti eski gücüne kavuşturacak çözümün eğitimden geçtiği dile getirilmiştir.[23] Bu dönem yöneticileri zorunlu bir şekilde kendine yol haritası olarak Batılılaşmayı seçmiştir. Böylelikle batılılaşma modeli bizzat devletin eliyle yürütülmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım Tanzimat Dönemi eğitim anlayışını da şekillendirmiştir.[24]

Osmanlı yönetim sistemini kökten etkileyen ve değiştiren önemli düzenlemelerden biri de Tanzimat sonrası ilan edilen Islahat Fermanı ile olmuştur. Fermanın hazırlanmasında büyük ölçüde yabancı devletlerin etkisi görülmüştür. Islahat Fermanı ile Osmalı tebaası arasındaki din, mezhep, ırk ve dil ayrımı ortadan kalkmış ve tüm tebaa devlet karşısında eşit kabul edilmiştir. Bu sebeple Osmanlı tebaası hangi milletten, dinden, ırktan olursa olsun devlete hizmet için *ehliyet ve likayat* esas alınmıştır. Islahat Fermanı Osmanlı'nın din-devlet ilişkilerini kökünden değiştirerek Modern Batı'nın seküler ve laik anlayışının temel alınmasına kaynaklık etmiştir. Müslim ve Gayrimüslim tebaa arasındaki inanç farkına dayalı sosyal-hukuksal-siyasal yapıyı ortadan kaldırarak eşitlik tesis edilmiştir.[25]

---

[22] Bayram Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.15.

[23] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul 2010, s.137.

[24] Meliha Özkan Kurtdaş, "Osmanlı'nın Modernleşme Sürecinde Eğitimin Rolü", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** Yıl: 9, c. 9, Sayı: 18, Temmuz-Aralık, 2016/2, **s.**186

[25] Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", **DİA,** c. 19, İstanbul 1999, s.185-190.

Islahat Fermanı'nın neşrinden kısa bir süre sonra *Meclis-i Maârif* kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Meclis-i Maârif'e göre eğitim üç kademeli olacaktı. *İlk eğitim kademesi* gerek Müslim gerek Gayrimüslim cemaatler açısından dinsel ağırlıklı olacak, ilk eğitim seviyesindeki mekteplerin hocaları ilgili cemaatin ruhban sınıfı tarafından atanacaktı. Eğitim dili cemaatin dili olacaktı. *Orta eğitim kademesi*nde ise mektepler rüşdiye mektepleri olup eğitim dili Türkçe olacaktı. *Yüksek eğitim kademesi*nde ise eğitim dili öğretilen sahanın uzmanlık dili neyse o dil olacaktı. Önerilen bu eğitim yapılanmasına göre ilk eğitim seviyesinde çocuklar kendi cemaat mekteplerinde ayrı ayrı eğitim görürken orta ve yüksek eğitim kademelerinde eğitim karışık olacaktı yani farklı cemaatlerden çocuklar bir arada öğrenim göreceklerdi.[26]

Islahat Fermanı'nın eğitim reformu sürecinde başlattığı ivmenin nihai safhası 1 Eylül 1869 tarihli *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* olmuştur. XVIII. yüzyıl sonlarından başlayan parçalı ve kesintili olarak gelişen Osmanlı eğitim modernleşme süreci, ilk kez bu nizamnâme ile birlikte tutarlı ve genel bir mahiyet kazanmıştır. Bu nizamnâme ile devletin içindeki eğitim kurumlarının büyük bir kısmı tek bir sistem halinde tanımlanmıştır. 1869 Nizamnâmesi'nden önceki tüm eğitim reformlarında modernleşme gerekçesi olarak topluma gerek dünyevi ve gerekse uhrevi faydaların sağlanması, yani hem fen bilimlerinin ve hem de dini bilgilerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Buna karşın 1869 Nizamnâmesi'nde eğitimin gerekliliğinin ele alındığı pasajlarda fenden, sanayinden, insanlıktan söz edilirken ilk defa dinden veya ahiretten söz edilmemiştir. Bu bakımdan Nizamnâme yasal, kurumsal, idarî ve pedagojik düzeyde tespit ve eleştirileri içermiştir. Nizamnâme'nin eğitim konusunda getirdiği en önemli yenilik, ilk eğitim kurumlarının münhasıran vakıflara ve ilmiye zümresine bağlı bir dinsel kademe olmayacağını benimsemesidir. Nizamnâmenin getirdiği diğer bir önemli yenilik ise İstanbul haricinde eğitimin yaygınlaşması için vilâyet, sancak ve kaza seviyelerinde olmak üzere taşra maârif idârelerinin kurulmasını karara bağlamasıdır.[27]

---

[26] Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908),** (Çev.) Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 68.

[27] Selçuk Akşin Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s.77-82.

Eğitim konusundaki çalışmalar sistemli bir şekilde yürütülmesine rağmen mekteplerin sayısında ve keyfiyetinde bir ivme yakalanamamıştır. Bu yüzden II. Abdülhamid (1876-1909), merkeziyetçi ve eğitim müesseseleri arasında dengeye dayanan bir siyaset takip ederek eğitim sisteminin tüm devleti kapsayacak biçimde uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır.[28] II. Abdülhamid döneminde, eğitimin her tarafta yaygınlaştırılması için eğitim seferberliği başlatılmıştır. Böylelikle devletin en ücra köşesine kadar, merkezi otoritenin uzantılarını götürmek, bir anlamda bürokrasiyi ve resmi kurumsallaşmayı yaygınlaştırmak düşüncesi egemen olmuştur.[29] Ancak Osmanlı Devleti'nde açılan Müslim mektepler, Tanzimat'tan beri sayıları hızla artan Gayrimüslim ve yabancı mekteplere karşın nitelik yönünden geride kalmıştır. Bu yüzden II. Abdülhamid, Müslim mekteplerin nitelik yönünden geliştirilmesini istemiştir.[30] Bunun için de mekteplerde eğitimin dini inançları kuvvetlendirecek şekilde yapılması ve bu eğitimin de ahlaklı ve iyi yetişmiş muallimler tarafından verilmesi gerektiği belirtilmiştir.[31]

II. Abdülhamid, devletin maddi olanaksızlıklarıyla birlikte eğitim alanında da imkânların kısıtlı olduğunun farkındaydı. En çok yakındığı konulardan biri de Müslüman halkın cehaleti ve eğitime duyduğu ilgisizliğiydi.[32] Bu olumsuz tabloya rağmen II. Abdülhamid, halkının eğitimi için elinden gelen tüm imkânları seferber ederek aydınlanmanın temel şartı olarak eğitim kurumlarını görmüştür. Bu sebeple ülkenin her tarafında mektep açmaya çalışmıştır. Onun düşüncesine göre devletin okullarından yetişen dindar ve gayretli nesiller devletin geleceğini inşa edecektir. Bu bakımdan II. Abdülhamid, eğitim sisteminde İslâm düşüncesine de geniş yer verilmesini istemiştir. Böylelikle devletin dayanak noktasını İslâmiyet olarak görmüş ve bu nimetten gençlerin de yararlanmasını istemiştir.[33] Çünkü İslâmi duygulara sahip gençlerin devletine ve milletine sadık olacağına inanmıştır. Bu doğrultuda temel

[28] İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 75.
[29] Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 97.
[30] Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, c.III-IV İstanbul 1977, s. 842.
[31] Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019, s.236-240.
[32] Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", **Osmanlı,** c. 2: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.275-284.
[33] Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s.237.

modern araçlarını ihtiva eden ve öğretmenlerin mektep içi davranışlarını düzenleyen ayrıntılı nizamnâmeler hazırlatmıştır.[34]

Bahsedilen bu reform ve yenilik hareketleri, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa karşısındaki konumunu kaybetmeye başlaması ve eski konumunu yakalamaya çalışmasıyla ilgili bir süreci kapsamıştır. Bunun için kimi zaman siyasal, kimi zaman hukuksal, kimi zaman ise sosyal tedbirlere başvurarak ilk etaptaki reform sürecini ordu özelinde gerçekleştirmiştir. Ancak bu işin sadece orduyla olmayacağı kanaati hâsıl olunca modernleşme hareketi tüm eğitim sahasına da tatbik edilmeye başlamıştır. Çünkü devletin memur ve ordunun asker ihtiyacı eğitim sürecinden geçen talebelerden karşılanmaktaydı. Bu sebeple eğitim sistemi modern hale getirilebilirse mekteplerde yetişen talebeler de modern bireyler olacaklarından sistemin tümüyle modernleşeceği varsayılmıştır. Nitekim bu düşünce önce İstanbul'da daha sonra taşra vilâyetlerinde tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu taşra vilâyetlerinden biri de Ankara Sancağı'dır. Bu tez çalışması da Ankara Sancağı'ndaki modern eğitim kurumlarını ele almıştır. Ankara'daki bu modern eğitim kurumlarının yapısını, bu kurumların Ankara halkı ile olan irtibatını anlamak adına Ankara'nın kısa tarihçesine değinmek yerinde olacaktır.

VIII. ANKARA'NIN TARİHÇESİ

Çeşitli dönemlerde *Ankras, Angora, Engürü, Engüriyye* isimleriyle anılan Ankara[35], İç Anadolu'nun kuzeybatısında, Ankara Çayı'nın geçtiği ovanın doğusunda, Çubuk Ovası'nın güneyinde ve su ihtiyacının karşılandığı Hatip Çayı'nın (Bentderesi) kenarında yer almaktadır. Grek tarihçisi Pausanias, Ankara'yı Frig Kralı Midas'ın kurduğunu ve orada bulduğu bir gemi çapasını sembol alarak şehre *Ankyra* ismini verdiğini rivayet etmiştir.[36]

Ankara'nın tarihi, Frigler zamanına kadar dayanmaktadır. Bir süre bu coğrafyada hüküm süren Frigler, Kimmerlerin akıncı seferleriyle yıkılmıştır. Bunun

[34] Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908),** s.115-118.
[35] Sevgi Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", **Tarih İçinde Ankara**, Ankara 2000, s. 4.
[36] Sargon Erdem, "Ankara", **DİA**, c.3, İstanbul 1991, s.201.

üzerine Ankara'ya Lidyalılar ve daha sonra ise Persler hâkim olmuştur. Persler döneminde Ankara, Lidya'nın başkenti Sardes ile İran'ın başkenti Susa'yı birbirine bağlayan ve devrin en önemli yolu olan Kral Yolu üzerinde bulunması sebebiyle zengin bir ticaret merkezi haline gelmiştir.[37] İskender ve Selevkoslar döneminde eski önemini nispeten kaybetse de bu şehir en parlak çağını Romalılar döneminde yaşamıştır. 580 yıl Roma hâkimiyetinde kalan Ankara, mimarî ve dinî yönden bölgenin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde Orta Anadolu'nun en büyük mabedlerinden Augustus Mâbedi Ankara şehrinde yapılmıştır. Yine Ankara'daki Çankırı Kapı Roma Hamamı, dünyadaki Roma hamamlarının en büyüklerinden biri olmuştur. Romalılardan sonra Ankara'ya hâkim olan Bizanslılar da imar faaliyetlerine devam etmiş birçok yapıt ile birlikte dinî mahiyette çeşitli binalar yapmışlardır.[38]

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde olan Ankara, Sasaniler döneminde ise yıkıma uğramıştır. Ancak İmparator Herakleios 627 yılında Sasani ordularını bozguna uğratarak şehri geri almıştır. İslâm fetihleri sırasında Ankara, zaman zaman Müslümanların akınlarına da maruz kalmıştır. Abbasiler döneminde İslâm orduları ilk defa Halife Mehdî (775-785) zamanında Ankara'ya kadar gelmiştir. Harunürreşid (786-809) zamanında Abdülmelik b. Sâlih kumandasındaki İslâm ordusu 797 yılında Ankara'yı fethetmişse de sonrasında Bizans'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bundan on yıl sonra tekrar Abbasî hâkimiyetine giren Ankara, zaman içerisinde Müslüman ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir.[39]

Selçuklular, 1073 yılında Ankara'yı fethetmiş ve bu şehri Bizanslıların elinden almıştır. Ancak küçük bir Türk garnizonu tarafından korunan Ankara, I. Haçlı Seferi sırasında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan haçlılar tarafından alınmıştır. Haçlılar, İmparator Alexios Komnenos ile yaptığı anlaşma üzerine şehri 23 Haziran 1101 yılında Bizanlılara bırakmıştır. Kısa bir süre Bizanlıların elinde bulunan Ankara, tekrar Selçukluların eline geçmiştir. 1127 yılında Danişmend Hükümdarı Emir Gazi (1104-1134), Anadolu Selçuklu sultanı Mesud (1116-1155) ile beraber Ankara'yı I.

[37] Afif Erzen, **İlk Çağ'da Ankara**, Ankara 1946, s. 32.
[38] Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", s.7-11.
[39] Abdülkerim Özaydın, "Ankara", **DİA**, c.III, İstanbul 1991, s.201.

Kılıçaslan'ın oğlu Melik Arab'dan almıştır. Ankara bir müddet Danişmend hâkimiyetinde kalmıştır. Ancak Danişmend hükümdarı Melik Muhammed'in (1134-1143) ölümüyle hânedan mensupları arasında taht kavgaları başlamıştır. Bu durumu fırsat bilen Sultan Mesud, Ankara'yı Dânişmendliler'den almış ve oğlu Şehinşah'a bırakmıştır. Sultan Mesud'un ölümünden sonra Şehinşah ile Sultan II. Kılıçarslan (1156-1192) arasında mücadele yaşanmış ve II. Kılıçarslan, kardeşini mağlûp ederek Ankara'yı topraklarına katmıştır. 1304-1341 tarihleri arasında ise Anadolu'yu istila eden İlhanlılar, Ankara'yı ele geçirmiş ve bu yıllar arasında Ankara, İlhanlılar hâkimiyetinde kalmıştır. İlhanlı Valisi Hasan Celâyir, İran'a gitmek üzere Anadolu'dan ayrılırken yerine vekil olarak Alâeddin Eretna'yı bırakmıştır. Bunun üzerine Alâeddin Eretna, 1341 yılında sultan ünvanını alarak bağımsızlığını ilân etmiş ve Ankara, Osmanlı hâkimiyetine kadar Eretnaoğulları'nın idâresinde kalmıştır.[40]

Osmanlı Devleti döneminde Orhan Gazi'nin (1324-1362) oğlu Süleyman Paşa, Ankara'yı 1354 yılında kendi hâkimiyetine almıştır. Ancak Sultan I. Murad'ın (1362-1389) Rumeli fetihleri ile meşgul olmasını fırsat bilen Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey, Ankara'yı almaya çalışmışsa da şehir halkı ve ahilerin direnişi ile karşılaşmıştır. Bunu haber alan I. Murad, harekete geçmiş ve 1362 yılında Ankara'yı hâkimiyetine almıştır.[41] 1402 yılında Yıldırım Bayezid (1389-1403) ile Timur (1370-1405) arasındaki gerçekleşen savaş neticesinde Osmanlı Devleti mağlup olmuş, bölgenin hâkimiyeti Timur Devleti'ne geçmiştir. Timur'un Anadolu'dan çekilmesi üzerine Ankara, Amasya'da bulunan Çelebi Mehmed'in (1413-1421) hâkimiyetine girmiştir. Fetret devri mücadeleleri sırasında Süleyman Çelebi Ankara'ya gelerek Ankara'yı ele geçirmiştir. Ancak Süleyman Çelebi'nin kardeşi Musa'nın faaliyetlerini haber alıp Rumeli'ye geçmesi üzerine Çelebi Mehmed, Ankara dâhil olmak üzere Bursa yöresini tekrar ele geçirmiştir. Ankara, 1482'de Cem Sultan ile II. Bayezid (1481-1512) arasındaki mücadeleler sırasında yeniden ön plana çıkmıştır.[42]

[40] Özaydın, "Ankara", c.III, s.202.
[41] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 13-14; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.I, Ankara 2011, s.246-247.
[42] Rıfat Özdemir, "Ankara", **DİA**, c.III, İstanbul 1991, s.205-206.

1. Ankara'nın İdari Yapısı

Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Ankara, 1462 yılına kadar eyalet merkezi olmuştur. 1462 yılında eyalet merkezi Kütahya'ya taşınmış ve Ankara "sancak" merkezi haline getirilmiştir. Osmanlı devlet teşkilâtında "Ankara Sancak beyi", Anadolu beylerbeyliğine bağlı olmuş ve bu şehir, padişah tarafından atanan "sancak beyi" ve "kadı" tarafından yönetilmiştir. 1463 yılında idarî birim olarak Ankara Sancağı; Bacı, Çubuk, Kasaba, Karacabey, Mürted Ovası, Binarili, Yaban Ovası, Şorba, Mudrıb, Uruş ve Ayaş, 1523 yılında ise Merkez, Murtazabad, Çubuk, Ayaş, Bacı ve Yabanabad kazalarından oluşmuştur. 1785 yılında Ankara Sancağı merkez ve dokuz kazadan meydana gelmiş 1809 yılında ise Ankara Sancağına bağlı kazaların sayısı on üçe çıkmıştır. II. Mahmud (1808-1839) döneminde Ankara "eyalet" merkezi olmuş ve Ankara'ya Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancakları bağlanmıştır.[43]

1864 yılında *Vilâyetin Teşkilât-ı Esâsîyesi Nizamnâmesi* ile Anadolu ve Rumeli'de çeşitli vilâyet merkezleri oluşturulmuş ve bunlara sancak ve kazalar bağlanmıştır. Bu nizamnâme çerçevesinde Ankara Vilâyeti; Ankara merkez sancağı, Bozok Sancağı ve Kayseri Sancağı olmak üzere üç sancaktan oluşmuştur. 1870 yılında çıkarılan *İdâre-i Umûmi-i Vilâyet Nizamnâmesi* ve 1876 tarihli *İdâre-i Nevâhî Nizamnâmesi* gibi nizamnâmelerle diğer vilâyetlerde olduğu gibi Ankara Vilâyeti'nin idâresinde de değişiklikler yapılmıştır. 1884 yılına gelindiğinde Ankara Vilâyeti; Ankara, Kayseri, Yozgat ve Kırşehir sancaklarından oluşmuştur. Daha sonra Ankara Vilâyeti'ne Çorum Sancağı da bağlanarak sancak sayısı beşe çıkarılmıştır. Ankara Sancağı'na bağlı kazalar ise Sivrihisar, Haymana, Bala, Çubukabad, Yabanabad, Zir, Mihalıççık, Beypazarı, Ayaş ve Nallıhan'dan oluşmuştur.[44]

2. Ankara'nın Yerleşim ve Nüfus Yapısı

Bölgenin yerleşim alanlarına bakıldığında ise bu bölgede ilk yerleşimler kaleler içerisinde ve etrafında görülmüş Bizans ve Selçuklular döneminde surlar içerisinde yer

[43] Abdulkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılcı, **Osmanlı'da Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları c. 2, Ankara 2008, s.37-52.
[44] Erdoğan, Günel, Kılcı, **Osmanlı'da Ankara**, s.53-54.

alan şehirler Osmanlılar döneminde nüfusun artması ile şehrin dışına taşmıştır. Ankara halkı önce kale içinde yaşarken nüfusun artmasıyla kale dışına taşınmıştır. Ankara şehri kale içi ve dışı olmak üzere ikiye ayrılırken, kale dışı da kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Kale dışı olarak kalenin çevresi Yukarı Yüz, bugünkü Anafartalar caddesinin altında kalan ve Hacı Bayram Camii'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan kısmı da Aşağı Yüz diye adlandırılmıştır. Aşağı ve Yukarı yüz olarak adlandırılan iki farklı kesim aynı zamanda şehirde de iki farklı yaşam alanını oluşturmuştur. Burada her iki kesimin hanları, hamamları, çarşıları, dinî ve sosyal yapıları ayrı şekilde bulunmaktaydı. Bu iki kesimi birbirine bağlayan nokta Bedesten'den başlayıp Tahtakale'ye kadar inen Çarşı Yolu'ydu. Yukarı Yüz'ün merkezi Atpazarı, Aşağı Yüz'ün merkezi ise Tahtakale olup, her iki tarafta ticari yapıların yanında da önemli dinî yapılar bulunmaktaydı.[45] Kale içinde genellikle askeri-yönetici sınıfı otururken, kale dışında ise tüccarların ve diğer meslek gruplarının meydana getirdiği sınıflar yer almıştır. Özellikle ticaretin yoğun olduğu mahallerde nüfus da oldukça yoğun olmuştur. Bu dönemde şehrin gelişimine paralel olarak 1522'deki 73 mahalle 1601'de 85'e ulaşmıştır. 1785-1840 yılları arasında ise mahalle sayısı 107'ye yükselmiştir. Ancak 1891'de bu gelişim tersine dönmüş mahalle sayısı 75'e inmiştir.[46]

Zamanla mahalle sayısı artan veya azalan Ankara'da 1522 yılında 200 Yahudi, 1500 Hristiyan olmak üzere 15.000 kişi yaşamıştır. XVII. yüzyıl başlarında ise bu nüfus 25.000'e yükselmiştir. Ancak bu sırada çıkan Celali isyanları Ankara'daki nüfusun azalmasına yol açmıştır.[47] XIX. yüzyılda Ankara'nın nüfusu: 1813-1814 yılında 20.000'den az, 1831 yılında 11.293; 1834-1836 yılında 28.000; 1848 yılında 23.470; 1863 yılında 28.000 olmuştur.[48] 1881 yılında Ankara Sancağı'nın nüfusu: Müslim kadın:138.445, Müslim erkek 136.539 kişi, Ermeni kadın 854 kişi, Ermeni erkek 808 kişi, Katolik kadın 3.976, Katolik erkek 3.936 kişi, Yahudi kadın 225 kişi,

[45] Hülya Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 109.
[46] Emine Erdoğan, "Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKLAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,** Ankara 2004, s.42-90.
[47] Özdemir, "Ankara", c.III, s.206.
[48] Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Erg, D. Özsoy, **Küçük Asya'nın Bin Yüzü**, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s.214.

Yahudi erkek 190 kişi, Protestan kadın 116 kişi, Protestan 133 kişi olmak üzere toplam 290.813 kişidir. 1907 yılında ise Ankara Sancağı'nda 19.531'i Gayrimüslim olmak üzere toplam 363.545 kişi yaşamıştır.[49]

[49] Erdoğan, Günel, Kılcı, **Osmanlı'da Ankara**, s.72.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI'DA EĞİTİM

İnsanlar yaratılış özellikleri, yetenekleri ve eğilimleri birbirlerinden farklıdır. Eğitim bu farklılıkları besleyen, geliştiren yatay ve dikey olarak yaygınlaştırıp derinleştiren, kimi zaman ise azaltıp zayıflatan bir güce sahiptir. Bu manada insanın yeteneklerinin geliştirilmesinde, eğilimlerinin yönlendirilmesinde ve bilgi birikiminin aktarılmasında eğitim birinci planda yer almıştır. Eğitimin böyle bir güce sahip olması, onu her zaman devlet siyasetinin temel unsurlarından biri yapmıştır. Tarih boyunca yönetenler, kendi değer dünyalarına uygun bir toplum tahayyül ederek siyasetlerinin en temel amacı olarak görmüşler ve bunun gerçekleşmesi için de eğitim ve öğretimi bir araç olarak kullanmışlardır.[50]

İlk çağlardan itibaren görülen bu süreç Antik Yunan döneminde daha çok filozofların kendi okullarını açması suretiyle topluma ulaştırılmıştır. Hristiyan dünyasında ise eğitim öteden beri çoğunlukla kilisenin tekelinde ve dinî eğitim temelinde icra edilmiştir. Reform ve Rönesans hareketleriyle kilisenin bu gücü kısmen elinden alınmış özellikle Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte insanların kitlesel olarak eğitilmesi ihtiyacı doğmuş ve bu amaçla o dönemde zorunlu eğitimin temelleri atılmıştır. Müslüman dünyasında ise medrese ve camiler, uzun süre dinî ilimlerle pozitif ilimlerin bir arada yürütüldüğü eğitim kurumları olarak hizmet vermişlerdir.[51]

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bu amaçla eğitime büyük önem vermiş, örgün ve yaygın eğitim alanlarında çok önemli ve kalıcı çalışmaları başarıyla uygulamıştır. Ancak eğitim alanında yapılan başarılı çalışmalar, XVII. yüzyıldan

[50] Halis Ayhan, "Osmanlı Devleti'nin Son İki Yüzyılında (Batılılaşma Sürecinde) Eğitimdeki Gelişmeler", **Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı**, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat 2000, s. 161.

[51] Âdem İnce, **Eğitim Sosyolojisi**, Bir Yayınları, Ankara 2019.

itibaren iç ve dış sebepler yüzünden aksamaya başlamış ve gittikçe kötüleşmiştir.[52] Bu durumun tabii bir neticesi olarak görülen ıslahat çalışmaları özellikle XIX. yüzyılda sıklıkla dillendirilmiş, bu anlamda Osmanlı Devleti'nde 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile eğitim alanında önemli değişiklikler uygulanmaya konulmuştur. Ancak bu adımlar atılırken, eski öğretim kurumlarının ıslahı yerine, bu kurumlara dokunulmadan modern mektepler açılmıştır.[53]

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlı eğitim sisteminin dönüm noktası olmuştur. Bu yüzden Tanzimat'ın ilanından önceki dönem, "Klasik Dönem" olarak adlandırılırken, Tanzimat sonrası ise "Modern (Yenileşme) Dönem(i)" şeklinde tanımlanmıştır.

1.1. TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI'DA EĞİTİM

1.1.1. Sıbyan Mektepleri

Beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocukların okumak için gittikleri mektebe sıbyan mektepleri denilmiştir. Bu mektepler genellikle çocukların ilk tahsillerini gördükleri yerler olduğu için her mahallede bulunmuştur. Bu mektepler, Dârütta'lîm, Dârülilm, Muallimhâne, Mektephâne, Taş Mektep diye adlandırılmıştır.[54] İslâm dininin yayılmaya başladığı dönemde, bu mektepler İslâm dininin öğretildiği yer olduğundan Kur'an mektepleri olarak da anılmıştır.[55]

Abbasiler döneminde "küttâb" adıyla anılan bu mektepler için önce Karahanlılar, Selçuklular ve daha sonra Osmanlı Devleti "sıbyan mektebi" adını kullanmıştır.[56] Osmanlı Devleti'ndeki sıbyan mektepleri, daha önceki Müslüman devletlerdeki Kur'an mekteplerini öğretim biçimi, programı ve disiplin anlayışı olmak üzere birçok yönden taklit etmiştir.[57]

---

[52] Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s. 5-62.
[53] Ayhan, "Osmanlı Devleti'nin Son İki Yüzyılında (Batılılaşma Sürecinde) Eğitimdeki Gelişmeler", s. 165.
[54] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, s.82-83.
[55] Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)," **Türkler**, c. 15, Ankara, 2002, s. 35-43.
[56] Cahit Baltacı, "Mektep", **DİA**, c.29, İstanbul 2004, s.6-7.
[57] Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", s. 35-43.

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinin şekilsel özellikleri incelendiğinde ahşap veya taştan yapıldığı görülmüştür. Genellikle kıbleye bakan mekteplerin bir yanı sokak tarafına, diğer yanı ise küçük bir bahçeye açılacak şekilde inşa edilmiştir. Talebelerin su içme, tuvalet vb. ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan çeşme, hela, depo gibi hizmet mekânları bahçe avlusunda bulunmuş ve dersler yazın bahçede veya eyvanda, kışın ise bir ocakla ısıtılan dershânede yapılmıştır.[58]

Sıbyan mekteplerinde görev alan baş öğreticiye "muallim", yardımcılarına da "kalfa" (halife) denilmiştir.[59] Bu mekteplerde görev alan muallimler, genellikle medresede tahsilini gören ve çoğu zaman cami veya mescitte imamlık ya da müezzinlik yapan kişiler olduklarından bunlara ayrıca maaş verilmemiştir.[60] Mekteplerde muallim minder üzerinde, talebeler ise bir halka halinde yerde oturmuş ve rahleleri üzerinde kitaplar bulunacak şekilde sıralanmışlardır. Derste ödevini verme sırası gelen her talebe, hocanın veya yardımcısının karşısına geçerek çalıştığı bölümü okumuştur. Mektepte başarılı ve çalışkan talebeler, mükâfat olarak çeşitli şekillerde taltif edilmiş ve hocaya yakın minderde oturtulmuştur.[61] Mektebe giden talebeler yanlarında yazı yazacakları bir levha ve bunu temizlemek için de su dolu bir kap götürmüşlerdir.[62]

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektebine başlama yaşı, dört yıl dört ay dört gün veya beş yıl beş ay beş gün gibi kalıplaşmış rakamlarla belirlenmiştir. Bu yaşa ulaşmış çocuklar için mektebe giderken "âmin alayı, bed'-i besmele cemiyeti, mektep cemiyeti, dua cemiyeti" adında törenler düzenlenmiş ve bu törene veliler ile mahalle sakinleri de katılmıştır.[63]

Sıbyan mektepleri, sabahleyin erkenden açılmış ve ikindiye kadar fasılalarla mektepte dersler yapılmıştır. Öğlen yemeği ve namaz için ara verilen bu mekteplerde muallim, talebelerin bir kısmı ile meşgul olurken, diğer talebeler serbest kalmışlardır.

[58] Ayşe Zeynep Ahunbay, "Mektep", **DİA**, c.29, İstanbul 2004, s.7.
[59] Baltacı, "Mektep", c.29, s.6-7.
[60] Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", s. 51.
[61] Ahunbay, "Mektep", c.29, s.7.
[62] Nebi Bozkurt, "Mekteb", **DİA**, c.29 İstanbul 2004, s.5-6.
[63] Mustafa İsmet Uzun, "Mektep", **DİA**, c.29 İstanbul 2004, s.10.

Bu arada isteyen talebe ders çalışmış, isteyen ise dışarı çıkmıştır. Mekteplerde eğitim, perşembe günü öğlene kadar devam etmiş, cuma günü ise tatil edilmiştir.[64]

Sıbyan mektepleri, padişah, sultan, vezir ve büyük servet sahipleri tarafından yaptırılmıştır. Bu mekteplerde okuyan fakir talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması için de vakıflar kurulmuştur.[65] Belli bir teşkilâta ve ortak bir programa sahip olmayan bu mektepler, bu vakıflarda konulmuş şartlara göre eğitim-öğretim yapılmıştır.[66] Bireysel eğitimin hâkim olduğu bu mekteplerde genellikle Elifba, Kur'an, İlmihal, Tecvid, Türkçe Ahlâk Risâleleri, Türkçe ve Hat adındaki dersler okutulmuştur. Bu mekteplerin en büyük özelliği talebelere helal-haram anlayışı, aileye, topluma ve millete daha faydalı olmanın yolları olarak edep ve ahlakın öğretilmesi olmuştur.[67]

Osmanlı Devleti'nde temel eğitim olarak sıbyan mektepleri, uzun yıllar merkezi bir idâre ve ortak bir müfredat sisteminden yoksun kalmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi ve temel eğitimin bir düzene sokulması amacıyla fermanlar çıkartılmıştır.

1.1.2. Medreseler

Fünûn-ı Aklîye, Fünûn-ı Müte'addide ve Fünûn-ı Mütedâvile şeklinde ifade edilen, aklî ve naklî, dinî ve pozitif bilimlerin öğretildiği orta ve yükseköğretim seviyesinde eğitim veren[68] ve genellikle tek katlı, bir avlu etrafında dershâne[69] ile odalardan oluşan binalara medrese denilmiştir.[70] Vakıflarca hayrat veya müessesât-ı hayriye olarak inşa edilen bu medreseler, vakfiyelerde darü'l-ilm, dâr-ı ilmi, medrese-

[64] Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s.92-93.
[65] İsmail Kara, Ali Birinci, **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri(Hatıralara-Yorumlar-Tetkikler)**, Dergâh Yay. İstanbul 2017, Baskı:4, s. 411.
[66] Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", c. 15, s. 51.
[67] Mefail Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", **Osmanlı,** c.5, Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, s.213-214.
[68] Nilgün Çevrimli, "Vakfiyelerde Geçen Tabir ve Istılahlar Açısından Medreseler", **Osmanlı Medreseleri (Eğitim, Yönetim ve Finans**), Ed. Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019, s.339; Nebi Bozkurt, "Medrese" **DİA**, c.28 İstanbul 2003, s.323.
[69] Mehmet İpşirli, "Medrese" **DİA**, c.28 İstanbul 2003, s.327-333.
[70] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 2013, Baskı:30, M maddesi, s. 693.

i hâni, buk'a-i ilmiye, medrese-i dâr-ı nâfia şeklinde isimlendirilmiş ve bu kurumun tümüne dârü't-tâlim de denilmiştir.[71]

Sümer, Babil, Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma, Bizans ve Sasani'de muhtelif ilimlerin eğitimine önem verilmiş ve eğitim binaları mabet yakınında yapılmıştır. Çeşitli dönem ve medeniyetlerde olduğu gibi İslâm döneminde de eğitim ve öğretim dinî mabetler etrafında inşa edilmiştir. İslâm'ın ortaya çıktığı dönemlerde okuryazar oranı az olsa da Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra, burada yaptığı mescidin bir bölümünü Suffa adıyla eğitim-öğretim merkezi haline getirmiş ve bu sayede okuryazar oranı artmıştır. Suffa'nın haricinde Medine'nin çeşitli yerlerinde mescitler açılarak eğitim veren kurumların işlevini yerine getirmiştir. Dört Halife Dönemi'nde eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmiş ve Emeviler döneminde çocuklar için müstakil mektepler açılmıştır. İslâm dünyasında mescid dışında müstakil olarak eğitim-öğretim veren müessesenin ilk örneği, Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) döneminde Bağdat'ta açılan "Beytü'l-Hikme" olmuştur. Ancak Abbasiler döneminde de eğitim-öğretim müesseseleri için "medrese" kelimesi kullanılmamıştır.[72]

Mescid himayesinde veya ayrı bir yerde açılan eğitim kurumları için "medrese" kavramı ilk defa X. yüzyılda Irak'ta kullanılmıştır. Medreselerin kurumsallaşıp gelişmesi ise XI. yüzyılın ilk yarısında Gazneli, Karahanlı ve Büyük Selçuklu Devletleri döneminde olmuştur. Özellikle Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün yaptırdığı Nizâmiye Medreseleri kapsam, düzen ve işleyiş bakımından diğer medreselere örnek olmuştur.[73] Nizâmülmülk zamanında Bağdat, İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul ve Amul gibi şehirlerde Nizâmiye adıyla medreseler açılmıştır. İslâm dünyasında, Selçuklu veziri Nizâmülmülk tarafından kurulmuş olan medrese ve külliye sistemi, en çok Anadolu'da rağbet görmüştür. Bu vesile ile Anadolu Selçuklular, Türk Beylikler ve Osmanlılar, Anadolu'nun her köşesine sayısız medrese inşa etmişlerdir. Bu medreselerde dönemin önemli âlimleri

[71] Çevrimli, "Vakfiyelerde Geçen Tabir ve Istılahlar Açısından Medreseler", s.339.
[72] Cahit Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s.1-7.
[73] İsmail Orman, "Medrese", **DİA**, c.28 İstanbul 2003, s.338-340.

dersler vererek talebe yetiştirmiş ve bu âlimler yazmış oldukları eserleri ile çevresindeki insanlara yol göstermişlerdir.[74]

Osmanlı Devleti'nde fethedilen yeni yerlere medrese inşa edilmesi zamanla bir âdet haline gelmiştir. Bu sayede eğitimin yanında, İslâm dininin yaygınlaşmasına, devlet-halk-aydınların kaynaşmasına ve yönetimin yeni topraklarda benimsenmesine yardımcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk medrese Orhan Gazi (1324-1362) tarafından 1331 yılında İznik'te açılmıştır.[75] Osmanlı padişahı II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) tarafından İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti'nde askeri başarının yanında, kültürel yönden de değişim ve yükseliş yaşanmıştır. II. Mehmed, Bizans dönemine ait olan Havariyun Kilisesi yerine cami yaptırmış ve bu caminin doğu-batı kısmına yüksek tahsil olarak "Sahn-ı Semân" denilen sekiz medrese inşa ettirmiştir.[76] II. Mehmed, Sahn-ı Semân medreselerinin arka taraflarında Sahn-ı Seman'a talebe yetiştirmek amacıyla Tetimme adıyla sekiz medrese daha yaptırmıştır.[77] Osmanlı Devleti'nde bulunan medreselerin gerçek manada teşkilâtlanması II. Mehmed döneminde olmuştur. Buna göre, medrese eğitimine başlayacak olan talebe ilk olarak "Muhtasarat" denilen dersleri gördükten sonra, sırasıyla ve yukarıya doğru Haşiye-i Tecrid, Miftâh, Kırklı, Ellili, Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Semân medreselerin her birinde eğitim görüp başarılı olanlara "Dânişmend" ünvanı verilmiştir.[78] Osmanlı Devleti'nde Sahn-ı Semân medreselerinden sonra, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından İstanbul'un Dökmeciler Semtinde dört medrese, darü'l-hadis, tıb medresesi, dârüşşifâ ve imaret olmak üzere 1559 yılında Süleymaniye Medreseleri olarak bir külliye tesis edilmiştir.[79] Kanuni döneminde, Hâriç, Dâhil, Altmışlı medreseler; İbtidâî ve Hareket adları ile ikişer kısma ayrılmış, ayrıca Mûsıla-i Süleymaniye ile Süleymaniye medreseleri arasına Hâmise-i Süleymaniye adı ile yeni bir medrese eklenerek II. Mehmed zamanında oluşturulan medrese teşkilâtında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenleme ile medreseler aşağıdan yukarıya doğru; İbtida-i Hariç,

[74] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.33-47.
[75] İpşirli, "Medrese", c.28, s.327-333.
[76] Hasan Akgündüz, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi**, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997, s.254.
[77] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 9-13.
[78] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s. 73-74.
[79] Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,** s.48-49.

Hareket-i Hariç, İbtidâî Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-yı Sahn, Sahn-ı Semân, İbtida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-ı Süleymaniye, Süleymaniye ve Darü'l-Hadis şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmed döneminde oluşturulan medrese sistemi -Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan bazı değişiklikler dışında- Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar devam etmiştir.[80]

Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilâtındaki yaygın medrese yapısı, umûmî ve ihtisas medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Umûmî medreselerde, devlet bünyesindeki, adliye, eğitim ve dinî alanlardaki hizmet ve görevleri yürüten kadı, müderris ve müftü gibi görevliler yetiştirilmiştir. Medreselerin dereceleri müderrislerin aldıkları günlük ücretlerle belirlenirken, isimlerini ise medresede okutulan derslerden veya sahip oldukları derecelerinden almışlardır. Haşiye-i Tecrid (Yirmili), Miftâh (Otuzlu), Kırklı, Ellili, Altmışlı, Sahn-ı Semân Medreseleri ve Süleymaniye Medreseleri bu medrese grubunu oluşturmaktadır. İhtisas medreseleri olarak ise İslâmî ilimlerde veya diğer fennî alanlarda eğitim veren; Darü'l-kurra, Darü'l-hadîs, Darü't-tıp, Medresetü'l-Kudat, Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba, Medresetü'l-İrşad, Medresetü'l-Mütehassisin açılmıştır.[81]

Medreselerdeki geleneksel eğitim metodu, müderrisin kitaptan dersi okuyarak izah etmesi, talebenin de hocasını takip ederek dinlemesi ve gerektiğinde not tutması, ezber ve karşılıklı soru-cevap şeklinde yapılmıştır.[82] Osmanlı medreselerindeki öğrenim süresi, farklı zamanlarda medresede okutulan kitaplar ile talebelerin gayretlerine bağlı olarak uzayıp kısalabilmiştir.[83] Selçuklu medreselerindeki öğretim süresi, beş yıl iken Osmanlı Devleti'nde ise Sahn medreselerine kadarki süre sekiz veya dokuz yıl, 1579 yılında iki veya üç yıla kadar düşürülmüştür. 1579 yılından Tanzimat dönemine kadarki zaman diliminde medrese öğrenim süresi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Tanzimat döneminde hazırlanan rapora göre, medreselerde öğretim süresi on dört yıl olarak geçmektedir. II. Meşrutiyet döneminde

[80] Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Akçağ Yay. Ankara 2002, s.19-28.
[81] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s. 17-51.
[82] Murat Akgündüz, **Osmanlı Medreseleri (XIX. Asır)**, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 84.
[83] Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,** s.36.

medreselerin öğrenim süresi için farklı görüşler ortaya atılmış ve on iki-on beş yıl arasında olması gerektiği belirtilmiştir.[84]

Osmanlı medreselerinde genel olarak Fıkıh, Tefsir, Hadis, Akaid, Kelam, Arapça, Mantık, Heyet ve Hendese dersleri okutulmuştur. Dersler, ilgili bilim dallarının adları ile değil, okutulan kitapların adları ile anılmıştır.[85] XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'da ilmi gelişmelerin hız kazanması ve sonuçlarının bariz bir şekilde görülmesi üzerine Osmanlı ilim adamları, aklî ilimleri ikinci plana atarak naklî ilimlere yönelmişlerdir.[86] Medreselerde dershânenin sayısına göre müderris istihdam edilmiştir. Medresede müderrisin yardımcısı olarak muidler bulunmakta ve bunların dersi talebelere tekrar ettirme ve müderrise sorulmayan konuları talebeye anlatma gibi görevleri bulunmaktaydı.[87] Medreselerde haftada beş gün ve yılda dokuz ay eğitim yapılırken; salı-cuma günleri[88] ile dinî bayram ve kandillerde ders yapılmazdı. Senelik tatil ayı ise Ramazan ayında yapılmaktaydı.[89]

Türk-İslâm Devletleri ve Osmanlılarda talebeyi ifade etmek için değişik kelime ve tabirler kullanılmıştır. Arapların "tâlib" dedikleri medrese talebesine, Selçuklular "fakih" ve "mülazım", Osmanlılar'da ise "talib"in çoğulu olan "talebe" ve "tüllâb" kelimeleri kullanıldığı gibi, danişmend, softa, suhte kelimeleri de kullanılmıştır. Bununla sıbyan mektebi talebelerine sadece "talebe", alt seviyedeki medrese talebelerine "suhte", yüksek seviyedeki medrese talebelerine de "danişmend" denilmiştir. Medrese talebelerini genel olarak kapsayan terim ise "talebe-i ulûm"dur.[90] Medreselerdeki talebe sayısı, vakıf şartlarına, binanın büyüklüğüne ve dönemlerine göre değişmekle birlikte, genellikle bir medresede talebe sayısı 20-30'u geçmemiştir.[91] Osmanlı medreselerinde öngörülen dersleri okuyan ve sınavlarda başarılı olan

[84] Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi,** s.53-55.
[85] Hatip Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 2014, s.8.
[86] Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde ihtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 14, Kayseri 2003, s.152.
[87] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s. 154.
[88] Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, **Osmanlı Devleti'nde Eğitim, Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yay. İstanbul 2006, s. 24-25.
[89] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s. 146-148.
[90] Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde…**, s.8.
[91] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.69.

talebelere "temessuk" adında mezuniyet belgesi verilmiştir. Bu belge ile talebe yüksek dereceli bir medreseye girebilmiştir. Yüksek dereceli bir medreseyi başarı ile bitiren talebeye ise herhangi bir medresede ders vermeye yetkili kılan bir icâzetnâme (diploma) verilmiştir.[92] Osmanlı medreselerinde eğitimini tamamlayıp müderrislik edebileceğine dair icâzetnâme alan müderris adayı, "nevbet" denilen müderrislik veya kadılık almak için sıraya girmiştir. Müderris adayı Anadolu'da vazife alacaksa Anadolu Kazaskeri'nin, Rumeli'de vazife alacaksa Rumeli Kazaskeri'nin muayyen günlerindeki meclislerine devam edip "matlab" denilen deftere (ruznameye) mülazim kaydedilmiş, sırası gelinceye kadar beklemiştir. Nöbet sırası gelen aday en aşağı derecedeki Haşiye-i Tecrid (Yirmili) medreselerinden birine yevmi 20-25 akçe ile müderris tayin edilmiş ve böylelikle müderrisliğe başlamıştır. Mülazemetten sonraki normal muameleye göre, yirmili bir medreseye tayin olan müderris, sıra ile terakkî ederek Otuzlu, Kırklı, Ellili, Altmışlı ve daha yüksek payelere çıkabilmiştir.[93] Bir müderris, ilk rütbeden son rütbeye kadarki ilim vasfını 25-30 yıl arasında almış ve bu sürece "kat-ı merâtib" denmiştir. Müderrisin medreselerde aşağıdan yukarıya doğru dolaşmasına ise "devr-i medâris" denilmiştir.[94]

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarına doğru; hem müderris ve eğitim kalitesi, hem de talebenin niteliği yönünden medreseler bozulmaya başlamış ve bu bozulmalar zamanla artmıştır. Medreselerin bozulma sebepleri; düşünmeyi faaliyete geçirecek olan Matematik, Kelam ve Felsefe gibi aklî ilimler Şeyhülislamların telkinleriyle terk edilmiş ve bunların yerine tamamen naklî ilimlerin getirilmesi, bir kısım ulema çocuklarına on beş yaşından önce müderrislik beratının verilmesi, eğitim görmeden bazı talebelerin para ve rüşvet ile müderris olmaları ve buna karşılık meşakkat ile medrese eğitimi görüp icazetname almalarına rağmen bunların tayin edilmemeleri, bazı padişah ve sarayın etkisiyle bazı şahısların -liyakat olmaksızın- müderrislik ve kadılığa tayin edilmesi gibi faktörlere dayandırılmıştır.[95] XIX. yüzyılın sonlarına doğru, medreseler ile ilgili bir takım yasal düzenlemeler yapılmış ve medreselerin yetersizlikleri giderilmeye çalışılmış ise de bu konuda başarı

[92] Yaşar Sarıkaya, **Medreseler ve Modernleşme**, İz Yay. İstanbul 1997, s35-36.
[93] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.55-57.
[94] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.51-53
[95] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.75-79.

sağlanamamış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından medreseler de kaldırılmıştır.[96]

1.1.3. İlk Modernleşme Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler

Osmanlı Devleti, kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar ihtiyaç duyduğu yetenekli devlet adamlarını ve memurlarını, medreseler, Enderun Mektebi, Yeniçeri ve Acemi Ocakları, Tophâne, Kılıçhâne, Tüfekhâne, Humbarahâne ocaklar, Bâb-ı Âli ve Bâb-ı Defterdâr, Bâb-ı Fetvâ ve Bâb-ı Seraskerîn gibi mektepler sayesinde yetiştirmiştir.[97] Ancak XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri karşısında alınan mağlubiyetler neticesinde ordunun ıslahı zorunlu hale gelmiş ve bu çerçevede Avrupa tarzı askerî mektepler açmıştır.[98] Buna göre ilk olarak Humbaracı Ahmed Paşa tarafından 1733 yılında Humbaracı Kışlası kurulmuş ve burada Batı tarzında yeni talim usulleri, savaş stratejileri öğretilmiştir. 1734 yılında ise Humbaracı Ocağı'nın ihtiyaç duyduğu talimli askerî yetiştirmek üzere Hendesehâne açılmıştır.[99]

Osmanlı Devleti'nde geniş çapta Batı tarzı askerî yenilikler ise Osmanlı askerînin 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşındaki etkisizliği yüzünden yapılmıştır.[100] Ruslara karşı alınan Çeşme deniz bozgunundan sonra donanma için deniz subayı ve mühendis yetiştirmek amacıyla 1774 yılında Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyun, 1789 yılında kara kuvvetleri bünyesinde kara, topçu, istihkâm subayları ve askerî mühendislerin yetiştirilmesi için Mühendishâne-i Berr-i Hümâyun açılmıştır.[101] Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın nizamsız halinden dolayı 1796 yılında III. Selim tarafından Bostancı Ocağı'na bağlı olarak Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuştur.[102] Daha sonra Yeniçeri Ocağı II. Mahmud tarafından kaldırılarak (23 Haziran 1826) yerine Prusya'dan getirilen subaylar vasıtasıyla Batı orduları tarzı Asâkir-i Mansûre-i

---

[96] Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları ve Ders İçeriklerinin Düzenlenmesi Çalışmaları", s.190-191.

[97] Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları Ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", **AÜİFD,** c.37 sayı:1 Ankara 1997, s.415-422.

[98] Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, s.35.

[99] Necdet Hayta, Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Gazi Kitabevi Yayınları Ankara 2010, s.40-41.

[100] Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi**, s.41.

[101] Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1991, s.25-28.

[102] Hayta, Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, s.72-73.

Muhammediye adlı ordu kurulmuştur. Yeni kurulan bu ordunun ihtiyacı olan subay ve doktorları yetiştirmek amacıyla 1827 yılında Tıphâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Maʿmûre, 1834 yılında ise Mekteb-i Harbiye açılmıştır.[103]

Osmanlı Devleti'nde askerî reformlarla eski gücüne kavuşma isteği neticesinde pek çok askerî mektep açılırken sivil eğitim geri planda kalmıştır. Bu amaçla sivil eğitim kurumların da geliştirilmesi için, III. Selim tarafından 13 Şaban 1219 (17 Kasım 1804) tarihli ferman ilan edilmiştir. Bu fermanla sıbyan mekteplerinin sayısının artırılması ve mekteplerde talebelerin devamlı olarak okutturulması sağlanmaya çalışılmıştır.[104] II. Mahmud döneminde ise sivil eğitim adına daha kalıcı ve kapsamlı (işlevsel) adımlar atılmaya çalışılmıştır.[105]

1.2. TANZİMAT SONRASI OSMANLI'DA EĞİTİM

Osmanlı'da sivil eğitimin yaygınlaştırılması için II. Mahmud, 5 Şubat 1839 yılında Meclis-i Umur-ı Nafia'ya eğitim alanında bir rapor hazırlattırmış[106] ve bununla ilk mekteplerin ıslah edilmesini geniş bir şekilde ele almaya çalışmıştır.[107] Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla da (3 Kasım 1839) her alanda ıslahat yapılmak istenilmişse de eğitim geri planda kalmıştır. Tanzimatçıların eğitime olan bu ilgisizlikleri yüzünden Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'nin (1839) kurulmasından 1845 yılına kadar eğitim adına bir teşebbüs yer almamıştır.[108]

Eğitimde istenilen gelişmelerin yeterli düzeyde olmaması üzerine Sultan Abdulmecid (1839-1861), eğitimde yeni düzenlemelerin planlı bir şekilde yapılması için Meclis-i Muvakkat'ın (Geçici Maârif Meclisi) kurulmasını istemiştir.[109] Bunun üzerine haftada iki gün toplanmak kaydıyla 1845 yılında Meclis-i Muvakkat

[103] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, s.34.
[104] BOA, C.MF. 85/4225, 13/Ş/1219 (16 Kasım 1814); Gülşen İstek, **Avusturya ve Osmanlı Eğitim Sistemi Mukayesesi (1774-1824**), Beyan Yayınları, İstanbul 2020, s.367.
[105] Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umûmîye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı**, (Yay. Haz: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilavet), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 1-2.
[106] Lâyihanın tam metni için bkz. Takvim-i Vekâyi, No: 176, 21/Za/1254.
[107] Mustafa Önder, **Türk Eğitim Tarihi**, Sistem Ofset Yay. Erzincan 2012, Baskı:2, s.131.
[108] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, s.48.
[109] Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, s.64.

kurulmuştur. Meclis, aldığı kararları Meclis-i Vâlâ'ya bildirmekle yükümlü olmuştur. Meclis-i Muvakkat, sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesine, rüşdiyelerin bir sisteme kavuşturulmasına, darülfünun ve encümen-i daniş açılmasına, bütün bu işleri gerçekleştirecek daimi bir Meclis-i Maârif kurulmasına karar vermiştir. Yine Meclis-i Muvakkatın kararı ve Meclis-i Vâlânın onayı ile 1846'da Meclis-i Maârif-i Umûmîye kurulmuştur.[110] Bu kurum; ders kitapları yazdırma, yabancı eserleri Türkçeye çevirtme, program ve tüzükler hazırlama, eğitim fikirlerini yönetmeliğe bağlama vb.[111] kararları alma yetkisine sahip iken, aldığı kararları uygulamaya koyma ve denetleme yetkisine sahip kılınmamıştır. Daha önce sıbyan ve rüşdiye mekteplerinin yönetimine bakmak için Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuş ise de Evkaf Nezâreti'ne bağlı olarak vazife gördüğünden ulema ve medresenin tesiri altında girmiştir. Bu yüzden Meclis-i Maârif-i Umûmîye'nin kararlarının uygulanmasının Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'ne bırakılması uygun görülmemiştir. Evkaf Nezâretinin elinde bulunan mektepleri ayrı bir yönetime kavuşturmak ve Meclis-i Maârif'in icra organı olması için 1846 yılında ise Mekâtib-i Umûmîye Nezâreti kurulmuştur. Bu müessesenin/kurumun ardından Meclis-i Maârif-i Umûmîye tarafından eğitimin memlekete yayılmasını sağlamak amacıyla mektepler için gerekli ders kitaplarını telif ve tercüme etmek, Osmanlıca ile dil, edebiyat ve tarih alanlarında yeni eserler yazmak gibi ilmi çalışmaların yürütülmesi için 1851 yılında Encümen-i Daniş kurulmuştur. Ancak bu kurumdan istenilen şekilde fayda sağlanmadığından 1862 yılında kapanmıştır.[112] 1863 yılında ise yükseköğretim basamağı olan darülfünun açılmıştır. [113]

İlan edilen Tanzimat ve Islahat fermanlarına bakıldığında ise Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili hükümler yer verilmezken Islahat Fermanı'nda eğitim yer almıştır. Islahat Ferman'ıyla Osmanlı'daki tüm milletlere mektep açma ve yine Osmanlı'daki askerî ve sivil mekteplerde eğitim görme hakkı verilmiştir.[114] Fermanda bulunan eğitimle alakalı hükümler, daha çok gayrimüslimlere kültür bağımsızlığı,

[110] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.11.
[111] Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s.71.
[112] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.12-13.
[113] Emre Dölen, "Darülfünun", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları İstanbul 1985, c.II. s.476.
[114] İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler" **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları İstanbul 1985, c.II. s.467-468.

mektep açma hakkı, hatta Müslim mekteplerine serbest olarak girme izni verilmiştir. Fermanda bulunan bu hükümler çerçevesinde Avrupalı devletlerin yardımlarıyla Gayrimüslimler tarafından geniş çapta eğitim faaliyetlerine başlanılmış ve bu durum Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Gayrimüslimlerin eğitim faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti, merkezi maârif teşkilâtını oluşturarak eğitim alanındaki modernleşme hareketlerini hızlandırmaya çalışmıştır. Zira Osmanlı'nın her yerinde açılan yeni mekteplerin idarî ve eğitim işlerini yürütmek Mekâtib-i Umûmîye Nezâreti tarafından yapılamamıştır. Bunun için 1857 yılında Maârif-i Umûmîye Nezâreti kurulmuş ve 1861 yılında görev ve yetkilerini belirten bir tâlimatnâme hazırlanmıştır. Buna göre:

- Harbiye, Bahriye ve Tıbbıye haricindeki bütün mektepler Maârif-i Umûmîye Nezâreti'ne bağlı olacaklardır.
- Genel eğitim kurumları sıbyan, rüşdiye ve çeşitli fenlere ait mektepler olmak üzere üç dereceye ayrılmıştır.
- Sıbyan mektepleri haricindekiler Müslim ve gayrimüslim talebeler karışık olacaklardır.
- Sınıf geçme imtihanla yapılacaktır.
- İkinci ve üçüncü dereceli mekteplerde öğretim dili Türkçe olacak ve muallimlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır.[115]

Maârif-i Umûmîye Nezâretinin kurulmasından sonra Meclis-i Maârif-i Umûmîye'nin yanında 1864 yılında kurulan bir diğer eğitim kurumu Meclis-i Muhtelit (Karma Meclis)'dir. Ancak 1864 yılında ikisi de kaldırılarak yerine Dâire-i Maârif-i Umûmîye kurulmuştur.[116]

Eğitim alanında bu gelişmeler 1869 yılında beş bölüm ve yüz doksan dekiz maddeden oluşan Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi[117] ile daha kapsamlı bir mahiyet

[115] BOA, İ.MMS. 28/1204, 02/N/1280 (10 Şubat 1864).
[116] Uğur Ünal, **Meclis-i Kebîr-i Maârif (1869-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2008, s.3.
[117] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s.184-219.

arz etmiştir. Osmanlı Devleti'nde genel eğitimin daha sistemli hale sokulması ve Müslim, gayrimüslim, ecnebi mekteplerin ortak bir hukuki çatı altında bütünleştirilmesi amacıyla ilan edilen bu nizamnâme ile temel eğitimden yükseköğretime tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özellikleri; okutulacak dersler, kayıt kabul işleri, kız ve erkek çocukların öğrenimleri; idârecilerin, hizmetlilerin ve muallimlerin aylık ücretleri gibi alanlarda birçok düzenleme getirilmiştir. 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesinin başlıca hükümleri olarak:

- Mahalle ve karye mektepleri olarak temel eğitimin birinci kademesi olan ilköğretim daha önce olduğu gibi şimdi de zorunlu hale getirilmiştir.
- İkinci kademe olarak rüşdiyeler en az beş yüz hâneli kasabalarda açılacaktır.
- İdâdîyeler (ortaokul) bin hâneli büyükçe merkezlerde açılacaktır.
- Sultânîler (lise) vilâyet merkezlerinde kurulacaktır.
- İstanbul'da bir Dârülfünûn, Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât mektepleri bulunacaktır.
- Öğretim yöntemleri ve teknikleri geliştirilecek, öğretmenlerin bilgi ve görgüleri artırılacaktır.
- Mektep giderleri için halktan yardım toplanacaktır.
- Maârif merkez örgütü düzenlenecek, vilâyet merkez ve sancaklarda şubeleri açılacaktır.[118]

1869 Nizamnâmesi genel hükümlerinden biri olan "Maârif merkez örgütü düzenlenecek, vilâyet merkez ve sancaklarda şubeleri açılacaktır." maddesi gereğince Meclis-i Kebir-i Maârif kurulmuş ve Dâire-i İlmiye ile Dâire-i İdâre şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu meclisin şubeleri olmak üzere vilâyetlerde de birer "Vilâyet Maârif Meclisi" kurulmuştur.[119] Ancak 1872 yılında bu iki dâire kaldırılarak tek bir meclis haline getirilmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin ilanından sonra uygulama

[118] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, 184-219; Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s.89-90.
[119] Ünal, **Meclis-i Kebîr-i Maârif (1869-1922)**, s.5.

alanına geçilmiş fakat pek başarılı sonuçlar alınamamıştır. Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi, 1872 yılında yapılan bazı değişikliklerle I. Meşrutiyetin ilanına kadar uygulanmaya devam etmiştir.[120]

Osmanlı maârif teşkilâtında İstanbul-taşra arasında münasebeti sağlamak amacıyla 1881 yılında ise Maârif-i Umûmîye Nezâreti'ndeki hem müfettiş sayısı hem de müfettişlerin görev ve yetki sahaları artırılmıştır. Bu müfettişler; İki Mekâtib-i Rüşdiye Müfettişi, Bir Mekâtib-i Sıbyaniye Müfettişi, Anadolu Ciheti Mekâtib-i Rüşdiye ve İbtidaî Müfettişi, Kütüphâneler Müfettişi olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Yine 1881 yılında Mekâtib-i Sıbyaniye İdaresi'nin adı "Mekâtib-i İbtidâîye İdaresi" olarak değiştirilmiştir. 1882 yılında Telif ve Tercüme İdaresi ile Matbaalar İdaresi kaldırılarak yerine daha geniş kadrolu Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti, eğitimde haberleşmeyi hızlandırmak için "mektubi kalemi", ilk ve orta öğretimden sonra yükseköğretim müesseselerinin teftiş edilmesi için Mekâtib-i Âliye Müfettişliği kurulmuştur. 1884 yılında idâdîlerin çoğalması ve bazı ıslahata karar verilmesi üzerine Meclis-i Maârif'in devamlı çalışmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumda, müdürlerin üyelik vasıfları kaldırılarak yeni üyeler tayin edilmiş ve Meclis-i Maârif her gün çalışır hale getirilmiştir. 1886 yılında maârif merkez teşkilâtında yapılan bazı düzenlemeler ile müstakil dâireler olarak; Kütüb ve Resail Muayene Memurluğu, Milel-i Gayrımüslime ve Ecnebiye Mektepleri Müfettişliği, Mekâtib-i İdâdîye Müfettişliği Maârif-i Umûmîye Nezâreti'ne eklenmiştir. 1892 yılında orta öğretimi geliştirmek için Mekâtib-i Âliye Dâiresi kaldırılarak yerine Mekâtib-i İdâdîye Dâiresi kurulmuştur. 1894 yılında Mektubi Kalemi'ne bağlı olarak bir İstatistik Şubesi ve maârifte çalışan personelin işlerini düzenli bir şekilde yürütmek için Mektubi Kalemi'ne bağlı olarak Sicil-i Ahvâl Şubesi açılmıştır. II. Abdulhamid'in emri ile 1896 yılında Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti'nin üstünde ve Maârif Nâzırının idâresi altında olmak üzere Tetkik-i Müellefat Komisyonu kurulmuştur. 1899 yılında Mekâtib-i Mülkiye Sıhhiye Müfettişliği ve 1903 yılında ise dinî kitapları incelemesi amacıyla Kütüb-i Dinîye ve Şer'iyye Tetkik Heyeti kurulmuştur.[121]

[120] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 28.
[121] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 30-37.

I. Meşrûtiyet'ten sonra Maârif Nezâreti'nde birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre nezârette bulunan "Dâire-i İlmiye" ile "Dâire-i İdâre"ler birleştirilmiş ve üye sayısı da sekize düşürülmüştür. Merkez Maârif Müdüriyeti kaldırılmış ve daha önce kapatılmış olan "Mekâtib-i İdâdîye", "Rüşdiye" ve "İbtidâîye Dâireleri" yeniden açılmıştır. 1909 yılında bir komisyon tarafından yapılan düzenleme ile hem bütün devlet merkezi teşkilâtı hem de Maârif Nezâreti'nde bulunan fazla memur sayısı azaltılmıştır. Bunun sonucunda Maârif Nezâreti şu isimler altında "Müsteşar Nezâret, Meclis-i Kebir-i Maârif**,** Kısm-ı Senevi, Kısm-ı Dâimi, Meclis-i Kebir-i Maârif, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, Tedrisât-ı Tâliye Dâiresi, Tedrisât-ı Âliye Dâiresi, Tedrisât-ı İbtidâîye Dâiresi, Kütüb-ü Dersiye Heyeti, Muhasebe Dâiresi, Levâzım Düyunu**,** -Evrak Odası." yeniden teşkilâtlandırılmıştır.

Osmanlı eğitiminde esaslı değişim ise II. Meşrûtiyet döneminde Emrullah Efendi tarafından Fransa Eğitim Bakanlığı örnek alınarak 1912 yılında gerçekleştirilmiştir**.** Bu değişiklik ile:

- Sicil, İstatistik ve Levâzım dâireleriyle Tedrisât-ı Hususîye İdâresi kaldırılmış; bunların görevleri Tedrisât-ı İbtidâîye, Tâliye ve Âliye dâirelerine dağıtılmış,
- Özel olarak görevlendirilmiş üyelerden oluşan eski Meclis-i Maârif kaldırılmış; onun yerine memur, öğretmen ve müfettişlerden oluşan Meclis-i Kebir-i Maârif kurulmuş,
- Yerlerinde bırakılan dâirelerden her biri şubelere ayrılmıştır. 1914 yılında Maârif Nâzırı Şükrü Bey, Maârif Nezâreti'nin teşkilât yapısında birtakım düzenlemeler yapmıştır. Buna göre:
    1. Tedrisât-ı İbtidâîyye Dâiresi
    2. Tedrisât-ı Tâliye Dâiresi
    3. Tedrisât-ı Âliye Dâiresi
    4. Muhasebe Dâiresi
    5. Telif ve Tercüme Dâiresi
    6. Hıfsızsıhha-ı Mekâtib Dâiresi
    7. İhsâiyyât Kalemi
    8. Levâzım Kalemi

9. Kalem-i Mahsus olmak üzere merkez teşkilâtın hizmetlerini idarî ve teftiş olarak ayrılmış ve idarî hizmetler dokuz şube altında toplanılmıştır.[122]

II. Meşrutiyet döneminde Maârif Nezâret teşkilâtı alanında tasarlanan yenilikler ile nezâret, bürokratik yapının önemli bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu teşkilât ile yetkilerin ayrıştırılması, görevlerin ayrıntılı şekilde tanımlanması, batılı hiyerarşi ve programların incelenmesi ve uygulanabilir olanların hemen hayata geçirilmesi Osmanlı maârifi için önemli kazanım olmuştur.[123]

1.2.1. Temel Eğitim

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinin ıslahı için III. Selim, 17 Kasım 1804 yılında ferman çıkarmıştır.[124] Bu fermanla sıbyan mekteplerinin sayısının artırılması ve mekteplerde talebelerin devamlı olarak okutturulması sağlanmaya çalışılmıştır.[125] II. Mahmud ise sıbyan mekteplerinin ıslahı için 1824 yılında "Talim-i Sıbyan" adlı fermanı ilan etmiştir.[126] Bu ferman ile temel eğitimin gerekli esasları belirlenmiştir. Buna göre, çocukların mektebe gitmeden önce işe verilmemeleri, esnafın da bu çocukları çırak olarak almamaları ve çocukların ergenlik çağına gelmeden önce sıbyan mekteplerine gitmeleri gerektiği belirtilmiştir.[127] Ancak bu ferman, Yeniçeri ocağının kaldırılması ile ilgili uğraşılar ve devletin içinde bulunduğu savaşlar yüzünden yeterince uygulanamamıştır.[128]

Yine II. Mahmud döneminde, temel eğitimin gelişmesi için, Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından 1838 yılında birtakım kararlar alınmıştır. Buna göre, hocaların genel durumları ile bilgi derecelerinin yoklanması, eğitime uygun olmayan talebelerin

---

[122] Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1900–1914**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s.222-226.

[123] Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nde Bürokratik Reform", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 2007, Sayı: 22, s.202.

[124] BOA, C.MF**.** 85/4225, 13/N/1219 (16 Aralık 1804).

[125] İstek, **Avusturya ve Osmanlı Eğitim Sistemi Mukayesesi (1774-1824)**, s.367.

[126] Fermanın tam metni için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. 10, s. 277-279.

[127] Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umûmîye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı**, s. 1-2.

[128] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.152.

mektepten uzaklaştırılması, talebelerin sınıflara ayrılması, her sınıfta ayrı derslerin okutulması, fakir talebeler için yatılı mektep açılması, sıbyan mekteplerin ikiye ayrılması ve ayrı ayrı programların uygulanması, her iki mektepte çocukların devama mecbur tutulması, bu mecburiyetin mahalle mekteplerinde dört, büyük mekteplerde beş yaşından itibaren başlaması gibi esaslar konulmuştur. Öte yandan eğitimin gayesi, talebeyi ahirete hazırlamak olduğu kadar dünya hayatının kaidelerini de öğretmek olarak yer almış ve bunun için dinî bilgilerin yanında, fen ilimlerinin öğretilmesi gerekliliği de vurgulanmıştır. Ancak sıbyan mekteplerinin idâresi Şeyhülislamlığa bırakıldığından istenilen değişiklikler yapılamamıştır.[129]

Tanzimat döneminde temel eğitim (sıbyan) ile ilgili ilk ıslahat teşebbüsü 1845 yılında Meclis-i Muvakkat tarafından hazırlanılan lâyiha[130] ile yapılmak istenmiştir. Bu lâyihada, ıslahatın ilk önce mahalle mekteplerinden başlatılması, mevcut mekteplerin hocalarına okutacakları derslerle ilgili birer tâlimat verilmesi, ehliyetli kimselere hocalık yaptırılması, sınıf ve imtihan usulünün getirilmesi gibi maddeler yer almıştır. Meclis-i Maârif-i Umûmîye bu kararları uygularken bu tedbirlerin mekteplerde kontrolü için de Mekâtib-i Umûmîye Nezâreti (1846) kurulmuştur.[131]

1847 yılında ise sıbyan mekteplerinde ıslahat yapılması amacıyla Maârif-i Umûmîye Nezâreti tarafından muallimlere rehber olarak tâlimatnâme[132] hazırlanmıştır. Bu tâlimatnâmeye göre temel eğitim dört yıl olacak ve rüşdiyelere temel teşkil edecek, Türkçeye önem verilecek, eğitim millileştirilecek, mekteplerde taş levha, divit kullanılacak ve mekteplere devam mecburiyeti getirilecektir. Ancak parasızlık ve yeterli sayıda uzman muallimin bulunmaması gibi sebepler bu kararları geçersiz kılmış, sıbyan mektepleri de eski usulde öğretime devam etmiştir. 1863 yılında sıbyan mekteblerin ıslahı yeniden ele alınmış ve bunun için İstanbul'da on iki adet sıbyan mektebi ve her mektebin çevresinde de başka iki mektep dâhil olmak üzere toplam otuz altı mektep belirlenmiştir. 1864 yılında ise "Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime

[129] Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", c. 15, s. 46.
[130] BOA, İ.MSM. 25/653, 11/S/1261 (19 Şubat 1845).
[131] Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, c.II, İstanbul 1998, s. 303.
[132] Etfâlin Talîm ve Tedrîs ve Terbiyelerine Ne Vechile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtib-i Hâce Efendilere İtâ Olunacak Talîmât (İstanbul 1263/1847).

Komisyonu" kurulmuş ve bu komisyon tarafından bu sıbyan mektepleri için on maddelik bir nizamnâme hazırlanmış ancak uygulanamamıştır.[133]

Sıbyan mekteplerine dair en önemli girişim 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi[134] ile yapılmış ve daha önceki düzenlemelerde olduğu gibi 1869 Nizamnâmesi'nde de "ilköğretimin zorunluluğu" şartı devam etmiştir. Yine, her mahalle ve karyede birer sıbyan mektebinin açılması, bu açılacak mekteplerin masraflarının mahalle halkına bırakılması, kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşlarında mektebe devam zorunluluğu kararlaştırılmıştır. Ayrıca Nizamnâme'de, mekteplere devam eden kızlara kadın muallimelerin ders vermesi ve muallimlerin hepsinin belirli bir sisteme göre atanmaları da kararlaştırılmıştır.[135] 1869 Nizamnâmesi ile sıbyan mekteplerinde okutulacak dersler: Elifba, Kur'an, Tecvit, Ahlâk, İlmihâl gibi dinî bilgilerle birlikte, basit hesap, Osmanlı tarihi, coğrafya ve yararlı bilgileri kapsamıştır.[136] Böylece 1869 Maârif Nizamnâmesi ile ilköğretim sadece dinî alana ait bir eğitim kademesi olmaktan ve "okuryazarlık öğretmek" görüşünden öteye taşınmıştır.[137]

1869 Maârif Nizamnâmesi'nden sonra devlet, sıbyan mekteplerini tedricen ve muhafazakâr kesimin dikkatini çekmeden, usul-ı cedid[138] üzerine ders veren bir duruma getirmek için ders programları, tâlimatnâmeler ve kitaplar hazırlamıştır. Bunun yanında bu programın uygulanacağı ve kitapların okutulacağı, sıbyan mekteplerinden hariç, ibtidâî mekteplerin açılmasına karar vermiştir.[139] Bu kararın uygulanması için Islah-ı Mekâtib Komisyonu (1870) kurulmuştur. Bu komisyon, "Rehnümâ-yı Muallimîn-i Sıbyan" adlı rapor hazırlamıştır. Komisyon üyelerinden olan Selim Sabit Efendi de Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eser hazırlamıştır. Selim Sabit

---

[133] İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.304.
[134] Düstûr, Birinci Tertip, c. II, 184-219.
[135] Muhammed Ali Yazıbaşı, "**II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)**", Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s.63.
[136] Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde…,** s.22.
[137] Arzu Meryem Nurdoğan, **Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlkögretim (1869-1914)**, Çamlıca Yayınları İstanbul 2017, s.80.
[138] Ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle, muallimlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulaması demektir (Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s. 207).
[139] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.67.

Efendi, bu eserinde usul-ı cedid üzerinde durmuş ve muallimlere bazı tavsiyelerde bulunmuştur.[140]

Selim Sabit Efendi, Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserinde sıbyan mektebi muallimlerine tavsiyelerde bulunmuş ve eğitimin modernleştirilmesinin önemine değinmiştir. Selim Sabit Efendi, muallimlerin mekteplerde kullandıkları "infirâdî[141]", içtimâî[142]" ve "mütekabil[143]" öğretim yöntemlerinin yeterli olmadığını eserinde belirtmektedir. O, bu üç çeşit öğretim yönteminin faydalı yönlerini alarak yeni bir öğretim yöntemi oluşturmuştur. Usul-ı cedit adını verdiği bu yöntem, mekteplerde sınıf sisteminin getirilmesini ön görmekteydi. Talebeler yaşlarına, seviyelerine göre dört sınıfa ayrılacak ve her sınıf sekişer kişiden oluşan şubelere bölünecekti. Muallim, her sınıftan bir sınıfbaşı ve her şubeden bir müzakereci seçecek, sınıfbaşıları disiplini sağlarken, müzakelereciler de talebelerin derslerini hazırlamalarına yardım edeceklerdi. Bu arada muallim her şubeyi önüne alarak bizzat kendisi eğitim ve öğretimde bulunacaktı. Ancak muallim, birinci sınıflar için günde bir, en çok iki ders, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda ise günde iki en çok üç ders yapacak ve ders süresi birinci sınıflar için yarım saat, nihayet kırk beş dakika, diğerleri için ise kırk beş dakika kadar olacaktı. Talebeler geriye kalan zamanı müzakere ve teneffüsle geçireceklerdi.[144]

Gerekli çalışmaların neticesinde, bütün Osmanlı topraklarını kapsayacak şekilde, usul-ı cedid üzerine hazırlanan eğitim programının uygulanması için 1872 yılında İstanbul'da Nuruosmaniye Camii içinde Numûne İbtidâî Mektebi adıyla ilk modern ilkokul açılmıştır.[145] Bu mektepten sonra Simkeşhâne[146] ve Saraçhâne[147]'de

---

[140] Kerim Sarıçelik, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları**, Çizgi Yayınları, Konya 2010, s.22.

[141] Muallim, talebelere ayrı ayrı ders vermesi (Selim Sabit Efendi**, Rehnümâ-yı Muallimin**, İstanbul H.1299, s.4-5).

Muallim, sınıflara ayrılan talebelere birlikte ders vermesi (Selim Sabit Efendi**, Rehnümâ-yı Muallimin**, s.5).

[143] Bir üst sınıftan bir-iki talebe müzakereci tayin olunarak derslerin bunlar vasıtasıyla işlenmesi (Selim Sabit Efendi**, Rehnümâ-yı Muallimin**, s.6).

[144] Selim Sabit Efendi**, Rehnümâ-yı Muallimin**, s.7-9; Sarıçelik, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları,** s.21-22.

[145] BOA, MF. MKT. 17/25, 06/M/1291 (23 Şubat 1874); İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.305.

[146] BOA, MF. MKT. 21/51, 10/L/1291 (20 Kasım 1874).

[147] BOA, MF. MKT. 21/11, 07/L/1291 (17 Kasım 1874).

ibtidâî mektebi açılmış ve böylece İstanbul'da ibtidâi mekteplerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır. İstanbul'da modern anlamda ibtidâî mekteplerden olumlu neticeler alınması üzerine bu mekteplerin taşrada da açılmasına karar verilmiştir.[148] Bunun üzerine temel eğitimde, geleneksel eğitim veren "usûl-i atîk" sıbyan mekteplerin yanında modern eğitim veren "usul-i cedid" ibtidâî mektepleri ile ikili bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 1879 yılında temel eğitim, Maârif Nezâreti'ne bağlı, Mekâtib-i Sıbyaniye ve Mekâtib-i İbtidâîye olarak iki dâireye ayrılmıştır. Ancak 1882 yılında Maârif Nezâreti, bu ikiliği kaldırmak için ağırlığını ibtidâîler tarafına koymuş, 1909 yılına kadar sıbyan mektepleri ibtidâîye dönüştürülmeye çalışmıştır.[149]

II. Meşrutiyet döneminde Maârif Nâzırı Emrullah Efendi, ilköğretimin ıslahı için 15 Ekim 1913 yılında "Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkat"ı hazırlamıştır. Buna göre ilköğretimin parasız, mecburi olması ve bunun için de malî kaynakların devlet bütçesinden, vilâyet gelirlerinden, vakıf gelirlerinden, hayırseverlerin bağışlarından elde edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelirler ise mekteplerin yapımına, eğitim ve öğretim giderlerine, sınav masraflarına, ders, kitap ve araç-gereç alımlarına, mekteplerin ısınma ve temizlik işlerine kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkat ile ilköğretimin örgütsel yapıları da değiştirilmiştir. O zamana kadar ibtidâî ve rüşdiye adlarıyla mevcut olan mektepler "Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye" adı altında birleştirilmiş ve ilköğretimin eğitim süresi altı yıl olarak belirlenmiştir.[150] Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye programına göre ilkokullar; 7-8 yaşları "Devre-i İbtidâîye", 9-10 yaşları "Devre-i Mutavassıta" ve 11-12 yaşları "Devre-i Aliye" olarak üç devreye ayrılmış ve her devrede okutulacak dersler belirlenmiştir. Kanunun birçok maddesi Cumhuriyet'in ilanından sonra da yürürlükte kalmıştır.[151]

[148] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.70-72.
[149] İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.306.
[150] Yazıbaşı, "**II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai**…", s.68-71.
[151] Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", s. 50.

1.2.2. Rüşdiyeler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar ihtiyaç duyduğu yetenekli devlet adamların yetişmesinde vakıflara bağlı olan medreselerinin ve onların altında bulunan sıbyan mekteplerinin büyük katkısı olmuştur. Ancak XVII. yüzyıldan sonra gerek vakıfların bozulması gerek medreselerin kendi sistemlerini bozmasından dolayı eğitimde medreseler, toplum ve devlete yararlı hizmetler vermekten uzaklaşmaya başlamıştır. II. Mahmud dönemine kadar açılan askerî mektepler ise bütün bir toplumun eğitimi ile genel bir yenilenmeyi sağlamaktan uzak kalmışlardır. Bu yüzden II. Mahmud, devlet ve toplum hayatı ile ilgili her konuda yapmış olduğu büyük reformları eğitim alanında da yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde ekonomik, toplumsal ve devlet kademelerindeki değişim için Avrupa tarzında bir modernleşmeyi gerçekleştirmede etkili olacak sivil mekteplerin açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için II. Mahmud, Nafia Nezâreti'ne bağlı olarak yeni eğitim kurumu oluşturmak amacıyla Meclis-i Umur-ı Nafia'dan sıbyan (mahalle) mekteplerin düzeltilmesi ve onlara bağlı (ikinci sınıf) olarak yeni bir mektebin açılmasına dair lâyiha hazırlanmasını istemiştir. Bu emir üzerine Meclis-i Umûr-ı Nâfia, 1839 tarihinde lâyiha hazırlayarak padişahın onayına sunmuştur.[152] Bu lâyihaya göre başta açılacak yeni mektepler birinci sınıf ve ikinci sınıf olarak nitelendirilmişse de II. Mahmud bu ismi beğenmeyerek bunun yerine ibtidâî ve rüşdî isimlerini vermiştir. Böylelikle rüşdiyeler, 1839 yılında sıbyan mektepleri ile askerî mektepleri arasında yer almış ve mesleki mektepler arasında bir köprü vazifesi ifa etmişlerdir. Bununla birlikte Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın hazırladığı lâyihada belirtilenlerin yerine getirilmesi amacıyla Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuştur. Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti, rüşdiye mekteplerinin ilk örneğini Sultan Ahmed Camii içerisinde "Mekteb-i Maârif-i Adli" adıyla açmış ve daha sonra bu mektep "Maârif-i Adliye" ve "Ulûm-ı Edebiye" adlarıyla iki şubeye ayrılmıştır.[153] Bu iki mektep Bâb-ı Âli'ye memur

[152] BOA, HAT, 494/24232, 14/Za/1254 (29 Ocak 1839); Takvim-i Vekâyi, No.176, 21/Za/1254 (5 Şubat 1839); Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdîye Mektepleri", **Türkler**, c. 15, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, s. 64.

[153] Ayşegül Altınova Şahin, **Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2018, s.23-27.

yetiştirmeye devam ederken yeni ihtiyaçlara ve Tanzimat devrinin reformlarına ışık tutmaktan uzak kaldığından yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.[154]

1846 yılında Mekâtib-i Umûmîye Nezâreti kurulmasıyla rüşdiyelerin geliştirilmesi, çoğaltılması ve yeni sistemde eğitime geçilmesi için somut adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 1847 yılında İstanbul'da Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophâne ve Bâbıâli civarında Ağa Camii'nde olmak üzere beş adet rüşdiye mektebi açılmıştır. İstanbul'da rüşdiyeler gelişip yaygınlaşınca 1853 yılında padişah iradesi çıkarılarak yirmi beş vilâyette[155] peyderpey rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır.[156] Ancak bu mekteplerin açılmasına 1856 yılında başlanmıştır.[157] İstanbul'da 1847 yılında açılan ilk rüşdiye mektepleri numune olarak açılmıştır. Bu mekteplerde eğitim, bir muallim ve muallim yardımcısı ile sürdürülmüştür. Başlangıçta talebe mevcutları 30-40 iken bu sayı zamanla artmıştır. Fakat buna rağmen muallim sayıları artırılmamıştır. Bu mekteplerde talebelere Arapça, Farsça, coğrafça, matematik, imla ve gerekli fen dersleri okutulmuştur. Bu yeni rüşdiyeler eğitim süresi dört yıl olduğu halde Daru'l-mâ'arif açıldıktan sonra altı yıla çıkarılmış; ancak 1863 yılında beş yıla indirilmiştir. Rüşdiyeler gelişip çoğaldıkça, rüşdiyelerin ders programlarında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre 1850 yılında rüşdiyelerin programlarında Arapça, Farsça dersleri azaltılırken; fen, matematik, coğrafya gibi dersler artırılmış ve diğer taraftan derslerde teoriğin yanında uygulama da getirilmiştir.[158]

1869 yılına kadar azımsanmayacak derecede artış gösteren rüşdiyeler, 1869 yılında ilan edilen Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile yeni hükümlere tabi

[154] Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.73.
[155] Rumeli Yakasında İşkodra, Edirne, Yanya, Berat, Prizren, Delvine, Sofya, Şumnu Yenişehir, Selanik, Filibe, Ruscuk, Vidin, Üsküp, Manastır; Anadolu yakasında Konya, Ankara, Bursa, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, İzmir, Lefkoşe, Kandiye, Midilli (BOA, İ. DH. 271/16926, 19/B/1269 (28 Nisan 1853).
[156] BOA, İ. DH. 271/16926, 19/B/1269 (28 Nisan 1853).
[157] BOA, A. MKT. MVL. 79/25, 22/B/1272 (29 Mart 1856); BOA, İ. MVL, 350/15268, 09/B/1272 (16 Mart 1856); İ.DH. 353/23335, 09/M/1273 (9 Eylül 1856); A. MKT. NZD, 240/70, 18/Ra/1274 (6 Kasım 1857); A. MKT. MVL, 90/71, 3/Ca/1274 (20 Aralık 1857); A.}MKT. MHM. 161/54, 02/M/1276 (1 Ağustos 1859); A.}MKT. MHM. 262/88, 19/Za/1279 (8 Mayıs 1863).
[158] Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.74-76.

kılınmışlardır. Nizamnâmenin mekâtib-i rüşdiye kısmında aşağıdaki hususlara yer verilmiştir[159]:

- Beşyüz hâneden fazla olan her kasabada birer rüşdiye açılacağı
- Rüşdiyelerin her türlü masraflarının vilâyet maârif idâresi sandığından karşılanacağı
- Rüşdiye binalarının Meclis-i Kebir-i Maârif tarafından gönderilen planlara göre yapılacağı
- Her rüşdiye, talebe sayısına göre bir veya iki öğretmen ve ayrıca bir mubassır ve bir de hademe tayin olunacağı
- Muallim-i evvelin 800, muallim-i sani 500, mubassır 250 ve hademenin 150 kuruş maaşla istihdam edileceği
- Rüşdiyelerde öğretim süresinin 4 yıl olacağı
- Bütün rüşdiyelerin 1-23 Ağustos arasında tatile gireceği
- Rüşdiyeyi bitirenlerin imtihanla idâdîye kabul edileceği
- Rüşdiyelerin ders programı olarak; Mebadi-i ulûm-i diniye, Lisan-ı Osmanî Kavâidi, İmlâ ve İnşa, Tertib-i Cedid üzere Kavâid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i Hudût, İlm-i Hesab, Defter Tutmak Usulü, Mebâdi-i Hendese, Tarih-i Umumî ve Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik, rüşdiyenin bulunduğu bölgede kullanılan ikinci dil, ticaret merkezlerinde, isteyen talebeye dördüncü sınıfta Fransızca dersini alabileceği

Ders programları bu şekilde olan rüşdiyelerin sayısı 1870 yılından sonra özellikle vilâyetlerde hızla artmıştır.[160]

Osmanlı Devleti'nde kızların eğitimi sadece ilkokul seviyesinde sıbyan mekteplerinde erkeklerle birlikte karma olarak yapılmaktaydı. Ancak Tanzimat Dönemi eğitim yapılanmasında kızlar da modern eğitimin içine alınmıştır. Erkek

[159] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 187-190.
[160] BOA, İ. MVL, 316/13319, 22/M/1271 (15 Ekim 1854); İ. MVL, 371/16301, 11/N/1273 (5 Mayıs 1857); İ. DH, 356/23504, 1/S/1273 (1 Ekim 1856); A.MKT. NZD, 240/70, 18/Ra/1274 (6 Kasım 1857); A. MKT. MVL, 90/71, 3/Ca/1274 (20 Aralık 1857); İ. DH, 413/27336, 13/S/1275 (22 Eylül 1858); A.AMD, 84/12, 29/Z/1274 (10 Ağustos 1858); İ. MVL, 415/18147, 26/Ş/1275 (31 Mart 1859); İ. MVL, 550/24704, 25/Za/1282 (11 Nisan 1866); DH. MKT, 2071/12, 22/Ca/1313 (10 Kasım 1895); DH. MKT, 2115/20, 24/Ca/1316 (10 Ekim 1898).

rüşdiyelerin açılıp İstanbul'da yaygınlaştırılması ve taşrada açılmaya başlamasından sonra kız rüşdiyelerinin de açılması düşünülmüştür. Bunun için Sultan Ahmed'deki Cevri Usta Mektebi kızlara tahsis edilmiş ve böylece ilk Kız (İnas) Rüşdiye Mektebi 1858/1859 yılında açılmıştır.[161] Bu ilk kız rüşdiyesinden sonra 1869 yılında İstanbul'un çeşitli yerlerinde yedi adet[162] daha kız rüşdiye mektebi açılmıştır. İlk açılan bu kız rüşdiyelerinde talebeleri okutacak muallime bulunamadığından nakış derslerini muallimeler, diğer dersleri ise muallimler okutmuştur. Bu mekteplere muallime yetiştirmek üzere 1870 yılında Dârülmuallimât açılmıştır. [163]

1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile kız rüşdiyelerinin açılması ve öğretimi de esasa bağlanmıştır. Buna göre kız rüşdiyeleri ancak büyük vilâyetlerde açılacaktır. Halkı sadece İslâm veya Hıristiyan olan şehirlerde bir İslâm veya Hıristiyan Mektebi, karışık olanlarda ise ayrı ayrı iki mektep açılacaktır. Ancak azınlık tarafı için beş yüz hâneden sonra kız rüşdiyesi açılabilecektir. Bu mekteplerin muallimleri bayan olacak, ancak liyakatlı muallime yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli erkek muallimler tayin edilecektir. [164]

Öğretim süresi dört yıl olan kız rüşdiyelerin dersleri erkek rüşdilerinden farklı olarak programlanmıştır: Din dersi, Osmanlıca dil bilgisi, Arapça ve Farsça Gramer, İmza ve Yazı, Edebiyat, Ev İdâresi, Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Defter Tutmak, Nakış Dersi, Dikiş Uygulaması ve isteğe bağlı Müzik dersleri okutulmuştur. Din dersleri her mezhebin kendisine göre okutulması, Gayrimüslim mekteplerinde Arapça ve Farsça dersleri yerine kendi lisanları ile derslerin verilmesi kararlaştırılmıştır.[165]

---

[161] BOA, A.MKT. MHM. 147/40, 19/R/1275 (26 Kasım 1858); A.MKT. NZD. 287/97, 14/M/1276 (13 Ağustos 1859).

[162] Beşiktaş'ta Kız Rüşdiye, Üsküdar'da Kız Rüşdiye, Mahmudpaşa'da Rüşdiye, Şehzadebaşı'nda Kız Rüşdiye, Aksaray'da Kız Rüşdiye, Atpazarı'nda Kız Rüşdiye, Eski Ali Paşa'da Kız Rüşdiye (Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umûmîye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı,** s. 101)

[163] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c. II, 671-672.

[164] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 189-190; Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.82-83.

[165] Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.81-83.

Osmanlı Devleti'nde rüşdiyelerin ıslah ve yayılması için 1879 yılında Maârif Merkez teşkilâtı yeniden düzenlenerek Maârif Nezâreti beş dâireye ayrılmıştır. Bu dâireler arasında rüşdiyeler için "Mekâtib-i Rüşdiye Dâiresi" kurulmuş ve bu sayede rüşdiye yapımına hız verilmiştir.[166] Diğer taraftan tüm mekteplerde olduğu gibi rüşdiyelerde de, II. Abdülhamid Dönemi'nde köklü değişiklik yapılmıştır. 1869 Nizamnâmesi'nin artık ihtiyaçlara cevap veremediği gerekçesi ile 1881 yılından itibaren rüşdiyelerin programları sık sık değiştirilmiştir. 1892 yılında rüşdiyeler idâdîler (lise) ile birleştirilerek, öğretim süreleri 3 yıla indirilmiştir. Ancak yine de müstakil 4 yıllık rüşdiyeler devletin çeşitli yerlerinde mevcut durumunu devam ettirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde rüşdiye mekteplerin yapı ve programlarında değişiklikler yapılmıştır. Gerek Tanzimat döneminde gerekse II. Abdülhamid döneminde rüşdiyeler ortaöğretim kademesinde yer alırken II. Meşrutiyet döneminde giderek ilköğretim kademesine geçirilmiştir. Bu yeni duruma göre tamamlama sınıfı olarak adlandırılan rüşdiye sınıfları ibtidâî ile ortaöğretim mektepleri olan idâdîler arası kabul edilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde kurumsal değişikliklere uğrayan rüşdiyelerin programlarında da önemli değişiklikler yapılmış ve üç yıl olan rüşdiye mekteplerinde fen ve sayısal dersler daha ağırlık kazanmıştır.[167]

1.2.3. İdâdîler

İdâdî, "hazırlamaya mahsus yer, hazırlama yeri" anlamına gelmektedir.[168] İdâdî kavramı, Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan mekteplerin hazırlık sınıfları ve 1847 yılında açılmış olan rüşdiyelere talebe hazırlamaya ayrılan sıbyan mektepleri için kullanılmıştır.[169] Yine Osmanlı Devleti'nin Harp Mektebi'nde ve Askerî Tıbbiye'de öğrenim görmek isteyen ancak eğitim düzeyi bu mekteplerin eğitimine başlayabilecek düzeyde olmayan talebeleri, askerî mekteplerin programlarını takip edebilecek duruma getirmek amacıyla açılmış olan mekteplerdeki hazırlık sınıflarına da idâdî denilmiştir.[170] İdâdî kavramı, 1869 Maârif-

[166] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 96.
[167] Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.86-87.
[168] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İ Maddesi. 2013, s.471
[169] Cemil Öztürk, "İdâdî", **DİA**, c.21, İstanbul, 2000, s.464
[170] Faik Reşit Unat, **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1964, s.45

i Umûmîye Nizamnâmesi'nde orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmış ve böylece eskiden ifade ettiği anlamı kaybederek yeni bir mana/muhteva kazanmıştır.[171]

İdâdîler, yüksekokullara talebe yetiştirmeye yönelik faaliyetleri bakımından askerî ve mülki (sivil) olarak ikiye ayrılmıştır.

Askerî İdâdîler: 1845 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin (Bahriye, Mühendishâne, Tıbbiye ve Harbiye) askerî mekteplerindeki talebeler, mektebe ön hazırlıksız alındığından kendilerine verilen eğitimi kavramada yetersiz kalmışlardır. Bu yüzden Batı tarzı askerî mekteplerin eğitim ve öğretim seviyesine/keyfiyetine ulaşılamamıştır. Bu durumun engellenmesi için 1845 yılında, askerî mekteplere alınacak talebelerin hazırlık mektebinde eğitim almaları kararlaştırılmıştır. Yine Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ta (1845) askerî mekteplerin ıslahına dair bazı kararlar alınmıştır. Buna göre askerî mekteplerde eğitimin, mesleki derslere yönelik olmasına, derslere hazırlık ve diğer derslerin öğretimi için on iki yerde Mekteb-i Fünun-ı İdâdîyye adıyla mekteplerin açılmasına karar verilmiştir.[172] Bunun üzerine ilk askerî idâdî mektebi, (1845) İstanbul Maçka Kışlası'ndaki eski Mekteb-i Harbiyye binasında açılmıştır. Ancak Mekteb-i Harbiyye binasında birtakım tamirlerin yapılması gerektiğinden askerî idâdî mektebi Beşiktaş Sahilsarayı'ndaki Çinili Köşk'e nakledilmiştir. 1847 yılında Maçka Kışlası'ndaki binanın tamiri bitmesi üzerine askerî idâdî mektebi Mekteb-i Harbiyye binasına taşınmıştır.[173] İstanbul'daki askerî idâdî mektebinde hendese, cebir, cemi eskal (mekanik), hikmet-i tabiye, hal ve terkibi ecsam, Fransızca, hafif ve ağır istihkâmlar, tambaz köprü kurmak, resim, harita, top, tüfek ve şiş talimleri, piyade, süvari talimleri ve yüzme öğretilmiştir.[174]

1853 yılında Sultan Abdülmecid, askerî idâdî mektebine alınacak talebelerin sadece rüşdiye mektebi mezunlarından alınmasına karar vermiştir. Ancak mevcut rüşdiye mektebi talebeleri ihtiyacı karşılayamadığından diğer mekteplerin talebelerine askerî idâdîlere girme hakkı verilmiştir. Taşrada yeterli sayıda rüşdiye mektebi olmadığından buralardaki askerî idâdîlere talebe yetiştirmek üzere bu mekteplerin

[171] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.114
[172] Hasan Ali Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.10-11.
[173] Koçer, **Türkiyede Modern Eğitimin Doğuşu**, s.38-39.
[174] Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim,** s. 11.

bünyesinde ihtiyat sınıfları açılmıştır. Ancak zamanla taşradaki rüşdiyelerden mezun olan talebeler, askerî idâdîlerin ihtiyacını karşıladığından ihtiyat sınıfları kapatılmıştır. Ayrıca İstanbul'daki sivil mekteplerde yeterli miktarda talebe olmadığından askerî idâdî mektebine bağlı Mahrec-i Mekâtib-i Askerîyye kurulmuştur. Ancak Mahrec-i Mekâtib-i Askerîyye askerî idâdîler için vasıflı talebe yetiştirememiştir. Bu yüzden 1875 yılında askerî idâdîlere vasıflı talebe yetiştirmek için İstanbul'da dört askerî rüşdiye mektebi açılmıştır. Askerî idâdî mekteplerin bulunduğu taşra şehirlerinde de askerî rüşdiyeler açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne İdadisi ile Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne İdâdîsi adında iki mektep açılmıştır. Taşrada ise 1906 yılına gelindiğinde beş askerî idâdî mektebi bulunmuştur.[175]

Mülki (sivil) İdâdîler: 1869 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mekteplerinin sayısı oldukça artmış, İstanbul'da ise pek çok meslek okulu ve yüksekokul açılmıştır. Ancak vilâyetlerde rüşdiye üstünde ve İstanbul'da yüksekokullara talebe yetiştirecek -rüşdiye dışında- bir mektep olmadığından idâdî (mülki) mekteplerin açılması elzem hale gelmiştir. Bunun için 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile idâdî mektepleri yeni baştan düzenlenerek Osmanlı eğitim hayatında yerini almıştır. 1869 Nizamnâmesi'nde İdâdî mektebi ile ilgili hususlar aşağıda sıralanmıştır[176]:

- İdâdî mektebinde, rüşdiyelerden mezun olan Müslim ve gayrimüslim çocuklar bir arada öğretim yapacaklardır.
- 1000 hâneden fazla ve bulundukları yerin önemine göre seçilecek her kasabada birer idâdî mektebi yapılacaktır.
- İdâdîlerin yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer giderleri vilâyet maârif idâresi sandığından karşılanacaktır.
- Her idâdînin muavinleriyle beraber altı öğretmeni bulunacaktır.
- İdâdîlerin yıllık tahsisatı, personel giderleriyle birlikte 80,000 kuruş olacaktır.

[175] Öztürk, "İdâdî", s.464; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c.I-III, s.501.
[176] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 190-191.

- İdâdîlerde okutulacak dersler: Türkçe Kitabet ve İnşâ, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umûmî, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese, İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiyye, Kimya ve Resim olup ve idâdîlerin öğrenim süresi üç yıl olacaktır.

Nizamnâme ile açılması kararlaştırılan mülki idâdîler 1874 tarihine kadar ne taşrada ne de İstanbul'da açılabilmiştir. İdâdîlerin hayata geçiril(e)memesi eğitim ve öğretim alanındaki ilerlemeyi engellemiştir.[177] İdâdîlerin bir an önce faaliyete geçip eğitim vermesi için 18 Zilkaide 1290 (07 Ocak 1874) tarihli irade ile İstanbul'da numune olarak bir idâdînin açılmasına karar verilmiştir.[178] Bunun üzerine Dârülmaârif binası bu idâdî mektebi için tahsis edilmiştir. İdâdîlere muallim yetiştirmek üzere Dârülmuallimîn-i Aliye'de idâdî şubesi 1874 yılında açılmıştır.[179] 1876 yılına gelindiğinde İstanbul'da dört idâdî mektebi açılmıştır.[180] Taşrada ise Yanya Vilâyeti Tırhala Sancağının merkezi olan Yenişehir'deki rüşdiye mektebi idâdî ye çevrilerek 1875 yılında açılmıştır.[181] Ancak idâdîler, maddi yetersizlik yüzünden hemen açılamamıştır. Zira idâdîlerin gerek daimi giderleri, gerekse tesis ve inşa masrafları bu kurumların tesisini güç kılmıştır. Sadrazam Said Paşa'nın gerekli çalışmaları sayesinde, malî kaynak sağlanmasının ardından 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya, Çanakkale'de birer idâdî açılmıştır. Yine aynı yıllarda İzmir, Selanik, Tarbzon, Rodos, Konya, Mamuratülaziz, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümülcine, Manisa, Adana, Haleb, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idâdî mektebinin açılmasına karar verilmiş ve yapımlarına başlanmıştır. Ayrıca, Erzurum, Hakkâri, Diyarbekir, Zor, Burdur, Karesi, Kaza-ı Erbaa, Karahisar-

[177] Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 25 (2), 2012, s.518.

[178] BOA, İ. DH, 677/472, 16/Za/1290 (5 Ocak 1874); Fatih Demirel, "**Mekteb-i İdâdî**", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 15-27.

[179] Öztürk, "İdâdî", s.465; Hatip Yıldız, "Üsküdar (Paşakapısı) Mülki İdâdî Mektebi (1893-1923)", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII**, İstanbul 2014, s.419-449.

[180] Darülmaarif İdâdîsi'nde görevli 3 muallim 101 talebe, Feyziye İdâdîsi'nde 3 muallim 110 talebe, Beşiktaş İdâdîsi'nde 3 muallim 50 talebe bulunurken İbrahim Paşa Çayırı İdâdîsi'nde ise sadece 1 muallim görevli idi ve hiç talebesi bulunmamaktaydı. (Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c. I-III, s.500.

[181] Öztürk, "İdâdî", s.465.

ı Sahip, Kırklareli gibi yerlerde de birer idâdî yapılması için mahallî makamlarla temasa geçilmiştir.[182]

Osmanlı vilâyet merkezlerinde gündüzlü olarak açılmış olan idâdîlere karye ve kasaba çocukların girebilmesi amacıyla idâdîler yatılıya çevrilmiştir. Öte yandan idâdî bulunan yerlerdeki rüşdiyeler idâdîlerle birleştirilirken, bazı sancakların yedi yıllık idâdî mektebi açacak malî imkâna sahip olamamasından idâdîlerin eğitim süreleri yeniden düzenlenmiş ve taşra idâdîleri beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Beş yıllık idâdîlerin ilk üç yılı rüşdiye, diğer iki yılı idâdî derecesindeyse de bu tür mekteplerde beşinci yıl öğrenimini tamamlayanlara verilen idâdî diplomasında yalnız iki yıllık öğrenim kaydedilmiştir. Yedi yıllık idâdîlerin yedinci ve Der-saadet idâdîlerinin dördüncü yılını tamamlayanlara tam idâdî diploması verilmiştir.[183]

1892 yılında idâdîler için bir tâlimatnâme hazırlanarak müdürlerin, muavinlerin, mubassırların vazifeleri ve talebelerle ilgili hususlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.[184] 128 maddelik bu tâlimatnâme, dönemin sonuna kadar vilâyet ve sancak idâdîlerinde uygulanmıştır. İdâdîlerin bu şekilde düzenlenmesiyle bunlara olan rağbet fazlalaşmış ve eskiye göre talebe sayısında önemli artışlar olmuştur. Bu talebin karşılanması için de Osmanlı Devleti'nde idâdî mektebi açılmasına devam edilmiştir. 1896 yılında elli dört olan taşra idâdîlerinin sayısı 1906 yılında seksen dörte çıkmıştır. Böylece bütün Osmanlı Devleti topraklarında doksan üç resmi; on bir hususi; beş de askerî olmak üzere toplam yüz dokuz adet idâdî mektebi açılmıştır.[185]

İdâdîler, taşrada açılmaya başladıktan sonra ders programları da ele alınmıştır. Ancak köklü bir değişiklik yapılmamış, sadece İlm-i Kelam, Muhtasar ve İlm-i Siyer gibi derslerin ilavesiyle dinî bilgilere ağırlık verilmiştir. Bunun yanında, fen derslerine de 1869 Nizamnâmesi'ndeki ve ilk idâdîler için hazırlanan programlardan daha fazla ağırlık verilmiştir. 1892 yılında beş ve yedi yıllık idâdî programlarında esaslı bir ıslahat yapılmıştır. Buna göre ders programları aşağıdaki şekilde yer almıştır.

[182] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 117.
[183] Öztürk, "İdâdî", c.21, s.465-466.
[184] BOA, İ. MF, 1/1310.
[185] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 126-129.

Yedi yıllık leylî yatılı idâdîlerin haftalık ders programları

Dersler	**1. Yıl**	**2.Yıl**	**3.Yıl**	**4. Yıl**	**5. Yıl**	**6. Yıl**	**7. Yıl**
Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	3	3	---	---
Farsça	---	2	2	2	---	---	---
Türkçe	6	5	3	2	2	---	---
Fransızca	---	---	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	2	3	---	2	2
Hendese	---	---	2	2	3	2	1
Cebir	---	---	---	---	---	2	1
Müsellat	---	---	---	---	---	---	1
Kozmoğrafya	---	---	---	---	---	---	2
Makina	---	---	---	---	---	---	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	---
Tarih	---	2	3	2	2	2	2
Usul-ı Defter	---	---	---	---	2	2	2
Malumat-ı Fenniye	---	---	---	---	3	---	---
Hikmet-i Tabiyye ve Kimya	---	---	---	---	---	2	2
Mevalid ve Hıfzı's-sıhha	---	---	---	---	---	---	3
Kavanin	---	---	---	---	---	2	2
Edebiyat ve Ahlak	---	---	---	---	---	2	2
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	---	---
Resim	1	1	1	1	1	1	1

Beş yıllık sancak neharî (gündüzlü) idâdîlerin haftalık ders programı

Dersler	**1. Yıl**	**2. Yıl**	**3. Yıl**	**4. Yıl**	**5. Yıl**
Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	2	2
Farsça	---	2	2	2	---
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	---	---	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	---
Hendese	---	---	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	---	2	3	2	2
Usul-ı Defter	---	---	---	---	2
Malumat-ı Fenniye	---	---	---	---	3
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1

1896 yılından sonra ders programlarına, ahlak ve fıkıh ilave edildiği gibi bazı derslerin de müfredatı değiştirilmiştir.[186] 1902 yılında, idâdîlerin öğretim sürelerine

[186] Kodaman**, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.129-132.

göre mevcut derslerin fazla ve talebeye ağır geldiği gerekçesiyle leylî (gece) idâdîler sekiz; neharî (gündüz) idâdî altı yıla çıkarılmıştır. Bazı idâdîlerde, ziraat-sanayi şubeleri açılmış ve din derslerinin de saatleri azaltılmıştır. 1904 yılında ziraat şubeleri kaldırılarak, idâdî kitaplarına ziraat, ticaret ve sanatla ilgili konular ve ayrıca ziraat dersi konmasına karar verilmiştir. Öğretim müddeti ise tekrar beş ve yedi yıl olarak kabul edilmiştir. Aynı sene II. Abdulhamid'in emriyle bütün okullarda din ve ahlak derslerinin saatleri artırılmış ve bazı fen derslerine de yer verilmiştir.[187]

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra vilâyet merkezlerindeki bazı idâdîler sultânî haline getirilmiş, programları da buna göre düzenlenmiştir. 1910 yılında başlayan bu uygulama sonunda İstanbul'da ve diğer bazı büyük şehirlerdeki on idâdî mektebi sultânîye dönüştürülmüştür.[188]

1.2.4. Sultânîler

Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı'yla birlikte birçok alanda yenilik yapılmıştır. Özellikle Müslim ve Gayrimüslim teba eğitim konusunda eşit haklara sahip olmuş böylelikle Osmanlı'nın dağılmasını önlemek amaçlanmıştır. Ancak mevcut ibtidâî ile rüşdiye mekteplerinde Müslim ve Gayrimüslim çocukların birlikte okutulması sakıncalı görüldüğünden bu uygulamanın yükseköğretim kademelerinde tatbik edilmesine karar verilmiştir. Bunun için Maârif Nezâreti, hem ilköğretim ile yükseköğretim arasında bir köprü kurmak hem de Müslim ve Gayrimüslim tebaanın eşit şartlar altında eğitim görmeleri için sultânî mekteplerin açılmasını uygun görmüştür.[189]

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanın'da eğitim konusu ele alınmış ve Osmanlı Devleti'nin fermanda bulunan ıslahat programlarını uygulamakta bir süre gecikmesi üzerine bazı Avrupa devletleri birtakım ıslahat önerileri sunmuşlardır. Buna göre Müslüman olmayan toplulukların sahip bulundukları eğitim müesseselerinin teşvik ve himaye edilmesi, başlıca büyük şehirlerde Hıristiyan çocuklarının da kabul

[187] Hatip Yıldız, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Mülki (Sivil) İdâdîlerde ve Yüksek Mekteblerde Din Eğitiminde Yapılan 1898 Tarihli Yenilikler", **IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu** Muğla 2016, s.644.
[188] Öztürk, "İdâdî", c.21, s.466.
[189] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 133-134.

edileceği orta dereceli mekteplerin açılması, Müslüman olan ve olmayan talebeler için bir üniversite kurulması gibi hususlar yer almıştır. Bunun neticesinde 1867 yılında Sadrazam Âli Paşa ve Hariciye Nâzırı Fuat Paşa, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi M. Bourrée ile birlikte, mektebin planı üzerinde çalışarak 1868 yılında Mekteb-i Sultânî'yi (Galatasaray Sultânîsi) açmışlardır.[190] Mekteb-i Sultânîye başlangıçta Müslümanlar ilgisiz kalsa da hükümetin ve basının teşvikiyle gelişmiş ve zamanla zengin ailelerin rağbet ettiği bir mektep haline gelmiştir.[191]

1868 yılında kurulan "Mekteb-i Sultânî"ye izafeten 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde orta öğretim basamağının üst sınıflarını teşkil etmek üzere vilâyet merkezlerinde "Sultânî" mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Buna göre 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde, her vilâyette iki kısımdan oluşacak ve rüşdiye üzerinde altı yıllık bir öğrenim verecek "Mekâtib-i Sultânî" açılması kararlaştırılmıştır.[192] Buna göre vilâyet merkezlerinde açılacak olan Sultânîler, âdî ve âlî olmak üzere iki kısımdan oluşturulmuş; âdî kısımda idâdî dersleri, âlî kısım da ise sultânî dersleri verilmiştir. Âlî kısım biri edebiyat, diğeri ulûm ve fünûn olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Öğretim süresi, üçü âdî, üçü âlî olmak üzere altı yıl tutulmuştur. Sultânîlere idâdî ve rüşdiye mezunlarının kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. İdâdî mezunları sultânînin âlî; rüşdiye mezunları ise âdî kısmına kaydedilmiştir. Sultânîlerde, sınıf ve mezuniyet sınavları, rüşdiye ve idâdîlerde olduğu gibi yapılması kararlaştırılmıştır.[193] Ancak Nizamnâme'ye göre ortaöğretimin üst basamağını oluşturacak sultânîler açılamamıştır.[194]

II. Meşrutiyet'ın ilanından sonra vilâyet merkezlerindeki bir kısım idâdîlerin "sultânî"ye dönüştürülerek programlarında düzenlenme yapılmıştır. Maârif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından 1910 yılında[195] İstanbul, Edirne, Adana, Aydın (İzmir), Üsküb, Bursa, Beyrut, Haleb, Selanik, Trabzon, Mamuretülaziz ve Kastamonu olmak

[190] Vahdettin Engin, **Mekteb-i Sultânî**, Yeditepe Yayınları İstanbul 2016, s.5-82.
[191] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.136.
[192] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 191-194; İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.321.
[193] Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 191-194.
[194] Fatih Demirel, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", **Tarih İncelemeleri Dergisi,** c.27, Sayı: 2 Aralık 2012 s.340-341.
[195] İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.321-322.

üzere on iki idâdî mektebini sultânîye çevrilmiş, 1914 yılında ise ülke genelinde sultânî mektebinin sayısı otuz bire çıkarılmıştır.[196] Böylece II. Meşrutiyet döneminden itibaren vilâyet merkezlerindeki idâdîler peyderpey sultânîlere dönüştürülmüş ve Cumhuriyet döneminde lise olarak adlandırılmıştır.[197]

1.2.5. Dârülmuallimîn

Osmanlı Devleti'nde muallim yetiştirme çabalarının başlangıcı, II. Mehmed dönemine kadar uzanmaktadır. II. Mehmed, Eyüp ve Ayasofya Medreseleri'nde Sıbyan Mektebi muallimi olacaklar için genel medreselerden farklı bir program öngörmüştür. Bu programda muallim olacaklar için; Arapça, Sarf-Nahiv, Edebiyat, Mantık, Adâb-ı Mubahese ve Usul-ı Tedris, Münakaşalı Akaid, Riyaziyat, Hesap dersi içinde Hendese, Heyet dersi içinde Coğrafya, Edebiyat dersi içinde Tarih dersleri yer almıştır. II. Mehmed'in bu önemli ve yenilikçi teşebbüsünden sonra 1848 yılında Dârülmuallimîn açılana kadar hiçbir girişim olmamıştır.[198]

Osmanlı Devleti'nde açılan rüşdiye mekteplerin başarılı olması için -modern usulde eğitim veren- kalifiyeli muallimlere ihtiyaç doğmuştur.[199] Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Dârülmuallimîn açılmasının gerekçeleri için Meclis-i Maârif-i Umûmîye, 1847 tarihli mazbatada, *"Rüşdiye mekteplerin kısa zamanda düzene konması için bu rüşdiyelerde kolay bir öğretim yöntemlerinin bulunup uygulanması gerekmiş ve bu öğretim yöntemlerinin de Dârülmuallimîn açılarak ve oradan yetişen muallimler sayesinde olacağını*" belirtmiştir. Böylece Maârif Nâzırı Ahmed Kemal Efendi'nin öncülüğünde ilk kez erkek muallim mektebi Dârülmuallimîn adıyla 16 Mart 1848 yılında İstanbul Fatih'te açılmıştır. Bu mektebe sonraları dârülmuallimîn-i rüşdî denilmiştir.[200] Tanzimat döneminde modern eğitim ve öğretimde muallimin rolü ve önemi anlaşılmış olmasına rağmen başka bir muallim mektebi, 1868 yılına kadar

[196] Demirel, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", s.343-356.
[197] Hatip Yıldız, "Osmanlı Döneminde Yemen Vilayetinde Açılan İdâdî Eğitim Kurumları", **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, Güz 2020, s.242-260.
[198] Yücel Gelişli, **Öğretmen Yetiştirmede Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Uygulaması**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul 2006, s. 9.
[199] Yahya Akyüz, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallîm'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 2006, sayı:20, s.24-26.
[200] Akyüz, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin…"s,27-28.

açılamamıştır. Fakat 1862'den sonra sıbyan mektepleri ibtidâî adı altında "usul-ı cedid" üzere açılıp Maârif Nezâreti'ne bağlanınca, bu mekteplerin muallim ihtiyacını karşılamak için 1868'de bir Dârülmuallimîn-i Sıbyan açılmıştır.[201]

Dârülmuallimîn-i Sıbyan'ın açılmasının ardından 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde[202] muallim mekteplerin önemine değinilmiştir. Buna göre nizamnâmede; rüşdiye, idâdî ve sultânîlere muallim yetiştirmek için İstanbul'da "Dârülmuallimîn-i Kebir" adıyla bir muallim mektebinin kurulması öngörülmüştür. Dârülmuallimîn-i Sıbyan bu büyük dârülmuallimînin dışında bırakılmış ise de idarî yönden ona bağlanmıştır. Ayrıca Dârülmuallimîn-i Kebir'e vilâyetlerde açılacak merkez Dârülmuallimînleri için muallim yetiştirme vazifesi de verilmiştir. Ancak bu nizamnâmenin dârülmuallimînlerle ilgili maddeleri kâğıt üzerinde kalmıştır. Fakat 1874 yılında "İstanbul Dârülmuallimîni" adı altında sıbyan, rüşdiye ve idâdî şubelerini ihtiva eden bir muallim mektebi açılmıştır. Bu mektebin öğretim süresi, sıbyan şubesinde iki; rüşdiye ve idâdî şubelerinde ise üç yıl olarak düzenlenmiştir. Bu mektebin sıbyan şubesi, Dârülmuallimîn-i Sıbyan adıyla ayrı bir binada, rüşdiye ve idâdî şubeleri ise ayrı bir binada bulunmuştur.[203] İstanbul Dârülmuallimîni şubelerinden olan iki yıllık idâdî şubesi, başlangıçta rüşdiye şubesi muallimleriyle öğretime devam ettirilmişse de bu durum yeterli görülmemiştir. Bu yüzden idâdî şubesi kapatılarak 1890 yılına kadar Dârülmuallimîn-i sıbyan ve rüşdî şubeleriyle eğitime devam etmiştir. Ancak bu tarihe kadar, İstanbul ve vilâyetlerde idâdî mekteplerin artışı ve muallim bulmanın güçlüğü göz önüne alınarak Dârümuallimîni'de hem idâdî ve hem de sultânî muallimliğine mahreç olmak üzere, aliye şubesi 3 Kasım 1891 yılında açılmıştır. İstanbul Dârülmuallimîni şubeleri olarak ibtidâî, rüşdî ve âlî şubelerin her birinde öğretim müddeti ikişer yıl olarak düzenlenmiştir. Dârülmuallimîni'nde yapılan değişiklikler sayesinde kaliteli muallimler yetiştirilmeye gayret edilmiştir.[204]

[201] İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.311.
[202] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 194-196.
[203] İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** s.311.
[204] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s.150-154.

Osmanlı Devleti'nde diğer maârif müesseselerinde olduğu gibi dârülmuallimînler II. Abdülhamid döneminde -İstanbul dışında- vilâyet merkezlerinde de açılmıştır. Maârif Nezâreti, bir yandan İstanbul Dârülmuallimîni'n ıslaha çalışırken diğer taraftan da taşra mekteplerin muallim ihtiyacının karşılamak için vilâyet merkezlerinde birer dârülmuallimîn-i sıbyan açmaya çalışmıştır. Taşra sıbyan mekteplerin ıslahı için yeni yetişmiş muallimlere ihtiyaç bulunduğundan sadece İstanbul Dârülmuallimîn'den bu muallim ihtiyacının karşılanması mümkün değildi. Bu yüzden taşrada ilk Dârülmuallimîn-i Sıbyan 1880 yılında Kosova Vilâyeti'nin Piriştine şehrinde açılmıştır. Vilâyet maârif meclislerin çalışmaları sayesinde Edirne, Kosova, Konya, Sivas, Amasya, Bursa, Selanik, Aydın, Halep Mamüratülaziz, Van ve Musul vilâyet merkezlerinde birer dârülmuallimîni açılmıştır. Öğretim müddeti iki yıl olan vilâyet darümualliminlerinde Kuran-ı Kerim ve Tecvid, Arabi, Kavâid-i Türkî ve İmla, Hesap, Tarih, Coğrafya ve Hat dersleri okutulmuştur.[205]

Taşradaki dârülmuallimînilerden eleman yetersizliği yüzünden gerekli verim alınamamıştır. Buna rağmen 1913 yılında yürürlüğe giren *"Tedrisât-ı İbtidâîyye Kanun-ı Muvakkati* ve *Vilâyetler Umûmî ve Hususî İdâresi"* kanunları ile her vilâyette bir dârülmuallimîni açılmaya devam edilmiş ve bunların yönetimi ve bütçesi mahalli idârelerin imkânlarına bırakılmıştır. 1915 yılında ise muallim yetiştiren mektepler için "*Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi"* ilan edilmiş ve bu sayede birtakım değişiklikler yapılmıştır. Nizamnâme'de Dârülmuallimînlerin teşkilâtı ve idarî yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu çabalarla birlikte I. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle dârülmuallimînlerin muallim ve talebe sayılarında azalmalar olmuştur. Savaş yıllarının olumsuz şartları nedeniyle mekteplerin giderleri ve muallim maaşları vilâyet bütçelerince karşılanamamıştır. Milli Mücadele yıllarında durum ağırlaşarak devam etmiş ve Mondros Mütarekesi'nden sonra ülke sınırları dışında kalan taşra dârülmuallimînleri kendiliğinden kapanmıştır.[206]

---

[205] Hatip Yıldız, "Osmanlı Modernleşme Dönemi'nde Taşrada Öğretmen Eğitimi Diyarbakır Örneği", :**20 th Symposium of the International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies,** 2012, s.142-145.

[206] Cemil Öztürk, "Dârülmuallimîn", **DİA**, c.8, İstanbul 1993. s.551-552; Hatip Yıldız, "Diyarbekir Dârülmuallimîni'nin Tarihçesi", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, sayı:8 yıl:2012, Diyarbakır, s.133-158.

1.2.6. Dârülmuallimât

Osmanlı Devleti'nde erkek rüşdiye mekteplerinin açılmasının ardından kızların eğitim meselesi üzerinde durulmaya başlanmış ve neticede 1859 yılında ilk kız rüşdiye mektebi açılmıştır.[207] Osmanlı Devleti'nde kız rüşdiyelerin açılması, bu mekteplerde istihdam edilecek muallimelerin yetiştirilmesi sorununu gündeme getirmiştir. Bu mekteplerde derslere muallimelerin girmeleri gerekmiş ise de derslere girecek yeterli sayıda muallime bulunamamıştır. Bu yüzden yeni muallimeler yetişene kadar ahlakına güvenilir, yaşlı muallimler kız mekteplerine tayin edilmişlerdir. Kız rüşdiyeleri için muallimelerin yetiştirilmesi zorunluluğu ve 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ndeki "*Kız mekâtib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere*" maddesinden hareketle İstanbul'da bir Dârülmuallimât'ın açılması öngörülmüştür.[208] Buna göre açılacak olan Dârülmuallimât'ın sıbyan ve rüşdiye şubelerine, her bir şubenin de kendi içerisinde Müslim ve Gayrimüslim mekteplerine muallime yetiştirecek biçimde iki dâireye ayrılması kararlaştırılmış, öğretim süresi açısından sıbyan şubesi iki; rüşdiye şubesi üç yıl ve talebe sayısı ise elli olarak belirlenmiştir. Ancak Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin Dârülmuallimât'a ilişkin hükümlerinin büyük bir kısmı uygulanamamış, birçok külfete ve güçlüğe yol açacağı gerekçesiyle Gayrimüslime Dâiresi'nin açılmasından vazgeçilmiştir.[209]

Osmanlı Devleti'nde ilk dârülmuallimât, Sultanahmed'te 1870 yılında açılmıştır.[210] Mektepte genel olarak Mebâdi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk, Kavâid-i Lisan ve İnşâ, Hesab, Nakış ve Ameliyât-ı Hayatiye, Resim, Hatt-ı Sülüs ve Nesih, Tarih-i Osmanî, Coğrafya dersleri fiilen okutulmuş ve bu dersler zamanla değişmiştir.[211] 1872 yılında Dârülmuallimât, ilk iki sınıf dersleri sıbyan ve rüşdiye şubelerinde ortak, üçüncü sınıf derslerini ise sadece rüşdiye şubesi olmak üzere üç sınıflı hale getirilmiştir. 1892 yılında Dârülmuallimat'ta ihtiyat kısmı açılmıştır. 1913-1914 yılında yayımlanan programla muallim adaylarına uygulama imkânı sağlamak için

[207] Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)" **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,** sayı: 26, Ankara 2011, s.222-223.
[208] BOA, İ.MMS. 37/1541, 07/Ra/1286 (17 Haziran 1869); Düstûr, Birinci Tertip, c. II, s. 196-198.
[209] Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen…", s.224-226.
[210] Önder, **Türk Eğitim Tarihi**, s.157.
[211] Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen…", s.231-240.

Dârülmuallimat'ta tatbikat mektebi açılmıştır. 1915 tarihli Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi'nde İstanbul Dârülmuallimâtı, Dârülmuallimâtı Aliye adıyla ibtidâî, ihzari ve âli kısımlara ayrılmıştır. İbtidâî kısmın öğretim süresi beş, ihzari kısmın iki ve âli kısmın üç yıl olarak belirlenmiştir.[212] İstanbul dışında taşrada II. Meşrutiyet döneminde bazı kız rüşdiye mekteplerine birkaç sınıf ilave edilmek suretiyle dârülmuallimât açılmıştır. Taşrada açılan dârülmuallimâtların bir kısmı I. Dünya Savaşı'ndan sonra kapanmış ve ülkede İstanbul'daki hariç altı dârülmuallimâtta eğitime devam edilmiştir.[213]

1.2.7. Meslek Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde teknik eleman ihtiyacı, XIX. yüzyıla kadar daha çok Ahi ve Lonca teşkilâtları içerisinde, küçük yaşta alınan çocukların yetiştirilmesi suretiyle karşılanmıştır. Ancak, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da sanayi alanında önemli adımlar atılması üzerine Osmanlı Devleti'nde Lonca sistemine dayalı kalifiye eleman yetiştirme girişimi, Batı'ya nazaran yetersiz kalmıştır.[214]

Avrupa'da Sanayi İnkılabı ile birlikte bilgi ve tekniğe paralel olarak makinalaşma ve seri mamül üretimine geçilmiş ve bu yüzden el emeğine dayalı geleneksel üretim metodları da rafa kalkmıştır. Bu durum, çok geçmeden Osmanlı Devleti'ni de olumsuz etkilemiştir. Artık devlet, Batı karşısında mevcut üretimini, bilgi ve tekniğini yetersiz görmeye başlamış ve bu eksikliğini gidermek amacıyla Batı'dan bilgi ve teknik ithal etme yoluna gitmiştir. Bunun için de ilk olarak, Batı'da daimi elçilikler açmış ve bu sayede Batı'nın bilim ve tekniğini Osmanlı Devleti'ne aktarma çalışmıştır. Bunun neticesinde -Tanzimat öncesi- Osmanlı'da ilk mesleki mektepler askerî alanda açılmıştır.[215]

Osmanlı Devleti'nde askerîye dışındaki mesleki-teknik öğretimle ilgilenmesi Tanzimat dönemiyle başlamıştır. Nitekim genel eğitimin yanında mesleki eğitim

---

[212] Önder, **Türk Eğitim Tarihi**, s.157-158.
[213] Cemil Öztürk, "Dârülmuallimât", **DİA**, c.8, İstanbul 1993, s.550.
[214] Hatip Yıldız, "Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi** Sayı: VII, Nisan 2012, s.190.
[215] Ebubekir Çınar, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Eğitim", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2007, s.25-29.

alanında, çeşitli mektepler açılmıştır. Buna göre Osmanlı merkezinde açılan başlıca sivil mesleki-teknik eğitim kurumları şunlardır: Ameli Ziraat Mektebi (1847), İdâdî Sanayi Mektebi (1848), Orman Mektebi (1858), Maden Mektebi (1858), Telgraf Memurları Mektebi (1860), İstanbul Sanayi Mektebi (1868), Kız Sanayi Mektebi (1869), Kondüktör Mektebi (1874), Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi (1877), Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), Numûne Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi (1876), Ticaret Mektebi (1882), Hendese-i Mülkiye Mektebi (1884), Mülkiye Baytar Mektebi (1887), Polis Dershânesi (1889), Aşı Memurları Mektebi (1892), Gülhâne Askeri Tababet Mektebi (1898) dir.[216]

[216] Tayyib Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", **Türkler**, c.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 102-105

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA MAARİF İDARESİ VE MODERN TEMEL EĞİTİM

2.1. MAÂRİF İDARESİ

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemini modern hale getirmek ve idâre etmek amacıyla Maârif-i Umûmiye Nezâreti (1857) kurulmuştur. Bu sayede İstanbul'da modern anlamda sivil mektepler açılmaya başlanmıştır. Ancak İstanbul haricindeki vilâyetlerde, modern mekteplerin açılması ve idâresi için, "Maârif İdaresi" kurulamamıştır. Bunun için Maârif-i Umûmîye Nezâreti kendi emir ve politikasını uygulatacak birtakım tedbirler almış ancak taşraya modern eğitim ve öğretimi yaymada etkili olamamıştır. 1871 yılında yayımlanan *İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi*'nde maârif müdürlerinin görev ve yetkileri açıklanmış lakin vilâyet maârif müdürlükleri kurulamamıştır. 1879 yılında maârif merkezi teşkilâtında yapılan önemli değişikliklerden sonra, vilâyet maârif idârelerinin teşkili ele alınmış ve kısa zamanda uygulanmaya geçilmiştir. 1882 yılından sonra her vilâyet merkezine, ihtiyaç hâsıl oldukça, birer maârif müdürü tayin edilmiş ve 1898 yılına kadar Hicaz hariç, bütün vilâyetler maârif idâresine kavuşmuştur. Osmanlı'nın tüm vilâyetlerinde kurulan maârif idâresinin kadroları genel olarak: Maârif Müdürü, Maârif Kâtibi, Muhasebeci, Sandık Emini olmak üzere dört kişiden meydana gelmiştir. Fakat vilâyetlere göre kadro sayısı azaltılmış ya da çoğaltılmıştır.[217]

Müdürlerin vazifesi idarî, malî ve teftiş hizmetleri olmak üzere üç ana bölümde toplanmıştır. Vazifeleri için de altmış bir maddeden oluşan bir nizamnâme hazırlanmıştır. Bu nizamnâmeye bağlı olarak:

[217] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 38-41.

- Maârif müdürleri, vilâyetin maârifle ilgili gelir-gider cetvellerini Nezârete göndermekle yükümlü olmuş ve bunlar, nezâretin izni olmadan büyük harcama yapmamışlardır.
- Maârif müdürleri, vilâyetlerde maârifin merkezi ve baş sorumlusu olmuşlardır.
- Maârifte çalışanlar müdüre müracaat etmişlerdir.
- Müdürler, her üç ayda bir rapor ve yılsonunda tafsilâtlı bir rapor hazırlamışlardır.
- Her yıl maârif istatistikleri düzenlemişlerdir.
- Bütün mektepleri teftişle birlikte, zararlı neşriyata meydan vermemişlerdir.
- Maârif müdürleri, maârife ait mal ve mülkün idâresinden, maârif sandıkları vasıtasıyla hisse-i iâne-i maârifin toplanılmasından ve vilâyet maârif bütçesinden sorumlu olmuşlardır.
- Resmi mekteplerin tanzim ve ıslahına gayret etmişlerdir.
- Müdürler, gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinin ruhsatlarının olup olmadığını, mekteplerde tedrisâtın tâlimatnâmeye uygun yapılıp yapılmadığını, mektep muallimlerinin diplomalarını ve ders saatlerinin durumunu kontrol etmişlerdir.
- Vilâyet matbaalarına ve kütüphânelere nezâret etmişlerdir.[218]

Osmanlı Devleti'nde 1882 yılından itibaren tüm vilâyet merkezlerinde, ihtiyaç durumunda birer maârif müdürü tayin edilmeye çalışılmış ve bu maârif müdürlerinin maaşlarında farklılıklar görülmüştür. Bunun önüne geçmek için 4 Cemaziyelahir 1306 (3 Şubat 1889) tarihinde Şûrâ-yı Devlet'te ve 2 Receb 1306 (4 Mart 1889) tarihinde Meclis-i Vükelâ'da bu durum görüşülerek karara bağlanmıştır. Bu karara göre; maârif müdürü olmayan vilâyetlerin tümüne maârif müdürü tayin edilecek ve bu müdürlükler vilâyetlere göre üç sınıfa ayrılacaktır. Birinci sınıf maârif müdürleri aylık 2500 kuruş, ikinci sınıf müdürleri aylık 2000 kuruş alacak ve üçüncü sınıf müdürlerin aylık maaşı ise aylık 1500 kuruş olacaktır.[219]

[218] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 42-43.
[219] BOA MV, 40/60, 1/B/1306; İ.MMS. 104/4396 16/B/1306 (18 Mart 1889).

2.2.1. Ankara Maârif Müdürlüğü

Osmanlı Devleti'nin diğer taşra vilâyet merkezlerinde olduğu gibi Ankara Vilâyet Merkezi'nde de maârif müdürlüğü 1885 yılında kurulmuştur.[220] Ancak bu kurumda görülen eksiklikler ve ihmaller silsile hâlinde artarak büyük bir probleme dönüşmüştür.[221] Ankara Maârif Müdürlüğü kurulduktan sonra bina içindeki evrak ve defterler seneden seneye artmaya başlamıştır. Bina içinde yeterli yer bulunmadığından bu evrak ve defterlerin bir kısmı zemin katta bir kısmı da farklı yerlerde yer almıştır. Zemin katta bulunan evraklar güzel muhafaza edilmediğinden çürümeğe ve yerde bulunan evraklar fareler tarafından tahrip edilmeye başlamıştır. Bunun önüne geçmek için 1907 yılında maârif binasının içerisine ahşaptan bir oda ilave edilerek evrakların orada güzelce muhafaza edilmeye çalışılmıştır.[222]

Öte yandan Ankara Maârif Müdürlüğü kurulduğundan beri Ankara maârif binası içindeki mefruşat olarak koltuk, masa, kanepe gibi malzemeler yenilenmemiştir. Haliyle bu malzemeler zamanla yıpranmış ve kullanılamaz hale gelmiştir. Mefruşat malzemelerin yenilenmesi için Ankara Nâfia Dâiresi, 1630 kuruş tutarında keşif defteri hazırlamıştır. Mefruşat malzemelerin yenilenmesi için gerekli malzemeler Ankara'da bulunmadığı için Ankara dışından getirilmesi kararlaştırılmıştır. Nafia Dâiresi'nin hazırladığı keşif defteri Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından 28 Rebiyülevvel 1323 (28 Mayıs 1905) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, Ankara Maârif Müdürlüğü binası için gerekli malzemelerin alınmasına izin vermiş ancak tasarruf yoluna gidilerek 1630 kuruş yerine 1000 kuruş değerinde keşif defterinin hazırlanmasını Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü 1000 kuruş değerinde gerekli malzemelerin adet ve fiyatını gösteren keşif defterini[223] hazırlayarak Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, gerekli incelemelerin ardından 1905 yılı taşra

[220] BOA, MF. MKT. 775/18, 01/S/1322 (17 Nisan 1904).
[221] BOA, MF. MKT. 474/53, 22/C/1317 (28 Ekim 1899).
[222] BOA, MF. MKT. 1000/19, 04/Ca/1325 (15 Haziran 1907).
[223] Yazıhanenin ceviz kaplamadan yapılması:100 kuruş; 1 adet Koltuklu sandalye 1 adet:75 kuruş; tanesi 50 kuruştan 5 adet düz sandalye: 250, 1 adet cevizden yapılma camlı dolap:100, pencere için arşını sekiz buçuk kumaştan on arşın perdelik:85 kuruş, mezkûr perdenin üzerine konulacak yarım perde korniş:45 kuruş; 1 adet sağlam cinsten soba:150 kuruş; 4 adet küçük sandalye:80 kuruş; 1 adet küçük evrak masası:35 kuruş; iki kanepenin yüzü yenilenmesi için kumaş:60; 2 adet perde bağı ve kaldırmak için deveboynu: 20 kuruş olmak üzere toplam 1000 kuruş.

bütçesinden harcanmasına 17 Ramazan 1323 (15 Kasım 1905) tarihli yazı ile izin vermiştir. [224]

H.1306 (1889) tarihli Devlet Salnamesine göre, Ankara Vilâyeti'nin ilk maârif müdürü "saniye" rütbesine sahip[225] Mehmed Şerif Efendi'dir.[226] Mehmed Şerif Efendi maârif müdürlüğü görevine geldikten sonra Ankara vilâyet merkezinde dârülmuallimîn, rüşdiye, kız ve erkek ibtidâî ve idâdî mektebin kısa zamanda açılmasını sağlayarak Ankara'da maârifin gelişmesinde üstün çaba sarf etmiştir. Bu yüzden Ankara Valisi, Mehmed Şerif Efendi'nin bu üstün gayretlerinden dolayı "saniye" rütbesinden bir üst rütbeye çıkarılarak ödüllendirilmesini istemiş ve bunun için 22 Şaban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli yazı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[227]

Mehmed Şerif Efendi'nin mezkûr görevi yaklaşık altı yıl yaptıktan sonra yerine Adana Maârif Müdürü Musa Kazım Efendi tayin edilmiştir. Musa Kazım Efendi, Adana Vilâyeti'nde maârifin gelişmesi için büyük çaba sarf etmiş ve bu hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmiştir.[228] Musa Kazım Efendi, Ankara Maârif Müdürlüğü görevini bir yıl yürüttükten sonra "vilâyet mektupçuluğu" görevine 6 Şevval 1314 (10 Mart 1897) tarihinde atanmış[229] ve yerine Konya Ticaret Başkanı Akif Efendi tayin edilmiştir.[230] Akif Efendi de görevde bir müddet kaldıktan sonra Ankara Maârif Müdürlüğü'ne aylık 1800 kuruş maaşla Kosova Maârif Müdürü Halil Kemal Bey 3 Muharrem 1318 (3 Mayıs 1900) tarihinde tayin edilmiştir.[231] Halil Kemal Bey, Ankara Maârif Müdürlüğü'ne geldikten sonra birtakım işler için Maârif Nezâreti'nce görevlendirilmiş ve bunun için İstanbul'a gitmiştir. Halil Kemal Bey'in İstanbul'a gitmesinin üzerinden altı ay geçmiş ve bu süre zarfında Ankara Maârif Müdürlüğü görevi vekâlet yoluyla yürütülmeye çalışılmışsa da bu durum Ankara Valisi Cevad Paşa tarafından iyi karşılanmamıştır.[232] Diğer taraftan Kemal Bey Ankara'dayken

[224] BOA, MF. MKT. 869/22, 09/Ca/1323 (12 Temmuz 1905).
[225] BOA, MF. MKT. 117/5, 22/Ş/1307 (13 Nisan 1890).
[226] Devlet Salnamesi, H. 1306, s.568.
[227] BOA, MF. MKT. 117/5, 22/Ş/1307 (13 Nisan 1890).
[228] BOA, MF. MKT. 321/8, 08/M/1314 (19 Haziran 1896).
[229] BOA, BEO, 916/68672, 06/L/1314 (10 Mart 1897).
[230] BOA, MF. MKT. 342/44, 29/Ca/1314 (5 Kasım 1896).
[231] BOA, BEO. 1496/112158, 04/S/1318 (3 Haziran 1900); MF. MKT. 507/59, 13/S/1318 (12 Haziran 1900).
[232] BOA, MF. MKT. 759/22, 08/Za/1321 (26 Ocak 1904).

yaptığı usulsüz yaşantısına dair haberler ve şikâyetler polis müfettişliği tarafından ortaya çıkarılması üzerine[233] Ankara Valisi, Halil Kemal Bey'in yerine başkasının asaleten tayin edilmesini Maârif Nezâreti'nden 8 Zilkade 1321 (26 Ocak 1904) tarihli yazı ile istemiştir.[234] Bunun üzerine Halil Kemal Bey aylık 1500 kuruş maaşla Meclis-i Maârif azalığına tayin edilmiştir.[235] Halil Kemal Bey'den boşalan Ankara Maârif Müdürlüğü'ne Azmi Efendi tayin edilmiştir.[236] Ancak Azmi Efendi de bu görevde kısa kalmış ve 14 Rebiyülevvel 1322 (29 Mayıs 1904) tarihinde Ankara Maârif Müdürlüğü'ne Celâl Efendi tayin edilmiştir.[237]

Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne muzır kitapların girmesinin engellenmesi ve birtakım tedbirlerin alınması amacıyla padişah iradesi çıkarılmış ve bunun için komisyon oluşturulmuştur. Komisyon üyelerinden olan Ankara Maârif Müdürü Celâl Efendi izinli olarak İstanbul'a gitmiş ise de Celâl Efendi İstanbul'daki görevini iyi yapamamıştır. Bu yüzden Celâl Efendi ile Manastır Maârif Müdürü Saib Efendi'nin becayişi Ankara Vilâyet İdaresi tarafından istenilmiştir.[238] Ancak Celâl Efendi, Manastır Maârif Müdürlüğü'ne gitmek yerine emekli olmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Yanya Maârif Müdürü Ahmed Müfid Efendi[239] Ankara Maârif Müdürlüğüne, boş olan Yanya Maârif Müdürlüğü'ne ise İzmir İdâdî Mektebi müdürü Tevfik Efendi, 25 Ramazan 1325 (4 Kasım 1907) tarihinde tayin edilmiştir.[240] Ahmed Mufid Efendi, bir yıl Ankara Maârif Müdürlüğü görevini yürüttükten sonra mebusluğa seçilmiştir. Bunun üzerine idâdî mektebi müdürlüğü yapmış olan Ahmed Efendi, 2 Zilkade 1326 (26 Kasım 1908) yılında Ankara Maârif Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.[241]

1889-1910 yılları arasında Ankara Maârif Müdürlüğü'nde görev yapan maârif müdürleri ile maârif idâresinin diğer görevlileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Ankara Maârif İdaresi

Yıl	Maârif Müdürü	Maârif Müfettişi	Muayene Memuru ve Mübeyyiz	Muhasebe Memuru ve Refiki	Kâtip	Sandık Emini
1889[242]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	Mehmed Galip Efendi	---	---

1890[243]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	---	---	---
1891[244]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	Hamdi Efendi	---	Viçin Efendi
1892[245]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	---	---	---
1893[246]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	---	---	---
1894[247]	Mehmed Şerif Efendi	---	---	Tefvik Efendi	Hacı Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi
1895[248]	Musa Kazım Efendi	---	---	Ali Rıza Efendi[249]	---	---
1896[250]	Akif Efendi	---	---	---	---	
1897[251]	Akif Efendi	---	---	---	---	---
1898[252]	Akif Efendi	---	---	Said Efendi-Nazif Efendi	Sadık Efendi	Şükrü Efendi
1899[253]	Akif Efendi	---	Arif Efendi	Said Efendi-Nazif Efendi	Sadık Efendi	Şükrü Efendi

[233] BOA, MF. MKT. 686/41, 20/Za/1329 (12 Kasım 1911).
[234] BOA, MF. MKT. 759/22, 08/Za/1321 (26 Ocak 1904).
[235] BOA, İ. MF. 10/20, 08/R/1322 (22 Haziran 1904).
[236] BOA, Y.A.RES. 123/111, 15/L/1321 (4 Ocak 1904).
[237] BOA, MF. MKT. 783/20, 14/Ra/1322 (29 Mayıs 1904); MF. MKT. 783/21, 14/Ra/1322 (29 Mayıs 1904).
[238] BOA, BEO. 3106/232941, 11/C/1325 (22 Temmuz 1907).
[239] Ahmed Mufid Bey 1871 yılında İzmir'de doğmuştur. İzmir'de sıbyan ve rüşdiye mektebinden mezun olduktan sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da idâdî mektebinden orta ve mülkiyeyi şâhâneden de yüksek derecede mezun olduktan sonra 1891 yılında 600 kuruş maaşla İzmir İdâdî Mektebi Kimya ve Cebir muallimliklerine tayin olmuştur. 1893 yılında 1000 kuruş maaşla Bursa İdâdî Mektebi müdür-i sani görevi yanında Makine ve Hendese muallimliğine tayin edilmiş ve bir müddet sonra mezkûr mektebin muavin evvelliğine terfi olmuştur. 1894 yılında aylık 1100 kuruş maaşla Bursa İdâdî Mektebi müdür-i saniliği Türkçe, Kavanin, Hendese derslerine tayin edilmiştir. 1896 yılında aylık 1700 kuruş maaşla Ankara İdâdî Mektebi müdürlüğü ve Fransızca muallimliğine tayin edilmiştir. 1899 yılında Edirne İdâdî Mektebi'ne Müdürlüğüne, 1904 yılında İzmir İdâdî Mektebi Müdürlüğüne, 1906 yılında Yanya Vilayeti Maârif Müdürlüğüne tayin edilmiştir. (BOA, İ. MF. 13/65, 12/L/1325-18 Kasım 1907).
[240] BOA, İ. MF. 13/65, 12/L/1325 (19 Eylül 1907).
[241] BOA, MF. MKT. 1083/87, 02/Za/1326 (26 Kasım 1908).
[242] Devlet Salnamesi, H.1306, s.568.
[243] Devlet Salnamesi, H.1307, s.550.
[244] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 93-97.
[245] Devlet Salnamesi, H.1309, s.570.
[246] Devlet Salnamaesi, H.1310, s. 578.
[247] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1311 s.105; Devlet Salnamesi, H. 1311, s.612.
[248] BOA, MF. MKT. 321/8, 08/M/1314 (19 Haziran 1896).
[249] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1009.
[250] BOA, MF. MKT. 342/44, 29/Ca/1314 (5 Kasım 1896).
[251] BOA, MF. MKT. 342/44, 29/Ca/1314 (5 Kasım 1896).
[252] Maârif Salnamesi, H. 1316, s.848.
[253] Maârif Salnamesi, H.1317, s.946.

1900[254]	H.Kemal Bey	---	Arif Efendi	Said Efendi-Nazif Bey	Sadık Efendi	Şükrü Efendi
1901[255]	H.Kemal Bey	Osman Sırrı Bey	Süleyman Sırrı Bey	Said Efendi-Nazif Bey	Sadık Efendi	Şükrü Efendi
1902[256]	H.Kemal Bey	Osman Sırrı Bey	Süleyman Efendi	Said Efendi-Nazif Efendi	Sadık Efendi	Şükrü Efendi
1903[257]	H. Kemal Bey	Osman Sırrı Bey	Şükrü Efendi	Said Efendi-Nazif Efendi	Sadık Efendi	Şükrü Efendi
1905[258]	M. Celâl Bey	---	---	---	---	---
1906[259]	M. Celâl Bey	---	---	---	---	---
1907[260]	M. Celâl Bey	Osman Sırrı Bey	Osman Efendi	Mehmed Emin Efendi- Raşid Efendi	Remzi Efendi	Osman Edip Efendi
1908[261]	Müfid Bey	---	---	---	---	---
1909[262]	Ahmed Muhtar Efendi	---	---	---	---	---
1910[263]	Ahmed Muhtar Efendi	---	---	---	---	---

2.2.2. Ankara Maârif Meclisi

Vilâyetlerde maârif müdürlükleri yanında birer maârif meclisi oluşturulmuştur. Maârif idâre üyeleri aynı zamanda maârif meclislerinin de üyeleri olmuş ve vazife yönünden aynı sorumlulukları yüklenmişlerdir. Ancak maârif müdürlükleri sadece Müslümanlardan, maârif meclisleri ise hem Müslim hem de Gayrimüslimlerden oluşmuştur. Maârif müdürlüklerin yanında karar organı durumunda bulunan maârif meclisleri bir başkan, biri Müslim diğeri Gayrımüslim, iki muavin, aynı şekilde ikisi Gayrımüslim olmak üzere dört muhakkik ve dörtten on kişiye kadar Müslim ve Gayrimüslim üye ile bir kâtip, bir muhasip ve bir sandık emininden oluşmuştur.[264]

[254] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s.74; Maârif Salnamesi, H.1318, s.1054.
[255] Maârif Salnamaesi, H.1319, s.376; Devlet Salnamesi, H. 1319, s. 568.
[256] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s.60; Devlet Salnamesi, H. 1320, s. 590.
[257] Maârif Salnamesi, H. 1321, s.342; Devlet Salnamesi, H. 1321, s. 642.
[258] Devlet Salnamesi, H. 1323, s. 726.
[259] Devlet Salnamesi, H. 1324, s. 790.
[260] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1325 s.49; Devlet Salnamesi, H. 1325, s. 786.
[261] Devlet Salnamesi, H. 1326, s. 790.
[262] Devlet Salnamesi, H. 1327, s. 534.
[263] Devlet Salnamesi, H. 1328, s. 554.
[264] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 44-47.

1882 yılından itibaren Sivas, Diyarbekir, Mamuratülaziz, Erzurum, Van, Suriye, Aydın, Selanik ve Yanya vilâyetlerinde maârif meclisi kurulmuştur. 1892'de alınan bir kararla vilâyet merkezinde bulunan maârif meclis üyelerinin sayısı altı; sancak ve kazalardakilerin ise üç olarak düzenlenmiş ve bu üyeliklere, Müslim ve Gayrimüslim olmak üzere bölgenin ileri gelenleri arasından tayinler yapılmıştır. Vilâyet maârif meclisi başkanlıklarına genel olarak maârif müdürleri getirilmiş istisnai durumlarda valiler de bu görevi yürütmüşlerdir. Sancaklarda mutasarrıflar, kazalarda ise kaymakamlar, maârif komisyonların başkanı olmuşlardır. İdâdî ve rüşdiye müdürleri veya muallimlerinden birisi bu meclislerin tabii üyesi sayılmıştır. Maârif meclislerinin vazifesi, sıbyan mekteplerini ıslah etmek, ibtidâî mekteplerin çoğalmasını sağlamak, muallimlerin tayin ve teftişiyle uğraşmak, maârif gelirlerini artırmanın yollarını aramak, imtihanları yapmak olup genel olarak sorumlu bulundukları bölgenin her türlü maârif işleriyle uğraşmak olarak belirlenmiştir.[265] Ankara Vilâyeti'nde maârif meclisi (komisyonu) ise Miralay Askerî Kumandan başkanlığında 1884 yılında oluşturulmuştur. Ancak bu komisyon kısa zamanda dağılmıştır. Bunun üzerine vilâyet müftüsü başkanlığında yeniden maârif meclisi (komisyonu) oluşturulmuştur. Müftü Efendi'den sonra maârif meclis başkanlığı görevini vilâyet maârif müdürü yürütmüştür. Meclisin üyeleri ise memur, muallim veya halktan seçilmiştir.[266] Yıllara göre Ankara Vilâyeti Maârif Meclisi'nde görev alan kişiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[265] Kodaman, **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 44-45.
[266] Ankara Vilâyet Gazetesi No: 648.

Tablo 2: Ankara Maârif Meclis Üyeleri

1885[267]	1891[268]	1893[269]	1894[270]	1900[271]	1907[272]
Başkan Müfti Efendi Üyeler -Defterdar Efendi -Aşar Nâzırı Ali Efendi -Belediye Reisi Hacı Süleyman Efendi -Vilâyet Evrak Müdürü Mehmed Efendi -Aşar Nezâreti Başkâtibi Şefik Efendi -Ankara Rüşdiye Mektebi Muallim-İ Evveli Efendi -Medreseden Hacı Refet Efendi	Başkan -Maârif Müdürü Mehmed Şerif Efendi Üyeler -Hacı Süleyman Refik Efendi -Vergi Memuru Akif Efendi -Alişan Bey -Matbaa Müdürü -Hocazade Ahmed Tevfik Efendi -Muallim Hacı İbrahim Efendi -Sermüstatik Fethi Bey -Maârif Muhasebe Memuru Hamdi Efendi -Mektubi Kalemi Müsevvidi Kasım Efendi Hesab Kâtibi -Maârif Muhasebe Memuru Hamdi Efendi	Başkan -Maârif Müdürü Mehmed Şerif Efendi Üyeler -Hacı Süleyman Refik Efendi -Vergi Memuru Akif Efendi -Mektubi Mümeyyizi Rıfat Efendi -Alişan Efendi -Matbaa Müdürü Zühdü Efendi -Hocazade Ahmed Tevfik Efendi -Muallim Hacı İbrahim Efendi -Sermüstatik Fethi Bey -Maârif Muhasebe Memuru Hamdi Efendi	Başkan -Vali Efendi Üyeler -Mektubi Bey -Müfti Efendi -Belediye Reisi Hacı Süleyman Efendi - Vergi Müdürü Akif Efendi -Maârif Müdürü Şerif Efendi -Matbaa Müdürü Zühdi Efendi -Evkaf Muhasebe Vekili Said Efendi -Mekteb-i İdâdî Mülki Müdürü Kazım Efendi -Kütükcüzade Hacı Refet Efendi -Medrese-i Hamidiye Müdürü Vasfi Efendi	Başkan Maârif Müdürü Halil Kemal Beyefendi Üyeler Defter-i Hakani Memuru Osman Behçet Efendi -Mektubi Kalemi Mümeyyizi Sanisi Kasım Efendi -Evrak Müdür Muavini Abdulhalim Efendi -Evkaf Baş Kâtibi Sadık Efendi Katib Sadık Efendi	Başkan Maârif Müdürü Mustafa Celâl Bey Üyeler -Vilâyet İdare Meclisi azasından Mehmed Asım Bey -Kütükçüzade Hacı Rıfat Efendi -Mektubi Kalemi Mümeyyizi Sanisi Kasım Nuri Efendi -Evkaf Başkâtibi Tevfik Efendi Katib Mehmed Rüşdü Efendi

[267] Ankara Vilâyet Gazetesi No: 648.
[268] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1308-1309, s.97.
[269] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1311, s. 107.
[270] Ankara Vilâyet Gazetesi No: 960.
[271] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1318, s.77.
[272] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1325, s.51.

Ankara Vilâyeti merkezinde olduğu gibi Ankara Sancağı'na bağlı kazalarda da maârif meclisleri açılmıştır. Kazalarda açılmış olan maârif meclislerinde görevlendirilen kişilerin isimlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3: Ankara Sancağı'na Bağlı Kaza Meclis Üyeleri

Kazalar	1900[273]	1902[274]	1907[275]
Ayaş	Başkan Abdurrahman Efendi Üyeler -Hüseyin Efendi -Ali Efendi -Nuh Efendi Katib Asaf Efendi	Başkan Abdurrahman Efendi Üyeler -Hüseyin Efendi -Ali Efendi -Nuh Efendi Katib Asaf Efendi	Başkan -Ali Bey Üyeler -Edhem Efendi -Vahdi Efendi -Hacı İbrahim Efendi Katib ve Sandık Emini Munir Efendi
Beypazarı	Başkan Müftü Efendi Üyeler -Mehmed Nuri Efendi -Hacı Emin Efendi -Hilmi Efendi -Ahmed Efendi -Abdulkadir Efendi - Diğer Hacı Emin Efendi	Başkan Münhal Üyeler -Mehmed Nuri Efendi -Osman Nuri Efendi -Hacı Emin Efendi -Diğer Hacı Emin Efendi -Abdulkadir Efendi	Başkan Nuri Efendi Üyeler -Vahid Efendi -Abdulkadir Efendi -Hacı Mehmed Efendi -Hacı Mehmed Efendi -Nuri Efendi -Hacı Sıdkı Efendi -Fazıl Efendi
Nallıhan	Başkan Müftü Efendi Üyeler -Mahmud Efendi -Mehmed Efendi -Ali Bey	Başkan Müftü Efendi Üyeler -Mahmud Efendi -Mehmed Efendi -Ali Bey	Başkan Müftü Efendi Üyeler -Mahmud Efendi -Mehmed Bey -Mehmed Bey Katib -Hasan Bey
Sivrihisar	---	Başkan -Naib Efendi Üyeler -Müftü Efendi -Tevhid Efendi -İbrahim Efendi -Ali Mehmed Efendi -Hüseyin Efendi	Başkan Mal Müdürü Efendi Üyeler -Mustafa Efendi - Mehmed Efendi Tahsilat Müfettişi Rasim Efendi Baş Tahsildar Mehmed Efendi

[273] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s. 107,111,114.
[274] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s. 89,93,97,104.
[275] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s. 94,97, 103,108,113,124,130,135.

		-Hacı Süleyman Efendi -Niyazi Efendi	
Mihallıççık	---	---	Başkan Müfti Efendi Üyeler -Tevfik Efendi -Hacı Hasan Efendi -Ahmed Efendi
Bâlâ	---	---	Başkan Müftü Efendi Üyeler -Hafız Nafiz Efendi
Kalecik	---	---	Başkan -Tevfik Bey Üyeler -Ahmed Efendi -Ali Bey -Tahir Efendi
Yabanabad	---	---	Başkan Hasan Efendi Üyeler -Muhasebe Kâtibi Rıza Efendi -Muhasebe Katib Yardımcısı İsmail Efendi -İbrahim Efendi -Hacı Mehmed Efendi

Tablo 3'te görüldüğü gibi âza maârif meclisleri bir başkan ve âzalardan oluşmuştur. Âza sayısı duruma göre zamanla artmış veya azalmıştır. Meclislerin başkanlığına genellikle müftü, naib gibi memurlar başkanlık etmiştir. Meclis üyeleri çoğunlukla halkın ileri gelenlerinden oluşmuştur.

2.2. İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti'nde 1869 Maârif Nizamnâmesi ile sıbyan mekteplerinin ıslahı ve ibtidâîlerin açılması kararlaştırılmış ise de uygulama safhasında vilâyetlerde pek bir şey yapılamamıştır. Tanzimat döneminde rüşdiye mekteplerinin, sıbyan ve ibtidâî mekteplerine tercih edilmesi nedeniyle 1876'dan önce, ülke genelindeki ibtidâî mekteplerinin sayısı 200'ü geçememiştir. Ancak II. Abdülhamid döneminde temel eğitim için daha olumlu yol/siyaset takip edilmiştir. Bunun esası ise temel eğitim

(ibtidâî) hizmetlerini vilâyetlere götürerek Müslüman halkı cehaletten kurtarmak olmuştur. Bunun için de Maârif Nezâreti, umum vilâyet maârif müdürlüklerine tâlimatlar göndermiş ve bu sayede taşradaki ibtidâî mekteplerin sayısı arttırılmaya çalışmıştır.[276]

Osmanlı Devleti'nde vilâyet, sancak, kaza, nahiye ve karyelerde bulunan sıbyan mekteplerinin eski usulden yeni usule çevrilerek ibtidâî mekteplerinin sayısının arttırılması ve bu ibtidâî mekteplerinin nasıl idâre edileceği yönünde Maârif Nezâreti tarafından tarifnâme hazırlanmıştır. Maârif Nezâreti bu tarifname ile öncelikle, mutasarrıfların, kaymakamların ve maârif müdürlerinin, vilâyet merkezine, kaza ve nahiyelere bağlı karyelere bizzat giderek karyenin ihtiyar heyeti ve ileri gelenlerine, usul-ı cedid yani yeni usul üzerine eğitimin ehemmiyeti hakkında sürekli bilgi vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü Maârif Nezâreti, her karyede sıbyan mektebi bulunduğunu ancak bu mekteplerde usul-ı cedid ile eğitim yapılmadığından karye halkının mekteplerden istifade edemediğini görmüştür. Bu mekteplerin, kaza halkının cüzi bir tasarrufuyla, bir düzen içerisine konularak çocukların muhtaç oldukları bilgileri kısa zaman içerisinde öğrenmelerinin zor olmadığını tespit etmiştir. Ancak karye halkı bu cüzi tasarrufu bile yapmayıp aksine çoluk çocuklarıyla beraber tarlada, bayırda çalıştıklarından eğitimi ihmal etmişler ve bu yüzden okuma yazmayı bile öğrenememişlerdir. Halkın eğitilmesi ile fakr u zaruretten kurtulacaklarını bilen Maârif Nezâreti, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin, karye ihtiyar heyetiyle karyelerdeki sıbyan mekteplerinin muayene edilmesini ve bu muayene sonunda sıbyan mekteplerin hemen yeni usul olarak ibtidâî mektebine çevrilmesini, eğer sıbyan mektebi yok ise karyenin münasip bir yerine ibtidâî mektebin yapılmasını istemiştir.[277]

Her karyede mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin muayene ve teşvikleriyle açılmış olan mekteplerin idâresi ve mektepte görevli muallim maaşlarının nasıl temin edileceği, Maârif Nezâreti'nin hazırladığı tarifnamede belirtilmiştir. Buna göre, karyelerdeki mektep muallimliğini, karye ahalisinden erzak ve yardım alarak, karye imamları ifa etseler de bu görev için belirli bir surette görevlendirilmemişlerdir. Bu

[276] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 77-79.
[277] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).

yüzden karye imamları muallimlik vazifesini aksatmış ve mektepten gerçek semere alınamamıştır. Karye ahalisinin eğitim adına yaptıkları fedakârlıkların heba olduğunu gören Maârif Nezâreti, eğitimin kıymetini bilen kaymakam ve müdürlerin başkanlığında olmak üzere her karyede birer ibtidâî mektebi komisyonu kurulmasını istemiştir. Maârif Nezâreti'nin bu tâlimatı sayesinde halkın fedakârlıklarının bir nebze de olsa boşa gitmesinin engellenebileceği düşünülmüştür.[278]

Karyelerde kurulacak olan ibtidâî maârif komisyonlarının hemen çalışmaya başlayıp, usul-i atik sıbyan mekteplerin usul-i cedid ibtidâî mekteplerine çevrilmesine gayret edilmesi gerektiğine dair bir takım sebepler ve çözümler Maârif Nezâreti'nin hazırladığı tarifnamede belirtilmiştir. Buna göre yapılan tahkikatın neticesinde hemen her karye ve kasabada mektep ve hocalar mevcut iken bunlardan gerekli bir şekilde istifade olunamamasının sebebi, eğitimin gerekli şartlar altında cereyan etmemesidir. Mesela karyedeki mekteplerde eğitim gören çocukların, hemen hemen hiçbir cihette bir şey öğrenememiş, bir iki şey öğrenmiş olanlar da büyüdükçe öğrendiklerini unutmuş ve belirli bir zaman sonra bu çocuklar hiç mektebe gitmemiş gibi bir hal alarak halkın yaptığı masrafın boşa gittiği ve bunun maârif adına üzülecek bir durum olduğu görülmüştür. Hâlbuki yeni usulde eğitim verilen ibtidâî mekteplerde tahsile başlayan birçok çocuğun, az bir zaman içinde, dini konular ile diğer gerekli bilgileri öğrendikleri görülmüştür. Bu yüzden ibtidâî maârif komisyonlarının bir an önce çalışmalara başlayarak sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek ibtidâî mektebine çevrilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[279]

"*Bir çocuk her hangi bir sanatla meşgul olmak isterse bir parça okuyup yazmak gibi başlıca bilgileri öğrenmeye muhtaçtır ve çocuğun bu eğitimden mahrum bırakılması dinen de caiz değildir.*" gibi eğitimin önemine her daim vurgu yapan Maârif Nezâreti, karyelerdeki mevcut mekteplerin ıslahı ve yeni usul ibtidâî mekteplerin süratle açılarak buralara muallimlerin tayin edilmesi için tavsiye ve emirlerini tarifnamede sıralamaya devam etmiştir. Buna göre, bir mektepte sürekli/sağlıklı eğitimin olabilmesi için muallim ve mektebin düzenli geliri olması

[278] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311(12 Nisan 1894).
[279] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).

gerektiği belirtilmiştir. Hâlbuki ekser karye ve kasabalarda esasen bunların ikisi de bulunmaktadır. Bunun için yapılacak bir şey varsa o da bu mekteplerin ıslah edilmesidir. Ancak mevcut mekteplerin tümünün birden ıslah ve tanzimi ile bu mekteplerde yeni usul üzerine eğitim verilmesi bazılarına göre zor görünmüştür. Ancak her karye veya kasabadaki hükümet memurları ve ahalinin samimi gayret ve yardımlarıyla kendi karyesindeki mektepler ıslah edilirse bu durum daha kolay olacaktır. Düzenli gelir olarak ise bazı mahallelerde hayır sahiplerinin bırakmış olduğu avarız akçeleriyle evkaf-ı münderisenin ibtidâî mekteplerine harcanarak buralarda yeni usulde eğitimin yaygınlaşmasına yardımcı olacağı ifade edilmiştir.[280]

Karye ve kasabalarda eski usul olan sıbyan mekteplerin ıslahı ve yeni usul üzerine olan ibtidâî mekteplerin yaygınlaştırılmasının önemine sürekli değinilmiştir. Bu sayede yeni usul üzerine ibtidâî mektepleri yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu ibtidâî mekteplerinden daha sağlıklı/verimli faydalanılabilmesi için muallimlerin eğitim ve istidatlarına da önem verilmiştir. Buna göre karye ve kasabalarda mevcut olup, henüz yeni usulde eğitim vermeyen sıbyan mektebi muallimlerin, liva merkezlerinde dârülmuallimînin varsa oralara getirtilmesi yoksa ibtidâî mektebinin bulunduğu karye, kasabalarda istidat ve icabına göre iki veya üç ay zaman içinde muallimlere yeni usul öğretilecektir. Gerekli eğitimi alan muallim görev yerine dönüp, mektepte eğitime başlayacaktır.[281]

Dârülmuallimîn veya ibtidâî mektebinde gerekli eğitimi alıp, görev yerine giden muallimden daha sağlıklı verim alınabilmesi için Maârif Nezâreti birtakım önerilerde bulunmuştur. Buna göre, muallimlerin maaşlarının mümkün mertebe haddi layıkına çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü muallim, emeğinin altında maaş alırsa belirli bir zaman sonra mektepteki görevini aksatmaya başlayacaktır. Bu yüzden muallimlere gerekli maaş verilerek muallimlerin mektepte daha fazla gayret ve şevkle eğitim vermeleri sağlanmalıdır. Yine muallimlere yeterli derecede maaş verilirse görevini iyi yapmayan muallimler azledildiğinde yerlerine kolayca yeni muallim bulunmasında zorluk çekilmeyecektir. Diğer taraftan muallimler kendilerini geliştirir

[280] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).
[281] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).

ve mektepteki eğitimin intizamlı bir şekilde yürütülmesine gayret gösterirlerse o muallimlere emeklerinin karşılığı olarak ödül verilmelidir. Şayet muallimlik vazifesini iyi yapmayan veya suiistimal edenler olursa o muallimler görevlerinden azledilerek yerlerine liyakatli kişilerin tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede mektepteki eğitim, düzenli ve sürekli bir şekilde yapılabilecektir.[282]

Mektepte daha gayretli ve verimli eğitim vermeleri için muallimlere ödül verilmesi gerektiği gibi mektepteki talebelerin şevk ve gayretlerini artırmak için de Maârif Nezâreti bir öneride bulunmuştur. Buna göre, talebelerin şevk ve gayretlerinin arttırılması için, mektepteki eğitimin tamamlanmasının ardından, her sene tatil zamanından önce karyenin ileri gelenleri, mektep komisyon heyeti ve kaza/kasaba maârif komisyonu huzurunda ibtidâî mektebi talebesinin resmi imtihanlarının yapılması ve bunun neticesinde imtihandan başarılı olanlara şevk olarak mükâfatlar verilmesi gerektiği belirtilmiştir.[283]

Maârif Nezâreti, eski usul sıbyan mekteplerinin yeni usul ibtidâî mekteplerine çevrilmesi ve bu ibtidâî mekteplerindeki eğitimin daha verimli hale getirilmesi adına çözüm yolları olarak hazırlanan tarifnameyi Osmanlı Devleti'ndeki umum vilâyet müdürlüklerine 27 Cemaziyelevvel 1311 (6 Aralık 1893) tarihinde göndermiştir.[284]

Maârif Nezâreti'nin gönderdiği tarifname üzerine Ankara Vilâyeti'ndeki ibtidâî mekteplerin durumunu gösteren rapor, Ankara Valisi Mehmed Memduh Bey tarafından hazırlatılmış ve 15 Receb 1311 (22 Ocak 1894) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Buna göre; Ankara vilâyetinde eğitimin gelişmesi ve ibtidâî mekteplerinin sayısının artırılması amacıyla liva ve kaza merkezlerinde mutasarrıf ve kaymakam başkanlığında maârif komisyonları kurulması için tüm sancak ve kaza merkezlerine yazı gönderilmiştir. Karyelerdeki usul-ı atik üzerine eğitim veren sıbyan mektebi hocaları kaza merkezlerine getirilerek rüşdiye mekteplerinde tedris ettirilecektir. Bunun neticesinde başarılı olan hocalara ehliyetname verilecek ve ehliyetnamesi bulunmayan hocalar ibtidâî mektebinde eğitim

[282] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).
[283] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).
[284] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).

ver(e)meyecektir. Ankara Vilâyeti'nde bulunan ibtidâî mekteplerinin daimi giderleri için kaplıca, maden gelirleri, evkaf-ı münderise, avarız akçeleri, kurban derileri gelirleri, hayır sahiplerinin verdikleri bağışlar kullanılacaktır. İbtidâî mekteplerin düzen içinde yürütülmesi ve gelirlerin kontrol edilmesi amacıyla maârif müfettişleri tayin edilmesine karar verilmiştir. [285] Bundan anlaşılıyor ki ibtidâî mekteplerin yaygınlaştırılması ve bu mekteplerden daha iyi verim alınabilmesi için Maârif Nezâreti'nin gönderdiği tarifname/emir üzerine Ankara Valisi de gerekeni yapmaya çalışmıştır.

Maârif Nezâreti'nin tarifnamesi üzerine Ankara Valisi ve Ankara Maârif Müdürlüğü'nün gayretleriyle Ankara Vilâyeti'ndeki ibtidâî mekteplerin sayısı artırılmaya çalışılmışsa da usul-ı atik sıbyan mekteplerin sayısı usul-ı cedid ibtidâî mekteplerinden fazla olmuştur. 1894 yılı istatistiğine göre Ankara Vilâyeti'ndeki sıbyan/ ibtidâî mekteplerinin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[286]

Tablo 4: 1894 yılı istatistiğine göre Ankara Vilâyeti'ndeki Sıbyan/İbtidâî Mekteplerinin Sayısını Gösteren Cetvel

Sancak Adı	Usul-ı Atik	Usul-ı Cedid	Top.	Usul-ı Atik	Usul-ı Cedid	Top.	II. Abdülhamid'in Tahta Çıkışından Sonra Açılan Mektebin Miktarı
Ankara	833	190	1013	4986	4238	9224	485
Kırşehir	251	31	382	1047	853	1900	171
Kayseri	214	12	336	1270	735	1995	68
Yozgat	164	136	300	1436	1210	2636	196
Çorum	243	28	271	1681	289	1970	167
Toplam	1695	397	2092	10410	7315	17725	1087

Tablo 4'e göre Ankara Vilâyeti'ndeki usul-ı atik sıbyan mekteplerin sayısı usul-ı cedid ibtidâî mekteplerinden fazladır. Buna göre Ankara Sancağı'ndaki 833 adet usul-ı atik sıbyan mektebinde 4986 talebe eğitim görürken 190 adet usul-ı cedid ibtidâî mektebinde ise 4238 talebe eğitim görmüştür. Ancak Ankara Sancağı'ndaki sıbyan mektebi, ibtidâî mektebinden fazla olmasına rağmen ibtidâî mektebinde eğitim gören

[285] BOA, MF. İBT, 35/93, 06/L/1311 (12 Nisan 1894).

[286] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s. 48.

talebe sayısının sıbyan mektebinde eğitim gören talebe sayısına yakın olduğu görülmüştür. Yine II. Abdulhamid'in tahta çıkışından sonra ibtidâî mektebi, Ankara Vilâyeti'ne bağlı sancaklar içinde en çok Ankara Sancağı'nda açılmıştır. Bu bilgilerden anlaşılıyor ki Ankara Sancağı'ndaki yöneticiler, maârif komisyonları ve halk, Ankara'da ibtidâî mekteblerinin açılmasında gayret göstermişler ve çocukların eğitimini ibtidâî mekteplerinde almasını istemişlerdir.

Ankara Sancağı'nda maârif müdürlüğü, maârif komisyonu ve halkın desteği ile usul-ı cedid olarak ibtidâî mektepleri açılmaya çalışılmışsa da usul-ı atik sıbyan mekteplerinin sayısı ibtidâî mekteplerinden fazla olmuştur. Ankara'da sayısı fazla olan sıbyan mektebindeki talebe -yıllarca mektebe gidip geldiği halde- bir hece bile öğrenemeden mektepten mezun olduğu defalarca görülmüş ve bu yüzden sıbyan mektebindeki eğitimin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden harekete geçen Ankara Maârif Müdürlüğü, sıbyan mektebinde görevli imam ve hocaların yeni usulü öğrenmeleri ve diploma almalarını zorunlu hale getirmiştir.[287] Bunun için en küçük karyelerden büyük kazalara varıncaya kadar imam ve hocaların, mektebin tatil zamanlarında, sancak merkezindeki Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne getirilerek "*Kuran-ı Kerim Maa Tecvid, İlm-i Hal, Tertib-i Cedid Üzere Elif Ba Osmani, Kıraat-ı Türkiye, -Siyah Levha Üzerine Yazılacaktır- Dört Hesap*" adlı derslerden kırk gün boyunca eğitim görmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bu süre zarfında eğitimi hakkıyla tamamlamayan imam ve hocalar, tekrar kırk gün daha merkezdeki dârülmuallimîn-i ibtidâî'de eğitime katılacaklardır. Ankara Maârif Müdürlüğü, ikinci kırk günlük eğitim sonucunda yeni usulü hakkıyla öğrenemeyen karye imamları ve hocaların vazifeden azledileceğine karar vermiştir.[288]

Bunun üzerine kaza ve karyelerdeki imam ve hocalar sancak merkezlerine getirilerek Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde onlara yeni usul öğretilmeye çalışılmıştır. Ancak mektebin tatil zamanının hasat zamanına ve ramazan-ı şerife tesadüf etmesinden dolayı karye imam ve hocaların liva ve kazalara getirilmeleri aksamıştır.[289] Ankara Sancağı'na bağlı Sivrihisar Kazası'ndaki hoca ve imamları yeni

[287] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 927.
[288] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 964.
[289] BOA. MF. MKT. 1119/30, 24/R/1327 (15 Mayıs 1909).

usulü öğrenmede geri kalmışlardır. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, Sivrihisar Kazası'ndaki hoca ve imamların bir an önce merkeze gönderilmesini Sivrihisar Kaymakam Vekili Rahmi Bey'den istemiştir.[290]

Karye ve kazalardaki hoca ve muallimler merkeze getirilerek dârülmuallimîn-i ibtidâîde eğitim verildiği gibi dârülmuallimîn-i ibtidâî muallimleri de Ankara Sancağı'na bağlı kaza, kasaba ve karyelere giderek maârif komisyonlarının huzurunda hoca ve imamlara yeni usulü öğretmişlerdir. Bu sayede yeni usul eğitimi bilenlerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Yeni usulü öğrenen hoca ve imamlar, mektepte görevine başladıktan sonra mektepteki talebelerin durumunda olumlu yönde değişiklikler olmuştur. Buna göre, yeni usul mekteplerde eğitim gören dört-beş yaşındaki bir çocuğun üç ay sonra eline aldığı bir gazeteyi altmış-yetmiş yaşındaki bir karye imamından daha iyi okuduğu görülmüştür. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara Sancağı'ndaki ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması adına yapılan masrafların boşa gitmemesi ve bu ibtidâî mekteplerin mevcudiyetinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için bu mekteplerin üç veya dört ayda bir teftiş edilmesine karar vermiştir. Bu teftiş görevi için de Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî müdürü Hacı Salih Efendi ve Ankara Hamidiye Medresesi muallimi Vasfi Efendi görevlendirilmiştir.[291]

Ankara Sancağı'ndaki ibtidâî mekteplerin ıslah ve tanzimi adına teftiş edilmesi için Ankara Maârif Müdürlüğü, muallim vazifelendirmeye devam etmiştir. Buna göre Ankara İdâdî Mektebi muallimi Muharrem Efendi ve Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Muallimi Raşid Efendi Ankara Sancağı'nın Bala Kazası'nın Hamidiye Nahiyesi'ne bağlı karyelerdeki ibtidâî mekteplerin teftişi için görevlendirilmiştir. Bunun üzerine Muharrem ve Raşid Efendi, Bala Kazası'nın merkezine gelerek burada yeniden inşa edilen ibtidâî mektebinin yeni usul üzere eğitim verebilmesi için gerekli hazırlıkları yapmışlardır. Bu mektebe halkın ve memurların yardımlarıyla aylık 200 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Hasan Efendi muallim tayin edilmiştir. Muharrem ve Raşid Efendi'nin gayretleriyle Bala Kazası'nda Hâkim

[290] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 921.
[291] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 927.

Efendi'nin başkanlığında maârif komisyonu oluşturulmuştur. Yine Bala Kazası ve karye mekteplerinde görev alan imam ve muallimler içinde yeni usule göre şehadetnamesi olmayanların Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'sinde eğitim alması kararlaştırılmıştır. Bala Kazası ve karyelerindeki ibtidâî mekteplerinin giderlerinin karşılanması amacıyla Hamidiye Nahiyesi'nin münasip yerlerinde dükkân ve hamam gibi yapıların yaptırılmasına karar verilmiştir.[292] Yine Ankara İdâdî Mektebi muallimlerinden Hacı İbrahim Efendi, Ayaş Kazası'na bağlı nahiye ve karyelerindeki ibtidâî mekteplerin ıslahı ve intizamı hususlarının tetkik ve teftişi için görevlendirilmiştir.[293]

İbtidâî mekteplerin sayısının artırılması ve bu mekteplerin mevcudiyetinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için muallimler görevlendirilmişse de sıbyan mekteplerinin sayısı ibtidâî mekteplerinden fazla olmuştur. Buna göre Ankara Maârif Müdürlüğü'nün üstün gayretleri sayesinde -1894 yılı istatistiğine göre- bir yıl gibi kısa zamanda Ankara Sancağı'nın her yerinde usul-i cedid ibtidâî mektepleri açılarak sayıları artırılmaya çalışılmışsa da ibtidâîler sıbyan mekteplerin gerisinde kalmıştır. 1895 yılı istatistiğine göre Ankara Sancağı'nda açılması gereken mektep sayısı ve mevcut mekteplerin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. [294]

Tablo 5: 1895 Yılı İtibariyle Ankara Sancağı'ndaki Mevcut İbtidâî Mektepleri ve Açılması Gereken Mektep Sayısı

	Nüfusu 200 ve üzeri nüfusa sahip olup mektep inşa edilmesi gereken karyeler	Nüfusu 200'ün altında olup mesafeleri yarımşar saatten ibaret bulunan iki veya üç karye birleştirilerek mektep inşa edilmesi gereken karye	Nüfusu 200 aşağı ve mesafesi iki saatten uzak olan iki veya üç karye birleştirilerek inşa ve seyyar muallim tayini lazım gelen karye	Kasabada mevcut ibtidâî mektepleri	Kasabada yeniden açılması gereken ibtidâî mektepleri		
				Erkek	Kız	Erkek	Kız
Ankara	128	39	----	3	1	5	3
Ayaş	16	17	----	2	--	2	1

[292] BOA, MF. İBT. 83/91, 26/C/1317 (1 Kasım 1899).
[293] BOA, MF. İBT, 82/84, 05/R/1316 (21 Ekim 1898).
[294] BOA, MF. İBT. 45/57, 29/Z/1312 (23 Haziran 1895).

Beypazarı	26	5	10	1	1	2	1
Nallıhan	31	14	----	1	---	1	1
Mihalıççık	47	---	---	1	---	1	1
Sivrihisar	34	22	4	3	1	2	1
Haymana	43	35	8	1	---	1	1
Bala	34	20	3	---	---	2	1
Kalecik	75	21	4	1	---	1	1
Yabanabad	80	26	----	---	---	1	1

Tablo 5'e bakıldığında "*Nüfusu 200 ve üzeri nüfusa sahip olup mektep inşa edilmesi gereken karyeler*" en çok Ankara'nın merkez sancağında varken; en az ise Beypazarı Kazası'ndadır. "*Nüfusu 200'ün altında olup mesafeleri yarımşar saatten ibaret bulunan iki veya üç karye birleştirilerek mektep inşa edilmesi gereken karye"* sayısı en çok Ankara'nın merkez sancağında; en az ise Beypazarı Kazası'ndadır. "*Nüfusu 200 aşağı ve mesafesi iki saatten uzak olan iki veya üç karye birleştirilerek inşa ve seyyar muallim tayini lazım gelen karye*" sayısı Ankarada ve Ayaş, Nallıhan, Mihalıççık ve Yabanabad kazalarında sıfırdır.

Ankara'daki ibtidâî mekteplerin mevcudiyetinin devam ettirilmesi ve sayılarının artırılması için Ankara Maârif Müdürlüğü, farklı zamanlarda Ankara'daki dârülmuallimîn-i ibtidâî, idâdî mektebi ve hamidiye mektebi muallimlerini kaza, nahiye ve karyelere gönderdiği gibi sıbyan mekteplerinin ıslahı ve ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması için Ankara'ya bağlı kaza, nahiye ve karyelerde maârif komisyonları kurmuştur. Bu komisyonlar, sıbyan mekteplerinde görev alacak olan muallimlerin yeni usulde eğitim vermesi, sancak, kaza ve karyelerde yeni ibtidâî mekteplerinin açılması, muallimlerin maaşlarının ve mekteplerin masraflarının halk tarafından karşılanması için büyük çaba sarf etmişlerdir.[295] Maârif komisyonlarının bu çabası Maârif Nezâreti tarafından takdirle karşılanmıştır.[296] Bu komisyonlardan biri de Ayaş Kazası'nda oluşturulmuştur. Ayaş'taki komisyon, maârifin geliştirilmesi için Ayaş Kazası'nda eski usulle eğitim veren dört sıbyan mektebini yeni usul ibtidâî mektebine çevirmiş ve bu mekteplere Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından muallimlerin tayin edilmesini sağlamıştır. Maârif komisyonu mekteplerin giderlerinin karşılanması amacıyla Ayaş'ta bulunan iki dükkânın gelirleri ile biriken avârız akçesi

[295] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 921.
[296] BOA, MF. MKT. 196/95, 16/Ş/1311 (22 Şubat 1894).

mekteplerin giderlerine bağlanmıştır. Ayaş Maârif Komisyonu'nun bu girişimleri takdirle karşılanmış ve vilâyet gazetesi aracılığıyla ilan edildiğine dair yazı Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından 28 Recep 1317 (2 Aralık 1899) tarihinde Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir.[297] Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'nın en uzak yerlerinde bile maârif komisyonları kurmaya çalışmış ve bu sayede karyelerdeki sıbyan mekteplerinin ibtidâî mektebine çevrilerek yeni usule göre eğitim verilmesine gayret göstermiştir.

Ankara Maârif Müdürlüğü, bir yandan maârif komisyonlarını kurmaya çalışırken diğer yandan karyelerdeki sıbyan mekteplerinin ibtidâî mektebine çevrilmesine gayret etmiştir. Bunun için de seyyar muallimlik vazifesinin tekrar aktif hale getirilmesine karar vermiştir. Çünkü daha önce seyyar muallim vasıtasıyla kaza ve karyelere gidilerek oralardaki sıbyan mektebi muallimlerine yeni usulde ders verilmekteydi. Bu şekilde seyyar muallimliğin tekrar getirilmesine karar veren Ankara Maârif Müdürlüğü, bu talebini Maârif Nezâreti'ne iletmiştir. Ancak Maârif Nezâreti, maddi külfet, zaman yetersizliği gibi sebeplerden dolayı seyyar muallimliğin aktif hale getirilmesi yerine imamların nahiye, kaza, rüşdiye mekteplerinde veyahut sancak merkezlerinde bulunan idâdî mekteplerinde eğitim görmeleri gerektiğine karar vermiştir.[298] Maârif Nezâreti eğitimin yaygınlaşmasına önem verse de maddi külfet yüzünden her istenilene olumlu cevap verememiştir.

Ekonomik yetersizliğinin yanında halkın, eğitime olan ilgisizliği yüzünden Ankara'da ibtidâî mekteplerin sayısı artırılamamıştır. Bu yüzden ibtidâî mekteplerin sayısı sıbyan mekteplerinden daha aşağı olduğu görülmüştür. Mesela Ankara Sancağı'ndaki, *1894* ve *1895* yıllarına ait cetvellerde olduğu gibi 1901 yılına ait cetvelde de sıbyan mektebin sayısı ibtidâî mekteplerinden fazla olmuştur. 1901 yılında Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'daki mekteplerin durumunu gösteren raporunu (tablo-6) hazırlayıp Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Buna göre, Ankara'daki sıbyan ve ibtidâî mekteplerindeki muallimlerin yeni usulle eğitim vermediği ve bu mekteplerden %70'i işe yaramayacak durumda olduğu belirtilmiştir. Mekteplerdeki

[297] BOA, MF. MKT. 485/48, 06/L/1317 (7 Şubat 1900).
[298] BOA, MF. İBT. 112/74, 10/Za/1319 (18 Şubat 1902).

muallimlerin şahsi sorunları ve mekteplerin eğitsel sorunlarının yanında maddi sorunlar da devam etmiştir. Sıbyan mekteplerinin giderleri iâne-i umûmîyye ile idâre edilirken, ibtidâî mektepleri ise mahallince zebhiyye, hayvan tezkiresi, evkâf-ı münderise ve sair gelirlerden elde edilen gelirler ile idâre edilmeye çalışılmışsa da mekteplerde intizam sağlanamamıştır. Bu durumun önüne geçmek için maârif komisyonu olmayan yerlerde bir maârif komisyonu oluşturulmasına ve bu komisyon sürekli olarak mahalli hükümet tarafından, maârif müdürü ve müfettişleri tarafından teftiş edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca raporda, mahalli hükümet memurları ve halkın destekleri olursa mektepsiz hiçbir karye ve mahalle kalmayacağı belirtilmiştir.[299] Bundan anlaşılıyor ki yukarıda da belirtildiği gibi mektepler için sadece maddi gelirler yeterli gelmemekte ayrıca halk ile memurların desteği ve mekteplerin her zaman teftiş edilmesi gerektiği görülmüştür.

Tablo 6: 1901 yılına ait Ankara Vilâyeti'nde Bulunan Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri ile Mektep Olmayan Yerleri Gösteren Raporu

	Mektebi Olmayan Karyeler	**Mektep Miktarı**		
		Eski Usul	**Yeni Usul**	**Toplam**
Ankara Sancak Merkezi	Yok	48	6	54
Ayaş	Yok	30	13	43
Beypazarı	Yok	46	25	51
Sivrihisar	16	32	49	81
Nallıhan	5	34	22	56
Haymana	21	124	6	130
Zir	Yok	89	3	92
Bala	Yok	80	2	82
Çubukabad	8	72	2	74
Yabanabad	Yok	159	17	176
Mihalıççık	Yok	57	5	62
Kalecik	Yok	72	46	118
Kırşehir Merkez Kazası	48	120	20	140
Keskin	Yok	97	4	101
Mecidiye	50	18	2	20
Avanos	42	14	4	18
Kayseri Merkez Kazası	22	156	4	160
Develi	10	39	10	49
İncesu	Yok	19	2	21
Çorum Merkez Kazası	62	97	23	120

[299] BOA, MF. MKT. 862/8, 02/R1323 (2 Ağustos 1905).

Sungurlu	101	2	23	25
İskilip	53	66	2	68
Osmancık	39	80	4	84
Yozgat Merkez Kazası	117	65	52	117
Boğazlıyan	11	84	1	85
Maden	32	15	92	107
Sorgun	---	---	18	18
Toplam	637	1715	457	

Tablo 6'da görüldüğü gibi Ankara Vilâyeti'ne bağlı karyelerin çoğunluğunda mektep bulunmaktadır. Ancak 1894 ve 1895 yılına ait cetvellerde olduğu gibi 1901 yılına ait cetvelde de sıbyan mekteplerinin sayısı ibtidâî mekteplerinin sayısından fazladır. Bu da demek oluyor ki Ankara'daki sıbyan mekteplerinin modern anlamda yeni usul olan ibtidâî mektebine çevrilememiştir. Bunun için Ankara Maârif Müdürlüğü'nün yeni usul olan ibtidâî mekteplerinin sayısının artırılmasında büyük gayret göstermesi gerektiği görülmüştür.

Osmanlı taşrasında eğitimin yaygınlaştırılmasındaki başlıca engeller olarak maddi yetersizlik, halkın eğitime ilgisizliği ve coğrafi nedenler sıralanabilir. Ancak bunlara rağmen Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı'nın en ücra köşesine bile eğitimin götürülmesini istemiştir. Bu yüzden II. Abdülhamid, nahiye merkezlerinde açılmasını düşündüğü ibtidâî mekteplerine önem vermiştir. Bunun için bölge ibtidâî mektepleri projesinin tüm ülkede yerleşmesini istemiştir. Anadolu'da, karyelerin küçük ve dağınık olması, ibtidâî mekteplerin yapılmasına imkân vermemiştir. Bundan dolayı devlet, dağınık olan her karyeye bir mektep yaptırmak yerine –ki bu işin altından kalkılması zor olacağından- nahiye merkezlerinde ibtidâî mektepleri -malî yönden devlete daha az yük olması için- açıp, çevre karyelerdeki talebelerin bu nahiyedeki mekteplere getirilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nâzırı, vilâyet valiliklerine ve Anadolu Islahat Müfettişi Şakir Paşa'ya gönderdiği telgrafla ibtidâî mekteplerin yapılmasını emretmiş ve bu mekteplerde görev alacak muallimlere maârif bütçesinden yüzer kuruş maaş verileceğini ifade etmiştir. Böylece nahiye merkezlerinde usul-i cedid ile öğretim yapacak mekteplerin yapılmasına hız verilmiştir.[300] Böylece Padişah iradesi gereği ıslahat komisyonunca Ankara

[300] Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 85-86.

Vilâyeti'nde yeniden oluşturulan altmış üç nahiye merkezinde ibtidâî mektebi açılmış ve bu durum Ankara Valisi Tevfik Beyefendi tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne 3 Zilkade 1315 (26 Mart 1898) tarihli yazı ile bildirilmiştir.[301]

Tablo 7: II. Abdülhamid'in Tahta Çıkışından İtibaren Ankara Sancağı'nda Açılan İbtidâî Mektepler[302]

Kaza	Mektebin Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masraf (Kuruş)	Mülahazat
Ankara	Kasabada	1300 (1882-1883)	40.000	İane ile
Ankara	Kasabada	1307 (1889-1890)	1000	---
Ayaş	Kasabada	1306 (1888-1889)	6000	İane ile
Ayaş	Kasabada	1312 (1894-1895)	5000	İane ile
Beypazarı	Kasabada	1311 (1893-1894)	8000	İane ile
Mihalıççık	Kasabada	1310 (1892-1893)	Meçhul	İane ile
Bala	Kasabada	1311 (1893-1894)	6500	İane-i ahali ile
Bala	Yeğnam Karyesi	1307 (1889-1890)	4000	İane-i ahali ile
Bala	Kara gelin Karyesi	1311 (1893-1894)	2500	İane-i ahali ile
Bala	Boyalık Karyesi	1311 (1893-1894)	2000	İane-i ahali ile
Bala	Çekdesallı(?) Karyesi	1311 (1893-1894)	2500	İane-i ahali ile
Bala	Herazlı Karyesi	1305 (1887-1888)	1500	İane-i ahali ile
Bala	Yaylalı Orun Karyesi	1306 (1888-1889)	1500	İane-i ahali ile
Haymana	Kasabada	1306 (1888-1889)	3000	İane ile

Tablo 7'de görüldüğü gibi II. Abdülhamid'in tahta çıkışından itibaren Ankara Sancağı ve kazalarında farklı zamanlarda halkın yardımlarıyla ya da devlet desteği ile belli sayıda ibtidâî mektep açılmıştır.

Ankara Maârif Müdürlüğü, çeşitli yollarla Ankara Sancağı'nda ibtidâî mektepleri açmaya çalışmıştır. Ancak Ankara Maârif Müdürlüğü, bu mekteplerin varlığının devam edebilmesi için teftiş edilmesi gerektiğini çeşitli yazılarında belirtmiş ve bu yazılarını farklı tarihlerde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Çünkü uzak yerlerdeki mektepler yetkili kişiler tarafından teftiş edilip devletin varlığı hissettirilirse; mektep idâresinin kendine çeki düzen vermesi ve mektepte eğitimin devam etmesi sağlanmış olur. Yine teftiş esnasında karye halkı da teşvik edilirse mektepten zamanla daha iyi verim alınacağı nezârete gönderilen yazılarda vurgulanmıştır. Bu yazıların gereği olarak 1902 yılında Ankara Vilâyeti Seyyar

[301] BOA. DH. TMIK. S. 18/13, 04/Za/1315 (28 Mart 1898).
[302] Maârif Salnamesi, H. 1316, H.1317, H. 1318, H.1319, H.1321.

Mektep Baş Müfettişi Mustafa Efendi, Ankara Sancağı'na bağlı Mihalıççık Kazası Akköprü Emlâk-ı Hümâyun dâhilinde eğitime dair umûmî teftişte bulunmuştur. Buna göre, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Kayı, Dağcı, İki Kapı, İğde Ağacı Bala, Dudaş Zir, Emircek, Beğlik Ahur karye ibtidâî mekteplerin H.1319-1320 (1901-1902) eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmıştır. Bu imtihanda Kayı, Dağcı ve İki Kapı İbtidâî Mekteplerinde yüksek; İğde Ağacı Bala, Dudaş, Zir ve Emircek İbtidâî Mekteplerinde iyi; Beğlik Ahur İbtidâî Mektebi'nde orta derece bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu mekteplerde öğrenim gören ve imtihan sonucunda yüksek derece alan yetmiş altı talebeye mükâfat töreninde birer takdirname ve kitap hediye[303] edilmiştir. Diğer taraftan mekteplerde görev alan muallimlerin rehaveti yüzünden talebelerin eğitimlerinin zayıf kaldığı görülmüştür. Bu yüzden Devdaş-ı Bala ve İğde Ağacı Zir İbtidâî Mektepleri muallimlerinin birer maaşları kesilmiş, Akköprü İbtidâî Mektebi muallimi Âdem Efendi'nin görevden azledilmesine karar verilmiştir. Bu mekteplerde bulunan talebelerin imtihan sonuçlarını gösteren cetveller hazırlanarak Seyyar Mektep Müfettiş Mustafa Efendi tarafından rapor ile birlikte 12 Rebiyülevvel 1320 (19 Haziran 1902) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[304]

Bir diğer teftiş Ankara Valisi tarafından Ankara Sancağı'na bağlı Kalecik, Yabanabad, Ayaş, Beypazarı, Mihalıççık, Sivrihisar kazalarını 1903 yılında yapılmıştır. Bu teftiş neticesinde Vali tarafından Kalecik Kazası'nda ibtidâî mekteplerin ihtiyaç nispetinde açılması elzem görülmüş ve bu amaçla yardımsever halktan bir ibtidâî mektebin yapılması sözü alınmıştır.[305] Beypazarı Kazası merkezinde dört yüz talebe alacak şekilde iki katlı bir mektep ile kazaya bağlı otuz iki karyede birer ibtidâî mekteb açılmıştır. Öte yandan 1904 yılında ise Beypazarı Kazası'na bağlı kırk karyede ibtidâî mekteb açılmıştır.[306] Ankara Vilâyeti İdaresi, 1908 yılında, Ankara Sancağı'na bağlı Kalecik, Bala, Haymana ve Mihalıççık kazalarının merkez ve karyelerinde ibtidâî mekteblerinin tanzimi, hiç mektep bulunmayan yerlere ihtiyacı nispetinde mekteplerin açılmasını ve mekteplerin idâresini takip etmiştir. Buna göre; Ankara Vilâyeti İdaresi, Kalecik Kazası'ndaki sıbyan mektepleri yeni usul olan ibtidâî

[303] 15 adet Kıraat Kitabı, 15 adet Malumat-ı Ziraiye, 15 adet Rehber-i Ahlak, 11 adet Kıraat-ı Fenniye.
[304] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318 (22 Şubat 1903).
[305] BOA, MF. MKT. 737/21, 28/C/1321 (21 Eylül 1903).
[306] BOA, MF. MKT. 788/4, 12/R/1322 (26 Haziran 1904).

mekteplerine çevrilerek muallimlerine ücretlerinin ödenmesi ve yine Kalecik Kazası'na bağlı kırk dört karyede birer ibtidâî mektebinin açılması, Kalecik Kazası'nda gerek mevcut gerekse yeni yapılacak olan ibtidâî mekteplerin muallimlerinin merkeze getirilerek bir komisyon karşısında imtihan edilmesi ve bu imtihan neticesinde en başarılı olan muallimlerin büyük karyelere, orta halli olan muallimlerin orta halde olan karyelere ve az başarılı olan muallimlerin ise ufak karyelere tayin edilmesi, başarısız olan muallimlerin ise Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne devam ettirilmesi gerektiğini Kalecik Kazası Kaymakamlığı'na bildirmiştir. Bala Kazası'nda doksan bir karyede kırk adet ibtidâî mektebi, Haymana Kazası'nda merkezle beraber yüz elli altı karyede yetmiş ibtidâî mektebi, Mihalıççık Kazası'nda ise altmış karyede elli ibtidâî mektebi bulunmaktaydı. Ankara Sancak merkezinde ise üç adet yeni usul, on beş adet eski usul olmak üzere on sekiz adet erkek ibtidâî mektebi bulunmaktaydı. Kız çocukları için Ankara'nın Aşağı Yüz semtinde kız ibtidâî mektebi bulunmaktaydı. Bu ibtidâî mektebine aylık yüz elli kuruş maaşla bir muallime tayin edilmiş ise de bu muallimenin şehadetnâmesi ve ehliyeti olmadığından gerekli fayda sağlanamamıştır. Bu yüzden ibtidâî mektebine aylık iki yüz elli kuruş maaşla yeni bir muallime tayin edilmiştir.[307]

Ankara'da yapılan teftişler ile Ankara merkez sancağı ve kazalarındaki ibtidâî mekteplerin sayısı artırılmaya çalışılmışsa da ibtidâî mekteplerin yeterli sayıya ulaşmadığı görülmüştür. Bu yüzden Ankara'daki mevcut ibtidâî mekteplerin ıslahı ve mektep bulunmayan karyelerde mektep açma durumu Ankara Vilâyet Meclisi'nin 29 Muharrem 1327 (20 Şubat 1909) tarihli oturumunda görüşülmüştür. Buna göre, Ankara'daki ibtidâî mekteplerinin sayısının, mevcut mekteplerin giderleri için tedarik edilen gelirlerin ve bu mekteplerde görev alan muallimlerin kalifiye yönden yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Ankara Vilâyeti'ni teşkil eden 3178 karyedeki mekteb muallimlerinin ancak %10-15'inin maaşları karye halkı tarafından karşılanmış ve bunların tedrisâtı kısmen yeni usul kısmen de eski usulle icra edilmiştir. 3178 karyenin tümünde ibtidâî mekteplerin açılmasına karar verilmiştir. Ancak 3178 karyenin tamamında ibtidâî mektebi açıp, bu mekteplerin tamamına muallim tayin edilmesi ve

[307] BOA, MF. MKT. 1074/54, 03/Ş/1326 (31 Ağustos 1908).

bu muallimlerin maaşlarının ödenmesi mümkün olmadığından bu karardan vazgeçilmiştir. Bunun yerine, Ankara Vilâyeti içinde beş yüz adet ibtidâî mektebi açılmasına karar verilmiştir. Bu beş yüz adet mektebin açılmasında mahalli halkın yardımlarına başvurulacaktır. Ancak beş yüz adet mektep için temelden yeni bir bina yapmak yerine karyelerde mevcut binalardan durumu iyi olmayanlar tamir edilecektir. Tamir yoluyla açılmaya çalışılan mektebin sayısı (500) yeterli gelmezse mektep binası hiç olmayan yerlerde mektep yapılacaktır. Böylece beş yüz adet mektep açılacak ve bu mekteplerin yıllık masrafları için de üçer bin kuruş tahsis edilecektir. Ankara Vilâyet Meclisi, mekteplerin yıllık masraflarının karşılanması için 7 Safer 1327 (28 Şubat 1909) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Bu durum Maârif Nezâreti'nin İbtidâî Dâiresi'nde görüşülmüş ve bütçe tasdik olmadan bir şey yapılamayacağı, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909) tarihli yazı ile Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirilmiştir.[308]

Ankara'da ibtidâî mekteplerin sayısının artırılması amacıyla Ankara Vilâyet Meclisi'nde alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını görmek için Ankara Valisi Tevfik Beyefendi, Ankara Sancağı'na bağlı Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana kazalarını teftiş etmiştir. Buna göre Vali Tevfik Beyefendi, Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana kazalarına bağlı en küçük karyelerdeki mekteplerde bile yeni usul üzerine eğitim verildiğini görmüştür. Vali Efendi, Mihalıççık'taki Hristiyan çocukların akaid-i dünya ve lisan eğitiminden mahrum kalmaması için mevcut mekteplere birer muallim ve kazaya bağlı iki karyeye de muallim tayin edilmesini istemiştir.[309] Bu demek oluyor ki devlet, Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapmadan herkesin eğitimine önem vermiştir.

Vali Tevfik Beyefendi, Mihalıççık Kazası'ndaki karye mektepleri hakkında ayrıntılı notlar tutmuştur. Buna göre, karyedeki her bir mektep altışar metre genişlik, sekizer metre uzunluk ve kız ve erkeklere mahsus iki salon, her ikisinin avlusunu görebilecek bir muallim odasından oluşmaktadır. Mektebin tavanı beş metre yüksekliğinde ve geniş pencereleri bulunmaktadır. Kazaya bağlı karye mektepleri halkın yardımlarıyla yapılmış ve hemen hepsi üç metre genişlik, beş metre

[308] BOA, MF. MKT. 1117/15, 13/R/1327 (2 Temmuz 1909).
[309] BOA, MF. İBT. 393/62, 19/L/1330 (1 Ekim 1912).

uzunluğunda basık tavanlı bir bina altında 70-80 talebe eğitim görmektedir. Ayrıca Vali Tevfik Beyefendi, Mihalıççık Kazası'na bağlı bütün karyelerine gitmiş ve buralarda yeni mekteplerin açılmasına dair halka telkinatta bulunmuş ve bunun için halktan taahhüt almıştır. Mekteplerin yapılacağı arsaların meccanen alınmasına gayret edilmiş ve bu sayede birkaç arazi meccanen mektep için verilmiştir. Vali Tevfik Beyefendi, Mihalıççık Kazası'ndan sonra Sivrihisar Kazası'nı teftiş etmiştir. Mihalıççık Kazası'nda dört erkek ve bir kız ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerden iki tanesi eğitim verecek durumda olup diğer ikisi ıslah edilmesinin ardından eğitim verecek duruma geleceği ve bir tanesinin ise çok kötü durumda olduğu tespit edilmiştir. Vali Tevfik Beyefendi, kazadaki üç mektebin tamir ve ıslah edilip eğitime açılması için kaza kaymakamlığına tâlimat vermiştir. Bunun üzerine kaza kaymakamlığı durumu çok kötü olan mektebin yıkılarak aynı arsa üzerine yeniden yapılmasına karar vermiştir. Vali Tevfik Beyefendi, Sivrihisar Kazası'ndan sonra Haymana Kazası'nı teftiş etmiştir. Vali Beyefendi'nin çalışmaları sayesinde kazada, hem ibtidâî hem de rüşdiye mektebi olarak, büyük bir mektep binası yapılmasına karar verilmiş ve bunun için tâlimat verilmiştir. Bu tâlimat üzerine kaza kaymakamlığı, mektepte eğitim görecek olan talebelerin, teneffüs zamanlarında (ayrı bir ders olarak) çiçek, fidan dikme ve bitki yetiştirme usullerini küçük yaşta öğrenmeleri için mektep binasının büyük bir arazi üzerine yaptırılmasına karar vermiştir.[310] Bundan anlaşılıyor ki Ankara Valisi Tevfik Efendi, *"Ankara Vilâyet Meclisi'nin 29 Muharrem 1327 (20 Şubat 1909) tarihli*" oturumunda alınan kararları uygulamaya çalışmıştır.

Ankara Valisi'nin 1909 yılında Mihalıççık, Sivrihisar ve Haymana kazalarını teftiş ettikten yaklaşık dört yıl sonra tekrar Ankara Valisi, Ankara Sancağı'na bağlı altı kaza ve bir nahiyeyi teftiş etmiştir. Ankara Valisi, teftişe 22 Şevval 1333 (24 Eylül 1913) tarihinde Ankara Sancağı'na bağlı Zir Kazası merkezi olan İstanos Kasabası'ndan başlamış ve Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mihalıççık, Sivrihisar ve Haymana kazalarını sırasıyla dolaşarak nüfus, eğitim, ziraat, ulaşım ve idari başlıklar

[310] BOA, MF. İBT. 393/62, 19/L/1330 (1 Ekim 1912).

altında notlar almıştır. Ankara Valisi, yaklaşık on günlük teftişin ardından 13 Zilhicce 1333 (4 Ekim 1913) tarihinde Ankara Vilâyeti merkezine gelmiştir.[311]

Ankara Valisi'nin eğitimle alakalı notlarına bakıldığında Ankara Sancağı'na bağlı Zir Kazası merkezi İstanos Kasabası'nda bir sıbyan mektebi bulunmakta ise de bu mektepte talebe ve hoca olmadığından mektep kapatılmıştır. Kasabada Ermeni ve Protestanlara ait ayrı ayrı mektep bulunmakta ve bu mekteplerde bir hayli talebe olduğunu ve muallimlerin görev yaptığını bildirmektedir. İstanos'dan Ayaş Kazası'na geçen Vali, Ayaş Kazası'nın eğitimini incelemiştir. Buna göre Ayaş Kazası'nda yedi medrese bulunmaktadır. Bu medreselerin binaları ve içindeki malzemeler perişan bir durumdadır. Bu medreselerin yalnız birinde 70-80 kadar talebe ile eğitim yapılırken diğerleri ise kapatılmıştır. Ayaş'ta bir kız ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Ancak bu mektepte bir müddetten beri muallim bulunmadığından mektep kapatılmıştır. Bu yüzden zamanla mektebin cam ve çerçeveleri gibi bazı kısımları tamire muhtaç hale gelmiştir. Mektebi kötü durumdan kurtarmak için mektebe muallim tayini talep edilmiş ve bu sayede mektebin bir an önce açılmasına çalışılmıştır.[312]

Ayaş'tan sonra Beypazarı'na geçen Vali, buradaki cami, mescit ve medreselerin İstanos ve Ayaş'a göre nispeten iyi denilebilecek durumda olduğunu görmüştür. Buna göre, kaza halkı medrese eğitimine önem vermiştir. Kazadaki tamir ve bakıma muhtaç haldeki rüşdiye ve ibtidâî mektepleri için Vali, kaza halkını teşvik ederek bu rüşdiye ve ibtidâî mektebinin tamir edilmesi sözünü kaza halkından almıştır. Kazada bir de kız ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Bu mektepte 25-30 kadar talebenin eğitim görmekte ve bu talebelerin eğitim seviyesinin oldukça iyi olduğu görülmüştür. Beypazarı'nda teftişini yaptıktan sonra Nallıhan Kazası'na geçen Vali, burada da eğitime dair notlar tutmuştur. Buna göre, kazada bir ibtidâî ve rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Bu mektepler gerek tedrisât gerekse bina yönünden iyi durumda değildi. Bu yüzden Vali Efendi, rüşdiye mektebi binasının yeniden yapılması ve ibtidâî mektebinin de tamirle eğitim verecek duruma getirilmesi için kaza halkından taahhüt

[311] BOA, DH. İD. 139/12, 23/Ra/1332 (19 Şubat 1914).
[312] BOA, DH. İD. 139/12, 23/Ra/1332 (19 Şubat 1914).

almıştır. Nallıhan Kazası'nda Ermeni kilisesi içinde ibtidâî derecesinde eğitim veren bir mektep bulunmaktadır.[313]

Nallıhan'dan Mihalıççık Kazası'na geçen Vali Efendi, bu kazadaki müslim mekteplerin durumunun çok kötü durumda olduğunu görmüştür. Kazada yüz doksan beş hâne Müslim, on bir hâne Ermeni nüfus olduğu halde Ermeni mektebindeki talebe miktarının Müslim mekteplerinden daha fazla olduğunu gören Vali Efendi, kazadaki Müslim mekteplerin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için kaza idâresi ve halkına gerekli tavsiyelerde bulunmuştur. Bunun üzerine kaza halkı da bir yıl gibi kısa bir sürede yeniden mektep inşa edileceğine ve mevcut talebe sayısının da artırılacağına söz vermiştir. Mihalıççık'tan Sivrihisar'a gelen Vali Efendi, burada bir rüşdiye, üç erkek ibtidâî ve bir kız ibtidâî mektebi bulunduğunu görmüştür. İbtidâî mekteplerinde ufak tefek bazı tamirler yapılmaktayken rüşdiye mektebi binası yeniden yapılmaya başlanmış ve bu binanın yapımı ilkbahara bitirilecektir. Kazada otuz üç sene evvel taş yapıdan inşa edilmiş mükemmel bir Ermeni kilisesi ile biri erkek diğeri kızlara mahsus iki Ermeni mektebi mevcuttur. Erkek mektebi basit bir bina iken kız mektebinin Sivrihisar Kazası'nda bulunan binaların en büyüğü ve en güzellerinden biri olduğu görülmüştür. Sivrihisar'daki teftişini bitiren Vali Efendi, Haymana'ya gelmiştir. Kazada bir rüşdiye, erkek ve kızlara mahsus olmak üzere iki ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Ancak bu mektepler durumu kötü olduğundan tamir edilmesi gerekmiş ve bunun için de kaza idâresi ve halkına tâlimat vermiştir. Kazada Rum cemaatine ait bir kilise ve kilisenin hemen yakınında kiralık iki hânede erkek ve kızlar için ibtidâî mektepleri bulunmaktadır.

Ankara Valisi, Ankara Sancağı'na bağlı İstanos Nahiyesi ve Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mihalıççık Sivrihisar, Haymana kazalarına yaptığı on günlük teftişin neticesinde, halk mezkûr kazalara bağlı karyelerde hem birer ibtidâî mektebi yapımına hem de eski mektepleri tamir etmeye başlamıştır.[314]

Ankara Valisi, on günlük teftişin ardından İstanos Nahiyesi ve Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mihalıççık Sivrihisar, Haymana kazalarındaki eğitime dair görüş

[313] BOA, DH. İD. 139/12, 23/Ra/1332 (19 Şubat 1914).
[314] BOA, DH. İD. 139/12, 23/Ra/1332 (19 Şubat 1914).

ve önerilerini 20 Zilkade 1331 (21 Ekim 1913) tarihli yazı ile Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Buna göre, kaza merkezlerindeki medrese binalarının çoğunluğu eğitim veremeyecek kadar eski durumdadır. Gerek rüşdiye gerekse ibtidâî mekteplerinde muallim yetersizliğinden dolayı eğitimin layıkıyla yapılmadığı ve bu yüzden talebelerin eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Hâlâ karyelerde muallimlik vazifesini yapan imamların ami denilecek derecede cahil kimselerden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Vilâyet dâhilindeki rüşdiye ve ibtidâî mekteplerinin teftişi ve muallimlerinin eğitim seviyesi, kabiliyeti ve ahvalinin araştırılarak kötü durumun engellenmesi için müfettişler gönderilmesi gerektiğini belirten Vali Efendi, buralara gönderilecek muallimlerin her yönden tecrübeli kişilerin olması gerektiğini belirtmiştir.[315] Ankara Valisi Ankara'daki ibtidâî mekteplerinde görev alacak muallimlerin tecrübeli olması gerektiğini belirtse de bu her zaman mümkün olmamıştır.

Ankara'nın her yerinde ibtidâî mektebi açılmak istenilmiş ancak yaşı kemale ermiş ve tecrübeli muallim bulmak zor olmuştur. Buna rağmen Maârif Nezâreti, kız mekteplerindeki muallimelerin yaşlarının yirminin altında olanların görevden azledilmesini istemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, yaşı yirminin altında olan muallimelerin birtakım sebeplerden dolayı görevlerinde kalmasını Maârif Nezâreti'nden istemiştir. Buna göre, Ankara'daki kız mekteplerinde görev alan muallimeler gerek Maârif Nezâreti tarafından gerekse Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından tayin edilmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, tayin ettiği muallimelerin yaşlarının yirmiden küçük olmamasına dikkat etmemiştir.

Bunun üzerine Maârif Nezâreti, yaşı yirmiden küçük olan muallimelerin kadro dışı bırakılmasını istemiş ve bu da Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Ancak Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'da Dârülmuallimât-ı İbtidâî olmadığından kız mektepler için muallime ihtiyacını kız rüşdiyelerinden mezun olanlardan sağlamaya çalışmıştır. Bu muallimeler, rüşdiyeden mezun olduktan sonra fakr-ı haline binaen ehliyet kazanana kadar birkaç sene az maaşla göreve devam etmiş ve daha on sekiz-on dokuz ve nihayet yirmi yaşına gelince ehliyet kazanıp başka yerlere gitmişler

[315] BOA, DH. İD. 139/12, 23/Ra/1332 (19 Şubat 1914).

veya evlenip muallimeliği bırakmışlardır. Bu yüzden muallime bulmada sıkıntı yaşanmıştır. Bu durum karşısında mekteplerin muallimesiz kalmaması için yaş ve ehliyetlerine bakılmadan mekteplerde muallime görevine kabul edilmiştir. Şimdi ise muallimeler içerisinde yaşları yirmi yaşından küçük olanların muallime görevinden azledilmesine dair emir/yazı uygulanırsa kız mektepleri için daha fazla muallime bulma/yokluk sıkıntısı yaşanılacaktır. Hatta muallime yokluğundan mekteplerin kapanma durumu bile ortaya çıkmış ve bu durum harice karşı çirkin bir manzara oluşturmuştur. Yirmi yaşından küçük olanlardan ziyade ehliyetli olmayanların tayin kılınmaması uygun olacaksa da zaten muallime bulmak çok zordur. Öyle ki ihtiyaç olan muallimelerin Dersaadet'ten gönderilmesi için de sürekli talep edilmiş ve bu talep neticesinde bir muallime bulunabilmiştir. Bu muallimenin Ankara'ya gelmesi için harcırah gönderilmiş ise de mezkûr muallime de Ankara'ya gelmemiştir. Dersaadet'te bile yeterli miktarda muallime yok iken Ankara'da yirmi yaşı üzerinde muallime bulmak çok daha zor olacaktır. İşte bu sebeplerden dolayı Ankara Maârif Müdürlüğü, yirmi yaşından küçük olan muallimelerin bir müddet daha mektepte görev yapmasını Maârif Nezâreti'nden istemiştir. Maârif Nezâreti, muallime bulmakta zorluk yaşanması ve bu yüzden kız mekteplerin kapanması gibi sebeplerden dolayı yirmi yaşından küçük olanların bir müddet daha muallime görevinde istihdam edilmesine müsaade etmiştir.[316]

Yukarıda görüldüğü gibi Ankara Sancağı'ndaki ibtidâî mektepleri için tecrübeli muallim bulmak her zaman kolay olmamıştır. Bu muallim yokluğu, Maârif Nezâreti ve Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından en aza indirilmeye çalışılmışsa da yeterli olmamıştır. Ancak 1913 yılına gelindiğinde, savaş bölgesinden Dersaadet'e hicret eden ve maaşları nezâret bütçesi dâhilinde bulunan muallimler, Ankara Sancağı'ndaki ibtidâî mekteplerine tayin edilmiştir. Bu muallimlerin isimleri, aldıkları maaş, sabık görev yeri ve tayin olunduğu yeni mektep yerlerini gösteren cetvel tabloda aşağıda gösterilmiştir. [317]

[316] BOA, MF. İBT. 371/54, 18/Ca/1330 (5 Mayıs 1912).
[317] BOA, MF. İBT. 421/44, 23/R/1331 (30 Mayıs 1913).

Tablo 8: Balkan Savaşları Yüzünden Görev Yerlerini Terk Eden ve Ankara Sancağı'na Tayin Edilen Muallimlerin Yeni Görev Yerleri ve Aldıkları Maaş

Maaş	İsmi	Memuriyeti Hazırası	Memuriyet Sabıkası
200	Kamil Efendi	Ankara Mekâtibinde Birine	Geriha Mevrı(?) Muallimi
200	Bekir Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Dedeağaç… Karyesi
200	Fahreddin Sakıb Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Manastır Numûne Terakkî Muallimi
200	Şakir Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Köprünün Harkuna Karyesi(?)
250	Abdullah Hilmi Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	… Bekri Karyesi Muallimi
200	Nesib Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Şarkuyek Akdağı Karyesi
250	Mehmed Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Midilli Mahuriye Karyesi
200	Akif Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	İpsalanın Koyun Yerikaryesi
350	Mehmed Said Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Üsküb… Mektebi Muallim Sanisi
250	Aziz Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	…
200	Mustafa Naci Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	…
200	Hafız İbrahim Efendi		İpsalanın… Muallimi
200	Hasan Şevki Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Köprülü Şube Mektebi Muallimi Sanisi
200	Hafız Akif Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Şarköy İbtidâî Mektebi Muallimi
200	Hafız Şaban	Ankara Mekâtibinden Birine	Baba Eskinin… Karyesi Muallimi
200	Hüseyin Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Medyenin Hamidiye Muallimi
250	Hüseyin Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Selanikde Selimiye Muallimi
300	Ahmed Niyazi Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	Radoviştin Reşadiye Muallimi
200	Hamza Efendi	Ankara Mekâtibinden Birine	…

Tablo 8'te görüldüğü gibi savaştan dolayı görev yerleri değişen muallimlerin tamamı Ankara'daki mekteplerden birine tayin edilmiştir. Bu muallimlerin aldıkları maaşları birbirlerinden farklı olmuştur. Bu muallimlerin tayini ile Ankara Sancağı'nın muallim ihtiyacı karşılanmaya çalışılmışsa da her zaman muallim eksikliği yaşanmıştır.

Ankara'daki ibtidâî mekteplerine muallim bulmanın zorluğu dışında başka bir zorluk da zamanla tamire muhtaç hale gelen mekteplerin tamir edilmesinde kullanılacak paranın bulunmasıdır. Buna göre Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'da yardımsever ahalinin yardımları ve Tedrisât-ı İbtidâîye Tahsisatı ile yapılan mektepler içinde tamir ve ikmale (yapımı yarıda kalan) muhtaç olanları tespit etmiş ve bunun için defter hazırlamıştır. Ankara Vilâyet İdaresi, inşaat mevsimi geçmeden bu mekteplerin tamir ve ikmaline başlanılması ve bu mekteplerin tamir ve ikmal masraflarının da Tedrisât-ı İbtidâîye Tahsisatı'ndan karşılanması için 8 Şaban 1329 (4 Ağustos 1911) tarihli izin yazısını Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Tedrisât-ı İbtidâî Tahsisatı'ndaki paranın başka yerlerde sarf edildiğinden Ankara Vilâyet İdaresi'ne olumsuz cevap vermiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, gerekli olan tahsisatın H. 1330 (1912) yılı bütçesine dâhil edilerek ödenmesini talep etmiştir.[318] Ankara Maârif Müdürlüğü'nün Ankara'da tamir ve ikmale muhtaç olarak tespit ettiği mektepler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9: Ankara Sancağı'nda İnşasına Başlanıp Yarım Kalan ve Tamire Muhtaç Olan Mekâtib-i İbtidâî ve Rüşdiyenin Masraf Cetveli

İkmail-i noksan ve tamiri için muktazi meblağ (kuruş)	**Bulunduğu mahalli ve karyenin ismi**	**Mektebin derecesi**	**Tamiri bil ikmali noksan**	**Liva**	**Kaza**	**Mülahazat**
33000	Kadıasker Mahallesi	İbtidâî	İkmali	Ankara	Ankara	Karkir… tamamen ikmali ve ahşab levâzımı taht edilmiştir.
82000	Habran Hanı	İbtidâî	İkmali	Ankara	Ankara	Arsası ve muktazi taş ve çatı kiremitleri ahz edilmiştir.
1500	Merkez Kazası	İbtidâî	İkmali	Ankara	Ayaş	---
---	----	----	----	---	Beypazarı	---
35000	Merkez Kazası	İbtidâî ve rüşdî	İkmali	Ankara	Nallıhan	Tahtâni ibtidâî fevkanisi rüşdî yapılmak

[318] BOA, MF. İBT. 403/19, 01/Z/1330 (11 Kasım 1912).

						üzere dört seneden beri ikmali olunamamıştır.
4000	Merkez Kazası	İbtidâî ve rüşdî	Tamir	Ankara	Mihalıççık	---
15000	Merkezde asar kasaba	İbtidâî	İkmali	Ankara	Sivrihisar	---
3000	Merkez kazası	Rüşdî	Tamir	Ankara	Haymana	---
20000	Merkez kazası	İbtidâî ve rüşdî	İkmali	Ankara	Bala	İki mekteb muttasıl
3500	Karakeçili karyesi	İbtidâî	İkmal	Ankara	Bala	---
3000	… Karyesi	İbtidâî	İkmal	Ankara	Bala	---
3000	Sofiler karyesi	İbtidâî	İkmali	Ankara	Bala	---
12000	Şeyh sami kebir	İbtidâî	İkmali	Ankara	Kalecik	Duvarları karkir ve… iki metre irttiafına kadar yapılmıştır.
Yabanabad	---	---	----	---	---	----

Tablo 9'da görüldüğü gibi Ankara'da çok sayıda inşaatı yarım kalan mektep (ikmal) bulunmakta ve bunların çoğunluğu da Bala Kazası'ndadır.

1913 yılına gelindiğinde Ankara Sancağı'ndaki büyük karyelerde yeniden inşa edilen mektepler ve tamir edilecek mevcut eski mektepler olmak üzere doksan iki mektep eğitim yapılacak bir hale getirilmiştir. Bunların sayılarını ve yerlerini gösteren defter hazırlanmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Ankara Sancak merkezi ve Kazalarında Açılan Doksan İki Mektebin Yerlerini ve Tahsisatlarını Gösteren Defter[319]

Sancak/Kaza	Mektep Adedi	Karye İsmi	Muallimin Aylık Maaşı
Ankara	1	Numûne mektebi	800
Ankara	9	Muhtelif	300
Ayaş	1	Çağ	300
Ayaş	1	…	300
Ayaş	1	Keşanevi(?)	300
Ayaş	1	Bayram Karyesi	300
Beypazarı	8	Muhtelif	300

[319] BOA, MF. İBT. 461/36, 24/Za/1331 (25 Ekim 1913).

Nallıhan	1	Eymir Karyesi	300
Nallıhan	1	Carhat(?)	300
Nallıhan	1	Karaköy	300
Nallıhan	1	Gerede karyesi	300
Nallıhan	1	…	300
Mihalıççık	1	Külçek	300
Mihalıççık	1	…	300
Mihalıççık	1	Hazırlar (?) Karyesi	300
Mihalıççık	1	Dik (?)	300
Mihalıççık	1	Ahurözü	300
Mihalıççık	1	Üçbatlı hayurattan (?)	300
Bala	10	Muhtelif	300
Haymana	1	Kargalı	300
Haymana	1	…	300
Haymana	1	Karagedik	300
Haymana	1	Çalık(?)	300
Haymana	1	Kurugüngüz(?)	300
Haymana	1	… muhaciri	300
Haymana	1	…	300
Haymana	1	İkizce	300
Haymana	1	Gök…şarkısı(?)	300
Haymana	1	Çayırlı	300
Haymana	1	… Kavağı	300
Haymana	1	Basri	300
Sivrihisar	1	Zi karyesi	300
Sivrihisar	1	Küçük	300
Sivrihisar	1	Bursa	300
Sivrihisar	1	Denk	300
Sivrihisar	1	Mülk	300
Sivrihisar	1	Kıyanzir	300
Yabanabad	18	Muhtelif	300
Kalecik	13	Muhtelif	300

Tablo 10'da görüldüğü gibi en çok mektep Yabanabad Kazası'nda açılırken en az ise Ankara'nın sancak merkezinde açılmıştır.

Tablo 11: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Ankara Vilâyeti'nde Mevcut Umûmî İbtidâî Mektepleri[320]

Dershânelerin Adedi İtibariyle Umûmî İbtidâî Mekteplerin Miktarı																			
Numûne İbtidâîsi		Altı D.		Beş D.		Dört D.		Üç D.		İki D.			Bir D.			Toplam			
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	Karma	E	K	Karma	E	K	Karma	Top.
1	-	10	-	3	-	14	4	36	9	49	5	3	147	8	2	260	36	5	291

[320] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s.1.

Muallim Sayısı İtibariyle Umûmî İbtidâî Mekteplerin Miktarı																					
Altıdan fazla M.		Altı M.		Beş M.		Dört M.		Üç M.		İki M.		Bir M.			Toplam		Eylül 1324'ten önce açılan		Eylül 1324'ten sonra açılan		
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	Karma	E	K	E	K	E	K	Karma
2	-	3	-	7	-	3	3	17	2	26	6	176	13	5	234	24	51	11	209	15	5

Tablo 11'de görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında vilâyet dâhilinde 260 erkek, 36 kız ve 5 karma umûmî ibtidâî mektebi mevcut olup, bu mekteplerin çoğunluğu bir dershâneli ve bir muallimli ibtidâî mektebi özelliğine sahiptir. Bir erkek numûne ibtidâîsi bulunmaktadır. Altıdan fazla muallim ve diğer muallim çeşitlerin hepsinde erkekler için ibtidâî mektebi, kızlar içinse beş, dört, üç, iki ve bir muallimli ibtidâî mektebi bulunmaktadır.

Tablo 12: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Umûmî İbtidâî Mektepleri ile Muallim ve Talebelerinin Ankara Merkez Sancağı ve Kazalarına Göre Dağılımı[321]

Sancaklar	Kazalar	Mektepler				Muallimin		Bütün İbtidâî Talebesi		Zorunlu Eğitim Yaşına Gelen çocuklar		Mektebe Devam Etmeyen Çocuklar		İhtiyaç duy. Mektep sayısı
		E	K	Karma	Top	E	K	E	K	E	K	E	K	
Ankara	Ankara	4	3	---	7	12	9	599	326	696	625	87	299	8
	Mülhakatı	3			3	4		111		1670	1778	1559	1778	229
	Ayaş	1	1		2	5	9	118	35	393	528	275	493	15
	Mülhakatı	7			7	8		194		988	967	794	967	34
	Bala	1			1	5		80		80	45	50	45	2
	Mülhakatı	7		1	8	9		293	10	585	634	292	624	80
	Beypazarı	1	2		2	7	2	206	47	1068	700	862	653	30
	Mülhakatı	8			8	8		264		1162	1232	898	1232	62
	Haymana	2	1		3	5	1	100	35	54	52	54	17	1
	Mülhakatı	11			11	11		213		1213	1127	1000	1127	115
	Sivrihisar	5	1		6	11	1	385	86	971	931	876	845	29
	Mülhakatı	10			10	10		315		1202	1112	887	1112	90
	Kalecik	3	1		4	6	1	178	21	438	426	260	405	13
	Mülhakatı	11			11	11		137		4696	2351	4559	245	115
	Mihalıççık	1	1		2	6	2	110	51	43	40	43	40	2
	Mülhakatı	12			12	13		426		610	570	184	570	54
	Nallıhan	1	1		2	5	2	88	42	59	66	59	24	2

[321] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s.12-13.

	Mülhakatı	5			5	2		97		331	327	234	327	54
	Yabanabad	1	1		2	3	1	142	45	307	322	165	277	9
	Mülhakatı	18			18	19		521		2303	2418	1782	2418	159
	Toplam	112	11	1	124	160	19	4577	698	18839	16351	14640	15704	1103

Tablo 12'de görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında Ankara Sancağı'nda 124 umûmî ibtidâî mektebi, 179 ibtidâî muallimi, 5275 ibtidâî talebesi, 35190 mektep çağında bulunan ve 30164 mektebe devam etmeyen çocuk mevcuttu. Sancağın tamamında kız ibtidâîleri ile buna bağlı olarak kız talebe ve muallimelerinin sayısı, erkek ibtidâîlerine nazaran oldukça azdır. Mesela mektebe devam eden erkeklerin sayısı 4577 iken, kız sayısı sadece 698'dir. Sözü edilen ders yılındaki istatistiğe göre bütün sancağın zorunlu ve temel eğitim ihtiyacının karşılanması için 1103 ibtidâî mektebine ihtiyaç vardır.

Tablo 13: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Ankara Vilâyeti'nde Mevcut İbtidâî Mekteblerin İcmali[322]

Bütün İbtidâî Mektepleri Miktarı		Bütün İbtidâî Mektepleri Muallim ve Muallimatı				Bütün İbtidâî Mektepleri Talebeleri	
Umûmî Mektepler	Hususi Mektepler	Umûmî Mektepler		Hususi Mektepler		Umûmî Mektepler	Hususi Mektepler
291	50	Muallim	Muallime	Muallim	Muallime	12181	5199
		366	43	77	53		
Toplam:341		Toplam: 539				Toplam:17380	

Tablo 13'de görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında Ankara Vilâyeti sınırları dâhilinde toplam 341 ibtidâî mektebi, hususi mektepler ibtidâî muallimi 77, 53 ibtidâî muallimesi, Umûmî mektepler muallimi 366, 43 ibtidâî muallimesi ve 17380 ibtidâî talebesi mevcuttur.

Tablo 14: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Ankara Vilâyeti'nde Bulunan İbtidâî Mekteblerinin Durumlarını Gösteren Cetvel[323]

Umûmî ibtidâî mektebinin keyfiyet ve bina itibariyle miktarı					
Müceddid	Muvafık	Muhtac-ı Tamir	Muhtac-ı Tevsi	Gayr-ı Muvafık	Toplam
23	68	26	52	122	291

[322] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s.7.
[323] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s.2.

Mektep binasının cihet-i aidini itibariyle umûmî mekteb-i ibtidâîyenin miktarı				
Hükümet veya maârif –i mahalliye		Evkafa	Kura ahalisine	Akar
228		41	14	8
Umûmî ibtidâî mektebinin kıymeti	**Umûmî ibtidâî mekteplerinin yıllık kirası**	**Umûmî ibtidâî mekteplerinin yıllık masrafları**		
		Maaşlar	Masraflar	Toplam
1.436.500	11,242	1.599.196	55.717	1.654.913

Tablo 14'de görüldüğü gibi, 291 ibtidâî mektebinden 23'ü yeni açılmış, 68'i eğitim verecek durumda, 26'sı tamire muhtaç, 52'si genişletilmesi lazım ve 122'si ise eğitim verecek durumda değildir. 291 mektepten 228'si maârife/hükümete bağlı, 41'i evkafa, 8'i akar ve 14'ü karye ahalisine aittir. Yine tabloda umûmî mekteplerin kıymeti, yıllık kirası ve masraflarına ait rakamlar verilmiştir.

Tablo 15: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Ankara Vilâyeti'nde Bulunan İbtidâî Mekteblerinde Eğitim Gören Talebelerin Miktarını Gösteren Cetvel[324]

Umûmî İbtidâî Mektebinde İmtihan olan mevcut talebe			umûmî ibtidâî mektebinde tedrisât-ı ibtidâîye tasdiknamesi alarak neşet eden talebe		
Zikur	İnas	Toplam	Zikur	İnas	Toplam
10,449	1732	12,181	179	10	189
umûmî ibtidâî mektebinde bir üst sınıfa geçen talebe			umûmî ibtidâî mektebinde bir üst sınıfa terfi edemeyen talebe miktarı		
Zikur	İnas	Toplam	Zikur	İnas	Toplam
7614	1190	8804	2656	532	3188

Tablo 15'de görüldüğü gibi, 1913-1914 (R. 1329-1330) ders yılı sonunda Ankara Vilâyeti'nde bulunan ibtidâî mekteplerinde 10,449 erkek, 1732 kız olmak üzere toplam 12,181 talebe imtihana girmiştir. Bu imtihan neticesinde mekteplerden 179 erkek, 10 kız olmak üzere 189 talebe mezun olmuştur. 7614 erkek, 1190 kız talebesi olmak üzere 8804 talebe bir üst sınıfa geçerken, 2656 erkek, 532 kız talebesi olmak üzere 3188 talebe bir üst sınıfa geçememiştir.

Ankara Sancağı dâhilinde bulunan tüm erkek ve kız ibtidâî mekteblerin açılış tarihi, mektebe muallim tayini, mektepteki talebelerin sayısı ve durumu, mektepte yapılan tamirler ve mektebe alınan materyaller hakkında ayrıntılı bilgiye

[324] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s.3.

ulaşılamamıştır. Bu yüzden, hakkında detaylı bilgiye ulaşılan mektepler, ayrı başlıklar altında aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Erkek İbtidâî Mektepleri

2.2.2.1. Ankara Sancak Merkezindeki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.1.1. Ankara Hamidiye Medresesi İbtidâî Mektepleri

Ankara vilâyet merkezinde vilâyet matbaası gelirleriyle 1884 yılında Hamidiye Medresesi adı altında modern (yeni usul) eğitimin birden fazla şubesi olarak mektepler açılmıştır.[325] İlk olarak erkek ve kızlara mahsus iki ibtidâî mektebi ve sanayi şubesi açılmıştır. Daha sonra ise dârülmuallimîn, erkek rüşdiye mektebi, kız rüşdiye şubeleri açılmıştır.[326] Hamidiye Medresesi bünyesinde bulunan rüşdiye ve ibtidâî mekteplerin idâre, tanzim ve ıslahı için Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun üyeleri zamanla değişmiştir.

Tablo 16: Ankara Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu

Yıl	Başkan	Azalar	Kâtip	Hesap
1889[327]	Maârif Müdürü Şerif Efendi	-Fransızca ve Tarih muallimi Rauf Efendi - Başhakim Fathi Beyefendi - Baş Mektubi Kalemi Kasım Efendi	_____	_____
1893[328]	Mektubi Beyefendi	- Maârif Müdürü Şerif Efendi -Evrak Müdürü Mehmed Refik Efendi -Mektubi Mümeyyizi Rıfat Efendi -Matbaa Müdürü Zühdü	-Mektubi Müsevvidlerinden Münir Efendi	_____
1895[329]	Mektubi Beyfendi	- Maârif Müdürü Şerif Efendi -Evrak Müdürü Mehmed Refik Efendi - Mektubi Mümeyyizi Rıfat Efendi -Matbaa Müdürü Zühdü	-Mektubi Müsevvidlerinden Münir Efendi	Kâtibi Hacı Ahmed Efendi

[325] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s.198, H.1311, s.189; H. 1318, s.99; H.1320, s. 82; H.1325, s.91.
[326] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 600.
[327] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 600.
[328] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s. 99.
[329] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1311, s. 107.

		- Mektubi Ser Müsevvidi Kasım Efendi		
1896[330]	Mektubi Kalemi Başkanı Mahmud Talat Beyefendi	- Maârif Müdürü Fehim Efendi -Ankara vilâyet idâre meclis Başkâtibi İsmail Efendi - Ankara Müftüsü	_____	_____

Hamidiye Medresesi'nin İdare Komisyonluğu azalığına Mülkiye Mektebi mezunlarından Rauf Efendi (Hamidiye Medresesi Fransızca ve Tarih muallimlerinde fahri olarak bir müddet bulunduktan sonra), Ankara Vilâyeti Adliye Baş Hâkimi Fathi Beyefendi ve Mektubi Kalemi Ser Müsevvidi Kasım Efendi tayin edilmiştir.[331] Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu, Hamidiye Medresesi dâhilinde bulunan kız rüşdiye mektebinin kadrosunun daha iyi hale getirilmesinde büyük çaba sarf etmiş ve bu durum halk tarafından takdirle karşılanmıştır.[332]

Tablo 17: Ankara Hamidiye Medresesi Muallim Kadrosu[333]

Müdür Dârülmuallimîni İbtidâî Muallimi		Hacı Salih Efendi	
Rüşdiye Kısmı Muallimi		Hacı Salih Efendi	
Muallim		Vasfi Efendi	
Muallim		Hayreddin Efendi	
Muallim		Feyzullah Efendi	
Muallim		Ahmed Hulusi Efendi	
Fransızca Muallimi		Artin Efendi	
Bevvab		Şükrü Efendi	
Mubassır		Ahmed Efendi	
Diğer Bevvab		Ahmed Efendi	
Erkek İbtidâî Mektebi		Erkek İbtidâî Mektebi	
Muallim-i Evvel	Mehmed Efendi	Muallim-i Evvel	Ahmed Efendi
Muallim-i Sani	Feyzullah Efendi	Muallim-i Sani	Mustafa Efendi
Muallim-i Salis	Ahmed Efendi	Muallim-i Salis	Abdulkadir Efendi
Rika Muallimi	Ahmed Münir Efendi	Rika Muallimi	Haydar Efendi
Hesap Muallimi	Ahmed Efendi	Hesap Muallimi	Ahmed Efendi
Coğrafya Muallimi	Halil Efendi	Coğrafya Muallimi	Halil Efendi
Hademe	Salih Efendi		
İnas İbtidâî Mektebi		İnas İbtidâî Mektebi	
Muallime-i Evvel	Ganime Nadire Hanım	Muallime	Ganime Hanım

[330] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1052.
[331] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 815.
[332] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 941.
[333] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s.108-109; H. 1311, s. 115-116, H. 1318, s.78.

Hademe	Ali Ağa	Hademe	Fatma Hanım
İnas Rüşdiye Mektebi			
Birinci Muallime		Hacer Hanım	
İkinci Muallime		Saniye Hanım	
Üçüncü Muallime		Ganime Hanım	
Bevvabe		Suad Hanım	
Bevvab		Hacı Masum Efendi	
Dârülmuallimîni		İnas Rüşdiye Mektebi	
Muallim	Raşid Efendi	Muallime-i Evvel	Münhal
Hademe	Abdullah Efendi	Nakış Muallimesi	Saide Hanım
Talebe	12	Hademe	Ali Ağa

2.2.2.1.1.1. Numûne İbtidâî Mektebi

Ankara'da Nakşibendi Hazretleri civarında 1884 yılında Hamidiye Medresesi şubesi olarak Dârülmuallimîn-i İbtidâî açılmıştır. Dârülmuallimîn-i İbtidâî açıldıktan yaklaşık iki sene sonra bir de mezkûr mektebe bağlı Numûne İbtidâî Mektebi (1886) açılmıştır. Ankara'nın merkezinde açılan Numûne İbtidâî Mektebi'nin yıllık masrafları ile muallimlerinin maaşları Ankara Vilâyet Gazetesi'nin fazla gelirleriyle ödenmiştir.[334]

Numûne İbtidâî Mektebi'nin açılışının ardından mektebe talebe kabul şartları belirlenmiştir. Buna göre:

1. Mektebe altı yaşından on iki yaşına kadar olan erkek çocuklar meccanen (bedava) kabul olunacaktır.
2. Mektebe şimdilik kırk çocuktan fazla alınamayacaktır.
3. Muallim Efendi, cuma ve salı hariç, her gün saat ikiden sekize kadar mektepte bulunup müracaat eden her çocuğun kaydını yapacaktır.
4. Mektebe kayıt yaptırmak isteyenler, "*mektebe kayıt*" şeklinde ilan edildiği ayın sonuna kadar mektep muallimine müracaatla isimlerini kayıt ettirmeleri gerekecektir.
5. Kayıt için belirlenen süre bittikten sonra mektebe kayıt için getirilecek olan çocukların kaydı yapılmayacaktır.

[334] Ankara Vilâyet Salnamaesi, H.1308-1309, s.109.

6. Mektepte dersler muharrem ayının on sekizinci (cumartesi) günü başlayacaktır.

Numûne İbtidâî Mektebi'nin açıldığından Ankara'daki çocukların mektebe kayıtlarının yapılması ve "*kayıt şartları*" içeren haber Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[335]

Numûne İbtidâî Mektebi'nin her cihetten düzenli olması amacıyla talebeler için tek tip elbise diktirilmesi düşünülmüş ve terzihânede elbise imalatına başlanılmıştır. Mektep talebeleri içinde elbise diktirmeğe maddi gücü yetmeyenler için hayırsever[336] kişiler tarafından bağışta bulunulmuştur. Bu sayede mektepte eğitim gören talebeler için otuz altı adet elbise diktirilmiş ve talebelere hediye olarak verilmiştir. [337]

Ankara Numûne İbtidâî Mektebi'nin 1887-1888 yılı eğitim öğretim yılsonu imtihanları 12 Zikade 1305 (21 Temmuz 1888) Cumartesi günü yapılmıştır. İmtihanın ardından mektep talebelerinden on bir yaşındaki Ali Galip Efendi tarafından güzel bir nutuk okunmuş[338] ve bu nutuk imtihan merasimine katılanlar tarafından takdirle

[335] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 679.

[336] 10 adet Vali Paşa, 2 adet Hâkim Efendi, 2 adet Defterdar Efendi, 5 adet Abdi Paşa, 2 adet Mektubi Bey Efendi, 5 adet Belediye Reisi Hacı Süleyman Efendi, 1 adet Bidayet Hukuk Reis-i Evveli Ahmed Refet Efendi, 1 İstinaf Ceza Reisi İzzetlü Şakir Efendi, 1 adet Müdde-i Umûmî Muavini İzzetlü Nimetullah Efendi, 1 adet Telgraf Baş Müdürü İzzetlü Baha Bey Efendi, 1 adet Ticaret Reisi İzzetlü İhsan Bey Efendi, 1 adet Defterdar-i Hakani Memuru İzzetlü Muhyiddin Bey Efendi, 1 adet Duyûn-ı Umûmîye Nâzırı İzzetlü Asım Bey Efendi, 1 adet Evrak Müdürü İzzetlü Mehmed Efendi, 1 adet Tabur Ağası Refetlu Hafız Efendi, 1 adet Mahkeme-i Bidayet Ceza Reisi Tayyib Hilmi Efendi olmak üzere 36 adettir.

[337] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 679.

[338] Efendilerimiz!

Kusurum masumiyetime bağışlanır ümidiyle arkadaşlarıma vekâleten birkaç söz söylemek için müsâ'ade istirham eylerim.

Evvela Cenâb-ı Hakka çok şükürler ederiz ki bizleri yoktan var etti.

Saniyen Padişah maârif perver efendimize azim ubudiyet takdim eyleriz ki saye zıllullahilerinde aktar-ı cihani tenvir eden envâr-ı maâriften men gayr-i liyake bizlerde müstenir olarak huzur-ı alilerine kabul olunmak derecesinde bir bahtiyarlığa nail olduk.

Salisen maârif perverlikte dahi bi-hak mevli mümtaz ihraz etmiş olan vali alimiz ve pederlerimizden daha ziyade bizlere müşfik bildiğimiz devletlu Abidin Paşa efendimiz hazretlerine ba-kemal adab-ı taksim teşekkür olunur ki iş bu (silik) şeref-yab olan ve mektebin vasi ve bizlerin dahi mazhariyetiyle müftehir olacağımız ilm-i ma'firetin baisi müşarünileyh hazretlerinindir.

Rabian umuma arz şükraniyet ederiz ki mücerrid biz gibi masumları taltif buyurmak niyet-i hulasası ve daha doğrusu maârif perverlik saikesiyle burayı teşrifle ve rencide-i kadem buyurmuştur.

Hâmisen muallimlerimiz efendiler hazeratına arz kari tahiyyat ederizki saye cenab-ı padişahide himem-i celile-i vilayetpenahi ile bizleri tarik-i cehl ve nidaniden çevirub saadet ve selamete sevk eden ve bu tarik-i saadet izindeki gülistan maârifden enva-i semerat nafia iktarname-i delalet ederek işte ellerimizde gül-i gonca-i tahiyyat ve kalblerimizde ihlas… olduğu halde huzur-ı devletlerinize

karşılanmıştır. Ali Galip Efendi'nin konuşmasının ardından sırasıyla Kurşunlu Şeyhi Neşet Efendi tarafından güzel bir dua, aşr-ı şerif okunmuş ve duanın ardından belediye bandosu müzik şöleni yapmıştır. Dua ve müzik şöleninden sonra Numûne İbtidâî Mektebi ve Ankara Rüşdiye Mektebi talebeler hep birlikte padişaha üç defa "*Padişahım Çok Yaşa*" duasını yapmışlardır. Törene katılanlara şerbetler ikram edilmiş ve ardından resmi imtihan merasimi son bulmuştur.[339]

Numûne İbtidâî Mektebi binası zamanla yıpranmış ve mektep iç-dış olarak tamire muhtaç hale gelmiştir. Bunun üzerine mektebin daha kötüye gitmesini engellemek amacıyla Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin tamiri için 2082 kuruş olarak keşif defteri çıkarmıştır. Mektebin tamirinin 2082 kuruşa veya bu miktarın altında tamir edilmesi için 12 Zilkade 1322 (18 Ocak 1905) yılında tamir ihalesi ilan edilmiştir. Bunun üzerine ihaleye birden fazla talep olmuş ve bu kişiler arasında en düşük fiyat 1400 kuruş olarak belirlenmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin iç ve dış tamirat masrafı olan 1400 kuruşun hayvan tezkiresinden kullanılması için müsaade/izin yazısını 20 Zilkade 1322 (26 Ocak 1905) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, her türlü tamirlerde ilk önce keşif defterinin gönderilmesi gerektiğinden mektebin tamirine ait keşif defteri, ihale tutanağı ve rayiç bedeline dair evrakların gönderilmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne 11 Muharrem 1323 (18 Mart 1905) tarihli yazı ile bildirmiştir.[340]

1890-1891 yılı eğitim-öğretim yılında Ankara Numûne İbtidâî Mektebi'nde 92 talebe eğitim görmüştür.[341]

2.2.2.1.1.2. Ankara Hamidiye İbtidâî Mektebi

Ankara Valisi Abidin Paşa'nın yardımları ve Ankara Maârif Komisyonu'nun gayretleriyle Ankara'nın Yukarı Yüz Mevkisi'nde Hamidiye Medresesi'ne bağlı olarak 1885 yılında Hamidiye İbtidâî Mektebi açılmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü,

bizleri getirmek için rehber olmuşlardır. Binaenaleyh tasdi'den ihtirazen bu kadarla iktifa ve her birimiz olan (padişahım çok yaşa) duasını burada dahi tekrar ile tezyin-i lisan iftihar ve tezyin hitame-i güftar eylerim. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 735).

[339] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 734; Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 735.

[340] BOA, MF. MKT. 839/36, 11/M/1323 (18 Mart 1905).

[341] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s.109.

Hamidiye İbtidâî Mektebi'nde istihdam edilecek muallimlerin İstanbul'dan gönderilmesini Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir.[342] Bunun üzerine Maârif Nezâreti tarafından mektebe muallim tayin edilmiş ve bu muallimler sayesinde kısa zamanda mektepte ilerleme kaydedilmiştir.[343]

Ankara Hamidiye İbtidâî Mektebi'nin hususi imtihanı 13-14 Şubat 1887 Pazar-Pazartesi günleri yapılacağından, mektepte öğrenim gören talebelerin imtihana katılmaları gerektiğine dair yazı Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[344] Bunun üzerine Hamidiye İbtidâî Mektebi'nin resmi imtihanları (Pazar-Pazartesi) yapılmış ve imtihan merasimine Ankara Valisi, memurlar, ulema ve Ankara halkı katılmıştır. Mektepte bulunan Müdür Lütfi Efendi ile muallimlerin gayretleriyle talebelerin iyi yetiştirildiği imtihan sonucunda anlaşılmış ve bu durum imtihan merasimine katılanlar tarafından takdirle karşılanmıştır. İmtihan merasiminin sonunda talebelerden Ali Galip Efendi[345], Halil Efendi[346] ve Ankara İdare Meclis Başkâtibi İsmail Efendi birer

[342] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:600.
[343] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:722.
[344] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:689.
[345] Efendilerim!
Saye maârif vaye hazreti padişahide şakirdanı bulunduğumuz şu mektep feyzi meksebe intisap ve duhulümüzden beri anladık ki bizi en ziyade feyiz-yâb edecek ve büyüklerimize sevdirecek ancak ilim ve maa'firettir. Çünkü henüz küçük küçük birer çocuk olduğumuz halde cemiyetimize izhar buyrulan meyil ve rağbet mahza büyüklerde mevcut bildiğimiz tevcihat-ı etfal nevazane eseridir. Tufuliyet ve sagir sinnimize bakılmıyarak hakkımızda şayan buyrulan iş bu tevcih müşfikane ve hissiyat–ı maşukâne bi't-tevfik-i teala ileride sair maarif-mendân gibi büyük büyük atifetlere mazhariyetimizin bir mukaddime-i mucibetül husuli olmağla bu resame-i mefharet bizim için şükrü ödenilmez bir nimet-i mahsusa kabilinden olmağla vird-i zeban musaddekatımız olan padişahım çok yaşa duasıyla hitamı kefaret eyledik. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 710)
[346] Karındaşlarım!
Şevketlu kudretlu padişah efendimiz hazretlerinin bizim gibi acizlerin temin-i istikballeri için an-be-an masruf buyurmakda oldukları el-lutfu ve inayet bi nihayelerinden dolayı ne kadar arz-ı şükran eylesek acizden başka bir şey ibraz etmiş olmayız.
Vilâyetimizde şimdiye kadar böyle muntazım ve mükemmel bir dârülmuallimîn feyz-i bahş olamaması tedris edilen sıbyan mekteblerinde pek noksan bir malumat-ı ibtidâîyenin tahsili için nice seneler giriftar-ı zahmet ve meşakkat olduğumuz cihetle böyle müddet-i kalile tarafında sizin gibi küçük küçük evlad-ı vatanın birçok malumat mekteplerini gördükçe ne kadar söylesem tarif edemem.
Bahtiyarsınız! Ve nail olduğunuz şu nimet cihan kıymetin kadar ve itibarını takdir eylediğiniz dahi asar-ı mesainizle meşhud olduğu cihetle üstad-ı keramenizle beraber ceda şayan tebriksiniz!
Mahcubum yalnız bu kadarla da değildir. Sâye-maârif-vâye cenâb-ı padişahide iş bu mekteb-i feyzi meksebde ikmal-ı fünun eyledikten sonra sizi ağuş-ı feyza feyzini almak için hazırlanan ve el-yevm acizleri gibi nice evlad-ı vatanı hisse-mend nur-ı maârif eden Ankara Rüşdiye Mektebi'nde dahi sizinle arkadaş olacağımı bildiğim için şimdiden arz-ı mesruriyet eylerim.
Hemen çalışalım! Çalışalım ki ileride vatana yararlı hidematta bulunmak için iktisab-ı ehliyet ve liyakat eyleyelim.
Efendiler!

konuşma yapmışlardır. Mezkûr konuşmaların ardından belediye bandosu tarafından müzik gösterisi yapılmış ve sonra mektep muallim-i evveli İbrahim Efendi tarafından güzel bir dua edilmiştir. Duanın ardından mektep talebeleri hep bir ağızdan "*Padişahım Çok Yaşa*" duasını üç defa söyledikten sonra imtihan merasimi son bulmuştur. İmtihan merasiminin ardından mektep tatil edilmiş ve mektep müdürü Lütfü Efendi iki ay müddetle İstanbul'a gitmiştir.[347]

Ankara Hamidiye İbtidâî Mektebi'nin Fransızca muallimliğine Nazmi Beyefendi tayin edilmiştir. Fransızca'nın yanında Osmanlı Edebiyatı'na dahi vukufiyeti olan Nazmi Beyefendi'nin tayini, mektebin terakkiyât ve istifadesine katkı sağlayacağından memnuniyetle karşılanmıştır.[348]

2.2.2.1.1.3. Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi

Ankara'nın Aşağıyüz mevkisi olan Ahi Tura Mahallesi'nde halkın yardımlarıyla 90 kuruşa bir bina kiralanmış[349] ve bu kiralık binada Hamidiye Medresesi'nin diğer şubesi olarak 1893 yılında açılmıştır. İbtidâî mektebinin açılışının ardından mektebin idâresi Hamidiye Medresesi muallimlerinden Hayreddin Efendi'ye verilmiştir.[350] Maârif Nezâreti, Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi muallim-i evvelliğine aylık 250 kuruş maaşla Ahmed Fevzi Efendi'yi, muallim-i saniliğine 200 kuruş maaşla Mustafa Efendi'yi ve 100 kuruş maaşla bevvab görevine Şehab Efendi'yi 22 Cemaziyelevvel 1323 (25 Temmuz 1905) tarihinde tayin etmiştir.[351] Mustafa Efendi muallim-i sani görevini bir yıl yürüttükten sonra yerine 15 Rebiyülevvel 1324 (9 Mayıs

---

Cidden biliriz ki bütün ömürlerimizde tahsil-i ilm ve maârife hasr edecek olsak müceddid bi-nisan adalet ve neşr-i envar ma'rifet olan padişahımız efendimiz hazretlerinin tebaa-i sadıkalarının mamuriyeti için müteselsilen tesis ve küşadına muafık oldukları mekâtib-i aliyeyi kısmen olsun kat' edemeyiz. Onun için böyle padişah kâdirdânın saye'i maarif perveranesinde çalışmamak küfran-ı nimettir. Heman cenab-ı hak taht-ı ali baht-ı Osmanilerinde ali ahirül eyyam pira-i şevket ve şan buyursun. Duasıyla ham-i kelam eder ve efkâr-ı meali disar-ı hümâyunlarına muvafık surette gerek emr-i maarif ve gerek hususatı sairece vilayetimizin tesa'idine himmet-i celile mehamm bi-diriğ perverilerine buyurmakda olan ve tenezzülen teşrifleriyle şu cemiyyet muhterimeyi garik-i lice'i fahr u mesar eden veli-i nimet devletlû vali paşa efendimiz hazretleriyle bi'l-cümle hizar-ı kerameyi darülmullimin şakirdanının birinci sene imtihanlarına muafakiyetlerinden dolayı bil hassa arz-ı şükr ve mahmedet eylerim. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 710)

[347] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:710.

[348] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 931.

[349] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).

[350] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 942.

[351] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).

1906) tarihinde aylık 200 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Ahmed Efendi bu göreve tayin edilmiştir.[352]

Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi'ndeki görevlilerin maaşları Ankara halkının yardımlarıyla verilmiştir. Ancak 1908 (Kasım-Aralık) ve (Ocak-Şubat) 1909'da görevlilerin maaşları verilememiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, ibtidâî mektebindeki eğitimin düzen içerisinde devam edilebilmesi için görevlilerin maaşlarının Maârif Nezâreti tarafından ödenmesini 21 Rebiyülevvel 1327 (12 Nisan 1909) tarihli yazı ile talep etmiştir. Maârif Nezâreti, görevlilerin maaşlarının Ankara Sancağı merkezinde bulunan vakıf gelirlerinden karşılanmasına karar vermiş ve bu kararını 6 Cemaziyelahir 1327 (25 Haziran 1909) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[353]

Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi'nin alt katı Ankara Maârif Müdürü tarafından ahır haline getirilerek hayvanlarını orada beslediği ve bu durum talebelerin sağlık durumlarını olumsuz etkilediğine dair şikâyet dilekçesi Ankara'da bulunan bazı kişiler tarafından hazırlanmış ve 17 Safer 1325 (1 Nisan 1907) yılında Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, mektebin hemen eski haline getirilmesini Ankara Valisi'ne bildirmiştir. Bunun üzerine Ankara Valisi, yapılan tahkikatın neticesinde, ahır haline getirilen mektepte talebelerin bulunmadığını, mektebin ise harap bir vaziyette başka yerde olduğunu ve mektepte bulunan hayvanların da satılarak mezkûr yerden tahliye edildiğine dair 4 Rebiyülahir 1325 (17 Mayıs 1907) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[354]

Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 71'dir. Bunların 38'i birinci sınıf, 21'i ikinci sınıf, 12'si üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 9'u sınıfta kalmış, 3'ü sınava girmemiş, 1 talebenin imlasını geliştirmesi gerekmiş ve 25 talebe ise bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci

[352] BOA, MF. MKT. 1049/29, 21/Ra/1326 (23 Nisan 1908).
[353] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).
[354] BOA, MF. MKT. 990/30, 29/S/1325 (13 Nisan 1907).

sınıftaki tüm talebeler bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tümü mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 18: 1905 Yılında Aşağı Yüz İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler [355]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid
İlm-i Hal	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Elif ba Osmani	Hesab	Tarih-i Osmani
Kıraat	Kıraat	Malumat-ı Nafia
İmla	İmla	Hesab
	Sülüs	Sarf-ı Osmani
	Rika	Kıraat
	Hüsn-i Ahlak	İmla
		Coğrafya
		Sülüs
		Rika
		Hüsn-i Ahlak

Tablo 18'de görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında beş ders, ikinci sınıfında sekiz ders ve üçüncü sınıfında ise on iki ders okutulmuştur.

2.2.2.1.1.4. Yukarı Yüz İbtidâî Mektebi

Hamidiye Medresesi'nin diğer şubesi Ankara'nın Yukarı Yüz mevkisinde Ankara Valisi, memurlar ve halkın katılımıyla 1893 yılında açılmıştır. İbtidâî mektebinin açılışı sırasında bazı kişiler konuşma yapmışlardır. Bando ekibi tarafından müzik şenliği yapılmış ve ardından padişaha dua edilmiştir. Ankara merkezinde ibtidâî mektebinin açılması halk tarafından sevinçle karşılanmıştır.[356]

2.2.2.1.2. Nakşibendi Hamidiye İbtidâî Mektebi

Ankara Valisi Abidin Paşa zamanında eğitim alanında olumlu gelişmeler olduğu gibi Abidin Paşa'dan sonra Ankara'ya vali olarak tayin edilen Memduh Beyefendi zamanında da eğitimde yatırımlar yapılmıştır. Buna göre Vali Memduh Beyfedi'nin gayretleriyle Nakşibendi Dergâhı civarında 1894 yılında ibtidâî mektebi açılmıştır. Nakşibendi İbtidâî Mektebi'nde öğrenim görecek olan talebelerin sanat

[355] BOA, MF. İBT. 163/13, 10/Ca/1323 (13 Temmuz 1905).
[356] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 939.

alanında eğitimli bir hale gelmeleri amacıyla mektep içerisinde sanayi bölümü de açılmış ve bu durum takdirle karşılanmıştır.[357]

Nakşibendi Hamidiye İbtidâî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Mehmed Efendi muallim-i evvel olarak 15 Ramazan 1312 (12 Mart 1895) yılında aylık 250 kuruş maaşla tayin edilmiş[358] ve maaşı daha sonra 300 kuruşa çıkarılmıştır. Mehmed Efendi'ye ait tercüme-i hali (durum belgesi) hazırlanılarak kayıt altına alınmamıştır. Bunun üzerine Mehmed Efendi'nin durumunu gösteren bilgiler Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından hazırlanarak Maârif Nezâreti'ne 1908 yılında gönderilmiş ve sicill-i ahvâl defterine kaydı yapılmıştır.[359]

Nakşibendi Hamidiye İbtidâî Mektebi muallim-i sani görevine aylık 200 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Feyzullah Efendi tayin edilmiş[360] ve daha sonra maaşı 225 kuruşa çıkarılmıştır. Feyzullah Efendi'nin de tercüme-i hal (durum belgesi) Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve Maârif Nezâreti'ne 1908 yılında gönderilerek sicill-i ahvâl defterine kaydı yapılmıştır.[361] Mektebin muallim-i salis görevine Kadir Efendi[362], bevvablığına 100 kuruş maaşla Abdulkadir Efendi tayin edilmiş ve mektebin yıllık masrafları içinse 700 kuruş 22 Cemaziyelevvel 1323 (11 Temmuz 1905) tarihinde tahsis edilmiştir.[363] Bevvab görevine daha sonra İsmail Ağa tayin edilmiştir.[364]

Nakşibendi İbtidâî Mektebi'ndeki görevlilerin maaşları Ankara halkının yardımlarıyla verilmiştir. Ancak 1908 (Kasım-Aralık) ve (Ocak-Şubat) 1909'da görevlilerin maaşları verilememiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, ibtidâî mektebindeki eğitimin düzen içinde devam edilebilmesi için görevlilerin maaşlarının Maârif Nezâreti tarafından ödenmesini 21 Rebiyülevvel 1327 (12 Nisan 1909) tarihli yazı ile talep etmiştir. Maârif Nezâreti, görevlilerin maaşlarının Ankara Sancağı merkezinde

[357] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 975.
[358] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).
[359] BOA, MF. MKT. 1048/70, 20/Ra/1326 (22 Nisan 1908).
[360] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).
[361] BOA, MF. MKT. 1048/73, 20/Ra/1326 (22 Nisan 1908).
[362] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1325, s. 52.
[363] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).
[364] Ankara Vilâyet Salnamesi H. 1325, s. 52.

bulunan vakıf gelirlerinden karşılanmasına karar vermiştir ve bu kararını 6 Cemaziyelahir 1327 (25 Haziran 1909) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[365]

Nakşibendi İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 141'dir. Bunların 70'i birinci sınıf, 36'sı ikinci sınıf, 35'i üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 36'sı sınıfta kalmış 3 talebe sınava girmemiş ve 31'i üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki tüm talebeler bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 1'i ihraç, 2'si sınava girmemiş ve 32'si mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 19: 1905 Yılında Nakşibendi İbtidâî Mektebi'nde Okutulan Dersler[366]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlm-i Hal	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Kıraat	Kıraat	Ahlak
Elif ba	Ahlak	Tarih-i Osmani
Hüsn-i Hatt	Hesab	Coğrafya-i Osmani
	İmla	Hesab
	Sülüs	Kıraat
	Rika	Sarfı Osmani
		İmla
		Sülüs
		Rika

Tablo 19'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında beş ders, ikinci sınıfında sekiz ders ve üçüncü sınıfında ise on bir ders okutulmuştur.

2.2.2.1.3. Yeşil Ahî Hamidiye İbtidâî Mektebi

Ankara'nın merkezinde 90 kuruşa bir hâne kiralanarak Yeşil Ahî Hamidiye İbtidâî Mektebi 1904 yılında açılmıştır. Maârif Nezâreti, mektebe muallim ve bevvab tayin etmiştir. Mektebin muallim-i evvel görevine 4 Recep 1322 (14 Eylül 1904) tarihinde aylık 250 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Hacı

[365] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).
[366] BOA, MF. İBT. 163/20, 11/Ca/1323 (14 Temmuz 1905).

Bekir Efendi[367], muallim-i sani görevine 22 Cemaziyelevvel 1323 (25 Temmuz 1905) tarihinde aylık 200 kuruş maaşla Ahmed Efendi[368], bevvab görevine ise mahallinden Osman Ağa tayin edilmiştir.[369] Ahmed Efendi muallim-i sani görevini bir müddet yürüttükten sonra yerine aylık 200 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Mustafa Efendi 13 Rebiyülevvel 1324 (7 Mayıs 1906) tarihinde bu göreve tayin edilmiştir.[370] Maârif Nezâreti, mektebin yıllık masraflar için 500 kuruş tahsis etmiştir.[371]

Yeşil Ahî İbtidâî Mektebi'ndeki görevlilerin maaşları Ankara halkının yardımlarıyla verilmiştir. Ancak 1908 (Kasım-Aralık) ve (Ocak-Şubat) 1909'da görevlilerin maaşları verilememiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, ibtidâî mektebindeki eğitimin düzen içerisinde devam edilebilmesi için görevlilerin maaşlarının Maârif Nezâreti tarafından ödenmesini 21 Rebiyülevvel 1327 (12 Nisan 1909) tarihli yazı ile talep etmiştir. Maârif Nezâreti, görevlilerin maaşlarının Ankara Sancağı merkezinde bulunan vakıf gelirlerinden karşılanmasına karar vermiş ve bu kararını 6 Cemaziyelahir 1327 (25 Haziran 1909) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[372]

Yeşil Ahî İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 71'dir. Bunların 46'sı birinci sınıf, 18'i ikinci sınıf, 13'ü üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 6'sı sınıftan ihraç olduğu için sınava katılmamıştır. 65 talebe ise bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki tüm talebeler bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tümü mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

[367] BOA, MF. MKT. 1055/28, 19/R/1326.
[368] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).
[369] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905); Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s.52.
[370] BOA, MF. MKT. 1048/72, 20/Ra/1326 (22 Nisan 1908).
[371] BOA, MF. MKT. 872/46, 22/Ca/1323 (25 Temmuz 1905).
[372] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).

Tablo 20: 1905 Yılında Yeşil Ahî İbtidâî Mektebi'nde Okutulan Dersler[373]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
İlm-i Hal	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Kıraat-ı Türki	İlm-i Hal	Tecvid
Yazı	Kıraat-ı Türki	İlm-i Hal
Elif ba	İmla	Sarf-ı Osmani
Hüsni Hal	Hesab	İmla
Ecza-i Şerif	Yazı	Kıraat
	Hüsn-i Hal	Coğrafya
		Malumatı Zirai
		Hesab
		Tarih-i Osmani
		Hüsn-i Hal

Tablo 20'de görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında altı ders, ikinci sınıfında yedi ders ve üçüncü sınıfında ise on bir ders okutulmuştur.

2.2.2.1.4. Bağlum İbtidâî Mektebi

Ankara Sancağı'na üç saat mesafede bulunan Bağlum Karyesi'nde 25 Safer 1321 (23 Mayıs 1903) tarihinde ibtidâî mektebi açılmış[374] ve mektebin muallimliğine Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Mustafa Efendi aylık 166 kuruş maaşla 1 Rebiyülevvel 1321 (28 Mayıs 1903) tarihinde tayin edilmiştir. Mustafa Efendi'nin maaşı karye halkı tarafından karşılanmıştır.[375]

2.2.2.2. Ayaş Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler

2.2.2.2.1. Ayaş İbtidâî Mektebi

Ayaş Kazası merkezinde bulunan Şeyh Camii bitişiğine Ayaşlı Hacı Seyyid Ali tarafından ibtidâî mektebi yaptırılmıştır. Mektebin açılışı, kazada bulanan memurlar ve halkın katılımıyla 12 Receb 1320 (15 Ekim 1902) tarihinde yapılmıştır.[376]

Ayaş İbtidâî Mektebi muallim-i evvelliğine aylık 150 kuruş maaşla Hacı Ahmed Efendi ve muallim-i saniliğine ise aylık 100 kuruş maaşla Hafız Mehmed Emin Efendi tayin edilmiştir. Maârif Nezâreti, Ayaş İbtidâî Mektebi muallim-i evveliğine

[373] BOA, MF. İBT. 163/17, 10/Ca/1323 (13 Temmuz 1905).
[374] BOA, MF. MKT. 713/33, 25/S/1321 (23 Mayıs 1903).
[375] BOA, MF. MKT. 709/12, 01/Ra/1321 (28 Mayıs 1903).
[376] BOA, MF. MKT. 673/3, 06/Ş/1320 (8 Kasım 1902).

tayin olunan Hacı Ahmed Efendi'nin durum belgelerini (sicill-i ahvâl) kontrol etmiş ve Ayaş Kazası'nın müftülük görevini de yürüttüğü anlaşılmıştır. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, bir kişinin aynı anda iki işi yürütmesini uygun görmediğini Ankara Maârif Müdürlüğüne bildirmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü ise, Ayaş Müftüsü Hacı Ahmed Efendi'nin iki görevi birden yürütme durumunun araştırılmasını Ayaş Maârif Komisyonu'ndan istemiştir. Bunun üzerine Ayaş Maârif Komisyonu tarafından yapılan tahkikatın neticesinde Müftü Hacı Ahmed Efendi hem müftülük görevini hem de ibtidâî mektebindeki görevini yürütecek kadar kabiliyetli olduğu ancak Hacı Ahmed Efendi, müftülük görevini vekâleten cüzi bir maaş karşılığında Mesud Hüseyin Efendi'ye bıraktığı ortaya çıkmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, Ayaş Maârif Komisyonu'nun raporunu 19 Cemaziyelahir 1325 (30 Temmuz 1907) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiş ve Hacı Ahmed Efendi'nin Ayaş Kazası İbtidâî Mektebi'ne muallim olarak tayin edilmesini nezâretten istemiştir.[377] Hacı Ahmed Efendi'nin ibtidâî mektebine muallim olarak atandığına dair resmi yazı bulunamamıştır. Ancak H. 1325 tarihli vilâyet salnamesine göre mektebin muallimi görevini Hacı Ahmed Efendi yürüttüğü görülmüştür.[378] Ayaş İbtidâî Mektebi'nin bevvab görevini ise Ahmed Ağa yürütmüş ve 1907'de mektepteki talebe sayısı 103 olduğu kayıtlarda yer almıştır.[379]

Ayaş İbtidâî Mektebi'nin 1909-1910 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 25'dir. Bunların 9'i şube kısmı, 10'u birinci sınıf, 6'sı üçüncü sınıftır. Şube kısmı, birinci sınıf ve ikinci sınıf talebeleri bir üst sınıfa geçmiştir. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 21: 1905 Yılında Ayaş İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler [380]

Şube Kısmı	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Lisan-ı Osmani	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid
Hüsn-i Hal ve Hareket	Ulum-ı Dinîye	Ulum-ı Dinîye
	Hesab	Tarih-i Osmani
	Kıraat	Farisi
	İmla	Hesab

[377] BOA, MF. MKT. 1007/65, 05/C/1325 (16 Temmuz 1907).
[378] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 95.
[379] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 95.
[380] BOA, MF. İBT. 275/66, 7/Ca/1328 (16 Haziran 1910).

	Hüsn-i Hatt	Tarih-i Osmani
	Hüsn-i Hal ve Hareket	Sarfı Osmani
		İmla
		Coğrafya
		Fransızca
		Malumat-ı Nafia
		Hüsn-i Ahlak
		Kıraat
		Hüsn-i Hatt

Tablı 21'de görüldüğü gibi mektebin şube kısmında iki ders, birinci sınıfında yedi ders ve ikinci sınıfında on dört ders okutulmuştur. Ayrıca ikinci sınıftaki talebelere Fransızca dersi de okutulduğu görülmüştür. İbtidâî mektebindeki talebelere bile Fransızca'nın öğretilmesi o dönemin şartlarında önemli bir gelişmedir.

2.2.2.2.2. Gödel İbtidâî Mektebi

Ayaş Kazası'na bağlı Gödel Nahiyesi'nde ibtidâî mektebi 1904 yılında açılmıştır. Mektebin muallim maaşı Gödel Nahiyesi halkı tarafından taahhüd edilmiş ve aylık 200 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Hüseyin Efendi 26 Zilhicce 1322 (31 Şubat 1905) tarihinde muallim-i evvel olarak tayin edilmiştir.[381]

2.2.2.3. Beypazarı Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler

2.2.2.3.1. Beypazarı İbtidâî Mektebi

Beypazarı Kazası merkezinde iki katlı olarak[382] kaza halkının yardımları ile 8000 kuruşa ibtidâî mektebi yapılmış ve 1893 yılında eğitime açılmıştır.[383] Beypazarlı Zeki Efendizâde Hilmi Efendi, Beypazarı İbtidâî Mektebi'nde eğitim gören talebeler için 250 tane kitap ve risale hediye etmiş ve bundan sonra da talebeler için gerekli kitap ve risaleleri karşılıksız olarak tedarik edeceğine dair taahhüt vermiştir.[384]

[381] BOA, MF. MKT. 851/68, 29/S/1323 (5 Mayıs 1903).
[382] BOA, MF. MKT. 788/4, 12/R/1322 (26 Haziran 1904).
[383] Maârif Salnamesi, H.1317, s.968-969.
[384] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1056.

Beypazarı İbtidâî Mektebi'ne maaşı mahalli iâne tahsisatından karşılanmak üzere aylık 200 kuruş maaşla Ahmed Talat Efendi 14 Zilhice 1321 (2 Mart 1904) tarihinde atanmıştır.[385]

2.2.2.3.2. Rehber-i Medeniyet İbtidâî Mektebi

Beypazarı Kazası'nda Rehber-i Medeniyet İbtidâî Mektebi'nin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Muallimlerin maaşının mahallinden verilmek şartıyla mektebin muallim-i evvelliğine aylık 150 kuruş maaşla İsmail Efendi 2 Şevval 1328 (2 Ekim 1910) tarihinde ve muallim-i sani görevine aylık 130 kuruş maaşla Mehmed Nazif Efendi 6 Receb 1328 (14 Temmuz 1910) tarihinde atanmıştır. [386]

2.2.2.4. Bala Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.4.1. Bala İbtidâî Mektebi

Ankara Sancağı'nın Bala Kazası merkezinde kaza halkının yardımlarıyla 6500 kuruş karşılığında yapılmış ve H.1311(M.1893) yılında mektep eğitime açılmıştır.[387]

2.2.2.4.2. Karaali İbtidâî Mektebi

Bala Kazası'na bağlı Karaali Karyesi'nde ibtidâî mektebi yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için Kaymakam Lütfü Efendi, Redif Binbaşısı Mehmed Ağa'nın teşvikleri ve karye halkının yardımlarıyla karyeye iki saat uzaklıktan elli araba taş getirilerek ibtidâî mektebinin yapımına başlanılmıştır.[388]

Karaali İbtidâî Mektebi binasının inşaatı için hem para yardımı yapılmış hem de 155 araba taş daha Karaali Karyesi ahalisi tarafından getirilmiştir. Mektebe para

[385] BOA, MF. İBT. 268/45, 02/R/1328 (13 Nisan 1910).
[386] BOA, MF. İBT.291/9, 19/Za/1328 (22 Kasım 1910).
[387] Maârif Salnamesi, H.1316, s.850.
[388] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1038, 4 Eylül 1311.

yardımı yapanların isimleri[389] Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[390] Yine mektebin yapım masrafları için hayırsever kişiler tarafından para yardımı yapılmış ve bu kişilerin isimleri Binbaşı Mehmed Ağa tarafından Ankara Matbuat Dâiresi'ne bildirilmiş ve Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir. [391] İbtidâî mektebinin

[389] 143 kuruş Redif Binbaşı Mehmed Hulusi Efendi, 38 kuruş Redif Kolağası Ali Efendi, 125 kuruş Tabur Kâtibi Muslihiddin Efendi, 87 kuruş Redif Yüzbaşı Mahmud Efendi, 38 kuruş Redif Yüzbaşı Halim Efendi, 57 kuruş Redif Yüzbaşı Zekeriyya Efendi, 40 kuruş Redif Yüzbaşı Musa Ağa, 57 kuruş Redif Yüzbaşı Mehmed Ağa, 20 kuruş Redif Mülazım Evvel Mustafa Efendi, 30 kuruş Redif Mülazım Evvel Şakir Bey, 38 kuruş, Redif Mülazım Evvel Mehmed Ağa, 25 kuruş Redif Mülazım Sani Mehmed Ali Efendi, 280 kuruş Redif Mülazım Sani Kamil Efendi, 430 kuruş Serçavuş Said Efendi, 430 kuruş Serçavuş Mehmed Efendi, 38 kuruş Çavuşlu Karyeli Hacı Ömer Ağa, 20 kuruş Muhammedli Karyesinden Mutevaffi Hacı Beşe Ağanın Varisi Tarafından Fatıma Hatun, 430 kuruş Serçavuş Abidin Efendi, 19 kuruş Mahkeme-İ Şeriyye Kâtibi Hafız Efendi, 38 kuruş Redif Mülazım Sani Osman Efendi, 2510 kuruş Serçavuş Halil Efendi, Karaali Karyeli Müteveffi Hasan Ağa Varisi Tarafından 150 kuruş olmak üzere toplam 141010 kuruştur. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1041).

[390] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1041.

[391] 600 kuruş Muhammadli Karyeli Mütevaffa-i Hacı Beşe Ağa Varisleri Tarafından, 17 kuruş Yüzbaşı Musa Ağa, 8 kuruş Mülazım-ı Evvel Şakir Bey, 50 kuruş Kaza Hakimi Halil Halis Efendi, 70 kuruş İdare Azasından Hacı İzzet Bey 19 kuruş Mahkeme Baş Kâtibi Muhammed Efendi, 19 kuruş Katib-i Sani Osman Efendi, 20 kuruş Mahkeme Azasından Kuyrukçuzade Mehmed Efendi, 50 kuruş Nüfus Memuri Kuyrukçu Ziya Bey, 25 kuruş Mustantık Abdullah Efendi, 19 kuruş Muavini Mehmed Efendi, 920 kuruş Mukavelet Muharriri Hasan Efendi, 19 kuruş Mübaşeret Mahkeme Bahri Efendi, 38 kuruş Valdesi Hanım, 40 kuruş Karaali Karyeli Seyyid Kocaoğlu Mehmed Ağa, 95 kuruş Ucem Eşrafından Ali Bey, 2330 kuruş Duyûn-ı Umûmîye Memuru Mehmed Efendi, 430 kuruş Bank Katibi Efendi, 38 kuruş Karaali Karyeli Derviş Hasan, 97 kuruş Karaali Karyeli Cebel oğlu Ahmed Ağa, 19 kuruş Süvari Zabıtası Şükrü Ağa, 102 kuruş Boyalık Kebir Karyeli Bekir Ağa, 50 kuruş Boyalık Kebir Karyeli Molla Hüseyin Efendi, 98 kuruş Boyalık Kebir Karyeli Topal Hasan Ağa, 57 kuruş Boyalık Sağir Karyeli Abdullah Ağa, 38 kuruş Boyalık Sağir Karyeli Battal Ağa, 920 kuruş Beyadatik Karyeli Molla Süleyman Efendi, 19 kuruş Beyadatik Karyeli Hacı dede oğlu Hacı Ağa, 19 kuruş Beyadatik Karyeli Biraderi Abdullah Efendi, 1410 kuruş Tehriban Karyeli Ömer Ağa, 10 kuruş Tokmaklı Karyeli Abdurrahman Ağa, 19 kuruş Tokmaklı Karyeli Biraderi Hüseyin Ağa, 920 kuruş Tokmaklı Karyeli Telli oğlu… ağa, 430 kuruş Tokmaklı Karyeli Hüseyin Ağa, 19 kuruş Süleymanlı Karyeli Ali Kahya, 430 kuruş Kara Kahya oğlu İsmail Ağa, 430 kuruş Kara Kahya oğlu Halil Efendi, 920 kuruş Kara Kahya oğlu Ali Kahya Hemşiresi Döndü Kadın, 8 kuruş Kara Kahya oğlu Kerimesi Fatıma, 430 kuruş Kara Kahya oğlu İnekiz Hatun, 19 kuruş Deliller Karyeli Gügen zade Hasan Ağa, 430 kuruş Deliller Karyeli Hasan Ağa, 6 kuruş Kuşca ali Karyeli Hacı Mehmed Efendi, 6 kuruş Kuşca ali Karyeli Mehmed Ağa, 4 kuruş Kuşca ali Karyeli Muhtar Cafer Ağa, 230 kuruş Kuşca ali Karyeli Emine Kadın, 220 kuruş Kuşcaali Karyeli Kürd Ömer Çavuş, 19 kuruş Karaca Hasan Karyeli Hacı Mehmed Ağa, 1210 kuruş Görbağı Karyeli Hacı Ali Ağa, 1220 kuruş Görbağı Karyeli Hacı Yusuf Ağa, 610 kuruş Görbağı Karyeli Genç oğlu Ali Ağa, 430 kuruş Görbağı Karyeli Burkal oğlu Ali Ağa, 610 kuruş Görbağı Karyeli Mustafa Ağa, 1220 kuruş Görbağı Karyeli Kadri oğlu Mustafa Ağa, 610 kuruş Görbağı Karyeli Halil Ağa, 610 kuruş Görbağı Karyeli Hacı Bayrak Dayı, 10 kuruş Dereşeyh Karyeli Bekir Efendi, 430 kuruş Dereşeyh Karyeli Elci oğlu Mehmed Ağa, 5'er kuruş Dereşeyh Karyeli Emir oğlu Osman Ağa, Dereşeyh Karyeli Hisam Bekir Ağa, Dereşeyh Karyeli Mehmed oğlu Osman, Dereşeyh Karyeli Hasan Ağa, 430 kuruş Dereşeyh Karyeli Mehmed Usta, 920 kuruş Hasan oğlan Karyeli Osman Ağa, 920 kuruş Hasan oğlan Karyeli Ağa…, 920 kuruş Hasan oğlan Karyeli Biraderi Yahya Ağa, 730 kuruş Hasan oğlan Karyeli Tuklu oğlu Osman Ağa, 19 kuruş Oda başı karyeli Hacı Mehmed Ağa, 430 kuruş Nahiye Katibi Mehmed Efendi, 19 kuruş Yozgadlı Şamil oğlu Ahmed Ağa, 19 kuruş Yozgadlı Bahadırlı Yusuf Ağa, 4 kuruş Yozgadlı Okçu oğlu Ali Ağa, 10 kuruş Yozgadlı Bostan oğlu Ali Ağa, 5 kuruş Yozgadlı Kürd Ali Ağa, 19 kuruş Köseli Karyeli Hevanine, 30 kuruş Köseli Halilin Hemşiresi Hatun, 20 kuruş Köseli Şeyh Ahmed Ağa, 30 kuruş Köseli Hacı Ağa, 15 kuruş Köseli … Ağa, 38 kuruş Yöreli Karyeli

yapımında Tabur Kâtibi Selahaddin Efendi'nin pek ziyade teşvik/gayreti olmuş ve bu gayreti takdirle karşılanmıştır.[392]

Bala Kazası merkezi olan Karaali Karyesi'nde memurlar ve mezkûr ahalinin yardımlarıyla yapımına başlanılan mektebin inşaatı tamamlanmış ve mülkiye memurları, askerîye ve ahaliden birçok kişinin katılımıyla 8 Cemaziyelahir 1313 (26 Kasım 1895) Pazartesi günü mektebin açılışı yapılmıştır. Mektebin açılışında karye imamı Ahmed Efendi tarafından güzel bir dua edilmiştir. Kaymakam Lütfi Efendi ile inşaat komisyonu başkanı Binbaşı Mehmed Ağa, Tabur Kâtibi Müslihiddin ve Mülazım Kamil Efendi mezkûr mektebin yapımında büyük çaba sarfetmişlerdir. İbtidâî mektebin inşaat masrafı için yardımda bulunan kişilerin isimleri iki defa gazete aracılığıyla ilan edilmiştir. Yine ibtidâî mektebi için yardımda bulunan kişilerin isimleri üçüncü defa da vilâyet gazetesinde ilan edilmiş[393] ve bunun yanında geliri Karaali İbtidâî Mektebi'ne mahsus olmak üzere bir de dükkân yaptırılmasına karar verilmiştir.[394]

2.2.2.4.3. Hamidiye İbtidâî Mektebi

Bala Kazası'nın merkezi olan Hamidiye Kasabası'nda ibtidâî mektebi 1903 yılında açılmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, Hamidiye İbtidâî Mektebi'ne muallim tayin edilmesi için 17 Şevval 1324 (4 Aralık 1906) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, muallim maaşlarının vakıf gelirlerinden karşılanması şartıyla Hamidiye İbtidâî Mektebi'ne muallim tayin edilmesine karar vermiştir.[395]

Zeynep Hatun, 55 kuruş Köseli Karyeli Tarlacı oğlu Mehmed Ağa, 110 kuruş Emin Kahya oğlu Mehmed Ağa, 65 kuruş Akviran Kara Talak Karyeli Mevlüd Mehmed Efendi, 2820 kuruş Akviran Kara Talak Karyeli İsmail Ağa, 19 kuruş Akviran Kara Talak Karyeli Mustafa Ağa, 38 kuruş Kartlı Karyeli Hacı Yusuf Ağa, 5930 kuruş atik mektep enkazı esmanı, 19 kuruş Mal muavini Ali Efendi, 920 kuruş Mal Muavini Refik Mehmed Efendi, 430 kuruş Sandık Emini olmak üzere 259520 kuruştur. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1046).

[392] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1040.

[393] 102,20 kuruş Meclis İdare Azasından Hacı Abdi Ağazade Süleyman Ağa, 38 kuruş Süvari zabıta çavuşu Yusuf çavuş, 38 kuruş Zabıta Osman Efendi, 38 kuruş Diğer iki nefer zabıtadan, 19 kuruş Karaali karyeli fatıma hatun, 50 kuruş Karyeden mütevaffiyeside hatun tarafından, 51 kuruş Kesik köprü karyeli hacı Ağor ağa, 36 kuruş, 36 kuruş Bağçe kara talak karyeli Molla ömer, 10 kuruş Karyeden uzun ağa ve Mahalli taburu zabıtanı tarafından verilen 913 kuruş olmak üzere toplam 1295,20 kuruştur.

[394] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1048.

[395] BOA, MF. MKT. 976/50, 23/Z/1324 (7 Şubat 1907).

Maârif Salnamesi'ne göre Bala Kazası'na bağlı altı karyede halkın yardımlarıyla farklı tarihlerde ibtidâî mektebi açılmış ve bu mektepler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[396]

Tablo 22: Bala Kazası'na Bağlı Karyelerde Halkın Yardımlarıyla Farklı Tarihlerde Açılan İbtidâî Mektepleri

Karye	Mektebin Açılış Tarihi	Mektebin Yapımında Harcanılan Para	Yardım
Yeğnesam	H.1307 (M.1889)	4000 kuruş	Halk
Kara Gelin	H.1311 (M.1893)	2500 kuruş	Halk
Boyalık	H.1311 (M.1893)	2000 kuruş	Halk
Çekdeseli	H.1311 (M.1893)	2500 kuruş	Halk
Herazlı	H.1305 (M.1887)	1500 kuruş	Halk
Yayalı Urun	H.1306 (M.1888)	1500 kuruş	Halk

2.2.2.6. Yabanabad Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.6.1. Yabanabad İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nın hükümet merkezi olan Şorba Kasabası'nın Pazar Karyesi'nde ibtidâî mektebi kaza halkının yardımlarıyla yapılmış ve 1887 yılında açılmıştır.[397] Yabanabad İbtidâî Mektebi muallimliğine İzmir Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Hafız İbrahim Efendi 1907 yılında tayin edilmiştir.[398]

Yabanabad İbtidâî Mektebi Muallim-i evvelliğine maaşı mahalli ibtidâî mektebi tahsisatından karşılanmak üzere aylık 300 kuruş maaşla Halil Efendi tayin edilmiş ve 26 Rebiyül evvel 1328 (7 Nisan 1910) tarihinde görevine başlamıştır.[399]

2.2.2.6.2. Karaviran-ı Bala İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nın Karaviran-ı Bala Karyesi'nde halkın yardımlarıyla ibtidâî mektebi inşa edilmiş ve 23 Şaban 1320 (25 Kasım 1902) yılında mektebin açılışı yapılmıştır.[400]

[396] Maârif Salnamesi, H.1316, s.850; H.1317 s.968; H.1318, s.1076; H.1319, s.384; H.1321, s.349.
[397] Maârif Salnamesi, H.1316, s. 870-871.
[398] BOA, MF. MKT. 980/8, 12/M/1325 (25 Şubat 1907).
[399] BOA, MF. İBT. 374/43 2/C/1330 (19 Mayıs 1912).
[400] BOA, DH. MKT. 624/31, 13/N/1320 (14 Aralık 1902).

2.2.2.6.3. Gügüm İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nın Gügüm Karyesi'ndeki evler, cami ve ibtidâî mektebi 26 Rebiyülahir 1322 (10 Temmuz 1904) tarihinde çıkan yangın sonucu yanmıştır. Karyede ev, cami ve ibtidâî mektebinin -inşaat mevsimi geçmeden- yeniden yapılması için karye halkı girişimde bulunmuştur. Karye halkı, mezkûr yapıların yapılması için gerekli olan 15.000 kuruşun *mahalli mal sandığından* karşılanmasına dair izin yazısını Ankara Vilâyet İdaresi vasıtasıyla 10 Cemaziyül evvel 1322 (23 Temmuz 1904) tarihinde Sadâret'e göndermiştir.[401] Ancak Sadâret, -Maliye Nezâreti ile yapılan görüşme neticesinde- iâne işlerine mal sandıklarının karıştırılmamasına dair padişah iradesi olduğu ve bu yüzden karyedeki ev, cami ve mektebin yapımındaki gerekli 15.000 kuruşun *mahalli mal sandığından* kullanılmaması için 20 Cemaziyülahir 1322 (2 Ağustos 1904) tarihli yazısını Ankara Vilâyet İdaresi'ne göndermiştir.[402]

2.2.2.6.4. Akdağ İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nın Akdağ Karyesi'ndeki ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine -maaşı mekâtib-i ibtidâîye tahsisatından verilmek üzere- aylık 200 kuruş maaşla Ahmed Efendi tayin olmuş ve 1 Zilhicce 1327 (14 Aralık 1909) tarihinde görevine başlamıştır.[403]

2.2.2.6.5. Alidede Şeyhler Karyesi İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nın Alidede Şeyhler Karyesi'ndeki ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine -maaşı mekâtib-i ibtidâîye tahsisatından verilmek üzere- aylık 200 kuruş maaşla Mehmed Efendi tayin olunmuş ve 2 Zilhicce 1327 (15 Aralık 1909) tarihinde görevine başlamıştır.[404]

[401] BOA, DH. MKT. 878/39, 26/Ca/1322 (8 Ağustos 1904).
[402] BOA, DH. TMIK. S. 56/56, 20/Z/1322 (25 Şubat 1905).
[403] BOA, MF. İBT. 274/21, 26/Ca/1328 (5 Haziran 1910).
[404] BOA, MF. İBT. 274/21, 26/Ca/1328 (5 Haziran 1910).

2.2.2.7. Haymana Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.7.1. Haymana İbtidâî Mektebi

Ankara'nın Haymana Kazası'nda Maârif hissesi (3000 kuruş) ile yapılmış olan mektep H.1306/M.1888 yılında eğitime açılmıştır.[405]

Haymana İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 47'dir. Bunların 32'si birinci sınıf, 8'i ikinci sınıf, 7'i üçüncü sınıftır. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıfta okuyan talebelerin tamamı üst sınıfa geçmiştir. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 23: 1905 Yılında Hayman İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler[406]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlmihal	Tecvid	Tecvid
Elif ba	İlm-i Hal	Sarf-ı Osmani
Kıraat	Kıraat	Kıraat
Vazife	İlm-i Ahlah	Coğrafya
İmla	İmla	Tarih-i Osmani
Hesab	Hesab	Malumat-ı Ziraiye
Sülüs	Sülüs	İlm-i Ahlak
Rika	Rika	Hesab
Hüsn-i Ahlak	Hüsn-i Ahlak	İmla
		Sülüs
		Rika
		Hüsn-i Ahlak

Tablo 23'te görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında on ders, ikinci sınıfında on ve üçüncü sınıfında ise on üç ders okutulmuştur.

[405] Maârif Salnamesi, H.1316, s.850, H.1317 s.968, H.1318, s.1076, H.1319, s.384, H.1321, s.349.
[406] BOA, MF. İBT. 165/44, 15/C/1323 (17 Ağustos 1905).

2.2.2.8. Kalecik Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.8.1. Kalecik İbtidâî Mektebi

Kalecik Kazası merkezinde bulunan büyük mektep binasında ilk önce 1880 yılında ibtidâî mektebi[407] 1888 yılında ise rüşdiye mektebi açılmıştır. Aynı bina içerisinde hem ibtidâî hem de rüşdiye mektebi talebeleri eğitim görmüştür. Ancak mektep binası zamanla yıpranmış ve tamire muhtaç hale gelmiştir. Bu sebeple hem ibtidâî hem de rüşdiye mektebi talebelerinin ihtiyacı karşılanamamıştır. Bunun için mevcut mektep binası tamir edilene kadar, geçici olarak 1904 yılında rüşdiye mektebi talebeleri için başka bir bina kiralanmış ve mevcut mektep binasında ibtidâî mektep talebeleri eğitim görmeye devam etmiştir.[408]

Kalecik İbtidâî Mektebi muallim-i saniliği görevine 17 Safer 1326 (21 Mart 1908) yılında aylık 150 kuruş maaşla Mehmed Hayri Efendi tayin edilmiştir.[409] 1914 yılında ise Kalecik İbtidâî Mektebi'ne Mülkiye Mektebi mezunlarından Osman Nuri Efendi aylık 500 kuruş maaşla tayin edilmiştir.[410]

Kalecik İbtidâî Mektebi talebesinin resmi imtihanları 28 Muharrem 1314 (9 Temmuz 1896) yılında yapılmıştır. İmtihan merasimine mülkiye memurları, askerîye, ulema, kaza halkı katılmıştır. İmtihan merasiminde mektep talebelerinden bir efendi nutuk okumuş ve nutuktan sonra kaza müftüsü tarafından yapılan duanın ardından imtihan merasimi son bulmuştur.[411]

2.2.2.8.2. İnegazilli İbtidâî Mektebi

Kalecik Kazası'nın İnegazilli Karyesi'nde ibtidâî mektebi 1906 yılında açılmıştır. Osman Nuri Efendi, muallim sınavına girmiş ve bu sınavdan başarılı olmasının ardından İnegazilli İbtidâî Mektebi muallimliğine maaşı karye ahalisinden tedarik edilmek üzere aylık 150 kuruş maaşla 6 Zilkade 1323 (2 Ocak 1906) yılında tayin edilmiştir. Ancak Osman Nuri Efendi, girmiş olduğu sınavda usulsüzlük yaptığı

[407] Maârif Salnamesi, H. 1319, s.385.
[408] BOA, MF. MKT. 1907/56, 10/M/1327 (1 Şubat 1909).
[409] BOA, MF. MKT. 1071/26, 15/B/1326 (13 Ağustos 1908).
[410] BOA, MF. İBT. 493/24, 18/Ca/1332 (14 Nisan 1914).
[411] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1079.

Maârif Nezâreti tarafından tespit edilmiştir. Maârif Nezâreti, bu durumun düzeltilmesi ve Osman Nuri Efendi'nin tekrar sınava tabi tutulması gerektiğine dair 14 Recep 1326 (12 Ağustos 1908) tarihli yazısını Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[412] Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Osman Nuri Efendi 7 Zilkade 1326 (1 Aralık 1908) tarihinde sınava tabi tutmuştur. Osman Nuri Efendi, Kur'an-ı Kerim 10; Tevcid 10; Ulum-ı Dinîye 10; Sarf-ı Osmani 10; İmla-i Kıraat 9; Tarih-i Osmani 7; Coğrafya 9; Hesab 9; Hüns-i Hatt 10 puan olmak üzere toplamda 84 puan alarak sınavdan başarılı olmuş ve bunun neticesinde kendisine itimatname verilerek mezkûr mektebe tayin edilmiştir.[413]

2.2.2.8.3. Şeyh Şami-i Kebir Karyesi İbtidâî Mektebi

Kalecik Kazası'na bağlı Şeyh Şami-i Kebir Karyesi'ndeki ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine -maaşı mekâtib-i ibtidâîye tahsisatından verilmek üzere- aylık 200 kuruş maaşla Tevfik Efendi tayin olunmuş ve 23 Rebiyül ahir 1328 (4 Mayıs 1910) tarihinde görevine başlamıştır. [414]

2.2.2.8.4. Pazarcık İbtidâî Mektebi

Kalecik Kazası'nın Pazarcık Karyesi'nde ibtidâî mektebi ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine maaşı mahalli ibtidâî mektebi tahsisatından verilmek üzere aylık 250 kuruş maaşla Hüseyin Feyzi Efendi tayin edilmiş ve 7 Rebiüyül evvel 1328 (19 Mart 1910) tarihinde işe başlamıştır.[415]

2.2.2.9. Nallıhan Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.9.1. Nallıhan İbtidâî Mektebi

Nallıhan Kazası merkezinde ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallim görevini Hafız Abdurrahman Efendi[416] ile Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Ahmed Kamil Efendi yürütmüştür.[417]

---

[412] BOA, MF. MKT. 1071/28, 16/B/1326 (14 Ağustos 1908).
[413] BOA, MF. MKT. 1072/56, 21/B/1326 (19 Ağustos 1908).
[414] BOA, MF. İBT. 274/6, 23/Ca/1328 (2 Haziran 1910).
[415] BOA, MF. İBT. 272/78, 12/Ca/1328 (22 Mayıs 1910).
[416] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 103.
[417] BOA, MF. MKT. 1047/10, 12/Ra/1326 (14 Nisan 1908).

2.2.2.10. Sivrihisar Kazası'ndaki İbtidâî Mektepleri

2.2.2.10.1. Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası merkezinde eski usulde eğitim veren sıbyan mektebi birtakım tamiratla yeni usulde eğitim verecek bir hale getirilmiş ve ardından mektep R. 19 Nisan 1317 (M. 4 Mayıs 1901) yılında açılmıştır. Burhan-ı Terakkî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nden mezun olan muallimler tayin edilmiştir. Bu muallimlerin maaşları ve mektebin giderleri, daha önce inşa edilmiş olan üç[418] dükkânın gelirlerinden karşılanmıştır.[419]

Burhan-ı Terakkî Mektebi muallim-i evvel görevini Osman Efendi yürütmekteydi.[420] Mektebin muallim-i sani görevine H.1323 (M.1905) yılında aylık 100 kuruş maaşla Hüseyin Efendi, muallim-i salis görevine ise aylık 70 kuruş maaşla Süleyman Efendi tayin edilmiştir.[421] Burhan-ı Terakkî Mektebi muallim-i evvel görevine Osman Efendi'den sonra İbrahim Efendi tayin edilmiştir. Ancak İbrahim Efendi aylık 170 kuruş maaşla Kuyucak İbtidâî Mektebi muallimliğine; Hafız Hüseyin Efendi ise aylık 200 kuruş maaşla Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi'ne becayiş yoluyla 1907 yılında tayin olmuşlardır.[422]

Rüşdiye ve Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Süleyman Salim Efendi, Burhan-ı Terakkî Mektebi muallim-i sani görevine aylık 130 kuruş maaşla tayin edilmiş ve bu durum Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir. Maârif Nezâreti, Süleyman Salim Efendi'nin Sivrihisar Kazası İdare Meclisi tarafından ehliyetname için imtihana tabi tutulmadığını ve bu durumun düzeltilmesi için 28 Safer 1326 (1 Nisan 1908) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir. Bunun üzerine Sivrihisar Kazası İdare Meclisi, Süleyman Salim Efendi'yi sınava tabi tutmuştur. Bu sınav sonucunda Süleyman Salim Efendi

[418] H. 1318 (M. 1900) Ankara Vilâyet Salnamesinde ise Sivrihisar Kazasında kız-erkek çocuklar için gayet muntazam ve mükemmel iki adet ibtidâî açıldığı ve bu mekteplerin muallim ve mektep masraflarının karşılanması için dokuz adet dükkân inşa ettirildiği belirtilmektedir.(Ankara Vilâyet Salnamesi H.1318, s.122).
[419] BOA, MF. MKT. 563/36, 25/S/1319 (13 Haziran 1901).
[420] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 114.
[421] BOA, MF. MKT. 894/24, 16/N/1323 (14 Kasım 1905).
[422] BOA, MF. MKT. 996/22, 16/R/1325 (29 Mayıs 1907).

Kuran-ı Kerim:9, Arabi:8, Farisi:7, Kavaid-i Türki:8, Hesab:8, Tarih;8, Coğrafya:7 ve Hatt:9 derslerinden toplamda 64 puan alarak muallimlik görevi için "ehliyetname veya itimadname" aldığına dair bilgi ve imtihan evrakları Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Ehliyetnamesi tanımlanan Süleyman Salim Efendi, 7 Zilkade 1327 (20 Kasım 1909) tarihinde Burhan-ı Terakkî Mektebi'ne aylık 130 kuruş maaşla muallim-i sani olarak göreve başlamıştır. Süleyman Salim Efendi göreve başladıktan yaklaşık bir yıl sonra 14 Eylül 1910 tarihinde maaşına 40 kuruş zam yapılarak maaşı 170 kuruşa; 2 Ekim 1911 tarihinde de maaşına 10 kuruş daha zam yapılarak maaşı 180 kuruşa çıkarılmıştır.[423] Bundan anlaşılıyor ki Maârif Nezâreti, ibtidâî mekteplerine tayin edilecek muallimlerin ehliyetli kişilerin olmasına ve bunun da sınavla ispatlanmasına çalışmıştır. Ancak bu durum muallim yetersizliğinden sürekli uygulanamamış bazı muallimler ehliyetname veya itimadname sahibi olmadan bi'z-zarure bu görevlere tayin kılınmışlardır.

Burhan-ı Terakkî Mektebi'ndeki muallimler sekiz aydan beri maaşlarını alamadıklarından dolayı Maârif Nezâreti'ne dilekçe göndermişlerdir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, muallim maaşların tedahüle meydan verilmemesi ve eksiklerinin ödenmesi gerektiğine dair 18 Cemaziyül evvel 1328 (28 Mayıs 1910) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[424]

Burhan-ı Terakkî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 145'dir. Bunların 80'i birinci sınıf, 36'sı ikinci sınıf, 29'u üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 41'i sınıfta kalmış 39 talebe bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebelerden 12'si sınıfta kalmış, 1'i sınava girmemiş ve 23 talebe bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 7'si sınıfta kalırken 29'u mektepten mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

[423] BOA, MF. MKT. 1049/27, 21/Ra/1329 (21 Nisan 1911).
[424] BOA, MF. İBT. 273/54, 18/Ca/1328 (28 Mayıs 1910).

Tablo 24: 1905 Yılında Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler [425]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Elif ba Osmani	Tecvid	Tecvid
İmla	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Kıraat	Sarf-ı Osmani	Sarf-ı Osmani
Hesab	Kıraat	Tarih-i Osmani
Hüsn-i Hatt	İmla	Coğrafya
	Hesab	Kıraat
	Hüsn-i Hatt	İmla
	Hüsn-i Ahlak	Hesab
		Hüsn-i Hatt

Tablo 24'te görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında altı ders, ikinci sınıfında dokuz ders ve üçüncü sınıfında on ders okutulmuştur.

2.2.2.10.2. Günyüzü İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası'nın merkezi olan Günyüzü Nahiyesi'nde ibtidâî mektebi yapımına 1896 yılına başlanılmıştır. Sivrihisar Maârif Komisyonu, mektebin inşaat masraflarının nahiye dâhilinde bulunan ve Selçuklu döneminde[426] yapılmış olan iki kaplıcanın kira gelirlerinden karşılanmasına karar vermiştir. Ancak bu iki kaplıcanın önce tamir edilmesi gerekmiş ve tamirin ardından 1300 kuruş karşılığında ihale yoluyla kiraya verilmesine karar verilmiştir. Böylece hamamdan gelecek gelirler ile hem mektebin tamamlanması hem de mektebin yıllık masraflarının karşılanması düşünülmüştür. Mektebin giderlerinin karşılanması için hamamın tamir edilerek kiraya verilmesinde Nahiye Müdürü Yaver Bey büyük çaba göstermiş ve bu durum takdirle karşılanmıştır.[427]

Günyüzü İbtidâî Mektebi'nin inşaatının tamamlanmasının ardından eğitime açılmıştır. Günyüzü Nahiyesi'nde halkın yardımları sayesinde mahalli belediyesi adına bir ekmek fırını ile dükkân inşa edilmiştir. Ancak Günyüzü Nahiyesi'nde

[425] BOA, MF. İBT. 163/68, 16/Ca/1323 (19 Temmuz 1905).
[426] Sivrihisar Kazasına bağlı Kızılcaviran ve Kapuli karyeleri civarlarında bulunan kaplıca ile Günyüzü Nahiyesine bağlı Karahisar karyesi civarında da bulunan ve Selçuklu dönemi eserlerinden olan iki adet kaplıca bulunmakta idi. Bu kaplıcalar bel ağrısına ve çıban hastalığına iyi gelmekteydi.(Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1289, s.96).
[427] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1078.

bulunan belediyenin kaldırılması üzerine fırın ile dükkânın yıllık gelirleri olan 1960 kuruşun Günyüzü İbtidâî Mektebi'ne verilmesi için nahiye halkı tarafından Ankara Maârif Müdürlüğü'ne dilekçe gönderilmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, nahiyedeki fırın ile dükkânın yapım masraflarının mal sandığından karşılanmadığı ve maliyeye ait olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden fırın ve dükkân gelirlerinin ibtidâî mektebine verilmesi için Ankara Maârif Müdürlüğü 24 Şaban 1328 (31 Ağustos 1910) tarihli dilekçe ile Maârif Nezâreti'nden izin istemiştir.[428]

2.2.2.10.3. Yorma İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası'nın Günyüzü Nahiyesi'ne bağlı Yorma Karyesi'nde ibtidâî mektebi 1904 yılında açılmıştır. Yorma İbtidâî Mektebi'ne muallim tayini için Sivrihisar Kaza Kaymakamlığı'ndan Ankara Maârif Müdürlüğüne dilekçe gönderilmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin muallimlik maaşı Yorma Karyesi halkı tarafından karşılanmak şartıyla aylık 150 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Rıfat Efendi'yi ibtidâî mektebine 18 Şevval 1322 (26 Aralık 1904) yılında tayin etmiştir.[429]

2.2.2.10.4. Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası merkezi Elsalu Mahallesi'nde bulunan ve eski usulde eğitim veren Hafızüddin Sıbyan Mektebi bazı tamiratla yeni usulde eğitim verecek bir hale getirilmiş ve yeni adı Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi olarak R. 19 Nisan 1317 (M. 4 Mayıs 1901) yılında açılmıştır. Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından muallimler tayin edilmiştir. Sivrihisar Kazası'nda daha önce eğitim adına inşa edilmiş olan üç[430] dükkânın gelirleri mektep muallimlerinin maaşı ile mektebin masrafları için tahsis edilmiştir.[431]

---

[428] BOA, ML. EEM. 763/13, 3/N/1327 (18 Eylül 1909).
[429] BOA, MF. MKT. 839/44, 11/M/1323 (18 Mart 1905).
[430] H. 1318 (M. 1900) Ankara Vilâyet Salnamesinde ise Sivrihisar Kazasında kız-erkek çocuklar için gayet muntazam ve mükemmel iki adet ibtidâî açıldığı ve bu mekteplerin muallim ve mektep masraflarının karşılanması için dokuz adet dükkân inşa ettirildiği belirtilmektedir.(Ankara Vilâyet Salnamesi H.1318, s.122)
[431] BOA, MF. MKT. 563/36, 25/S/1319 (13 Haziran 1901).

Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 61'dir. Bunların 42'si birinci sınıf, 9'u ikinci sınıf, 10'u üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 26'sı sınıfta kalmış, 7'si imtihana girmemiş ve 26 talebe bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebelerden 9'u imtihana girmemiş ve 5 talebe bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 3'ü imtihana girmemiş, 7'si mektepten mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 25: 1905 Yılında Numûne-i İrfan İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler [432]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Kıraat	Tecvid	Tecvid
İmla	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Hesab	Sarf-ı Osmani	Sarf-ı Osmani
Elif ba Osmani	Kıraat	Tarih
Hüsn-i Hatt	İmla	Coğrafya
	Hesab	Kıraat
	Hüsn-i Hatt	İmla
		Hesab
		Hüsn-i Hatt

Tablo 25'te görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında altı ders, ikinci sınıfında sekiz ders ve üçüncü sınıfında ise on ders okutulmuştur.

2.2.2.10.5. Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası merkezinde eski usulde eğitim veren sıbyan mektebinde bazı tamiratlar yapılarak yeni usulde eğitim verecek bir hale getirilmiştir. Yeni adı Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi'nin açılışı R. 19 Nisan 1317 (M. 4 Mayıs 1901) yılında yapılmıştır. Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nden mezun olan muallimler tayin edilmiştir. Kazada eğitim adına daha önce inşa edilmiş

[432] BOA, MF. İBT. 163/77, 17/Ca/1323 (20 Temmuz 1905).

olan üç[433] dükkânın gelirleri mektebin muallim maaşı ile yıllık masrafları için tahsis edilmiştir.[434]

Mektebin muallim-i sani görevine Rüşdiye ve Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Süleyman Salim Efendi, aylık 100 kuruş maaşla 2 Ramazan 1325 (9 Ekim 1907) tarihinde tayin edilmiştir. Süleyman Salim Efendi, mektepte yaklaşık olarak iki yıl görev yaptıktan sonra Sivrihisar Kazası'nda bulunan Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi'ne 7 Zilkade 1327 (20 Kasım 1909) tarihinde tayin edilmiştir.[435] Süleyman Salim Efendi'den sonra mektebin muallimliğine 8 Zilkade 1327 (21 Kasım 1909) tarihinde 100 kuruşu mahalli varidatından ve 50 kuruşu tedrisât-ı ibtidâî tahsisatından olmak üzere aylık 150 kuruş maaşla İsmail Efendi tayin edilmiştir. İsmail Efendi'nin maaşı, 19 Ramazan 1329 (13 Eylül 1911) tarihinde yapılan 30 kuruş zam ile 180 kuruşa çıkarılmıştır.[436]

Asar-ı Feyz Mektebi'ndeki muallimler sekiz aydan beri maaşlarını alamadıklarından dolayı Maârif Nezâreti'ne dilekçe göndermişlerdir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, muallim maaşların tedahüle meydan verilmemesi ve eksiklerinin ödenmesi gerektiğine dair 18 Cemaziyül evvel 1328 (28 Mayıs 1910) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[437]

Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 76'dır. Bunların 43'ü birinci sınıf, 26'sı ikinci sınıf, 7'si üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 1'i sınıfta kalmış, 42'si bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebeler 1'i sınıfta kalmış 25'i bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tümü mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

[433] H. 1318 (M. 1900) Ankara Vilâyet Salnamesinde ise Sivrihisar Kazasında kız-erkek çocuklar için gayet muntazam ve mükemmel iki adet ibtidâî açıldığı ve bu mekteplerin muallim ve mektep masraflarının karşılanması için dokuz adet dükkân inşa ettirildiği belirtilmektedir.(Ankara Vilâyet Salnamesi H.1318, s.122).
[434] BOA, MF. MKT. 563/36, 25/S/1319 (13 Haziran 1901).
[435] BOA, MF. MKT. 1049/27, 21/Ra/1326 (23 Mayıs 1908).
[436] BOA, MF. İBT. 371/54, 18/Ca/1330 (5 Mayıs 1912).
[437] BOA, MF. İBT. 273/54, 18/Ca/1328 (28 Mayıs 1910).

Tablo 26: 1905 Yılında Asar-ı Feyz İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler [438]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlm-i Hal	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Elif ba Osmani	Hesab	Tarih-i Osmani
Kıraat	Kıraat	Tecvid
İmla	İmla	Hesab
Hesab	Tecvid	Sarf-ı Osmani
	Sarf-ı Osmani	Kıraat
	Hüsn-i Hatt	İmla
		Coğrafya
		Hüsn-i Hatt

Tablo 26'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında altı ders, ikinci sınıfında sekiz ders ve üçüncü sınıfında ise on ders okutulmuştur.

2.2.2.10.6. Asar-ı İrfan İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası merkezinde eski usulde eğitim veren Hacı Mustafa Efendi Sıbyan Mektebi'nde bazı tamiratlar yapılarak yeni usulde eğitim verecek bir hale getirilmiş ve Asar-ı İrfan Mektebi adıyla R. 19 Nisan 1317 (M. 4 Mayıs 1901) yılında açılmıştır. Asar-ı İrfan İbtidâî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nden mezun olan muallimler tayin edilmiştir. Kazada eğitim adına daha önce inşa edilmiş olan üç adet[439] dükkânın gelirleri mektep muallimlerinin maaşı ile mektebin masrafları için tahsis edilmiştir.[440]

Asar-ı İrfan İbtidâî Mektebi'ndeki muallimler sekiz aydan beri maaşlarını alamadıklarından dolayı Maârif Nezâreti'ne dilekçe göndermişlerdir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, muallim maaşların tedahüle meydan verilmemesi ve eksiklerinin ödenmesi gerektiğine dair 18 Cemaziyül evvel 1328 (28 Mayıs 1910) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[441]

[438] BOA, MF. İBT. 164/7, 21/Ca/1323 (24 Temmuz 1905).
[439] H. 1318 (M. 1900) Ankara Vilâyet Salnamesinde ise Sivrihisar Kazasında kız-erkek çocuklar için gayet muntazam ve mükemmel iki adet ibtidâî açıldığı ve bu mekteplerin muallim ve mektep masraflarının karşılanması için dokuz adet dükkân inşa ettirildiği belirtilmektedir.(Ankara Vilâyet Salnamesi H.1318, s.122).
[440] BOA, MF. MKT. 563/36, 25/S/1319 (13 Haziran 1901).
[441] BOA, MF. İBT. 273/54, 18/Ca/1328 (28 Mayıs 1910).

2.2.2.10.7. Cami-i Kebir İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası'nın merkezinde inşa edilmiş olan ibtidâî mektebinin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Cami-i Kebir İbtidâî Mektebi'ne Osman Efendi muallim-i sani olarak 1906 yılında tayin edilmiştir.[442]

2.2.2.10.8. Numûne-i Feyz İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası'nın merkezi Karabaşlı Mahallesi'nde bulunan ve eski usulde eğitim veren Karabaşlı Sıbyan Mektebi'nde bazı tamiratlar yapılarak yeni usulde eğitim verecek bir hale getirilmiş ve yeni adı Numûne-i Feyz İbtidâî Mektebi olarak R. 19 Nisan 1317 (M. 4 Mayıs 1901) yılında açılmıştır. Numûne-i Feyz İbtidâî Mektebi'ne Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nden mezun olan muallimler tayin edilmiş ve eğitim adına daha önce mezkûr kazada inşa edilmiş olan üç adet dükkânın gelirleri, mektep muallimlerin maaşı ile mektebin masrafları için tahsis edilmiştir.[443]

2.2.2.10.9. Atlas Karyesi İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası'nın Atlas Karyesi'nde ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine maaşı mahalline mahsus ibtidâî tahsisatından verilmek üzere aylık 200 kuruş maaş ile Osman Efendi tayin edilmiş ve 15 Zilkaide 1327 (28 Kasım 1909) tarihinde görevine başlamıştır.[444]

2.2.2.11. Çubukabad Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler

2.2.2.11.1. Çubukabad İbtidâî Mektebi

Çubukabad Kazası merkezinde kaza halkının yardımlarıyla mükemmel bir ibtidâî mektebi inşa edilmiş ve mektep 15 Safer 1320 (24 Mayıs 1902) yılında açılmıştır.[445] Çubukabad merkezinde açılan ibtidâî mektebi için mahalli dâire belediyesi gelirlerinden karşılanmak üzere aylık 200 kuruş maaş ile Ankara

[442] BOA, MF. MKT. 920/9, 03/S/1324 (8 Nisan 1906).
[443] BOA, MF. MKT. 563/36, 25/S/1319 (13 Haziran 1901).
[444] BOA, MF. İBT. 269/12 10/R/1328 (21 Nisan 1910).
[445] BOA, MF. MKT. 632/18, 28/S/1320 (6 Haziran 1902).

Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarundan Hafız Mustafa Efendi 20 Safer 1320 (29 Mayıs 1902) yılında tayin edilmiştir.[446]

Çubukabad Kazası'nda ibtidâî mektebinin açılmasının ardından mektebe kırk iki talebe kayıt yapmış ve bu talebeler için cetvel hazırlanılarak Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[447]

Tablo 27: Çubukabad İbtidâî Mektebi'ne Kayıt Yaptıran Talebeler

Talebenin Numarası	Talebenin İsmi	Talebinin Yaşı	Talebenin Numarası	Talebenin İsmi	Talebinin Yaşı
1	Mehmed Efendi	13	22	Sadık	12
2	Hüseyin Efendi	11	23	Mehmed	8
3	Ömer Efendi	9	24	Veyis	12
4	İhsan Efendi	9	25	… Efendi	11
5	Tahir Efendi	8	26	Hamza	9
6	Mustafa Efendi	13	27	Satılmış	13
7	Ahmed Efendi	12	28	Lütfi	11
8	Hacı Efendi	8	29	Ahmed	8
9	Mükremin Efebdi	13	30	Galip	12
10	…	11	31	Ali	9
11	Ali Efendi	9	32	Ahmed	8
12	Osman Efendi	12	33	Azat	11
13	Hayrullah Efendi	9	34	İlyas	8
14	Osman Efendi	12	35	Ahmed	13
15	Sadık Efendi	8	36	İsmail	9
16	Feyzullah Efendi	12	37	Tahir	12
17	Alitan Efendi	8	38	Hüseyin	12
18	Mustafa Efendi	9	39	Ömer	11
19	Ömer Efendi	11	40	Hüseyin	9
20	Hasan Efendi	8	41	Ali	8
21	Reşad Efendi	13	42	Sadullah	7

Tablo 27'de görüldüğü gibi mektebe kayıt yaptıran talebe sayısı 42'dir. Bu talebeler içinde yaş olarak en büyüğü 13, en küçüğü ise 7'dir.

Çubukabad İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel

[446] BOA, MF. MKT. 641/15, 27/Ra/1320 (4 Temmuz 1902).
[447] BOA, MF. İBT. 122/7, 06/R/1320 (13 Temmuz 1902).

tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 25'dir. Bunların 16'sı birinci sınıf, 4'sü ikinci sınıf, 5'i üçüncü sınıftır. Birinci ve ikinci sınıftaki talebeler bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tamamı mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 28: 1905 Yılında Çubukabad İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler[448]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kura'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlm-i Hal	Tecvid	Tecvid
Kıraat	İlmi hal	İlmi hal
Elif ba Osmani	Sarf-ı Osmani	Kavaid-i Osmaniye
	Hesab	Coğrafya
	Kızlar hevacesi	Hesab
	Rika ile kıraat	Türkçe Kıraat
	İmla	Ahlak
	Vezaif-i Etfal	İmla
	Esma-i Türki	Nakış
	Nakış	Hat

Tablo 28'de görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında dört ders, ikinci ve üçüncü sınıfında on bir ders okutulmuştur.

2.2.2.12. Mihalıççık Kazası'ndaki İbtidâî Mektepler

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyun dâhilinde bulunan Dağcı, İğde Ağacı Bala, Kayı, Devdaş Zir, Devdaş Bala, Emircek karyesi ibtidâî mekteplerin 1320-1321 eğitim-öğretim yılı sonunda imtihanları yapılmıştır. Bu imtihan neticesinde mekteplerde eğitim gören talebelerin imtihan sonuçları hazırlanarak 10 Rebiyülahir 1321 (6 Temmuz 1903) tarihinde Hazine-i Hassa Nezâreti'ne gönderilmiştir. Diğer taraftan imtihan sonucunda bu mekteplerden 22 talebe mezun olmuş ve 82 talebe de mükâfata uygun görülmüştür. Bu talebelere başarılarının karşılığı olarak kitap hediye edilmesine karar verilmiştir. Bu yüzden Akköprü Emlâk-ı Hümâyun müdürü, gerekli

[448] BOA, MF. İBT. 165/43, 16/C/1323 (18 Ağustos 1905).

olan kitapların[449] bir an önce gönderilmesi için Hazine-i Hassa Nezâreti'ne 28 Cemaziyelevvel 1321 (22 Ağustos 1903) tarihli yazı göndermiştir.[450]

Mihalıççık Kazası'na bağlı Akköprü Emlâk-ı Hümâyun'un müdürü, - ibtidâî mekteplerinde kullanılacak- 50 adet Sual ve Cevaplı Tecvid, 30 adet Küçük Osmanlı Tarihi, 30 adet Küçük Osmanlı Coğrafyası, 60 adet İlmi Hal, 40 adet Vezaif-i Etfal, 30 adet İlm-i Hesab, 60 Adet Resail-i Ahlak, 30 adet Resail-i İmla, 30 adet Malumat-ı Zirai, 13 adet Osmanlı Avrupası Haritası, 13 adet Osmanlı Asyası Haritası, 13 adet Osmanlı Afrikası Haritası, 13 adet Avrupa Kıtası haritasının gönderilmesi için 15 Rebiyülevvel 1320 (22 Haziran 1902) tarihli yazıyı Hazine-i Hassa Nezâreti'ne göndermiştir. Bunun üzerine mezkûr kitaplar tren yoluyla gönderilmiş ve Akköprü Emlâk-ı Hümâyun müdürü tarafından teslim alınarak Akköprü Emlâk-ı Hümâyun dâhilindeki mekteplere dağıtılmıştır.[451]

2.2.2.12.1. Devdaş-ı (Dudaş) Zîr İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Devdaş-ı (Dudaş) Zîr Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte Mehmed Efendi muallim olarak görev yapmış ve mektepte 10 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 12 talebe öğrenim görmüştür.[452]

2.2.2.12.2. Beğlikahur İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Beğlik Ahur Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte muallim olarak Arif Efendi görev yapmış ve öğrenim gören talebe sayısı 36 erkek ve 25 kız olmak üzere toplam 61 olduğu görülmüştür.[453]

---

[449] 4 adet Ömrün Çocukluğu, 4 adet Sünbüle, 4 Adet Validelere Yadkar, 5 Adet Aile-i Hıfzu'l Sıhha, 5 Adet Numune-i Kitabet-i Osmani, 7 Adet, 3 adet Köyde Gördüklerim, 1 adet Çinde Din-i Mübin-i İslam, 1 Adet Istılahat-ı Edebiye, 1 Adet Aks-ı Sada, 1 Adet Bina Tefsiri, 2 Adet Letaifi- Nadide, 3 Adet Hüccetül İslam, 2 Adet Mahzarat-ı Evliya, 1 Adet Fenni ve Ahlaki Mektuplar, 3 Adet Ramazan Orucu, 2 Adet Risale-i Fevaid, 4 Adet Gülşen-i Muharrerat, 1 Osmanlı Edebiyatı Numuneleri, 3 Adet Lugat-i Cevdet, 3 Adet Lugat-i Şevket. (BOA, ML. EEM. 473/33, 03/Haziran/1320-16 Haziran 1904).

[450] BOA, ML. EEM. 473/33, 03/Haziran/1320-16 Haziran 1904.

[451] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318-22 Şubat 1903.

[452] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

[453] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

Mihalıççık Kazası Beylikahır Karyesi İbtidâî Mektebi muallimliğine maaşının 150 kuruşu tedrisâtı ibtidâîye tahsisatından ve 100 kuruşu mahalli varidatından verilmek üzere aylık 250 kuruş maaş ile Ahmed Midhat Efendi tayin edilmiş ve 3 Safer 1330 (23 Ocak 1912) tarihinde görevine başlamıştır.[454]

Beğlik Ahur İbtidâî Mektebi'nin 1319-1320 (1901/1902) eğitim-öğretim yılı sonunda umûmî imtihanı yapılmıştır. Bu imtihan sonucunda mektebin ihtiyat sınıfındaki 14 talebenin durumları şu şekilde yer almıştır. Bunlardan iki tanesi fevkalade, 3 tanesi sınıfta kalmış, 5 tanesi yaşı büyük olduğundan mektebi terk etmiştir. Dört tanesi ise orta derecelidir. Mektebin birinci sınıfında on talebe bulunmuştur. Bunlardan beş tanesi sınıfta kalmış, gerisi ise vasat bir mahiyet arz etmiştir. İkinci sınıfta ise dokuz talebe bulunmuştur. Bunlardan ikisi sınıfta kalmış, yedi tanesi ise vasat bir durumda bulunmuştur. Üçüncü sınıfta iki talebe bulunmuş ve bu iki talebede pek de başarılı olamamışlardır.[455]

2.2.2.12.3. Dağcı İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Dağcı Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte Mahmud Efendi muallim olarak görev yapmış ve talebe sayısı olarak 34 erkek ve 14 kız olmak üzere toplam 48 olduğu tespit edilmiştir.[456]

Dağcı İbtidâî Mektebi'nin 1319-1320 (1901-1902) eğitim öğretim yılı sonunda umûmî imtihanı yapılmıştır. Mektebin ihtiyat sınıfında 31 talebe bulunmuştur. İmtihan neticesinde bu talebelerden 5 tanesi üst sınıfa geçmiş, 5 tanesi imtizaç edememiş ve 21 tanesi ise sınıfta kalmıştır. Mektebin birinci sınıfında 9 talebe bulunurken bu talebelerden 2 tanesinin durumu fevkalade, 5 tanesi orta halli olmuştur. 2 tanesinin de karyeleri uzak olduğundan mektebe devam edememişlerdir. İkinci sınıfta 5 talebe bulunmaktaydı. Bunlardan 1 tanesinin durumu fevkalade, 4 tanesi ise orta halli idi.

[454] BOA, MF. İBT. 381/68, 19/B/1330 (4 Temmuz 1912).
[455] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318 (22 Şubat 1903).
[456] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

Üçüncü sınıfta 8 talebe bulunmaktaydı. Bunlardan 1 tanesinin durumu fevkalade, 7 tanesinin orta halli idi. 1 tanesinin ise yaşı büyük olduğundan mektebi terk etmiştir.[457]

2.2.2.12.4. Devdaş (Dudaş) Bâlâ İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Devdaş (Dudaş) Bâlâ Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektebin muallimlik görevini İsmail Hakkı Efendi yürütmüş ve mektepte 9 erkek 5 kız olmak üzere toplam 14 talebe öğrenim görmüştür.[458]

2.2.2.12.5. Akde Ağac-ı (İğde Ağacı) Bâlâ İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Akde Ağacı (İğde Ağacı) Bâlâ Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektebin muallimlik görevini Eyüb Efendi yürütmüş ve mektepte 21 erkek ve 11 kız olmak üzere toplam 32 talebe öğrenim görmüştür.[459]

Akde Ağacı (İğde Ağacı) Bâlâ İbtidâî Mektebi'nin 1319-1320 (1901-1902) eğitim öğretim yılı sonunda umûmî imtihanı yapılmıştır. Bu imtihan sonucunda mektebin ihtiyat sınıfında 6 talebe bulunurken bunlardan 4 tanesi sınıfta kalmıştır. Birinci sınıfında 12 talebe bulunurken bunlardan 1 tanesinin durumu fevkalade idi. 4 tanesi sınıfta kalmış, 1 tanesi başka karyeye taşınmış, 6 tanesinin durumu ise vasat olduğu tespit edilmiştir. İkinci sınıfta 8 talebe bulunurken, bunlardan 1 tanesi fevkalade, 6 tanesi vasat olarak tayin edilmiş, 2 tanesinin yaşı büyük olduğundan mektebi terk etmişlerdir. Üçüncü sınıfta ise 2 talebe bulunmuş ve bunlardan 1 tanesi fevakalede diğeri ise vasat olarak görülmüştür.[460]

[457] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318 (22 Şubat 1903).
[458] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[459] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[460] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318 (22 Şubat 1903).

2.2.2.12.6. Pars Bey İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Pars Bey Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında muallimlik görevi münhal olan mektepte 20 talebe bulunmuştur.[461]

2.2.2.12.7. İki Pınar İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı İki Pınar Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte muallimlik görevini Halil Efendi yürütmüş ve 11 erkek, 5 kız olmak üzere toplam 16 talebe öğrenim görmüştür.[462]

2.2.2.12.8. Kayı İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Kayı Karyesi'nde hem erkek hem de kızlar[463] için inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte Ömer Efendi ve Ahmed Efendiler muallim olarak görev yapmış ve mektebin talebe sayısı 142 olarak tespit edilmiştir. [464] 1908 yılında mektebin, muallim-i evvel görevine Ahmed Efendi[465] ve muallim-i sani görevine Eyüp Efendi tayin edilmiştir.[466]

Kayı İbtidâî Mektebi'nin hem erkek kısmı hem de kızlar kısmı muallimlerin maaşı bir süre boyunca verilmediğinden muallimler maişet yönünden sıkıntı çekmişlerdir. Bu yüzden muallimler, ya maaşların tamamının ödenmesi ya da mekteplerin kapanarak muallimlik vazifelerinin sona erdirilmesi için -farklı tarihlerde- Mihalıççık Kaymakamlığına, Akköprü Hümâyun Müdürlüğü'ne ve en son Ankara Vilâyet İdaresine dilekçe göndermişlerdir. Ancak bu dilekçe üzerinden altı buçuk ay geçmesine rağmen Ankara'dan ne maaşlarının ödenmesine ne de muallimlik vazifelerinin sonlandığına dair cevap/emir gelmemiştir. Bunun üzerine mezkur muallimler, daha fazla maddi sefalet çekmemek adına maaşlarının ödenmesi ve

[461] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[462] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[463] BOA, ML. EEM. 753/5, 29/R/1325 (11 Haziran 1907).
[464] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[465] BOA, MF. İBT. 371/54, 18/Ca/1330 (5 Mayıs 1912).
[466] BOA, ML. EEM 670/52, 9/R/1326 (11 Mayıs 1908).

görevlerin akıbetlerinin neticelenmesi için Sadâret'e 28 Safer 1328 (11 Mart 1910) tarihli dilekçeyi göndermişlerdir. Sadâret, gerekli tetkiklerin neticesinde Kayı Karyesi'ndeki emlâk gelirlerin maliyeye aktarıldığından muallimlerin maaşlarının ödenemediği anlaşılmıştır. Bu mağduriyetin giderilmesi adına muallimlerin birikmiş maaşlarının ödenmesine karar vermiş ve bu kararın uygulanmasını da Maliye Nezâreti'nden istemiştir.[467]

Kayı İbtidâî Mektebi'nin 1319 (1901) - 1320 (1902) eğitim öğretim yılı sonunda umûmî imtihanı yapılmıştır. Bu imtihan sonucunda mektebin birinci sınıfında 27 talebe bulunmuştur. Bunlardan 4 tanesi fevkalade derecede başarılı tespit edilmiştir. 6 tanesi sınıfta kalmış, 1 tanesi imtizaç edememiş ve on beş tanesinin durumu ise orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. İkinci sınıfında 12 talebe bulunmuştur. Bunlardan 2 talebenin durumu fevkalade, 7 talebenin orta olarak tespit edilmiştir. 3 tanesinin yaşı büyük olduğundan mektebi terk etmişlerdir. Üçüncü sınıfta 8 talebe bulunmuştur. Bu talebelerden 2 tanesinin durumu fevakalde iken 6 tanesinin iyi olarak tespit edilmiştir. 1 tanesinin ise yaşı büyük olduğundan eğitim başlangıcında mektebi terk etmiştir.[468]

2.2.2.12.9. Kuyucak İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası Kaymakamı'nın teşvikleriyle kaza halkının yardımları ve kurban derilerinin satılmasıyla elde edilen gelirlerle Mihalıççık Kazası'nın merkezi olan Kuyucak Kasabası'nda, iki katlı, alt katı (üç oda) ibtidâî, üst katı (üç oda) rüşdiye mektebi olacak şekilde büyük bir mektep binası 1893 yılında yapılmıştır. Mektebe muallim tayini ardından ibtidâî mektebinde eğitime başlanılmıştır.[469] İki katlı binanın alt katında bir müddet eğitim yapılmasının ardından Mihalıççık Kazası Kaymakamı'nın teşvikleri sayesinde ibtidâî mektebine ait bir bina yapılmış ve muallim ile talebeler oraya nakledilmiştir.[470]

Kuyucak İbtidâî Mektebi'nde eğitim-öğretime başlanıldıktan kısa zaman sonra muallimlerin maaşları ile mektebin diğer masrafları zamanında ödenemez hale

[467] BOA, ML. EEM. 753/5, 29/R/1325 (11 Haziran 1907).
[468] BOA, ML. EEM. 432/64, 09/Şubat/1318 (22 Şubat 1903).
[469] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 931.
[470] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 959.

gelmiş ve bu yüzden mektebin idâresinde zorluklar yaşanmıştır. Bu mektepte eğitim-öğretime devam edilmesi ve mektebin gerekli ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Mihalıççık Kaza Kaymakamı Ali Rıza Efendi başkanlığında belediye başkanı, belediye kâtibi ve nüfus memuru olmak üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, Kuyucak Kasabası'nda hamam yapılmasına ve yapılacak hamamın kiraya verilerek elde edilen gelir ile mektebin maddi ihtiyacının karşılanmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Kuyucak İbtidâî Mektebi binasının yapımından geriye kalan 14,000 kuruş ile kaza halkından toplanan 200 lira ile hamamın yapımına başlanılmıştır. Komisyon tarafından yapılan yoğun bir çalışmanın neticesinde hamamın yapımı altı ay içinde tamamlanmış ve resmi açılışı yapılmıştır.[471] Kuyucak Kasabası'nda yapılan hamam yıllık 14,5 liraya kiraya verilmiş ve böylece ibtidâî mektebin muallim ve diğer masrafları karşılanmaya çalışılmıştır.[472] İbtidâî mektebin giderlerinin karşılanması amacıyla hamamın yapılmasında büyük çabalar veren komisyon takdir görmüştür.[473]

Yukarıda ifade olunan hamam dışında Kuyucak Kasabası'nda bulunan 138,5 metrekare arsa üzerine iki katlı, alt katı helvacı dükkânı ve üst katı müstakil bir ev yapılmış ve bu binanın ibtidâî mektebinin giderleri için kiraya verilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Kaykamakam vekili Rahmi Beyin teşviki sayesinde 138,5 metrekare arsa hayırsever kişiler tarafından mektep adına 1903 yılında hibe edilmiştir.[474] İbtidâî mektebinin giderleri için hotel, kahvehâne ve tüccar dükkânı inşa edilmiştir.[475] Yine Kuyucak İbtidâî Mektebi'nin giderlerine karşılık olarak bir dükkân, bir kahvehâne, dört odalı ve ahırı olan bir ev, bir kiremithâne, 150 zira'[476] arsa,

[471] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 931.
[472] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 950.
[473] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 931.
[474] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 950.
[475] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1318, s.118.
[476] Zira': dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü (Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük Ansiklopedik Lugat**)

Mihalıççık Kaza merkezi olan Kuyucak'a iki saat mesafede taş yapılı iki kaplıca[477] yer almıştır.[478]

1905 yılında Kuyucak İbtidâî Mektebi muallim-i evvelliğine Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından aylık 170 kuruş maaşla Mustafa Kâşif Efendi tayin edilmiştir.[479] Mustafa Kâşif Efendi mezkûr görevde fazla kalmadan yerine Hafız Hüseyin Efendi tayin edilmiştir. Ancak Hafız Hüseyin Efendi de Kuyucak İbtidâî Mektebi'nde fazla kalamadan aylık 200 kuruş maaşla Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi'ne, Burhan-ı Terakkî İbtidâî Mektebi muallim-i evveli İbrahim Efendi de aylık 170 kuruş maaşla Kuyucak İbtidâî Mektebi'ne 1907 yılında becayişleri yapılmıştır. Yine 1907 yılında mektebin muallim-i saniliği görevine aylık 150 kuruş maaşla Mehmed Efendi tayin edilmiştir.[480]

Kuyucak İbtidâî Mektebi'nin 1894-1895 eğitim-öğretim yılsonu sınavları 15 Ağustos 1895 Perşembe günü yapılmıştır. İmtihanların neticesinde son sınıf talebelerinden 10 talebe mezun olmuş ve diğer üç sınıf üst sınıfa terfi etmiştir.[481]

2.2.2.12.10. Emircek İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Emircek Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte muallimlik görevini Yusuf Efendi yürütmüş ve 13 erkek, 9 kız olmak üzere toplam 22 talebe öğrenim görmüştür.[482]

2.2.2.12.11. Koyunağılı İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Koyunağılı Karyesi'nde rumi 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898) yılında karye halkının yardımlarıyla ibtidâî mektebi

[477] Mihalıççık Kazasının merkezi olan Kuyucak Kasabasının iki saat mesafede Yarıkçı Hamam adı ile bilinen ve iki vadi arasında taştan iki kaplıca bulunmaktadır. Bu kaplıcalardan birisi harap bir halde ise de diğeri oldukça güzel tamir edilmiş ve kükürt madeniyle muhtelit bir kapılacadır. Bu kaplıcanın suyu yel ve sıtma gibi hastalıklara gayet iyi gelmekteydi.(Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-309,s.211; H. 1311,s.203;H.1318,s.118;H.1320,s.101;H.1325,s.111).
[478] BOA, MF. MKT. 768/34, 26/Z/1321 (11 Mart 1904).
[479] BOA, MF. MKT. 915/67, 12/M/1324 (8 Mart 1906).
[480] BOA, MF. MKT. 996/22, 16/R/1325 (29 Mayıs 1907); Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 108.
[481] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1034.
[482] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

inşa edilmiştir.[483] 1910 yılında mektebin muallimliğini Hafız Ali Efendi yürütürken[484] 1912 yılında ise maaşı mahalli ibtidâî mektebi tahsisatından verilmek üzere aylık 250 kuruş maaş ile İsmail Efendi yürütmüştür.[485]

2.2.2.12.12. İki Kilise İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı İki Kilise Karyesi'nde rumi 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898) yılında karye halkının yardımlarıyla ibtidâî mektebi inşa edilmiştir.[486] Mektebin muallim-i evvel görevinde Cemal Efendi yürütmüştür. Ancak Cemal Efendi daha önceki görev yeri olan Tekfurdağı'nın Aksakal Karyesi'nde veya Şarköy'de görevlendirilmek istemiştir. [487]

Mihalıççık Kazası'nın Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı dokuz karyesinde R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899) tarihinde ve on altı karyesinde R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898) tarihinde halkım yardımlarıyla ibtidâî mektebi yapılmıştır.[488] Bu mektepler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

2.2.2.12.13. Uzun Burun İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Uzun Burun Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte muallim görevini Hafız Mehmed Efendi yürütmüş ve mektepte 29 erkek ve 9 kız olmak üzere toplam 38 talebe öğrenim görmüştür.[489]

2.2.2.12.14. Akköprü İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Akköprü Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında muallimlik görevi münhal olan mektepte 14 talebe bulunmuştur.[490]

---

[483] Maârif Salnamesi, H.1317, s.970, H.1318, s.1079, H.1319, s.386.
[484] BOA, MF. İBT. 269/37, 10/R/1328 (21 Nisan 1910).
[485] BOA, MF. İBT. 380/64 14/B/1330 (29 Haziran 1912).
[486] Maârif Salnamesi, H.1317, s.970, H.1318, s.1079, H.1319, s.386.
[487] BOA, MF. İBT. 471/1, 11/M/1332 (10 Aralık 1913).
[488] Maârif Salnamesi, H.1317, s.970, H.1318, s. 1079, H.1319, s.386.
[489] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.
[490] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

2.2.2.12.15. Akde Ağacı (İğde Ağacı) Zir İbtidâî Mektebi

Mihalıççık Kazası, Akköprü Emlâk-ı Hümâyuna bağlı Akde Ağacı (İğde Ağacı) Zir Karyesi'nde inşa edilmiş olan mektebin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1902 yılında mektepte Mehmed Efendi muallim olarak görev yapmış ve mektepte 14 erkek ve 4 kız olmak üzere toplam 18 talebe öğrenim görmüştür.[491]

Tablo 29: Mihalıççık Kazası'nin Akköprü Emlâk-ı Hümâyun'a Bağlı Karyelerde Açılan İbtidâî Mektepler

Karye	Mektebin Yapılış Tarihi	Yardım
Sera	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Ahur Özü	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Halil Oğlan	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Tarlu	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Uçbaşlı	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Serak	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Ahur	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Diközü	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Yargıcı	R. 3 Şubat 1314 (15 Şubat 1899)	Halk
Ömer	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Gevdaş	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Gözlü	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Seki	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Bey	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Bahtiyar	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Orta Kapılı	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Sekiyeran	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Obrukmentler	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Kavak	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Şemşiler	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Çalci	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Çarvak	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Balak	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk
Çakur-ı Biran	R. 28 Şubat 1314 (9 Mart 1898)	Halk

[491] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.101.

2.2.2. Kız İbtidâî Mektepleri

2.2.2.1. Ankara Hamidiye Medresesi İbtidâî Mektepleri

2.2.2.2.1. Yukarı Yüz Kız İbtidâî Mektebi

Ankara merkez sancağında Vali Abidin Paşa tarafından yeni usulde ve birden fazla şubesi olacak şekilde Hamidiye Medresesi adında mektep açılmıştır. Bu şubeler, kız rüşdiye mektebinin alt şubeleri olmak üzere biri Ankara'nın Yukarı Yüz mevkisinin Kayabaşı Mahallesi'nde diğeri ise Aşağı Yüz mevkisinde olmak üzere iki tane kız ibtidâî mektebi 1890 yılında açılmıştır. Ankara'nın Yukarı Yüz mevkisi Kayabaşı Mahallesi'nde kiralık bir binada açılan mektebe (giderleri ağnam vergilerinden karşılanarak) muallime tayin edilmiş ve bu sayede mektepte eğitime başlanılmıştır. Muallime sayesinde kız mektebi erkek ibtidâî mektepleri gibi ilerleme kaydetmiştir.[492]

Kayabaşı Mahallesi'nde dik ve düzensiz bir yerde bulunan Yukarı Yüz İbtidâî Mektebi'nde eğitime başlanılmasından kısa bir süre sonra eğitim aksamaya başlamıştır. Çünkü mektebin bulunduğu mevki, talebelerin mektebe gidip gelmesi için elverişli değildi. Bu yüzden mektebin uygun bir binaya taşınması ve gerekli ihtiyaçların karşılanması amacıyla mektep muallimi tarafından dilekçe hazırlanılarak (Maârif Nezâreti'ne iletilmek üzere) Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.[493] Bunun üzerine mektebin daha uygun bir yere nakledilmesi için Maârif Nezâreti'nden Ankara Maârif Müdürlüğü'ne resmi yazı gönderildiğine dair arşiv belgesine ise rastlanılmamıştır.

Yukarı Yüz Kız İbtidâî Mektebi'nin muallime görevini 1893 yılından itibaren aylık 100 kuruş maaşla Satı Hanım yürütmüştür.[494] Satı Hanım 1893 yılından 1909 yılına kadar mezkûr görevde bulunmuş ve Satı Hanım'ın aylık 100 kuruş maaşı ile mektebin bevvabesi Nazife Hanımın aylık 70 kuruş maaşları Ankara halkının yardımlarıyla ödenmiştir. Ancak Satı Hanım ile Nazife Hanımın 1908 (Kasım-Aralık) ve 1909 (Ocak-Şubat) yılı maaşları verilememiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü,

[492] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 927.
[493] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1005.
[494] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1311 s.115.

muallime ve hademenin maaşlarının Maârif Nezâreti'nce karşılanması için 21 Rebiyülevvel 1327 (12 Nisan 1909) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, görevli maaşlarının Ankara Sancağı'nın vakıf gelirlerinden karşılanmasını 6 Cemaziyelahir 1327 (25 Haziran 1909) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[495]

Yukarı Yüz Kız İbtidâî Mektebi'nin Muallime-i ula görevine aylık 350 kuruş maaşla Kerime Hanım 7 Rebiyül evvel 1331 (14 Şubat 1913) tarihinde tayin edilmiştir. Kerime Hanım mezkûr görevde yaklaşık dokuz ay kaldıktan sonra 18 Zilhicce 1331 (18 Kasım 1913) tarihinde istifa etmiştir. Kerime Hanım'dan sonra mektebe Ayşe Nedime Hanım aylık 350 kuruş maaşla 22 Muharrem 1332 (21 Aralık 1913) tarihinde buraya tayin edilmiştir.[496]

2.2.2.2.2. Aşağı Yüz Kız İbtidâî Mektebi

Ankara'nın Aşağı Yüz mevkisinde hükümet binası civarında kız ibtidâî mektebi 1890 yılında açılmıştır. Aşağı Yüz Kız İbtidâî Mektebi eğitim-öğretime başlanılmasının ardından mektep binası zamanla yıpranarak harap bir duruma gelmiş ve bu durum talebeler için tehlike oluşturmuştur. Bunun üzerine bu tehlikeyi fark eden Ankara Maârif Müdürü Musa Kazım Efendi, mektebi bu kötü durumdan kurtarmak için harekete geçmiştir. Musa Kazım Efendi, mektepte yaptığı gerekli incelemelerin ardından yaz aylarında derslerin üst katta yapılması için mektebin üst katına bir dershâne ve muallimler için iki oda, kış aylarında derslerin alt katta yapılması için de mektebin alt katına bir dershâne ve yemek odası inşa edilmesine karar vermiştir. Bunun için 4000 kuruş bedel tamir defteri çıkarmış ve bu defter doğrultusunda mektebin içerisi yapılmıştır.[497]

Aşağı Yüz Kız İbtidâî Mektebi'nde aylık 150 kuruş maaşla Nuriye Hanım görev yapmıştır. Nuriye Hanım'ın maaşı Ankara halkının yardımlarıyla ödenmiştir. Ancak Nuriye Hanımın 1908 (Kasım-Aralık) - 1909 (Ocak-Şubat) yıllarında maaşı verilememiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, 21 Rebiyülevvel 1327 (12 Nisan 1909)

[495] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).
[496] BOA, MF. İBT. 503/20, 19/B/1332 (13 Haziran 1914).
[497] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1084.

tarihli yazı ile Nuriye Hanım'ın biriken maaşlarının Maârif Nezâreti tarafından ödenmesini istemiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Nuriye Hanımın biriken maaşlarının Ankara Sancağı vakıf gelirlerinden karşılanmasına karar vermiş ve bu kararını 6 Cemaziyelahir 1327 (25 Haziran 1909) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[498]

2.2.2.2. Ankara Kız İbtidâî Mektebi

Ankara şehrinde eğitimin terakkisi için Dârülmuallimîn-i İbtidâî ile Numûne İbtidâî Mektebi inşa edilerek resmi açılışı 1884 yılında yapılmıştır. Ancak Ankara merkez sancağında kızlara mahsus mektep olmamasından dolayı kız çocukları da erkek çocuklara ait mektepte eğitim görmüşlerdir. Bu durumun önüne geçmek ve kız çocukların da eğitimden mahrum kalmamaları için Ankara Valisi girişimlerde bulunmuştur. Bu teşebbüsün neticesinde Ankara merkez sancağında kız çocukların eğitimi için 5 Cemaziyelahir 1304 (29 Şubat 1887) yılında Kız İbtidâî Mektebi açılmıştır. Mektebin açılış mersamine Ankara Valisi'nin eşi Hanım Efendi ile hükümet memurları, hanım efendiler, kız çocukları katılmış ve bu kız çocukları hep bir ağızdan "*Padişahım Çok Yaşa*" senalarıyla dua etmişlerdir. Mektebin açılışında Ankara Valisi'nin eşi Hanım Efendi, eğitim için teşvik ve gayret verici sözlerden oluşan açılış konuşması yapmıştır.[499] Daha sonra sırasıyla mektebin muallimesi ve kız talebeleri içinde en zekilerinden Ankara Telgraf ve Posta Başmüdürü'nün kızı Tenasib Hanım

[498] BOA, MF. MKT. 1118/57, 23/R/1327 (14 Mayıs 1909).

[499] İş bu cemiyet-i meserrette min-gayr-i hadd-i ifa teşekkür ve mahmidet zımnında bir nutk iradına cüret eyledim. Cenab-ı Hâlıkı lem yezel halife-i ruy-i zemin padişah terakki-i aver şehriyar maadelet kester efendimiz hazretlerini ali ahir'ül-devran serir ârâ-ı şevket ve şayan buyursun âmin.

Hanım efendiler saye terakkiyât vaye cenab-ı zıllullahide şu Ankara şehr-i şehirinde tesis ve küşadına besmelekeş ibtida olunan iş bu inas mektebi feyz meksebi muallime-i evvelinin uhde ceryanıma tevcihiyle geldim. Doğrusu nursebde kızların tahsil-i ilm ve maarifeti gibi aziz zi-kıymet bir vazife ile mükellefetime ne kadar teşekkürde bulunsam yine de hakkını edaya iktidarım yok iken işte bugün huzurunuzda ifayi vazifeye mübaşeretle benat-ı vatanın iktisab-ı terbiye ve maarifetine bu günden itibaren men gayr-ı liyake say ve gayreti bulucağımı taahhüd ile beraber vali ali velayet devletlû paşa efendimiz hazretlerinin hüsn-i tevcihat-ı hıdiv ikramlarına mazhar olacağımdan muaffakıyetimi cenab-ı rabb-ı mütealiden temenni ederek padişahım çok yaşa duasının tekrarıyla hitam-ı makal eylerim. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 690)

Efendi birer nutuk okumuşlardır.[500] Mektebin açılış merasiminden sonra şehrin ileri gelen kişiler kızlarını mektebe kaydettirmeye başlamışlardır.[501]

2.2.2.3. Ayaş Kız İbtidâî Mektebi

Ankara Sancağına bağlı Ayaş Kazası merkezinde 1897 yılında ibtidâî mektebi açılmış ve açılan mektebin muallime görevine Saniye Hanım tayin edilmiştir.[502]

2.2.2.4. Sivrihisar Kız İbtidâî Mektebi

Sivrihisar Kazası merkezindeki kız talebelerin eğitimden mahrum kalmamaları için kaza idâresi tarafından kazada mektep yapılmasına karar verilmiştir. Sivrihisar Kazası Kaymakamı Halis Bey ile meclis idâre azasından Tevhid Bey'in çalışmaları sayesinde kaza[503] halkından toplanan para ile halıcılık sınıfının dahi olacağı kız ibtidâî mektebinin temeli padişahın tahta çıkış tarihine denk getirilerek 1903 yılında atılmıştır.[504] Sivrihisar Kazası'nda kız ibtidâî mektebin yapımında kaza kaymakamı Halis Bey ile meclis idâre azası Tevhid Bey'in büyük gayretlerinden dolayı dördüncü rütbeden mecidiye nişanıyla bu isimler taltif edilmişlerdir.[505]

Sivrihisar Kazası'nda 1903 yılında temeli atılan kız ibtidâî mektebinin yapımı, dört yıl gibi uzun bir sürenin ardından, 1907 yılında tamamlanabilmiştir.[506] Mektebin yapımının tamamlanmasının ardından Sivrihisar Kaza Maârif Komisyonu, maaşı emlâk ve akar kiralarından karşılanmak üzere aylık 250 kuruş maaş ile mektebe bir

---

[500] Mekteb Hemşericiklerim!
Saye hazret-i şehriyaride vatan-ı İslam olan darül-saltanat-ı seniyyede biraz mekteb görmüş ve okuyub yazmak tahsil etmiş isem de dört buçuk senede Ankara'ya geleli şimdiye kadar bizlere mahsus mekteb olmadığı cihetle öğrenmiş olduğum bir mikdar şey'ide gaybetmek derecesine gelmiş iken Cenab-ı Allah şevketlu kudretlu azimetlu veli-i nimet bi-minnetmiz padişahımız efendimiz hazretlerine ömr-i afiyet ihsan buyursun. Vali alişanımız devletlu paşa hazretlerinin inayet ve himmeti alileri sayesinde bugün küşadıyla müşerref olduğumuz iş bu mekteb-i feyz-i meksebe nailetle bahtiyar olduk. Okuyalım yazalım telafi-i ma'fate say' ve gayret edelim de beynel-emsal hacil ve zelil olmıyalım. Bizi bu zulmet-i cehl nâ-danist tahlis ve naam-i maarifle mütenaim ve dil-sir eden şevketlu padişahımız efendimiz hazretleriyle vali-i âlimiz paşa hazretlerine ve hevacemiz hanım efendiye dualar eyleyelim. Çünkü bu nimet-i azime üzerine dua bizlere vacibdir. Padişahım çok yaşa!!! (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 690)

[501] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 690.

[502] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1098.

[503] BOA, DH. MKT. 1127/46, 18/N/1324 (5 Kasım 1906).

[504] BOA, MF. MKT. 738/35, 02/C/1321 (26 Ağustos 1903); DH. MKT. 758/42, 07/C/1321 (31 Ağustos 1903).

[505] BOA, DH. MKT. 1127/46, 18/N/1324 (5 Kasım 1906).

[506] BOA, DH. MKT. 1181/33, 28/Ca/1325 (9 Temmuz 1907).

muallimenin tayinini istemiş ve Ankara Maârif Müdürlüğü, bu isteği 7 Muharrem 1325 (20 Şubat 1907) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti Sivrihisar Kız İbtidâî Mektebi Muallimeliği'ne Zehra Hanım'ı tayin etmiştir.[507]

2.2.2.5. Yabanabad Kız İbtidâî Mektebi

Yabanabad Kazası'nda kızlara mahsus ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğine Dârülmuallimât mezunlarından Ayşe Nedime Hanım aylık 400 kuruş maaşla 17 Şaban 1328 (24 Ağustos 1910) tarihinde tayin olunmuştur.[508] Ayşe Nedime Hanım'dan sonra muallime-i ulalığa aylık 300 kuruş maaşla Fehime Hanım 12 Şevval 1331 (15 Eylül 1913) tarihinde tayin edilmiştir. Fehime Hanım mezkûr görevde bir ay kaldıktan sonra Ankara'daki ibtidâî mektebine 15 Zilkaide 1331 (15 Ekim 1913) tarihinde geçmiştir. Bunun üzerine mektebin muallime-i ulalığı görevi yaklaşık bir buçuk ay boş kaldıktan sonra mezkûr göreve 23 Zilhicce 1331 (23 Kasım 1913) tarihinde aylık 200 kuruş maaşla Nimet Hanım tayin edilmiştir. Nimet Hanım mezkûr görevde beş ay kaldıktan sonra 26 Cemaziyül evvel 1332 (22 Nisan 1914) tarihinde istifa etmiş ve böylece mektebin muallime-i ula görevi boş kalmıştır.[509] Mektebin muallime-i ulalığı boş kalması üzerine Ankara Valisi, aylık 350 kuruş maaşla Dersaadet Dârülmuallimât mezunlarından birinin gönderilmesi için 12 Muharrem 1332 (11 Aralık 1913) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Yabanabad Kazası'ndaki kız mektebine dârülmuallimât mezunlarından birinin tayini mümkün olmadığı ve bunun yerine kız rüşdiye mezunlarından birinin imtihanlar neticesinde tayinini Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir.[510] Bunun üzerine Yabanabad Kız İbtidâî Mektebi'ne, Karahisar Kız Rüşdiye Mektebi'nden müstafi eden Saime Hanım tayin edilmiştir. Ancak tedrisâtı ibtidâî meclisinin aldığı karar üzerine Saime Hanım, Yabanabad Kız İbtidâî Mektebi yerine Akdağmadeni'ne tayin edilmiştir.[511]

[507] BOA, MF. İBT. 176/75, 24/Ra/1324 (9 Ocak 1907).
[508] BOA, MF. İBT. 290/23 12/Za/1328 (15 Kasım 1910).
[509] BOA, MF. İBT. 503/20, 19/B/1332 (13 Haziran 1914).
[510] BOA, MF. İBT. 472/47, 19/M/1332 (18 Aralık 1913).
[511] BOA, MF. İBT. 504/17, 26/B/1332 (20 Haziran 1914).

2.2.2.6. Beypazarı Kız İbtidâî Mektebi

Beypazarı Kazası'nda kız ibtidâî mektebinin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallimliğinde Şahende Hanım bulunmaktaydı. Ancak Şahende Hanım, Beypazarı Kazası'nın havasına uyum sağlayamadığı için görevinden istifa etmiş ve yerine Ankara İnas Rüşdiye Mektebi mezunlarından Fethiye Hanım 3 Rebiyül ahir 1326 (5 Mayıs 1908) tarihinde tayin edilmiştir.[512] 1913 yılına gelindiğinde mektebin muallime-i ula görevini Ülfet Hanım yürütmüştür. Ancak Ülfet Hanım'ın mektepteki muallime-i ula görevinde yetersiz kalmasından dolayı Ülfet Hanım muallim-i sani görevinde istihdam edilmiştir.[513]

Beypazarı Kız İbtidâî Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 105'dir. Bunların 81'i birinci sınıf, 16'sı ikinci sınıf, 8'i üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 1'i ihraç edilmiş, 1' sınava girmemiş ve 79'u bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebelerden 4'ü ihraç edilmiş, 12'si bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tamamı mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 30: 1905 Yılında Beypazarı Kız İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler[514]

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kura'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlm-i Hal	Tecvid	Tecvid
Kıraat	İlmi hal	İlmi hal
Elif ba Osmani	Sarf-ı Osmani	Kavaid-i Osmaniye
	Hesab	Coğrafya
	Kızlar hevacesi	Hesab
	Rika ile kıraat	Türkçe Kıraat
	İmla	Ahlak
	Vezaif-i Etfal	İmla
	Esma-i Türki	Nakış
	Nakış	Hat

[512] BOA, MF. MKT.1052/15, 03/C/1326 (3 Temmuz 1908).
[513] BOA, MF. İBT. 473/63 25/M/1332 (24 Aralık 1913).
[514] BOA, MF. İBT. 165/44, 15/C/1323 (17 Ağustos 1905).

Tablo 30'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında dört ders, ikinci ve üçüncü sınıfında on bir ders okutulmuştur.

2.2.2.7. Haymana Kız İbtidâî Mektebi

Haymana Kazası'nda ibtidâî mektebin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Mektebin muallime-i ula görevine aylık 200 kuruş maaşla 18 Şaban 1329 (14 Ağustos 1911) tarihinde Habibe Hanım tayin edilmiştir. Habibe Hanım görevde yaklaşık üç buçuk yıl kaldıktan sonra 18 Rebiyül evvel 1332 (14 Şubat 1914) tarihinde istifa etmiştir. Habibe Hanım'dan sonra rüşdiye mektebin muallime-i ula görevine, Eyüp İnas Rüşdiyesi mezunlarından olup Aksaray'da Abdülkerim Ağa Mektebi'nde ücretli muallime görevini yürüten ancak mektebin kapanması ile açıkta kalan[515] Mihriya Hanım aylık 350 kuruş maaşla[516] 11 Cemaziyel ahir 1332 (7 Mayıs 1914) tarihinde atanmıştır.[517]

[515] BOA, MF. İBT. 489/37, 25/Ca/1332 (21 Mayıs 1914).
[516] BOA, MF. İBT. 491/40, 10/C/1332 (6 Mayıs 1914).
[517] BOA, MF. İBT. 503/20, 19/B/1332 (13 Haziran 1914); MF. İBT. 504/17, 26/B/1332 (20 Haziran 1914).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA TEMEL EĞİTİM DIŞINDAKİ MODERN MEKTEPLER

3.1. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ

Ankara Sancak merkezinde ilk rüşdiye mektebi 1865 yılında[518] Ankara Sancağı'na bağlı Sivrihisar Kazası'nda 1867 yılında[519], Ayaş Kazası'nda 1868 yılında[520], Beypazarı Kazası'nda 1869 yılında rüşdiye mektebi açılmıştır.[521] Böylece Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından önce (1876) Ankara Sancağı'nda dört rüşdiye mektebi mevcut olup, bu mekteplerde 182 talebe eğitim görmüştür.[522]

1876 yılından 1900 yılı sonlarına kadar bakıldığında ise, Ankara Sancağı merkezinde Hamidiye Erkek Rüşdiye Mektebi 1888 yılında açılmıştır.[523] Ankara Sancağı'na bağlı Nallıhan Kazası'nda 1880 yılında[524] Kalecik Kazası'nda 1881 yılında[525], Yabanabad Kazası'nda 1888 yılında[526], Çubukabad Kazası'nda 1896 yılında[527] ve Zir Kazası'nda 1900[528] yılında rüşdiye mektebi açılmıştır. Kız rüşdiye mektepleri olarak ise Ankara sancak merkezinde Ankara Kız Rüşdiye Mektebi 1876

[518] BOA, İ.MVL. 544/24474, 3/Ş/1282 (22 Aralık 1865).
[519] BOA, MF. MKT. 63/78, 18/B/1296 (8 Temmuz 1879).
[520] BOA, İ.ŞD. 5/280, 2/Ra/1285 (23 Haziran 1868).
[521] Devlet Salnamesi, H. 1287, s. 125.
[522] Devlet Salnamesi, H. 1293, s.158.
[523] BOA, MF. MKT.106/85, 29/Ca/1306 (2 Mart 1889).
[524] BOA, MF. İBT. 89/99, 17/R/1318 (14 Ağustos 1900); MF. İBT. 29/123, 29/Z/1309 (25 Temmuz 1892).
[525] BOA, MF. MKT. 1907/56, 10/M/1327 (1 Şubat 1909).
[526] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 809.
[527] BOA, MF. MKT. 346/51, 30/B/1314 (4 Ocak 1897).
[528] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s.104.

yılında[529], Hamidiye Birinci Kız Rüşdiye Mektebi 1886 yılında[530] ve Hamidiye İkinci Kız Rüşdiye Mektebi 1893[531] yılında açılmıştır.

Taşradaki rüşdiye mekteplerin umûmî sınavlarında ve rüşdiye mektebine yapılan talebe kaydında farklı bir usul uygulandığı haberini alan Maârif Nezâreti, yedi maddelik[532] bir tâlimatnâme hazırlamıştır. Bu tâlimatnâmede taşradaki tüm rüşdiye mekteplerine talebe kaydının ve mektepteki sınavın nasıl yapılması gerektiğini belirtilmiş ve bu tâlimatnâme taşradaki maârif müdürlüklerine gönderilmiştir. Ankara Vilâyeti'ne ise mezkûr tâlimatnâme 27 Şevval 1305 (7 Temmuz 1888) yılında gönderilmiştir. Ankara Vilâyet İdaresi, bu tâlimatnâmeden birer nüshayı vilâyet dâhilindeki rüşdiye muallimlerine göndermiş ve bu tâlimat hükümlerine göre hareket edilmesi muallimlerden istemiştir.[533]

Bu tâlimatnâmeye göre rüşdiye mektebinde eğitimin tamamlanmasının ardından mektep, temmuz ayının başında tatil olunacaktır. Temmuzun on beşine kadar talebeye müzakere izni verildikten sonra mektebin imtihanlarına başlanılacaktır. Mektebin sınavına başlanılmadan en az bir hafta önce mektebin durumu mektep

[529] BOA, MF. MKT. 329/13, 25/S/1314 (5 Ağustos 1896); Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1075.
[530] BOA, MF. MKT. 223/33, 04/Ra/1312 (5 Ekim 1894).
[531] BOA, MF. MKT. 165/67, 24/N/1310 (11 Nisan 1893).
[532] *Birinci madde:* Rüşdiye mektebi temmuz ayının başında tatil olunur. Temmuzun on beşine kadar müzakere yapıldıktan sonra imtihanlara başlanır ve ardından maarif nizamnâmesi iktizasınca Ağustos ayının yirmi üçüne kadar tatil edilir. İmtihandan en az bir hafta evvel mektebin durumu mektep muallimi tarafından maarif müdürlerine veya mahalli hükümete resmen bildirilir.
İkinci madde: Maarif müdürlüğü veya mahalli hükümetinden erbab-ı vukuf bir zat rüşdiye mektebi sınavlarının usülüne göre yapılması için tayin edilir.
Üçüncü madde: İmtihan neticesinde talebelerin imtihan sonuçlarını gösteren cetveller iki nüsha halinde hazırlanacak ve biri mektebin muallimine diğeri imtihan heyeti nezdinde hıfz edilecektir. İki nüsha imtihan cetveli ile şehadetnameler imtihan heyeti ve mahalli hükümet tarafından tasdik edilecektir.
Dördüncü madde: Bu cetvellerden biri mektepte hıfz olunacak diğeri ise mahalli hükümet tarafından mensup olduğu vilayete ve oradan da Maarif Nezareti'ne gönderilecektir.
Beşinci madde: Ağustos'un yirmi üçüncü gününden sonuna kadar imtihan heyeti tekrar mektepte toplanacaktır. Heyet, mektepte eğitim görmek isteyen ve yaşları maarif nizamnâmesine uygun olanları Kur'an-ı Kerim, Tecvid ve İlm-i Hal derslerinden imtihan edecek ve bu derslerden başarılı olmayanlar mektebe kabul edilmeyecektir.
Altıncı madde: Eylül ayı başında usulen derslere başlanacağından imtihan heyeti, imtihanları yaptıktan sonra imtihanlara giren talebelerin kaçının kabul, kaçının reddedildiği, mektebin dört sınıfının mevcudiyetini gösterir bir cetvel hazırlayacak ve bu cetvel mühürlendikten sonra vilayet vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne gönderilecektir.
Yedinci madde: İş bu tâlimatı tamamıyla icra etmeyeneler mes'ul tutulacaktır. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 738.)
[533] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 737.

muallimi tarafından maârif müdürlerine resmi olarak bildireceklerdir. Akabinde sınavın usulüne göre yapılması için Maârif Müdürlüğü'nce imtihan heyeti tayin edilecektir. Mektepte sınav yapıldıktan sonra sınavın sonuçlarını gösteren cetveller iki nüsha halinde hazırlanacaktır. Bu nüshalardan biri mektebin muallimine diğeri ise imtihan heyetine verilecektir. İmtihan heyeti bu cetveli Maârif Nezâreti'ne gönderecektir. Sınavların ardından Ağustos ayının yirmi üçüne kadar mektep tatil edilecektir. Ağustos'un yirmi üçünden ayın sonuna kadar imtihan heyeti mektepte toplanacak ve heyet, mektepte eğitim görmek isteyen ve yaşları Maârif Nizamnâmesi'ne uygun olan olanları Kur'an-ı Kerim, Tecvid ve İlm-i Hal derslerinden imtihan edecektir. Bu derslerden başarılı olmayanlar mektebe kabul edilmeyecektir. Eylül başında mektepte eğitime başlanılacaktır. Ancak eğitime başlamadan önce imtihan heyeti, imtihana giren talebelerin kaçının kabul/ret edildiği ve mektebin dört sınıfının mevcudiyetini gösteren bir cetvel hazırlayacaktır. Bu cetvel mühürlendikten sonra maârif müdürlüğü vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne gönderilecektir.[534]

Maârif Nezâreti tarafından hazırlanılan bu tâlimatnâmeye göre Ankara'daki rüşdiye mektepleri düzen içerisine sokulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Ankara'daki rüşdiye mekteplerine talebe kabulü usulüne göre yapılmıştır. Mektepte eğitime zamanında başlanılmış ve tatil edilmiştir. Mektebin umûmî sınavı belirlenen vakitte yapılmıştır. Sınav sonucunda mektebe ait gerekli cetveller tutulmuş ve Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[535] Ancak Ankara Sancağı'na bağlı Beypazarı Kazası rüşdiye mektebi muallimi Ahmed Efendi ile Sivrihisar Kazası rüşdiye mektebi muallimi İbrahim Efendi, mekteplerindeki umûmî imtihanı vaktinden evvel yapmaları ve maârif müdürlüğünün emri dışında hareket etmeleri neticesinde imtihan evraklarını göndermemişlerdir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, iki muallimin aykırı hareketlerini Maârif Nezâreti'ne bildirmiştir. Maârif Nezâreti, vilâyet maârif müdürlüğünün emri dışında hareket edilmemesini, rüşdiyeler için program

[534] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 738.

[535] BOA, MF. MKT. 795/21; MF. MKT. 323/80; MF. İBT. 126/58; MF. İBT. 161/98; MF. İBT. 161/106; MF. İBT. 192/58; MF. İBT.209/1; MF. İBT.208/54; MF. İBT.211/61; MF. İBT. 220/49; MF. İBT. 221/103; MF. İBT. 221/17; MF. İBT. 225/58; MF. İBT.227/2; MF. İBT.231/23; MF. İBT. 236/84; MF. İBT. 239/61; MF. İBT.276/23; MF. İBT.332/2; MF. İBT.335/48; MF. İBT.455/63; MF. İBT.487/66; MF. İBT. 504/17; MF. İBT. 504/24.

bulunduğunu, muallimlerin mekteplerde bu programa göre ders ve sınavın yapılmasına gayret göstermelerini, eğer bu program dışında hareket eden olursa bu muallimlerin görevden azledilmesini Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[536]

Ankara Maârif Müdürü, Ankara'daki rüşdiye mekteplerin durumuyla ilgilenmiş zaman zaman yapılan teftişler neticesinde rapor tutmuştur. Bu raporlardan birinde Ankara Maârif Müdürü raporuna, " *Bu ara rüşdiye mektepelerinin tedkik-i ahavliyle uğraşmakta ve hatta bir buçuk aydan beri merkez vilâyete mülhak kaza rüşdiyelerini birer birer teftiş eylemekteyim."* diyerek başlamaktadır. Daha sonra raporunda Ankara'daki rüşdiye mekteplerin hakkında sırasıyla bilgi vermektedir. Buna göre, Ankara Maârif Müdürü, Ankara Sancağı'na bağlı Çubukabad Kazası'na gitmiş ve orada inşa edilmekte olan rüşdiye binasını kontrol etmiştir. Bu mektep binasının üçyüz lira kıymetinde olduğunu ve bu binanın kaza halkının yardımlarıyla yapıldığını ve binanın 15-20 güne kadar bitirileceğini ifade etmektedir. Böyle önemli bir binanın yapımında katkıları olan kaza halkına maârif müdürü tarafından teşekkür edilmiştir. Bunun üzerine kaza halkı da rüşdiye mektebin daimi masrafların karşılanmasını ve mektebe muallimlerin tayin edilmesini Ankara Maârif Müdürü'nden istemiştir. Kaza halkının isteği üzerine Ankara Maârif Müdürü, vilâyet merkezine gelir gelmez muallim tayin etmiştir.[537]

Ankara Maârif Müdürü, rüşdiye mekteplerini teftişi esnasında bir durumu fark etmiş ve bunun için de çözüm yolunu Maârif Nezâreti'ne sunmuştur. Buna göre, Ankara'da halkın gayretleriyle dört-beş kazada rüşdiye mektepleri yapılmıştır. Kaza halkı Ankara Maârif Müdürlüğü'nden, bu mekteplerin daimi masraflarının ödenmesini ve mekteplere muallimlerin gönderilmesini talep etmiştir. Ancak Maârif Müdürlüğü, maârif bütçesinin durumu çok iyi olmadığından dört-beş rüşdiye mektebin masraf ve muallim maaşlarının maârif bütçesinden karşılanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden yeni rüşdiye mekteplerin masraf ve muallim maaşları için bir yol bulunmuştur. Buna göre, Ankara Vilâyeti'ndeki mevcut rüşdiye mekteplerine muallim-i sani tayin edilmiş ve bunlar için tahsisat ayrılmıştır**.** Ancak Çubukabad tek

[536] BOA, MF. MKT. 297/83, 06/B/1313 (23 Aralık 1895).
[537] BOA, MF. MKT. 344/10, 7/B/1314 (12 Aralık 1896).

muallimle idâre edildiği gibi ufak olan kazalardaki rüşdiye mektepleri de tek muallimle idâre edilebilir. Böylelikle mevcut rüşdiyelere muallim-i sani tahsisatı vermek yerine bu tahsisat, hiç muallim olmayan mekteplere hasr edilirse rüşdiye mektepleri muallimsiz kalmayacaktır. Bu öneri 20 Cemaziyel evvel 1314 (27 Ekim 1896) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[538]

Bunun üzerine Ankara'daki rüşdiye mekteplerin idâresinin tek muallimle yapılarak muallim-i sani tahsisatının yeni açılacak olan rüşdiye mekteplerine kaydırılma durumu Maârif Nezâreti'nde görüşülmüş ve birtakım karar alınmıştır. Bu karara göre, rüşdiye mekteplerindeki -yeni programa göre- eğitim süresi üç seneye çıkarılmış ve mektepteki ders saati haftada altmış saat olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre hem üç senelik hem de haftada altmış saat dersin tek muallimle idâresi mümkün değildir. Diğer taraftan, dârülmuallimîn-i rüşdiden mezun olan muallim-i sanilerin sayısı az olduğundan muallim-i saniler dârülmuallimîn-i haricinden tayin edilmiştir. Hariçten tayin edilen muallim-i saniler, mektepte okutturulan derslere vukufiyeti olmadığından mektepte etkili olamamıştır. Bu yüzden mektepte, dârülmuallimîn-i rüşdîden mezun muallim-i evvel bulunması gerekmiştir.

Maârif Nezâreti, mektepteki verimin devam etmesi için mektepteki muallim-i evvelliğin muhafaza edilmesine ve kazalardaki yeni rüşdiye mekteplerin -tahsisat bulunup bu mekteplere muallim-i evvel tayin edilene kadar- ibtidâî mektebi olarak kullanılmasına karar vermiştir.[539] Maârif Nezâreti bu kararıyla mevcut rüşdiye mekteplerindeki eğitim seviyesini korumaya çalışmıştır.

1912 yılı itibariyle Ankara Sancağı'na bağlı kazalardaki erkek rüşdiye mekteplerinin adet, isimleri, talebe miktarı, muallim ve müstahdemlerinin adedini gösteren cetvel aşağıda verilmiştir.[540]

Kaza	Talebe sayısı	Kaç sınıf üzerine mürettib bulunduğu	Muallimin adedi	Müstahdemin adedi
Ayaş	46	3	3	1
Beypazarı	48	3	3	1

[538] BOA, MF. MKT. 344/10, 7/B/1314 (12 Aralık 1896).
[539] BOA, MF. MKT. 344/10, 7/B/1314 (12 Aralık 1896).
[540] BOA, MF. İBT. 358/100, 15/S/1330 (4 Şubat 1912).

Nallıhan	32	3	3	1
Mihalıççık	39	3	3	1
Sivrihisar	109	3	3	1
Haymana	25	2	2	1
Bala	13	2	2	1
Kalecik	69	3	2	1
Yabanabad	28	3	2	1

Cetvele göre 1912 yılında Ankara Sancağı'na bağlı dokuz kazada üç sınıf üzerine rüşdiye mektebi açılmış ve bu mekteplerde üç muallim görev almıştır. Yine bu mekteplerdeki talebe sayısı bazılarında yüksek olurken bazılarında ise düşük olmuştur.

Ankara'daki rüşdiye mektepleri için lazım olan kitap, harita, imtihan cetveli ve ders programlarına bakıldığında ise bu ihtiyaçlar farklı zamanlarda Maârif Nezâreti tarafından Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Buna göre, Ankara'daki rüşdiye mektepleri için talep olunan kitaplardan yirmişer adet Dürr-i Yekta ve Risale-i Ahlak[541], Ankara'daki rüşdiye mekteblerinin birinci sınıf talebesi için istenen harita ve kitaplar[542], yine Ankara'daki rüşdiye mektepleri için istenilen on adet imtihan varakaları Maârif Nezâreti'nce Ankara Maârif Müdürlüğü'ne posta yoluyla gönderilmiştir.[543]

Farklı zamanlarda bu talepler mütekerrir biçimde gerçekleşmiş Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'daki rüşdiye mektepleri için otuz adet rüşdiye mektebi ders programını Maârif Nezâreti'nden talep etmiş ve nezâret mezkûr ders programları posta yoluyla Ankara'ya göndermiştir.[544] Ankara dâhilinde bulunan rüşdiye mektebleri talebelerine ait on beş adet umûmî imtihan cetvelli Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâreti'ne 10 Receb 1320 (10 Ekim 1902) tarihinde gönderilmiştir.[545] Yine Ankara vilâyet merkezinde bulunan inas rüşdiyesi ile Ankara Sancağı'na bağlı Nallıhan, Sivrihisar, Beypazarı ve Ayaş kazalarındaki rüşdiye mekteplerinin R. 1322-1323 (1906-1907) yılına ait on bir kıta umûmî imtihan cetveli

[541] BOA, MF. İBT. 2/66, 29/L/1289 (30 Aralık 1872).
[542] BOA, MF. MKT. 14/33, 22/N/1290 (13 Kasım 1873).
[543] BOA, MF. İBT. 4/93, 27/C/1291 (11 Ağustos 1874).
[544] BOA, MF. İBT. 296/7, 7/M/1329 (8 Ocak 1911).
[545] BOA, MF. İBT. 126/58 10/B/1320 (13 Ekim 1902).

Maârif Müdürü tarafından 4 Rebiyül ahir 1326 (6 Mayıs 1908) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[546]

Maârif Nezâreti, umum maârif müdürlüklerine gönderdiği 18 Şaban 1324 (7 Ekim 1906) tarihli ve seksen beş numaralı yazı ile rüşdiye mekteplerin durumunun bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara'da kapalı rüşdiye mektebi olmadığını yalnız Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nin iki muallim ile idâre edilmekte olduğunu 12 Şevval 1324 (1 Aralık 1906) tarihli yazı ile bildirmiştir.[547]

Yukarıda ifade olunan hususlar Ankara Sancak merkezi ve sancağa bağlı kazalardaki rüşdiye mektepleri hakkında genel bilgilerdir. Hepsi aktif şekilde bulunan bu mektepler aşağıda ayrı ayrı başlıklar altında ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Erkek Rüşdiye Mektepleri

3.3.1.1. Ankara Rüşdiye Mektebi

II. Mahmud döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde rüşdiyelerin geliştirilmesi, çoğaltılması ve yeni sistemde eğitime geçilmesi için somut adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 1847 yılında İstanbul'da beş tane rüşdiye mektebi açılırken İstanbul haricinde ise 1853 yılında çıkarılan padişah iradesiyle yirmi beş vilâyette peyderpey rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır. Bu rüşdiyelerin açılmasına 1856 yılında başlanılmıştır.[548] Rüşdiye mektebinin açılacağı yirmibeş vilâyetten biri de Ankara Vilâyet merkezidir. Ancak bu vilâyet merkezi yerine Yozgat Sancağı'nda 1856 yılında bir rüşdiye açılmıştır.[549]

Ankara Vilâyet merkezinde bir rüşdiye mektebi olmaması buradaki çocukların rüşdiye eğitiminden mahrum kalmalarına neden olmuştur. Bu olumsuz durumun engellenmesi için Ankara Vilâyet İdaresi, Ankara'da rüşdiye mektebi açma

[546] BOA, MF. İBT.209/1 04/Ca/1326 (4 Haziran 1908).
[547] BOA, MF. İBT. 184/16, 19/L/1324 (6 Aralık 1906).
[548] Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde…", s.73-76.
[549] BOA A. MKT. MVL 79/25, 22/B/1272 (29 Mart 1856); İ.MVL. 350/15268-07/B/1272 (14 Mart 1856); Geniş bilgi için bkz. Hatip Yıldız, Abdullah Cengiz, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Bozok (Yozgat) Sancağı'nda Açılan Rüşdiye Mekteplerinin Durumu" **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:19, Diyarbakır 2017.

girişimlerinde bulunmuştur. Bunun için Ankara halkından toplanan 28.000 kuruşa bir hâne satın alınmıştır. Rüşdiye mektebinde eğitim-öğretimin düzenli yapılabilmesi için gerekli levâzımat dahi Ankara halkı tarafından tedarik edilmiştir. Ankara Vilâyet İdaresi, Ankara'da halkın gayretleriyle açılmış olan rüşdiye mektebine muallim tayin edilmesi için Maârif Nezâreti'ne mazbata göndermiştir. Maârif Nezâreti, Ankara'daki rüşdiye mektebine muallim-i evvelin ancak birkaç sene sonra gönderilebileceği, bu yüzden rüşdiye mektebinde eğitimin hemen başlaması için Ankara'da bir muallim-i sani ile bevvabın seçilmesini ve bu kişilerin isimlerinin tarafına bildirilmesini Ankara Vilâyet İdaresi'nden istemiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, tecrübeli, kendini iyi yetiştirmiş ve örnek el yazısı güzel olan Hisarlı Mustafa Efendi'nin muallim-i sani görevine, Masum Efendi'yi ise bevvab görevine uygun görmüş ve bu isimleri Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, muallim-i sani görevine aylık 400 kuruş maaşla Hisarlı Mustafa Efendi'nin, bevvab görevine aylık 100 kuruş maaşla Masum Efendi'nin tayin edilmesini uygun görmüştür. Mektebin giderlerine de yıllık 2000 kuruş tahsis edilmiş ve böylece Ankara'da rüşdiye mektebi 7 Safer 1282 (2 Temmuz 1865) tarihli padişah iradesiyle açılmıştır.[550]

Ankara Rüşdiye Mektebi 1865 yılından 1867 yılına kadar muallim-i sani ile idâre olunmuştur. Ancak mektepte eğitim görmek isteyen talebe sayısında artış olunca mektep artık muallim-i sani ile idâre edilemez hale gelmiştir. [551] Mektepte muallim-i saninin görevini kolaylaştırmak amacıyla Beşiktaş Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Halil Efendi 1 Şaban 1284 (28 Kasım 1867) yılında Ankara Rüşdiye Mektebi muallim-i evvel görevine aylık 750 kuruş maaşla tayin edilmiştir.[552] Halil Efendi muallim-i evvel görevini iki yıl[553] yaptıktan sonra Ankara Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine İbrahim Muti Efendi tayin edilmiştir. İbrahim Muti Efendi, yirmi yıla yakın mezkûr görevini ciddi bir şekilde yapmış ve bu yüzden Ankara halkı tarafından sevilmiştir. Ankara Vilâyet Meclisi, İbrahim Muti Efendi'nin Ankara Rüşdiye Mektebi'ndeki gayret ve çabasını takdirle karşılamış ve *Ruûs-ı Hümâyun* ile ödüllendirilmesi için 4 Rebiyülahir 1308 (17 Kasım 1890) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.

[550] BOA, İ.MVL. 544/24474, 3/Ş/1282 (22 Aralık 1865).
[551] BOA, İ.MVL. 582/26150, 15/Ş/1284 (12 Aralık 1867).
[552] BOA, A.}MKT. MHM. 396/56, 21/Ş/1284 (9 Aralık 1867).
[553] Devlet Salnamesi, H.1285 s.96;H.1286, s.117.

İbrahim Muti Efendi'nin *Ruûs-ı Hümâyun* ile taltifi durumu Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve kabul edilmiştir.[554]

Açılmasından itibaren Ankara Rüşdiye Mektebi'nin binası yaklaşık yirmi yıl herhangi bir tamir görmemiş zamanla kötü bir duruma gelmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, masrafları Maârif Sandığı'ndan karşılanmak üzere rüşdiye mektebini tamir ettirmiştir. Buna göre;

-Rüşdiye mektep binasının duvarları kara çamurla sıvalı ve görünüşü adeta yangın yerinden çıkmış bir halde iken binanın dört tarafı beyaz kireç ile sıvanmıştır.

-Pencerelerin çevresi ile zeminden altmış sekiz cm yukarısı mavi boya renk ile boyanmıştır.

-Mektep kapısının iki tarafına iki adet büyük fener ve kapının ortasında "Mekteb-i Rüşdiye-i Hayriye" yazılı bir levha asılmıştır.

-Rüşdiye Mektebinin avlusu güzel bir şekilde tanzim edilmiştir. Mektebin havlusunda orta yerde uygunsuz bir tarzda bulunan çeşme, havlunun ilerisindeki bahçeye alınmıştır. Çeşmenin üzeri güzel taşlarla kaplanılarak çeşme kullanılır hale getirilmiştir.

-Mektebin bahçesini çevreleyen parmaklıklar da güzel bir şekilde boyanmıştır.

-Binanın alt kısmında teneffüs ve yemek odası için ayrılmış bir koğuş, alt kattan üst kata merdiven vasıtasıyla çıkıldığında büyük bir salon ve bu büyük salondan diğer odalara kapıları açılan bir kahve ocağı ve iç içe kapılarla girilen iki koğuş bulunmaktaydı. Bu iki koğuş içinde muallim-i evvel ve sanilerinin ders vereceği iki oda ve misafirler için bir oda yer almaktaydı. Rüşdiye binasında alt ve üst kat olmak üzere yedi tane oda bulunmaktaydı. Bu yedi tane odalardan biri, birinci sınıf ve ikinci sınıf, diğer ise üçüncü sınıf ve dördüncü sınıf talebelerine tahsis edilmiştir. Bu sınıflar içerisine her talebe için her biri birbirinden gerekli uzaklıkta ve mavi boya ile

[554] BOA, MF. MKT. 123/109, 21/R/1308 (4 Aralık 1890).

boyanmış sıralar konulmuş ve bu sıralar üzerine talebeler için yazı hokkası bırakılmıştır.

-Muallim-i evvelin ders anlattığı sınıfın ortasında yer alan masaya yeşil örtülü masa ve üzerine de kare süslü bir vazo konulmuştur. Sınıfın duvarlarına karşılıklı olarak Asya ve Avrupa haritaları, ağırlık ve ölçü birimlerini gösteren tablo asılmıştır. Misafir odasına da Asya ve Afrika haritaları asılmış ve mektep binasının içerisi de rengârenk boyanmıştır.

Ankara Rüşdiye Mektebi'ne yapılan gerekli tamirlerden sonra mektebin açılışı 5 Muharrem 1302 (25 Ekim 1884) Pazar günü gerçekleştirilmiştir. Resmi açılış merasimine Ankara Valisi Hüsni Bey adına Mektubi Bey, Adliye Müfettişi Şükrü Efendi, Defterdar, Aşar Nâzırı, memurlar, ulema ve Ankara halkı katılmış ve davetlilere çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Ankara Müftüsü İsmail Hakkı Efendi tarafından güzel bir dua edilmiştir. Duanın ardından Ankara Valisi Hüsnü Bey'in adına Mektubi Bey ve Adliye Müfettişi Şükrü Efendiler[555] birer nutuk okumuşlardır. Rüşdiye

[555] Asar-ı beşeriyede payidar olacak bir şey var ise o da nef-i nas ile hayr-i nas olmak şerefidir.
O şeref dahi esbab-ı müntehibesi itibariyle muhtelif yani asardan müessere istidlal suretiyle derecati mütefavittir. Bu şerefin kısm-ı azamı ise menfaat-ı (silik) hidmetle kaim ve o hidmet-i hadimin namıyla beraber bir asar-ı daimidir. Bu sözlerden muradım veli-i ni'met bi-minnetimiz şevketmeab efendimiz hazretlerinin nazar-ı kimya asar-ı-ı hümâyunları intişaz-ı ulûm ve maârife matuf-ı efkâr mukaddese-i mulükâneleri daima saâdet ve selâmet devlet ve millete masruf olduğundan yenabi' maârif ve fünûn olan mekatib-i aliyeyi deracat-ı muhtelife üzere her yerde tesis ve küşad ve esbab-ı talim ve talimi tahiyye ve teshil buyurdukları gibi burada da bi'l-umûm ahali enva-i maârifle ziyadar olmak için böyle muntazım ve mükemmel mekatib tesis buyurduklarından kıyamete kadar ibka-ı nam intizam buyurmuşlardır demek isterim. Bu mektebin bu suretle husul-ı şiraze intizamı ve ali vilayet-i aziz paşa hazretlerinin ikdam-ı mahsusları ve saykal-ı ayniye-i maarif denmeğe seza olan Miralay Hüsnü Bey efendinin komisyonu hususa riyaset ve himmetleri vasıtalarıyla olduğundan lisan-ı umumdan olarak kendülerine arz-ı teşekkür olunur. Çünkü Vali paşa hazretlerinin bütün zikr-i fikr ebna-ı vatanın terakkiyatınca bir nice asarı meydana koymakla ibka-ı yenganeme muafık olmaktan ibarettir. Şurası cay-ı dikkattir ki Ankara şehri vaktiyle sahib-i futuvi Ankaravi Mehmed Efendi gibi fazl bir şeyhül-islamı yetişdirmiş bir şehr-i şehir iken sad hayfaki avarız künye ile ulûm ve maârife arız olan inkıraz hasebiyle bu günkü günde memlekette bulunan mekatib-i ibtidaiye muallimleri başka bir yere gidecek olsa yerlerine adam koymak müşkilate uğramışdır. Biz bu mekatibin tesisinden mukaddem köy odaları gibi hücrelerde kuru hasır odasından oturarak ve üstüne cağız(?) deyu toprak mangaldaki kömürleri üfürerek ve üşiyerek titreyerek tahsil etmişdik. Ol-vakt mekatib-i ibtidaiye hevacelerinin sermayesi de yalnız ilm-hal ve tecvidden ve gayet mafi elbab demekden ibaret idi. Hal bu merkezde iken biz o mekteblerde okuyarak medrese çıktık. Şimdiki halde saye hazret padişahide mekatib-i ibtidâîye mükemmel dershaneler hükmünde her ciheti muntazım ve mutantan ve usul-ı tedris ve tedarüs pek mükemmel ve heyet-i talimiye (silik) zi-fünundan mürekkeb bulunduğundan sizleri biz nasıl gıpta etmeyelim. Efendiler siz hakikata bahtiyarsınız ki böyle mahyi mülkü millet bir velinimeti bı minnetin saye şâhânelerinde enva-ı maarifle tezyin-i zat ve sıfat etmeğe muafık olduğunuz bu cihetlerle mütehattım rikab-ı umum olan davat efzayiş ömr-u şevket mülukaneye evkat-ı hamsede mevazibet-i lazime-i uhde ubudiyet ve

Mektebi talebelerinden zengin olanlar kendi kesesinden, fakir olanlar içinse masrafı Maârif Müdürlüğü tarafından karşılanmak üzere aynı renk ve şekilde olmak üzere güzel elbiseler diktirilmiştir. Diktirilen bu yeni elbiseler talebeler tarafından giyilmiş ve bu talebeler mektebin salonunda hazır bulunmuşlardır. Nutukların ardından talebeler hep bir ağızdan "*Padişahım Çok Yaşa*" diye nida etmiş ve böylece açılış programı sona ermiştir.[556]

Ankara Rüşdiye Mektebi talebesinin imtihan merasimi ise 29 Şevval 1304 (21 Temmuz 1887) Perşembe günü hükümet memurları, ulema ve Ankara halkının katılımıyla yapılmıştır. İmtihan esnasında eğitimini başarıyla tamamlayıp dördüncü sınıfa geçen talebelere mezun belgeleri takdim edilmiştir. Güzel bir nutuk okunduktan sonra imtihan merasimine katılanlar ve talebeler hep bir ağızdan "*Padişahım Çok Yaşa*" diye nida etmiştir. Muallim-i evvel İbrahim Muti Efendi, güzel bir dua etmiş ve ardından imtihan merasimi son bulmuştur.[557] Ankara Rüşdiye Mektebi talebesinin imtihanları 22 Zilkade 1305 (31 Temmuz 1888) Salı günü mektep binasında yapılmıştır. İmtihan merasimine Ankara Vali vekili Hâkim Efendi, askerîye, mülkiye memurları, ulema ve ahali katılmışlardır. İmtihanın ardından Miralay Ali Şevki Bey'in oğlu Sofi Efendi tarafından nutuk okunmuş ve talebelere taltifname verilmiştir. Mektepteki muallimler, mektepte gösterdikleri üstün gayretlerinden dolayı takdirle karşılanmıştır. Güzel bir duanın ardından imtihan merasimi son bulmuştur.[558] Ankara Rüşdiye Mektebi talebelerinin resmi imtihanları 18 Zilkade 1306 (16 Temmuz 1889) Salı günü yapılmış ve resmi merasime Ankara Valisi, Askerî Kumandanı Ali Rıza Paşa, Aşar Memuru Mecib Beyefendi, sair memurlar ve ahali katılmışlardır. İmtihan merasiminde Haymana Mal Müdürü Rahmi Bey'in oğlu ve Ankara Rüşdiye Mektebi

şükraniyettir. Bu niam-ı celileye nailiyetinizden dolayı sürur-u umumi ile sizleri tebrik etmekle hatm-i kelam ederim. (Ankara Vilâyet Gazetesi No:600)

[556] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 600.

[557] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 708.

[558] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 737.

talebelerinden Nihad Bey nutuk okumuşlardır.[559] Ardından şeyhlerden Hacı Ahmed Efendi, güzel bir dua okumuş ve imtihan merasimi son bulmuştur.[560]

Ankara Rüşdiye Mektebi için gerekli; 30 adet Resail-i Ahlak, 30 adet Dürr-i Yekta, 30 adet Emsile, 20 adet Evamil, 20 adet Maksud, 25 adet Tahsisü'l-Hükema, 30 adet Talimü'l Farisi, 30 adet… olmak üzere 215 adet kitap ve risale posta yoluyla 15 Receb 1291 (28 Ağustos 1874) yılında Maârif Kütüphanesi'nden Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.[561] Yine Maârif Kütüphanesi'nden, Ankara Rüşdiye Mektebi talebesi için on altışar adet Risale-i sülüs, Gülistan ve Tarih-i Osmani ile otuzar adet Bina ve Dürr-i Yekta kitapları posta yoluyla 3 Zilhicce 1291 (11 Ocak 1875) Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.[562]

Tablo 31:Ankara Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Bevvab	Talebe Mevcudu
1865[563]	Bu mektebin muallim-i evveli tayin olana kadar muallim-i sani idâre edilmektedir.	Mustafa Efendi[564]	---	---	---
1866[565]	Bu mektebin muallim-i evveli tayin olana kadar	Mustafa Efendi	---	---	---

[559] Cenâb-ı rabbi'l müteal hazretleri veli-i nimet bi-minne padişahımız efendimiz hazretlerini mâ tetabi' el-eyyâm erike'i saltanat-ı seniyyelerinde da'im buyursun. Mes'adet-ı celile varidat-ı mahsusa seniyeleri olmak üzere her tarafça neşr-i envar ulum-ı maarif hakkında ikdamat-ı mütevelliye padişahının semerat-ı faaliyesi her gün için zahir olmaktadır. Şöyle ki a'bâ ve vicdanımızın hezar zahmet ve meşakkatle kesb-i tahsiline sa'y bi-şümar eyledikleri ulûm-ı maârif daha ziyade suret-i mükemmelede olmak üzere iş bu mekteb feyz-i meksebde kemal-i yüsr ve suhuletle tahsil kılınmakta olduğundan sınıf-ı şakirdan ne vechle arz-ı şükr ve mahmedet edeceğimizi bilemez iken mahza cümlemizi tahsil-i ulum ve maarife bir kat daha teşrik-i mesai vakıa kemteranemizi takdir-i maksad hayr mirsadıyla latifen ve tenzilen mektebimizi teşrif ve imtihanımızı istima' rağbetle kalblerimizi tesrir buyuran "Devletlû Abidin Paşa" hazretleriyle hüzar-ı kiram hazeratına ve nice senelerdir halka bend tedrisi olduğumuz hevace efendilerimize ciddi memnuniyetimizi samimi teşekküratımızı arz ile beraber saye maarif vaye cenab-ı padişahide iş bu darü'l-feyz ma'rifetin daha bizim gibi nice enba-i taat bais füyüzat necatı olması iltafı-ı ilahiden temenni eder ve vird-i zeban masaddakatımız olan " Padişahım Çok Yaşa" duasıyla hatm-i güftar eyleriz. Bende Nihad (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 784)

[560] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 784.

[561] BOA, MF. MKT. 19/130, 15/B/1291 (28 Ağustos 1874).

[562] BOA, MF. MKT. 24/14, 3/Z/1291 (11 Ocak 1875).

[563] BOA, İ.MVL. 544/24474, 3/Ş/1282 (22 Aralık 1865).

[564] BOA, İ.MVL. 544/24474, 3/Ş/1282 (22 Aralık 1865).

[565] BOA, İ.MVL. 544/24474, 3/Ş/1282 (22 Aralık 1865).

	muallim-i sani idâre edilmektedir.				
1867[566]	Bu mektebin muallim-i evveli tayin olana kadar muallim-i sani idâre edilmektedir.	Mustafa Efendi	---	---	---
1868[567]	Halil Efendi	Mustafa Efendi	---	---	---
1869[568]	Halil Efendi	Mustafa Efendi	---	---	---
1870[569]	İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	---	---	---
1871[570]	İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	---	---	120
1872[571]	İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	---	---	---
1873[572]	İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	---	---	106
1874[573]	İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	---	---	106
1875[574]	İbrahim Efendi	Mustafa Hilmi Efendi			106
1876[575]	İbrahim Efendi	Mustafa Hilmi Efendi	Hamid Ziya Efendi	Şahabeddin Ağa	106
1877[576]	İbrahim Efendi				
1878[577]	İbrahim Efendi	Mustafa Hilmi Efendi	Ahmed Ziya Efendi	Şahabeddin Ağa	92
1881[578]	İbrahim Efendi				---
1882[579]	İbrahim Efendi	Mustafa Hilmi Efendi	Ahmed Ziya Efendi	Şahabeddin Ağa	---

[566] Devlet Salnamesi, H. 1284, s. 86.
[567] Devlet Salnamesi, H. 1285, s.96.
[568] Devlet Salnamesi, H. 1286, s.117.
[569] Devlet Salnamesi, H. 1287, s.127.
[570] Devlet Salnamesi, H. 1288, s.140; H. 1288, s.82.
[571] Devlet Salnamesi, H. 1289, s.227; H. 1289, s.85.
[572] Devlet Salnamesi, H. 1290, s.210; H. 1290, s.90.
[573] Devlet Salnamesi, H. 1291, s.216; H. 1291, s.85.
[574] Devlet Salnamesi, H. 1292, s.155.
[575] Devlet Salnamesi, H. 1293, s.158; H. 1293, s. 102.
[576] Devlet Salnamesi, H. 1294, s.531.
[577] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1295, S. 65.
[578] Devlet Salnamesi, H. 1298, s.281.
[579] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1299, s.91.

1883[580]	İbrahim Efendi	Mustafa Hilmi Efendi	Ahmed Ziya Efendi	Masum Efendi	---

3.3.1.2. Ankara Hamidiye Rüşdiye Mektebi

Hamidiye Medresesi dâhilinde dârülmuallimîn, ibtidâî ve kız rüşdiye mekteplerinin yanında erkek çocuklar için de rüşdiye mektebi 1888 yılında açılmıştır. Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu tarafından erkek rüşdiye mektebinin ders programı hazırlanmıştır.

Tablo 32: Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu tarafından Erkek Rüşdiye Mektebi için hazırlanan Ders Programı[581]

Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene
Sarf-ı Arabi	Sarf ve Nahv-ı Arabi	Tarih	Cebir-i Adi
Farisi	Gülistan	Nahv-i Arabi ve Tatbikat	Belagat
Akaid-i Diniye	Coğrafya	Gülistan	Muhatasar…
Hesab	Hesab	Kavaid-i Osmani Ve Tatbikat	Arabi Mantık
Tarih	Kavaid-i Osmani	Cebir-i Adi	Usul Defteri
Coğrafya	Usul-ı İmla	Coğrafya-ı Osmani	Gülistan
Kavaid-i Osmani	Tarih	Hendese	Muhtasar Tarih
Usul-ı İmla	Fransızca	Hıfzü's-Sıhha	Fransızca
Kısas-ı Enbiya	Hüsn-i Hatt	Fransızca	Resim
Fransızca	Hüsn-i Hatt ve Fransevi		Jimnastik
Hüsn-i Hatt	Jimnastik		
Jimnastik			

Hamidiye Medresesi İdare Komisyonu, Hamidiye Rüşdiye Mektebi'nde öğrenim görecek talebelerin ders programının, askerî rüşdiye mektebi ders düzeyinde olduğunu ve bu sayede mektepten mezun olacak talebelerin aldıkları mezun belgesiyle yüksekokullara kabul edilebileceğini öngörmüştür. Bu yüzden Ankara Valisi Abidin Paşa, Hamidiye Medresesi dâhilinde rüşdiye mektebinin açılması için 24 Rebiyülevvel 1306 (28 Kasım 1888) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Hamidiye Medresesi dâhilinde rüşdiye mektebi kısmının açılmasını uygun görmüş ancak rüşdiye mektebinden mezun olan talebelerin yüksekokullara gitmeden önce idâdî mektebinde eğitim görmesi ve oradan aldığı mezun belgesi ile yüksekokullara

[580] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1300, s. 87.
[581] BOA, MF. MKT.106/85, 29/Ca/1306 (31 Ocak 1889).

gidebileceğine dair kararını 29 Cemaziyelahir (2 Mart 1889) tarihli yazı ile Hamidiye Maârif İdare Komisyonu'na bildirmiştir.[582]

Hamidiye Rüşdiye Mektebi'nin 1894-1895 eğitim-öğretim sonunda resmi imtihanı 1895 yılının temmuz ayında yapılmıştır. Bu imtihan sonucunda mezun olan talebelerden idâdî mektebine nakledilecek olan talebelerin isimleri ve dereceleri Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[583]

Tablo 33: Hamidiye Rüşdiye Mektebi'nden Mezun Olan Talebeler ve Dereceleri

Talebenin Adı	**Derecesi**	**Talebenin Adı**	**Derecesi**
Şakir Efendi	âli'ül-âlâ	Nuri Efendi	âlî
Hasan Efendi	âli'ül-âlâ	Şükri Efendi	âlî
Lütfullah Efendi	âli'ül-âlâ	Süleyman Efendi	âlî
Ahmed Efendi	âli'ül-âlâ	Halid Efendi	vasat
İbrahim Efendi	âli'ül-âlâ	Yusuf Efendi	vasat
Hasan Efendi	âli'ül-âlâ	Nazif Efendi	vasat
Hüseyin Efendi	âlî	Ali Efendi	vasat
Yusuf Efendi	âlî	Mustafa Efendi	vasat
Mehmed Efendi	âlî	Refet Efendi	vasat
Hüseyin Efendi	âlî		

1890-1891 yılı vilâyet salnamesi kaydına göre mektepte öğrenim gören talebe sayısı 120'dir.[584]

Hamidiye Rüşdiye Mektebi için bir kıta Dünya Küresi ve Beş Kıta (Kıtaat-ı Hamse) haritalarına ihtiyaç olmuş ve Ankara Valisi, gerekli malzemelerin Maârif Nezâreti'nden gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, Kıtaatı Hamse haritasını posta yoluyla 14 Muharrem 1307 (10 Eylül 1889) tarihinde göndermiştir.[585]

3.3.1.3. Ayaş Rüşdiye Mektebi

Ayaş Kazası'nda rüşdiye mektebi Ayaş halkının yardımlarıyla yapılmış ve 24 Haziran 1868 tarihinde açılmıştır. Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin yapımında yardımda

[582] BOA, MF. MKT.106/85, 29/Ca/1306 (31 Ocak 1889).
[583] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1029.
[584] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s. 108-109.
[585] BOA, MF. MKT. 112/44, 13/M/1307 (9 Eylül 1889).

bulunanlar takdirle karşılanmış ve bu kişilerin isimleri Takvim-i Vakayi Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[586]

Ayaş Rüşdiye Mektebi binasının zamanla bakımı/tamiri yapılmadığından bina eğitim verecek durumdan çıkmıştır. Rüşdiyenin tamir ve bakımı için Ayaş halkı tarafından Ayaş Kaymakamlığı'na dilekçe verilmiş ise de bir netice alınamamıştır.[587] Ancak daha sonra Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde yeniden eğitim yapılabilmesi için Ayaş Kaymakamı Mustafa Tevfik Bey ile Ayaş Mal Müdürü Hacı Hasan Efendi başkanlığında bir komisyon[588] oluşturulmuştur. Komisyon tarafından yapılan çalışmalar sayesinde mektebin inşaatı için Ayaş halkından para toplanılmış ve ağaç, tahta gibi gerekli malzemeler tedarik edilmiştir. Ayaş Belediyesi, rüşdiye mektebi bitişiğindeki arsayı, yeniden yapılacak olan rüşdiye için meccanen (karşılıksız) vermiştir. Böylece iki arsa birleştirilerek 10 Ekim 1892 yılında Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin yeniden yapılmasına başlanılmıştır.[589]

Ayaş Rüşdiye Mektebi, dört aylık bir zamanda[590] 20,000 kuruş masrafla[591] tamamlanmış ve 11 Şaban 1310 (28 Şubat 1893) Pazar günü Ayaş Kaymakamı, memurlar, ulema, eşraf ve halkın katımıyla mektebin açılışı yapılmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin açılışını 26 Şaban 1310 (15 Mart 1893) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne bildirmiştir. Rüşdiye mektebinin yapımında Ayaş halkının gösterdiği gayret ve yardımlar Maârif Nezâreti'nce takdirle karşılanmış[592] ve bu durum gazetelerde neşir edilmesi için matbuat idâresine gönderilmiştir.[593]

Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin 1868 yılında açılmasının ardından mektebe muallim-i evvel olarak aylık 625 kuruş maaşla Ali Efendi tayin edilmiştir. Ali Efendi

[586] BOA, İ.ŞD. 5/280, 2/Ra/1285 (23 Haziran 1868); Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.
[587] BOA, MF. MKT. 154/54, 26/R/1310 (17 Kasım 1892).
[588] Komisyon tarafından mektep binası çok eski olduğundan binayı tamir etmek yerine yeni bir bina yapılması daha makul görülmüştür.
[589] BOA, MF. MKT. 154/54; Ankara Vilâyet Gazetesi, No:921.
[590] BOA, MF. MKT. 166/73, 10/L/1310 (27 Nisan 1893).
[591] Maârif Salnamesi, H.1317: 968-969
[592] BOA, MF. MKT. 166/73, 10/L/1310 (27 Nisan 1893).
[593] BOA, MF. MKT. 166/79, 10/L/1310 (27 Nisan 1893).

yirmi iki sene mektepte görev yaptıktan sonra 22 Cemaziyelahir 1307 (13 Şubat 1890) yılında vefat etmiştir.[594] Ali Efendi'den sonra muallim-i evvel görevine Abdulkadir Efendi tayin edilmiştir. Abdulkadir Efendi, muallim-i evvel görevine geldikten bir yıl sonra Ayaş Kazası'nın havasıyla imtizaç edemediğinden havası ferah ve güzel olan Bolu Sancağı'nın Mudurnu Kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayinini istemiştir. Ancak Mudurnu Kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i evvel görevine daha önce birinin tayin edildiğinden Abdulkadir Efendi'nin bu isteğini reddedilmiştir. Bunun üzerine Abdulkadir Efendi, muallim-i evvel görevini 1896 yılına kadar sürdürmüştür.[595] Abdulkadir Efendi, Ayaş Kazası'nın havasına uyum sağlayamamasının haricinde kazada bulunan ulema ile de bazı sıkıntılar yaşamıştır. Bu yüzden Abdulkadir Efendi, 1896 yılında Nallıhan Kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mahmud Niyazi Efendi ile becayiş edilmiştir.[596] Abdulkadir Efendi, Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nde de iki yıl görev yapmış ve 30 Muharrem 1316 (20 Haziran 1898) yılında Beypazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli görevine tayin edilmiştir.[597]

Ayaş Kazası'ndaki halk, Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine becayiş yoluyla tayin olunan Mahmud Niyazi Efendi'nin görev yerine hemen gelmediğini bu yüzden talebelerin eğitimden geri kaldıklarına dair şikâyet dilekçesini Ayaş Kazası Kaymakamlığı'na bildirmiş ve bu dilekçe Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, 29 Şaban 1314 (2 Şubat 1897) tarihli yazısıyla: "İlgili muallimin görev yerine hemen gitmezse istifa etmiş sayılacağını ve yerine başka birinin tayin edileceğini" bildirmiştir.[598] Bunun üzerine Mahmud Niyazi Efendi, Ayaş Kazası'na gelerek muallim-i evvelliği görevine 9 Şevval 1314 (13 Mart 1897) yılında başlamıştır.[599] Ancak Mahmud Niyazi Efendi mezkûr görevde bir sene kaldıktan sonra yerine Ahmed Şefik Efendi tayin edilmiştir. Ahmed Şefik Efendi, Ayaş Kazası rüşdiye mektebi muallim-i evvelliği görevine aylık 500 kuruş maaşla 1898 yılında başlamış ve daha sonra muallim görevinin yanında kazada bulunan ibtidâî mekteplerin eğitim yapısının modernleşmesi, vakıf gelirleri ile avarız

[594] BOA, ŞD, 905/75, 20/Za/1308 (27 Haziran 1891).
[595] BOA, MF. MKT. 128/23, 14/N/1308 (23 Nisan 1891).
[596] BOA, MF. MKT. 345/35, 24/B/1314 (29 Aralık 1896).
[597] BOA, MF. MKT. 402/33, 12/S/1316 (2 Temmuz 1898).
[598] BOA, MF. MKT. 345/35, 24/B/1314 (29 Aralık 1896).
[599] BOA, MF. MKT. 352/57, 21/L 1314 (25 Mart 1897).

akçesi gelirlerin toplanıp merkeze gönderilmesi gibi görevleri de yürütmüştür. Hatta bu görevleri yürüttüğünden dolayı Ahmed Şefik Efendi, Şûrâ-yı Devlet kararıyla ödüllendirilmiştir. Ancak Ahmed Şefik Efendi'nin bu gayret ve başarısını kazadaki bir takım ulemalar kıskanmıştır. Bu yüzden Ahmed Şefik Efendi, muallimlik maaşı, Ayaş Rüşdiye Mektebi'nden 100 kuruş aşağı olan (ileride uygun bir yer açılıncaya kadar) Kalecik Rüşdiye Mektebi muallimi Refet Efendi ile becayişinin yapılmasını istemiştir. Maârif Nezâreti, Ahmed Şefik Efendi'nin becayiş durumunu uygun görmüştür.[600]

Ayaş Rüşdiye Mektebi, eğitime açıldığı 1868 yılından 1871 yılına kadar muallim-i evvel ile idâre edilmiştir. 1871 yılında ise muallim-i evvelin yanına muallim-i sani olarak Mehmed Hilmi Efendi tayin edilmiştir. Mehmed Hilmi Efendi mezkûr görevi üç yıl yaptıktan sonra vefat etmiş ve yerine Hacı Emin Efendi talip olmuştur. Ankara Maârif Müdürlüğü, Hacı Emin Efendi'nin örnek yazısını Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Hacı Emin Efendi'nin el yazısını elverişli bulmamış ve o dönemde Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde kırk-elli talebe[601] öğrenim gördüğünden şimdilik mektebin muallim-i evveliyle idâre edilmesine karar vermiştir.[602] Ancak Hacı Emin Efendi mektebin muallim-i sani görevine 1875 yılında tayin edilmiştir. Diğer taraftan Maârif Nezâreti, Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde aylık 80 kuruş maaşla sülüs muallimliğinde birinin istihdam edileceğini ve bu yüzden örnek sülüs yazısının gönderilmesini 2 Zilhicce 1292 (30 Aralık 1875) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[603] Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde bulunan rika muallimi Ali Rıza Efendi'ye ilaveten sülüs muallimliği görevini de vermiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Ali Efendi'ye ilaveten sülüs muallimliğinin verilmesini uygun görmemiş ve bunun yerine Ayaş Kazası'ndan sülüs yazısı daha güzel olan kişilerin örnek yazılarının gönderilmesini Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[604] Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, sülüs muallimi görevi için birkaç kişinin sülüs yazısı örneğini Maârif Nezâreti'ne göndermiş ve bu sülüs yazıları nezâretçe incelenmiştir. Bu incelemenin ardından Said Efendi'nin

[600] BOA, MF. MKT. 681/2, 27/L/1320 (27 Ocak 1903).
[601] H. 1291 (M.1874), Devlet Salnamesi kayıtlarında ise Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde 42 talebe bulunmaktadır. (Devlet Salnamesi, H. 1291-M.1874, s. 216)
[602] BOA, MF. MKT. 19/83, 17/B/1291 (30 Ağustos 1874).
[603] BOA, MF. MKT. 32/115, 02/Z/1292 (30 Aralık 1875).
[604] BOA, MF. MKT. 35/75, 25/Ra/1293 (20 Nisan 1876).

el yazısı uygun görülerek aylık 50 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Said Efendi'ye verilecek 50 kuruş için ayrıca ödenek tahsis edilmeyeceğini, bu 50 kuruşun mektepte bulunan muallim-i sani Hacı Emin Efendi'nin maaşından ödeneceğini, eğer Hacı Emin Efendi bu durumu/şartı kabul etmezse yerine başka birinin seçileceğini 10 Receb 1293 (1 Ağustos 1876) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[605] Maârif Nezâreti'nden gelen yazı üzerine Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Hacı Emin Efendi maaşından 50 kuruş vermeyi kabul etmiş ve böylece Said Efendi, 1876 yılının Ağustos ayından itibaren sülüs muallimliği görevine başlamıştır.[606]

Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Hacı Emin Efendi 8 Receb 1316 (22 Kasım 1898) yılında Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderdiği yazısıyla: "*Yaklaşık olarak yirmi beş yıldır mektepte görev yaptığını, yaşlılığından ötürü mezkûr görevi artık yürütemeyeceğini ve bu yüzden emekli olmak istediğini, emekli olana kadar yerine gelecek kişiye maaşının bir kısmını verebileceğini"* bildirmiştir. Bunun üzerine mektebin muallim-i sani görevine talip olan Ayaşlı Mahmud Efendi sınava tabi tutulmuştur. Ankara Maârif Müdürlüğü, sınavda başarılı olan Ayaşlı Mahmud Efendi'yi 4 Muharrem 1317 (4 Haziran 1899) tarihinde Hacı Emin Efendi'nin yerine vekâleten tayin etmiştir. Maârif Nezâreti, rüşdiye mektebinde bir muallimin emekli olmadan yerine başkasının başlamasının uygun olmadığını ancak muallim-i sani Hacı Emin Efendi'nin kendi rızasıyla maaşının yarısını emekli olana kadar vermeyi kabul etmesinden dolayı vekâleten tayin edilmesini uygun görmüştür.[607]

Mahmud Efendi vekâleten muallim-i sani görevine getirilmişse de muallim-i sani görevi bir müddet boş kalmıştır. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin muallim-i sani görevine 22 yaşında, iyi ahlak sahibi, Arapça, Farsça, Fransızca, Ermenice yazılarını okuyabilen, Kırşehir ve Ankara idâdî mekteplerinde eğitim görmüş olan Eyüp Sabri Efendi'nin tayin edilmesi için 17 Receb 1320 (20 Ekim 1902) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Eyüp Sabri Efendi'nin idâdî mektebi mezunu olduğu için tayinini uygun görmemiş,

[605] BOA, MF. MKT. 40/99, 10/B/1293 (1 Ağustos 1876).
[606] BOA, MF. MKT. 44/68, 19/L1293 (7 Kasım 1876).
[607] BOA, MF. MKT. 461/53, 12/R/1317 (20 Ağustos 1899).

ancak muallim-i sanilere mahsus olan derslerden imtihan olup başarılı olursa, mezkûr göreve tayin edileceğini, başarısız olursa başkasının seçilmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir. Bunun üzerine Eyüp Sabri Efendi, 9 Zilhicce 1320 (9 Mart 1903) tarihinde Arabi, Farisi, Türkçe, Ulum-ı Diniye, Sünnet, Mekruh, İslâm'ın Şartı, Cuma Namazı, Bayram Namazı, Türkçe, Hesab, Coğrafya, Tarih alanlarında imtihana tabi tutulmuştur. İmtihan evrakları ilgili komisyon tarafından incelenmiş ve muallim-i sani görevi için yeterli olduğu görülmüştür. Böylelikle Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i sani görevine aylık 200 kuruş maaşla 8 Cemaziyelevvel 1321 (2 Ağustos 1903) tarihinde tayin edilmiştir.[608]

Ayrıca Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i salisi Bekir Efendi, aylık 35 kuruş maaşla Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i salis görevinde on yedi yıldır görev yaptığını ancak mezkûr maaşın kendisine yetmediğinden zam yapılmasını istemiştir. Maârif Nezâreti, Bekir Efendi'nin bu isteğini uygun görmüş ve maaşına yeterli derecede zam yapmıştır.[609]

Tablo 34: Ayaş Rüşdiye Mektebi Persone Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Sülüs Muallimi	Bevvab
1869[610]	Ali Efendi	---	---	---	---
1870[611]	Ali Efendi	---	---	---	---
1871[612]	Ali Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	---	---	---
1872[613]	Ali Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	---	---	---
1873[614]	Ali Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	---	---	---
1874[615]	Ali Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	---	---	---
1875[616]	Ali Efendi	---	---	---	---

[608] BOA, MF. MKT. 684/48, 15/Za/1320 (13 Şubat 1903).
[609] BOA, MF. MKT. 312/6, 10/Za/1313 (23 Nisan 1896).
[610] Devlet Salnamesi, H.1286, s.117.
[611] Devlet Salnamesi, H. 1287, s. 127.
[612] Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 140; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1288, s.82.
[613] Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 237; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1289, s.85.
[614] Devlet Salnamesi, H. 1290, s.210; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1290, s.90.
[615] Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 216; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1291, s.85
[616] Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 155.

1876[617]	Ali Efendi	Hacı Emin Efendi	---	---	---
1877[618]	Ali Efendi	---	---	---	---
1878[619]	Ali Efendi	Hacı Emin Efendi	Ali Efendi	---	---
1881[620]	Ali Efendi	---	---	---	---
1882[621]	Ali Efendi	Hacı Emin Efendi	Ali Efendi	Said Efendi	Masum Efendi
1883[622]	---	Hacı Emin Efendi	Ali Efendi	Said Efendi	Hacı Mehmed Ağa
1890/1891[623]	Abdulkadir Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1894[624]	Abdulkadir Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1898[625]	Mahmud Niyazi Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	---	---
1899[626]	Ahmed Şefik Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1900[627]	Ahmed Şefik Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1901[628]	Nuri Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1902[629]	Nuri Efendi	Hacı Emin Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	İbrahim Ağa
1903[630]	Refet Efendi	Eyüb Efendi	Hakkı Efendi	Said Efendi	---
1905[631]	Refet Efendi	Eyüb Efendi	Hakkı Efendi	Münir Efendi	İbrahim Ağa
1907[632]	Refet Efendi	Eyüb Sabri Efendi	Hakkı Efendi	Münir Efendi	İbrahim Ağa
1908[633]	Refet Efendi	Eyüp Sabri Efendi	Hakkı Efendi	Munir Efendi	İbrahim Ağa
1909[634]	Refet Efendi	Eyüp Sabri Efendi	Hakkı Efendi	---	İbrahim Ağa

[617] Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 158; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1293, s.102.
[618] Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 531.
[619] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1295, s.65.
[620] Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 281.
[621] Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 273; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1299, s.91.
[622] Devlet Salnamesi, H.1300, s.208; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1300, s.87.
[623] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 115.
[624] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1311, s.125
[625] Maârif Salnamesi, H. 1316, s.852.
[626] Maârif Salnamesi, H.1317, s.950.
[627] Maârif Salnamesi, H. 1318, s.1059; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1318, s.107.
[628] Maârif Salnamesi, H.1319, s.380.
[629] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.90.
[630] Maârif Salnamesi, H.1321, s.346.
[631] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[632] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325, s.94.
[633] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[634] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/R/1327 (2 Mayıs 1909).

Ayaş Rüşdiye Mektebi, eğitime açılmasının ardından farklı zamanlarda tamiratlardan geçirilmiştir. Buna göre, Ayaş Kazası'nda kaymakam başkanlığında oluşturulan komisyon ve halkın yardımlarıyla rüşdiye mektebi yeniden inşa edilmişse de mektebin alt katı, yapım anında tamamlanamadan eğitime açılmıştır. Mektebin yarı başlı bir halde bulunması kaza halkının yaptığı yardım ve fedakârlıkların zaman geçtikçe zayi olmasına neden olacaktır. Bu sebeple Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebe yapılan masrafların zayi olmaması için -az bir masraf karşılığında- mektebin alt katının inşaatı tamamlanarak eğitime açılmasını 1896 tarihli yazı ile Ayaş Kaymakamlığı'ndan istemiştir.[635]

1904 yılına gelindiğinde Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin bazı kısımları tamiri gerekmiştir. Bunun için Ayaş Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli, mektepte tamir edilmesi gereken yerleri tespit etmiş ve bunun için mazbata hazırlamıştır. Buna göre;

- Mektebin muallim-i evvel ve sani odalarıyla büyük salonun taşlı kireç ile badana edilmesi,
- Talebelere mahsus sınıfların sıvaları döküldüğünden odaların sıvanarak badana edilmesi,
- Mektepte bulunan rahlelerin kapaklarına çengel ve düğme yaptırmanın yanında kapaksız rahlelere kapak yaptırılması,
- Mektep için rakam tahtası yaptırılması ve bu rakam tahtası ile rahnelerin siyah yağlı boya ile boyanması,
- Bevvab odasıyla hüsn-i hatt muallimlerine mahsus odaya taban ve sedir çakılması ve yine bu odaların beyaz kireç taşı ile badana yapılması,
- Mektebin dış yüzünün dökülen yerlerin sıvanması ve mektebin dış yüzünün tamamı kireç ile badana yapılması,
- Mektebin kapı cihetindeki duvardan iki metrelik alan ve düz zemin üzerini tahta ile kaplama yapılması,

[635] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1072.

- Mektebin bahçedeki duvarlardan yol üzerinde bulunan duvarın üzerine parmaklık yapılması,
- Mektep bahçesinin ana duvarının kerpiç ile parmaklık boyunda yapılması ve üzerine tuğla konulması,
- Mektebin tuvaletlerinin içi ve dışı siyah sıva ile sıvanması ve üzerine tuğla döşenmesi,
- Mektebin batı cihetindeki ve yol üzerindeki duvarların on araba taş çektirilerek bir kat daha tamir edilmesi,
- Mektebin doğu kısmında damlamakta olan çatının çinko ile kaplanmasıdır.

Bu mazbata Ayaş Kaymakamlığı'na gönderilmiştir. Gerekli incelemelerin ardından mektebin tamirin ihale yoluyla yapılmasına kaymakamlıkça izin verilmiştir. Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin tamir ihalesini alan kişiye ihale bedeli üç taksit şeklinde (*ilk taksiti tamiratın başlangıcında, ikinci taksiti, tamiratın yarısında, üçüncü taksiti ise tamiratın bitiminde*) verilecektir. Böylece Ayaş rüşdiye mektebinin tamiratı için hazırlanılan ihale metni 10 Cemaziyelahir 1322 (22 Ağustos 1904) tarihinde halka açık olarak ilan edilmiştir.

Ayaş Kaymakamlığı ve belediyesinin ortak çalışmasıyla ilan edilen ihaleye 24 Cemaziyelahir 1322 (5 Eylül 1904) tarihinde Emin usta 1410,5 kuruş meblağla talip olmuş ve emr olunduğu vakit inşaata başlayacağını bildirmiştir. Müteahhit Emin ustadan başkası başvuru yapmadığından Ayaş Kaymakamı tarafından mektebin tamir ihalesi askıya alınmıştır. Ancak 25 Cemaziyelahir 1322 (6 Eylül 1904) yılında müteahhit Tiftikçi oğlu Şakir usta 1342 kuruş bedel ile ihaleye talip olduğunu bildirmiş ve ihale Tiftikçi oğlu Şakir ustaya verilmiştir. Ayaş Kaymakamlığı, mektebin tamiratı için gerekli olan 1342 kuruşun karşılanması için Ankara Maârif Müdürlüğü'ne yazı göndermiştir. Ancak Ankara Maârif Müdürlüğü, Ayaş Rüşdiye Mektebi esasen ahali yardımlarıyla yapılmış olduğundan tamiratının da kaza halkının yardımlarıyla yapılması gerektiğini Ayaş Kaymakamlığı'na bildirmiştir. Ayaş Kaymakamlığı, Ayaş Kazası'ndaki askerî binanın yapımı, Ayaş Redif Taburu'nun eksik kalan demir kap-

kaçaklarının temini, ibtidâî mekteplerinin artırılması gibi birkaç durum Ayaş halkının yardımlarıyla yapılmasından ötürü bu cevabı makul karşılamıştır. Zira bunların yanında bir de rüşdiye mektebinin tamir masraflarının ahali tarafından karşılanmasının ahalinin sırtında büyük bir yük oluşturacağı aşikârdır. Bu yüzden rüşdiye mektebinin tamir masraflarının Maârif namına müsaadesini Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir. Ayaş Kaymakamlığı'nın bu isteği Ankara Vilâyet İdaresi tarafından Maârif Nezâreti'ne 3 Şaban 1322 (13 Ekim 1904) tarihli yazı ile bildirilmiştir. Maârif Nezâreti'nin mimarlığınca yapılan gerekli incelemelerin ardından rüşdiye mektebi için gerekli 1342 kuruşun 1904 yılı inşaat tahsisatından karşılanmasına 9 Zilhicce 1322 (14 Şubat 1905) tarihli yazı ile izin verilmiştir.[636]

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 25. maddesine göre Müslim ve Gayrimüslim rüşdiye mekteplerinde eğitim Eylül ve Temmuz ayları arasında gerçekleştirilmekteydi. Temmuz ayının birinci gününde dersler bittikten sonra temmuz ayının on beşine kadar sınavlara hazırlık için mütalaaya izin verilmekteydi. Bu hazırlık süresi bittikten sonra temmuz ayının on beşinden sonuna kadarki sürede sınavlar yapılmakta ve mektepler tatil edilmekteydi. Yirmi iki günlük tatilin sonunda Ağustos ayının yirmi üçünde mektepler tekrar eğitime açılmaktaydı. Müslim rüşdiye mektepleri, Ramazan ayının üçüncü haftasının sonundan Şevval ayının birinci haftasının sonuna kadar ve Kurban bayramında bir hafta süreyle tatil edilirdi. Bu günler ve Cuma günleri haricinde tatil yapılması yasaktı. Gayrimüslim mektepler ise kendi bayram ve özel aylarında tatil yapmaktaydı. Cülûs-ı hümâyun günleri ise tüm rüşdiye mekteplerinin resmi tatilleriydi.[637] Bu çerçevede, Ayaş Rüşdiye Mektebi talebelerinin de umûmî sınavlarının yapıldığı Ankara Vilâyet Gazetesi aracılığıyla ilan edildiği görülmektedir.

Bu kurumdaki eğitime baktığımızda Ayaş Kazası Rüşdiye Mektebi muallimi Ali Efendi mektepteki görevini ifa ederken asla kusur etmemiş ve vakit buldukça kış günlerinde bile mektebin yetenekli on talebesine eğitim vermiştir. Rüşdiye mektebinde eğitim dönemini tamamlayan bu on talebelerin imtihan merasimi pek çok ulema ve

[636]BOA, MF. MKT. 830/64, 02/Z/1322 (7 Şubat 1905).
[637] Düstûr, Birinci Tertip, c.II, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 188-189.

kaza ahalisinin katılımıyla yapılmıştır. İmtihanın sonunda mektep muallimi Ali Efendi tarafından başarılı olan on talebeye mezuniyet belgesi verilmiştir.[638]

Bu mektebin çeşitli dönemlerde umumî imtihanları aşağıda yer almıştır. Buna göre Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin 1894-1895 yılı eğitim-öğretim sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve bu sınav sonucunda mektepteki otuz dört talebeden beş talebe başarılı olup mektepten mezun olurken yirmi dokuz talebe sınıfta kalmıştır.[639]

1897-1898 yılı eğitim-öğretim sonunda ve 1907-1908 yılında Ayaş Kazası Rüşdiye Mektebi'nin umûmî imtihanları yapılmıştır.[640] Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin 1907-1908 yılı eğitim-öğretim sonunda mülkiye memurları, askerîye, ulema ve mahalli halkın katılımıyla umûmî sınavı yapılmıştır.[641] Bu sınavlar sonucunda birinci sınıfta öğrenim gören 16 talebeden 13'ü bir üst sınıfa geçerken 3'ü geçememiş, ikinci sınıfta öğrenim gören 19 talebeden 11'i bir üst sınıfa geçerken 9'u geçememiş, üçüncü sınıfta öğrenim gören 34 talebeden 16'sı üst sınıfa geçerken 18'i ise geçememiştir.[642] 1908-1909 yılında da Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin umûmî sınavı yapılmıştır. Bu sınav sonunda mektepte öğrenim gören 56 talebeden 6'sı mezun olurken diğerleri bir üst sınıfa geçmiştir.[643]

[638] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 700.
[639] BOA, MF. İST. 1/111, 29/M/1315 (30 Haziran 1897).
[640] BOA, MF. MKT. 410/50, 23/Ra/1316 (11 Ağustos 1898).
[641] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1682.
[642] BOA, MF. İBT. 221/17, 11/M/1327 (2 Şubat 1909).
[643] BOA, MF. İBT. 238/105, 22/B/1327 (9 Ağustos 1909).

Tablo 35:1871-1909 Yılları Arasında Ayaş Rüşdiye Mektebi'nde Bulunan Talebe Sayısı

1871[644]	**1872**[645]	**1873**[646]	**1874**[647]	**1875**[648]	**1876**[649]	**1877**[650]
35[651]	52[652]	53	53[653]	43	43[654]	45
1881[655]	**1882**[656]	**1883**[657]	**1884**[658]	**1885**[659]	**1886**[660]	**1887**[661]
31	22	55	37	41	45	55
1888[662]	**1890/1891**[663]	**1898**[664]	**1899**[665]	**1900**[666]	**1901**[667]	**1902**[668]
33	65	42	35	35	60	60
1903[669]	**1905**[670]	**1907**[671]	**1908**[672]	**1909**[673]		
66	39	39	69	56		

Tablo 35'de görüldüğü gibi Ayaş Rüşdiye Mektebi'nin 1868 yılında açılmasının ardından mektepte öğrenim gören talebe sayısında zamanla artış veya azalma olmuşsa da, mektebin kapatılmasına neden olacak bir seviye görülmemiştir.

644 Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 140.
645 Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 237.
646 Devlet Salnamesi, H. 1290, s.210.
647 Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 216.
648 Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 155.
649 Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 158.
650 Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 531.
651 H. 1288 Ankara Vilâyet Salnamesi'nde talebe sayısı 22'dir.
652 H. 1289 Ankara Vilâyet Salnamesi'nde talebe sayısı 33'dür.
653 H. 1291 Ankara Vilâyet Salnamesi'nde talebe sayısı 33'dür.
654 H. 1291 Ankara Vilâyet Salnamesi'nde talebe sayısı 68'dir.
655 Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 281.
656 Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 273.
657 Devlet Salnamesi, H.1300, s.208.
658 Devlet Salnamesi, H.1301, s.391.
659 Devlet Salnamesi, H. 1302, s.413.
660 Devlet Salnamesi, H.1303, s.335.
661 Devlet Salnamesi, H.1304, s.321.
662 Devlet Salnamesi, H.1305, s.247.
663 Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 115.
664 Maârif Salnamesi, H. 1316, s.852.
665 Maârif Salnamesi, H.1317, s.950.
666 Maârif Salnamesi, H. 1318, s.1059.
667 Maârif Salnamesi, H.1319, s.380.
668 Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.90.
669 Maârif Salnamesi, H.1321, s.346.
670 BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
671 Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325, s.94.
672 BOA, MF. İBT, 221/17, 11/M/1327 (2 Şubat 1909).
673 BOA, MF. İBT. 238/105, 22/B/1327 (9 Ağustos 1909).

3.3.1.4. Beypazarı Rüşdiye Mektebi

Beypazarı Kazası'sında rüşdiye mektebi 1869 yılında açılmıştır.[674] Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin açılmasının ardından mektebe muallim-i evvel olarak Halil Efendi tayin edilmiştir.[675]

Halil Efendi, Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nde yirmi yıla yakın muallim-i evvel görevini ifa ettikten sonra 1890 yılında görevinden ayrılmıştır. Halil Efendi'den sonra Beypazarı Rüşdiye Mektebi altı seneye yakın muallim-i sani ile idâre edilmiştir. Ancak bu süre zarfında muallim-i sani Ömer Hulusi Efendi tek başına mektepte yetersiz/etkisiz olmaya başlamış ve bu yüzden mektepteki talebelerin iyi eğitim alamadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun engellenmesi için Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebe muallim-i evvel tayin edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, Beypazarı Rüşdiye Mektebi'ndeki eğitimin kötüye gitmesinin engellenmesi için muallim-i saniyi azl etmiş ve yerine muallim-i evvelin tayin edilmesini uygun görmüştür. Bunun için de mahallinden uygun birinin mektebe muallim-i evvel olarak seçilmesine dair izin yazısını 14 Muharrem 1314 (25 Haziran 1896) yılında Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir. Bunun üzerine muallim-i evvel görevine Trabzon Vilâyeti Görele Kazası'nın -iki senedir muallim-i evvel görevini yürütmekte- havasıyla uyum sağlayamayan Ahmed Şefik Efendi, tayinini istemiştir. Maârif Nezâreti, Ahmed Şefik Efendi'nin aylık 400 kuruş maaşla Beypazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin muallim-i sanisi Ömer Hulusi Efendi'nin de[676] Adapazarı Rüşdiye Mektebi'ne tayin edilmesine

---

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.

675 Devlet Salnamesi, H. 1287, s. 125.

676 Ömer Hulusi Efendi 20 yıllık muallim-i sanilik görevinin 18 yılını Beypazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğinde bulunmuş ve 13 Mart 1897 yılında İzmid Sancağı dâhilinde Adapazarı Rüşdiye Mektebine tayin edilmiştir. Ömer Hulusi Efendi, 20 yıllık muallim-i sanilik görevinin ilk yılında maaş olarak 13 Kasım 1879- 13 Mart 1880 yılları arası 310 kuruş, 13 Mart 1880- 13 Nisan 1897 yılları arasın 248 kuruş ve son görevi olan Adapazarı Rüşdiye Mektebinde de aylık 200 kuruş maaş almıştır. Ömer Hulusi Efendi'nin Beypazarı'nda aldığı maaş kendisine yeterken Adapazarı'nda aldığı maaş kendisine yetmeyecek hale gelmiştir. Diğer taraftan Ömer Hulusi Efendi görev yeri olan Adapazarı'nın havasına uyum sağlayamadığından, Adapazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i sani görevinde iken aldığı maaşa aile efradının ve kendisinin ihtiyacını karşılayamayacak duruma gelmesinden dolayı 5 Kasım 1899 yılında istifa etmek zorunda kalmıştır. Ömer Hulusi Efendi istifa ettikten sonra üç yıl açıkta, zaruriyet ve sefalet içinde kalmıştı. Beypazarı Kazası Rüşdiye Mektebinin muallim-i sanilik görevine herhangi bir muallim tayin edilmemişti. 18 yıllık

karar vermiş ve böylece Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i sani görevi kaldırmıştır.[677] Ahmed Şefik Efendi mektepte bir yıl görev yaptıktan sonra yerine Nallıhan Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Kadir Efendi[678] aylık 500 kuruş[679] maaşla 30 Muharrem 1316 (20 Haziran 1898) yılında tayin edilmiştir.[680]

Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nde eğitim muallim-i evvel ile bir müddet idâre edilmiştir. Ancak mektebe kayıt yaptıran talebelerin sayısı zamanla arttığından bu talebelerin eğitimi sadece muallim-i evvel ile zor olmaya başlamıştır. Bu yüzden Beypazarı Maârif İdaresi, rüşdiye mektebin muallim-i sani görevine Dârülmuallimîn mezunlarından Beypazarlı Fazıl Efendi'nin aylık 200 kuruş maaşla tayin edilmesini 29 Şaban 1322 (8 Kasım 1904) tarihli yazı ile istemiştir. Maârif Nezâreti, Beypazarlı Fazıl Efendi'nin rüşdiye mektebine tayin edilmesine ve maaşının Ankara Vilâyet Maârif Bütçesi'nden karşılanmasına karar vermiştir. Ancak Ankara Maârif Bütçesi'de malî sıkıntı yaşamıştır. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, vilâyet maârif bütçesinin malî sıkıntısının giderilmesi amacıyla Ankara Vilâyeti içindeki Keskin ve Hacıbektaş rüşdiye mekteplerin hüsn-i hatt muallimliklerini kaldırarak bu vazifeyi mezkûr mekteplerin muallim-i evvellerine vermiş ve böylece hüsn-i hatt muallim maaşlarından tasarruf etmiştir. Böylece Ankara Maârif Müdürlüğü, tasarruf yoluyla elde edilen para ile Beypazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i sani görevine tayin edilen Fazıl Efendi'nin maaşını ödemiştir.[681] Fazıl Efendi bir yıl muallim-i sani görevini yürüttükten sonra yerine Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Yahya Fevzi

Beypazarı Rüşdiye Mektebi muallim-i sanilik görevine hürmeten tekrardan 310 kuruş maaşla muallim-i sanilik görevine tayin edilmesini veyahut Ankara'da başka bir mekteb muallimliğine tayin edilmesi için Ömer Hulusi Efendi tarafından 28 Kasım 1900 yılında Maarif Nezâreti'ne dilekçe gönderilmişti. Ancak Ömer Hulusi Efendinin 7 Aralık 1900 yılında Maarif Nezâreti'ne gönderdiği yeni bir dilekçe ile Balıkesir İdâdî mektebi ulum-ı diniye muallimliği ile mubassırlık görevi boş olduğundan mezkûr görevlere tayinini istemiştir. Bunun üzerine Ömer Hulûsi 200 kuruşlu ulum-ı diniye muallimliği ve 150 kuruşlu mubassır görevine tayini Maarif Nezâret Meclisince uygun görülmüş 20 Şubat 1901 yılında Balıkesir İdâdî Mektebine tayin edilmiştir. (BOA, MF. MKT. 480/56, 18/Ş/1318 (11 Aralık 1900); MF. MKT. 543/2 15/L/1318-5 Şubat 1901).

[677] BOA, MF. MKT. 367/41, 19/Ra/1315 (18 Ağustos 1897).
[678] BOA, MF. MKT. 402/33, 12/S/1316 (2 Temmuz 1898).
[679] BOA, MF. MKT. 424/37, 7/B/1316 (21 Kasım 1898).
[680] BOA, MF. MKT. 402/33, 12/S/1316 (2 Temmuz 1898).
[681] BOA, MF. MKT. 822/32, 23/L/1322 (31 Aralık 1904).

Efendi, muallim-i sanilik görevi için girdiği sınavdan başarılı olmuş ve aylık 150 kuruş maaşla 25 Rebiyülevvel 1324 (19 Mayıs 1906) yılında tayin edilmiştir.[682]

Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin rika muallimliğine 3 Şaban 1290 (26 Eylül 1873) yılında aylık 80 kuruş maaşla Şakir Efendi Efendi tayin edilmiştir.[683] Şakir Efendi on altı yıl rika muallimliği görevini yapmış ve vefatından sonra yerine Beypazarı Tahrirat Kâtibi Abdulhalim Efendi 11 Zilkade 1306 (9 Temmuz 1889) yılında tayin edilmiş ve bu görevde üç yıl kalmıştır.[684] Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nde rika muallimliği öteden beri tahrirat kâtipleri tarafından yürütülmüştür. Ancak tahrirat kâtipleri -asıl görevleri gereği- tayinle başka yerlere gittiklerinden mektepteki rika muallimleri de değişmiştir. Rika muallimi olarak her kâtibin yazı türünün birbirinden farklı olması, kâtiplerin birbirine karşı muhalif olmaları ve kâtiplerin sürekli mektepte olmamaları gibi sebepler yüzünden mektepteki talebeler rika hattı ve imlayı iyi öğrenememişlerdir. Bu olumsuz durumun giderilmesi için Abdulhalim Efendi'den sonra Beypazarı Rüşdiye Mektebi rika muallimliğine Beypazarı halkından rika yazısı güzel, ahlaken iyi ve çalışkan olan Katipzade Mehmed Nuri Efendi 12 Şaban 1309 (12 Mart 1892) yılında aylık 60 kuruş maaşla tayin edilmiştir.[685] Mehmed Nuri Efendi, rika muallimliği görevine başladıktan iki yıl sonra aylık 60 kuruş olan maaşının 100 kuruşa çıkarılması talebinde bulunmuştur. Ancak rika muallimliği maaşı ülke genelinde 64 kuruş civarında olduğundan Mehmed Nuri Efendi'nin talebi Maârif Nezâreti tarafından reddedilmiştir.[686]

Mektebin ihtiyaçları için farklı dönemlerde yazışmalar gerçekleşmiş bu anlamda Ankara Maârif Müdürlüğü, Beypazarı Rüşdiye Mektebi için gerekli olan Asya ve Afrika haritalarıyla Dünya küresini Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir. Maârif Nezâreti, maârif kütüphanesinde Asya Haritası'nın tükendiğini, imal edildikten sonra gönderileceğini bildirmiştir. Dünya Küresi ve Afrika Haritası'nı ise 27 Şaban

[682] BOA, MF. MKT. 929/11, 25/Ra/1324 (19 Mayıs 1906).
[683] BOA, MF. MKT. 13/10, 3/Ş/1290 (23 Eylül 1873).
[684] BOA, MF. MKT. 110/20, 20/Za/1306 (18 Temmuz 1889).
[685] BOA, MF. MKT. 138/54, 28/Ş/1309 (28 Mart 1892).
[686] BOA, MF. MKT. 241/50, 29/C/1312 (28 Aralık 1894).

1290 (20 Ekim 1873) yılında posta yoluyla Beypazarı Rüşdiye Mektebi'ne göndermiştir.[687]

Beypazarı Rüşdiye Mektebi binasının gayet dar ve dört tarafında yol bulunmasından dolayı mektep binası genişletilememiş ve zamanla talebeye yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, Beypazarı'nın Cevizler Mevkisi'nde merhum Binbaşı Mehmed Ali Bey'in geniş arazisini ve güzel bir yerde bulunan evini satın alıp, rüşdiye mektebinin oraya nakl edilmesine ve eski rüşdiye mektebinin de ibtidâî mektebine bırakılmasına karar vermiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, rüşdiye mektebinin nakl edilmesi ve diğer gerekli masraflar için 35.900 kuruşun gerekli olduğunu tespit etmiştir. Bu paranın Maârif Nezâreti bütçesinden harcanması için 9 Cemaziyel ahir 1329 (7 Haziran 1911) tarihli izin yazısını Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[688] Ancak Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin başka yere nakli için mezkûr paranın Maârif Nezâreti'nce verilip verilmediğine dair herhangi bir arşiv belgesi bulunamamıştır.

Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin 1905 yılına ait Mart, Nisan ve Mayıs ayı olmak üzere üç aylık talebe durum cetveli 10 Rebiyül ahir 1323 (14 Haziran 1905) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bu cetvele göre, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında mektebin birinci sınıfında 30, ikinci sınıfında 14 talebe olmak üzere toplam 44 talebe bulunmakta ve bu aylarda hiçbir talebe ne mezun olmuş ne de mektebi terk etmiştir.[689]

Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nin 1905-1906 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 50'dir. Bunların 24'ü birinci sınıf, 15'i ikinci sınıf, 11'i üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 9'su sınıfta kalmış ve 15'i üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebelerden 1'i sınıfta kalmış 1'i girmemiş ve 12'si de bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 1'i

[687] BOA, MF. MKT. 13/116, 17/Ş/1290 (10 Ekim 1873).
[688] BOA, MF. İBT. 329/23 22/C/1329 (20 Haziran 1911).
[689] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (19 Haziran 1905).

sınıfta kalırken 10'u mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilmiştir:

Tablo 36: 1905 Yılında Beypazarı Rüşdiye Mektebi'nde Görülen Dersler[690]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Kur'an-ı Kerim	Kura'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Arabi	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye
Hesab	Farisi	Arabi
Coğrafya	Türkçe	Farisi
Ahlak	Arabi	Hesab
Resm-i Hatt	Coğrafya	Kavaid-i Osmaniye
Kıraat-ı Türki	Tarih	Kıraat-ı Türki
Hüsn-i Hatt	Rika	Coğrafya
İmla	Sülüs	Tarih
Kavaid-i Osmaniye	Kavaid-i Osmaniye	Ziraat
Ulum-ı Diniye	İmla	Hendese
	Hesab	Hıfzu'l-sıhha
	Ahlak	Resim
	Ziraat	Ahlak
	Resim	Hüsn-i Hatt

Tablo 36'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında on bir, ikinci ve üçüncü sınıfında on beş ders okutulmuştur.

Tablo 37: Beypazarı Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	**Muallim-i Evvel**	**Muallim-i Sani**	**Rika Muallimi**	**Bevvab**	**Talebe Mevcudu**
1870[691]	Halil Efendi	---	---	---	---
1871[692]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	---	---	55
1872[693]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	---	---	67
1873[694]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	---	---	67
1874[695]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	---	---	23

690 BOA, MF. İBT. 180/30, 27/C/1324 (18 Ağustos 1906).
691 Devlet Salnamesi, H. 1287, s. 125.
692 Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 143; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1288, s.82.
693 Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 237; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1289, s. 85.
694 Devlet Salnamesi, H. 1290, s.210; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1290, s. 90.
695 Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 216; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1291, s. 85.

1875[696]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Mehmed Şakir Efendi	---	20
1876[697]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Mehmed Şakir Efendi	---	20
1877[698]	Halil Efendi	---	---	---	30
1878[699]	Halil Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Mehmed Şakir Efendi	---	---
1881[700]	Halil Efendi	---	---	---	36
1882[701]	Halil Efendi	Ömer Hulusi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	Hacı Hafız Ağa	30
1883[702]	Halil Efendi	Ömer Tahir Efendi	Şakir Efendi	Hacı Mehmed Efendi	29
1884[703]	Halil Efendi	---	---	---	26
1885[704]	Halil Efendi	---	---	---	26
1886[705]	Halil Efendi	---	---	---	45
1887[706]	Halil Efendi	---	---	---	38
1888[707]	Halil Efendi	---	---	---	26
1891[708]	Halil Efendi	Ömer Tahir Efendi	Abdülhalim Efendi	Hakkı Efendi	---
1893[709]	Halil Efendi	Ömer Tahir Efendi	Nuri Efendi	---	---
1898[710]	Ahmed Efendi	---	Nuri Efendi	---	38
1899[711]	Kadri Efendi	---	Nuri Efendi	---	---
1900[712]	Abdulkadir Efendi	Kadri Efendi	Nuri Efendi	---	---
1901[713]	Abdulkadir Efendi	---	Nuri Efendi	---	41
1902[714]	Abdulkadir Efendi	---	Mehmed Nuri Efendi	Mustafa Efendi	---

[696] Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 155.
[697] Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 158; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1293, s. 102.
[698] Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 531.
[699] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1295, s.65.
[700] Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 281.
[701] Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 273; Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1299, s.91.
[702] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1300, s.87.
[703] Devlet Salnamesi H. 1301, s. 391.
[704] BOA, MF. MKT. 367/41, 19/Ra/1315; Devlet Salnamesi H. 1302, s. 413.
[705] BOA, MF. MKT. 367/41, 19/Ra/1315; Devlet Salnamesi H. 1303, s. 335.
[706] BOA, MF. MKT. 367/41, 19/Ra/1315; Devlet Salnamesi H. 1304, s. 321.
[707] BOA, MF. MKT. 367/41, 19/Ra/1315; Devlet Salnamesi H. 1305, s. 247.
[708] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 117.
[709] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1311, s.127.
[710] Maârif Salnamesi, H.1316, s.852.
[711] Maârif Salnamesi, H. 1317, s.949.
[712] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1318, s.110; Maârif Salnamesi, H.1318, s.1057.
[713] Maârif Salnamesi, H.1319, s.379.
[714] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s.93.

1903[715]	Abdulkadir Efendi	---	Abdulkadir Efendi	---	49
1905[716]	Vahid Efendi	---	Nuri Efendi	Mustafa Efendi	44
1907[717]	Vahid Efendi	---	---	---	---
1908[718]	Vahid Efendi	Yahya Fevzi Efendi	Nuri Efendi	Mustafa Efendi	48
1909[719]	Vahid Efendi	Yahya Fevzi Efendi	Nuri Efendi	Mustafa Efendi	48

3.3.1.5. Sivrihisar Rüşdiye Mektebi

Sivrihisar Kazası'sında rüşdiye mektebi, medrese[720] dâhilinde 1867 yılında açılmış ve bu mektebe muallim-i evvel tayin olunana kadar mektep, muallim-i sani ile idâre edilmiştir.[721] Medrese dâhilinde bulunan rüşdiye mektebinde yaklaşık on iki yıl talebelere eğitim verilmiş ise de zamanla talebelerin sayısında artış olduğundan rüşdiye mektebi artık ihtiyacı karşılayamayacak hale gelmiştir. Bu yüzden Sivrihisar Kaza İdaresi, rüşdiye mektebine ait binanın yapılarak talebelerin oraya nakledilmesi gerektiğine dair yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, "*Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin bulunduğu medrese binası ahşap mı taş mı, uzunluk ve genişliği kaç metredir ve medresenin kaç odası vardır ve sağlam mıdır? Talebe var mıdır? Medrese içinde bulunan odalar rüşdiye mektebi için teneffüs ve müzakereye münasib midir? Sivrihisar ahalisinin yeniden rüşdiye mektebini yapmaya maddi güçleri var mıdır?*" gibi soruların cevabını öğrenmek amacıyla Ankara Maârif Müdürlüğü'ne 18 Recep 1296 (8 Temmuz 1879) tarihli yazı göndermiştir.[722] Maârif Nezâreti'nin sorularına cevap niteliğinde olan (medresenin rüşdiye mektebi için elverişli olduğu ya da yeni bir rüşdiye binası yapıldığına dair) herhangi bir arşiv belgesine ulaşılamamıştır. Ancak Maârif Nezâret'nin H. 1310-1311 yılı maârif istatistiğine göre Sivrihisar Kazası'nda rüşdiye mektebin açılışı H. 1308 (1891) yılında

[715] Maârif Salnamesi, H.1320, s.1057.
[716] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (17 Mayıs 1905).
[717] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s.99.
[718] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[719] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/R/1327 (2 Mayıs 1909).
[720] BOA, MF. MKT. 63/78, 18/B/1296 (8 Temmuz 1879).
[721] Devlet Salnamesi, H. 1284, s. 86.
[722] BOA, MF. MKT. 63/78, 18/B/1296 (8 Temmuz 1879).

gerçekleşmiştir.[723] Bu bilgiden yola çıkılarak Sivrihisar Kazası'nda rüşdiye mektebi için yeni bir mektep binasının yapıldığı söylenebilir.

Sivrihisar Rüşdiye Mektebi, 1867 yılından 1891 yılına kadar muallim-i sani ile idâre olunmuş, 1891 yılında ise mektebe muallim-i evvel olarak İbrahim Efendi[724] tayin edilmiştir. İbrahim Efendi, muallim-i evvel görevine başladıktan sonra mektepteki eğitim ve öğretimi başarılı bir şekilde yapmış böylece mektebin eğitim seviyesinin yükselmesinde katkıda bulunmuştur. İbrahim Efendi'nin bu gayreti üzerine 17 Cemaziyelevvel 1306 (19 Ocak 1889) yılında Edirne Ruûs-ı Hümâyun ile ödüllendirilmiştir.[725] Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i evvel görevine başladıktan bir müddet sonra İbrahim Efendi'nin aylık maaşı 590'tan 472 kuruşa düşürülmüştür. Ancak İbrahim Efendi'nin kalabalık bir ailesi olduğundan 472 kuruşa ailesinin geçimini sağlaması zorlaşmıştır. Bu sebeple İbrahim Efendi, maaşının tekrar 590 kuruşa çıkarılması için 17 Safer 1307 (13 Ekim 1889) tarihli dilekçeyi Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Ancak Maârif Nezâreti, İbrahim Efendi'nin maaşına zam yapılmasının şimdilik mümkün olamayacağını bildirmiştir.[726]

Diğer taraftan Sivrihisar Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli İbrahim Efendi ile muallim-i sani Osman Efendi arasındaki geçimsizlik yüzünden mektepteki eğitim-öğretim aksamış ve bu durum mektep talebelerini de etkilemiştir. İki muallimin bir arada mektepte eğitim vermeleri mümkün olamayacağından Sivrihisar Kaza İdaresi, muallimlerin başka yere nakledilmesine dair 16 Receb 1308 (25 Şubat 1891) tarihli yazısını Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. İbrahim Efendi'nin iktidar ve tecrübesi sayesinde Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin eğitim-öğretimi disiplin içine girmiş ve talebelerin eğitim seviyesi yükselmiştir.[727] Hatta İbrahim Efendi, bu gayret ve

[723] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.

[724] Ürgüp doğumludur. Dârülmuallimîn-i Rüşdî'den 5 Zilkaide 1292 (17 Aralık 1875) yılında mezun olmuştur. İbrahim Efendi mezun olduktan hemen sonra muallimliğe ilk önce Tuna Vilâyeti'nin Vidin Sancağı'nın İvraca Kazası rüşdiye mektebinde başlamıştır. İvraca rüşdiyesinden bir müddet görev yaptıktan sonra Ankara Vilâyeti'nin Ankara Sancağı'na bağlı Sivrihisar Kazası rüşdiye mektebine muallim-i evvel olarak tayin olmuştur. Sivrihisar rüşdiye mektebinde 25 yıl 3 ay görev yapmıştır. (BOA, MF. İBT. 89/99.)

[725] BOA, MF. MKT. 106/5, 03/C/1306 (4 Şubat 1899).

[726] BOA, MF. MKT. 118/68, 07/Za/1307 (25 Haziran 1890).

[727] BOA, MF. MKT. 126/146, 28/B/1308 (9 Mart 1891).

disiplininden dolayı 17 Cemaziyelevvel 1306 (19 Ocak 1889) yılında Ruûs-ı Hümâyun ile ödüllendirilmiştir.[728] Bu yüzden Maârif Nezâreti, muallim-i sani Osman Efendi'nin görevden azl edilerek yerine başka birinin tayin edilmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[729] Bunun üzerine Osman Efendi, mektebin muallim-i sani görevinden azl edilmiştir. Mektebin muallim-i sani görevine Yozgatlı Ahmed Rahmi Efendi talip olmuş ve Ankara'da sınava tabi tutulmuştur. Sınavda başarılı olan Yozgatlı Ahmed Rahmi Efendi mektebin muallim-i saniliğine 8 Safer 1309 (13 Eylül 1891) tarihinde tayin edilmiştir.[730] Muallim-i evvel İbrahim Efendi mektepte yirmi beş yıl üç ay görev yapmış[731] ancak yaşlılığından dolayı 1910 yılında emekli olmuştur.[732]

Tablo 38: Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nde Okutulan Dersler[733]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye
Arabi	Arabi	Arabi
Türkçe	Farisi	Farisi
Hesab	Türkçe	Türkçe
Coğrafya	Hesab	Hesab
Malumat-ı Nafia	Coğrafya	Hendese
Hüsn-i Hatt	Tarih	Coğrafya
	Malumat-ı Nafia	Tarih
	Hüsn-i Hatt	Malumat-ı Nafia
		Hüsn-i Hatt

Tablo 38'de görüldüğü gibi rüşdiye mektebin birinci sınıfında yedi ders, ikinci sınıfında dokuz ders ve üçüncü sınıfında on ders okutulmuşsa da bu dersler arasında Fransızca ve Ermenice dersleri yer almamıştır. Ancak Sivrihisar Kazası'nda Ermeni halkın yaşaması ve bu halkın çocuklarının da gerekli eğitimi almaları maksadıyla rüşdiye mektebinde Fransızca ve Ermenice derslerin okutulması için girişimlerde bulunulmuştur.

[728] BOA, MF. MKT. 106/5, 03/C/1306 (4 Şubat 1899).
[729] BOA, MF. MKT. 126/146, 28/B/1308 (9 Mart 1891).
[730] BOA, MF. MKT. 130/94, 9/S/1309 (14 Eylül 1891).
[731] BOA, MF. İBT. 89/99.
[732] BOA, MF. İBT. 330/24, 4/B/1329 (1 Temmuz 1911).
[733] BOA, MF. İST. 1/120, 7/Ra/1315 (6 Ağustos 1897).

Sivrihisar Kazası'nın üç bine yakın hânesi bulunmakta ve bu hânenin 3/1'inde Ermeni halkı yaşamaktaydı. Kazadaki Ermeni halkın çocukları da İslâm rüşdiye mektebinde eğitim görmek istemişlerdir. Bunun üzerine Sivrihisar Kaymakamlığı, rüşdiye mektebinde fahri muallimler tarafından Ermenice ve Fransızca derslerin (Ermeni çocuklar için) mektebin ders programına eklenmesi gerektiğine karar vermiş ve bu kararını Ankara Maârif Müdürlüğü'ne R. 6 Teşrin-i evvel 1327 tarihli yazı ile göndermiştir. Bunun üzerine Rüşdiye mektebinin ders programına Ermenice ve Fransızca dersinin eklenmesi durumu Ankara Maârif Meclisi'nde görüşülmüş ve bunun neticesinde meclisten; "*Yedi ve beş senelik idâdîlerin rüşdiye programlarında esasen Fransızca dersinin mevcud olduğu ama Ermenice dersi -her ne kadar programda böyle bir ders yok ise de- Sivrihisar Kazası'nda Ermeni nüfusunun çok olması, bu derslerin fahri muallim tarafından tedris ettirilecek olması nedeniyle, Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin ders programı dâhilindeki ders saatlerine ve imtihana halel getirilmemek şartıyla Fransızca ve Ermenice derslerinin tedris ettirilebilir."* kararı çıkmıştır. Ankara Maârif Meclisi'nin bu kararı 19 Zilkaide 1329 (11 Kasım 1911) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, Sivrihisar Kazası'nda Ermeni nüfusunun fazla olmasından hareketle istisnai olarak rüşdiye mektebinde, ders programı dâhilindeki ders saatlerine ve imtihana halel getirilmemek şartıyla Fransızca ve Ermenice derslerinin tedris ettirilmesini uygun görmüştür.[734]

Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1885-1886 eğitim-öğretim yılı sonunda talebelerin imtihan merasimi 16 Şaban 1303 (20 Mayıs 1886) tarihinde Kaza Kaymakamı, mülkiye memurları, ulema ve ahalinin katılımıyla yapılmış ve imtihanda başarılı olan altı talebeye mezun belgesi verilmiştir. İmtihanın ardından Müftü Efendi güzel bir dua okumuş ve imtihan merasimi son bulmuştur.[735] Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1886-1887 eğitim-öğretim yılının sonunda mektep talebelerin imtihan merasimi Ankara Vilâyet Maârif Müdürü Şerif Efendi ile hükümet memurlarının katılımıyla yapılmıştır.[736] Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1892-1893 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından mektep talebelerinin bu sene**ki** imtihanları ise

[734] BOA, MF. İBT. 349/6, 26/Za/1329 (18 Kasım 1911).
[735] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 664.
[736] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 710.

Kaymakam Mahmud Arif Bey ile Müfti Efendi, ümera, askerîye, mülkiye memurları, kaza ahalisinin katılımıyla yapılmıştır. İmtihanın merasiminde Kaymakam Mahmud Arif Bey, eğitimin önemini ifade eden bir nutuk okumuş ve ardından talebelerin şevklerini artırmak için kitap ve risaleleri talebelere mükâfat olarak dağıtmıştır. Müftü Efendi güzel bir dua okumuş ve imtihan merasimi son bulmuştur.[737] Yine Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1893-1894 eğitim-öğretim yılı tamamlanmasının ardından talebelerinin resmi imtihanları 15 Muharrem 1312 (19 Temmuz 1894) Perşembe günü Kaymakan Mahmud Bey, Müftü Efendi, askerî, mülkiye memurları, ulema ve kaza halkının katılımıyla yapılmıştır. İmtihan sonucunda başarılı olan sekiz talebeye mezuniyet belgesi verilmiştir. Akabinde Müftü Efendi güzel bir dua okumuş ve ardından imtihan merasimi son bulmuştur.[738]

Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1896-1897 yılı eğitim-öğretiminin tamamlanmasının ardından imtihanı yapılmıştır. Bu imtihan sonucunda mektebin birinci sınıfındaki on dokuz talebeden on dördü bir üst sınıfa geçerken beşi ise sınıfta kalmıştır. İkinci sınıftaki yirmi bir talebeden on altısı bir üst sınıfa geçerken beşi ise sınıfta kalmıştır. Üçüncü sınıftaki yirmi iki talebeden on sekizi mezun olurken dördü ise sınıfta kalmıştır.[739]

Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1905 yılına ait Mart, Nisan ve Mayıs ayı olmak üzere üç aylık talebe durum cetveli 17 Rebiyül ahir 1323 (21 Haziran 1905) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bu cetvele göre, Mart ayında mektebin birinci sınıfında 42, ikinci sınıfında 36, üçüncü sınıfında 29 talebe bulunmakta ve mektebi terk eden 3 talebe olmak üzere mektepte 107 talebe yer almıştır. Nisan ayında mektebin üçüncü sınıfından 2 talebe sınıfı terk ettiğinden talebe sayısı 105'e düşmüştür. Mayıs ayında ise mektebin birinci sınıfından 2 talebe daha mektebi terk etmiş ve böylece talebe sayısı 103'e düşmüştür.[740]

Sivrihisar Rüşdiye Mektebi'nin 1904-1905 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel

[737] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 951.
[738] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 984.
[739] BOA, MF. İST. 1/120, 7/Ra/1315 (6 Ağustos 1897).
[740] BOA, MF. İBT. 161/106, 17/R/1323 (21 Haziran 1905).

tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 84'dür. Bunların 27'si birinci sınıf, 30'su ikinci sınıf, 27'si üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 2'si sınıfta kalmış ve 25'i üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki 1'i sınıfta kalırken 29'u bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 8'i sınıfta kalırken 19'u mezun olmuştur.[741]

Tablo 39: Sivrihisar Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Bevvab	Talebe Mevcudu
1867[742]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	---
1868[743]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	---
1869[744]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	---
1870[745]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	---
1871[746]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	Ali Efendi	---	---	22
1872[747]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	Ali Efendi	---	---	22
1873[748]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	Ali Efendi	---	---	22

[741] BOA, MF. İBT. 163/49, 15/Ca/1323 (18 Temmuz 1905).
[742] Devlet Salnamesi, H. 1284, s. 86
[743] Devlet Salnamesi, H. 1285, s.96
[744] Devlet Salnamesi, H. 1286, s.118.
[745] Devlet Salnamesi, H. 1287, s.128.
[746] Devlet Salnamesi, H. 1288, s.146; Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1288, s.82.
[747] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1289, s. 85; Devlet Salnamesi, H.1289, s.227.
[748] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1290, s. 90; Devlet Salnamesi, H. 1290, s.210.

1874[749]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	Ali Efendi	---	---	22
1875[750]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	28
1876[751]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	Veliüddin Efendi	---	---	28
1877[752]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır.	---	---	---	35
1878[753]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır	Veliüddin Efendi	---	---	---
1881[754]	---	İbrahim Efendi	---	---	22
1882[755]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır	İbrahim Efendi	---	---	28
1883[756]	Muallim-i evvel tayin olana kadar muallim-i sani ile idâre olunmaktadır	İbrahim Efendi	---	---	32
1884[757]	---	---	---	---	32
1885[758]	---	---	---	---	45
1886[759]	---	---	---	---	43
1887[760]	---	---	---	---	50
1888[761]	---	---	---	---	40
1891[762]	İbrahim Efendi	Osman Efendi	Hüseyin Efendi	---	85

[749] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1291, s. 85; Devlet Salnamesi, H. 1291, s.216.
[750] Devlet Salnamesi, H.1292, s. 155.
[751] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1293, s. 102; Devlet Salnamesi, H. 1293, s.158.
[752] Devlet Salnamesi, H. 1294, s.532.
[753] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1295, s. 65.
[754] Devlet Salnamesi, H.1298, s.281.
[755] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1299, s.91; Devlet Salnamesi, H. 1299, s.273.
[756] Devlet Salnamesi, H.1300, s.208.
[757] Devlet Salnamesi, H.1301, s.391.
[758] Devlet Salnamesi, H.1302, s.413.
[759] Devlet Salnamesi, H.1303, s.335.
[760] Devlet Salnamesi, H.1304, s.321.
[761] Devlet Salnamesi, H.1305, s.248.
[762] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s.123.

1893[763]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	---	85
1898[764]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Avni Efendi	---	68
1899[765]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Avni Efendi	---	68
1900[766]	İbrahim Efendi	Ahmed Rahmi Efendi	Hüseyin Efendi	Osman Ağa	68
1901[767]	İbrahim Efendi	Ahmed Rahmi Efendi	Hüseyin Avni Efendi		65
1902[768]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Derviş Efendi	---
1903[769]	İbrahim Efendi	Ahmed Rahmi Efendi	Hüseyin Avni Efendi		81
1905[770]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Derviş Efendi	103
1907[771]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Derviş Efendi	---
1908[772]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Derviş Efendi	86
1909[773]	İbrahim Efendi	Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Derviş Efendi	82

3.3.1.6. Kalecik Rüşdiye Mektebi

Kalecik Kazası'nda rüşdiye mektebi, kaza merkezinde bulunan mevcut ibtidâî mektep binası içerisinde[774] 1881 yılında açılmış[775] ve mektebinin açılması halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. Rüşdiye mektebine muallim-i sani olarak Naim

[763] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1311, s.133.
[764] Maârif Salnamesi, H. 1316, s. 852.
[765] Maârif Salnamesi, H. 1317, s. 950.
[766] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s.121; Maârif Salnamesi, H.1318, s. 1058.
[767] Devlet Salnamesi, H. 1319, s.370.
[768] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s. 104.
[769] Devlet Salnamesi, H. 1321, s.346.
[770] BOA, MF. İBT. 161/106, 17/R/1323.
[771] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325, s. 113.
[772] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[773] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/C/1327 (30 Haziran 1909).
[774] BOA, MF. MKT. 1907/56, 10/M/1327 (1 Şubat 1909).
[775] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.

Efendi'nin tayin edilmesinin ardından mektepte eğitime başlanılmış ve mektepteki talebenin sayısı zamanla artmıştır.[776] Kalecik Kazası Rüşdiye Mektebi'ndeki muallim-i sani bu talebelerin eğitimine yetişemez hale gelmiş ve Kalecik Kazası Maârif Komisyonu, bunun için mektebe muallim-i evvel tayin edilmesini 1893 yılında Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir.[777] Diğer taraftan muallim-i sani Naim Efendi, Kalecik Rüşdiye Mektebi'ndeki görevini -yedi sene boyunca- iyi yapmamıştır. Bu yüzden mektepteki talebelerin daha iyi eğitim alabilmesi amacıyla Sivrihisar Rüşdiye Mektebi muallim-i sani**si** ile Naim Efendi'nin becayişi 7 Receb 1313 (24 Aralık 1895) yılında yapılmıştır.[778]

Kalecik Rüşdiye Mektebi 1888 yılından 1904 yılında kadar eğitim-öğretimi mevcut binasında yürütmüştür. Ancak 1904 yılına gelindiğinde mektep binası bakımsızlıktan talebelere eğitim verememiştir. Bu yüzden Kalecik Kazası Maârif Komisyonu, mektep binasının tamir edilmesine karar vermiştir. Diğer taraftan mektep binasının tamiri bitene kadar, talebelerin eğitiminin aksamaması için aylık 50 kuruşa üç odalı bir ev kiralanmış[779] ve bu evin kira bedeli Kalecik Kazası ibtidâî mektepleri gelirlerinden karşılanmıştır.[780]

Kalecik Rüşdiye Mektebi'nde eğitim gören talebelerin sayısında zamanla artış olmuş ve bu talebelerin eğitimin**e** muallim-i evvel tek başına yetişememiştir. Bu yüzden talebelerin daha sağlıklı eğitim alması amacıyla maaşı vakıf gelirlerinden karşılanarak[781] muallim-i sani görevine Hafız Ali Efendi 30 Zilkade 1321 (17 Şubat 1904) tarihinde tayin edilmiştir.[782] Kalecik Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Efendi, mektepteki yetersizliği yüzünden Aydın Vilâyeti dâhilinde Kalas Mektebi Rüşdiyesi muallim-i evveliğine aylık 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir.[783] Mehmed

[776] BOA, MF. MKT. 304/25, 20/Ş/1313 (5 Şubat 1896).
[777] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:940.
[778] BOA, MF. MKT. 304/25, 20/Ş/1313 (5 Şubat 1896).
[779] BOA, MF. MKT. 782/68, 10/Ra/1322 (25 Mayıs 1904).
[780] BOA, MF. MKT. 1097/56, 10/M/1327 (1 Şubat 1909).
[781] BOA, MF. MKT. 751/11, 08/Ra/1321 (4 Haziran 1903).
[782] BOA, MF. MKT. 773/15, 17/M/1322 (3 Nisan 1904).
[783] BOA, MF. MKT. 1134/51, 13/C/1327 (2 Temmuz 1909).

Efendi'nin yerine Mercan İdâdî Mektebi mezunlarından İsmail Hakkı Efendi tayin edilmiştir.[784]

Kalecik Rüşdiye Mektebi'nde hatt muallimliği görevini Ziraat Bankası kâtibi Hidayet Efendi yürütmüştür. Hidayet Efendi, Ziraat Bankası'nın kasasından çalınan 90.000 kuruştan dolayı mahkûm edilmiş ve hatt muallim görevi boş kalmıştır. Mektebin hatt muallimliği için Kalecik Kaymakamlığı tarafından Refet Efendi seçilmiş ve örnek el yazısı 20 Rebiyülevvel 1319 (7 Temmuz 1901) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Refet Efendi'nin el yazısını beğenmemiş ve mektebin hatt muallimliğine başka birinin seçilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine hatt muallimliğine ihtiyaç olduğu ilan edilmiştir. Bu ilanın sonucunda Bayraktaroğlu Ali b. Mustafa ve Keskin Kazası Ziraat Bankası Kalemi'nden Ali Rıza Efendi talip olmuş ve bunlardan rika ve sülüs örnek el yazısı alınmıştır. Gerekli incelemelerin ardından Ali Rıza Efendi'nin el yazısı daha güzel olduğuna karar verilmiş ve Maârif Nezâreti'ne 16 Cemaziyelahir 1319 (30 Eylül 1901) tarihinde gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, Ali Rıza Efendi'nin örnek el yazısını incelemiş ve rika yazısı yeterli ise de sülüs yazısı yetersiz görülmüştür. Bu yüzden Maârif Nezâreti, hatt muallimliğine hem rika hem de sülüs yazısı yazabilen birinin tayin edilmesini, eğer her iki yazıyı güzel yazabilen biri çıkmazsa rika muallimliğine Ali Rıza Efendi, sülüs hattı muallimliğine de başka birinin tayin edilmesini ve hatt muallimliği maaşının da her iki muallim (rika ve sülüs) arasında bölüştürülmesine karar vermiştir. Ali Rıza Efendi, yeniden örnek sülüs yazısını Maârif Nezâreti'ne gönderilmiş ise de nezâretçe beğenilmemiştir. Bunun üzerine Kalecik Kaymakamlığı, rüşdiye mektebi hatt muallimliğini tekrardan ilan etmiştir. Bu ilanın ardından Kalecik Kazası Mahkeme-i Şeriyye Başkâtibi Remzi Efendi, Kalecik Kazası Maliye Kalemi Refiki Ziver Kemaleddin Efendi ve Hüseyin Efendi hatt muallimliğine talip olmuşlardır. Bu kişilerin örnek el yazıları alınarak sicil kayıtları içerisinde bir dosya hazırlanmış ve bu dosya Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, gerekli incelemelerin ardından, İstanbul'da meşhur Hafız Tahsin Efendi'nin çıraklarından,

[784] BOA, MF. MKT. 1135/60, 17/C/1327 (6 Temmuz 1909).

Ziver Kemaleddin Efendi'nin el yazısını uygun görmüş ve hatt muallimliğine Ziver Kemaleddin Efendi'yi tayin etmiştir.[785]

Kalecik Kazası Rüşdiye Mektebi'nin 1895-1896 eğitim-öğretimin tamamlanmasının ardından mektebin resmi imtihanları 2 Safer 1314 (13 Temmuz 1896) yılında mülkiye, askerîye, adliye memurları, ulema ve kaza ahalisinin katılımıyla yapılmıştır. İmtihan esnasında son sınıf talebelerinden bir efendi nutuk okumuştur. Kaza müftüsü tarafından yapılan güzel bir duanın ardından imtihan merasimi son bulmuştur.[786] Kalecik Rüşdiye Mektebi'nin 1896-1897 yılı eğitim-öğretim sonu imtihanı yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Buna göre mektebin birinci sınıfındaki yirmi üç talebeden yirmi ikisi bir üst sınıfa geçerken biri ise sınıfta kalmıştır. Mektebin ikinci sınıfındaki beş talebe bir üst sınıfa geçerken, son sınıfındaki üç talebe de mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilmiştir:

Tablo 40: Kalecik Rüşdiye Mektebi'nde Okutulan Dersler[787]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye
Arabi	Arabi	Arabi
Farisi	Farisi	Farisi
Sarf-ı Osmani	Sarf-ı Osmani	Nahv-i Osmani
Hesab	Hesab	Fransızca
Coğrafya	Coğrafya	Hesab
Hüsn-i Hatt	Tarih-i İslâm	Hendese
	Malumat-ı Nafia	Coğrafya
	Hüsn-i Hatt	Tarih-i Osmani
		Malumat-ı Nafia
		Hüsn-i Hatt

Tablo 40'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında yedi, ikinci sınıfında dokuz ve üçüncü sınıfında on bir ders okutulmuştur. Ayrıca mektebin üçüncü sınıfında Fransızca dersi de yer almıştır.

[785] BOA, MF. MKT. 578/18, 28/Ca/1319 (12 Ekim 1901).
[786] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1079.
[787] BOA, MF. İST. 1/116, 2/S/1315 (3 Temmuz 1897).

Tablo 41: Kalecik Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Bevvab	Talebe Mevcudu
1890/1891[788]	Mehmed Naim Efendi	---	Mehmed Hidayet Efendi	Mustafa Ağa	---
1893[789]	Mehmed Naim Efendi	---	Mehmed Hidayet Efendi	Mustafa Ağa	---
1898[790]	Mehmed Refet Efendi	---	Mehmed Hidayet Efendi	---	30
1899[791]	Refet Efendi	---	Hidayet Efendi	---	36
1900[792]	Refet Efendi	---	Hidayet Efendi	---	36
1901[793]	Refet Efendi	---	Hidayet Efendi	---	40
1903[794]	Ahmed Efendi	---	Kemaleddin Efendi	---	39
1904[795]	---	Hafız Ali Efendi	---	---	47
1905[796]	Ahmed Şefi Efendi	---	---	Hafız Mehmed Efendi	---
1907[797]	Ahmed Efendi		---		
1908[798]	Yusuf Ziya Efendi	Mustafa Efendi	---	Mehmed Tevfik Efendi	43
1909[799]	Yusuf Ziya Efendi	Mustafa Fehmi Efendi	---	Mehmed Tevfik Efendi	41

[788] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 134.
[789] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1311, s. 142.
[790] Maârif Salnamesi, H. 1316, s.852.
[791] Maârif Salnamesi, H. 1317, s. 950.
[792] Maârif Salnamesi, H. 1318, s. 1058.
[793] Maârif Salnamesi, H. 1319, s.381.
[794] Maârif Salnamesi, H. 1321, s.346.
[795] BOA, MF. MKT. 773/15, 17/M/1322 (3 Nisan 1904).
[796] BOA, TS. MA. e. 1385/2, 23/Ra/1323 (28 Mayıs 1905).
[797] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s. 93.
[798] BOA, MF. İBT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[799] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/C/1327 (30 Haziran 1909).

3.3.1.7. Nallıhan Rüşdiye Mektebi

Nallıhan Kazası'nda rüşdiye mektebi 1880/1881 yılında açılmış[800] ve mektebin muallim-i evvel görevine 1881 yılında Mahmud Efendi[801] tayin edilmiştir.[802] Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nin açılmasının ardından Maârif Nezâreti, mektepte eğitim gören talebeler için gerekli kitap ve risaleleri Maârif Kütüphanesi'nden temin ederek posta yoluyla Ankara Maârif Müdürlüğü'ne (12 Şevval 1298/7 Eylül 1881) göndermiştir.[803]

Muallim-i Evvel Mahmud Efendi, Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nde uzun müddet görev yapmış ve mektepteki iktidar ve tecrübesini istikametle sürdürmüştür. Bu sayede mektepteki talebeler eğitim-öğretim açısından iyi yetiştirmiştir. Mahmud Efendi'nin mektepteki gayret ve başarısı kaza kaymakamı, hükümet memurları ve halk tarafından takdirle karşılanmış[804] ve Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[805]

Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nde eğitim gören talebelere hüsn-i hatt dersi verilmesi gerekmişse de mektepte bu dersi verecek muallim ilk zamanlarda yer almamıştır. Nallıhan Kaza İdaresi, rüşdiye mektebindeki talebelerin hüsn-i hatt dersinden mahrum kalmamaları için gerekli çalışmaları yapmış ve kazada yazısı güzel olan Emin Ağazade Mehmed Tevfik Efendi'nin mektebin hüsn-i hatt muallimliğine tayin edilmesini istemiştir. Bunun için Nallıhan Kaza İdaresi, 14 Zilkade 1307 (2 Temmuz 1890) tarihli yazısını Ankara Maârif Müdürlüğü vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, maaşı kaza evkaf gelirlerinden veya başka gelirlerden karşılanması şartıyla Mehmed Tevfik Efendi'nin tayin edilmesini uygun görmüştür.[806] Mehmed Tevfik Efendi hatt muallimliğine tayin olduktan bir müddet sonra hatt muallimliği yeniden boş kalmıştır.

---

[800] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.

[801] 1266 (1850) yılında doğmuştur. Dârülmuallimînden 7 Temmuz 1296 (19 Temmuz 1880) yılında mezun olmuştur. Nallıhan Kazası'nda rüşdiye mektebine 1297 (1881) yılında tayin edilmiştir. Mahmud Efendi Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nde on dokuz yıl görev yapmıştır. (BOA, MF. İBT. 89/99-14 Ağustos 1900).

[802] BOA, MF. İBT. 89/99, 17/R/1318 (14 Ağustos 1900).

[803] BOA, MF. MKT. 70/39, 12/L/1298 (7 Eylül 1881).

[804] BOA, MF. İBT. 89/99, 17/R/1318 (14 Ağustos 1900).

[805] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 786.

[806] BOA, MF. MKT. 120/58, 21/M/1308 (6 Eylül 1890).

Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nin boş olan muallim-i sani ve hüsn-i hatt muallimliğine Ankara İdâdî Mektebi mezunlarından Hakkı Efendi tayin olmak istemiştir. Bunun üzerine Hakkı Efendi, imtihan komisyonu tarafından mezkûr muallimlikler için imtihana tabi tutulmuştur. Hakkı Efendi, imtihandan başarılı olması üzerine muallim-i sani ve hüsn-i hatt muallimliğine 21 Safer 1318 (20 Haziran 1900) tarihinde tayin edilmiş[807] ve göreve başladıktan bir yıl sonra vefat etmiş yerine Nafi Efendi tayin edilmiştir.[808]

Nallıhan Kazası Rüşdiye Mektebi'nin 1886-1887 eğitim-öğretim yılını tamamlanmasının ardından 28 Şevval 1304 (20 Temmuz 1887) Perşembe günü mülkiye, askerîye, adliye memurları, ulema ve kaza ahalisinin katılımıyla mektep talebelerinin resmi imtihanı yapılmıştır. Talebelerin bir sene boyunca rüşdiye mektebinde tahsil ettikleri eğitimleri, imtihanda başarılı bir şekilde göstermeleri umum halkın nazarında takdirle karşılanmıştır.[809] Nallıhan Rüşdiye Mektebi 1887-1888 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının akabinde de mektebin resmi imtihanı yapılmıştır. Nallıhan Rüşdiye Mektebi talebeleri misaline kıyas edilemeyecek bir surette zekâ ve liyakatle imtihanda başarılı olmuşlardır. Talebelerin bu durumu imtihana katılanların takdirini celp etmiş memleketin geleceğine hizmet edecek birtakım vatan evladının ilim ve maârifetle yetişmesinde muallimlerin gayreti ve alanındaki tecrübeleri etkili olmuştur.[810] Yine 1888-1889 yılının imtihan merasimi 17-18 Temmuz 1889 yılı Salı-Çarşamba günleri Kaymakam Mehmed Hüsrev Bey ve Naib Hacı Şeyh Mehmed Efendiler ile hükümet memurları, ulema ve kaza ahalilerin katılımıyla yapılmıştır. İmtihan esnasında mektep talebeleri aynı elbiseleri giymişlerdir. İmtihana tabi tutulan talebeler, mektepte aldıkları eğitimin neticesinde kendilerine yöneltilen soruları maharetle cevap vermişler ve bu durum imtihan merasimine katılanlar tarafından hayretle karşılanmıştır. İmtihandan sonra Kaza Kaymakamı ve talebelerden bir efendi zemin ve zamana uygun, takdire layık birer

[807] BOA, MF. MKT. 518/2, 3/R/1318 (31 Temmuz 1900).
[808] BOA, MF. MKT. 587/58, 14/B/1319 (27 Ekim 1901).
[809] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 709.
[810] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 736.

nutuk okumuşlardır. Ardından rüşdiye mektebi muallim-i evvel Mahmud Niyazi Efendi tarafından güzel bir dua edildikten sonra imtihan merasimi son bulmuştur.[811]

Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nin 1905 yılına ait Mart, Nisan ve Mayıs ayı olmak üzere üç aylık talebe durum cetveli 10 Rebiyü'l-ahir 1323 (14 Haziran 1905) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bu cetvele göre, Mart ayında mektebin birinci sınıfında 11, ikinci sınıfında 16 ve üçüncü sınıfında 6 olmak üzere toplam 33 talebe bulunurken mektebe 1 talebe yeni kayıt yaptırmıştır. Nisan ayında mektebin ikinci sınıfına 1 talebenin kayıt yaptırması üzerine Nisan-Mayıs aylarında mektebin talebe sayısı 34 olurken mezkûr aylarda mektebi terk eden talebe olmamıştır.[812]

Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nin 1907-1908 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 27'dir. Bunların 11'i birinci sınıf, 9'u ikinci sınıf, 7'si üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerden 3'ü sınava girmemiş, 8'i bir üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki 3 talebe sınava girmemiş, 6'sı bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerin tamamı mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilmiştir:

Tablo 42: 1908 Yılında Nallıhan Rüşdiye Mektebi'nde Görülen Dersler[813]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
İlm-i hal	Dürri Yekta	Ulum-ı Diniye
Türkçe	Farisi	Arabi
Arabi	Türkçe	Farisi
Hesab	Arabi	Türkçe
Coğrafya	Ahlak	Hüsn-i Hal
Hüsn-i Hatt	Hesab	Hesab
Hüsn-i Hal	Coğrafya	Hendese
Ahlak	Tarih-i İslâm	Coğrafya
Kıraat	Malumat-ı Zirai	Tarih
	Hüsn-i Hat	Malumat-ı zirai
	Resim	Resim
	Hüsn-i Hal ve Hareket	Hüsn-i Hatt

[811] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 786.
[812] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[813] BOA, MF. İBT. 197/115, 29/N/1325 (5 Kasım 1907).

		Ahlak
		Hıfzu'l sıhha

Tablo 42'de görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında on ders, ikinci sınıfında on üç ve üçüncü sınıfında on beş ders okutulmuştur.

Tablo 43: Nallıhan Rüşdiye Mektebi Personel Durumu

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Bevvab
1882[814]	Mahmud Efendi	---	---	---
1893[815]	Mahmud Efendi	---	---	---
1900[816]	Mahmud Efendi	Naim Efendi	Münhal	Hafız Efendi
1902[817]	Mahmud Efendi	Nafi Efendi	Nafi Efendi	Hafız Efendi
1905[818]	Mahmud Efendi		Nafi Efendi	Ahmed Efendi
1907[819]	Mahmud Efendi	Nafi Efendi	---	Ahmed Efendi
1908[820]	Mahmud Efendi	Nafi Efendi	Nafi Efendi	Ahmed Efendi
1909[821]	Mahmud Efendi	Nafi Efendi	Nafi Efendi	Ahmed Efendi

Tablo 43'te görüldüğü gibi mektebin muallim-i evvel görevini uzun yıllar Mahmud Efendi yürütmüştür.

3.3.1.8. Çubukabad Rüşdiye Mektebi

Çubukabad Kazası Kaymakamı Hüsni Bey, Avanos Kazası Kaymakamlığı döneminde gösterdiği gayret ve ahalinin yardımlarıyla Avanos'da rüşdiye mektebini açtığı gibi Çubukabad Kazası'nda da rüşdiye mektebi açmak istemiştir. Kaymakam Hüsni Bey'in eğitime olan yardımları Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından takdirle karşılanmıştır. Hüsni Bey Çubukabad'da rüşdiye mektebinin yapımı için Maârif Nezâreti'nden yardım istemiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Çubukabad'da yapılmak istenilen rüşdiye mektebi için bir miktar paranın maârif hissesinden gönderilemeyeceği bunun yerine Çubukabad'da bulunan vakıf gelirlerinden

[814] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1300, s.112.
[815] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1311, s.129.
[816] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s. 114.
[817] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s.96.
[818] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[819] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s.103.
[820] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[821] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/C/1327 (30 Haziran 1909).

karşılanması gerektiğine dair 16 Receb 1308 (25 Şubat 1891) tarihli yazıyı Hüsni Bey'e göndermiştir.[822]

Çubukabad Kaymakamı Hüsni Bey ve kaza halkının yardımlarıyla Çubukabad Kazası'nda[823] yirmi günde[824] yapımı tamamlanan rüşdiye mektebinin açılışı 1 Cemaziyelahir 1314 (7 Kasım 1896) yılında[825] hükümet memurları ve kaza halkından birçok kişinin katılımıyla yapılmıştır. Mektebin açılış törenine katılanlara şeker ve şerbetler ikram edilmiştir.[826] Kalecik İbtiadi Mektebi muallimi Hafız Ali Efendi, aylık 200 kuruş maaşla Çubukabad Rüşdiye Mektebi'ne tayin edilmiştir.[827] Kırk sekiz talebenin kaydı yapıldıktan sonra mektepte eğitim başlamıştır.[828]

3.3.1.9. Yabanabad Rüşdiye Mektebi

Yabanabad Kazası'nda halkın yardımlarıyla rüşdiye mektebi 1888[829] yılında yapılmış ancak Kaymakam Ömer Lütfü Bey, mektep binasını kendi tasarrufunda kullandığından mektebin açılışı yapılamamıştır. Mektep binasının asıl maksadına uygun kullanılması için Yabanabad Kazası'ndaki halk şikâyet dilekçesi hazırlamış ve Ankara Maârif Müdürlüğü'ne 3 Safer 1306 (9 Ekim 1888) yılında göndermiştir.[830] Ankara Maârif Müdürlüğü, duruma müdahale etmiş ve böylelikle Kaymakam Ömer Lütfü Bey mektebi boşaltmıştır. Ankara Valisi Abidin Paşa'nın gayretleri sayesinde Yabanabad Rüşdiye Mektebi'ne[831] muallim-i sani olarak Hacı Hüseyin Efendi[832] aylık 200 kuruş maaşla[833] tayin edilmiş ve 27 Cemaziyelahir 1308 (28 Şubat 1890) yılı

---

[822] BOA, MF. MKT. 128/105, 21/B/1308 (2 Mart 1891); MF. MKT.126/105, 21/B/1308 (2 Mart 1891).
[823] BOA, MF. MKT. 346/51, 30/B/1314 (4 Ocak 1897).
[824] BOA, MF. MKT. 344/10, 7/B/1314 (12 Aralık 1896).
[825] BOA, MF. MKT. 346/51, 30/B/1314 (4 Ocak 1897).
[826] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1094.
[827] BOA, MF. İBT. 55/124, 03/C/1314; Hafız Ali Efendi, Ankara Hamidiye Mektebi'nin Dârülmuallimîn-i ibtidâî kısmından mezun olmuştur. Çubukabad Rüşidye Mektebi'ne tayn olabilmek için komsiyon tarafından sınava tabi tutulmuştur. Sınav neticesinde başarılı olan Hafız Ali Efendi rüşdiye mektebine tayin edilmiştir (MF. MKT. 344/10, 7/B/1314-12 Aralık 1896).
[828] BOA, MF. MKT. 346/51, 30/B/1314 (4 Ocak 1897); MF. İBT, 57/93, 02/Ş/1314 (6 Mart 1897).
[829] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.33.
[830] BOA, DH. MKT. 1552/68, 3/S/1306 (9 Ekim 1888).
[831] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 809.
[832] BOA, MF. MKT. 875/17, 06/C/1323 (8 Ağustos 1905); Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s.132.
[833] BOA, MF. MKT. 875/17, 6/C/1323 (8 Ağustos 1905).

Perşembe günü Kaymakam Abdülkadir Efendi, Hâkim Efendi, hükümet memurları, askerîye ve kaza halkının katılımıyla rüşdiye mektebinin açılışı yapılmıştır. Rüşdiye mektebinin açılışı yapıldığı gün kırk talebenin mektebe kaydı yapılmıştır. Mektebin açılışında Kaykamakam Abdulkadir Efendi, eğitimin yaygınlaştırılmanın önemi hakkında bir nutuk okumuştur. Nutkun ardından Müftü Ebubekir Sıdkı Efendi, güzel bir dua okumuş ve rüşdiye mektebinin açılış merasimi son bulmuştur.[834]

Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nde 1896 yılına kadar talebelere eğitim verilmiş ancak 1896 yılında talebeler, kazadaki gayet dik ve hava alacak yeri olmayan küçük bir ibtidâî mektebine nakledilmişlerdir. Boş olan rüşdiye mektebi ise askerî depo haline dönüştürülmüştür. Rüşdiye talebeleri yeni binada sekiz yıla yakın eğitim görmüşlerdir. Ancak yeni rüşdiye binasının bulunduğu yer kötü olduğundan talebeler hastalanmaya başlamıştır. Rüşdiye muallimi Hacı Hüseyin Efendi, kazada yeni bir askerî depo yapılana kadar cemaati az olan mescidin veya başka bir uygun yerin geçici depo haline getirilip askerlerin malzemelerinin oraya taşınmasını ve ardından talebelerin asıl rüşdiye binasına taşınması istemiş ve bunun için Ankara Vilâyet İdaresi'ne dilekçe göndermiştir. Ancak Ankara Vilâyet İdaresi, askerî depo için rüşdiye mektebi binası haricinde münasip bir yer olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, rüşdiye mektebinin askerî depo halinden çıkarılarak talebelerin sağlıklı bir ortamda eğitim görmeleri için 2 Receb 1322 (12 Eylül 1904) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nin binasının bir an önce aslına döndürülmesi gerektiğini 27 Receb 1322 (7 Ekim 1904) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[835]

Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nde on altı yıl muallim-i sani olarak görev yapan Hacı Hüseyin Efendi, aylık 200 kuruş maaşı kendisine yetmemeye başladığından Ankara Vilâyeti içindeki rüşdiye mekteplerinden birine muallim-i evvel olarak tayinini istemiş ve tayin dilekçesini Ankara Maârif Müdürlüğü vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Boğazlıyan Rüşdiye Mektebi'ne tayini uygun görmüş

[834] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 809.
[835] BOA, MF. MKT. 811/45, 14/Ş/1322 (24 Ekim 1904).

ancak öncelikle Hacı Hüseyin Efendi'nin İstanbul'a gelerek muallim-i evvel sınavına girmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[836]

Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nin 1894-1895 eğitim-öğretimin tamamlanmasının ardından imtihan merasimi 21 Muharrem 1312 (25 Temmuz 1894) Pazartesi günü hükümet memurları, askerîye ve kaza halkının katılımıyla yapılmıştır. İmtihanın sonunda talebeler, rüşdiye mektebinde yıl boyunca aldıkları eğitim-öğretimleri başarılı bir şekilde göstermiş ve bu durum imtihan merasimine katılanlar tarafından takdirle karşılanmıştır.[837] Yine mektebin 1896-1897 eğitim-öğretiminin tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Buna göre mektebin birinci sınıfında dokuz talebeden sekizi bir üst sınıfa geçerken bir talebe ise sınıfta kalmıştır. Mektebin ikinci sınıfındaki iki talebe bir üst sınıfa geçmiş ve üçüncü sınıfındaki yedi talebe de mektepten mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilmiştir:

Tablo 44: Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nde Okutulan Dersler[838]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Ulum-ı Diniye ve Nimeti'l İslâm	Ulum-ı Diniye Dürri Yekta	Ulum-ı Diniye Dürri Yekta Şerhi
Arabi ve Sarf Kısmı	Arabi Sarf Kısmı	Arabi Nahv Kısmı
Türkçe Sarfı Osmani	Farisi Talim	Farisi
Hesab	Türkçe Sarfı Osmani	Türkçe Nahvi Osmani
Coğrafya	İlm-i Hesab	İlmi Hesab
Malumatı Nafia	Coğrafya	Hendese
Hüsn-i Hatt	Tarih-i İslâm	Coğrafya
	Malumat-ı Nafia	Tarih
	Hüsn-i Hatt	Malumat-ı Nafia
		Hüsn-i Hatt

Tablo 44'de görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında yedi ders, ikinci sınıfında dokuz ders ve üçüncü sınıfında on ders okutulmuştur.

Yabanabad Rüşdiye Mektebi'nin 1905 yılına ait Mart, Nisan ve Mayıs ayı olmak üzere üç aylık talebe durum cetveli 10 Rebiyül ahir 1323 (14 Haziran 1905)

[836] BOA, MF. MKT. 875/17, 6/C/1323 (8 Ağustos 1905).
[837] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 982.
[838] BOA, MF. İST. 1/110, 27/M/1315 (28 Haziran 1897).

tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bu cetvele göre, Mart ve Nisan aylarında mektebin birinci sınıfında 15, ikinci sınıfında 6 ve üçüncü sınıfında 11 talebe olmak üzere toplam 32 talebe bulunurken mektebi terk eden veya mektebe yeni kayıt yaptıran talebe olmamıştır. Mayıs ayında ise mektebin birinci sınıfında 15, ikinci sınıfında 5 ve üçüncü sınıfında 11 talebe bulunmuştur. Mektebi terk eden 1 talebe bulunurken mektebe yeni kayıt yaptıran olmamıştır.[839]

Tablo 45: Yabanabad Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Bevvab	Talebe Sayısı
1890/1891[840]	---	Hacı Hüseyin Efendi	---	Molla Musa	---
1893[841]	---	Hacı Hüseyin Efendi	---	---	35
1900[842]	---	Hacı Hüseyin Efendi	Raşid Efendi	---	---
1902[843]	---	Hacı Hüseyin Efendi	Raşid Efendi	Hasan Efendi	---
1905[844]	---	Hacı Hüseyin Efendi	İbrahim Efendi	Hafız Mehmed Efendi	32
1907[845]	---	Hacı Hüseyin Efendi	---	---	---
1908[846]	---	Hacı Hüseyin Efendi	---	Molla Musa	30

3.3.1.10. Mihalıççık Rüşdiye Mektebi

Mihalıççık Kazası Kaymakamı tarafından kurban derileri geliri ve halktan toplanan yardımlarla aşağı katı ibtidâî, yukarı katı rüşdiye mektebi olmak üzere altı odalı büyük bir mektep binası 1892 yılında yapılmıştır. Kazadaki mektep binasının yıllık masraflarının karşılanması için Kaymakam Ali Rıza Efendi başkanlığında belediye başkanı, belediye kâtibi ve nüfus memuru olmak üzere komisyon oluşturulmuştur. Komisyon tarafından bir hamam yaptırılmış ve bu hamam, mektebin giderleri için kiraya verilmiştir.[847] Hem ibtidâî hem de rüşdiye mektebinin yıllık masraflarını için gelir sağlanmasının ardından 27 Muharrem 1311(10 Ağustos 1893)

[839] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[840] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s.132.
[841] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1311, s.140.
[842] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s.137.
[843] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1320, s.119.
[844] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[845] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s.133.
[846] BOA, MF. MKT, 231/23, 17/Ra/1327 (8 Nisan 1909).
[847] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 931.

yılında mektep binasının açılışı yapılmıştır. Mektep binasındaki rüşdiye bölümünde de eğitimin başlaması amacıyla Ankara Valisi, Sivrihisarlı Mustafa Efendi'nin muallim-i evvel olarak tayin edilmesini istemiş 21 Safer 1311 (3 Eylül 1893) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Ancak Maârif Nezâreti, muallim tayin edilmesine dair cevap niteliğinde herhangi bir yazıyı Ankara Vilâyet İdaresi'ne göndermemiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, tekrardan Sivrihisarlı Mustafa Efendi'nin mektebe muallim tayin edilmesine dair yazısını 9 muharrem 1312 (13 Temmuz 1894) yılında Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, maaşı vilâyet maârif tahsisatından karşılanması şartıyla Sivrihisarlı Mustafa Efendi'nin Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'ne tayin edilmesini 11 Rebiyülevvel 1312 (12 Eylül 1894) tarihli yazı ile uygun görmüştür. Maârif Nezâreti, Sivrihisarlı Mustafa Efendi'nin rüşdiye mektebine muallim olarak tayinine izin vermesine rağmen mektepte eğitime başlanılamamıştır. Bu durum karşısında kaza halkı adına vekâleten Osman Efendi; "*Üç-dört sene önce kaza halkı ile hükümet memurlarının yardım ve gayretleri sayesinde güzel bir surette inşa edilmiş olan rüşdiye mektebi kapalı halde bulunması maârif adına kabul edilebilir bir durum değildir. Zannederim ki şimdiki halde kasabamız ve etrafında bulunan on beş dakika veya bir saat mesafede bulunan karyelerin ibtidâî mekteplerinden mezun olan altmış, yetmiş kadar talebe birkaç seneden beri rüşdiye mektebinin açılmasını iştiyakla beklemektedirler. Mektebin açılması için vilâyet idâresi ile yapılan yazışmalar da semeresiz kalması teessüfle karşılanmıştır. Mihalıççık kazası ve karyelerde bulunan vatan evlatların maâriften mahrum kalmalarına hiçbir şekilde razı olunamaz ve bu senenin başlangıcında her halde mektebimizin küşadıyla vatan evlatlarının talim ve terbiyesi hususunda muktedir bir muallim tayini hususuna müsaade edilmesini istirham eylerim*" şeklinde bir yazı kaleme almış ve 20 Zilhicce 1312 (14 Haziran 1895) tarihli bu yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'ne muallim ve bevvab tayin etmemiştir.[848]

Maârif Nezâreti tarafından Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'ne muallim tayin edilmemesi üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, mektebe hiç olmazsa muallim-i sani

[848] BOA, MF. MKT. 222/51, 3/Ra/1312 (4 Eylül 1894).

göndermesini 22 Zilhicce 1313 (4 Haziran 1896) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir. Maârif Nezâreti, Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin *mekâtib-i rüşdiye* kısmındaki maddeye göre, *Bir kazada rüşdiye mektebi açılabilmesi için o kazadaki hâne sayısının beşyüz olması* gerektiğini belirtmiş ve bu yüzden Mihalıççık Kazası'nda ne kadar hâne olduğunu, bu hânelerdeki nüfusun oranını, kaç talebenin rüşdiye mektebine gidebileceğine dair soruların cevaplanmasını istemiştir. Bunun üzerine Mihalıççık Kaza İdaresi, kaza merkezinde yetmiş dokuz hâne ve bunun yanında kaza merkezine 15-30 dakika mesafe uzaklıkta bulunan karyeler dâhil dört yüz otuz üç hânede bin elli nüfus yaşadığına dair rapor hazırlayarak 29 Rebiyülevvel 1314 (7 Eylül 1896) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Mihalıççık Kazası hâne sayısının Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ndeki maddeye uymadığından rüşdiye mektebinin kazada açılmasını uygun görmemiştir.[849]

Maârif Nezâreti'nin Mihalıççık Kazası'nda rüşdiye mektebi açılmasını uygun görmemesinden yaklaşık olarak altı yıl sonra Mihalıççık Kazası Maârif Komisyonu, kazada rüşdiye mektebi açılması için tekrar girişimlerde bulunmuştur. Maârif Komisyonu, kazada bulunan ibtidâî mekteplerinden mezun olan talebelerin sayısının günden güne arttığını belirterek bu talebelerin rüşdiye eğitiminden mahrum kalmamaları için rüşdiye mektebine muallim-i evvel, hüsn-i hatt muallimi ve bevvab tayin edilmesini hazırladıkları dilekçe ile 28 Muharrem 1321 (26 Nisan 1903) yılında Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Mihalıççık Kazası'nda rüşdiye mektebinin açılmasına veya açılmamasına karar verilebilmesi için öncelikle kazada ne kadar hâne, nüfus ve ibtidâî mektebi olduğunun bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Mihalıççık Kazası Maârif Komisyonu, kazanın nüfus ve ibtidâî mekteplerinin durumunu gösteren yazıyı hazırlamıştır. Buna göre, kazada 254 hâne, 870 erkek ve 850 bayan ve iki adet ibtidâî mektebi bulunduğu tespit edilmiştir. Mihalıççık Kazası'na yarımşar saat mesafedeki Kali Karyesi'nde 260 hâne 900 erkek, 893 bayan ve bir adet ibtidâî mektebi, Dağcı Karyesi'nde 47 hâne 150 erkek, 140 bayan ve bir adet ibtidâî mektebi, Balak Karyesi'nde 25 hâne, 110 erkek, 130 bayan ve bir adet ibtidâî mektebi, Karden Kaya Karyesi'nde 260 hâne 900 erkek 893 bayan, Yalak Karyesi'nde 72 hâne

[849] BOA, MF. İBT, 42/55, 29/B/1312 (26 Ocak 1895); MF. MKT. 324/27, 27/M/1314 (1 Ocak 1897).

160 erkek 170 bayan, İmrar ve Beg karyelerinde de birer ibtidâî mektebi bulunduğu belirtilmiştir. Mihalıççık Kazası'na yakın diğer karyelerdeki ibtidâî mekteplerinden mezun olan talebelerin sayısı da günden güne arttmıştır. Mihalıççık Kazası Maârif Komisyonu tarafından hazırlanılan rapor 16 Rebiyülahir 1321 (12 Temmuz 1903) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, Mihalıççık Kazası'nda bulunan rüşdiye mektebine muallim tayinini uygun görmüş ancak muallim ve mektebin yıllık masraflarının nezâretçe karşılanması mümkün olmadığı, bunun yerine Ankara vilâyeti Maârif hisse gelirlerinden karşılanmasına karar verilmiştir. Ancak Mihalıççık Rüşdiye Mektebi tüm bu çabalara rağmen yine açılamamıştır.[850]

1908 yılında Mihaliççık Kazası'nda rüşdiye mektebi açılması için tekrardan girişimlerde bulunulmuş ise de Maârif Nezâreti'nin içerisinde bulunduğu maddi durum ve bütçe mezkûr kazada rüşdiye mektebi açılmasını mümkün kılmamıştır.[851] Rüşdiye mektebinin açılması ancak 1910 yılında gerçekleşebilmiştir. Maârif Nezâreti, Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'n muallimi evvelliğine 24 Ramazan 1328 (9 Eylül 1910) tarihinde Ali Efendi'yi tayin etmiştir. Böylece Mihalıççık Kazası'ndaki rüşdiye mektebinde eğitime başlanılmıştır. Ali Efendi, mezkûr mektepte göreve başladıktan bir müddet sonra (1,5 yıl) başka yere tayini istemiştir. Çünkü Mihalıççık Kazası'nın rakımı yüksek olmasından dolayı rahatsızlanmış ve bu durum Ali Efendi'yi ciddi şekilde etkilemiştir. Bu yüzden Ali Efendi, Mihalıççık Rüşidye Mektebi'nin umûmî sınavlarından sonra ya Mecidiye Kazası'na ya da en uygun yer neresi ise oraya tayin edilmesini 6 Cemaziyül ahir 1329 (4 Haziran 1911) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[852]

Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'nin Ulum ve Enbiye Muallimliğine aylık 200 kuruş maaşla 1913 yılında Mezhad Efendi tayin edilmiştir.[853]

Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'nin 1911-1912 eğitim-öğretim yılının tamamlanmasının ardından umûmî imtihanları yapılmış ve bunun için cetvel tutulmuştur. Bu cetvele göre mektepteki toplam talebe sayısı 42'dir. Bunların 12'si

[850] BOA. MF. İBT. 133/87, 8/S/1321 (6 Mayıs 1903); MF. MKT. 711/28, 08/Ra/1321 (4 Haziran 1903).
[851] BOA, MF. MKT. 1074/54, 03/Ş/1326 (31 Ağustos 1908).
[852] BOA, MF. İBT. 326/75, 06/C/1329 (4 Haziran 1911).
[853] BOA, MF. İBT. 421/44 23/R/1331 (1 Nisan 1913).

birinci sınıf, 22'si ikinci sınıf ve 8'i üçüncü sınıftır. Birinci sınıfta okuyan talebelerin tamamı üst sınıfa geçmiştir. İkinci sınıftaki talebelerden 7'si sınıfta kalmış 15'i bir üst sınıfa geçmiştir. Üçüncü sınıf talebelerden 1'i sınıfta kalırken 7'si mezun olmuştur. Bu cetvele göre mektepte okutulan dersler aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilmiştir:

Tablo 46: 1912 Yılında Mihalıççık Rüşdiye Mektebi'nde Görülen Dersler[854]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Kur'an-ı Kerim	Kura'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Ulum-ı Diniye	Arabi	Ulum-ı Diniye
Arabi	Farisi	Arabi
Hesab	Hesab	Farisi
Kavaid-i Osmaniye	Tarih	Hesab
Kıraat	Coğrafya	Tarih
Coğrafya	Kavaidi Osmaniye	Coğrafya
Tarih	Malumatı Nafia	Kavaid-i Osmaniye
Hüsn-i Hatt	Fransızca	Kıraat ve İmla
Hüsn-i Hal ve Hareket	Resim	Hendese
	Hüsn-i Hat	Resim
	Kıraat	Fransıca
		Hüsn-i Hatt
		Hüsn-i hal ve hareket
		Malumat-ı Medeniye

Tablo 46'da görüldüğü gibi mektebin birinci sınıfında on, ikinci sınıfında on iki ve üçüncü sınıfında on beş ders okutulmuştur.

3.3.1.11. Haymana Rüşdiye Mektebi

Haymana Kazası'ndaki rüşdiye mektebi'nin ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Bu mektep belirli bir süre hizmet verdikten sonra zamanla çürüyerek tamire muhtaç hale gelmiş Haymana Kazası İdaresi tarafından tamir edilmiştir. Akabinde talebe sayısının artması üzerine mektep binasının kapasitesi yeterli gelmemiştir. Bu yüzden Haymana Kazası İdaresi, kazada yeniden rüşdiye mektebi yapılması için Ankara Vilâyet İdaresi vasıtasıyla 26 Safer 1307 (22 Ekim 1889) tarihinde Maârif Nezâreti'ne yazı göndermiştir. Maârif Nezâreti, kazada yeni bir rüşdiye mektebinin yapım masraflarının kaza tarafından karşılanarak yapılmasını ve eğer bu mümkün değil ise kazadaki ibtidâî mekteplerin intizamına himmet verilmesi

[854] BOA, MF. İBT. 376/23, 16/C/1330 (2 Haziran 1912).

gerektiğini 13 Zilkade 1307 (1 Temmuz 1890) tarihli yazı ile Haymana Kazası İdaresi'ne bildirmiştir.[855] Rüşdiye mektebinin yeniden yapılması mümkün olmadığından mektep tamir edilmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, mektep tamir edildiğinden mektebin muallimliğine Ahmed Efendi'nin tayin edilip maaşının nezâretçe ödenmesini 26 Şevval 1307 (15 Haziran 1890) tarihli yazı ile istemiştir. Maârif Nezâreti, Ahmed Efendi'nin maaşının nezâretçe ödenmesinin mümkün olmadığını Ahmed Efendi'nin maaşının mahalli tarafından tedarik edilmesini, eğer bu mümkün değilse mevcut ibtidâî mekteplerin terakkî ve intizamına himmet verilmesi gerektiğine dair 25 Zilkaide 1307 (13 Temmuz 1890) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[856]

Haymana Kaza İdaresi, 1894 yılında, kazada rüşdiye mektebinin açılması için tekrardan girişimde bulunmuştur. Yüz elli karye ve otuz bine yakın nüfusu ile bu yörede bulunan çocuklarının rüşdiye eğitiminden mahrum kalması kaza idâresi tarafından uygun görülmemiştir. Bu yüzden kazada yeni bir rüşdiye mektebinin yapılması için komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon tarafından Haymana Kazası'nın merkezinde bulunan Cami-i Kebir yanındaki arsaya taştan bir rüşdiye mektebi ve yanına da çeşme yapılması kararlaştırılmıştır. Komisyon, rüşdiye mektebi ve çeşme için Haymana Kazası'na bağlı yüz kırk karyeden[857] 28.550 kuruş yardım parası toplamıştır. Haymana Kazası İdaresi, kazada yapılacak olan rüşdiye mektebinin en kısa sürede başlanılmasına ve mektebe muallim-i evvel, muallim-i sani, bevvab görevlilerin tayinine dair izin dilekçesini 23 Ramazan 1311 (30 Mart 1894) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Haymana Kazası'nda ne kadar hâne ve ibtidâî mektebin olduğu ve rüşdiye mektebine kabul edilebilecek talebe sayısının kaç olduğunu kaza idâresinden istemiştir. Maârif Nezâreti'nin isteği üzerine Haymana Kazası tarafından hazırlanan bir rapora ve nezâretin de kazada rüşdiye mektebinin yapılmasına izin verildiğine dair resmi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak Haymana Kaza İdaresi, rüşdiye mektebini yaklaşık üç ay gibi kısa zamanda yapmış ve bu yeni mektebe muallim-i sani olarak Mustafa Efendi'nin tayin edilmesi için 5 Safer 1312 (8

[855] BOA, MF. MKT. 118/86, 13/Za/1307 (1 Temmuz 1890).
[856] BOA, MF. İBT. 25/73, 25/Za/1307 (13 Temmuz 1890).
[857] Rüşdiye mektebi için toplanılan paranın hangi karyelerden toplandığına BOA, MF. MKT. 217/32 nolu belgeye bakınız.

Ağustos 1894) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ne göre bir kazada rüşdiye mektebinin açılabilmesi için o kazanın *500 hâneden* oluşması ve bu çerçevede Haymana Kazası'nın da hâne sayısının öncelikle bildirilmesi gerekliliğini 12 Rebiyülevvel 1312 (22 Eylül 1894) tarihli yazı ile Haymana Kaza İdaresi'nden istemiştir.[858]

Ankara Maârif Müdürlüğü, Haymana Kazası'ndaki rüşdiye mektebine muallim tayin edilmesini 1908 yılında Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir. Maârif Nezâreti, maddi yetersizliğini gerekçe göstererek muallim tayin edilmesini uygun görmemiştir.[859] Daha sonra Maârif Nezâreti, Haymana Rüşdiye Mektebi'ne 1910 yılında muallim-i evvel[860], hat muallimi ve bevvab[861], 1913 yılında ise muallim-i saniliğe aylık 300 kuruş maaşla Mustafa Hayri Efendi'yi tayin etmiştir.[862]

3.3.1.12. Zir Rüşdiye Mektebi

Zir Kazası'sında rüşdiye mektebi muhtemelen 1900 yılında açılmıştır. Zira 1900 yılında mektep mualliminin Ahmed Efendi olduğuna dair kayıt bulunmuştur.[863]

3.3.1.13. Bala Rüşdiye Mektebi

Bala Kazası'nın karyelerle birlikte otuz iki bin altı yüz doksan nüfusu ve bu karyelerde kırk adet ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Bala Kazası'nda rüşdiye mektebi olmadığından kaza ve karyelerdeki ibtidâî mekteplerinden mezun olan talebeler başka yerlerdeki rüşdiye mekteplerine gitmişler veya temel eğitimden sonra eğitimlerini devam ettir**e**memişlerdir. Ankara Vilâyet İdaresi, Bala Kazası'nda rüşdiye mektebinin yapımında Ankara Vilâyet Maârif Hisse Hasılatı'nın yarısının[864] kullanılmasına dair izin yazısını 17 Rebiyülevvel 1326 (19 Nisan 1908) tarihinde Maârif Nezâreti'ne

[858] BOA, MF. MKT. 217/32, 29/M/1312 (2 Ağustos 1894).
[859] BOA, MF. MKT. 1074/54, 03/Ş/1326 (31 Ağustos 1908).
[860] Maârif Nezâreti, Haymana Rüşdiye Mekteb'ne Dersaadet'ten muallim gönderilene kadar mahallinden birinin seçilerek vekil olarak atanmasını veyahud yedi yıllık idâdî mektebi mezunlarından birinin ve yine Hatt muallimi ile bevvabın da mahallinden seçilerek tayin edilmesini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.
[861] BOA, MF. İBT. 290/53, 14/Za/1328 (17 Kasım 1910).
[862] BOA, MF. İBT. 421/44 23/R/1331 (1 Nisan 1913); BOA. MF. İBT. 433/52, 6/B/1331 (11 Haziran 1913).
[863] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1318, s.104.
[864] O dönemde Ankara Vilâyeti'nin maârif hisse hasılatının tamamı Maârif Nezâreti'ne gönderilmekteydi.

göndermiştir. Ancak Ankara Maârif Hisse Hasılatı[865] başka yerlere harcandığından Bala Kazası'nda rüşdiye mektebinin yapılması mümkün olamayacağını Maârif Nezâreti 3 Şaban 1326 (31 Ağustos 1908) tarihli yazı ile Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir.[866] Ancak daha sonraki tarihlerde Bala Kazası'nda rüşdiye mektebinin açıldığı görülmüş ve mektebin muallim saniliğine aylık 300 kuruş maaşla Hasan Nazmi Efendi 1913 yılında tayin edilmiştir.[867]

3.3.2. Kız Rüşdiye Mektepleri

3.3.1.1. Ankara Kız Rüşdiye Mektebi

Ankara Sancağı ile kazalarından toplattırılan kurban derilerinin gelirleri ve halkın yardımlarıyla Ankara'nın Yukarı Yüz mevkisi İmaret (Karacabey) Camii[868] yakınlarında muvakkithâne ve kütüphânenin inşasına daha önce başlanılmış ise de bina tamamlanamamıştır. Ankara vilâyet merkezinde kız çocuklar için rüşdiye mektebi açmak istenilmiş ancak uygun bir yer bulunamamıştır. İnşaatı yarım kalan muvakkithâne ve kütüphâne binasının kız rüşdiye mektebi için uygun olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden muvakkithâne ve kütüphâne inşaatı tamamlanarak kız rüşdiye mektebine tahsis edilmesi için girişimlerde bulunulmuş yarım kalan inşaatın tamamlanması için (32,707 kuruş) keşif defteri hazırlanmıştır. Muvakkithâne ve kütüphânenin tamiri ile mektebin içinde kullanılacak olan sıra, yazı tahtası, kilim vs. gibi malzemelerin Ankara halkı tarafından karşılanması mümkün olmamıştır. Bu yüzden Ankara Vilâyet İdaresi, muvakkithâne ve kütüphânenin tamiri ile mektebin içine alınması gereken malzeme masraflarının Ankara Vilâyeti'nin menafi sandıklarından karşılanmasına dair izin yazısını Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Ankara'nın merkezinde yapılacak olan kız rüşdiye mektebi için gerekli paranın menafi sandıklarından karşılanması Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve uygun görülmüştür. Ancak her kazanın menafi sandığı gelirleri o kazanın giderleri için kullanıldığından

[865] Ankara Maârif Hisse Hasılatı 1.334,791 kuruş bunun yarısı olarak 700.605 kuruş Dersaadet hissesi adına İstanbul'a gönderilmiştir. Diğer yarısı 634.186 kuruştan 568.186 kuruşu bütçe açığına aktarılmıştır. Geriye kalan 66.000 kuruş ise Ankara Vilâyet merkezindeki mekteplerin muallimleri için Ankara Vilâyet İdaresi'ne gönderilmiştir.
[866] BOA, MF. MKT. 1074/54, 03/Ş/1326 (31 Ağustos 1908).
[867] BOA, MF. İBT. 421/44 23/R/1331 (1 Nisan 1913); MF. İBT. 433/52, 6/B/1331 (11 Haziran 1913).
[868] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1076.

kız rüşdiye mektebi için sadece Ankara'nın merkezinde bulunan menafi sandık gelirleri kalmıştır. Diğer taraftan Maârif Nezâreti, Ankara Vilâyet İdaresi'nden yarım kalan muvakkithâne ve kütüphânenin tamamlanması için hazırlanılan keşif defterinin gönderilmesi istemiştir. Bunun üzerine keşf defteri[869] 29 Şevval 1292 (28 Kasım 1875) yılında Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[870]

Şûrâ-yı Devlet, Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin yapım masraflarının Ankara'daki menafi sandıklarından karşılanmasına karar verilmiş ancak Ankara'daki

[869] Alt Katta Bulunan Oda: Binanın alt tabanı için tanesi 25 kuruştan 30 adet ağaç toplam 750 kuruş; hımhış (?) için tanesi 10 kuruştan 40 adet toplam 400 kuruş; tanesi 8 kuruştan 70 adet tavan tahtası toplam: 560 kuruş; tanesi 15 kuruştan 8 adet pencere için suluk tahtası toplam 120 kuruş; tanesi 5 kuruştan 32 adet cam çerçevesi toplam 160 kuruş; Tanesi 5 kuruştan 32 adet cam toplam:160 kuruş; tanesi 6 kuruştan 35 adet toplam: 210; tanesi 150 kuruştan 2 adet kapı toplam 300 kuruş; siyah ve beyaz sıva için harç ustası ve amele ücreti 600 kuruş; kişi başı 14 kuruştan 85 kişi dülger toplam: 1190; kişi başı 60 kuruştan 5 amele toplam:300 kuruş; Tamir olacak büyük odanın: derinliği 12 m, uzunluğu 10 m, genişliği 10 m; taban tahtası tanesi 10 kuruştan 70 adet toplam 700 kuruş; tavan tahtası tanesi 8 kuruştan 560 kuruş; raf için su hafri tanesi 6 kuruştan 10 adet 60 kuruş; pencereler için suluk tahtası tanesi 15 kuruştan 9 adet toplam 135 kuruş; cam çerçevesi tanesi 5 kuruştan 72 adet toplam 300 kuruş; Karpuse (?) tanesi 6 kuruştan 18 adet toplam 108 kuruş; dülger kişi başı 14 kuruştan 60 kişi toplam 840 kuruş; sıvacı kişi başı 14 kuruştan 10 kişi toplam 140 kuruş; amele kişi başı 6 kuruştan 20 kişi toplam 120; İki Odalı Divanhâne Tamîri: taban tanesi 10 kuruştan 60 adet toplam 600 kuruş; tavan tahtası tanesi 8 kuruştan 60 adet toplam 480 kuruş; Pencere için suluk tahtası tanesi 15 kuruş 6 adet toplam 90 kuruş; Cam çerçevesi tanesi 5 kuruştan 40 adet toplam 200 kuruş; Cam tanesi 5 kuruştan 40 adet toplam: 200 kuruş; Pervazlık tahta ve yan tahtası tanesi 8 kuruştan 30 adet toplam: 240; Hımhış(?) için altısı bir tanesi 40 kuruştan 15 adet toplam: 600 kuruş; Siyah ve beyaz sıva için harç ve ustası 200 kuruş; Harç ve usta 250 kuruş; Karpuse(?) 20 adet, beheri 6 kuruş 120 kuruş; Dülger 40 nefer, kişi başı ücret 14 kuruş 560 kuruş; Amele 10 nefer, kişi başı ücret 6 kuruş 60 kuruş; Üst Kata Yapılacak Odanın Keşf Defteri: Uzunluk 13 m, Genişlik 10 m; Taban binarı(?) için ve tavan binarı dördü bir olarak tanesi 20 kuruştan 170 adet, toplam 3400 kuruş; Hımhış(?) için ve çatı için altısı bir olarak tanesi 15 kuruştan 120 adet, toplam 1800 kuruş; Oda ve çatı tahtası tanesi 2 kuruştan 1500 adet, toplam 3000 kuruş; Çatı için yirmisi bir olarak tanesi 20 kuruştan 180 adet, toplam 310 kuruş; Kireç 200 kuruş; Taban ve tavan tahtası tanesi 10 kuruştan 150 adet, toplam 1500 kuruş; Pencere için suluk tahtası tanesi 15 kuruştan 8 adet, toplam 120 kuruş; Cam çerçevesi tanesi 5 kuruştan 48 adet, toplam 240 kuruş; Cam tanesi 5 kurştan 48 adet, toplam 240 kuruş; Harc ve ustası bahâsi 150 kuruş; Siyah ve beyaz sıva için harç ve ustasına 400 kuruş; Çatı kiremidi 4000 adet… kuruş; Karpuse tanesi 6 kuruştan 50 adet, toplam 300 kuruş; Dülger kişi başı ücret 14 kuruştan 150 nefer toplam 2100 kuruş; Amele kişi başı ücret 6 kuruştan 50 nefer toplam 300 kuruş; Yeniden Yapılacak Olan Kademhânenin (Tuvalet) Keşfi: Kademhânenin tabanı için taş 1 adet, fiyatı 150 kuruş toplam 150 kuruş; Künk tanesi 3 kuruştan 30 adet toplam 90 kuruş; Hımhış için altısı bir olarak tanesi 12 kuruştan 8 adet toplam 96 kuruş; Çatı için yirmisi bir olarak tanesi 3 kuruştan 30 adet, toplam 90 kuruş; Çatı tahtası tanesi 2 kuruştan 100 adet toplam 200 kuruş; Çatı kiremidi 750 adet, fiyatı 150 100 kuruş; Karpuse(?) tanesi 6 kuruştan 15 aded, toplam 90 kuruş; Kapı 1 adet 60 kuruş; Dülger kişi başı 12 kuruştan 20 nefer toplam 280 kuruş; Amele kişi başı 6 kuruştan 15 nefer toplam 90 kuruş; Yeniden İnşâ Olunacak çatı: Çatı kiremidi 3000 adet Fiyatı 200 600 kuruş; Balkon tahtası tanesi 3 kuruştan 100 adet 300 kuruş; Karpuse tanesi 6 kuruştan 10 adeti toplam 60 kuruş; Dülger kişi başı 14 kuruştan 30 nefer toplam 420 kuruş; Amele kişi başı 8 kuruştan 30 nefer toplam 180 kuruş; Dış tarafının siyah ve beyaz sıva için usta ve amele 4000 kuruş olmak üzere toplam 32,707 kuruştur (BOA, ŞD. 207/40, 21/Z/1292-18 Ocak 1876).

[870] BOA, ŞD. 207/40, 21/Z/1292 (18 Ocak 1876).

kıtlıktan dolayı vilâyet merkezinde 1875 yılı menafi sandığı kurulamamıştır. Bu yüzden tamir/alım masraflarının Ankara Sancağı'na bağlı kazaların menafi sandığından karşılanmasına (geri ödenmesi şartıyla) karar verilmiş ve bu karar Maârif Nezâreti'nce Ankara Maârif İdaresine 15 Rebiyülevvel 1293 (10 Nisan 1876) yılında bildirilmiştir.[871] Ancak Maârif Nezâreti, Ankara Vilâyet İdaresi ile yapılan gerekli görüşmelerin neticesinde o yıl Ankara'da menafi sandığı kurulamayacağını ve dolayısıyla Ankara merkez kazalarından toplanılacak olan paranın da geri ödenemeyeceğini anlamıştır. Bu yüzden Maârif Nezâreti, Ankara İnas Rüşdiye Mektebi'nin tamirinde kullanılacak paranın başka bir yerden temin edilmesine dair 21 Rebiyülahir 1293 (14 Temmuz 1876) tarihli yazıyı Ankara Maârif İdaresi'ne göndermiştir.[872]

Gerekli kaynak bulma çalışmalarının ardından Ankara'nın Yukarı Yüz mevkiisinde İmaret (Karacabey) Camii merkezi yakınlarında bulunan muvakkithâne ve kütüphâne binasının tamir/bakımı yapılmış ve Ankara Kız Rüşdiye Mektebi 1876 yılında eğitime açılmıştır. Bu mektep açıldıktan 1896 yılına kadar tamir ve bakım görmediğinden yıkılacak hale gelmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü'ne tayin edilen Musa Kazım Efendi, görevine başladıktan sonra Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin perişan halini görmüş ve bu durum onu rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Musa Kazım Efendi, mektebi kötü durumdan kurtarma girişimlerinde bulunmuştur. Musa Kazım Efendi, yaptığı teşvik sayesinde Ankara halkından 1800 kuruş toplamış ve kız rüşdiye mektebini tamir ettirmiştir.[873] Ankara Maârif Müdürü'nün bu gayreti takdirle karşılanmış ve vilâyet gazetesinde de ilan edilmiştir.[874] Musa Kazım Efendi, Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin eğitim yönünden gayrimüslim mekteplerinin gerisinde olduğunu tespit etmiş bu sebeple eğitim seviyesinin yükseltilmesi için mektebin muallime kadrosunu güçlendirmeye çalışmıştır.[875]

Ankara Kız rüşdiye Mektebi'nde birinci muallime olarak görev yapan Talat Hanım, hastalığından dolayı izinli olarak İstanbul'a gitmiş ve daha sonra ise vefat

[871] BOA, MF. MKT. 34/185, 15/Ra/1293 (10 Mayıs 1876).
[872] BOA, MF. MKT. 36/38, 21/R/1293 (16 Mayıs 1876).
[873] BOA, MF. MKT. 329/13, 25/S/1314 (5 Ağustos 1896); Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1075.
[874] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1076.
[875] BOA, MF. MKT. 325/72 4/S/1314 (15 Temmuz 1896).

etmiştir. Bunun üzerine Selanik'te üç yıldır görev yapan ancak oranın havasıyla uyum sağlayamayan Remziye Hanım, Ankara Kız Rüşdiye Mektebi muallimeliğine tayinini istemiş ve bunun için 26 Zilkade 1314 (28 Nisan 1897) tarihli dilekçesini Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Remziye Hanım'ı Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'ne aylık 600 kuruş maaşla tayin etmeyi uygun görmüştür.[876]

1908 ve 1909 yıllarında Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin muallime-i evveli görevini Fatıma Şehime Hanım, muallime-i sani görevini Satı Hanım, Nakış Muallimliğinde Saide Hanım ve hademe görevini Ali Ağa yürütmüştür.[877]

Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin dâhilinde bir de kız ibtidâî kısmı açılmış ve buraya muallime tayinleri olmuştur. Kız ibtidâî mektebi kısmına farklı zamanlarda tayin edilen muallimler aşağıdaki tabloda yer almıştır: [878]

Maaş	**İsmi**	**Tarih-i Mübaşereti**	**Tarihi İnfikakı**	**Mülahazat**
350	Ankara İnas Rüşdiyesi Dâhilinde Kısmı İbtidâî Muallime Ulası Ayşe Nedime Hanım	1 Eylül 1329	7 Kanun-ı Evvel 1329	Yukarı Yüz İbtidâî Mektebi'ne tahvil etmiştir.
250	Ankara İnas Rüşdiyesi Dâhilindeki Kısmı İbtidâî Muallime Kamile Hanım	1 Şubat 1328	23 Eylül 1329	İstifa etmiştir.
350	Ankaranın İnas Rüşdiyesi Dâhilindeki İbtidâî Muallime Ulası Şerefnur Hanım	8 Kanun-ı Evvel 1328		Nezâretçe tayin edilmiştir.
250	Ankara İnas Rüşdiyesi Dâhilindeki Kısmı İbtidâî Muallime Saniyesi Fehime Hanım	6 Teşrin-i Evvel 1329		Yabanabad Kazası'ndan gelmiştir.

[876] BOA, MF. MKT. 517/45, 29/Ra/1318 (27 Temmuz 1900).
[877] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909); MF. İBT. 232/27, 11/C/1327 (30 Haziran 1909).
[878] BOA, MF. İBT. 503/20, 19/B/1332 (13 Haziran 1914).

Tablo 47: Ankara Kız Rüşdiye ve İbtidâî Mektebi'nde Görülen Dersler[879]

KIZ İBTİDAİ DERSLERİ			KIZ RÜŞDİYE DERSLERİ		
Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**	**Dördüncü Sınıf**	**Beşinci Sınıf**	**Altıncı Sınıf**
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid
Kıraat	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye	Ulum-ı Diniye
İmla	Kıraat	Kıraat	Kıraat	Arabi	Arabi
Hesab	İmla	İmla	İmla	Kıraat	Kıraat
Malumat-ı Nafia	Hesab	Hesab	Tarih	İmla	İmla
El Hünerleri	Malumat-ı Nafia	Malumat-ı Nafia	Hesab	Farisi	Farisi
Hüsn-i Hal	Rika	Rika	İdare-i Beyniye	Tarih	Tarih
	Sülüs	Sülüs	Kavaid	Hesab	Hesab
	El Hünerleri	El Hünerleri	Coğrafya	İdare-i Beyniye	İdare-i Beyniye
	Hüsn-i Hal	Hüsn-i Hal	Malumat-ı Nafia	Kavaid	Kavaid
			Ahlak	Coğrafya	Coğrafya
			Rika	Malumatı Nafia	Malumatı Nafia
			Sülüs	Kitabet	Kitabet
			El Hünerleri	Ahlak	Ahlak
			Hüsn-i Hal	Hıfzul sıhha	Hıfzul sıhha
				Rika	Rika
				Sülüs	Sülüs
				El Hünerleri	El Hünerleri
				Hüsn-i Hal	Hüsn-i Hal

Tablo 47'de görüldüğü Kız Rüşdiye Mektebi'nin ders programındaki ilk üç sınıf, kız ibtidâî mektebi için diğer üç sınıf dersleri ise rüşdiye için kullanılmıştır.

Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin 1897-1898 eğitim-öğretim yılının sonunda umûmî imtihanları yapılmış ve imtihan sonuçları Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından 16 Safer 1316 (6 Temmuz 1898) yılında Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir.[880]

[879] BOA, MF. İBT. 162/65, 5/Ca/1323 (8 Temmuz 1905).
[880] BOA, MF. MKT. 407/7, 2/Ra/1316 (21 Temmuz 1898).

R. 1312-1313 (1896-1897) ders yılında mektebin talebe sayısı yirmidir. Bunlardan dördü birinci sınıf, dokuzu ikinci sınıf ve yedisi ise üçüncü sınıfta eğitim görmüştür.[881] Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin 1905 yılına ait Mart, Nisan ve Mayıs ayı olmak üzere üç aylık talebe durum cetveli 10 Rebiyül ahir 1323 (14 Haziran 1905) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bu cetvele göre, Mart ayında mektebin ihtiyat sınıfında 24, birinci sınıfında 11, ikinci sınıfında 5, üçüncü sınıfında 6, dördüncü sınıfında 4, beşinci sınıfında 3, altıncı sınıfında 2 talebe olmak üzere toplam 55 talebe bulunmaktadır. Bu talebelerden hiçbiri mezun olmamış ve mektebi terk etmemiştir. Nisan ayında mektebin ihtiyat sınıfında 31, birinci sınıfında 13, ikinci sınıfında 5, üçüncü sınıfında 6, dördüncü sınıfında 3, beşinci sınıfında 2, altıncı sınıfında 2 talebe olmak üzere toplam 62 talebe bulunmaktadır. Bu talebelerden 2'si mektebi terk ederken 9 talebe ise mektebe yeni kayıt yaptırmıştır. Mayıs ayındaki talabe durumu nisan ayı ile aynıdır. Sadece mektebin ikinci sınıfına bir talebe kayıt yaptırmış ve talebe sayısı 63'e yükselmiştir.[882]

1906 yılı mektebin imtihan cetveline göre mektebin (ibtidâî) birinci sınıfında 39, ikinci sınıfında 5, üçüncü sınıfında 2, dördüncü sınıfında 4, beşinci sınıfında 1 ve altıncı sınıfında 2 olmak üzere toplam 53 talebe öğrenim görmüştür.[883] 1908 yılına ait mektep cetveline göre mektebin (ibtidâî) birinci sınıfında 19, ikinci sınıfında 7, üçüncü sınıfında 3, (rüşdiye) dördüncü sınıfında 7, beşinci sınıfında 2 ve altıncı sınıfında 2 olmak üzere toplam 40 talebe öğrenim görmüştür.[884] 1909 (Aralık-ocak-şubat) yılında mektebin birinci sınıfında 24, ikinci sınıfında 9, üçüncü sınıfında 3, dördüncü sınıfında 7, beşinci sınıfında 2 ve altıncı sınıfında 1 olmak üzere 46 talebe öğrenim görürken[885] bu sayı, sene sonunda yapılan imtihan cetveline göre 50'ye yükselmiştir.[886]

3.3.1.2. Ankara Hamidiye Birinci Kız Rüşdiye Mektebi

Hamidiye Medresesi'nin ibtidâî şubelerinden mezun olan kız talebelerinin sayısı artması üzerine medrese dâhilinde kızlara mahsus rüşdiye mektebi 1886 yılında

[881] BOA, MF. İST. 1/109, 25/M/1315 (26 Haziran 1897).
[882] BOA, MF. İBT. 161/98, 15/Ra/1323 (20 Mayıs 1905).
[883] BOA, MF. İBT. 178/61, 17/Ra/1324 (11 Mayıs 1906).
[884] BOA, MF. MKT. 218/27, 13/Z/1326 (6 Ocak 1909).
[885] BOA, MF. İBT. 232/27, 11/C/1327 (30 Haziran 1909).
[886] BOA, MF. İBT. 242/7, 18/N/1327 (3 Ekim 1909).

açılmış ve mektebin muallime-i ulalığına İstanbul Dârülmuallimât mezunlarından Hacer Hanım tayin edilmiştir.[887] Hacer Hanım, kız rüşdiye mektebindeki görevinin beşinci yılında İstanbul'daki rüşdiyelerden herhangi birine muallime-i ula olarak tayin olmak istemiş ve bunun için Maârif Nezâreti'ne dilekçe göndermiştir. Maârif Nezâreti, İstanbul'daki mekteplerin muallime-i ulasında açık yer olmadığını, ileride boş bir yer olursa Hacer Hanım'ın tayininin yapılabileceğine dair 16 Safer 1309 (21 Eylül 1891) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[888]

Birinci Kız Rüşdiye Mektebi muallime-i ulası Hacer Hanım, rüşdiyedeki görevini güzel bir şekilde yürüttüğünden mektebin eğitim seviyesinde ilerleme kaydedilmiştir. Hatta Hacer Hanım'ın bu gayreti Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından takdirle karşılanmıştır. Ancak zamanla Hacer Hanım, Ankara'dan usandığından rehavete kapılmış ve mektebin idâresini nakış muallimesi Kamile Hanım'a bırakmıştır. Bu yüzden mektepte eğitim gören talebelerin sayısında da ciddi bir düşüş olmuştur. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için Hacer Hanım'ın[889] mektebin muallime-i ulalığa görevinden azline karar vermiş ve yerine Dârülmuallimât mezunlarından iki muallimin tayin edilmesini 4 Safer 1314 (15 Temmuz 1896) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir. Maârif Nezâreti, Dârülmuallimât mezunu muallimelerin öncelikli olarak, taşrada açılmış ve hiç muallimeleri olmayan kız rüşdiye mekteplerine tayin etmeyi uygun görmüştür. Hacer Hanım—görevden azledilirse yerine başka birinin bulunamayacağını ve bu yüzden Hacer Hanım'ın görevde kalmasına ihtimam gösterilmesi gerektiğine dair 5 Rebiyülevvel 1314 (14 Ağustos 1896) tarihli yazıyı Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[890]

[887] BOA, MF. MKT. 223/33, 04/Ra/1312 (5 Eylül 1894).
[888] BOA, MF. MKT. 131/4, 16/S/1309 (21 Eylül 1891).
[889] Hamidiye Birinci Kız Rüşdiyesi'nde eğitim almak isteyen kız talebelerinin sayısı zamanla arttığından mektep talepleri karşılayamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine Hamidiye Medresesi'nin diğer bir şubesi olarak kız çocukları için ikinci kız rüşdiye mektebi 1893 yılında açılmış ve mektebe Emine Hanım tayin edilmiştir. Ancak ikinci kız rüşdiye mektebinin binası tamamen bitmemesi ve birinci kız rüşdiye mektebi muallime-i ulası Hacer Hanım'ın da mektepteki etkisiz ve tecrübesizliği yüzünden Hacer Hanım'a yardımcı olarak Emine Hanım göreve başlamıştır. (BOA, MF. MKT. 223/33, 04/Ra/1312-5 Eylül 1894)
[890] BOA, MF. MKT. 329/60, 5/Ra/1314 (14 Ağustos 1896).

Ankara Hamidiye Birinci Kız Rüşdiye Mektebi'nin 1903-1904 eğitim-öğretim yılının tamamlamasının ardından yılsonu sınavları yapılmıştır. Bu sınav sonucunda mektebin talebelerinin durumunun kötü olduğu görülmüş ve bu neticede muallime Hacer Hanım'ın etkisi olduğu düşünülmüştür. Diğer taraftan Ankara Vilâyeti'ne bağlı Çorum Sancağı, Hacer Hanım'ın tayinin kendilerine yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Hacer Hanım'ın aylık 500 kuruş maaşla Çorum Sancağı'na atanmasını ve yerine tecrübeli birinin tayin edilmesi istemiştir. Bu talebe dair 19 Cemaziyelevvel 1322 (1 Ağustos 1904) tarihli yazı Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, Dârülmuallimat'tan mezun olan birinin tecrübesiz, bilgisiz olmayacağını düşünerek Hacer Hanım hakkındaki iftiraların asılsız olduğuna karar vermiş ve bu yüzden Hacer Hanım'ın başka yere tayin edilmesine gerek olmadığını 8 Cemaziyelahir 1322 (20 Ağustos 1904) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[891] Böylece Hacer Hanım, farklı zamanlarda mektepteki görevinden ayrılmak istemiş veya Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından gönderilmek istenilmiş ise de bu mümkün olmamış ve mektepteki görevine devam etmiştir.

3.3.1.3. Ankara Hamidiye İkinci Kız Rüşdiye Mektebi

Birinci Kız Rüşdiye Mektebi'nde eğitim gören talebelerin sayısında artış olması üzerine Hamidiye Medresesi dâhilinde ikinci kız rüşdiye mektebinin açılmasına karar verilmiştir. İkinci Kız Rüşdiye Mektebi'nin inşaat masraflarının karşılanması için yardımsever halka satılmak üzere tanesi beş kuruştan üç bin adet bilet bastırılmış ve bunların iki bin adedi Ankara Sancağı'na bağlı kazalara gönderilmiştir. Hamidiye Medresesi Komisyonu başkanı Rukneddin Efendi, Haymana Kazası Kaymakamı Hakkı Efendi, Kaza Naibi Mustafa Şerif, Kaza Müftüsü Abdulkadir Efendi, Ankara Zaptiye Bölük Ağası Hacı Ahmed Ağa, Ankara İdare Meclisi azasından Bekir ve Ömer Efendilerin gayret ve teşvikleri sayesinde biletlerden altı yüz adedini Haymana Kazası'ndan yardımsever ahali satın almıştır.[892] Haymana

[891] BOA, MF. MKT. 799/24, 13/C/1322 (25 Ağustos 1904).
[892] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:944.

Kazası kaymakamı Hakkı Efendi tarafından bilet satın alan kişilerin isimlerinine ait bir defter[893] hazırlatılarak Ankara Vilâyet İdaresi'ne gönderilmiştir.[894]

Hamidiye Medresesi'nin diğer bir şubesi olarak ikinci kız rüşdiye mektebi 1893 yılında açılmıştır.[895] Ankara Maârif Müdürlüğü, ikinci kız rüşdiye mektebine tecrübeli ve güvenilir bir muallimenin tayin edilmesi için 1 Ramazan 1310 (19 Mart 1893) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Ankara Maârif Müdürlüğü'nün talebini uygun görmüş ve mektebe Aydın Kız Mektebi muallimesi Emine Hanım'ı aylık 600 kuruş maaşla 24 Ramazan 1310 (11 Nisan 1893) yılında

[893] İdare Azasından Ali Şir Bey 250 kuruş; İdare Azasından Hacı Ömer Ağa 130 kuruş; İdare Azasından Hacı Memir Ağa 50 kuruş; İdare Azasından Ömer Ağa 100 kuruş; Mahkeme Azasından Hacı Gugen Ağa 100 kuruş; Müstantık Uzun Kadı Ahmed Efendi 30 kuruş; Kara Hevace Karyeli Ahmed Ve Biraderi Mustafa 20 kuruş; Boyalık Karyeli Hasan Ağa Mahdumu Ahmed Ağa 20 kuruş; Boyalık Karyeli Arif Ağa 20 kuruş; Runkuş Karyesinden Haci Hüseyin Ağa 20 kuruş; Runkuş Karyesinden Şakir Ağa 20 kuruş; Cegal Karyesinden Ali Baba 20 kuruş; Kara Oğlan Karyesinden Hacı Satılmış Ağa 20 kuruş; Kara Oğlan Karyesinden Mehmed Ağa 20 kuruş; Tulandaş Karyesinden İbrahim Ağa 20 kuruş; Topaklı Karyesinden Hacı Ahmed Ağa 20 kuruş; Kötek Karyesinden Ömer Ağa 20 kuruş; … Karyesinden Ahmed Ağa 20 kuruş; Deveci Karyesinden İbrahim Ağa 20 kuruş; Deveci Karyesinden Hüseyin Ağa 20 kuruş; Şerefli Karyesinden Halil Efendi 50 kuruş; … Karyesinden Halil Efendi 20 kuruş; Kara Gedek Karyesinden Bektaş Bey 70 kuruş; Kara Gedek Karyesinden Haci İbrahim Efendi 50 kuruş; Kara Gedek Karyesinden Resul Ağa 50 kuruş; Kara Gedek Karyesinden Hacı İsmail Ağa 50 kuruş; Çalık Karyesinden Emin Bey 20 kuruş; Çalış Karyesinden Turan Bey 20 kuruş; Tutak Karyesinden Ali Osman Ağa 20 kuruş; Tutak Karyesinden Sadık Ağa 20 kuruş; Gülbek Karyeli Mevlud Ağa 20 kuruş; Kerdgögzü Karyeli İdris Bey 50 kuruş; Kerdgögzü Karyeli İzzet Bey 70 kuruş; Kerdgögzü Karyeli Hacı Yusuf Ağa 50 kuruş; … Hisarlı Hacı İzzet Ağa 50 kuruş; … Karyesinden Bekir Oğlu Mehmed Ağa 50 kuruş; Bayat Ayak Karyesinden Hacı Mehmed Ağa 50 kuruş; Bayat Ayak Karyesinden Hacı Yusuf Ali Mehmed Ağa 50 kuruş; Bayat Ayak Karyesinden Hacı Bezad Zade Mehmed Ağa 50 kuruş; Bayat Ayak Karyesinden Hacı Bekir Ağa Oğlu Hasan 50 kuruş ; Bayat Ayak Karyesinden Hacı Oğlu Osman Ağa 50 kuruş; … Hisardan Turan Ağa 20 kuruş; Sebil … Karyeli Fettah Oğlu Mehmed Ağa 50 kuruş; Sebil … Karyeli Mustafa Ağa 20 kuruş; Yumezşerefli Karyeli Bektaş Ağa 50 kuruş, Keryeç Karyeli Hasan Ağa 50 kuruş, Fizancı Karyeli Hacı Bekir Ağa 20 kuruş, Menteşe Karyeli Hacı Halil Ağa 20 kuruş, Menteşe Karyeli Hacı Ali oğlu Mehmed Ağa 20 kuruş, Ekcer Karyeli Hacı Battal Ağa 20 kuruş, Kargalı Karyeli İbrahim Ağa 50 kuruş, Kargalı Karyeli Hacı Mustafa Efendi 20 kuruş, Kargalı Karyeli Tekeli oğlu Ahmed Ağa 20 kuruş, Pekoba Karyeli Hacı Süleyman Ağa 50 kuruş, Pekoba Karyeli İvaz oğlu Osman Ağa 20 kuruş, Yeni Mehmedli Karyeli Ömer Ağa 50 kuruş, Evliyafzı Karyeli Hasan Ağa 50 kuruş, Eski çalış Karyeli İzzet Ağa 50 kuruş, Kangı Karyeli Hacı Göken ve Ali Yusuf Ağa 50 kuruş, Kangı Karyeli Arab Ağa 20 kuruş, Gugar Karyeli Timur oğlu Mustafa 50 kuruş, Gugar Karyeli Mehmed oğlu Mustafa Ağa 20 kuruş, Kesikkulak Karye Hacı Şemo Ağa 20 kuruş, Sancak Karyeli Nevaklı oğlu Hacı Ağa 20 kuruş, Şeyh Ahmedli Karyeli Hüseyin Ağa 100 kuruş, Şeyh Ahmedli Karyeli Ali Ağa 50 kuruş, Şeyh Ahmedli Karyeli Hasan Ağa 50 kuruş, Kürd Tüccar Karyeli Basder Ağa 20 kuruş, Enli Katrancı Karyeli Ahmed Ağa 50 kuruş, Enli Katrancı Karyeli Abdullah Ağa 50 kuruş, Enli Katrancı Karyeli Hasan Ağa 20 kuruş, Eski Kasaklı Karyeli Hasan Ağa 20 kuruş, Eski Kasaklı Karyeli İsmail Ağa 20 kuruş, Bekcegiz Kareli Kasım oğlu Hasan Ağa 20 kuruş, Şeyhali Karyeli Hasan Ağa 20 kuruş, Ovacı Karyeli Hacı Beşar oğlu Battal Ağa 20 kuruş, Gedikli Karyeli Reşad Ağa 20 kuruş, Alacak Karyeli Teysar Ağa 20 kuruş (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 946- 947).

[894] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:944.

[895] BOA, MF. MKT. 165/67, 24/N/1310 (11 Nisan 1893).

tayin etmiştir.[896] Ankara'nın merkezinde Hamidiye Medresesi dâhilinde ikinci rüşdiye mektebi açılması Ankara halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[897]

Emine Hanım, Ankara'ya gelmişse de Hamidiye İkinci Rüşdiye Mektebi'nin binası tamamen bitmediğinden Hamidiye Birinci Kız Rüşdiye Mektebi muallimi Hacer Hanım'ın yanında göreve başlamıştır. İkinci Kız Rüşdiye Mektebi binası tamamlanması üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Emine Hanım'ın asıl görev yerine gitmesi gerektiğini ve eğer gitmezse istifa etmiş olacağını Emine Hanım'a bildirmiştir. Ancak Emine Hanım, Ankara Maârif Müdürlüğü'nün bu isteğini ısrarla reddetmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Emine Hanım'ın yerine İstanbul Kız Sanayi Mektebi'nden mezun ve tecrübeli birinin tayin edilmesini 23 Zilhicce 1311 (27 Haziran 1894) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'den talep etmiştir. Bunun üzerine Maârif Nezâreti, Emine Hanım'ın asıl yerine gidip gitmeme durumuna sonra bakılacağına, öncelikle Ankara şehrinde Hamidiye Medresesi dâhilinde iki adet rüşdiye mektebine ihtiyaç olup olmadığına, her ikisinin de mevcut talebe miktarı ve kaç sınıftan oluştuğunun bildirilmesini Ankara Maârif Müdürlüğü'nden (16 Safer 1312/19 Ağustos 1894) istemiştir.[898] Ankara Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâreti'nin isteği yönünde herhangi bir cevap yazdığına dair bir arşiv belgesine rastlanılmamıştır. Ancak Emine Hanım, İkinci Kız Rüşdiye Mektebi'nde göreve başlamış ve kız çocuklarına eğitim vermiştir. Hatta Ankara'daki diğer kız rüşdiye mektebinden mezun olan iki kız talebesi Emine Hanım'ın yanında bir müddet yardımcı (stajer) olarak çalıştıktan sonra bu iki talebe muallime olarak Yozgat Kız Rüşdiye Mektebi'nde istihdam edilmişlerdir.[899] Emine Hanım, 4 Şevval 1312 (31 Mart 1895) yılında Bursa Kız Rüşdiye Mektebi muallim-i ulalığına tayin olmuştur.[900]

[896] BOA, MF. MKT. 165/67, 24/N/1310 (11 Nisan 1893).
[897] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 941.
[898] BOA, MF. MKT. 223/33, 04/Ra/1312 (5 Eylül 1894).
[899] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 975.
[900] BOA, MF. MKT. 253/7, 4/L/1312 (31 Mart 1895).

3.3.3. Askerî Rüşdiye Mektepleri

3.3.3.1. Ankara Askerî Rüşdiye Mektebi

Erzincan Dördüncü Ordu Komutanı Nafız Paşa'nın gayret ve yardımlarıyla Erzincan'da mükemmel bir askerî rüşdiye mektebi yapılmıştır.[901] Erzincan'da yapılan askerî rüşdiye mektebinin aynısından Ankara vilâyet merkezinde de yapılması arzu edilmiştir. Ankara Mutasarrıflığı, Erzincan Askerî Rüşdiye Mektebi'ne ait iki adet fotoğrafı Erzincan Dördüncü Ordu Komutanı Nafız Paşa'dan talep etmiştir. Bunun üzerine Nafız Paşa, iki adet fotoğrafı posta yoluyla Ankara'ya göndermiştir.[902] Ancak Ankara'da askerî rüşdiye mektebi açılamamıştır.

3.2. İDÂDÎLER

3.2.1. Ankara Mülkî İdâdî Mektebi

Mektep Binasının Yapım ve Açılışı

Ankara Vilâyeti'nin merkezinde padişah emri ile bir idâdî mektebinin yapımına karar verilmiştir. Ankara'da idâdî mektebi binasının yapılacağı en uygun yerin bulunabilmesi amacıyla Ankara Valisi Sırrı Paşa, Belediye Başkanı Hacı Süleyman Efendi ve sair kişiler ile birlikte bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet, 12 Rebiyülevvel 1302 (30 Aralık 1884) Salı günü Ankara'daki birkaç arsa incelemiştir. Bu incelemenin ardından Develik adlı mevkide bulunan bir arsa beğenilmiş[903] ancak Ankara'nın havası güzel ve geniş bir yerde bu mektebin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu yüzden mektep binasının elverişli bir yere yapılması için Ankara halkının da fikrine başvurulmuş ve bu husus Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir. Bu sayede 19 Rebiyülevvel 1302 (6 Ocak 1885) Salı günü Ankara Belediye Meclis ve Mahkeme Üyeleri, Ankara kumandanı, hükümet memurları, halk davet edilmiş ve arsa konusu müzakere edilmiştir. Müzakere neticesinde Develik ile Cebeci mevkileri üzerinde karar kılınmış ve heyet tarafından iki arsa yerinde incelenmiştir. Gerekli incelemelerin ardından her iki arsa hakkında heyet ikiye bölünmüştür. Buna göre, Develik mevkiinde

[901] BOA, İ.DH. 901/71630, 13/M/1301 (14 Kasım 1883); MF. MKT. 100/122, 26/Z/1305 (3 Eylül 1888).
[902] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 615.
[903] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 608.

bulunan arsaya, genişliğinden dolayı heyetin bir kısmı olumlu, havasının temiz ve ferah olmamasından dolayı bir kısmı olumsuz, Cebeci mevkiindeki arsaya ise havasının temiz ve ferahlığı yönünden heyetin bir kısmı olumlu, bir kısmı da şehir merkezine uzak olmasından dolayı olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bu yüzden idâdî mektebinin nereye yapılacağı heyet tarafından kararlaştırılamamıştır. Ankara İdâdî Mektebi için iki mevkiiden başka bir yer bulunamayacağı heyet tarafından düşünülmüştür. Bunun üzerine heyet, idâdî mektebinin yapılacağı yerin bulunması için Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan etmiştir.[904]

Ankara İdâdî Mektebi için vilâyet gazetesinde ilan edilmişse de Develik ve Cebeci mevkii haricinde hem havası ferah hem de şehrin her yerinden ulaşılabilecek uygun bir yer bulunamamıştır. Bu yüzden heyet, Develik ve Cebeci mevkiilerden birini seçerek idâdî mektebinin oraya yapılmasına karar vermiştir. Develik mevkisi şehrin hem ortasında hem de dört tarafı açık ve geniş olsa da o mevkii çok fazla güneş almamaktadır. Diğer taraftan Cebeci mevkiinin ise havası ferahtır. Ancak şehrin dışında bulunduğundan talebelerin sabah-akşam oraya gidip gelmeleri zor olacaktır. Bu değerlendirmeler neticesinde karar verilen yer Develik mevkiidir.

Ankara Valisi Sırrı Paşa tarafından Develik mevkiinin haritası ile oraya yapılacak olan idâdî mektebinin plan ve gerekli masraflar için keşif defteri hazırlanmıştır. Bu keşif defterine göre Ankara, Anadolu'nun orta kolunda ve önemli bir noktasında bulunduğundan buraya kerpiçten küçük bir mektep yapılması Ankara'ya yakışmayacaktır. Bu sebeple Ankara'ya yapılacak olan idâdî mektebinin büyük, sureten latif ve kargirden (taş) yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Mektebin cesim ve kargirden yapılması için inşaat masrafına 361,797 kuruş gideceği düşünülmüştür. Bu miktar (Ankara'da zahire fiyatlarının düşük olduğundan) Ankara Maârif Gelirleri'nin üzerinde olmuştur. Bu yüzden idâdî mektebinin yapımı için, Ankara Sancağı'nın son üç senelik aşar gelirlerinin bir kısmı olan 241,525 kuruş ile İstanbul'da bulunan mekteplerin maârif hissesi olan 181,141 kuruş olmak üzere toplamda 422,666 kuruşun yeterli olacağı düşünülmüştür. Ankara Vilâyet İdaresi

[904] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 609.

tarafından hazırlanılan keşif defteri 22 Rebiyülahir 1302 (8 Şubat 1885) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir.[905]

Ankara Valisi Sırrı Paşa, daha önce gönderilmiş olan keşif defterinin yeterli gelmediğini düşünerek Ankara'da yapılacak olan idâdî mektebi ile alakalı hususi görüşlerini ariza (rapor)[906] halinde 22 Rebiyülahir 1302 (8 Şubat 1885) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Buna göre, Tanzimat'tan itibaren geliştirilmeye çalışılan eğitimdeki modernleşme sistemi ülke geneline yeterince yaygınlaştırılamamıştır. Bu yüzden Ankara'daki rüşdiye ve ibtidâî mektepleri görünüşte modern, işlevsel olarak ise eski sistemdeki eğitimlere devam etmiştir. Ankara'daki rüşdiyeler mekteplerinden mezun olan talebeler, Ankara Vilâyet merkezinde açılacak olan idâdî mekteplerindeki dersleri anlamakta yetersiz kalacak ve bu yüzden idâdî talebelerin eğitim seviyesi düşük olacaktır**.** Ankara'daki ibtidâî ve rüşdiye mekteplerin bu olumsuz durumundan dolayı Vali Sırrı Paşa, öncelikle Ankara'da açılacak idâdî mektebi ders programlarının şehirdeki eğitim-öğretim düzeyine göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.[907]

Sırrı Paşa Ankara'nın eğitim durumunu göz önünde bulundurarak farklı arayışlar içerisine girmiştir. Sırrı Paşa, Ankara valiliği görevinden önce Trabzon'da vali olarak bulunmuş ve Trabzon'da iken orada açtığı idâdî mektebindeki sistemi Ankara'da açılacak olan idâdî mektebinde de uygulamak istemiştir. Bu sisteme göre; talebeler idâdî mektebine başlamadan önce ihtiyat (hazırlık) sınıfında öğrenim göreceklerdir. Fakat Ankara İdâdî Mektebi'nde açılacak olan ihtiyat sınıfının hedefine ulaşabilmesi için, gerek öğretim süresi ve gerekse programının da Trabzon İdâdî Mektebi'nden farklı olacağını belirtmiştir. Çünkü Trabzon'daki program Trabzon'un eğitim-öğretim düzeyine göre düzenlenmiştir. Ancak Ankara merkezinde bulunan mekteplerin durumu iyi durumda değil ve Trabzon'dan geri kalmıştır. Bu yüzden Ankara vilâyetindeki ibtidâî ve rüşdiye mekteplerinde (yapılan birtakım düzenlemeler

[905] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 613.
[906] Vali Sırrı Paşa'ya ait arizanın orijinal hali hem Ankara Vilâyet Gazetesi'nin 28 Rebiyülahir 1302 tarihli ve 613 sayısında hem de Sırrı Paşa'ya ait Mektubat-ı Sırrı Paşa adlı eserde bulunmaktadır. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 613; Sırrı Paşa, **Mektubat-ı Sırrı Paşa**, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası İstanbul 1886).
[907] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:613.

sayesinde) eğitim gören talebelerin eğitim seviyeleri Ankara İdâdî Mektebi'nde eğitim görebilecek düzeye gelene kadar, idâdî bünyesinde mükemmel bir ihtiyat sınıfının açılması gerektiğini belirtmiştir.[908]

Sırrı Paşa, bu ihtiyat sınıfı için özel bir ders programının hazırlanması gerektiğini ve idâdî mektebine alınacak talebelerin, en az dört sene burada eğitim görmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece idâdî mektebinin hazırlık sınıfında gerekli seviyede yetiştirilen talebeler, bir üst seviye olan idâdî eğitimine devam edebilecektir. İdâdî mektebinde bir hazırlık sınıfı olmazsa hem idâdî mektebinde okutulan dersleri anlayacak talebe bulunamayacak, hem de hazırlık dersleri almadan mektepte öğrenime başlayan talebeler idâdî mektebinde hiçbir şey öğrenemeyecek ve başarısız olacaklardır. Diğer taraftan talebeler, hazırlık görmeden idâdî mektebine alınırsa idâdî muallimleri, ders programlarını talebelerin seviyesine indirmek zorunda kalacaklar, mektep sıradan bir rüşdiye haline dönüşecektir.[909]

Sırrı Paşa, Ankara İdâdî Mektebi'nin açılmasıyla Ankara Vilâyeti'nin diğer sancaklarında da açılacak olan idâdî mektepleri içinde örnek teşkil edeceğini düşünmüştür. Vali, açılacak olan idâdî mektebinin umuma faydalı olabilmesi amacıyla mektepte leyli (yatılı) kısmında açılması ve bu kısma alınacak talebelerin sayısının da olabildiğince yüksek tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Mektepte yatılı kısmın açılabilmesi için çeşitli giderlerden tasarrufa gidilerek tahsisatın çoğunun yatılı kısma ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü yatılı kısmı açılmazsa idâdî mektebine sadece Ankara vilâyet merkezinde bulunan talebeler gidecek, sancak, kaza ve karyelerdeki talebeler bu eğitimden mahrum kalacaklardır. Zira sancak, kaza ve karyelerden gelecek olan talebeler, Ankara merkezinde bulunan talebeler gibi her gün sabah gelip akşam evlerine gidemezler. Bu yüzden Sırrı Paşa, idâdî mektebinde yatılı kısmı mutlaka açılması gerektiğini ve bu kısma Ankara vilâyet merkezinde bulunan talebelerin değil, idâdî mektebine her gün gelip gitmesi zor olan talebelerin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

[908] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:613.
[909] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:613.

Sırrı Paşa, mektebin yatılı sınıfına alınacak talebelerin sayısının belirlenmesinin mümkün ve gerekli olduğunu belirtirken mektepte görevlendirilecek muallim ve müstahdemelere verilecek maaşların şimdiden bilinemeyeceğinden artacak paranın, dolayısıyla yatılı talebelere ayrılacak miktarın da kesin olarak bilenemeyeceğini ifade etmiştir. Bu konu için Trabzon'da önceden bir hesap yapılabildiğini fakat orada, Ankara'dan farklı olarak Askeri Rüşdiye Mektebi ile oldukça düzenli başka bazı mektepler bulunduğunu ve bu mekteplerde görevli muallimlerin az bir maaşla Trabzon İdâdî Mektebi'nde ders vermeyi kabul ettiğini belirtmiştir. Ankara'da ise muallimlerin tamamının dışarıdan getirtilmesi gerekmekteydi. Ancak o dönemde vilâyetlerde muallimlere ödenecek maaşları gösteren defterdeki miktarlarla, İstanbul'dan Ankara'ya tecrübeli muallimlerin getirtilmesi çok zordu. Bu yüzden Sırrı Paşa, yatılı sınıfa kaç talebenin alınabileceğini şimdiden bilmenin zor olduğunu belirtmiştir.

Ankara Valisi Sırrı Paşa, Ankara'da yapılacak idâdî nin inşası ve ihale şartları hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre, Ankara'da ne büyük bir binayı ne de küçük bir binayı yapacak ustalar bulunamamıştır. Bu yüzden Trabzon'daki maharetli ustalara müracaat gerekmiştir. Bunun üzerine Trabzon'da herhangi bir mektebin yapımında uygulanan ihale şartlarına uygun olarak, Ankara'daki idâdînin de yapılması istenilmiş ve bunun için Trabzon'a telgraf çekilmiştir. Ankara'daki idâdî mektebin yapımı için Trabzon'daki ustalardan ilgilenenler olmuş ise de binada kullanılacak taşlara bakılmadan kesin bir şey söylenemeyeceği telgrafla ifade edilmiştir. Bunun için Trabzon'dan iki kişi Ankara'ya gelmek üzere yola çıkmıştır. Bu ustalar Ankara'ya gelince, Trabzon'daki gibi, Ankara merkez ve kazalarında duyurular yapılacak ve açık olarak yapılacak ihaleden sonra belirlenen fiyat karşılığında idâdî mektebinin inşaatına başlanılacaktır. Sırrı Paşa'ya göre mektep inşaatın ihale şartları olarak:

1. Mektep binasının temel hafriyatı ile müteahhidin taş hânelerden çıkaracağı taşların inşaat yerine getirilmesi hükümete ait olacaktır.
2. İnşaatta kullanılacak olan kireç hükümet tarafından ihale ile satın alınacak ve müteahhide verilecektir. Sadece duvarların inşası müteahhide ait olacaktır.

3. Yine mektep için gerekli kerestenin kereste çıkan kazalardan satın alınması, ahşap işlerinin yapılması, cam, çerçeve gibi bütün malzemenin ihale yoluyla hükümet tarafından satın alınması ve müteahhide teslim edilmesi söz konusu olacaktır.

Yukarıdaki ihale şartlarını kabul eden müteahhide mektebin ihalesi verilecek ve mektebin yapımına başlanılacaktır. Ankara İdâdî Mektebi'nin yapımını bizzat Sırrı Paşa takip edecek ve bunun yanında, Trabzon'da olduğu gibi, halkın ileri gelenlerinden özel bir komisyon oluşturulacaktır.[910]

Sırrı Paşa, Ankara'da güzel bir idâdî mektebinin yapımı için uğraşsa da mektebin önündeki en büyük engelin, Ankara Vilâyeti'nin maârif aidatının zamanında toplanılmaması olduğu ifade etmiştir. Çünkü birkaç seneden beri devam eden revaçsızlıktan dolayı gerek aşar malından ve gerek maârif aidatından mevcut olan zahire genellikle satılamayarak ambarlarda durmaktadır. Zahirenin satılması yerine sürekli ambarlarda kalırsa, hem mektebin yapımı hem de yapımından sonraki masrafların karşılanmasında zorlukların yaşanması söz konusu olacaktır.[911]

Tüm bu gelişmeler ile Ankara İdâdî Mektebi için Ankara Vilâyet İdaresi tarafından hazırlanılan keşif defteri ve Vali Sırrı Paşa'nın hususi raporu Maârif Nezâreti'nde görüşülmüş ve idâdî mektebi inşaatına başlanılmasına nezâretçe izin verilmiştir. İdâdî mektebinin kargir (taş) olarak yapılacağından Ankara'da taş yapıyı yapacak usta bulunmamaktaydı. Bu yüzden mektebi yapacak ustalar aranmış ve bunun için (Sırrı Paşa'nın raporu) Trabzon Vilâyeti ile görüşülmüştür. Bunun neticesinde mektebin yapımında kullanılacak taşların yerinde incelenmesi için iki taş ustası Ankara'ya gelmek üzere yola çıkmışlardır. Trabzonlu ustalardan başka Kayserili ustalar da maharetli olduğundan Kayseri Sancağı ile de görüşülmüştür.[912]

Diğer taraftan Ankara'da bulunan süvari ve piyade kışlaları güzel bir şekilde tamir edilerek kullanılacak hale getirilmiş ise de bu binalar bomboş bırakılmıştır. Hele süvari kışla binası idâdî mektebi için çok uygundu ve bu yüzden, idâdî mektebinin

[910] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 613.
[911] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 613.
[912] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 622.

yapılması yerine, orasının kullanılmasını isteyenler olmuştur. Ancak bu süvari ve piyade kışlaları Ankara'nın dışında olduğundan ve kış günlerinde talebelerin oraya gidip gelmeleri zor olacağından idâdî mektebine dönüştürülmemişlerdir.[913]

Ankara İdâdî Mektebi için Trabzon'dan gelen iki usta Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara Vilâyet İdaresi, idâdî mektebinin nasıl yapılacağını ve müteahhitlerin yapması gerekenleri açıkça belirten bir şartname hazırlanmıştır. Buna göre:

1. Ankara İdâdî Mektebi'nin uzunluğu elli beş metre ve genişliği yirmi beş metre olacak ve binanın temelinin kalınlığı bir metre ve derinliği ise toprağın sertliğine ve gevşekliğine göre ayarlanacaktır.
2. Mektebin dört duvarı ile dershâne ve salonun iç duvarları yetmiş beş cm olacaktır. Kanatların ve salonun altındaki duvarlar elli cm kalınlığında duvar olacaktır.
3. İkinci katın dört duvar kalınlığı altmış cm olacaktır. Bölme ve kanatların iç duvarlarıyla salon duvarı kırk beş cm olacaktır.
4. Üçüncü kat daha önce gösterildiği vechle dershânelerin hizası üzerine yapılacaktır.
5. Alt katında beş ve üst katında dört koğuş olacak ve gezenti arasında dokuz adet kemer olacaktır. Bu kemerlerin kilit taşları elli cmden kalın olup üç cm çıkma olacaktır.
6. Pencerelerin dış taraf genişliği bir metre yirmi cm ve yüksekliği kemerin sonuna kadar iki metre yetmiş cm olacaktır.
7. Mektebin alt katıyla ikinci katın pencere ve kapıları kemer, üçüncü katın ise düz olarak yapılacaktır. Mezkûr pencere ve kapılar dış taraftan üç cm çıkma olacak ve pencerelerin üzerinde olan pervazlar on beş cm ve taşın çenesi dahi set olup ince tarafından yontma olacaktır. Bundan başka köşelerde olan direklerin kâffesi beş cm çıkma olacaktır.
8. Pencere ve kapıların her tarafı ince tarafından yontma taş olacaktır.

[913] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 622.

9. Binanın temellerinin kazılması ve mektep için kullanıcak taşların taşhâneden inşaat yerine taşınması hükümet tarafından ihale ile yapılacaktır.
10. Mektebin duvarların inşaası müteahhide ait olacaktır.
11. Mektep için lazım olacak kereste kazalardan ihale ile temin edilmesi ve mektebin camına çerçevesine varıncaya kadar gerekli her şey ihale ile yapılacaktır.
12. İdâdî mektebi için gerekli olacak kum, kireç, taş, kalıp ağacı, kereste gibi ve sair gerekli malzemeler açık artırma yoluyla ihale edilecektir.
13. Gerekli olan taşlar için uygun bir taşhâne bulunup bu taşhâneden çıkarılacak taşlar için barut ve fitillerin tedarik edilmesi, taşhâneden çıkan taşların taşınması, yontması gibi işleri müteahhid tarafından yapılacaktır.
14. Pencere ve kapılar için kalıp ağacı ve iskele için lüzumu olan keresteler hükümet tarafından müteahhide teslim edilecek ve müteahhid tarafından iskelesi kurulacaktır.
15. Taşların temelden ikinci kat iskelelerine taş ihracı ve su gönderilmesi müteahhid tarafından yapılacaktır.
16. İdâdî mektebi inşaatında tamamlanan yerler haftada bir kere mühendis tarafından idâdî mektebi inşaatının cetveline göre kontrol edilecektir.
17. Mektebi yapan müteahhidin ücreti, yapım karşılığında, peyder pey olarak verilecektir.
18. Mektep inşaatı en fazla altı ay sürecek ve binada bulunan iskele üzerinde yirmi usta çalışacaktır.
19. Komisyon ve mühendis tarafından mektebin inşaatı kontrol edilecek ve gerekli incelemelerin ardından mektep planına göre yapılmadığı tespit edilirse mezkûr yerler plana göre yeniden müteahhide yaptırılacaktır. Hatta mektepte ikinci, üçüncü defa düzeltilmesi gereken yerler çıksa bile bunların zarar ve ziyanı müteahhid tarafından karşılanacaktır.[914]

[914] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 623.

Yukarıdaki şartnameyi Trabzonlu ustalar kabul etmiştir. İdâdî Mektebi için gerekli olan taşların taşhâneden getirilmesinin ardından 1885 yılının Mayıs ayı sonuna doğru mektebin yapımına başlanmıştır. Taşhâneden getirilen taşlar iki buçuk ay içinde yontularak mektep için kullanılır hale getirilmiştir. Mektebin temelinden hafriyatın boşaltılmasına başlanılmış ve birkaç gün içinde mektebin ön cephesinin temeli açılmıştır. Komisyon tarafından mektebin yapıldığı yer incelenmiştir.[915] Yaklaşık on günlük hafriyat çalışmasının ardından idâdî mektebinin temeli hazır hale getirilmiştir. Böylece mektebin temeline ilk taşı koyma töreni, Ankara Valisi, ulema, eşraf, halk, devlet memurları, Ankara'da bulunan mekteplerin muallimleri ile talebelerinin katılımlarıyla 9 Zilkade 1302 (20 Ağustos 1885) tarihinde yapılmıştır. Birinci taşın Ankara Valisi Abidin Paşa tarafından resmî törenle konulmasının ardından kurbanlar kesilmiş ve Abidin Paşa bu günün önemine dair bir konuşma yapmıştır.[916] Ankara

[915] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 634.

[916] Efendiler!
Sizi tebşir ederim.
Medeniyet-i fazılanın mehd-i zuhuru olan Asya Osmani eski revnk ve behcetinden şimdiki evladını da müstefid edeceği günlere erişdik elhamdülillah.
Bilirsiniz ki o zü'l-celâl muhavvilu'l-hâvl ve'l-ahvâldir.
Bir şeyi idâre edince onun esbab husluni de hazırlar.
Bugün bizimde saadet halimizi temin eden azim-i bahşayiş ilahi mahz-ı hayr için yaradılmış olan vücud-ı mukaddes hazret-i hilafet penahidir.
Demek ki akıbet-i hamide ile mübeşşirsiniz.
Efendiler!
Hava-i nesimisini teneffüsle temdid-i hayat ettiğimiz şu ihsanü'l-beldan bir zaman gıbta olacak derecede halvekah-ı imran ve seman idi.
Sonraları ise güya birçok tezelzülat-ı dehşet efza-i iftirasına uğramış gibi nasıl bir harabezar fakir ve meskenat haline girmiş olduğunu da işte görüyorsunuz.
Memleketin ötesinde berisinde serengün olan o büyük büyük mermer sütünlar ca-be-ca serfüru bir de sükûn olan o güzel güzel yontulmuş taşlar asırlarca mukaddem şu han pakde hükm ferma olmuş bir medeniyet ve ma'muriyet-i azimenin vücudunu bildirir birer şahd-ı natık birer muhaber sadk değil midir?
Memleket ise yine o memlekettir.
Ya o azimet ve ma'muriyeti bu meskenat-i harabiyati tahvil eden kuvve-i galebe acep nedir?
Cehl! Cehl! Cehl!
Demek ki bizim en büyük düşmanımız cehlimizdir.
Şeksiz!
Bu düşman sâmân rabbanın ise gerçi zahirde topu tüfengi yoktur. Lakin tahribatı istilası toplu tüfengli düşmanlardan ziyadedir.
Tafsile ne hacet? O dâhiye-i dahiyanın şu güzel memleketi ne hale koyduğunu görüyorsunuz!
İmdi bizimde böyle bir zorlu düşmana karşı eli bağlı durmamız reva mıdır?
Haşa!
Öyle ise muhakkak biliniz ki artık gafil durmayacağız duramayacağız. Zira zaman bize de durmasın! İleri ileri gidin! diyor.
Zira padişah şevketpenahımız terakkimizi arzu buyuruyor. Fakat bu düşman sa'ili müdafa için askere istihkame muhtacız!

İstinaf Mahkeme Ceza Dâiresi Başkanı Halil Efendi dua etmiş ve ondan sonra da sırasıyla Rum Başpapazı ve Ermeni Katolik Murahhası birer konuşma yapmışlardır. Törene katılan kişilere şerbetler dağıtıldıktan sonra resmî tören son bulmuştur.[917]

İdâdî binasının yapımına başlanılmasının ardından mektebin kapısının etrafına konulmak üzere Avanos Kaymakamı Ömer Lütfü Bey, uzunluğu bir metre genişliği iki cm olan 3-5 adet belgamı taşı hediye etmiştir.[918] Ankara İdâdî Mektebi'nin yapımı sırasında genel yazışma ve hesap işlerine bakması için kâtip olarak, mektebin yapımı bitene kadar, Tetkik-i Muhasebat Belediye Komisyonu Kâtibi Salih Efendi tayin edilmiştir.[919]

Ankara İdâdî Mektebi'nin yapım şartnamesine göre mektep altı ay içerisinde yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Ankara Sancağı maârif gelirlerinin zamanında ve yeterli derecede toplanamamasından dolayı mektebin yapımı (üç yıl geçmesine rağmen) tamamlanamamıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin yapımının daha fazla uzun sürmemesi adına (ekonomik destek) Ankara Vilâyeti'ne bağlı sancakların maârif gelirlerinin de Ankara maârif gelirine aktarılması için 13 Şaban 1305 (25 Nisan 1888) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[920] Ankara İdâdî Mektebi'nin inşaat giderlerine maddi destek sağlanması veya mektep için gerekli malzemelerin daha ucuza tedarik edilmesi için inşaat komisyonu[921] tarafından gerekli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre komisyon, maddi yetersizlik yüzünden, idâdî mektebinin döşeme tahtalarıyla, tavan, pencere, kapı gibi vesair gerekli malzemelerin 161,000 kuruş yerine daha aşağı bir fiyatta alınması için malzeme alımını ihaleye çıkarmıştır.

İşte bugün saye-i şâhânede resm-i tesisi icra ile müftehir olduğumuz iş bu mekteb-i ali o müdhiş o korkunç düşmanı müdafaa edecek bir istihkâmdır. Ve bunda tahsil-i fünun edecek olan evlad-ı vatan dahi o düşman-ı kaviyi memleketimizden tard-ı teb'id edecek leşker-i mansurdur ki veli nimet bi-minnetimiz şevket meab efendimiz hazretlerinin inzimam hüdapesend şahaneleriyle ve bunların eliyle az zaman içinde memleketimizin imran ve semanınca pek çok tahvilat pek çok asar-ı terakkiyat vücuda gelse gerektir.

Onun için kemal-i emniyet itminan ile yine tekrar ederim ki akıbeti Hamdullah mübeşşirsiniz. Heman cenab-ı halık'ıl levh-i kalem padişah mensur-ı ilm efendimizin ömr-i şevket şahanelerini müzdad buyursun. Âmin (Ankara Vilâyet Gazetesi, No:636)

[917] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 636.

[918] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:651.

[919] BOA, MF. MKT. 94/90, 9/Za/1304 (30 Temmuz 1887).

[920] BOA, MF. MKT. 98/41, 14/Ş/1305 (26 Nisan 1888).

[921] Ankara Valisi, Naib Efendi, Belediye Başkanı Hacı Süleyman Efendi ve Maârif Müdürü Şerif Efendi

İhaleye 85.000 kuruşla Ankaralı Çeçeoğlu Ağob Ağa talip olmuş ve bu sayede mektep için gerekli malzemelerin fiyatı 161,000 kuruştan 85,000 kuruşa indirilmiştir.[922]

Ankara İdâdî Mektebi binası maddi yetersizlikten dolayı zamanında yapılıp eğitime açılamamıştır. Bu yüzden Ankara'da bir yer kiralanarak idâdî mektebi 1887 yılında açılmış ve mektebin birinci sene Arabi muallimliğine Sivrihisarlı Mustafa Efendi tayin edilmiştir.[923] Kiralık binada iki yıl eğitim verilmiş ve Ankara İdâdî Mektebi'nin[924] tamamlanmasının ardından öğrenim süresi yedi sene olarak (üç sene rüşdiye, iki sene idâdî ve son iki senesi ise âlî yüksek) mektebin açılışı 1889[925] yılında yapılmıştır.[926] 1893 yılında ise Ankara İdâdî Mektebi'nde leyli (gece) bölümü açılmış ve bu sayede mektebe gündüz, gece, ücretli, ücretsiz şeklinde talebeler alınmıştır. Ankara Sancağı'na bağlı uzak kaza ve karyelerde bulunan talebeler de idâdî mektebinde eğitim görmek istemişler ve bu talebeler mektebe meccanen (bedava) kabul edilmişlerdir.[927]

Mektebin İdari-Öğretim Kadrosu ve Mektepte Görülen Dersler

Ankara İdâdî Mektebi'nin ilk müdürlük görevine Pertev Efendi tayin edilmiş ve bu görevi altı ay yapmıştır. Pertev Efendi'den sonra mektebin müdürlüğüne Hüseyin Bedri Efendi tayin edilmiştir. Hüseyin Bedri Efendi, mektebin müdürlük görevinde yaklaşık olarak üç yıl bulunduktan sonra 9 Ramazan 1308 (18 Nisan 1891) tarihinde Ankara Sancağı'na bağlı Zir Kazası Kaymakamlığı'na vekâleten tayin edilmiş ve yerine Musa Kazım Efendi getirilmiştir.[928] Musa Kazım Efendi idâdî mektebine tayin olduktan sonra mektepteki görevini iyi yapmıştır. Bu yüzden Ankara Valisi Abidin Paşa, gayretli ve çalışkan olan Musa Kazım Efendi'nin Ankara Maârif Müdürlüğü'ne, Galip Efendi'nin de Ankara İdâdî Mektebi Müdürlüğü'ne tayin

[922] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:751.
[923] BOA, MF. MKT. 94/164, 27/Za/1304 (17 Ağustos 1887).
[924] Ankara İdâdî Mektebi için daha önce hazırlanmış keşif defterine göre mektep binasının altı ay içerisinde 422,666 kuruşa yapılacağı öngörülmüştü. Ancak öngörülen para ve zamanın dışına çıkılarak mektep binası beş yılda ve 592,813 kuruşa yaptırılmıştır (Maârif Salnamesi, H.1316, s. 871).
[925] Maârif Nezâreti İhsaiyat Mecmûası R.1328-1329, Matbaa-i Amire, s.24.
[926] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001.
[927] BOA, MF. MKT. 186/75, 29/R/1311 (10 Ekim 1893).
[928] BOA, MF. MKT. 161/67, 09/Ş/1310 (26 Şubat 1893).

edilmesini istemiştir.[929] Ancak Ankara Maârif Müdürlüğü görevini hâlihazırda Şerif Efendi'nin yürütmekte olduğunu, diğer taraftan Musa Kazım Efendi'nin maârif müdürlüğü görevini yürütecek kabiliyette olmadığını bu yüzden Musa Kazım Efendi'nin Ankara İdâdî Mektebi müdürlüğü görevinde kalarak tecrübe kazanması gerektiği belirtilmiş ve Abidin Paşa'nın isteğini reddedilmiştir.[930] Bunun üzerine Musa Kazım Efendi, Ankara İdâdî Müdürlüğü görevini iki yıl da yaptıktan sonra 13 Cemaziyelahir 1313 (1 Aralık 1895) yılında Adana Maârif Müdürlüğü'ne geçmiştir.[931] Musa Kazım Efendi'den boş kalan müdürlüğe Bursa İdâdî Mektebi muavin-i sanisi Müfid Efendi tayin edilmiştir.[932] Müfid Efendi müdürlük görevini üç yıl yaptıktan sonra Edirne İdâdî Mektebi Müdürü Süleyman Efendi ile 24 Cemaziyelevvel 1316 (9 Kasım 1898) tarihinde becayiş yapılmıştır.[933] Süleyman Efendi, Ankara İdâdî Mektebi'nde göreve başladıktan bir süre sonra hakkında birtakım şikâyetler çıkmış[934] ve bu yüzden Süleyman Efendi görevden azl edilmiştir. Ancak Ankara Vilâyet İdare Meclisi'nin yaptığı gerekli incelemelerin ardından Süleyman Efendi hakkındaki şikâyetlerin gerçek olmadığı anlaşılmış ve bu sayede Süleyman Efendi, müdürlük görevine geri getirilmiştir.[935] Süleyman Efendi'ye görevi iade edilse de mezkûr görevden ayrılmış ve yerine 6 Ramazan 1319 (17 Aralık 1901) tarihinde Hayri Efendi tayin edilmiştir.[936] Hayri Efendi dört yıl müdürlük görevini yürüttükten sonra Manastır İdâdî Mektebi Müdürlüğü'ne, Şam İdâdî Mektebi müdürü Ahmed Edip Efendi de Ankara İdâdî Mektebi Müdürlüğü'ne 25 Zilkade 1322 (31 Ocak 1905) tarihinde tayin edilmiştir.[937]

Ankara İdâdî Mektebi'nde müdürden sonra muavinler en üst amir olarak yer almışlardır. Ankara İdâdî Mektebi'nde muavin-i evvel görevini bir süre Refet Efendi yürütmüş ise de sağlık sorunlarından dolayı mezkur görevini bırakmak zorunda

[929] BOA, MF. MKT. 164/119, 29/Ş/1310 (26 Şubat 1893).
[930] BOA, MF. MKT. 164/139, 29/Ş/1310 (26 Şubat 1893).
[931] BOA, MF. MKT. 296/13, 13/C/1313 (3 Ekim 1895); MF. MKT. 296/46, 18/C/1313 (6 Aralık 1895).
[932] BOA, MF. MKT. 298/68, 11/B/1313 (28 Aralık 1895).
[933] BOA, MF. MKT. 426/64, 24/B/1316 (8 Aralık 1898).
[934] BOA, MF. MKT. 543/57, 21/L/1318 (11 Şubat 1901).
[935] BOA, MF. MKT. 595/20, 05/N/1319 (16 Aralık 1901); BEO, 1764/132287, 08/N/1319 (19 Aralık 1901).
[936] BOA, MF. MKT. 595/26, 06/N/1319 (17 Aralık 1901).
[937] BOA, MF. MKT. 829/36, 25/Za/1322 (31 Ocak 1905).

kalmıştır. Bunun üzerine muavin-i evvel görevine Hikmet, Usul Defteri ve Türkçe muallimi Mehmed Saim Efendi geçici olarak getirilmiştir. Daha sonra muavin-i evvel görevine muavin-i sani Raşid Efendi, Raşid Efendi'den boşalan göreve Tarih, Kimya ve Kavanin muallimi Said Efendi tayin edilmiştir. Ancak geçici olarak muavin-i evvel görevinde bulunmuş olan Mehmed Salim Efendi, Said Efendi'den bir ay önce mektepte göreve başladığını ve bu yüzden Raşid Efendi'den boşalan muavin-i sani görevine kendisinin tayin edilmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bir dilekçe ile belirtmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Mülkiye Mekteb-i Şâhâne'ye müracatta bulunmuş ve bu iki muallimin mektepten hangi derecede mezun olduklarına dair bilgi almıştır. Buna göre Said Efendi'nin mezuniyet derecesi âlî (yüksek) ve ahlak numarası âlîyül-âlî iken Saim Efendi'nin ise karib-i âliyyül-âlî mertebesinde olduğundan mezkûr göreve Said Efendi getirilmiştir.[938] Bir kişi göreve getirilirken o kişinin hem mektepteki durumuna hem de göreve başlama tarihine bakılıp tayin edilmiştir. Böylelikle belirli bir usul çerçevesinde bir atama programı tatbik olunmuştur.

Mektebin, idârecilerden sonra, en önemli sorumlusu muallimlerdir. Ankara İdâdî Mektebi'nde eğitime başlanılmasından sonra mektepte farklı zamanlarda farklı muallimler görev almıştır. Buna göre, Ankara İdâdî Mektebi'nde 1893-1894 yılı eğitim-öğretim yılına başlanılmasının ardından mektepte açılan bazı dersler ile mevcut derslere muallimler tayin edilmiştir. Buna göre;

-Kavanin ve Usul defteri derslerine Ankara Maârif Müdürü,

-Hikmet, Kimya, Edebiyat derslerine İdâdî Mektebi Müdürü Musa Kazım Efendi,

-Hesap dersine Maârif Muhasebe Memuru Tevfik Efendi,

-Muavin-i Evvelliği ile Fransızca, Malumat-ı Fenniye derslerine muavin-i sani Ahmed Raşid Efendi,

[938] BOA, MF. MKT. 214/28, 20/M/1312 (24 Temmuz 1894).

-Muavin-i sani görevi ile Tarih ve Coğrafya derslerine muavin-i evvel Refet Efendi,

-Muavin-i Salis görevi ile Sarf-ı Osmani ve Sarf-ı Arabî derslerine Muharrem Efendi,

-Farisi, Akaid ve Nahv-i Arabî derslerine Hacı İbrahim Efendi,

-Hendese ve Cebir derslerine Mustafa Hulusi Efendi,

-Nahv-i Osmani, İnşa ve Kitabet derslerine Vilâyet İdare Baş Kitabeti Salih Efendi,

-Hüsn-i hatt dersine Kasım Efendi ve Resim dersine Yüz başı Halil Efendi tayin edilmiştir.[939] Ankara İdâdî Mektebi'nde altıncı sınıfın 1893 yılında açılması üzerine Kavanin dersine Hukuk Mektebi mezunlarından ve Ankara Vilâyet Merkez Bidayet Ceza Dâiresi Başkanı Mustafa Fevzi Efendi, Kimya muallimliğine Said Efendi, Hikmet ve Usul Defteri muallimliğine Saim Efendi ve Edebiyat muallimliğine Reşad Efendi tayin edilmiştir.[940]

Ankara İdâdî Mektebi'ne muallim tayini ve yıllık 2000 lira masraf yapıldığı halde 1894 yılına kadar mektepten istenilen derecede hâsıl olmamıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, idâdî mektebinden yeteri kadar istifade edilebilmesi amacıyla "talim kadrosu" olarak muallimlerin uhdesinde bulunan derslerin "erbab-ı ihtisas" gereğince becayiş yoluyla asıl ihtisas sahibine vermiş ve bunun için cetvel hazırlamıştır. Bu cetvel 23 Zilhicce 1311 (27 Haziran 1894) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü'nün hazırladığı cetvel aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

[939] BOA, MF. MKT. 187/46, 12/Ca/1311 (21 Kasım 1893).
[940] BOA, MF. MKT. 186/78, 29/R/1311 (9 Kasım 1893).

Tablo 48:1894 yılına ait Ankara İdâdî Mektebi Muallimlerinin Girdikleri Eski ve Yeni Ders Cetveli

Mevcut Muallim Kadrosu				Değişiklik Olması Gereken Dersler			
Dersin Adı	**Dersin Saati**	**Maaş**	**Açıklama**	**Dersin Adı**	**Dersin Saati**	**Maaş**	**Açıklama**
Musa Kazım Efendi							
Müdüriyet	___	1000	Tedrisâtı çok olduğundan hesap derslerinin tebdili	Müdüriyet	___	1000	Hesap Dersleri Yerine
Fransızca	8	400		Fransızca	8	400	
Hesap	6	300		Fünun-ı Kuran	3	300	
Toplam	14			Toplam	11		
Raşid Efendi							
Muavinlik	---	250	Cebir Dersiyle İktizası Olmadığından Bu Dersin Tebdili	Muavinlik	----	250	Hukuk Mektebinde Tahsil Edip Bu Dersin Cebir Dersi Yerine Tefriki
Fransızca	14	400		Fransızca	14	400	
Edebiyat	4	200		Edebiyat	4	200	
Cebir	3	300		Kavanin	4	300	
Toplam	21	1150		Toplam	22	1150	
Muharrem Efendi							
Muavinlik	10	200	İmametin ref'iyle yerine hesap dersinin itası ve imametin bir mubassıra ilavesi	Muavinlik		200	İmamet maaşlarıyla bir mubassır istihdamı ve mubassıra imamet ilavesi
İmamet		100		Hesap	6	250	
Türkçe		250		Türkçe	10	300	
Toplam		550		Toplam	16	750	
Said Efendi							
Muavinlik		200	İhtisasına binaen Cebir dersinin Kavanin dersiyle tebdili	Muavinlik		200	Kavanin Yerine Cebir ve Hesap Nazari Dersinin İtası
Tarih	13	300		Tarih	13	300	
Kavanin	4	300		Cebir	3	300	
Kimya	2	300		Kimya	2	300	
Toplam	19	1100		Toplam	18	1100	
İbrahim Efendi							
Arabi	8	300	Bu muallim kıdemli ve devamlı olduğundan mümkün ise maaşına zam yapılması	Arabi	8	300	Bu muallim kıdemli ve devamlı olduğundan mümkün ise maaşına zam yapılması
Farisi	6	250		Farisi	6	250	
Toplam	14	550		Toplam	14	550	
Hevacer Halil Efendi							
Arabi	6	300					
Akaid	13	300					

Toplam	19	600	Bu efendi hakkında vukua bulan ma'ruzatımı dikkate alınması ve kadimine binaen münasip bir sancak idâdîsine veya bir rüşdiye muallimliğine tayini				
Saim Efendi							
Hikmet	2	300	Aynı derslere devam edilmesine	Hikmet	2	300	Aynı derslere devam edilmesine
Türkçe	7	250		Türkçe	7	250	
Usul Defteri	2	250		Usul Defteri	2	250	
Toplam	11	800		Toplam	11	800	
Rıfat Efendi							
Hendese	11	400	Vali maiyetine memur olduğundan ehemmiyetine binaen yalnız coğrafya dersinin bırakılması	Coğrafya	12	400	Hendese ve Malumat-ı Fenniye derslerinin uhdesinden alınması iktiza ettiği ve mektebimizde müstakil muallimler bulundurmak usulünün ittihazı
Coğrafya	12	300					
Malumat-ı Fenniye	3	200					
Toplam	26						
Kasım Efendi							
Rika	5	250	Aynı derse devam edilmesine	Rika	5	250	Aynı derse devam edilmesine
Yüzbaşı Halil Efendi							
Resim	7	250	Mektepteki muallimliği ehemmiyetsiz tutmak istediği cihetle talebenin terakkiyâtına layıkıyla çalışmıyor. Binaenaleyh emsaline nisbetle muamele olunması				
Maârif Müdürü Alaaddin Efendi							
Mevalid	3	300	Münhal Olan Bu Dersin Maârif Müdüriyetine				
Yeniden Tayin Olunması İktiza Eden Muallimler							
Hendese	11	300	Resim	7	250	Bu Dersler İçin… İki Muallimin Tayini	
Makine	2	200	Malumat-ı Fenniye	3	250		
Toplam			23	1000			

Bu cetvele göre, Ankara İdâdî Mektebi Müdürü Musa Kazım Efendi'nin uhdesindeki Hesap dersi (200 kuruş) alınmış ve yerine Kozmoğrafya (300 kuruş) ile Meşihat dersi verilmiştir. Muavinlerden Raşid Efendi'den Cebir dersi alınarak yerine Kavanin dersi (300 kuruş) verilmiştir. Diğer muavin Said Efendi'nin uhdesindeki Kavanin dersi yerine Cebir ve Hesap dersleri verilmiştir. İbrahim ve Kasım Efendilerin cetvelde gösterilen dersler**i** aynen kalmıştır. Vali maiyetinde memur olan Rıfat Efendi'den Hendese ve Malumat-ı Fenniye dersleri alınarak sadece Coğrafya dersi bırakılmıştır**.** Resim muallimi Yüzbaşı Halil Efendi'nin de idâdî mektebi idâresiyle olan imtizaçsızlığı ve talebelerin terakkiyâtına layıkıyla çalışmaması yüzünden bu

dersten uzaklaştırılması istenmiştir. Ankara Maârif Müdürü Alaaddin Efendi'ye Mevalid-i Diniye dersi verilmiştir. Hendese, Makine, Resim, Malumat-ı Fenniye dersleri için muallim tayin edilmesi gerekmiştir. Maârif Nezâreti, muallim cetvelini uygun görmüş ve 4 Rebiyülahir 1312 (5 Ekim 1894) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[941] Ankara İdâdî Mektebi'nin Coğrafya, Cebir, Kimya ve Usul-ı Defteri muallimliğine Mülkiye Mektebi mezunlarından Ali Fehim Bey 1896 yılında tayin edilmiştir.[942]

Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara İdâdî Mektebi'nde hangi muallimin ne kadar maaş karşılığında hangi derse girdiğine dair cetveli 24 Rebiyülevvel 1321 (20 Haziran 1903) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Bununla birlikte Maârif Nezâreti, idâdî mektebinin muallim kadrosunu uygun görmüş ve 15 Rebiyülahir 1321 (11 Temmuz 1903) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[943]

Tablo 49: 1903 Yılı Ankara İdâdî Mektebi'nde Görevli Muallimlerin Uhdesindeki Dersler ve Maaş Cetveli

Müdür Hayri Bey			**Ömer Fevzi Efendi**			**Kadri Efendi**		
Dersin Adı	Maaşı	Sınıfı	Dersin Adı	Maaşı	Sınıfı	Dersin Adı	Maaşı	Sınıfı
Fransızca	360	3-4-5-6	Coğrafya	160		Türkçe	660	
Kimya	240		Usul-ı Tahrir	180		Arapça	120	
Mihanik	80		İlm-i Servet	140				
Kozmografya	80		Usul-i Defteri	120				
Kamil Efendi			**Mahmud Efendi**			**Raşid Efendi**		
Hesap	180	4-5	Hesap	150	1-3	Ulum-ı Diniyye	450	4-8
Hendese	320		Tarih	350		Tahrir	250	3-7
Cebir	240		Mevalid	240				
Müsellesat	80		İlm-i Eşya	120				
Kasım Efendi			**Hüsnü Efendi**			**Şefik Efendi**		
Kitabet	180		Resim	200		Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye	140	1-3
Hüsn-i Hatt	160							

[941] BOA, MF. MKT. 223/14, 04/Ra/1312 (5 Ekim 1894).
[942] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1053.
[943] BOA, MF. MKT. 717/53, 12/R/1321 (8 Temmuz 1903).

Abdurrahim Efendi			Galip Efendi			Viçen Efendi		
Farsça	200		Kavanin	740		Fransızca	240	7-8
İstavraki Efendi			Fevzi Efendi			Ziraat Mektebi'nden Birinin Atanması		
Fizik	270		Ermenice	200		Malumat-ı Ziraiye ve Sıhhıye	200	

1894 yılı cetvel ile 1903 yılı cetveli karşılaştırıldığında; mektepte öğretilen mevcut derslere Fizik, Tahrir, Malumat-ı Ziraiye ve Sıhhiye adlı dersler eklenmiştir. Her iki yılda muallimlerin aldıkları maaşlar arasında fark bulunmamakla birlikte maaşların miktarlarında birtakım artış veya azalmalar olmuştur.

Ankara İdâdî Mektebi'nde müdür, muavin ve muallim haricinde görevli olarak bevvablarda bulunmuştur. Bevvablar mektepteki eğitimin düzen içerisinde devam etmesi için yönetici ve öğretim kadrosuna yardım etmiştir. Ankara İdâdî Mektebi'ne farklı zamanlarda bevvablar tayin edilmiştir. Buna göre, Ankara İdâdî Mektebi'nde aylık 100 kuruş maaşla hademe görevinde bulunan Abdi Efendi, Ahmed Ağa ve İsmail Ağalar görevlerini iyi yapmamışlardır. Bu yüzden mektepte bulunan aşçının maaşından yirmi kuruş, mektebin üç hademe ve bir mubassırın her birinin maaşından onar kuruş kesilerek altmış kuruş toplanmıştır. Mustafa Ağa altmış kuruş ile mektebe hademe olarak 11 Zilhicce 1314 (13 Mayıs 1897) yılında alınmıştır. Mustafa Ağa yaklaşık beş ay mektepte çalıştıktan sonra istifa etmiş ve yerine Hüsnü Ağa getirilmiştir. Hüsnü Ağa da hademelik görevinde yaklaşık altı ay kaldıktan sonra hademeliğe Mehmed Ağa getirilmiştir. Ancak Mehmed Ağa dahi mektepteki yetersizliği yüzünden görevinden azledilip yerine Molla Ahmed Ağa getirilmiştir. Ankara İdâdî Mektebi hademelerinden Ahmed Ağa Dârülmuallimîn hademeliğine geçmiş ve Ahmed Ağa'nın maaşı olan 90 kuruşun 15 kuruşu Molla Ahmed Ağa'nın maaşına eklenmiştir. Geriye kalan 75 kuruş ile de Sadullah Ağa Ankara İdâdî Mektebi'ne hademe olarak 23 Ramazan 1318 (14 Ocak 1901) yılında alınmıştır.[944]

Ankara İdâdî Mektebi, üç sene rüşdiye, iki sene idâdî ve son iki senesi ise âlî (yüksek) olmak üzere öğrenim süresi yedi sene olarak eğitime başladıktan beş yıl sonra

[944] BOA, MF. MKT. 546/27, 18/Za/1318 (8 Temmuz 1901).

1902 yılında hem mektebin öğretim süresinin sekiz yıla çıkarılması[945] ve hem de mektepte ziraat şubesi açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Buna göre, Selanik, Aydın, Beyrut, Midilli idâdîlerinde ticaret ve sanayi; Hüdavendigar ve Konya idâdîlerinde ziraat ve sanayi; İzmir, Trabzon ve Suriye idâdîlerinde ziraat, ticaret ve sanayi; Kosova, Manastır, Edirne, Yanya, Adana, Erzurum, Sivas, Kastamonu, Bağdat, Halep ve Ankara İdâdîlerinde ziraat şubesinin açılmasına 27 Receb 1318 (20 Kasım 1900) tarihli padişah iradesiyle izin verilmiştir. Ancak İzmir, Erzurum gibi idâdî mekteplerin küçük olması ve maddi imkânsızlık sebebiyle ziraat ve ticaret şubeleri açılamamıştır.[946] Ankara İdâdî Mektebi'nde ise padişah iradesi gereğince hem idâdî mektebinin gündüz bölümünün sekiz yıla çıkartılması hem de gece bölümüne ziraat şubesinin açılması için çalışmalara başlanılmıştır. İdâdî mektebinde sekizinci sınıfın ve ziraat şubesinin açılması amacıyla otuz dokuz adet eski sıranın ve beş adet hesap tahtasının tamir edilmesi ve hâlihazırdaki mevcut hademe sayısı yeterli olamayacağından iki hademenin tayin edilmesi gerekmiştir. Mektebe tayin olunacak hademelerin maaşı ile tahta ve sıralar için gerekli para ise 6.076,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, 6.076,5 kuruşun Ankara Vilâyeti Maârif Hissesi'nden karşılanması için Maârif Nezâreti'nden izin istemiştir. Ancak Maârif Nezâreti, maddi yetersizlik yüzünden sadece sıra ve tahtaların masrafları olan 3.676,5 kuruşun maârif hissesinden karşılanacağına karar vermiştir.[947]

Ankara İdâdî Mektebi'nin ziraat şubesine gerekli muallim, bahçıvan ve hademelerin tayin edilmesinin ardından 1903 yılında mektepte eğitime başlanılmıştır. Ziraat şubesi görevlilerinin maaşları Maârif Nezâreti'nin maliyesinden ödenebilmesi için maaş ödeme evraklarının İstanbul'a gönderilmesi gerekmiştir. Ancak Ankara Maârif Müdürlüğü, ziraat şubesi görevlilerine ait gerekli maaş evrakları uzun süre göndermediğinden muallim ve diğer görevliler maaşlarını alamamış ve bu yüzden zor duruma düşmüşlerdir. Bu görevliler, bir an önce maaşlarının ödenmesini aksi halde görevi bırakacaklarını Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmişlerdir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâreti ile yaptığı yazışmaların neticesinde

[945] BOA, MF. MKT. 665/36, 28/C/1320 (2 Ekim 1902).
[946] BOA, MF. MKT. 536/49, 27/B/1318 (2 Kasım 1900).
[947] BOA, MF. MKT. 665/43, 29/C/1320 (3 Ekim 1902).

muallimlerin maaşlarının ödenmesini sağlamıştır.[948] Ankara İdâdî Mektebi'nin Ziraat şubesi, 4 Receb 1322 (14 Eylül 1904) tarihinde idâdî mektebinin normal dersleriyle birleştirilmiştir.[949]

Tablo 50: Ankara İdâdî Mektebi'nde Okutulan Dersler[950]

Dersin Adı	**1. Sene Haftada**	**2. Sene Haftada**	**3. Sene Haftada**	**4. Sene Haftada**	**5. Sene Haftada**	**6. Sene Haftada**	**7. Sene Haftada**
Maa Tecvid-i Kur'an-ı Kerim ve Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2	1	2
Türkçe	7	6	4	3	2	-	-
Arabi	1	2	2	2	2	1	1
Farisi	-	1	2	1	-	-	-
Fransızca	-	-	3	3	4	4	6
Edebiyat ve Ahlak	-	-	-	-	-	2	1
Kitabet-i Resmiye	-	-	-	-	-	1	1
Kavanin	-	-	-	-	-	2	2
Hesab	2	2	2	2	1	-	-
Usül Defteri	-	-	-	1	1	-	-
Cebir	-	-	-	-	2	2	-
Hendese	-	-	1	2	2	2	-
Müsellesât	-	-	-	-	-	-	1
Kozmoğrafya	-	-	-	-	-	-	1
Makine	-	-	-	-	-	-	1
Hikmet-i Tabi'ye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	3
Mevalid	-	-	-	-	-	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	-	2	2	2	2	2	1
Muhtasar İlm-i Suret	-	-	-	-	-	-	2
Malumat-ı Nafia ve Hıfz-ül-Sıhha	1	1	1	1	1	-	-
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	-	-
Elsine Dersi[951]	2			2	2	2	1

[948] BOA, MF. MKT. 704/44, 18/S/1321 (16 Mayıs 1903).
[949] BOA, MF. MKT. 806/33, 19/B/1322 (29 Eylül 1904).
[950] Ankara Vilâyet Gazetesi No:1091; BOA, MF. MKT. 223/14, 04/Ra/1312 (5 Eylül 1894); MF. MKT. 717/53, 12/R/1321 (8 Temmuz 1903)
[951] Bu elsine (lisan-diller) dersinden maksad bazı idâdî mekteblerinde icabına göre tedris edilen Rumca, Ermenice, Bulgarca ve İngilizce lisanıdır.

Osmanlı Devleti'nde, vilâyetlerin nüfus yapılarına göre, İstanbul ve Anadolu taşra idâdîlerine Elsine Dersi olarak Türkçe, Ermenice, Bulgarca ve Rumca lisanlarını bilen muallimlerin tayinleri yapılmıştır. Ankara Vilâyeti, Ermeni milletinin çoklukla bulunduğu yerlerden biridir. Bu yüzden Ankara İdâdî Mektebi'nde Ermeni lisanını öğretecek muallimin tayin edilmesi için 20 Rebiyülevvel 1311 (1 Ekim 1893) tarihli yazı Maârif Nezâreti'ne gönderilmiş[952] ise de muallimin tayinine dair herhangi bir cevap gelmemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, mektepteki ihtiyacın zamanla artması sebebiyle Ermenice öğretecek muallimin bir an önce tayin edilmesi için 24 Ramazan 1311 (31 Mart 1894)[953] ve 12 Muharrem 1313 (5 Temmuz 1895) tarihlerinde Maârif Nezâreti'ne yazı göndermiştir.[954] Maârif Nezâreti, vilâyetlerin bulunduğu mevki ve milletin çoğunluğuna[955] göre; Üsküp ve Manastır idâdîlerinde Rum ve Bulgarca; Yanya ve Midilli merkez idâdîlerinde Rum; Atina, Halep, Diyarbekir, Erzurum, Sivas, Kastamonu, Konya ve Ankara idâdîlerinde Ermeni ve ticaretten dolayı Bağdat'ta ise İngiliz ve Fransız lisanlarının öğretilmesi için mekteplere aylık 400 kuruş maaşla muallim tayin edilmesine[956] ve bu maaşların Maârif bütçesinden karşılanmasına karar vermiştir.[957]

Ankara İdâdî Mektebi'ne Ermenice lisanını bilen bir muallimin tayin edilmesi için girişimlerde bulunulmuş ise de Ermenice lisanını iyi bilen biri bulunamadığından hemen tayin edilememiştir. Ankara Valisi maiyetinde memur olan Sami Bey 25 Şaban 1315 (19 Ocak 1898) tarihli dilekçe ile mezkûr muallimliğe tayinini istemiş ise de bu dili öğretme kabiliyeti olmadığından Sami Bey tayin edilmemiştir. Sami Bey'den başka mezkûr muallimliğe, eskiden Protestan vaizi ve üç sene evvel Müslüman olan, Mehmed Fevzi Efendi talip olmuştur. Ankara Maârif Müdürlüğü, Mehmed Fevzi Efendi'**yi** her cihetten güvenilir olması ve Ermeniceyi de iyi bilmesinden ötürü

[952] BOA, MF. MKT. 182/124, 21/Ra/1311 (1 Kasım 1893).
[953] BOA. MF. MKT. 199/16, 24/N/1311 (31 Mart 1894).
[954] BOA, MF. MKT. 276/27, 13/S/1313 (5 Ağustos 1895).
[955] İstanbul başta olmak üzere Rumeli ve Anadolu'da ihtiyacana binaen Türkçe, Ermenice, Bulgarca, Rumca bilen Müslim muallimler istihdam edilmiştir.
[956] BOA, İ.MF. 4/2, 20/M/1314 (1 Temmuz 1896).
[957] BOA, MF. MKT, 324/1, 26/M/1314 (7 Temmuz 1896).

Ermenice muallimliğine aylık 250 kuruş maaşla tayin edildiğine dair 23 Zilhicce 1315 (15 Mayıs 1898) tarihli yazı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Ankara İdâdî Mektebi Ermenice muallimliğine Mehmed Fevzi Efendi'nin tayinini uygun görmüş ve dosyası kayıt alına alınmak üzere muhasebe ve sicil defterliğine gönderilmiştir. Böylece Mehmed Fevzi Efendi 16 Rebiyülevvel 1316 (4 Ağustos 1898) tarihinde Ermenice muallimi olarak Ankara İdâdî Mektebi'nde göreve başlamıştır.[958] Mehmed Fevzi Efendi, idâdî mektebinde Ermenice muallimliği görevini dokuz yıl sürdürdükten sonra hastalanmıştır. Hastalığı yüzünden Ermenice derslerine vekâleten Edvar Efendi girmiştir. 2 Rebiyülahir 1325 (15 Mayıs 1907) yılında Mehmed Fevzi Efendi vefat etmiş ve Ermenice muallimliğine Edvar Efendi, Doktor Hervenyan ve Fransızca muallimi Viçen Efendi talip olmuşlardır. Bu kişiler arasından Ermenice lisanını iyi bilen Fransızca muallimi Viçen Efendi'ye aylık 160 kuruş maaşla Ermenice muallimliği verilmiştir.[959]

Tablo 51: 1891-1907 Yılları Arasında Ankara İdâdî Mektebi'nde Görev Alan Muallimlerin Çizelgesi

YIL	İDARE KADROSU	EĞİTİM KADROSU	DİĞER MEMURLAR
1891-1892[960]	Müdür Hüseyin Bedri Bey	-Tarih ve Fransızca Muallimi Müdür Hüseyin Bedri Bey -Arabi ve Farisi ve Lisan-ı Osmani Muallimi Hacı İbrahim Efendi -Rik'a Muallimi Kasım Nuri Efendi -Hendese ve Coğrafya Muallim-i Süreyya Efendi -Resim Muallimi Mehmed Ali Efendi	-Mubassır Süleyman Efendi -Başhademe Mehmed Mesud Efendi
1893[961]	Müdür: -Musa Kazım Efendi Müdür Yardımcıları: -İskender Efendi -Ahmed Raşid Efendi -Muharrem Efendi	-Arabi ve Farisi muallimi Hacı İbrahim Efendi -Coğrafya, Tarih ve Resim Muallimi Ahmed Raşid Efendi -Ulum-ı Diniyye ve Arabi muallimi Halil Efendi	Hademe Abdi Efendi, İsmail Ağa Leyli Memurları: Kâtip ve mubayaa memuru Halid Efendi

[958] BOA, MF. MKT. 390/44, 07/Za/1315 (30 Mart 1898).
[959] BOA, MF. MKT. 1031/36, 20/Za/1325 (25 Aralık 1907).
[960] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-1309, s. 108.
[961] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1311, s. 114-115.

		-Lisan-ı Osmani Muallimi Rıfat Efendi -Lisan-ı Türki Muallimi Muharrem Efendi -Hesab ve Usul Defteri Muallimi Musa Kazım Efendi -Rika Muallimi Kasım Nuri Efendi -Fransızca, Hendese ve Malumat-ı Fenniye Muallimi İskender Efendi	Hafız-ı kütüb ve Ambar memuru Ömer Efendi Doktor: Bonkoski Bey Aşçı: Davud Ağa Odacı: Hüsnü Efendi
1898[962]	Müdür Ahmed Müfid Bey Müdür Yardımcıları Muavin-i evvel Mehmed Muharrem Efendi Muavin-i sani Abdulcelil Efendi Muavin-i Salis Ali Osman Efendi	-Kavanin muallimi Akif Efendi -Fransızca, Mevalid, Ahlak, Usul Defteri Müfid Efendi -Hüsn-i Hat Muallimi Kasım Efendi -Ulum-ı Diniye ve Arabi Muallimi İsmail Efendi -Resim muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi -Türkçe Muallimi Mehmed Muharrem Efendi -Malumat-ı Nafia, Hendese, Makine, Kozmoğrafya Muallimi Abdülcelil Efendi -Fransızca, Kimya, Kitabet-i Resmiye Ali Osman Efendi - Arabi, Farisi ve Kitabet Muallimi Hacı İbrahim Efendi - Coğrafya, Hesab Muallimi Şakir Efendi	-Katib ve mübaaya memuru Hazim Efendi -Depo ve ambar memuru Muharrem Efendi -İmam Mehmed Muharrem Efendi -Doktor Vasilaski Efendi
1899[963]	Müdür Süleyman Efendi Müdür Yardımcıları -Muavin-i Evvel Mehmed Muharrem Efendi -Muavin-i Sani Halil Efendi Muavin-i Salis Ömer Fevzi Efendi	Kimya, Fransızca ve Mevalid Muallimi Süleyman Efendi -Lisan-i Osmani muallimi Mehmed Muharrem Efendi -Malumat-ı Nafia, Hendese, Makine, Kozmoğrafya Halil Efendi -Edebiyat, Ahlak, Usul Defteri ve Kitabet-i Resmiye Ömer Fevzi Efendi -Akaidi, Fıkhı Şerif, Arabi muallimi İsmail Efendi Arabi ve Farisi muallimi Hacı İbrahim Efendi	Katib ve mübaya memuru Seyyid Ali Efendi - Ambar Memuru Muharrem Efendi -Doktor Vasilaski Efendi

[962] Maârif Salnamesi, H. 1316, s.848.
[963] Maârif Salnamesi, H.1317, s.946; Devlet Salnamesi, H. 1319, s.568.

		Coğrafya ve Hesab Muallimi Şakir Efendi -Hikmet, Fransızca, Tarih, Servet ve Cebir muallimi Hüseyin Hüsni Efendi -Hüsn-i Hat Muallimi Kasım Efendi -Ermenice Muallimi Mehmed Feyzi Efendi	
1900[964]	Müdür Süleyman Bey Müdür Yardımcıları Muavin-i evvel Mehmed Muharrem Efendi Muavin-i Sani Refet Bey Muavin-i Salis Ömer Fevzi Efendi	-Kavanin Muallimi Kemal Bey -Fransızca, Kimya, Kozmografya, Ahlak-ı servet muallimi Süleyman Efendi -Türkçe Muallimi Muharrem Efendi -Mevalid, Malumat-ı Nafia, Hendese, Makine Muallimi Refet Bey -Usul Defteri, Kitabet-i Resmiyye, Tarih muallimi Ömer Fevzi Efendi -Hikmet-i Tabiyye, Cebir, Müsellesat, Fransızca Muallimi Şefik Efendi -Farisi, Türkçe, Arabi Muallimi Hacı İbrahim Efendi -Coğrafya, Hesab, Edebiyat Muallimi Şakir Efendi -Akaid, Arabi Muallimi İsmail Efendi -Hüsn-i Hatt Muallimi Kasım Efendi -Resim Muallimi Hüsnü Efendi -Ermenice Muallimi Feyzi Efendi Lisan-i Osmani Mehmed Muharrem Efendi	Katib ve Mübayaa Memuru Seyid Ali Efendi - Ambar Memuru Muharrem Efendi -Doktor Vasilaski Efendi
1901[965]	Müdür Süleyman Efendi Müdür Yardımcıları Muavin-i Evvel Mehmed Muharrem Efendi -Muavin-i Sani Mehmed Refet Efendi -Muavin-i Salis Ömer Fevzi Efendi	Hikmet-i Tab'iyye, Fransızca, Edebiyat Muallimi Süleyman Efendi -Lisan-i Osmani ve Ahlak Muallimi Mehmed Muharrem Efendi -İlm-i Eşya, Hıfsız Sıhha muallimi Mehmed Refet Efendi	Doktor Vasilaski Efendi

[964] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1318, s. 75; Maârif Salnamesi, H.1318, s.1054-1055.
[965] Maârif Salnamesi, H.1319, s.376-377.

		-Hesab, Kitabet-i resmiye, Türkçe, Ahlak Muallimi Ömer Fevzi Efendi -Fransızca, Cebiz, Hendese, Usul Defteri, Kozmografya Muallimi Mustafa Şefik Efendi -Akaid ve Arabi Muallimi Ömer Lütfü Efendi -Arabi ve Farisi Muallimi Mehmed Reşad Efendi -Tarih ve Coğrafya Vasfi Efendi -Resim Muallimi Hüsnü Efendi -Hüsn-i Hatt Muallimi Kasım Efendi -Ermenice Muallimi Feyzi Efendi	
1902[966]	Müdür -Süleyman Bey Müdür Yardımcıları -Muavini evvel Refet Efendi -Muavini sani Ömer Fevzi Efendi -Muavini Salis Vasfi Efendi	-Fransızca, Hikmet, Edebiyat muallimi Süleyman Efendi -Kimya, Mevalid, İlm-i İşa, Hıfzussıhha Refet Efendi -Hesab, Kitabet-i Resmiye, Türkçe Kitabet, Ahlak, Türkçe Ömer Fevzi Efendi -Coğrafya, Tarih Vasfi Efendi - Akaid ve Fıkıh ve İlm-i Kelam, Arabi, Türkçe, Ahlak Ömer Lütfi Efendi -Arabi, Farsi, Ulum-i Diniyye Raşid Efendi -Fransızca, Musellesat, Cebir, Hendese, Kozmoğrafya, Usul Defteri, Türkçe Kamil Efendi -Kavanin Mehmed Efendi -Resim Yüzbaşı Hüsnü Efendi -Hüsn-i Hat Kasım Efendi -Ermenice Feyzi Efendi	
1903[967]	Müdür Hayri Bey Müdür Yardımcıları Muavin-i Evvel Ömer Fevzi Efendi Muavin-i Sani Kadri Efendi Muavin-i Salis Kamil Efendi	Fransızca, Kimya, Kozmografya Muallimi Hayri Bey -Coğrafya, Usul Defteri, İlm-i Servet Muallimi Ömer Fevzi Efendi -Türkçe, Arabi Muallimi Kadri Efendi -Hesab, Hendese muallimi Kamil Efendi	-İmam Şefik Efendi -Doktor Vasilaski Efendi -Kaitb ve Mubayaa Memuru Seyyid Ali Efendi -Depo ve ambar Memuru Muharrem Efendi

[966] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1320, s.60.
[967] Maârif Salnamesi, H.1321, s.342-343.

		-Hesab, Tarih, İlm-i Eşya muallimi Mahmud Efendi -Kitabet ve Hüsn-i Hatt Muallimi Kasım Efendi -Ulum-ı Diniye ve Ahlakiyye ve Arabi Muallimi Reşad Efendi -Fransızca Muallimi Viçin Efendi -Ermenice Muallimi Feyzi Efendi -Fizik Muallimi İstavraki Efendi -Farisi Muallimi Abdurrahim Efendi -Kavanin Muallimi Ahmed Galib Efendi -Ulum-ı Diniyye ve Ahlakiyye Şefik Efendi -Resim Muallimi Hüsni Efendi	
1907[968]	Müdür -Ahmed Edip Bey Müdür Yardımcıları Muavin-i evvel Halil Kadri Efendi Muavin-i sani Kadir Efendi Muavin-i salis Emin Efendi	Muallim Kazım Efendi Muallim Raşid Efendi Muallim Faik Efendi Muallim Abdurrahim Efendi Muallim Feyzi Efendi Muallim Galip Efendi Muallim Mülazım Celal Efendi, Muallim ve imam Şefik Efendi, Muallim Raşid Efendi, Muallim Viçin Efendi, Muallim Fevzi Efendi,	Tabib Vasiliki Efendi Katib ve mübayaa memuru Seyyid Ali Efendi, Ambar ve depo memuru Muharrem Efendi, Mubassır Ziya Efendi

[968] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325 s. 49.

Mektebin Umûmî Sınavları ve Talebe Sayısı

Ankara İdâdî Mektebi'nde yapılan umûmî sınav sonucunda beşinci sınıftan 34 talebe, altıncı sınıftan 155 talebe bir üst sınıfa geçmiştir. Bu talebelerin bir üst sınıfa geçmelerinin ve çalışmalarının karşılığı olarak 30 Cemaziyelevvel 1312 (29 Kasım 1894) yılında mükâfat töreni yapılmıştır. Mükâfat törenine Ankara Valisi, devlet memurları, askerî erkânlar, İran Devleti Ankara Konsolosu Seyyid Muhammed Cevad Beyefendi, İdâdî mektebi idâre heyeti, muallimleri ve Ankara halkı katılmıştır. Bu törende ilk önce mevlid-i şerif okunmuş ve ardından Ankara İstinaf Mahkemesi Azasından Hacı İsmail Efendi güzel bir dua okumuştur. Sonra Ankara Valisi[969], Maârif

[969] Maârif ve mekteb-i idâdî müdürleri efendilerin makalelerinde cümlenin malumları bulunduğu üzere asr-ı mehasin arâi hazret-i padişahi her nev-i dai ve terakkiyatın mebde-i cedid feyz-i bedidi olub işte tevzi-i mükâfat resminde hazır bulunduğumuz mekteb-i idâdî dahi zaman-ı maârif nişan-ı cenan şehriyârîde tesis etmiş berdar-ı maârifet medardır. Ulûm ve fünûn ki hutût ile (silik) sahayif olduğunu görüyoruz. Bunun bir münevver sahifesi de kuvve-i hafıza tüllab-ı mekâtib olduğundan hiçbir kimseye iştibâh eylemez. Hutût-ı terakkiyâte göz gezdirerek semt-i selamet-i maarifete bir hatt-ı hareket tayin edelim. Şimendifer hatları telgraf hatları hep fünûn katile sahife-i arzı tezyin ediyor. Ankara şimendifer hattıda devr-i saadet bahşa-i şahânede ru-nümâ-i sahai şühûd olmuş ve hatta şu mektebin arsası bile mücerred saye ihsan mülûkânede el-yevm tecellikah ulûm ve fünûn bulunmağla diğer mevaki rüçhân hâsıl eylemiştir. Derûnunda nûr-ı ilm ve irfân eden mahall-i ihcardan müteşekkil olsa dahi bir ulviyet iktisab edince elvâh-ı hafızaları ulûm ve fünûn ile zinet-yâb olan şakirdan ne kadar bahtiyar oldukları vareste-i bürhândır. Bina berin asr-ı gezin hümâyun inbisât maârif namına mes'adet nümun idiğini teşekkürlerle teslim ve itizar ederiz. Emr-i mühim maârifde mesai-i cümleleri masrûf olan memurin ve muallimini tahsin ve tavsif ile yâd-ı tezakir ve eddai mefruza-i temadi eyyâm ömr-i şevket ve muvaffakıyet hazret-i hilafetpenâhi ez-ser-nev-i tilavet ve tekrar ederim. (Ankara Vilâyet Gazetesi No: 1001)

Müdürü Alaaddin[970] ve İdâdî Mektebi Müdürü Musa Kazım Efendiler[971] sırasıyla günün önemine dair güzel bir konuşma yapmışlardır. Konuşmalarının ardından

[970] Hamdenü'l-vehhabü'l-mennan. Saye füyâzât-ı vâye hazret-i zillullahide mektebimizin bugün ikinci defa olarak tevzi mükâfat resmi icra oluyor. Bu sene icra olunan imtihan-ı umumi neticesinde leyli ve nehari 194 talebe-i mevcudemizden 124'ü doğrudan doğruya terfi-i sınıf edub 39'u sınıflarında ibkâ ve imtihanları naks kalubda ikmâl-ı nevakısa mesai nizamı olan 31 talebeden dahi muvahharen imtihanları icra edilerek 31'i muvaffak olmuştur.

Henüz mektebimizin sınıf-ı mertebesi hatt-ı nizamisine iblağ edilmemiş olduğundan sınıf-ı âlîden mülazemet ruûsu ahzına muvaffık olunamadı. Sınıf-ı idâdîsinde ikmal-i meserret tahsiliye ederek bugünkü gün 34 efendi bil-a istihkak sınıf-ı idâdîye şehadetnâmesi ahzına ihrâz-ı dest maye-i şeref ve iftihâr ve sair arkadaş ve karındaşlarına dahi kat kat ithaf-ı şevk ve şetâret bi-şimâr ettiler. Çünkü beş sene evvel bir tıfl sadedil şimdiki halde bir merd-i müstaid ve kemal olarak cemiyet-i beşeriye içinde isbat-ı vücud-ı mahiyet etmiş demektir ki bu misilliler fi-mabaad lezaiz-i ilm-i marifet ve fevaid hüsn-i terbiyetlerinin safayi maddi ve maneviyesiyle bekam ve sair taraflarından dahi ez-her cihet mazhar izzi ihtiram olacaktır. Ez-cümle sınıf-ı idâdîye şehadetnâmesi ahzına kesb-i istihkâk eden efendilerden ikisi bu defa müceddeden teşkil buyrulan Halkalı Ziraat Mektebi feyz meksebine kayd-ı kabul birle evliyet pâye ve terakkîye kadem basmışlardır.

Zalike fadlullahi yu'tiyhi men yeşa'u Binaenaleyh iş bu cemiyet-i müttimemizin en hayırlı en şerefli add olunmak gerekdir. Hatta henüz ikmal-i tahsil etmeyen sınıf talebesiyle kendi hüsn-i edeb (silik) birer şahid-i adli olmak üzere zikr-i cemil ve sair türlü mükafata mazhar olacakları semerât-ı feyz ve ikmâlin birer ba-göre ahlu'l-mezak dilriba olduğu misillu hazr bi'l-meclis bulunan ebeveyn ve sair akraba ve taallukata dahi adeta bir ruuz detfruz ve zaid sürur ve safadır. Zira "âbâ ve ecdadın kemalat ve evlad ve ahfadıyla iftihar etmeleri kendi kemallerinden ziyade elz-i aladır" dahil-i vilayet celilede bulunan mekteblerin su suretle terakki ve ıslahı esbabının tertib ve istikmali mecmu,' kemalat-ı insaniye olan vali ve alişan devletlu "Mehmed Memduh Paşa" hazretlerinin eser-i himmet ve nezaret-i daime ve teshil ve ianat-ı kemale mütemadiyeleri olduğu misilli kaâffe-i ali ve erkan-ı zişan mülkiye ve askerîye hazeratının tevcihat ve tezahürat-ı matlûbe-i samimeleri semeresi olmak üzere nev-be-nev cilve nemai husul olmakda bulunan esbab-ı mes'ad tehal ve istikbal-i ahaliyi nazar-ı memnuniyet ve ibtihaç ile gördükçe bi't-tabi' lazime uluhimmet ve hulus niyetleri bulunan emr-i teşvik ve tergibi kavlen ve filen tamamıyla ifade hiçbir vakit tecviz-i terahi buyurmadıkları a'celden bu babda şükr-i senadan aciz bulunan talim ve terbiye hadimleri ki mektebin müdür ve muallim ve memurlarından ibarettir.

Bunlar dahi dest-i terbiye ve talimlerine tevdi' buyrulan nur-ı setkânın derece derece terakkî ve temeyyüzlerini re'y-ül ayn müşahede ettikçe bi't-tabi kendilerini bahtiyar addederler. İş bu nimet-i celile-i rabbaniye haddi zatında nasır-ı cevahir ilm ü irfân ve naşir-i müessir-i ihsan olan padişah hilafet-i unvan ve şehinşah keramet-i nişa veli-i nimet bi-minnetimiz şevketlu kudretlu muhabbetlu padişah cihan efendimiz hazretlerinin cümle-i muvaffakıyet azimül asar cenab-ı cihanbanilerinden ileri gelub inşallah teali saye ömr-i envai hazret-i tacdarilerinde an-be-an tezayid eden terakkiyat-ı ulûm ve fünûn ile umumun umid ve arzusu veçhe üzere sene-be-sene yetişdirilecek erbab-ı istidad ve kemalin din ve devlet veli-i nimetleri uğrunda sadıkane ve can basirane hüsn-i hizmete mazhariyetleri iltaf-ı umûmîye -i rabbaniyeden kaviyen me'mul ve mercudur. Bu vesile hissine ile dahi "Padişahım Çok Yaşa" dua-i vacibül eddai veli-i niamiyi yad-i tekrar ederek şükr-i mahmidet edelim. (Ankara Vilâyet Gazetesi No: 1001)

[971] Malumdur ki insanı çalışmaya tergib için mesai-i vakıasının semere ve mükâfatını iktitaf ettirmek kadar müessir bir tedbir olamaz.

İşte memalik-i mütemeddine hükümetleri şu arz u fıtri insaniyi nazar-ı itinaya alarak evlad-ı memleketi sanai ve maarifin tahsil ve terakkisine teşvik için sanai sergileriyle tevzi'-i mükâfat resmi gibi bir takım vesait-i müstahseneye müracaat eylemişlerdir. Bir de umumi sergiler memalik ve beldanın terakkisat-ı sanaisinden numune nema olduğu gibi tevzi'-i mükâfat resmi dahi mekatib terakkiyatının muayyer hakikisidir.

Mektebimizin her seneki terakkiyatından bahs eylemek acizler için mucib mefharet ise de tefahürden ihtirazen muvaffakıyetimizin derecesini huzar-ı kiram hazeratının meşhudat-ı vakıalarına havale ile iktifa ederim.

törende bulunan mevcut talebeler hep bir ağızdan "*Padişahım Çok Yaşa*" diye üçer defa Sultan II. Abdulhamid'e dua etmişlerdir. Ankara İdâdî Mektebi son sınıf talebelerinden başarılı olanlar sırasıyla kürsüye çağrılmış ve mükâfatlarını almışlardır. Altıncı sınıf talebelerinden 72 numaralı Galip Efendi[972] umum talebe adına, eğitimde yapılan yatırımlarla kaydedilen ilerlemelerden bahsetmiş, günün önemine dair Padişah hazretlerine teşekkür etmiş ve ardından Sultan II. Abdulhamid'e dualarla mükâfat töreni son bulmuştur.[973]

Ankara İdâdî Mektebi'nin 1894-1895 eğitim-öğretim yılı sonunda mektebin imtihanı yapılmış ve imtihan sonucunda âli sınıfından yirmi talebe[974] mezun olurken

---

Huzur ve rahat hümayunları maarifin tamim ve terakkisine münhasır olan padişah kadirdan efendimiz hazretleri maarif-i umûmîyenin idâre ve terakkiyatını Devletlû Zühdü Paşa hazretleri gibi vezir-i maarif semirin uhde-i liyakat ve fetanetine tevdi' buyurmuş oldukları zamandan beri maarif celilemiz hakikaten bir hal aliül ala isal edilmiştir.

Efkâr-ı mukaddese-i şahanenin inhisarına gece ve gündüz hasr-ı vücud eyleyen vali devletlu Memduh Paşa hazretleri dahi bugün resm-i küşadını icra edeceğimiz asar-ı Hayriye gibi bir çok nevakıs-ı ikma ve mektebimizin mahreci olan merkez ve mülhakat vilayet mekatibini taht-ı riyaset celilelerinde mün'akid ıslah-ı mekatib komisyonu marifetle bir hal ekmelite ifrağ ederek taraf-ı zi şerif hazret-i tacdariye davet-i Hayriye isticlabına muvafık olduklarından dolayı taraf-ı kemtaranemden asaleti ve heyet-i talimiye ile fariza-i ubudiyetimiz olan fuzuni ömr-i İclal cenab-ı cihanbani dua-ı bîriyâ tekrar ile tezyin-i esan mefharet eylerim. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001).

[972] Riyaset-i celile-i vilayetpenahileriyle şeref-yâb teşkil olan şu cemiyet-i hazireye karşı arkadaşlarımla beraber mütehassıs bulunduğum hissiyat minnettaranemizin derece-i ulviyet ve samimetini arz-ı beyana şitâbân oluyorum. Mektebimizin zaman-ı küşad dört seneye takrib ediyor. Bu müddetin terakkiyât fevkâladeye müsaid bir zaman olduğu arz-ı beyanndan müstağnidir. Kıllet-i zaman herkesçe malum-ı müsellem iken terakkiyatımızı mürur-ı eyyam süratından daha seri görmek arzu-ı maârif perverânesinde bulunan vali vilayet devletlû Memduh Paşa hazretleri daima mekteseban-i ilmiyemizi sual buyurmakda ve zat-ı samilerine arz olunan her türlü nevakısın hemen etmem ve kemaline bezl-i ikdam edub acizlerini ve mektebin heyet-i idâre ve talimiyesiyle ebeveyn ve velilerimizi minnettar bırakmaktadırlar.

Zatı sami münanamelerinin semere-i ikdam ve idâreleridir ki mürebbi ve muallimlerimiz her vakit terbiye ve tedrisâtımıza vakf-ı vücud eyleyerek cümlemizi ilm-i edeb eylemeğe ve mektebimizin şan ve şerefini bir kat daha âli göstermeğe uğraşmaktadırlar. Mekatib-i idâdîye-i şahane meyanında mektebimizin intizam ve mükemmeliyetinin diğerlerine faik olduğu bundan dört mah mukaddem icra olunan imtihan-ı umumilerimizin netayicinden anlaşılmağla bu babda itnab-ı makale lüzum göremem. Yalnız ubudiyet ve minnettarlık hissiyatının saikasıyla şevketlu kudretlu padişah maârif perver şehinşah efendimiz hazretlerinin bizim gibi en aciz kulları hakkında olan tevcih-i lutf hasrvanelerine bil-umum mekteb arkadaşlarım namına arz-ı şükran eder "Padişahım Çok Yaşa" duasının tekrarıyla tecdid-i rıkkıyyet eylerim. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001).

[973] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001.

[974] Rıza Efendi; Lütfi Efendi; Halil Efendi; Feyzi Efendi; Şükri Efendi; Nihad Efendi; Rıza Efendi; Yorgi Efendi; Sabis Efendi; Eşref Efendi; Mahmud Efendi; Emin Efendi; Numan Efendi; Rıza Efendi; Süleyman Efendi; Muhammed Efendi; Ali Efendi; Galip Efendi; Vahid Efendi; Feyzullah Efendi.

beşinci sınıftan ise on dört[975] talebe mezun olmuştur.[976] Ankara İdâdî Mektebi'nin 1896-1897 yılı eğitim öğretim yılının hususi sınavları Mart ayının ortasında başlamıştır. Buna göre birinci sınıf Edebiyat, üçüncü ve dördüncü sınıf Arabi ve Fransızca, beşinci sınıf Kitabet ve altıncı sınıf Tarih dersinin sınavları yapılmış ve diğer derslerin sınavlarının da peyderpey yapılacağı Ankara Vilâyet Gazetesi aracılığıyla ilan edilmiştir.[977]

Ankara İdâdî Mektebi'nde öğrenim gören talebelerin mükâfat töreni, 1896 yılının Kasım ayında yapılmıştır. Mükâfat törenine Ankara Vali yardımcısı Mustafa Nail Efendi, Ankara merkez Naibi Zühdi Efendi ile hükümet memurları, ulema, eşraf ve halk katılmıştır. Mükâfat törenin yapıldığı mektep binasının üst katındaki salonun duvarları ve zemini Ankara Vilâyeti'nde üretilen rengârenk halı ve seccadeler ile mektep talebeleri tarafından yapılan güzel tablolarla süslenmiştir. Büyük salonun ortasında bulunan masanın üzerine kurdeleler ile süslenmiş birçok kitap, cep saatleri ve yazı takımları hazır hale getirilmiştir. Mükâfat töreni başlamadan önce sırasıyla Ankara İdâdî Mektebi Müdürü Müfid Bey ve son sınıf talebelerinden Ahmed Efendi, günün önemi hakkında güzel bir makale okumuştur. Ardından talebelerden Nazif, Aziz ve İbrahim Efendiler Arapça, Farsça ve Türkçe methiyeler, neşide (şiir) okumuş ve altıncı sınıf talebelerinden Emin Efendi Fransızca bir hikâye okumuştur. Nutuk ve manzumelerin hitamından sonra on üç talebeye[978] hak ettikleri mezuniyet belgeleri sırasıyla verilmiş ve salondakiler bu merasimi alkışlamışlardır. Başarılı olan talebelere mezun belgeleri verilmesinin ardından Ankara Maârif Müdürü Vekili Said Efendi bir nutuk okumuş ve sonra Ankara Müftüsü Abdullah Raci Efendi güzel bir dua etmiştir. Duanın ardından törende bulunan kişiler "Padişahım Çok Yaşa" nidaları ile hep bir

[975] Emin Efendi; Osman Efendi; Abdullah Efendi; Mustafa Efendi; Ahmed Efendi; Baki Efendi; Mehmed Efendi; Vasfi Efendi; Salih Efendi; Ziya Efendi; Ahmed Efendi; Ahmed Efendi; Hasan Efendi; Bekir Efendi.

[976] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1029.

[977] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1062.

[978] Ahmed Efendi Ali'ül-ala; Raşid Efendi Ali'ül-ala; Ziya Efendi Ali'ül-ala; Lütfi Efendi Âlî; Arif Efendi Âlî; Ziya Efendi Âlî; Ahmed Efendi Karib-i Âlî; Mehmed Efendi Karib-i Âlî; İbrahim Efendi vasat; Azim Efendi vasat; Mustafa Efendi vasat; Osman Efendi vasat; Refet Efendi vasat (Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1095.)

ağızdan dua etmişlerdir. Ankara Müzik Bando Korosu da Abdülhamid Marşı'nı çalmış ve mükâfat töreni son bulmuştur.[979]

Tablo 52:1892-1903 Yılları Arasında Ankara İdâdî Mektebi'nde Bulunan Talebe Sayısı

<table>
<tr><td colspan="6">1892-1893[980]</td><td colspan="6">1894-1895[981]</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td></tr>
<tr><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td></tr>
<tr><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>11</td><td>-</td><td>21</td><td>4</td><td>122</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="6">M: 87 GM:22 Toplam:109</td><td colspan="6">M:122 GM:4 Toplam:126</td></tr>
<tr><td colspan="6">1897-1898[982]</td><td colspan="6">1898-1899[983]</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td></tr>
<tr><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td></tr>
<tr><td>20</td><td>63</td><td>1</td><td>15</td><td>1</td><td>9</td><td>12</td><td>54</td><td>--</td><td>16</td><td>1</td><td>2</td></tr>
<tr><td colspan="6">M: 87 GM:22 Toplam:109</td><td colspan="6">M: 72 GM:13 Toplam:85</td></tr>
<tr><td colspan="6">1899-1900[984]</td><td colspan="6">1900-1901[985]</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td><td colspan="2">Gündüz</td><td colspan="4">Gece</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretli</td><td colspan="2">Ücretsiz</td><td colspan="2">Ücretli</td></tr>
<tr><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td><td>GM</td><td>M</td></tr>
<tr><td>15</td><td>70</td><td>---</td><td>20</td><td>2</td><td>4</td><td>8</td><td>88</td><td>---</td><td>16</td><td>---</td><td>10</td></tr>
<tr><td colspan="6">M:94 GM:17 Toplam:111</td><td colspan="6">M: 114 GM:8 Toplam:122</td></tr>
<tr><td colspan="12">1902-1903[986]</td></tr>
<tr><td colspan="4">Gündüz</td><td colspan="8">Gece</td></tr>
<tr><td colspan="4">Ücretli</td><td colspan="4">Ücretsiz</td><td colspan="4">Ücretli</td></tr>
<tr><td colspan="2">GM</td><td colspan="2">M</td><td colspan="2">GM</td><td colspan="2">M</td><td colspan="2">GM</td><td colspan="2">M</td></tr>
<tr><td colspan="2">15</td><td colspan="2">166</td><td colspan="2">---</td><td colspan="2">17</td><td colspan="2">2</td><td colspan="2">15</td></tr>
<tr><td colspan="12">M: 198 GM:20 Toplam:218</td></tr>
</table>

Ankara İdâdî Mektebi'nin gündüz, gece, ücretli ve ücretsiz programına talebe kabul edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi mektepte talebelerin çoğunluğu müslim talebelerden oluşmuştur. Mektepte gayrimüslim talebe de yer almıştır. Bu talebelerin sayıları çeşitli dönemlerde artarken çeşitli dönemlerde azalmıştır.

[979] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1095.
[980] BOA, MF. MKT. 205/29, 29/L/1311 (5 Mayıs 1894).
[981] BOA, MF. MKT. 285/72, 10/R/1313 (30 Eylül 1895).
[982] Maârif Salnamesi, H.1316, s.849.
[983] Maârif Salnamesi, H.1317, s.947.
[984] Maârif Salnamesi, H.1318, s.1055.
[985] Maârif Salnamesi, H.1319, s.377.
[986] Maârif Salnamesi, H. 1321, s.343.

Mektebe Yapılan Tamiratlar/Eklemeler

Ankara İdâdî Mektebi'nin açılmasının ardından zamanla mektep binasına birtakım eklemeler yapılmıştır. Buna göre, Ankara merkezinin dışında yaşayıp idâdî mektebine günlük gidip gelmelerinde zorluk yaşayan talebelerin idâdî öğreniminden mahrum kalmamaları için Ankara İdâdî Mektebi'nde leylî bölümün açılması düşünülmüş ancak açılamamıştır. Ankara İdâdî Mektebi nehari (gündüz) olarak beş yıl eğitim verdikten sonra, birtakım düzenlemelerin ardından idâdî mektebinin leyliye dönüştürülmesine padişah tarafından izin verilmiştir.[987] Mektebin leyliye tahvili için mutfak, çamaşırhâne, odunluk ve kömürlüğün yapılması gerekmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, gerekli araştırmaların neticesinde mutfak, çamaşırhâne, odunluk ve kömürlüğün 15,000 kuruşa yapılacağına dair keşif defteri hazırlayarak 26 Şevval 1310 (13 Mayıs 1893) tarihinde hendesehânece tetkik edilmek üzere Sadâret'e göndermiş ise de keşif defteri işleme alınmamıştır. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, inşaat mevsiminin geçmek üzere olduğunu ve bu yüzden bir an önce izin alınarak mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün inşaatına başlanılması için 8 Safer 1311 (21 Ağustos 1893) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne yeniden göndermiştir.[988] Ankara İdâdî Mektebi'nde mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün yapımı için hazırlanmış olan keşif defteri nezâretin hendesehanesince uygun görülmüş ve 15,000 kuruşun 1893 yılı inşaat tertibatından karşılanması Sadâret'ten talep edilmiştir.[989] Bu talep, Şûrâ-yı Devletçe uygun görülerek 4 Cemaziyelahir 1311 (13 Aralık 1893) tarihli iradeyle tasdik edilmiştir.[990] Maârif Nezâreti, Ankara İdâdî Mektebi için tahsis edilen 15,000 kuruşun nizamnâme ve kaideye göre harcanmasını, bu tahsisat haricinde fazla harcama olmamasını ve eğer fazla harcama olursa bunu karşı taraftan tahsis edileceğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[991] Bunun üzerine mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün yapımına başlanılmıştır. Diğer taraftan Ankara İdâdî Mektebi Müdürü, mektebe yapılan mezkûr yerlerin yanında gusülhane ve erzak ambarının da yapılması gerektiğini düşünmüş ve bunu Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.

[987] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 923.
[988] BOA, MF. MKT. 178/94, 08/S/1311 (21 Ağustos 1893); MF. MKT. 184/29, 29/Ra/1311 (10 Ekim 1893).
[989] BOA, ŞD. 212/56, 13/Ca/1311 (19 Kasım 1893).
[990] BOA, İ.MF. 2/17, 29/Ca/1311 (8 Aralık 1893); BEO, 327, 24459, 04/C/1311 (13 Aralık 1893).
[991] BOA, MF. MKT. 192/126, 8/B/1311 (15 Ocak 1894).

Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, gusülhane ve erzak ambarının önemli olduğunu düşünmüş mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün birbirine bitişik tek çatı altında yapılmasına karar vermiş ve Maârif Nezâreti'nden izin istemiştir. Maârif Nezâreti, mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün yapımı için ayrılan 15,000 kuruş tahsisata güsulhane ve erzak ambarının giderleri de eklemiştir. Bu binalar için 15,000 kuruştan fazla bir harcama yapılamayacağı ve eğer yapılırsa harcayan kişiden alınması şartıyla güsulhane ve erzak ambarının yapımına izin vermiştir. [992] Gerekli izinlerin alınması ve on bir aylık çalışmanın ardından idâdî mektebinin mutfağı hazır hale getirilmiş ve 1893-1894 eğitim-öğretim yılı sonu mükâfat töreninde mutfağın açılışı yapılmıştır.[993]

Ankara İdâdî Mektebi leylî bölümünde eğitim gören talebelerin tıp, kimya derslerinde ve hastalanan talebelerin tedavilerinde kullanılan ilaçlar için yıllık 1500 kuruş tahsisat ayrılmış ve gerekli ilaçlar dışarıdan alınmıştır. Ancak Ankara İdâdî Mektebi Müdürü, ilaçların dışarıdan alınması yerine mektepte bir eczane açılıp başına da bir eczacının konulması ve bu sayede yıllık 1500 kuruş masraftan daha aşağıya ilaçların temin edilebileceğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, idâdî mektebinde bir eczane açılması için 10 Şevval 1310 (27 Nisan 1893) tarihli yazıyı ile Maârif Nezâreti'nden izin istemiştir. Maârif Nezâreti, idâdî mektebi içinde hem eczane açılması hem de eczacının tayin edilmesini ayrıca maaş bağlanmasını ayrı bir maddi külfet oluşturacağından kabul etmemiş ve eski usulde ilaç alınmasına karar vermiştir.[994]

Ankara İdâdî Mektebi'nin su ihtiyacı aylık 300 kuruş karşılığında dere suyundan karşılanmıştır**.** Ancak zamanla bu dere suyu mektepte öğrenim gören talebeleri sağlık açısından rahatsız etmiştir. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, idâdî mektebin su ihtiyacına aylık 300 kuruş verilmesi yerine (yapılacak tek bir masrafla) Ankara'nın Altındağ mevkiinden su getirme girişimine başvurmuş ve mektepte temiz su kullanılması için çalışmalara başlamıştır. Ankara'nın başmühendisi, Altındağ'dan mektebe suyun 7,160 kuruşa getirilebileceğine dair keşif defteri

[992] BOA, MF. MKT. 230/50, 04/R/1312 (5 Ekim 1894).
[993] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001.
[994] BOA, MF. MKT. 172/39, 05/Z/1310 (20 Haziran 1893).

hazırlamış ve bu keşif defteri Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti'nin hendesehanesinde yapılan incelemelerin ardından keşif defteri uygun görülmüş ve 7,160 kuruşun maârif bütçesi taşra inşaat tertibatından karşılanmasını Sadâret'ten talep edilmiştir.[995] Bu talep, Şûrâ-yı Devletçe uygun görülerek 27 Şevval 1311 (3 Mayıs 1894) tarihli iradeyle tasdik edilmiştir.[996] Maârif Nezâreti, Ankara İdâdî Mektebi'nin su ihtiyacı için 7,160 kuruşun taşra inşaat tertibatından harcanmasını, belirlenen masrafın dışına çıkılmamasını ve bu konuda elden geldikçe tutarlı olunmasını Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[997] Bunun üzerine borular döşenerek altı aylık bir çalışma neticesinde su, Elmadağ'dan Ankara İdâdî Mektebi'ne getirilmiş ve bu suyun açılışı 1893-1894 eğitim-öğretim yılı sonu mükâfat töreninde yapılmıştır.[998]

Ankara İdâdî Mektebi'nin 1895/1896 eğitim ve öğretim yılında kullanılması için mektebe kapot, ceket, yelek, pantolon, don, gömlek, kundura, çorap, mendil, fes, et, ekmek, yağ, pirinç, şeker, sabun ve tuz gibi malzemelerin satın alınması gerekmiştir. Gerekli malzemelerin satın alınması için 19 Safer 1312 (22 Ağustus 1894) yılında ihale yapılacağı ve ihaleye katılmak isteyenlerin hergün saat altıdan ona kadar Ankara Maârif İdaresi'ne başvuru yapmaları gerektiğine dair bilgi Ankara Vilâyet Gazetesi'nde üç defa ilan edilmiştir.[999] Yine Ankara İdâdî Mektebi'nin 1896/1897 eğitim ve öğretim yılında kullanılması için mektebe pirinç, şeker, tuz, sabun, gaz ve soğan ile elbise, çamaşır, kundura, fes, püskül, mendil ve çorap alınması gerekmiştir. Bu mazlemelerin ihaleye yoluyla alınması ve bu ihaleye katılmak isteyenlerin 23 Rebiyülevvel 1314 (1 Eylül 1896) tarihinden itibaren Ankara Maârif İdaresi'ne müracaat etmesi gerektiği Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir.[1000]

Ankara İdâdî Mektebi'nin şehrin dışında olması ve dört tarafı duvarlarla çevrilmemesinden dolayı talebeler, teneffüs zamanında mektebin dışına çıkarak başka şeylerle uğraşmış ve başka yerlere gitmişlerdir. Bu yüzden talebelerin güvenliği için mektebin etrafına duvar örülmesi gerekmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, idâdî

[995] BOA, ŞD. 213/12, 05/L/1311 (11 Nisan 1894).
[996] BOA, İ.MF. 2/32, 03/Za/1311 (8 Mayıs 1894).
[997] BOA, MF. MKT. 200/9, 26/N/1311 (2 Nisan 1894).
[998] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001.
[999] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1033-1034-1035.
[1000] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1083.

mektebin dört tarafına duvar örülme işinin ihale yoluyla müteahhide yaptırılmasına karar vermiştir. Bu yüzden ihalenin şartlarını görmek ve ihaleye başvurmak isteyen müteahhidlerin (ihalenin ilanından beş gün içinde) Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gelmeleri gerektiğine dair yazı Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir. [1001] Duvarın yapımı için ihale ilanın ardından duvar ve mektebe havuz yapılması için keşif defteri hazırlanmıştır.

Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin etrafına duvar örülmesi için 31,042 kuruş ve mektebin havlusuna üç adet havuzun da yapılması için 10,673 kuruş olarak keşif defteri hazırlamış ve Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti'nin hendesehanesinde keşif defteri incelenmiş ve ardından 41,715 kuruşun 1895 yılı Maârif bütçesindeki inşaat tertibinden karşılanması için Sadâret'e izin yazısı gönderilmiştir.[1002] Bu talep, Şûrâ-yı Devlet'te uygun görülerek 7 Rebiyülevvel 1313 (28 Ağustos 1895) tarihli iradeyle tasdik edilmiştir.[1003] Bunun üzerine öncelikle duvarın yapımına başlanılmıştır. Ancak duvar için ayrılan paranın[1004] üzerinde bir harcama yapılmıştır. Bu yüzden Ankara Vilâyet İdaresi, hem duvarın hem de mektebe kapı gibi birtakım şeylerin yapılması için (16,452 kuruş) ek tahsisat verilmesini talep etmiştir.[1005] Ankara Vilâyet Meclisi'nin bu talebi Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve 1317 (1899) yılının Maârif bütçesinin inşaat tertibatından karşılanmasına karar verilmiştir. Bu talep, 22 Rebiyülevvel 1317 (31 Temmuz 1899) tarihli iradeyle tasdik edilmiştir.[1006]

Mektebe gusülhane, mutfak, çamaşırhane, odunluk ve kömürlüğün inşasıyla mektebe eklemeler yapılmış ve mektebin dört tarafına duvar örülmüştü. Bunun yanında mektep binası zamanla yıpranmış ve tamire muhtaç hale gelmiştir. Buna göre, Ankara İdâdî Mektebi'nin kapılarıyla pencere çerçeveleri zamanla yıpranmış ve bu yüzden mektepte bulunan talebeler kış günlerinde zorluk çekmişlerdir. Gerekli

[1001] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 939.
[1002] BOA, ŞD. 214/19, 05/Ra/1313 (26 Ağustos 1895).
[1003] BOA, İ.MF. 3/14, 25/Ra/1313 (15 Eylül 1895); BEO, 684/51260, 28/Ra/1313 (18 Eylül 1895); Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1045.
[1004] Duvar temellerinin birer metre derinliğinde kazılması, duvarların güney tarafına elli beş metre uzunluğunda kapak taşı konulması, dört duvarın üzerine demir parmaklık takılması, usta, kalfa ve taş ocağından getirtilen taşın nakliye fiyatının artmasından dolayı, duvar masrafı için ayrılan 31,042 kuruş yerine 40,500 küsur para harcanmıştır.
[1005] BOA, ŞD. 216/9, 4/R/1317 (12 Ağustos 1899).
[1006] BOA, İ.MF. 5/64, 22/Ra/1317 (31 Temmuz 1899).

incelemelerin ardından kış mevsimi gelmeden kapı ve çerçevelerin 10,000 kuruşa değişeceği tespit edilmiştir. Ancak bu kapı ve çerçevelerin üretimi Ankara'da yapılamadığından İstanbul'dan temin edilecek ve bu yüzden kapı-çerçeveler 10,000 kuruş yerine 26,000 bin kuruşa alınacağına dair Ankara Başmühendisi tarafından keşif defteri hazırlanmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, bu keşif defterini Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, bütçenin yetersizliğinden dolayı 26,000 kuruş yerine 10,000 kuruşla idâre edilmesini istemiştir.[1007] Yine mektepte yapılan tamirler olarak, şiddetli yağmur ve rüzgârlı havalar yüzünden mektebin çatısının kiremitleri hayli zarar görmüştür. 1897 yılında mektebin çatısı 1770 kuruşa tamir edilmiştir.[1008] Mektebin pencere çerçeveleri vaktiyle gayet ince yapıldığından kış mevsimlerinde dershaneler soğuk olmuştur**.** Bu durum talebeleri fevkalade rahatsız ettiğinden mektebin pencereleri 1900 yılında 11,900 kuruşa tamir edilmiştir.[1009]

Mektebe Alınan Metaryaller

Ankara İdâdî Mektebi'nde Coğrafya dersinin kolay ve iyi anlatılabilmesi için rüşdiye mektebinin haritaları kullanılmaktaydı. Ankara Maârif Müdürlüğü, idâdî mektebinin demir baş malzemesi için üç adet Anadolu Haritası, üç adet Şinasi Paşa'nın Anadolu ile Rumeli Haritası, altı adet Afrika Haritası, üç adet Eşref Paşa'nın Avrupa Haritası, üç adet Avusturya Haritası, üç adet Amerika Haritası ve üç adet Dünya Küresi olmak üzere yirmi dört haritayı Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir. Maârif Nezâreti, Maârif Kütüphanesi'nde dünya küresi haricindeki mevcut olan diğer haritaların temin edilip gönderileceğini ancak öncelikle malzemeler için talep edilen ücretin (240 kuruş) ödenmesi gerektiğini 7 Recep 1308 (16 Şubat 1891) tarihli yazı ile Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[1010]

Mektebin Sultânîye Dönüştürülmesi

Osmanlı Devleti'nde bulunan idâdî mekteplerin eğitim kalitesinde düşüş yaşandığından idâdî lerin yapısında değişikliğe gidilmiş ve bu sayede Müslüman

[1007] BOA, MF. MKT. 344/9, 06/B/1314 (11 Aralık 1896).
[1008] BOA, MF. MKT. 377/23, 27/C/1315 (23 Kasım 1897).
[1009] BOA, ŞD, 216/22, 10/Ş/1317 (14 Aralık 1899); İ.MF. 5/99, 08/L/1317 (9 Şubat 1900).
[1010] BOA, MF. MKT. 126/34, 07/B/1308 (16 Şubat 1891).

talebelerin yabancı mekteplere gitmeleri engellenmeye çalışılmıştır. İdâdî mekteplerin yapısında yapılan değişikliğin neticesinde, 14 Ekim 1910 yılında İstanbul, Edirne, Adana, Aydın (İzmir), Üsküb, Bursa, Beyrut, Haleb, Selanik, Trabzon, Mamuretülaziz ve Kastamonu olmak üzere on iki idâdî mektebi sultânîyeye dönüştürülmüştür.[1011] Osmanlı Devleti'nin diğer idâdîlerinde olduğu gibi Ankara İdâdî Mektebi de 1913 yılında sultânîye çevrilmiştir.[1012]

3.3. SULTÂNÎLER

3.3.2. Ankara Sultânî Mektebi

Osmanlı Devleti'nde bulunan sultânî mektepleri iki kısım ve on iki sınıftan oluşmaktaydı. Birinci kısımda beş sınıf yer almaktaydı. Bu kısımda ibtidâî (temel) öğrenim varken; ikinci kısmı ise yedi sınıftan oluşan tali öğrenime mahsustu. İkinci kısmın yedi sınıflı tali tahsilinin dört sınıfı "birinci devresini" ve üç sınıfı da "ikinci devresini" teşkil etmekteydi. İkinci devreli öğretim de Fünun ve Edebiyat adıyla iki bölüme ayrılmaktaydı.[1013]

Osmanlı Devleti'nde 1912-1913 ders yılında on üç sultânî mektebi bulunmaktaydı. Ancak 1913-1914 ders yılında Mercan, Vefa, Kabataş, Üsküdar, Gelenbevi, Davudpaşa, Aydın, Bağdat, Diyarbekir, Konya, Sivas, Şam, İzmit, Balıkesir, Kudüs-i Şerif, Kal'a-i Sultânîye, Erzurum, Bitlis, Van, Basra, Sana, Yozgat ve Ankara idâdîleri sultânîye dönüştürülmüş ve böylece sultânî mekteplerinin sayısı otuz altıya çıkarılmıştır. Bu sultânî mekteplerden Mercan, Vefa, Kabataş, Üsküdar, Gelenbevi, Davudpaşa ve Bağdat sultânîleri gündüzlü iken; Aydın, Diyarbekir, Konya, Sivas, Şam, İzmit, Balıkesir, Kudus-i Şerif, Kal'a-i Sultânîye, Erzurum, Bitlis, Van, Basra, Sana, Yozgat ve Ankara sultânîleri ise yatılıydı.[1014]

Ankara İdâdî Mektebi 1913 (R.1329) yılında sultânî mektebine dönüştürülerek mektep hem yatılı ve hem de gündüzlü olarak eğitim vermeye başlamıştır. Ankara

[1011] Abdullah Cengiz, "Kudüs-i Şerif İdâdî Mektebi (1890-1913)", **History Studies International Journal of History**, c. 12 sayı 1, Samsun 2020, s.116.
[1012] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 48.
[1013] Demirel, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", s.346.
[1014] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 48.

İdâdî Mektebi'nin 1913 yılında sultânî mektebine çevrilmesinin ardından mektepte birtakım tamiratlar gerekmiştir. Bunun için Ankara Maârif Müdürlüğü, mektebin mutfak, abdesthane, tuvalet ve mektep binasının harabeye yüz tutmuş olan avlu duvarlarının tamiri için (30,000 kuruş) keşif defteri hazırlayarak Maârif Nezâreti'ne 23 Şevval 1331 (25 Eylül 1913) tarihinde göndermiştir. Maârif Nezâreti, 1913 yılı maliyesi uygun olmadığından bu tamiratlar için gerekli paranın bir yıl sonraki bütçeden karşılanarak gerekli tamiratların yapılabileceğin bildirmiştir. Ancak sultânî mektebinin üst katında bulunan abdesthane ve tuvaletin bozulmasından üst kattaki talebeler, tuvalet ihtiyacı için gece vaktinde gecelikle yatakhaneden mektebin alt katına gitmişlerdir**.** Bu esnada talebeler, soğuk günlerde hastalanmıştır. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, talebelerin hastanlanmasının engellenmesi için, en azından, mektebin üst katındaki abdesthane ve tuvaletin bir an önce tamir edilmesi gerektiğini belirtmiş ve tekrardan keşif defteri (12,300 kuruş) hazırlayarak 24 Zilhicce 1331 (24 Kasım 1913) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[1015]

On iki sınıf üzerine kurulan Ankara Sultânî Mektebi'nde, dokuzuncu sınıf orta kısma katılmış ve onuncu sınıftan da başlayarak sultânî mektebinde Fen ve Edebiyat şubeleri açılmıştır. Edebiyat şubesinde, Arapça, Farsça ve Edebiyat gibi dersler beş-altı saate kadar okutulmuştur. Fen şubelerinde ise Matematik ve Fizik dersleri yer almıştır. 1917 yılında Ankara Sultânî Mektep müdürlüğü görevini Süleyman Bey yapmış, 1918 yılında müdürlüğe Fransa'da eğitim görmüş olan Ali Haydar Bey getirilmiştir. Ali Haydar Bey müdürlük görevinin yanında "ilmi, fenni ve edebi risale" olarak on beş günde bir yayınlanan "Say" adında bir dergi çıkarmıştır. Ali Haydar Bey bir yıl müdürlük görevinde bulunduktan sonra mezkûr görevinden ayrılmış ve yerine mektebin Riyaziye muallimlerinden Ahmed Cudi Bey 1919 yılında atanmıştır.[1016]

Ankara Sultânî Mektebi'nin müdür-i sani görevine ise Halep Sultânî Mektebi'nde müdür-i sani olan Ali Rıza Efendi 1918 yılında tayin edilmiştir.[1017] Ankara'nın Ayaş Kazası'ndan olan Ali Rıza Efendi, İstanbul Dârülmuallimîn-i Aliye'den mezun olup, çeşitli idâdî ve sultânî mekteplerinde muallim ve mektep

[1015] BOA, BEO, 4236/317641, 03/M/1332 (2 Aralık 1913).
[1016] Turan Tanyer, **Taş Mektep**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 27.
[1017] BOA, MF. MKT. 1232/115, 28/Ca/1336 (11 Mart 1918).

müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Ankara Sultânî Mektebi'nin Edebiyat şubelerinde Arapça ve Farsça derslerine Cideli Ali Faik Efendi; Edebiyat ve Felsefe derslerine önce İstanbul Dârülmuallimîn Felsefe Bölümü mezunu Abdurrahman Dursun Bey sonra da Darülfünun Edebiyat şubesi Felsefe bölümü mezunu Sadri Etem Bey; Riyaziye dersine Afyonkarahisarlı Ömer Fevzi Bey ve süvari yüzbaşılığından emekli Mustafa Safa Bey; Tabiyye dersine Darülfünun Tabiyye Şubesi mezunlarından Tevfik Bey; Fransızca dersine önce Musevi asıllı Bitibinrubi Efendi sonra ~~ise~~ Mahmud Celal Bey; Tarih dersine Ankara Hamidi Sanayi Mektebi'nin müdürü Nuri Bey; Fizik ve Tabiiyye derslerine Musa Kazım (Tolun) Efendi; Resim dersine Askerî Kaymakamlıktan emekli Cemal Bey; Coğrafya dersine Zeki Bey; Tarih dersine İhsan İzzetli Bey girmiştir.1917 yılında mektebin ilk kısmında yaklaşık yüz elli talebe; gece bölümünde yüz kadar yatılı ve gündüz bölümünde ise yüz elli olmak üzere toplamda dört yüz talebe öğrenim görmüştür.[1018]

Osmanlı Devleti'nde -1914 yılı- son zamanlarda Maârif Nezâreti'nce terbiye-i bedeniyyeye önem verilmiş ve idman hareketleri yapılmaya başlanmıştır. Bu sayede bazı mekteplerde futbol takım(tim)ları kurulmuştur. Bu takımlardan biri de Ankara Sultânî Mektebi'nde kurulmuştur. Mektebin on bir kişilik futbol takımı ile mektebin Müdürü Ahmed Kemal Efendi ve iki muallim birlikte mektebin havlusunda fotoğraf çekinmişlerdir.[1019] Fotoğraf için ek 18'e bakınız.

Tablo 53: Ankara Sultânî Mektebi'nde 1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılında Okutulan Derslere Göre Muallim Mevcudu[1020]

Sünuf-ı İbtidaîye Dersleri Muallimleri	Ulum-ı Diniye ve Fıkıhiye Muallimi	Türkçe ve Kitabet Muallimi	Edebiyat, Mantık ve Felsefe Muallimi	Riyaziyat Muallimi	Ulum-ı Tabi'iyye, Sıhhiye ve Hikemiye Muallimi	Tarih ve Coğrafya Muallimi	Arabi Muallimi	Farisi Muallimi
7	1	1	---	2	1	1	1	---
Fransızca Muallimi	Almanca ve	Malumat-ı Medeniy	Resim, Resim	Ğına (Musiki) Muallimi	Terbiye-i Bedeniye Muallimi	Toplam		Mülahazat

[1018] Tanyer, **Taş Mektep**, s. 27-31.
[1019] Şehbal Mecmûası, Sayı:91, 15 Şubat 1329, s. 376.
[1020] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 47.

	İngilizce Muallimi	e, Ahlakiye ve Hukukiye Muallimi	Hattı Muallimi				Bazı mektebler de sütununa rakam konulmamış olan dersler diğer muallimler tarafından tedris edilmekte veya vekâleten idâre olunmaktadır.
---	1	---	----	1	---	16	

Tablo 53'te görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında mektepte toplam dokuz branş ve yedi ibtidâî sınıfı muallimi görev yapmakta olup, sözü edilen muallimler tarafından on beş farklı ders okutulmuştur. Muallimi boş olan dersler ise vekâleten idâre edilmiştir. Mektebin programında Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi yabancı dillerin de öğretilmesi o günün şartlarında önemli bir girişimdir.

Tablo 54: Ankara Sultânî Mektebi 1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılı Talebe Mevcudu[1021]

Ders Yılı İçinde Kaydedilen Talebe										
Müslim		Rum		Ermeni		Musevi		Top.	1328-29 senesinde kaydedilen talebe	Her iki senenin farkı
L	N	L	N	L	N	L	N	140	122	18
43	97	--	--	--	--	--	--			
Ders Yılı İçinde Mektebi Terk Edenler										
Müslim		Rum		Ermeni		Musevi		Top.	Terk Etme Sebepleri			
L	N	L	N	L	N	L	N	59	Hastalık	İhraç	Nakl	Diğer sebep
8	91[1022]	--	5	3	--	--	--		10	2	7	40

[1021] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 40.

[1022] Ders yılı içinde mektebi terk edenlerin sayısı 59 ve terk etme sebeplerindeki rakamlar tutarlı iken Müslim, Rum ve Ermeni kısımlardaki rakamlarda tutarsızlık bulunmaktadır.

Tablo 54'te görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında mektebe kaydedilen talebe sayısı seksen altı, mektebi terk eden talebe sayısı yüz yirmi iki iken; 1913-1914 ders yılında mektebe kayıt yaptıran yüz kırk, mektebi terk eden ise elli dokuz kişidir. Mektebe devam eden talebelerin büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, Rum ve Ermeni cemaatlerine mensup olanlar da vardır. Sözü edilen talebeler hem yatılı hem de gündüzlüdür.

Tablo 55: Ankara Sultânî Mektebi 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılı Sonu İmtihan Cetveli ve Mektepte Mevcut Talebelerin Sınıf Taksim Cetveli[1023]

<table>
<tr><td colspan="14">Mektepte İmtihana Katılan Talebelerin Mevcudu</td></tr>
<tr><td colspan="6">Müslim</td><td colspan="8">Rum</td></tr>
<tr><td colspan="2">Leyli</td><td colspan="2">Nehari</td><td colspan="2">Leyli</td><td colspan="2">Nehari</td></tr>
<tr><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td></tr>
<tr><td>20</td><td>62</td><td>42</td><td>247</td><td>---</td><td>5</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="6">Ermeni</td><td colspan="8">Musevi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Leyli</td><td colspan="2">Nehari</td><td colspan="2">Leyli</td><td colspan="2">Nehari</td></tr>
<tr><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td><td>Ücretli</td><td>Ücretsiz</td></tr>
<tr><td>---</td><td>6</td><td>---</td><td>2</td><td>---</td><td>1</td><td>2</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="4">1329-1330 senedinde mevcut talebe</td><td>387</td><td colspan="3">1328-1329 senesinde mevcut talebe</td><td>388</td></tr>
<tr><td colspan="4">Her iki senenin farkı</td><td colspan="5">1</td></tr>
<tr><td colspan="14">Talebenin Sınıf Taksimi</td></tr>
<tr><td colspan="6">Sınıf-ı İbtidâîye</td><td colspan="8">Sınıf-ı Taliye</td></tr>
<tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>Toplam</td><td>6</td><td>7</td><td>8</td><td>9</td><td>10</td><td>11</td><td>12</td><td>Toplam</td></tr>
<tr><td>17</td><td>18</td><td>69</td><td>71</td><td>40</td><td>215</td><td>55</td><td>---</td><td>39</td><td>---</td><td>46</td><td>32</td><td>---</td><td>172</td></tr>
</table>

Tablo 55'te görüldüğü gibi mektepte öğrenim gören talebelerin çoğunluğu müslim olsa da mektepte Ermeni, Musevi ve Rum milletlerden de öğrenim görenler olmuştur.

[1023] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 41.

3.4. DÂRÜLMUALLİMÎNLER

3.4.1. Ankara Dârülmaullimîn-i İbtidâî

Hamidiye Medrese'nin şubesi olan Nakşibendi Hazretleri civarındaki bina, aylık 300 kuruş bedel ile kiralanmıştır.[1024] Bunun üzerine mektep için gerekli müdür ve muallimler İstanbul'dan istenilmiştir. Müdür ve muallimlerin gönderilmesi üzerine Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin açılışı 1884 yılında yapılmıştır.[1025] Dârülmuallimîn-i İbtida'nin açılması ile Ankara eğitim alanında ilerleme kaydedeceğinden bu durum halk tarafından takdirle karşılanmıştır.[1026] Dârülmuallimîn-i ibtidâî eğitime açıldıktan yaklaşık on bir sene sonra yarı gece (nim-i leyli) haline getirilmiş ve mektepte ameliyathane açılmıştır.[1027]

Dârülmuallimîn-i İbtidâî, aylık 300 kuruş (300x12=3600) masrafla kiralık binada 1906 yılına kadar eğitime devam etmiştir. Ancak mektep binası zamanla yıprandığından artık kiralık binada eğitim yapılamaz hale gelmiştir. Dârülmuallimîn-i İbtidâî için uygun bir kiralık bina aranmış ise de bulunamamıştır. Bu yüzden Ankara'nın merkezinde bulunan Nakşibendi Medresesi'nin iki odasında eğitim yapılmaya başlanılmıştır. Ancak Nakşibendi Medrese'nin de durumu iyi olmadığından talebelerin sağlıkları kötü etkilenmeye başlamıştır. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, talebeler için uygun/elverişli bir bina arayışında bulunmuştur. Bunun neticesinde Ankara'nın Hocahindi Mahallesi'nde harap bir halde bulunan sıbyan mektebinin Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî için en uygun yer olduğuna karar verilmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, sıbyan mektebin 1992 kuruşa tamir edilip dârülmuallimîn olarak kullanılması için keşif defteri[1028] hazırlattırmıştır. Ankara

[1024] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 600.
[1025] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 643.
[1026] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 600.
[1027] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1024.
[1028] Tanesi 6 kuruştan 60 adet Taban için tahtası 360 kuruş; tanesi 5 kuruştan 30 adet Sekizi bir ağaç için 150 kuruş; tanesi 1,5 kuruştan 130 adet Tavanlık kereste tahtası için 195 kuruş; tanesi 8 kuruştan 10 adet Nemhaş (?) bulması için altısı bir ağaç için 80 kuruş; tanesi 4 kuruştan 10 adet Sekizi bir ağaç için 40 kuruş; kilosu 2.25 kuruştan için 20 kilo Karfice (?) için 45 kuruş; kilosu 10 kuruştan 7 kilo tatlı kireç için 70 kuruş; Beş adet pencere için çerçeve cam ve demir esmanı 200 kuruş; Çatı kiremidi için 50 kuruş; günlüğü 12 kuruştan 25 günlük Usta yevmiyesi için 300 kuruş; günlüğü 6 kuruştan 10 günlük Amele yevmiyesi 60 kuruş; günlüğü 12 kuruştan 8 günlük Siyah ve beyaz sıva için usta yevmiyesi 96 kuruş; günlüğü 6 kuruştan 10 günlük Siyah ve beyaz sıva için amele yevmiyesi 60 kuruş; tanesi 50 kuruştan 3 adet oda kapısı ücreti 150 kuruş; günlüğü 12 kuruştan 5 günlük Kaşar (?) tamiri için usta yevmiyesi 60 kuruş; günlüğü 6 kuruştan 5 günlük Kaşar (?) tamiri

Maârif Müdürlüğü'nün bu girişimiyle, tek bir masrafla hem dârülmuallimîn-i ibtidâî için yıllık tahsis edilen 3,600 kuruş masraf edilmesi önlenecek hem de dârülmuallimîn-i ibtidaînin sabit bir binaya sahip olması sağlanacaktı.

Ankara Maârif Müdürlüğü, tamir için gerekli 1,992 kuruşun taşra inşaat tertibatından karşılanması için 28 Safer 1324 (23 Nisan 1906) tarihli yazıyı Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, sıbyan mektebinin tamiratı için gerekli paranın taşra inşaat tertibatından karşılanmasına izin vermiştir.[1029] Bunun üzerine Ankara'nın Hocahindi Mahallesi'nde harap bir halde bulunan sıbyan mektebi yaklaşık dört ayda[1030] tamir edilmiş ve Ankara Valisi, hükümet memurları, ulema ve halkın katılımıyla Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin açılışı padişahın doğum gününe denk getirilerek yapılmıştır.[1031] Bu Dârülmuallimîn-i ibtidâînde yaklaşık olarak dört yıl eğitim yapıldıktan sonra mektep, yeterli gelmemeye başlamış ve bu yüzden şehir merkezinde yeni bir mektep binasının yapılmasına gerek duyulmuştur**.**

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Müdürü, Ankara Vilâyet Meclisi'ne gönderdiği yazıda; Ankara'da daha fazla muallimin yetiştirilmesini her zaman arzu etmiştir. Ancak mektep binasının hem şehir merkezinin dışında olması, hem mektepte gece (leyli) bölümünün olmaması hem de zaman ve talebe miktarına uygun bir mektep binasının olmamasından dolayı Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin terakkiyâtında engel teşkil etmiştir. Diğer taraftan Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne yalnız merkez vilâyetten değil sancak ve kazalardan da talebeler kayıt yaptırmak istemiştir. Mektebin şehir dışında olması ve mektepte leyli bölümünün olmamasından dolayı uzak yerlerden gelen talebeler Dârülmuallimîn-i ibtidâîden yeterli eğitimi alamamışlardır. Bu sebeple Ankara'nın merkezinde yeni bir mektep binasının yapılıp, leyliye dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

için amele yevmiyesi 36 kuruş; Kaşar (?) tamiri için kiremit 50 (BOA, MF. MKT. 945/43, 13/C/1324-4 Ağustos 1906).

[1029] BOA, MF. MKT. 945/43, 13/C/1324 (4 Ağustos 1906).

[1030] Hazırlanılan keşif defterine göre tamirin yirmi günde yapılacağı belirtilmiştir. (BOA, MF. MKT. 945/43, 13/C/1324-4 Ağustos 1906).

[1031] BOA, MF. MKT. 961/60, 12/N/1324 (30 Ekim 1906).

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Müdürü'nün yazısı Ankara Vilâyet Meclisi'nde görüşülmüş ve dârülmuallimîn-i ibtidâînin leyliye tahvili ve şehir dâhilinde maddi yardımlar sağlanarak yeni bir binanın yapılmasına karar verilmiş ve bu karar 2 Muharrem 1328 (24 Ocak 1910) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir.[1032] Bunun üzerine Maârif Nezâreti, Şam Darülmualimin-i Rüşdî binasının yetiştirilememesinden dolayı Şam'a verilecek olan tahsisatı, Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne aktarmıştır. Ancak bu tahsisat ile yeni bir mektep binası yapılmamış, bunun yerine sadece Dârülmuallimîn-i ibtidâî leyliye (gece)[1033] (10 Ramazan 1328/15 Eylül 1910) çevrilmiştir.[1034] Daha sonraları Dârülmuallimîn-i İbtidâî için yeni bir mektep yapılması gündeme gelmişse de dönemin ekonomik şartlarından dolayı bu mümkün olmamıştır.

Tablo 56: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Leyli (Gece) İdare ve Muallim Kadrosu[1035]

Memuriyet	İsimler	Önceki Maaşı	Şimdiki Maaş	Açıklama
Müdür	Şakir Efendi	1000	1200	Müceddeden darülfünun edebiyat mezunlarından sivas idâdîde müdüriyetten başka dârülmuallimîn müdüriyet sabıkı
Muavin	Mehmed Hayri Efendi	900	900	İbkaen
Muallim-i evvel	Kemal Efendi	800	800	İbkaen
Muallim-i sani	Emin Efendi	700	700	İbkaen
Muallim-i salis	Emin Eşref Efendi	600	600	Müceddeden çatak akle idâdîsi tarih ve coğrafya muallimi
Muallimi râbi'	Ali Rıza Efendi	600	500	Dersaadet darülmaulliminden ehliyetnameli
Muallim-i hamis	Halid Rıza Efendi	---	500	Darülfunun tabiyet şubesinden mezun

[1032]BOA, MF. İBT. 259/94, 18/M/1328 (30 Ocak 1910).
[1033] Talebelerin mektebe gidip gelmerinde sıkıntı yaşandığından Ankara'nin merkezinde yeni mektep binası yaptırılmak istenilmişse de maddi külfetten olsa gerek yeni bina yapılması yerine mevcut mektep leyliye çevrilmiş ve bu sayede talebelerin gidip gelme durumu kaldırılmaya çalışılmıştır.
[1034] BOA, MF. İBT. 282/24, 03/N/1328 (8 Eylül 1910); MF. İBT. 285/98, 28/N/1328 (3 Ekim 1910).
[1035] BOA, MF. İBT. 470/52, 08/M/1332 (7 Aralık 1913).

Ziraat ve… Zirai muallimi	İsmail Hakkı Efendi	---	800	Halkalı ziraat mektebinden mezun

Ankara Darümuallimin-i İbtidâî Müdürü Hilmi Efendi, mektebin tamir ve bakımı için Ankara Maârif Müdürlüğü'ne 17 Cemaziyel ahir 1330 (3 Haziran 1912) ve 23 Cemaziyel ahir 1330 (9 Haziran 1912) tarihlerinde dilekçe vermiştir. Buna göre 17 Cemaziyel ahir 1330 (3 Haziran 1912) tarihli dilekçesinde; Ankara ve kazalarındaki çam ağacından mektep için sıralar yapılmış ancak bu sıraların, bir buçuk sene gibi kısa bir zamanda parçalandığı ifade olunmuştur. Bu yüzden sürekli masraf çıkmıştır. Çam ağacından başka bir ağaçtan sıra yapılmasına ve bu sıraların üzerine güzel bir cila yapılmak üzere ikişer kişilik doksan sıraya ihtiyaç olmuştur. Sıraların tanesi 200 kuruştan olmak üzere toplam 18.000 kuruş gerekmiştir.

23 Cemaziyel ahir 1330 (9 Haziran 1912) tarihli bir diğer dilekçede ise Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin açıldığı günden beri mektebin teşrifatı için iki defa cüzi bir meblağ verildiği belirtilmiştir. Bu meblağla müdür, muallimin, memuriyet odalarının güzelce yenilenmesi mümkün olmamış ve bunun yerine ucuz ve adi bir takım eşya satın alınarak şimdiye kadar idâre edildiği ifade olunmuştur. Ancak şimdi bunlar artık kullanılamayacak duruma geldiğinden mezkûr yerlerin güzelce yenilenmesi için yeniden ayrı bir meblağ gerektiği ifade edilmiştir.[1036] Mektep müdürünün girişimleriyle Dârülmuallimîn-i ibtidâî yenilenmeye çalışılmıştır.

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Müdürü'nün bu girişimleriyle mektepte eğitim devam edilmeye çalışılmışsa da bir müddet sonra bu mümkün olmamıştır. Bu yüzden Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde bir takım tamirler yapılmış ve ardından Dârülmuallimîn-i ibtidâî, sanayi mektebi binasına taşınmış ve böylece sanayi mektebi talebeleri ile Dârülmuallimîn-i ibtidâî talebeleri aynı binada eğitim görmüşlerdir.[1037]

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne hem muallim hem de müdür olarak aylık 600 kuruş maaşla Avlonya Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Ahmed Raşid Efendi 1892 yılında tayin edilmiştir.[1038] Ancak Ankara Maârif Komisyonu'nca Raşid Efendi

[1036] BOA. MF. İBT. 377/30 23/C/1330 (9 Haziran 1912).
[1037] BOA, MF. İBT. 459/72, 14/Za/1331 (15 Ekim 1913).
[1038] BOA, MF. MKT. 152/49, 03/R/1310 (25 Ekim 1892).

geçici olarak Kankırmı Pazarı Medresesi Dârülmuallimîn'nde görevlendirilmiş ise de asıl görev yeri olan Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne getirilmiştir.[1039] Raşid Efendi, Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde birkaç sene görev yaptıktan sonra Adana Dârülmuallimîn-i'ne tayin edilmişse de tekrar Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne önemli bir görev için getirilmiştir.[1040] Buna göre, Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde ibtidâî mektepleri için talim ve terbiye gereği muallimler yetiştirilmiştir. Ancak, Ankara'nın merkezinde veya merkeze yakın olan mektep muallimleri kolay ve masrafsız olarak Dârülmuallimîn-i ibtidâîne gelip modern anlamda eğitim görmekteyken; Ankara'nın merkezine uzak bulunan kaza ve karye muallimlerinin fakir halleri mektebe gelmelerine engel teşkil etmiştir. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, merkezden sağlanacak maddi destek ile Dârülmuallimîn-i İbtidâî muallimlerinin yol masraflarının karşılanmasına ve uzak olan kaza ve karyelere gidilerek oradaki muallimlere modern eğitim sisteminin öğretilmesine karar vermiştir. Ancak Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî muallimi Halil Efendi, sağlık problemlerinden dolayı bu vazifeye uygun görülmediğinden Halil Efendi'nin yerine kabiliyet, bilgi ve sağlık açısından mütenasip olan ve daha önce de Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde görev yapmış olan Raşid Efendi uygun görülmüştür. Böylelikle Ankara Maârif Müdürlüğü, Raşid Efendi'nin becayiş yoluyla Ankara'ya gelmesine dair izin yazısını 14 Muharrem 1314 (25 Haziran 1896) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Raşid Efendi ile Halil Efendi'nin becayişlerini uygun görmüş ve Raşid Efendi, 21 Cemaziyelevvel 1314 (28 Ekim 1896) yılında Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde aylık 540 kuruşla göreve başlamıştır.[1041] Raşid Efendi dört yıl daha Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde görev yaptıktan sonra becayiş yoluyla Ankara İdâdî Mektebi'ne geçmiştir. Buna göre, Ankara İdâdî Mektebi muallimi İbrahim Muti Efendi aylık 540 kuruş maaşla Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne, Raşid Efendi ise aylık 500 kuruş maaşla Ankara İdâdî Mektebi Arabi, Farisi ve Türkçe Kitabet muallimliğine 2 Zilhicce 1317 (3 Nisan 1900) yılında geçmiştir.[1042] 1909 yılına gelindiğinde Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Müdürlüğü'ne Hilmi

[1039] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 928.
[1040] BOA, MF. MKT. 336/37, 21/R/1314 (29 Eylül 1896).
[1041] BOA, MF. MKT. 336/37, 21/R/1314 (29 Eylül 1896).
[1042] BOA, MF. MKT. 512/7, 6/Ra/1318 (19 Temmuz 1900).

Efendi, muallim-i evvelliğine dârülmuallimîn muallimliğinde bulunan Abdurrahim Efendi, kâtipliğine evkaf-ı münderise kâtibi Mehmed Reşid Efendi, seyyar muallimliğine maârif muhasebe memur Reşad Efendi ve hademeliklerine Ahmed Ağa ve Şevki Ağa tayin edilmiştir.[1043] Dârülmuallimîn-i İbtidâî muallim-i sanisinin vefat etmesi üzerine mezkûr muallimliğe Sivas Vilâyeti'ndeki Mesudiye Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Selim Sırrı Efendi 6 Rebiyül ahir 1331(15 Mart 1913) tarihinde tayin edilmiştir.[1044]

Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne gerekli muallimlerin tayini ile mektepte muallimler yetiştirilerek karye ve kazalara gönderildiği gibi kaza ve karyelerdeki imam ve hocalarda Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne getirilerek modern anlamda eğitim verilmiştir. Bunun için de Maârif Nezâreti tarafından tâlimatnâme hazırlanmıştır. Tâlimatnâmeye göre; Vilâyete bağlı olan bütün kaza, nahiye ve karyelerdeki sıbyan ve ibtidâî mektebi muallimlerinden Darümuallimin şubesi "şehadetname" veya "ehliyetname"sine sahip olmayanların mektebe kayıtlarının yapılması şart koşulmuştur. Bu muallimler, dârülmuallimînde bir müddet eğitim gördükten sonra şehadetname veya ehliyetname alarak belirli bir modern muallimlik eğitimini almış olmaları amaçlanmıştır. Maârif Nezâreti'nin bu emri gereği Ankara'nın bazı kaza ve nahiyelerde bulunan ibtidâî mektebi muallimleri Ankara'ya gelerek Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde muallimlik eğitimi görmüşlerdir.

-Ankara'nın Boryacı (Buryacı) Mahallesi'nden Mustafa Efendi

-Ankara'nın İmaret Mahallesi'nden Hafız Osman Efendi

-Çubukabad Kazası'nın Sirkeli Karyesi'nden İmamı Mehmed Efendi

-Çubukabad Kazası'nın Taşbekar Karyesi'nden Ahmed Efendi

-Çubukabad Kazası'nın Koriviran Karyesi'nden Mehmed Şükrü Efendi

[1043] BOA, MF. İBT. 248/37, 18/L/1327 (2 Kasım 1909).
[1044] BOA, MF. İBT. 419/67 15/R/1331 (24 Mart 1913).

-Çubukabad Kazası'nın Gökçedere Karyesi'nden İbrahim Efendi olmak üzere altı hoca efendi Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde eğitimlerini tamamladıktan sonra sınava tabi tutulmuşlardır. Bu muallimler girdikleri sınavdan başarılı olduktan sonra kendilerine ehliyetname verilmiştir.[1045]

Ankara'nın kaza ve karyelerindeki sıbyan mekteplerinin muallimleri Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne gelip, modern anlamda eğitim-öğretim aldıktan sonra tekrar görev yerlerine dönmüşlerdir. Bunun yanında Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne kaydolup sıfırdan eğitim görerek ehliyetname alan talebeler de Ankara Vilâyeti içinde bulunan ibtidâî mekteplerine tayin edilmişlerdir. Buna göre Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından,

-Rıfat Efendi aylık 150 kuruş maaşla Sivrihisar Kazası'nın Günyüzü Nahiyesi Yorma Karyesi İbtidâî Mektebi muallimliğine[1046]

-Hüseyin Efendi 200 kuruş maaşla Ayaş Kazası'na tabi Gödel Nahiyesi merkez ibtidâî mektebi muallimliğine[1047]

-Ahmed Kemal Efendi Nallıhan Kazası İbtidâî Mektebi Muallimliği'ne[1048]

-Mehmed Nuri Efendi Kayseri'nin Develi Kazası ibtidâî mektebi muallimliğine aylık 200 kuruş maaşla tayin edilmiştir.[1049] Böylece Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Mektebi'nin açılışı olan 1884 yılından 1895 yılına kadarki on bir yıllık sürede, mektepten 316 kişi şehadetname ve 161 kişi ehliyetname alarak mezun olmuştur.[1050]

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde eğitimlerini başarıyla tamamlayan talebelere ehliyetname verilmiştir. Ancak mektepte ehliyetname kalmadığından Ankara Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâreti'nden elli adet ehliyetname talep etmiştir

[1045] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 1001.
[1046] BOA, MF. MKT. 839/44, 11/M/1323 (18 Mart 1905).
[1047] BOA, MF. MKT. 851/68, 29/S/1323 (5 Mayıs 1905).
[1048] BOA, MF. MKT. 1047/10, 12/Ra/1326 (14 Nisan 1908).
[1049] BOA, MF. MKT. 835/49, 27/Z/1322 (4 Mart 1905).
[1050] Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: 1310-1311, s.33; H. 1311-1312, Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, s.46

(26 Zilkade 1326/20 Aralık 1908). Bunun üzerine Maârif Nezâreti, elli adet ehliyetname hazırlayarak posta yoluyla göndermiştir.[1051]

Dârülmuallimîn-i ibtidâîlerde öğretilen dersler artık uygulamalı olarak verilmeye başlanılmış ve bunun için de Dârülmuallimîn-i ibtidâîne bağlı tatbikat (uygulama) mektepleri açılmıştır. Tatbikat mektebi'nde uygulama dersleri tatbikat mektebi müdürü ve fenn-i terbiye muallimlerinin denetiminde yapılmış ve bu mektepte muallim adaylarının alacakları derslere tecrübe dersleri adı verilmiştir. Muallim adaylarının, haftada en az bir defa numune derslerine katılması zorunlu tutulmuştur. Bu derslerin konusu tatbikat mektebi müdürü tarafından belirlenmiş ve tatbilat derslerinden sonra tartışmalar yapılmıştır.[1052]

İstanbul'da bulunan dârülmuallimîn dâhilinde tatbikat mektebi açıldığı gibi taşra dârülmuallimînleri dâhilinde de tatbikat mektebi açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Buna göre Diyarbakır, Konya, Kosova ve Ankara'da dârülmuallimîn-i ibtidâî içinde talebelerin uygulama yapacakları bir mektep açılması konusunda Maârif Nezâreti'nden izin istenilmiş ise de Maârif Nezâreti, 19 Şaban 1328 (26 Ağustos 1910) tarihli yazı ile tatbikat mektebinin açılamayacağını bildirmiştir.[1053] Ancak Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde Tatbikat Mektebi, Ankara'nın Hatuniye Mahallesi'ndeki hane, Osman Bey torunu Nazım Bey'den[1054] iki yıllık bir sözleşme ile[1055] kiralanarak açılmıştır.[1056] Tatbikat mektebinin açılması üzerine mektebe muallim tayin edilmiştir. Bu muallimler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 57: Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin Tatbikat Kısmı Muallim Kadrosu

Muallimin Adı	**Maaş**	**Mezun Olduğu Mektep**
Muallim-i Evvel Ahmed Efendi	500	İstanbul Dârülmuallimîn-i İbtidâî'sinden âliyy-ül a'lâ derecesi ile mezun
Muallim-i Sani Mehmed Efendi	450	İstanbul Darülmaullimîn İbtidâî'sinden âlâ derecesi ile mezun
Muallim-i Salis Abdulkadir Efendi	400	Müceddeden Edirne Dârülmuallimîn-i İbtidâî Mezunu

[1051] BOA, MF. MKT. 1103/71, 7/S/1327 (28 Şubat 1909).
[1052] Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s.134.
[1053] BOA, MF. MKT. 1159/40, 19/Ş/1328 (26 Ağustos 1910).
[1054] BOA, MF. İBT. 372/2, 19/Ca/1330 (6 Mayıs 1912).
[1055] BOA, MF. İBT. 421/11, 22/R/1331 (31 Mart 1913).
[1056] BOA, MF. İBT. 403/75, 04/Z/1330 (14 Kasım 1912).

Tablo 57'de görüldüğü gibi mektebe tayin olan üç muallimden ikisi İstanbul Dârülmuallimîn-i İbtidâî'sinden diğeri ise Edirne Dârülmuallimîn-i İbtidâî'sindendir.

Manastır Dârülmuallimîn-i İbtidâî El İşleri Muallimi Nuri Efendi, savaş yüzünden açıkta kalmış ve Osmanlı'da bulunan herhangi bir dârülmuallimîne tayin edilmek için Sadâret'e yazı göndermiştir. Buna göre; Nuri Efendi Manastır Dârülmuallimîn-i İbtidâî'den mezun olduktan sonra vilâyet merkezindeki İttihad Terakkî Rüşdiye Mektebi'nin Durus-ı Eşya, Tarih, Coğrafya, El İşleri dersleri muallimliğine tayin olmuştur. Nuri Efendi, mektepteki üstün gayretinden dolayı takdirle karşılanmış ve bu sayede Manastır Dârülmuallimîn-i İbtidâî El İşleri muallimliğine tayin edilmiştir. Ancak savaş yüzünden mezkûr görevi bırakmak zorunda kalan Nuri Efendi, başka yerlerdeki dârülmuallimîn-i ibtidâîlere tayin olmak için Sadâret'e 19 Zilhicce 1331 (19 Kasım 1913) tarihli dilekçesini göndermiştir. Bu talep üzerine Nuri Efendi, Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Tatbikat Mektebi'ne tayin edilmiştir. Ancak Nuri Efendi, görev mahalline gitmediğinden azledilmiş ve yerine Manastır Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunlarından Tahsin İrfan Efendi 4 Muharrem 1332 (3 Aralık 1913) tarihinde tayin edilmiştir.[1057]

Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ye bağlı açılan Tatbikat Mektebi, 1913 yılında yatakhaneleriyle birlikte hastaneye çevrilmiş ve bu yüzden Tatbikat Mektebi'nde eğitime bir süre ara verilmiştir. Bunun üzerine Dârülmuallimîn Müdürü, Tatbikat Mektebi'ndeki talebelerin eğitimi hakkında ne yapılması gerektiğini Maârif Nezâretine sormuştur. Maârif Nezâreti, askerîye için hastane haline çevrilmişse de Tatbikat Mektebi'ne talebelerin kayıtların yapılmasını mezkûr müdüre bildirmiştir.[1058] Ankara Ordu Kumandanlığı, Tatbikat Mektebi'ni hastane olarak bir müddet kullanmış ve sonra mektepten ayrılmıştır.[1059] Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'deki talebelerin eğitimlerinin daha iyi ve sağlam olması için dârülmuallimîn-i ibtidâî'ne bağlı Tatbikat Mektebi açıldığı gibi kaza ve karyelerdeki sıbyan/ibtidâî mekteplerinde görevli hoca

[1057] BOA, MF. İBT. 470/52, 08/M/1332 (7 Aralık 1913).
[1058] BOA, MF. İBT. 403/75, 04/Z/1330 (14 Kasım 1912).
[1059] BOA, MF. İBT. 421/11, 22/R/1331 (31 Mart 1913).

ve imamlara da modern anlamda eğitim verilmesi amaçlanmış ve Dârülmuallimîn-i İbtidâî'de *Seyyar Muallimliği* açılmıştır.

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde açılan seyyar muallimliğine aylık 300 kuruş maaşla Reşad Efendi tayin olmuştur.[1060] Ancak Reşad Efendi, seyyar muallimliği programındaki–Fransızca ve Malumat-ı Fenniye derslerini tedris edemeyeceğini anlamış ve bu yüzden mezkûr görevi bırakıp, Ankara Vilâyeti Muhasebe Müfettişliği'ne tayin olmuştur. Bunun üzerine tüm dersleri tek başına hakkıyla tedris edecek bir muallim aranmış ancak bulunamamıştır. Bu yüzden Fransızca dersine aylık 100 kuruş maaşla Musevi Mektebi Müdürü David Efendi, aylık 200 kuruş maaşla Malumat-ı Fenniye ve Hendese dersine Cevdet Efendi tayin edilmiştir.[1061] 1913 yılında ise Seyyar Muallimliği'nin aylık 300 kuruş maaşla Resim Muallimliğine, aylık 200 kuruş maaşla Hatt Muallimliğine, 100 kuruş maaşla El İşleri Muallimliğine ve aylık 100 kuruş maaşla Terbiye-i Bedeni Muallimliklerine uygun kişiler seçilip tayin edilmiştir. Seyyar muallimliğinin kâtip görevini aylık 500 kuruş maaşla Katib Mehmed Rüşdi Efendi ve anbar görevini aylık 400 kuruş maaşla Abdulhadi Efendi yürütmüştür.[1062]

Tablo 58: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim	Hademe	Talebe Adedi
1898[1063]	Raşid Efendi	1	15
1899[1064]	Raşid Efendi	1	15
1900[1065]	Abdurrahim Efendi	1	10
1901[1066]	Abdurrahim Efendi	1	14
1903[1067]	Abdurrahim Efendi	1	17
1907[1068]	Abdurrahim Efendi	---	---
1908[1069]	Abdurrahim Efendi	1	10

[1060] BOA, MF. İBT. 247/66, 08/L/1327 (23 Ekim 1909).
[1061] BOA, MF. İBT. 257/102, 05/M/1328 (17 Ocak 1910).
[1062] BOA, MF. İBT. 470/52, 08/M/1332 (7 Aralık 1913).
[1063] Maârif Salnamesi, H. 1316, s.949.
[1064] Maârif Salnamesi, H. 1317, s.852.
[1065] Maârif Salnamesi, H.1318, s.1057; H.1318 Ankara Vilâyet Salnamesinde ise muallim olarak Raşid Efendi ve talebe sayısı olarak da 12 olarak geçmektedir. Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1318, s.78.
[1066] Maârif Salnamesi, H.1319, s.379.
[1067] Maârif Salnamesi, H.1321, s.345.
[1068] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1325, s.52.
[1069] BOA, MF. İBT. 231/23, 17/Ra/1327 (8 Nisan 1909).

Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin mevcut tatilinden on gün tasarrufla mektebin umûmî imtihanlarından evvel hem gezmek hem de mektep talebelerinin, nebati-coğrafi alanda inceleme yapıp, bilgilerinin artırılması amacıyla talim heyeti ve talebeleri ile birlikte Yabanabad Kazası'na on günlük seyahate karar verilmiştir. Seyahat için on günlük program hazırlanmıştır. Buna göre,

1. Gün: 26 Nisan Cumartesi günü saat on birde müzik bandosu eşliğinde şehirden hareket edilecektir.
2. Gün: İlk önce keşşaflar hareket edecek arkasından umûmî heyet intizam içerisinde keşşafları takip edeceklerdir.
3. Gün: Cumartesi günü Çubuk Çayı takip edilerek altı saat yürüyüş yapılacaktır. Bu yürüşün ardından Çubukabad Nahiyesi'ne bağlı Sirkeli Karyesi'ne gelinecek ve akşam orada kalınacaktır.
4. Gün: Eğer Sirkeli Karyesi'ne erken varılırsa karyedeki ibtidâî mektebi ziyaret edilecektir. Bu ziyarette Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin üçüncü sınıf talebesinden bir efendi ibtidâî mektebi talebelerine ders verecektir. Yine bu ziyarette ibtidâî mektebin talim heyetinin, talebesinin ve mektep binasının fotoğrafları çekilecektir
5. Gün: Sirkeli Karyesi'nde bir gece kalıp, Pazar sabahı bando eşliğinde resmi selam verildikten sonra Yabanabad Kazası merkezine hareket edilecektir.
6. Gün: Pazar günü altı saat yürüyüş yapılarak Yabanabad Kazası'na varılacaktır. Bu altı saatlik yürüyüş esnasında güzergâhtaki arazinin ahvali durumu ve topoğrafyası tedkik edilecektir. Bando eşliğinde kazaya girilecek ve hükümet konağı ile askerî ve belediye dâiresi ziyaret edilecektir. Pazartesi günü öğlene kadar istirahat edilecektir. Daha sonra kazanın rüşdiye ve ibtidâî mektepleri ziyaret olunacak ve dârülmuallimîn talebelerinden seçilen talebeler, her iki mektep talebesine usul-i cedid üzere ders verecektir.
7. Salı günü Yabanabad Kazası'nın hükümet dâiresi önünde padişaha dua edilecek ve ardından Kızılca'ya doğru hareket edilecektir. Yine altı saat yürüyüş yapılacak ve bu esnada güzergâhtaki yerlerde tetkikat yapılacaktır.

8. Salı akşamı Kızılcaya varıldıktan sonra dinlenilecektir. Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri kızılca merkezindeki kaplıcalar, ormanlar gezilecek ve bu esnada talebeye lazım olan bilgiler aktarılacaktır.
9. Cumartesi günü Kızılca'dan hareket ile merkez kazaya gidilecektir. Merkez kazada bir gece kalındıktan sonra pazar günü merkez kazaya altı saat uzaklıktaki Ağa Karyesi'ne gidilecek ve orada bir gece kalınacaktır.
10. Pazartesi günü Ağa Karyesi'nden hareketle sekiz saat büyük yürüyüşün ardından Ankara'ya varılacak ve böylece on günlük seyahat sona ermiş olacaktır.

Bu program dâhilinde seyahat anında kullanılması amacıyla mektep talebelerinin hepsine sırtlık çanta vesair gerekli malzemeler tedarik edilmiştir. Gerekli hazırlıkların ardından talebeler tabur halinde mektep idâre ve talim heyeti ile birlikte cumartesi günü müzik bandosu eşliğinde yola çıkmışlardır. Seyahat, program dâhilinde icra edilmiştir. Seyahat sayesinde vilâyetteki halkın dârülmuallimîn-i ibtidâîne karşı bir hüsn-i niyeti artmış ve seyahat edilen yerlerin fotoğrafları alınmıştır. Ankara Maârif Müdürlüğü, seyahat hakkında bilgiyi ve seyahat anında çekilen fotoğrafları[1070] 14 Cemaziyel evvel 1331 (21 Nisan 1913) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[1071]

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin, 1913-1914 eğitim-öğretim yılı başında, üçüncü sınıfında on iki, ikinci sınıfında on bir talebe bulunmaktaydı. Mektebin ikinci sınıfında bir boş kontenjan bulunurken ve birinci sınıfın ise tamamı boştu. Bu yüzden mektebin boş kontenjanlarına talebe kaydı yapılmıştır.[1072] Buna göre, Üsküp Dârülmuallimîn-i İbtidâîsi ikinci sınıf talebelerinden Köprülülü Mehmed Ferid, Tikveşli Abdurrahim ve Akovalı Yahya ile Selanik Dârülmuallimîn-i İbtidâîsi üçüncü sınıf talebesi Razlıklı Hafız Halil Efendi'nın kaydı yapılmıştır.[1073]

[1070] Şehbal Mecmûası, sayı:99, 15 Haziran 1330 (28 Haziran 1914), s.45. Fotoğraflar için ekler kısmına (ek-16/17) bakınız.
[1071] BOA, MF. İBT, 498/82, 21/C/1332 (17 Mayıs 1914).
[1072] BOA, MF. İBT. 454/42, 22/L/1331 (24 Eylül 1913).
[1073] BOA, MF. İBT. 456/57, 03/Za/1331 (4 Ekim 1913).

Osmanlı Devleti'ndeki ibtidâî mektebine muallim yetiştirilmesi maksadıyla dârülmuallimîn-i ibtidâînin ders programı ıslah edilmiştir. Dârülmuallimîn-i İbtidâî'lerinde uygulanacak olan ders programı 5 Zilhicce 1331 (5 Kasım 1913) yılında bastırıldıktan sonra umum vilâyet müdürlüklerine gönderilmiştir. Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin yeni ders programı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 59: Dârülmuallimîn-i İbtidâî Yeni Ders Programı

DERS ADI	SAAT
Kuran-ı Kerim ve Ma'lumat-ı Diniye	8
İlmi Terbiye ve Tatbikat	15
Sarf ve Nahv ve Tahlil ve İmla ve Kitabet	18
Kıraat ve Ezber, Malumat-ı Mezid ve Hukukiye ve Fransızca	16
Hesap ve Cebir, Hendese ve Fenni Mesaha	16
Coğrafya, Kozmoğrafya, Tarih	15
Zira'at ve İktisad-ı Zira'i ve Usul Defteri	14
Malumat-ı Hükmiye ve Tabi'ıye ve Sıhhıye ve Eşya Dersleri	13
Hat	3
Resim	7
Elişleri	4 (1. ile 2. ve 3. ile 4. sınıflarda müştereken tedris olunacaktır)
Musiki	3 (1. Sınıfta münferiden, 2. ve 3. sınıflarda müştereken tedris edilecektir.
Terbiye'i Bedeniye	4 (1. ile 2. ve 3. ile 4. sınıflarda müştereken tedris olunacaktır)

Maârif Nezâreti, umum vilâyetlere gönderdiği ders programının her bölümünün bir muallim tarafından tedris olunacağını ve bölüm derslerinin, muallimlerin ihtisasları dikkate alınarak müdür ve talim heyeti ile istişare edilip kararlaştırılmasının ardından muallimlere tevdi edilmesini ve neticesinin bildirilmesini maârif müdürlerinden istemiştir. Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde dördüncü sınıf teşkil edilmiş ve bu sınıfa vilâyet ve liva idâdîleri mezunları ile sultânî mektebinin dördüncü ve beşinci sınıflardan mezun olan talebelerden yaşları müsait olanların kabul edilmesi kararlaştırılmıştır**.** Maârif Nezâreti, umum vilâyet maârif müdürlerine açıklayıcı müfradat programlarından yirmişer nüsha göndermiştir.[1074] Ankara Dârülmuallimîn-i

[1074] BOA, MF. İBT. 471/39, 14/M/1332 (13 Aralık 1913).

İbtidâî'nin ders programının değişmesi ve mektepte dördüncü sınıfın açılması üzerine gerekli çalışmalara başlanılmıştır.

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde okutulması gereken kitaplar 6000 kuruş ile alınmış ve ardından eğitime başlanılmıştır**.** Ancak Maârif Nezâreti'nin dârülmuallimîn-i ibtidâîlerin ders programında değişiklik yapması üzerine elde bulunan kitaplardan bazılarının kullanımına gerek kalmamıştır. Yeni programa göre yeni kitapların alınması için 3000 kuruş gerekmiş ve bu paranın temini için Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara Vilâyet Meclisi'ne yazı yazmış ise de vilâyet bütçesinde karşılığı olmadığından olumsuz cevap almıştır. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, listedeki kitapların masraflarının Maârif Nezâreti'nce karşılanmasını istemiştir (23 Safer 1332/21 Ocak 1914). Ancak Maârif Nezâreti de gereken kitapların Ankara Vilâyet Bütçesi'nden alınması gerektiğini Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir.[1075]

Tablo 60: Ankara Vilâyet İdaresi'nin Dârülmuallimîn-i İbtidâî Yeni Ders Programına Uygun Dârülmuallimîn Kitaplarının Listesi

Kitabın İsmi	**Adet**	**Kitabın Kaçıncı Tabb Olduğu**	**Kitabın Müellifi**
Mahv-i Osmani	44	---	Şeyh Vasfi Efendinin
Ziraat	14	---	Hüseyin Kazım Beyin
Malumat-ı Kanuniye	44	Son Tab	…
Malumat-ı Kanuniye	31	---	Dârülmuallimîn Muallimlerinden Mehmed Asım
Yeni Talimi Kıraat	36	Altıncı Kısım	Selaniki Osman Şevki
Malumat-ı Medeniye ve Ahlakıye	35	İkinci Kısım	Ali Seydi Bey
Kitabül Hac	44	---	Mehmed Zihni Efendi
Kitabül Zekât	44	---	Mehmed Zihni Efendi
Kitabül Savb	44	---	Mehmed Zihni Efendi
Kitabül Salat	35	---	Süleyman Sırrı Efendi
Tarih-i Umûmî	30	Beşinci Cild	Murad Bey
Coğrafyayi Umûmî	33	---	Abdurrahman Şeref Bey
Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	43	---	Ulema Tevfik Efendi
Usul Defteri	44		Hamid Efendi
Hesab	35	Rüşdiye Üçüncü Kısm	Azat Efendi

[1075] BOA, MF. İBT. 480/21, 02/Ra/1332 (29 Ocak 1914).

Mücemmel Cebir	44	---	Salih Zeki Efendi
Durus-ı İnşa	30	İkinci Kısm	Satı Efendi
Hikmeti Tıbbıye	35	Birinci Cild	Şevki Efendi
Hikmet-i Tıbbıye	35	İkinci Cild	Şevki Efendi
Kimya	44	---	Harun Reşid Bey
Hikmet-i Tıbbıye	44	İkinci Cild	Şevki Bey

Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî üçüncü sınıf talebelerinden sekiz talebe[1076] mektebin ders programının değişmesi üzerine muallim-i evvel Kemal Efendi'nin dersteki yetersizliğini öne sürerek mezkûr muallimin değişmesini talep etmişlerdir. Ancak bunu isterken mektepte uygunsuz hareketlerde bulunmuşlar ve derse girmemişlerdir. Bu hareketlerinden dolayı mezkûr sekiz talebe mektepten atılmıştır. Sekiz talebe, eğitimden mahrum kalmamak adına durumlarının affedilmesi için Ankara Valisi'ne başvurmuşlardır. Bunun üzerine Ankara Valisi, mezkûr talebelerin iki seneden beri mektepte büyük gayret gösterdiklerini ve eğitimlerini almaya çalıştıklarını göz önüne alarak talebelerin mektebe tekrar alınmasını, alınmaması durumunda ise bu talebelerin Bursa veya Konya Dârülmuallimîn-i ibtidâî'ne gönderilmesini Maârif Nezâreti'nden istemiştir (27 Zilkaide 1330/7 Kasım 1912). Ankara Valisi, talebelerin eğitimden mahrum kalmamaları için nezârete yazı yazsa da talebelerin fikir ve hareketlerinden dolayı talebenin mektepten atılmasını onaylamıştır. Zira Dârülmuallimîn-i İbtidâî Müdürü, talebelerin olumsuz davranışını Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiş ve maârif müdürlüğü, bu durumun araştırılıp karar verilmesi için komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon, uygunsuz hareketlerde bulunan talebelerin mektepten atılmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Ankara Valisi, bizzat mektebe gelmiş ve talebelerle görüşüp onları bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak mezkûr talebelerin fikir ve hareketlerinde ısrarcı olduklarını gören Ankara Valisi, talebelerin mektepten atılmalarını onaylamıştır. Buna rağmen talebeler tekrar mektebe dönmeleri için bu sefer Ankara Maârif Müdürlüğü'ne dilekçe vermişlerdir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâreti'nden bu talebelerin başka yere naklini istemiştir (15 Zilhicce 1330/25 Kasım 1912).[1077]

[1076] 200 numaralı Mustafa b. Asım Efendi, 191 numaralı Osman b. Esad Efendi, 136 numaralı Mehmed Arif b. Hacıkadir, 75 numaralı Mehmed b. Ali Efendi, 65 numaralı İhsan b. Hayrat Efendi, 89 numaralı Halil b. Mustafa Efendi, 83 numaralı Süleyman b. Hasan Ağa, 88 Ahmed b. İsmail Efendi.
[1077] BOA, MF. İBT. 411/15, 09/S/1331 (18 Ocak 1913).

Akabinde Darümuallimin-i İbtidâî'sinden olan sekiz talebenin durumu Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve bu talebelerin mektepten atılmasına karar verilmiştir.[1078]

Tablo 61: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılı Memur, Muallim ve Müstahdem Mevcudu[1079]

Memur, Muallim ve Müstahdem		**Muallimlerin Yaşları**		**İdare ve Tedris hey'etinin maaşları**	
Hey'et-i idâre	4	20-25	2	500 kuruştan düşük	7
Hey'et-i tedrisiye	14	25-30	7	500-1000	9
Müstahdemin-i saire	---	30-40	6	1000-1500	1
Hademe	10	40-50	---	1500-2000	---
Toplam	28	50-60	---	---	---

Tablo 61'de görüldüğü gibi, 1913-1914 eğitim-öğretim yılında Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin idâresinde dört, öğretim kadrosunda on dört ve hademe olarak da on kişi çalışmıştır.

Tablo 62: 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Kadrosunda Bulunan Muallimlerin Menşe'leri[1080]

Dârülfünûn Ulum-ı Edebiye Şubesinden	1	1328-29 senesinde	16
Dârülfünûn Taabiyet Şubesinden	2	Her iki senenin farkı	0
Halkalı Ziraat Mektebinden	3	Mülahazat	
Dârülmuallimîn-i Âliyeden	3	Uhdesinde muallimlik bulunan müdür ve müdür muavini de bu tabloya dâhildir.	
Dârülmuallimîn-i Rüşdîden	2		
Dârülmuallimîn-i İbtidâî yeden	5		
Toplam	16		

Tablo 62'de görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında mektepte görev alan muallim sayısı 16'dır. Mekteb muallimlerinin 3'ü Dârülmuallimîn-i Âliye'den, 2'si Dârülmuallimîn-i Rüşti'den, 5'i Dârülmuallimîn-i İbtidâî'den diğerleri ise farklı yüksekokullardan mezundur.

[1078] BOA, MF. İBT. 406/51, 28/Z/1330 (8 Aralık 1912).
[1079] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 36.
[1080] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 37.

Tablo 63: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılı Talebe Mevcudu[1081]

<table>
<tr><td colspan="8">Ders Yılı İçinde Kaydedilen Talebe</td><td>1328-29 senesinde kaydedilen talebe</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td>Toplam</td><td rowspan="3">15</td><td rowspan="3">22</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td rowspan="2">37</td></tr>
<tr><td>37</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="8">İmtihan Öncesinde Mevcut Talebe</td><td></td><td>1328-29 senesinde mevcut talebe</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td>Toplam</td><td rowspan="3">88</td><td rowspan="3">12</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td rowspan="2">76</td></tr>
<tr><td>70</td><td>3</td><td>---</td><td>---</td><td>2</td><td>---</td><td>1</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="8">Ders Yılı İçinde Mektebi Terk Edenler</td><td>Toplam</td><td>1328-29 senesinde mektebi terk eden</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td rowspan="3">1</td><td rowspan="3">---</td><td rowspan="3">---</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td></tr>
<tr><td>1</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="5">Mektebi Terk Etme Sebepleri</td><td colspan="5">Talebenin Sınıfa Taksimi</td></tr>
<tr><td>Hastalık</td><td>Vefat</td><td>İhraç</td><td>Nakil</td><td>Diğ. Seb.</td><td colspan="2">1.Sınıf</td><td>2. Sınıf</td><td>3. Sınıf</td><td>4. Sınıf</td></tr>
<tr><td>---</td><td>2</td><td>---</td><td>1</td><td>---</td><td colspan="2">34</td><td>17</td><td>25</td><td>---</td></tr>
</table>

Tablo 63'te görüldüğü gibi, 1912-1913 ders yılında mektebe kaydedilen talebe sayısı 15, mektebi terk eden 1 iken; 1913-1914'te kayıt yaptıran 37, mektebi terk eden 1 kişidir. Mektebi terk etmenin başında hastalık, ihrac ve diğer sebepler gelmektedir. İmtihan öncesinde mektebin talebe mevcudu; 1912-1913 ders yılında 88, 1913-1914'te 76'dır. Mevcut talebelerin 34'ü birinci sınıfta, 17'si ikinci sınıfta ve 25'i üçüncü sınıfta olup, dördüncü sınıfta talebe bulunmamaktadır. Mektebe devam eden talebelerin büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerine mensup olanlar da vardır.

[1081] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 34-35.

Tablo 64: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılı Umûmî İmtihan Sonuçları[1082]

<table>
<tr><td colspan="10">Şehadetname Alanlar</td><td>1328-29 senesinde şehadetname alanlar</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td>Toplam</td><td>28</td><td>28</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>---</td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="9">Terfi-i sınıf Edenler</td><td></td><td>1328-29 senesinde terfi edenler</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td>Toplam</td><td>72</td><td>16</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>88</td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>86</td><td>---</td><td>1</td><td>---</td><td>1</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="9">Terfi-i Sınıf Edemiyenler</td><td>Toplam</td><td>1328-29 senesinde ibka edilenler</td><td>Her iki senenin farkı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslim</td><td colspan="2">Rum</td><td colspan="2">Ermeni</td><td colspan="2">Musevi</td><td>21</td><td>1</td><td>20</td></tr>
<tr><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td>L</td><td>N</td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>21</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td><td>---</td></tr>
<tr><td colspan="10">Talebe Pederlerinin Sıfat ve Sanatı</td></tr>
<tr><td>Ulemedan</td><td>Sınıf-ı Ruhaniyeden</td><td>Me’murinden</td><td>Fen meslegindeen</td><td>Tüccardan</td><td>Sanatkarandan</td><td>Zira’dan</td><td>Sınıf-ı saireden</td><td>Yekûn</td><td>Mülahazat</td></tr>
<tr><td>11</td><td>---</td><td>8</td><td>---</td><td>21</td><td>23</td><td>30</td><td>16</td><td>109</td><td>*</td></tr>
</table>

*Dördüncü sınıf teşkilinden dolayı şehadetname verilmemiştir.

Tablo 64’de görüldüğü gibi 1912-1913 ders yılı sonunda bir üst sınıfa geçen talebe sayısı 28 ve şehadetname alan 72 kişidir. 1913-1914 ders yılı sonunda bir üst sınıfa geçen talebe sayısı 88 olup, mektebin eğitim süresinin dört yıla çıkarılması nedeniyle şehadetname alan talebe bulunmamaktadır. Her iki ders yılında sınıfı geçemeyen talebe sayısı ise 21’dir. Yine tablodan görüleceği üzere mektebe devam eden talebelerin sayısı 109 olup, bunlardan 30’unun ailesi ziraatçi, 23’ünün sanatkâr,

[1082] Maârif-i Umûmîye Nezâreti İhsaiyat Mecmûası, R. 1329-1330, s. 34-35.

21'nin tüccar, 11'nin ulema, 8'nin memur ve 16'sının ailesi ise sair meslek gruplarından olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara Sultânî Mektebi'nde olduğu gibi Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nde de bir futbol takımı kurulmuştur.[1083] Mektebin futbol takımı için ek 19'a bakınız.

3.4.2. Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî

Ankara'da dârülmuallimîn-i ibtidâînin diğer bir kısmı olarak üç sınıf üzerine dârülmuallimîn-i rüşdî 1910 yılında açılmış ve mektebe alınacak talebelerin şartları belirlenmiştir. Buna göre, talebeler on sekiz yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmayacaktır. Mektebin birinci sınıfına ulum-ı aliye-i Arabiye'den mezun olanlarla dârülmuallimîn-i ibtidâîye mezunu ve üç sene ibtidâî mektebinde muallimlik etmiş olanlar, mektebin ikinci sınıfına beş senelik idâdî mezunu olanlar, mektebin üçüncü sınıfına ise yedi senelik idâdî mezunu olanlar alınacaktır. Bu şartları taşıyanlar sınava girecek ve bu sınav sonucunda başarılı olanlar mektebe kabul edilecektir. Maârif Nezâreti, bu şartlarla birlikte mektepte tedris olunacak derslerin isimlerini, saat ve maaşlarını gösteren cetveli Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[1084]

Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin açılmasının ardından mektebe muallim alınması için ilanlar yapılmıştır. Buna göre, mektebin muallim-i tabiiye ve ziraiye derslerine Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından 1500 kuruş maaşla muallim tayin olunacaktır. Bu muallimliklere talip olanların şehadetnameleri ile Maârif Nezâreti Tedrisâtı İbtidâîye İdâresi'ne müracaat etmeleri gerekmiştir (19 Ramazan 1328/24 Eylül 1910).[1085] Yine Dârülmuallimîn-i Rüşdî'de Ulum-ı Diniye, Arabi, Tarih, Coğrafya, Ulum-ı Riyaziye, Fransızca, Türkçe dersleri için muallim ihtiyacı duyurulmuştur. Bunun için mekâtib-i aliye mezunlarından olup, Tedrîsât-ı İbtidâî'ye isimlerini yazdıranların sayısının çok olduğu görülürse Çarşamba günü imtihan yapılacağına karar verilmiştir (20 Ramazan 1328/25 Eylül 1910).[1086]

[1083] Şehbal Mecmûası, Sayı:90, 1 Şubat 1329, s.354.
[1084] BOA, MF. İBT. 284/38, 01/N/1328 (6 Eylül 1910); MF. İBT. 282/24, 03/N/1328 (8 Eylül 1910).
[1085] BOA, MF. MKT. 1161/32, 20/N/1328 (25 Eylül 1910).
[1086] BOA, MF. MKT. 1161/31, 20/N/1328 (25 Eylül 1910).

Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî muallimliği için yapılan sınavın ardından mektebe muallim tayin edilmiştir. Buna göre,

- Ulum-ı Diniye muallimliklerine Gümülcineli Halil Hilmi ve Kütahyalı Yusuf Hüsnü Efendi[1087],

-Farisi muallimliğine lağvedilen Konya Dârülmuallimîn-i Rüşdî Farisi muallimi Mustafa Fehmi[1088] ,

-Fransızca muallimliğine Hama ve Aydın İdâdîlerinde Fransızca muallimliği yapmış olan aylık 800 kuruş maaşla Vasıf Efendi[1089],

-Talim ve Terbiye muallimliğine aylık 800 kuruş maaşla Hasan Avni Efendi[1090],

-Arapça muallimliğine aylık 1500 kuruş maaşla[1091]Beyrutlu Ahmed el-Muhsani Efendi[1092],

-Lisan-ı Osmani Muallimliğine Tahir Nadi Efendi tayin edilmiştir.[1093]

Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin açıldığı sene (birinci sınıf haricinde) ikinci ve üçüncü sınıflarda öğrenim gören talebe bulunmamıştır**.** Ankara Maârif Müdürlüğü, Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin sınıflarının artırılması zaruri olmasından dolayı Dârülmuallimîn-i Rüşdî ikinci ve üçüncü sınıf tahsisatının ibtidâî kısmına aktarılmasını Maârif Nezâreti'nden talep etmiştir (14 Şevval 1328/19 Ekim 1910).[1094]

Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin açılmasının ardından mektepteki talebe sayısı kısa zamanda doksan altıya yükselmiştir.[1095] Mektepteki eğitim sürelerini tamamlayan talebeler mezun olmuş ve rüşdiye mekteplerine muallim olarak tayin

[1087] BOA, MF. İBT. 294/55, 24/Z/1328 (27 Aralık 1910).
[1088] BOA, MF. İBT. 338/7 06/N/1329 (31 Ağustos 1911); MF. İBT. 338/84, 17/N/1329 (11 Eylül 1911); MF. İBT. 339/30, 20/N/1329 (14 Eylül 1911).
[1089] BOA, MF. İBT. 355/ 55, 13/M/1330 (3 Ocak 1912).
[1090] BOA, MF. İBT. 357/28, 01/S/1330 (21 Ocak 1912).
[1091] BOA, MF. İBT. 304/48, 25/S/1329 (25 Şubat 1911).
[1092] BOA, MF. İBT. 312/60, 3/R/1329 (3 Nisan 1911).
[1093] BOA, MF. İBT. 291/65 26/Za/1328 (29 Kasım 1910).
[1094] BOA, MF. İBT. 287/41 14/L/1328 (19 Ekim 1910).
[1095] BOA, MF. İBT. 348/51 22/Za/1329 (14 Kasım 1911).

edilmiştir. Ancak bazı talebeler hemen tayin olamamışlardır. Bunlardan Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'den mezun olup, hala bir yere tayin olmayan efendilerin, Bitlis Vilâyeti'nde Varto, Garzan ve Sason, Musul Vilâyeti'nde Salahiye ve Diyarbekir Vilâyeti'nde bulunan Lice ve Nusaybin muallim-i evvelliğine tayin edilmesi teklif edilmiştir.[1096] Bunun üzerine Nusaybin Rüşdiye Mektebi muallimliğine Mustafa Efendi[1097] ve Ahmed Münir Efendi[1098], Sason Rüşdiye muallimliğine Hamdi Efendi[1099], Lice Rüşdiyesi muallimliğine Şevket Efendi ve Salahiye Rüşdiyesi muallimliğine Şevki Efendi tayin edilmiştir.[1100]

Çorum Livası'na bağlı Kargı Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdi mezunlarından Mustafa Efendi tayin olunmuştur.[1101] Yeni açılan Balya Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdi mezunlarından Mahmud, Remle Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Hasan Hilmi ve Bursa Rüşdiyesi'nde açılan üç şube muallimliğinden ikisine de Ali İrfan ve Agâh Efendi tayin edilmiştir.[1102]

Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin dâhili memurluğuna, Ankara muhasebe memurluğu, maârif müdürlüğü, kaza kaymakamlıkları vekâletlerinde bulunmuş ve hâlihazırda Ankara Evkaf Müdüriyeti vekâletinde görev yapan, iyi ahlak sahibi ve çalışkan olan Nazif Efendi tayin edilmiştir.[1103]

Konya Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin 1911 yılında kapatılması üzerine[1104] mezkûr mektebin talebeleri Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'ye nakledilmiş ve böylece Ankara'daki talebe sayısı doksan altıdan yüz seksen ikiye çıkmıştır. Ancak mektebin tahsisat durumu daha önce doksan altı talebeye göre hazırlanmışsa da Konya'dan gelen talebe yüzünden mektebe yapılması gereken tahsisat yeterli gelmemiştir. Bu yüzden

[1096] BOA, MF. İBT. 394/92, 25/L/1330 (7 Ekim 1912).
[1097] BOA, MF. İBT. 398/46, 09/Za/1330 (20 Ekim 1912).
[1098] BOA, MF. İBT. 415/70, 26/Ra/1331 (5 Mart 1913).
[1099] BOA, MF. İBT. 422/31 01/Ca/1331 (8 Nisan 1913).
[1100] BOA, MF. İBT. 398/46, 09/Za/1330 (20 Ekim 1912).
[1101] BOA, MF. İBT. 415/70, 26/Ra/1331 (5 Mart 1913).
[1102] BOA, MF. İBT. 396/16, 29/L/1330 (11 Ekim 1912).
[1103] BOA, MF. İBT. 285/60, 20/N/1328 (25 Eylül 1910).
[1104] Dersaadet ve Vilâyette Kâin Mekâtib-i Resmiye ve Hususiye ve Dersaadette Bulunan Medarisi İslamiyle Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmûası (1323-1324 ve kısmen 1325-1326), s.5

tahsisatın yeniden hazırlanması için Ankara Maârif Müdürlüğü, Muhasebat Dâiresi'ne yazı göndermiştir.[1105] Ancak Maârif Nezâreti, Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'yi 1912 yılında kapatmış ve Ankara Maârif Müdürlüğü'ne gönderdiği 25 Şaban 1329 (21 Ağustos 1911) tarihli yazı ile Konya'dan Ankara'ya gelen talebelerin haricinde mektebe yeniden talebe alınmamasını istemiştir.[1106]

Ankara Dârülmuallimîn-i Rüşdî'nin kapatılmasına karar verilmişse de mektebin birinci ve ikinci sınıflarına daha önce kaydı yapılan ve mektepte son sınıfa geçen talebeler bulunmaktaydı. Talebelerin eğitimlerinin yarım kalmaması için bunların Dersaadet Dârülmuallimîn-i Rüşdî'ye nakil edilmesine karar verilmiştir. Ancak İstanbul'daki Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nin eğitim süresi dört yıla çıkarılmış ve rüşdî kısmı kaldırılmış olduğundan Ankara'dan İstanbul'a gönderilecek olan talebeler açıkta kalmıştır. Hâlbuki bu kadar masraf yapılıp, talim ve terbiyelerine ihtimam edilmiş olan mezkûr talebelerin tahsilleri noksan ve perişan bir halde açıkta bırakılmaları devletçe uygun görülmemiştir. Bu yüzden son sınıf talebelerin eğitimlerinin tamamlanması amacıyla İstanbul Dârülmuallimîn-i'nde bir sınıf oluşturulmasına ve bu sınıfta R. 1328 (1912) yılının teşrin-i evvel başlangıcından gelecek sene haziran sonuna kadar dokuz aylık eğitim verilmesine karar verilmiştir.[1107] Bunun üzerine oluşturulan sınıfta mezkûr talebeler eğitimlerine başlamışlardır. Bu eğitimin neticesinde talebelerden ancak üç veya dördü imtihanda başarılı olurken diğerleri ise bırak rüşdiye mektebi muallimi olmayı hatta ibtidâî muallimi olma liyakatine sahip olamadıkları görülmüştür. İstanbul Dârülmuallimîn-i Aliye Müdürü, eğitim durumu kötü olan talebelerin Dârülmuallimîn-i ibtidâî sınıflarına dâhil edilip tekrar eğitim almalarını düşünmüş ise de talebelerin kötü durumundan dolayı bundan vazgeçmiştir. Ancak Maârif Nezâreti, eğitim durumu kötü olan talebelerin hangilerine layık ise o sınıflara yerleştirilmesini emretmesi üzerine İstanbul Dârülmuallimîn-i Aliye Müdürü tarafından gereken yapılmıştır.[1108]

[1105] BOA, MF. İBT. 348/51 22/Za/1329 (14 Kasım 1911).
[1106] BOA, MF. İBT. 337/20, 27/Ş/1329 (23 Ağustos 1911).
[1107] BOA, MF. İBT. 395/52, 27/L/1330 (9 Ekim 1912); MF. İBT. 416/5 26/Ra/1331 (5 Mart 1913).
[1108] BOA, MF. İBT. 463/64, 03/Z/1331 (3 Kasım 1913).

3.4.3. Ankara Dârülmuallimât-ı İbtidâî

Osmanlı eğitim yapısının düzene sokulması için hazırlanılan 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde "*Kız mekâtib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere*" maddesi gereğince İstanbul'da 1870 yılında Dârülmuallimât-ı İbtidâî açılmıştı. İstanbul'da açılan Dârülmuallimât-ı İbtidâî'nden sonra, İstanbul dışında, taşrada da dârülmuallimât-ı ibtidâîler II. Meşrutiyet döneminden itibaren bazı kız rüşdiye mekteplerine birkaç sınıf ilave edilmek suretiyle açılmıştır. Dârülmuallimât-ı ibtidâîler, 1915 ve 1916 tarihli Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât-ı İbtidâîye Tâlimatnâmesi ile düzene sokulmaya çalışılmıştır. Taşrada açılan dârülmuallimâtların bir kısmı I. Dünya Savaşı'ndan sonra kapanmış ve böylece İstanbul haricinde Osmanlı Devleti topraklarında altı adet dârülmuallimât-ı ibtidâî kalmıştır.[1109]

II. Meşrutiyet döneminden itibaren İstanbul haricinde Osmanlı taşra topraklarında açılmış olan ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını devam ettiren altı adet dârülmuallimât-ı ibtidailerden birisi de Ankara vilâyet merkezinde açılmıştır. Ankara'da bulunan dârülmuallimât-ı ibtidâînin açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak mezkûr mektebin Ankara'da açılma girişimleri arşiv belgesine göre 1911 yılında olduğu görülmektedir. Bu belgelere göre Ankara Maârif Meclisi'nde dârülmuallimât-ı ibtidâînin durumu görüşülmüştür. Buna göre: Ankara dâhilindeki erkek ibtidâî mektepleri için ehliyetli muallimler, Ankara dışından ve Ankara'daki Dârülmuallimîn-i İbtidâî mezunu olanlardan sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak kız ibtidâî mektepleri için dârülmuallimât-ı ibtidâî olmamasından dolayı muallimelerin bulunmasında zorluk çekilmiştir. Gerçi Ankara vilâyet merkezinde ve bazı sancaklarda birer inas rüşdiye mektebi bulunmakta ve bunlardan mezun olan talebeler ibtidâî mektebi muallimeliklerinde istihdam edilmekteydi. Ancak bu inas rüşdiye mekteplerinden üç veya beş kişi mezun olmaktadır. Bunlar da bir müddet ibtidâî mekteplerde görev yaptıktan sonra velileriyle birlikte tahvil-i memuriyet yüzünden Ankara Vilâyet dışına gitmişler dolayısıyla inas rüşdiyelerinden mezun olan muallimeler yeterli olmamıştır. Bu sebeplerden dolayı kız ibtidâî mektepleri için

[1109] Cemil Öztürk, "Dârülmuallimât", **DİA**, c.8, İstanbul 1993, s.550.

muallime yetiştirilmesi amacıyla Ankara vilâyet merkezinde bir dârülmuallimât-ı ibtidâînin açılmasına karar verilmiştir. Dârülmuallimât-ı İbtidâî ye alınacak talebeler için eğitim durumu çok iyi olanların alınması gibi bir şart koşulursa buna uygun bir talebenin bulunması mümkün olamayacaktır. Bu yüzden mektepte ibtidâî ve rüşdî derecesinde tedrisâtı ortak olmak üzere bir programın hazırlanması uygun olacaktır. Dârülmuallimât-ı ibtidâînın inşaat masrafları, eğitim araç-gereçleri, muallim ve diğer masraflar için -tahmini olarak- 120.000 kuruş gerekecektir.[1110]

Ankara Maârif Meclisi'nde, Dârülmuallimât-ı İbtidâî'nin Ankara'da yapılması gerekliliği sebepler dâiresinde belirtilmiştir. Ankara Maârif Meclisi, mektep için gerekli paranın R. 1327 yılı bütçesine dâhil edilmesini Maârif Nezâreti'nden (7 Muharrem 1329/8 Ocak 1911) istemiştir. Maârif Nezâreti'nin Tedrisât-ı İbtidâî Müdüriyeti, gerekli yerlerde Dârülmuallimât-ı İbtidâî açılacağına karar vermiş ve Ankara'da da gerekenin yapılıp bütçeye dâhil edileceğine dair 14 Safet 1329 (14 Şubat 1911) tarihli yazıyı Ankara Maârif Meclisi'ne göndermiştir.[1111]

Maârif Nezâreti'nin uygun görmesinin ardından Ankara'da Dârülmuallimât-ı İbtidâî açılarak eğitim vermeye başlamıştır. İzmir Dârülmuallimât müdiresi Muğlibe Hanım, Ankara Dârülmuallimât-ı İbtidâî'ne 28 Muharrem 1338 (23 Ekim 1919) yılında tayin edilmiştir.[1112]

3.5. MESLEK MEKTEPLERİ

3.5.1. Ankara Islahhâne Mektebi

Osmanlı Devleti'nde ilk ıslahhâne, 1863 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Niş'te açılmıştır.[1113] Islahhâne'nin işlevleri:

Birincisi, ülkenin gittikçe kötüleşen sosyo-ekonomik durumunun ve özellikle göçlerin mağdur ettiği 5-13 yaşları arasındaki fakir ve kimsesiz çocukların sokaklardan

[1110] BOA, MF. İBT. 302/31, 13/S/1329 (13 Şubat 1911).
[1111] BOA, MF. İBT. 302/31, 13/S/1329 (13 Şubat 1911); DH. İD. 26-1/34, 19/S/1329 (19 Şubat 1911).
[1112] BOA, ŞD. 233/10, 15/Ra/1338 (8 Aralık 1919).
[1113] Cemil Öztürk, "Islahhâne", **DİA**, c.19 İstanbul 1999, s.190.

alınarak, devletin kontrolüne verilmesi ve sağlıklı bir ortamda büyütülmelerinin sağlanması

İkincisi, çocukların eğitim görecekleri süre boyunca hem temel düzeyde okuma-yazma öğrenmelerinin sağlanması, hem de deri işleme, terzilik, kunduracılık gibi mesleklerde kalfalık düzeyinde eğitim verilmesi

Üçüncüsü, ıslahhâneler küçük suçluları da barındırdığından, hem suçlu çocukların cezalarını çekmeleri hem de bu süre zarfında emsalleriyle birlikte kurumun kazandıracağı nitelikleri almalarının sağlanması

Dördüncüsü, Müslüman ve Gayrimüslimlerin bir arada eğitim görecekleri karma eğitim sistemine geçişte önemli bir misyon üstlenmesi amacını taşımıştır.[1114] Bu ıslahhânedeki eğitim ve öğretimden iyi sonuçlar alınması üzerine 1864 yılında Tuna vilâyetinin merkezi olan Rusçuk ve Köstence'de de birer ıslahhâne açılmıştır.[1115] Tuna Vilâyeti'nde başlayan bu başarılı girişim Mithat Paşa'nın gayretleriyle kısa zamanda Osmanlı Devleti'nin modern mesleki eğitimine yön verecek derecede ülke geneline yayılmıştır.[1116] Buna göre Tuna Vilâyeti dışında ıslahhâne, 1867 yılından itibaren Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Bosna, Erzurum, Diyarbekir, Konya, Selanik ve Ankara'da açılmıştır. [1117]

Ankara Vilâyeti'nde yaşayan halkın maddi yetersizliği yüzünden Ankara'da ıslahhâne, hastane, memleket sandığı gibi yapılar yapılamamış ve yangın tulumbası tedarik edilememiştir. Bu yapıların Ankara'ya kazandırılması amacıyla "*Tedâbîr-i İslâhiye-i İmâriye*" adı altında Bab-ı Âli tarafından komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon daha sonra Ankara Vilâyet İdaresi ile birleştirilmiş ve ardından çalışmalara başlanmıştır. Komisyon, Ankara vilâyet merkezinde hastane, ıslahhâne, memleket sandığı yapılması ve yangın tulumbasının alınması için gerekli parayı birtakım yollarla tedarik etmeyi düşünmüştür. Buna göre, ıslahhâne ve hastane binasının inşaat

[1114] Bekir Koç,"Osmanlı Devleti'nde Islahhâne ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, c.7, S.2, Ankara 2010, s.114.
[1115] Öztürk, "Islahhâne", s.190.
[1116] Mehmet Ali Yıldırım, **Dersaadet Sanayi Mektebi (İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926)**, Kitabevi Yayınları İstanbul 2013, s. 23.
[1117] Öztürk, "Islahhâne", s.190.

masrafları için borç alınması ya da bazı emlâkların satışının yanında kira gelirleriyle yapılması, memleket sandığı ve yangın tulumbası için ise Ankara ve kazalarında bulunan zenginlerden yardım alınmasına karar verilmiştir. Ancak hastane ve ıslahhâneyi genel olarak Ankara Vilâyeti halkı kullanacağından Ankara'nın zengin halkının yanında Yozgat ve Kayseri Sancak ahalisinden de yardım toplanmasına karar verilmiş ve bunun için gerekli yerlere resmi yazı gönderilmiştir. Komisyon, Ankara'ya yapılacak olan ıslahhâne, hastane, memleket sandığı ve alınacak olan yangın tulumbasının müsaadesi için *Mülkiye Teşkilâtı ve Cedide Tâlimatına* uygun olarak cetvel ve mazbata hazırlamıştır. Hazırlanılan cetvele göre, ıslahhâne ve hastanenin yapım masrafları ile ıslahhâne ve hastanenin yapım masraflarına gelir olarak (kira gelirleri) yapılacak olan mağaza ve dükkânların yapım masrafları, memleket sandığının yapımı ve yangın tulumbasının alımı için 643,000[1118] kuruş gerekmiştir. Islahhâne, hastane, memleket sandığının yapılması ve yangın tulumbasının alınması için 643,000 kuruşun Ankara'nın merkez ve kaza, diğer sancak halkından toplanılması için taksimat yapılmıştır. Buna göre, Ankara vilâyet merkezinden memleket sandığı için 100,000 kuruş; ıslahhâne ve hastane için 50,000 kuruş; tulumbalar ile çeşmelerin tamiri için 33,000 kuruş olmak üzere toplamda 183,000 kuruş; hastane masrafları için Yozgat Sancağı'ndan 25,000 kuruş; Kayseri Sancağı'ndan 25,000 kuruş olmak üzere 50,000 kuruş; Ankara Sancağı'na bağlı kaza ve nahiyelerinden ıslahhâne ve hastane masrafları için; Bala Nahiyesi'nden 18.500 kuruş; Murtazabad ve İstanos-Zîr Nahiyesi'nden 23,500 kuruş; Çubukabad Nahiyesi'nden 16.000 kuruş; Ayaş Kazası'ndan 83,500 kuruş; Beypazarı Kazası'ndan 91.500 kuruş; Seferihisar Kazası'ndan 52,500 kuruş; Keskinler Kazası'ndan 39,000 kuruş; Haymana Kazası'ndan 38,000 kuruş ve Kırşehir Kazası'ndan 47,500 kuruş olmak üzere tahsis edilmek istenen tutar toplamda 643,000 kuruştur. Ankara Valisi Hamdi Bey, bu paranın sancak ve kazalardan toplanabilmesi (izin) için 14 Receb 1286 (20 Ekim 1869) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne yardım cetvelini göndermiştir.

[1118] Hem ıslahhâne ve hastane inşaat masrafı ile hem de mezkûr inşaatlara gelir olması amacıyla yapılması gereken dükkânların masrafları için 510.000 kuruş; yangın tulumbaları ile tamir edilmesi gereken bazı çeşmelerin masrafları için 33.000 kuruş; Ankara Vilâyeti'nde memleket sandığının kurulması için 100,000 kuruş olmak üzere toplamda 643,000 kuruş gerekmiştir.

Dâhiliye Nezâreti, Ankara'da ıslahhâne, hastane, memleket sandığı yapılması ve yangın tulumbalarının alınması durumunu Şûrâ-yı Devlet'e havale etmiştir. Şûrâ-yı Devlet, Ankara'da yapımı gerekli görülen ıslahhâne, hastane, memleket sandığı ve yangın tulumbalarının masrafları için Ankara vilâyet merkezinde ve vilâyete bağlı sancak ve kazalarında yaşayan halktan vergi olarak alınmasını uygun görmemiştir. Şûrâ-yı Devlet, halktan para toplanması yerine birtakım önerilerde bulunmuştur. Buna göre;

-Ankara'ya yapılması gereken *hastanenin* Ankara Belediye İdaresi tarafından yapılması

-Ahalinin -kendi arzusuyla- yıl içerisinde çift başına ikişer yarımlık buğday verilebilecek surette ziraat etmelerini teşvik etmek ve bu teşvik sonucunda elde edilen gelir ile *memleket sandıklarının* kurulması

-Yangın tulumbalarının ise Ankara'da kullanılmayan arsalar, böyle arsalar yoksa çalılıklar açtırılarak oluşturulacak arsalar üzerinde el birliği ile ekin ekilmesi ve bu ekinden elde edilecek gelir ile kurulması gerektiğine karar vermiştir.[1119]

Şûrâ-yı Devlet, Ankara Vilâyeti'nde önemi büyük olan ıslahhâne ise Ankara vilâyet merkezi, vilâyete bağlı sancak ve kazalardaki halktan -teşvik sayesinde- toplanan paralarla yapılmasına karar vermiştir. Bu karar 6 Şevval 1286 (9 Ocak 1870) tarihli yazı ile Ankara Vilâyet İdaresi'ndeki komisyona bildirilmiştir.[1120] Bunun üzerine komisyon, hastanenin Ankara Belediye İdaresi'nin yapacağına, memleket sandıklarının yapım ve yangın tulumbalarının alımının sadece Ankara'daki halkın rızası ve teşviki sayesinde olacağına, ıslahhânenin ise Ankara Vilâyeti'ndeki tüm halktan (herkesin rızası gözetilmek şartıyla) toplanacak yardımlarla yapılacağına karar vermiştir.[1121]

Islahhânenin öneminden dolayı Ankara vilâyetinin tümüne hizmet verecek şekilde vilâyet merkezinde bir ıslahhânenin açılmasına karar verilmiş ise de arşiv

[1119] BOA, ŞD. 1332/23, 13/L/1286 (16 Ocak 1870).
[1120] BOA, ŞD. 1332/23, 13/L/1286 (16 Ocak 1870).
[1121] BOA, ŞD. 1332/25, 17/Z/1286 (20 Mart 1870).

belgelerinin yetersizliği yüzünden ıslahhânenin Ankara'nın neresinde ve ne zaman açıldığına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak 1904 tarihli belgede geçen *"... Hayvan tezkiresi Vali Sırrı Paşa zamanında ihdas edilmeyub teşkil-i vilâyetten*[1122] *birkaç sene sonra ıslahhâne namıyla küşad olunan ve etfalin talim ve terbiyelerine mahsus olan mektebin masrafına karşılık ittihaz olunmak maksadıyla ol-vakitten beri ahz ve istifa edilmekte olduğu ve mezkûr mektebin muvahharen her nasılsa kapatılmış olmasına mebni hayvan tezkiresi resminden bir kısmının mekâtib -i ibtidâîye maaş ve masrafına sarfı...*[1123]" bilginin yanında H. 1289 (1872) ve H. 1290 (1873) yılı Ankara Vilâyeti Salnamesi kayıtlarında Ankara Islahhâne Mektebi'nin idâresindeki (müdür, kâtip ve odacı) kişilerin isimleri bulunmaktadır.[1124] Buna göre 1870 yılında Dâhiliye Nezâreti ile Ankara valisi arasında cereyan eden yazışma, 1904 yılı arşiv belgesi ve H. 1289 (1872)-H. 1290 (1873) tarihli salname kayıtlarından yola çıkılarak Ankara'da ıslahhâne mektebinin 1871 yılında açılmış olma ihtimali yüksektir.

Osmanlı Devleti genelinde açılmaya başlayan ıslahhâneler, bir plan ve programdan yoksundu. Bu yüzden ıslahhânelerin kurumsallaşma süreçleri bir plandan yoksun seyretmiştir. Islahhâneler için gelirlerin toplanması, hesabı ve koordinesi, harcamaların tanzimi, talebelerin ihtiyaçları, eğitim-öğretim ve imalat faaliyetlerinin düzenlenmesi ve işlerliğin sürekliliği için etkin bir idarî kadroya ihtiyaç duyulmuştur. Islahhânelerin idâreleri de açıldıkları bölgedeki yerel yönetimin insiyatifi ile yapılandırılmıştır. Bu bağlamda açılan her ıslahhâne bir diğerine örnek teşkil etse de imkân ve şartlardan kaynaklanan avantaj ve dezavantajlar idarî yapılarının oluşumunda etkili olmuştur. Örneğin Niş Islahhânesi'nin idâresi için güvenlik ve imalat işlerinden sorumlu iki ayrı müdür ve bir kâtip tayin edilmiş iken Rusçuk Islahhânesi'nde bir de sandık emini görevlendirilmiştir.[1125] Bu farklılığının önüne

[1122] 1864 tarihli, "Vilâyetin Teşkilât-ı Esâsîyesi Nizamnâmesine", 1870 tarihli "İdâre-i Umûmî-i Vilâyet Nizamnâmesi" ve 1876 tarihli "İdare-i Nevahi Nizamnâmesi" gibi nizamnâmelerle Osmanlı genelinde olduğu gibi Ankara'da idarî ve mahalli değişiklikler yapılmıştır. (Abdulkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılcı, **Osmanlı'da Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları c. 2, Ankara 2008, s. 53-54) .

[1123] BOA, MF. MKT. 864/28, 11/R/1323 (15 Haziran 1905); BEO, 2586/193884, 24/M/1323 (28 Haziran 1905); DH. MKT. 925/12, 13/Za/1322 (19 Ocak 1905).

[1124] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1289, s. 43; Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1290, s. 49.

[1125] Yıldırım, **Dersaadet Sanayi Mektebi**, s.28; Tuna Vilâyet Salnamesi H. 1286, s.31.

geçmek için Mithat Paşa, 1871 yılında Islahhânelere dair Nizamnâme[1126] hazırlamış ve ıslahhânelerin teşkilât, eğitim ve öğretim gibi işlerini aynı esaslara bağlamıştır.[1127]

Islahhâne Nizamnâmesi'nin ikinci kısım birinci faslında ıslahhânenin yönetim ve memurlarının tertibine dair maddeler bulunmaktadır. Bu maddelere göre ıslahhânelerin yönetimi "*talebelerin idâresi ile terbiyesi*" ve "*imalatın yapılması*" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu iki idârenin umumuna nezâret etmek üzere her ıslahhânede bir umum müdür, ıslahhânenin umum zabıtasına bakmak için bir zabıta müdürü, sanayi bölümünü idâre etmek ve hesap-kitaptan mesul olmak üzere bir imalat müdürü ve iki idârenin her biri için muavin makamında bir başkâtip ile bir maiyyet kâtibi bulunacaktır.[1128] Osmanlı Devleti'nin farklı yerlerinde açılmış olan ıslahhânelerin idâresine bakıldığında; Diyarbekir Islahhânesi'nde biri imalattan sorumlu olmak üzere iki müdür, bir imalat müdür muavini ve biri başkâtip olmak üzere iki kâtip[1129] Erzurum Islahhânesi'nde bir nâzır ve bir kâtip[1130]; Kastamonu Islahhânesi'nde bir müdür, bir kâtip ve bir sandık emini[1131]; Sivas Islahhânesi'nde bir müdür ve bir kâtip[1132]; Adana Islahhânesi'nin idâresinde bir memur ve bir kâtip bulunmuştur.[1133]

Bu ıslahhâneler gibi Ankara Islahhânesi idâresinde müdür ve kâtip tayin edilmiştir. Buna göre 1872 yılında Ankara Islahhânesi'nde idâre reisi Ahmed Efendi ve ıslahhâne müdürü olarak da Emin Bey bulunmaktaydı.[1134] Ankara Islahhâne müdürü

[1126] Islahhâne nizamnâmesi mukaddime, üç bölüm ve hatimeden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ıslahhânelere alınacak çocukların hangi durum ve şartlarda alınacağı, tahsil edeceği ilim ve fenlerin derecelerini gösteren üç kısımdan oluşmaktadır. İkinci bölüm ıslahhâne memurlarının tertibi, gelir-giderleri, üretimin durumu, talebelerin talim ve terbiyesi hakkında olarak bu bölüm de üç kısımdan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise talebenin eğitimlerinin her hususunda hal ve hareketlerinin nizam ve usule uygun yetiştirilmesi ve mektepte kabahat ashabından olanların cezalandırılması ve ilim ve sanatça tahsilat ve terakkiyatına göre haklarında lazım gelen mükâfatın dereceleri olarak bu bölüm dahi iki kısımdan oluşmaktadır. (Geniş Bilgi için Bkz. Düstûr, Birinci Tertip, c.II, s.277-295).

[1127] Öztürk, "Islâhhane", s.190.

[1128] Düstûr, Birinci Tertip, c.II, s.281.

[1129] Diyarbekir Vilâyet Salnamesi, H. 1287, s.115; H. 1288, s.194; H.1289, s.280; Geniş bilgi için bkz: Hatip Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2014, s.213-218.

[1130] Erzurum Vilâyet Salnamesi, H. 1288, s.45.

[1131] Kastamonu Vilâyet Salnamesi, H. 1287, s.55.

[1132] Sivas Vilâyet Salnamesi, H. 1287, s.83.

[1133] Adana Vilâyet Salnamesi, H. 1287, s.43.

[1134] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1289, s.43.

Emin Bey bir yıl görevde kaldıktan sonra müdürlüğe ıslahhâne idâre reisi Ahmed Efendi 1873 yılında getirilmiş ve ayrıca müdürün yanında kâtip olarak Ali Bey ve Islahhâne odacısı görev almaya başlamıştır.[1135] Ancak ıslahhâne müdürü Ahmed Efendi mezkûr görevde bir yıl kaldıktan sonra 1874 yılında yerine Hafız Efendi getirilmiştir.[1136]

Osmanlı Devleti'nde bulunan ıslahhânelerin düzene sokulması için çıkarılan nizamnâme ile ıslahhânelerde okutulacak dersler de belirlenmiştir. Buna göre ıslahhânelerde; Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, Mushaf-ı Şerif (Kuran), İlmihal, Risale-i Ahlak, Edebiyat; Yazı dersleri olarak Sülüs ve Rika hatları; Hesap ilmi olarak da Darb, Kara Cümle, Tenzil ve Taksim gibi derslerin yanında defter tutma usulü öğretilmesi amaçlanmıştır.[1137] Osmanlı Devleti'nde bulunan ıslahhânelerde teorik derslerin nizamnâmede öngörülen programa göre okutulduğu görülmüştür**.** Örneğin 1875 yılında Erzurum Islahhânesi'ne Maârif Nezâreti tarafından ellişer adet Elifba-yı Osmani, Muhtasar Hesap Risalesi, Ahlak Risalesi, Vezaif-i Etfal, Yeni Emsile, Bina, Maksud ve İlmihal kitapları gönderilmişti. Yanya Islahhânesi'nden Emsile, Bina, Maksud, Dürr-i Yekta, Farsça ve Elifba kitapları talep edilmiştir.[1138] Diğer ıslahhâne mektepleri gibi Ankara'da bulunan ıslahhâne için de Maârif Nezâreti, (Ankara idâresinin talebi üzerine) Kelam-ı Kadim, Ecza-i Şerif, Kitap ve Risaleleri bir sandık içerisine koyup 25 Zilhicce 1292 (22 Ocak 1875) tarihinde Ankara'ya göndermiştir.[1139]

1871 yılında kurulan Ankara Islahhâne Mektebi, H. 1293 (1876)-H. 1295 (1878) yılı salname kayıtlarında Ankara Sanayi Mektebi olarak anılmaya başlamıştır.[1140]

3.5.2. Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi

Mithat Paşa 1861 yılında Niş'e vali tayin olduktan sonra Niş'te ıslahhâne açarak Osmanlı Devleti'nde mesleki teknik eğitime yönelik en etkili bir kurumun

[1135] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1290, s.49
[1136] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1291, s.49
[1137] Düstûr, Birinci Tertip, c.II, s.279
[1138] Yıldırım, **Dersaadet Sanayi Mektebi**, s.34
[1139] BOA, MF. MKT. 33/82, 25/Z/1292 (22 Ocak 1876).
[1140] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1293, s. 62; H. 1295, s.59-60.

(sanayi mekteplerin) temelini atmıştır. Mithat Paşa'nın bu olumlu girişiminden sonra Osmanlı'nın diğer vilâyetlerinde de ıslahhâneler açılmıştır. 1868 yılından itibaren ıslahhâneler, açıldıkları vilâyetin sanayi mektebi olarak anılmaya başlanmış ve II. Abdulhamid döneminde ise Hamidiye Sanayi Mektepleri olarak adlandırılmışlardır.[1141]

Ankara'da bulunan ıslahhânenin sanayi mektebine ne zaman dönüştürüldüğü bilinmemektedir. H. 1293 (1876) - H. 1295 (1878) yılı salname kayıtlarında Ankara Sanayi Mektebi'ne dair meslek ve talebe mevcudu hakkında bilgi bulunmaktadır.[1142] Salname kaydından yola çıkılarak Ankara Islahhâne Mektebi 1876 yılında sanayi mektebine çevrilmiştir denilebilir.

Ankara Valisi Mehduh Bey, Ankara'da bulunan bir binanın[1143] üst katını geçici olarak sanayi mektebi için tahsis etmiştir. Sivas'tan halı ve seccade ustası Nişan Ağa ve beraberinde beş kişi[1144], Kayseri'den de şal ve şali[1145] ustası[1146] 1893 yılında Ankara'ya getirtilmiştir. Halı ustalarının kullanacağı tezgâhlardan biri sanayi mektebine, diğeri ise Hamidiye Medresesi şubelerinden biri olan inas mektebine kurulmuştur. Ancak daha sonra Nakşibendi Hazretleri civarında bir hane kiralanarak farklı yerlerde bulunan halı tezgâhları oraya taşınmış ve sanayi mektebi kiralık binada eğitime devam etmiştir.[1147]

1900 yılına gelindiğinde ise Ankara Vilâyet İdaresi, Sultan II. Abdulhamid hazretlerinin tahta çıkışının yirmi beşinci sene-i devriyesinde Ankara'da bir sanayi mektebi açmaya çalışmıştır. Cezayir Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa[1148], sanayi mektep binası olarak kullanılması için Ankara'daki köşkünü hibe etmiştir. Ankara Vilâyet

[1141] Mehmet Ali Yıldırım,"II. Meşrutiyet Devrinde Vilâyet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayât Sanayi Mektepleri Tertibatı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.31, S.52, Ankara 2012, s.137.
[1142] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1293, s. 62; H. 1295, s.59-60.
[1143] Bu binanın üst katının bir kısmı gureba hastanesi için diğer bir kısmı ise Ankara Sanayi Mektebi için tahsis edilmiştir.
[1144] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 970.
[1145] Şala mensup, şalın incesi ve zarifi
[1146] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 971.
[1147] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 970.
[1148] 1886-1893 yılları arasında Ankara'da vali olarak görev yapmıştır.

İdaresi, köşkün mektep adına alınmasına dair yazıyı 16 Cemaziyelevvel 1318 (11 Eylül 1900) tarihinde Sadârete bildirmiştir.[1149] Şûrâ-yı Devlet'te:

"-Köşkün Ankara'nın merkezinden uzak bir yerde ve dağın tepesinde olması

- Köşkün mektep haline getirilecek ise gündüz veya gece olması

-Mektebe alınacak çocukların sayısı ve yaşları

-Mektepte ne gibi sanatların talim olunacağı

-Muallimlerin maaşlarıyla mektebin masraflarının karşılanması, bunların dışında köşkün önceden satılmak üzere müzayedeye verildiği ve şimdi değerinin kaç kuruş olduğu" gibi hususlar görüşülmüş ve Şûrâ-yı Devlet, bunların cevabını Ankara Vilâyet İdaresi'nden istemiştir.[1150] Şûrâ-yı Devlet, birtakım soruların cevabını Ankara'dan istese de köşk, Ankara'nın merkezinden uzak bir yerde, dağın tepesinde bulunması ve talebelerin oraya gidip gelmelerinin zor olacağı gibi sebeplerden dolayı mektep haline getirilmemiştir.[1151]

Köşkün sanayi mektebi haline getirilmesi yerine sanayi mektebi için yeni bir binanın yapımına 1901 yılında başlanılmıştır.[1152] Sanayi alanında mektep binasının inşaatı kısa sürede bitirilmesi mümkün olmadığından talebelerin rahatlıkla gidip gelebileceği ve eğitim görebileceği bir bina kiralanarak Sultan II. Abdulhamid hazretlerinin tahta çıkışının yirmi beşinci sene-i devriyesinde padişaha izafeten Ankara'nın merkezinde Hamidiye Sanayi Mektebi'nin resmi açılışı 1902 yılında yapılmıştır.[1153] Abidin Paşa'nın bağışladığı köşk, Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne gelir amacıyla kiraya verilmişse de[1154] maddi yetersizlikten dolayı Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde (açılışı yapılmasına rağmen) eğitime başlanılamamıştır. Bu maddi yetersizliklerin giderilmesi amacıyla Ankara Vilâyet İdaresi girişimlerde bulunulmuş

[1149] BOA, DH. MKT. 2401/92, 16/Ca/1318 (11 Eylül 1900).
[1150] BOA, DH. MKT. 2402/17, 17/Ca/1318 (12 Eylül 1900).
[1151] BOA, İ.DH. 1398/11, 15/Ra/1320 (22 Haziran 1902).
[1152] BOA, DH. MKT. 2847/100, 28/Ca/1327 (17 Haziran 1909); DH. MKT. 2860/46, 10/C/1327 (29 Haziran 1909).
[1153] BOA, İ.DH. 1398/11, 15/Ra/1320 (22 Haziran 1902).
[1154] BOA, ŞD, 1353/17, 29/B/1322 (9 Ekim 1904).

ve birtakım kaynaklar tedarik etmeye çalışmıştır. Bu girişimlerden biri, Ankara Vilâyet İdaresi, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 6 Muharrem 1320 (15 Nisan 1902) tarihli yazı ile "*Osmanlı Devlet'nin diğer vilâyetlerinde olduğu gibi Ankara Vilâyet Matbası'nın yıllık geliri olan 60,000 kuruş Ankara Sanayi Mektebi'nin masraflarına harcanması için tahsis olunmuştu**r**. Ancak mezkûr mektepte bulunan talebe, personel ve araç-gereç masrafları için 50,000 kuruş daha gerekmektedir. Bu paranın da zebhiyye*[1155] *resmi(vergi)ne zam yapılarak temin edilmesi istenilmiştir. Buna göre Suriye, İzmir, Selanik, Beyrut vilâyetleri gibi sair vilayetlerde zebh(kesme) olunan herbir hayvandan 4 kuruştan 12 kuruşa kadar zebhiyye resmi alınmaktaydı. Ancak Ankara Vilâyeti'nde koyun ve keçiden birer ve sığırdan dörder kuruş alınmaktaydı. Diğer vilâyetlerde olduğu gibi Ankara'da da koyun ve keçiden 20 kuruş ve sığırdan 40 kuruş zebhiyye resmi alınması gerektiği"* zebhiyye resmine zam yapılmasını istemiştir. Ankara Vilâyet İdaresi'nin gönderdiği yazı, Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş[1156] ve Şûrâ-yı Devlet, zebhiyye resmine zam yapılmasını uygun görmüştür.[1157] Padişahın onayının ardından resmine zam durumu Ankara Vilâyet İdaresi'ne 22 Rebiyülevvel 1320 (29 Haziran 1902) tarihli yazı ile bildirilmiştir.[1158]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin maddi yetersizliklerinin giderilmesi için Ankara Vilâyet İdaresi tarafından yapılan diğer bir girişim, Ankara Valisi Cevad Paşa'nın Ankara Sanayi Mektebi masraflarının yarısının *Ankara Vilâyet Matbaası* gelirlerinden, diğer yarısının da *Ankara Vilâyet Maârif Hisse Gelirleri'*nin % 5'inden sağlanmasını 27 Muharrem 1320 (6 Mayıs 1902) tarihli yazı ile Mabeyn-i Hümâyun Başkitâbet Dâiresi'den istemesidir.[1159] Başkitabet Dâiresi'nden Cevad Paşa'ya gönderilen 28 Muharrem 1320 (7 Mayıs 1902) tarihli yazıda *vilâyet matbaası ve maârif hisse gelirleri* yerine Ankara Vilâyeti'nde başka gelirlerin bulunmasının daha uygun olacağı kararı yer almıştır.[1160] Böylece Ankara Vilâyet İdaresi'nin birtakım

[1155] Kasaplardan kestikleri hayvanlar için alınan vergi (Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük Ansiklopedik Lugat,** Z Maddesi, s.1368**)**
[1156] BOA, ŞD, 1351/1, 25/Ş/1320 (27 Kasım 1902).
[1157] BOA, İ.DH. 1398/11, 15/Ra/1320 (22 Haziran 1902).
[1158] BOA, DH. TMIK. S. 38/60, 22/Ra/1320 (29 Haziran 1902).
[1159] BOA, Y.MTV. 229/54, 25/M/1320 (29 Nisan 1902); BEO, 1844/138266, 02/S/1320 (11 Mayıs 1902).
[1160] BOA, İ.HUS.96/101, 28/M/1320 (7 Mayıs 1902).

girişimleri sonucunda ve maddi yetersizliklerin giderilmesinin ardından 1902 yılında kiralık binada eğitime başlanılmıştır.

Ankara Sanayi Mektebi, kiralanan binada belirli bir süre eğitim vermeye başladıktan sonra mektepte talebe sayısının artması, marangozluk ve kunduracılık sınıflarının yanında yeni ziraat araç-gereçlerinin yapımına dair sınıfın açılmak istenmesi gibi sebeplerden dolayı artık kiralık bina, muallim, diğer görevliler ve talebeler için yetersiz gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan binanın kira bedelinin yüksek olması, her sene kira ödenmesi ve yine zamanla yıpranmış mektep binasının bakımı için çok para harcanması gibi sebeplerden dolayı eğitimin kiralık bir bina yerine sanayi mektebine ait bir binada verilmesi istenmiştir. Bu sebeple 1901 yılında iki katlı bir plan üzerine yapılmaya başlanan sanayi mektebinin bir an önce bitmesi istenmiştir. Bunun için Ankara Vilâyet İdaresi, Abidin Paşa'nın hibe ettiği köşkü satarak mektebin yapımına gelir elde etmeye çalışmıştır. Etrafında bağlar ve temiz suyu bulunan Abidin Paşa Köşkü, Cebeci civarında, şehre uzak olması nedeniyle geliri kiraya verilmiş ise de köşkün kira geliri sanayi mektebinin bakım masraflarını bile karşılamamıştır. Bu yüzden köşkün bağ ve suyu kurumadan yüksek değerde satılmalıydı. Bunun için de Ankara Vilâyet İdaresi, tanesi 1 liradan 1000 adet piyango bileti bastırarak köşkün piyango yoluyla 1000 lira değerinde satılmasına dair izin yazısını 24 Şevval 1321 (13 Ocak 1904) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir.

Köşkün piyango yoluyla satılmasına dair durum Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve ancak piyangonun, kanunen yasak olmasından dolayı Ankara Vilâyet İdaresi'nin isteğini reddedilmiştir. Bunun yanında Şûrâ-yı Devlet sanayi mekteplerinin Maârif Nezâreti'ne bağlanmasını istemiştir. Ancak sanayi mekteplerinin genelinde maddi sıkıntı, bütçe açığı olmasından ve Maârif Nezâreti'nin de yetersiz maârif tahsisatından dolayı kendisine bağlanmasını istememiştir. Çünkü sanayi mektepleri Maârif Nezâreti'ne bağlanırsa yetersiz maârif tahsisatından sanayi mekteplerine yeni bir tahsisat yapmak zorunda kalacaktır ki bu düzenleme de Maârif Nezâreti'ni zor duruma sokacaktır. Diğer taraftan Maârif Nezâreti, sanayi mekteplerinin kendisine bağlanmasını engellemek ve sanayi mekteplerine gelir sağlamak için iki öneride bulunmuştur. Buna göre:

Birincisi, İzmir Hamidiye Mektebi adına tertip edilen piyango ile 5.491.000 kuruş kaynak elde edildiği gibi Ankara'daki köşkün de piyango[1161] ile satılarak mektebe gelir edilebileceğidir**.**

İkincisi ise mektebe sürekli bir gelir olması amacıyla dükkân yapılıp kiraya verilene kadar *araba ve hayvanlarla getirilen yüklerden makul bir verginin* öncelikle Ankara vilâyeti merkezindeki halktan toplanması, eğer bu yeterli gelmezse Ankara Vilâyeti'nin tümünden toplanması gerektiğidir**.**[1162] Ancak Abidin Paşa'nın hibe ettiği köşkün piyango yolu ile satılarak veya araba ve hayvanlarla getirilen yüklerden vergi alınarak Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin inşaat giderlerine harcandığına dair bir izin belgesine rastlanmamıştır.

1901 yılında Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne ait binanın iki katlı olacak şekilde yapımına başlanılmış ve binanın alt katı tamamlanır tamamlanmaz sanayi mektebinin açılışı yapılmıştır. Hayvan tezkiresi rüsumu ilk önce Ankara vilâyet merkezinde açılmış olan Ankara Islahhâne Mektebi'nin giderleri için tahsis edilmiş ve daha sonra ıslahhânenin kapatılmasının ardından hayvan tezkiresi gelirinin bir kısmı Ankara vilâyet merkezindeki üç erkek ve bir kız ibtidâî mekteplerinin masrafları için harcanmaya başlamıştır. Ancak Ankara Vilâyet İdaresi'nin girişimlerinin ardından

[1161] Burada bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Çünkü Ankara'daki sanayi mektebi için düzenlenmek istenen piyango, kanunen yasak olmasından dolayı reddedilirken İzmir'deki sanayi mektebi için piyango düzenlenmesine izin verilmiştir. Bu demek oluyor ki bir kanun her zaman her yerde uygulanmamıştır.

[1162] BOA, ŞD, 1353/17, 29/B/1322 (9 Ekim 1904); DH. MKT. 820/13, 23/Za/1321 (10 Şubat 1904); BEO, 2298/172293, 04/M/1322 (21 Mart 1904).

senelik 70,000 kuruş geliri olan *hayvan tezkiresi rüsumu*[1163] Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin masrafları için tahsis edilmiştir.[1164]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne ilk başlarda müdür ve kâtip nezâret ederken 1907 yılında ise Ankara valisi ve vali yardımcısı nezâret etmeye başlamışlardır. Mektepte eğitimin sağlıklı ve devamlı yürütülmesi amacıyla bir başkan ve dört üyeden oluşan bir komisyon oluşturulmuş ve mektebin öğretim kadrosundan sorumlu olarak müdür ve müdür yardımcıları bulunmuştur. Mektepte ilk başlarda temel sıbyan dersi, terzicilik, kunduracılık, kaliçe, dericilik ve mızıka dersleri[1165] öğretilmiştir.[1166] Daha sonra ise hem mevcut mesleki derslere mürettiplik, marangozluk, nessaclık, arabacılık yeni mesleki dersler eklenmiş hem de bu mesleki derslerin yanında İslâm Tarihi, Ahlak, Makine, Cebir, Hendese, Hesap, Usul Defteri, İlm-i Eşya, Osmanlı ve Umûmî Coğrafyası, Ulum-i Diniye, Kuran-ı Kerim Me'a Tecvid, Arabi, Farisi, Türkçe Kıraat ve Kitabet, Hüsn-i Hat, Resim ve Fransızca öğretilmiştir. Mektepte görevli olarak müdür, müdür yardımcıları ve muallimler haricinde imam, harç vekili, sandık emini, sandık kâtibi ve mubassırlar da bulunmuşlardır.[1167]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde öğrenim gören talebe sayısı yıllara göre değişkenlik göstermiştir. Buna göre mektepte 1876 yılında 45[1168], 1878 yılında 31[1169],

[1163] Karasığır, manda ve eşek gibi hayvanların satışından para alınması amacıyla hayvan tezkire (vergi)si çıkarılmıştır. Hayvan tezkiresi altı maddeden oluşmaktadır. Buna göre pazar yerinde satılacak hayvan için hayvan sahibi tarafından mahalle ya da köy muhtarına giderek hayvanın cinsi, kilosu vb durumlarını söyleyerek hayvan için muhtardan mühürlü bir adet tezkire alacaktır. Muhtar ise bu tezkire karşılığında 20 para ücret alacaktır. Satılan hayvanı alacak kişi hayvanla birlikte tezkireyi alıp saklamak zorundadır. Pazar yerlerinde satılan hayvanların kuruşda bir para rüsumatı mültezim tarafından alındığı sırada tezkireler dahi yoklanarak mühürlenmektedir. Tezkiresiz satılan mesruk yani çalınmış olarak addedilmektedir. Bu hayvanlara devlet tarafından el konulmakta ve tezkiresiz satışa çıkarılan hayvan sahiplerine devletçe para cezası verilecektir. Hayvan sahibi hayvanın kendisine ait olduğu ispat ederse hayvan sahibine verilir aksi takdir de hayvana devlet tarafından el konulmaya devam edilecektir. (Düstûr Birinci Tertip, Cilt I, s. 742-743).

[1164] BOA, DH. MKT. 925/12, 12/Za/1322 (18 Ocak 1905); MF. MKT. 864/28, 11/R/1323 (15 Haziran 1905); BEO, 2572/192831, 04/Ra/1323 (9 Mayıs 1905); BEO, 2586/193884, 24/M/1323 (31 Mart 1905).

[1165] Mektebe mızıka takımı alınması için Kalecik Kaymakamı tarafından 40 lira bağış yapılmıştır. (BOA, DH. MKT, 812/76, 05/Za/1321-23 Ocak 1904).

[1166] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1293, s.62; Ankara Vilâyet Salnamesi H.1295 s.60.

[1167] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325, s.50.

[1168] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1293, s.62.

[1169] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1295 s.60.

1902 yılında 40[1170], 1907 yılında 100[1171], 1909 yılında 40[1172], ve 1916 yılında ise 50[1173] talebe bulunmuştur. Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde öğrenim gören talebelerin çoğunluğu Ankara Vilâyeti halkının çocuklarıydı. Ancak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış olan topraklardan gelen ve anne-babası olmayan çocukların da mektebe kaydı yapılmıştır. Örneğin Manastır Sanayi Mektebi'nde dördüncü sınıf talebesi olan Ömer b. Hüseyin, Manastır'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra yarım kalan sanayi eğitimi devam ettirmek için İstanbul'a gelmiş ve İstanbul Sanayi Mektebi'ne kaydolmak istemiştir. Ancak burada yer olmadığından Ömer b. Hüseyin'in Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne kaydı yapılmıştır.[1174] Yine fakir bir durumda olan Beşiktaş Mülkiye Rüşdiyesi talebesi Nihad Efendi ile savaşta babasını kaybeden İzmit Feyz-i Hürriyet Mektebi talebesi Osman Nail Efendi'nin kaydı Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne yapılmıştır.[1175]

Ankara'da talebelere eğitim veren Hamidiye Sanayi Mektebi'nin her türlü masrafları 1908 yılına kadar zebhiyye resmi, vilâyet matbaası gelirleri (gazete satışı) ve hayvan tezkirelerinin gelirlerinden karşılanmaya çalışılmıştır. Bu üç kalemden hâsıl olan varidatla talebenin her türlü masrafı, mektepte bulunan memur ve muallimlerinin maaşları ödenmeye çalışılmıştır. Ancak artık eskisi gibi gazete aboneliğinin mecbur tutulmaması sebebiyle Ankara Vilâyeti'nde bulunan matbaanın gelirleri düşmüş ve bu kalemden gelir sağlanamamıştır. Diğer kalem olan hayvan tezkire gelirlerinin hem azalması hem de bazı yerlerde ibtidâî mekteplerinin masraflarına harcanmaya başlaması yüzünden mektebin geliri olan hayvan tezkire gelirleri eski işlevini kaybetmiştir. Bu yetersiz gelir yüzünden mektepte bulunan talebe, muallim ve diğer görevliler maddi yönden sıkıntı çekmeye başlamışlardır. Diğer taraftan Hamidiye Sanayi Mektebi'nin üst katının tamamlanması için borçlanılarak 100,000 kuruşa yakın para harcanmıştır. Düzenli gelir olmadığından Hamidiye Sanayi Mektebi'nde zamanla hiçbir şey talim edilemez hale gelmiş ve bu yüzden mektepte göstermelik -rüşdiye seviyesinde- tedrisât yapılmaya çalışılmıştır. Ankara Vilâyet İdaresi, Hamidiye Sanayi

[1170] BOA, İ.DH. 1398/11, 15/Ra/1320 (22 Haziran 1902).
[1171] Ankara Vilaye Salnamesi, H.1325, s.50.
[1172] BOA, DH. MKT. 2847/100, 28/Ca/1327 (17 Haziran 1909).
[1173] BOA. DH. UMVM, 17/1, 13/Ra/1334 (19 Ocak 1916).
[1174] BOA, DH. İD, 26/33, 07/B/1331 (12 Haziran 1913).
[1175] BOA, DH. İD. 190/63, 05/Za/1333 (14 Eylül 1915).

Mektebi'nde sanayi düzeyinde eğitim verilebilmesi amacıyla mektebin araç-gereç, yiyecek-giyecek gibi gerekli malzeme giderlerine karşılık olarak 2,500 lira gerektiğini tespit etmiştir. Ankara Vilâyet İdaresi, sanayi mektebinin eğitim giderlerinin karşılanması (2,500 lira) ve sanayi mektebinin inşaat borcunun (100,000 kuruş) kapatılması amacıyla Ankara Vilâyeti içinde muhacirlerin iskânına müsait olmayan boş arazi ile Hazine'ye ait emlâkın satılmasına karar vermiştir. Ankara Vilâyet İdaresi, boş arazilerin ve emlâkın satılmasına dair izin yazısını 23 Rebiyülahir 1327 (14 Mayıs 1909) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Ancak Dâhiliye Nezâreti, mezkûr arazilerin satılmasına dair iznin Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti'nden alınması gerektiğinden Ankara Vilâyet İdaresi'nin bu isteğine olumsuz cevap vermiştir.[1176]

Bunun üzerine maddi yetersizlik yüzünden Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim verilemez hale gelmiş ve mektep belirli bir süre kapatılmak zorunda kalmıştır. Sanayi mektebinin kapatılmasıyla mektepte eğitim gören talebelerden altı tanesi, İstanbul'daki mekteplere gönderilmiştir.[1177] Ayrıca maddi yetersizliğin dışında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş dolayısıyla Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde görev alan muallimlerin tamamı silahaltına alınmış ve bu yüzden 1914 yılında mektebin açılışı bir süre yapılamamıştır.[1178]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin maddi sorunu halledilerek eğitime açılabilmesi için Ankara Vilâyet Meclisi'nde tekrar müzakere edilmiştir. Bu müzakere sonucunda Ankara'da bulunan on adet un fabrikasında üretilen un çuvalının her birinden yirmişer para miktarında cüzi bir vergi ile gerekli paranın tedarik edilebileceğine ve yine mektebin bir komisyon tarafından idâre edilmesine karar verilmiştir. Ancak İttihâd ve Terakkâ Cemiyeti'nin Ankara şubesi, Ankara Vilâyet Meclisi'nin aldığı bu karara müdahale ederek mektebin borçlarına karışmaması gerektiğini, borçların piyango tertip edilerek ödenebileceğini ve mektebin idâresini İttihâd ve Terakkî Cemiyeti üzerine almak istediğini Ankara Vilâyet Meclisi'ne iletmiştir. Buna rağmen Ankara Vilâyet Meclisi, Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne

[1176] BOA, DH. MKT. 2847/100, 28/Ca/1327 (17 Haziran 1909); DH. MKT. 2860/46, 10/C/1327 (29 Haziran 1909); DH. MKT. 2829/74, 14/Ca/1327 (3 Haziran 1909); ML. EEM. 751/40, 16/Ca/1327 (5 Haziran 1909).
[1177] BOA, DH. MUİ. 30.2/12, 30/Za/1327 (23 Kasım 1909).
[1178] BOA, DH. İD. 190/63, 05/Za/1333 (14 Eylül 1905).

yeterli paranın bulunması için alınan kararların Dâhiliye Nezâreti'nce uygun görülmezse -başka bir çare olarak- mektebe gerekli (150,000 kuruş) paranın Maârif Nezâreti'nce verilmesini istemiş ve bu isteğini 21 Rebiyülahir 1328 (2 Mayıs 1910) tarihli yazı ile Şûrâ-yı Devlet'e göndermiştir.[1179] Şûrâ-yı Devlet, kanunen yasak olmasından dolayı mektep adına piyango tertip edilmemesine, un çuvallarından alınacak verginin belediyeye tahsis edildiğinden bunlardan gelir sağlanamayacağına karar vermiştir.[1180]

Diğer taraftan Adliye Nezâreti, maddi yetersizlik yüzünden kapalı olan Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ni belirli miktar para karşılığında kiralamak istemiştir. Zira adliye memurları hükümet konağının alt katında rutubetli bir yerde çalışmaktaydı ve bu rutubet, memurların sağlığını tehlikeye sokmaktaydı. Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi ise sağlık açısından adliye memurlarına daha uygundu. Bu yüzden Adliye Nâzırı, mektebin kiralanması için 7 Cemaziyelevvel 1328 (17 Mayıs 1910) tarihli yazıyı Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezâreti, Adliye Nâzırı'nın isteğini Ankara Vilâyet Meclisi'ne iletmiş ve mektebin kiralanma durumu mezkûr mecliste görüşülmüştür. Bunun neticesinde Ankara Vilâyet Meclisi, sanayi mektebi maddi yetersizlik yüzünden kapatılmış ise de mektebe gelir olarak *un çuvallarından alınacak vergi veya Maârif Nezâreti'nden talep edilen 150.000 kuruş ile* mektebin yeniden açılmasına çalışıldığından mektebin adliye memurlarına kiralanmasını uygun görmemiştir.[1181]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi, 1910 yılında gelir yetersizliği yüzünden kapatılmış ise de mezkûr mektep tekrar açılarak (tam olarak ne zaman açıldığı bilinmemekte) mektepte eğitime devam edilmiştir. Edirne Sanayi Mektebi talebelerinden olan ve savaş dolayısıyla İstanbul'a gelen Raşid ve Ahmed b. Hüseyin adlı kişilerin Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne 1913 yılında kayıtları yapılmıştır. Diğer taraftan mektep binası tam olarak tamamlanmayıp binanın bir kısmında hizmet verildiğinden mektep talebeye yetersiz gelmiştir. Bu yüzden Ankara Vilâyet İdaresi, Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'ne yeni talebe gönderilmemesi için Dâhiliye

[1179] BOA, ŞD, 1363/7, 14/C/1328 (23 Haziran 1910).
[1180] BOA, DH. MUİ, 90/49, 20/C/1328 (29 Haziran 1910).
[1181] BOA, DH. MUİ, 90/49, 20/C/1328 (29 Haziran 1910).

Nezâreti'ne 18 Receb 1331 (23 Haziran 1913) tarihli yazıyı göndermiştir.[1182] Ancak Hamidiye Sanayi Mektebi'nde yapılan bir takım tamiratların ardından Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî talebeleri ile sanayi mektebi talebeleri aynı binada eğitim görmüşlerdir.[1183]

1915 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş şartlarına rağmen sanayi mektebinin yarım kalan inşaatının tamamlanması için Ankara vilâyet bütçesinden 200.000 kuruş padişah onayı ile mektebe tahsis edilmiştir.[1184] Bunun yanında mektebin inşaatında kullanılmak üzere İstanbul'dan demir potreler sipariş edilmiş ve bu potreler tren yoluyla getirilmeye çalışılmıştır.[1185]

Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde tükenmiş olan hammadde ve araç-gereçlerin mektebe alınması gerekmekteydi. Bunun için de Ankara Vilâyet İdaresi, sanayi mektebi maârif inşaatı kaleminde bulunan ve mevsim dolayısıyla harcanması mümkün olmayan 100.000 kuruşun mektebin mezkûr ihtiyacına harcanmasına dair gerekli yazışmaları Dâhiliye Nezâreti ile yapmıştır. Bunun neticesinde 18 Cemaziyelahir 1338 (9 Mart 1920) tarihli padişah izni ile mezkûr miktarın harcanmasına izin verilmiştir.[1186] Böylece Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim 1920 yılına kadar devam etmiştir. Ancak Millî Mücadele döneminde ihtiyaçtan dolayı Ankara'da bulunan diğer kurum binalarında olduğu gibi Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi de Milli Müdafaa Vekâletine bağlı 500 yataklı hastaneye çevrilmiştir.[1187] 1927 yılında diğer sanayi mektepleri gibi Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi de Maârif Nezâreti'ne bağlanmıştır. 1931 yılında Bursa, Konya, Kastamonu, İzmir, Aydın, Edirne, Diyarbekir, İstanbul Sanayi Mektepleri ile beraber Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi de Mıntıka Sanat Mektebi'ne dönüştürülmüştür.[1188] Daha sonra Hamidiye Sanayi Mektebi binası, 1935 yılında Ankara Bölge Sanat Okulu, 1943

[1182] BOA, DH. İD, 26-2/34, 18/B/1331 (23 Haziran 1913).
[1183] BOA, MF. İBT. 459/72, 14/Za/1331 (15 Ekim 1913).
[1184] BOA. DH. UMVM, 16/54, 16/N/1333 (28 Temmuz 1915).
[1185] BOA, DH. UMVM. 78/13, 02/Za/1333 (11 Eylül 1915).
[1186] BOA, DH. UMVM, 17/32, 01/B/1338 (21 Mart 1920).
[1187] Ahmet Özdemir, "Milli Mücadelede Üserâ Taburları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S.5 Ankara 1990, s.147.
[1188] Mehmet Ali Yıldırım, " Osmanlı Vilâyetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişmesine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", **Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, sayı:37, Ankara 2013, s.80.

yılında Ankara Erkek Sanat Enstitüsü, 1944 yılında Ankara Birinci Sanat Enstitüsü ve 1972 yılında bugünkü Ulus Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adı altında mesleki ve teknik alanda hizmet vermiştir.[1189]

Tablo 65: Ankara Sanayi Mektebi Personel Durumu[1190]

Nâzır	Ankara Valisi
Komisyon Heyeti	Şeyh Tayyib Efendi, Aza Evkaf Muhasebe İsmail Efendi Bey, Aza Matbaa Müdürü Sadi Bey, Aza Müdür Mektebi Raif Efendi, Azan Müdürü Muavini Ahmed Efendi
Heyet-i İdare ve Muallimin	Müdür Raif Efendi Muavin ve Ameliyat Memuru Ahmed Efendi Tarih-i İslâm ve İlm-i Ahlak Muallimi Mektubi Muavini Münir Efendi Makine, Cebir, Coğrafya-i umûmî Osmani Muallimi Nâzır Muavini Said Efendi Hesab, Hendese, İlm-i Eşya, Coğrafya Muallimi Muavin-i Sani Ali Efendi Ulum-ı Diniye, Kur'an-ı Kerim maa Tecvid, Arabi, Farisi Muallimi Muavin-i Salis Salih Efendi Türkçe, Kırat ve Kitabet, Hüsn-i Hatt Muallimi Mektubi Sırrı Mesudi Haydar Efendi Resim Muallimi Süleyman Efendi Fransızca Muallimi Sadık Efendi
Memurin ve Müstahdemin-i Saire	İmam Salih Efendi Sandık Kâtibi Esad Efendi Vekil-i harç İsmail Efendi Sandık Emini Sadullah Efendi Ser Mubassır Süleyman Efendi Mubassır Mahmud Efendi

3.5.3. Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi

Osmanlı Devleti'nde ziraatin geliştirilmesi için dönemin modern araç-gereçleriyle İstanbul, Edirne, İzmir ve Selanik Vilâyet merkezlerinde ziraat mektebi ve numûne çiftlikleri büyük masraflarla açılmıştır. Bu vilâyetlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin diğer vilâyet ve sancaklarında da ziraat mektebi ve numûne çiftliklerinin açılması istenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu maddi sıkıntı yüzünden tüm vilâyetlerin yerine Suriye, Halep, Adana, Sivas, Manastır, Yanya

[1189] http://uluseml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/118514/icerikler/okulumuzun-tarihcesi Erişim tarihi: 14.10.2019.
[1190] Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1325, s.68.

ve Ankara vilâyet merkezlerinde ziraat mektebi ve çiftliğinin açılmasına dair karar 2 Safer 1306 (8 Ekim 1888) tarihinde Meclis-i Vekâlet'te alınmıştır.[1191] Bunun üzerine 1889 yılında Ankara vilâyet merkezinde ziraat mektebinin açılması için bir başkan ve dört a'zadan olmak üzere hususi bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun başkanlığına Ankara vilâyeti Reji Nâzırı Rasih Beyefendi, a'zalığa ise Reji Müfettişi Adem Beyefendi, Ankara Ziraat Bankası komisyonu azası Fatih Beyefendi, Ankara Belediye azasından Ali Efendi, Ankara Vilâyeti İdare Meclisi azasından Cevani Efendi tayin olunmuştur.[1192]

Ankara vilâyet merkezinde ziraatin geliştirilmesinin yanında Ankara keçilerinin ıslah edilmesi amacıyla numûne çiftliği ve çoban mektebinin açılması kararlaştırılmış[1193] ve bunun için mezkûr komisyon tarafından gerekli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Ankara Numûne Çiftliği'nin yapılacağı yer belirlenerek arsa satın alınmıştır. Bu arsa üzerine yapılacak olan numûne çiftliği için 180,000 kuruş tahsis edilmiş ve bu paranın 114,250 kuruşu çiftliğin yapımına harcanarak geriye 64,750 kuruş kalmıştır. Ancak belirli bir sürenin ardından mezkûr arsanın Ankara Numûne Çiftliği için elverişli olmadığı anlaşılmış[1194] ve bu yüzden

[1191] BOA, MV. 36/31, 01/S/1306 (7 Ekim 1888).
[1192] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 765.
[1193] BOA, A.MKT. MHM. 727/6, 10/L/1310 (27 Nisan 1893).
[1194] Osmanlı Devleti'nin bazı yerlerinde numune tarlalarının açılmış ya da açılacağına dair bilgi 1893 tarihli cetvelde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre: Ankara: arazi mübayaa edilmiş ise de ebniyesi henüz inşa olunmamış ve zaten arazisi numune tarlası ittihazına elverişli olmadığından furuhtuyla diğer arzı iştirası hakkında muhasebe ceryan etmekte bulunmuştur. Suriye: Arazi mübaayası edilmiş ve ebniyesi kısmen yapılmış ise de arazisinin numune tarlası ittihazına gayr-i salih olmasından ve suriye vilayetinde kavaid-i cediden ziraat çiftlikleri ashab tarafından peyder pey icraya kılınmakta olduğu cihetle esasen orada numune tarlası tesisine pekde lüzum olmamasından dolayı bunun füruhtuyla hâsıl olacak esmanıyla Edirnedeki numune çiftliğinin bil-a salih mucib istifade bir hale ifrağı 21 Nisan 1309 tarihli tezkire ile arz istizan olunmuştur. Halep: arazisi mübayaa edilmiş ise de ebniyesnin itmam-ı noksaniyeti için karşılık bulunarak keyfiyet bab-ı ali cenab-ı samisinden istizan edilmiştir. Mezkûr tarlada el-yevm ziraat edilmektedir. Erzurum: arazi mübayaa edilmiş ve alet ve edevat celb ve irsal kılınmış ise de layıkıyla icra-i ziraat için derece-i kifayade vüs'ati haiz olmadığından noksanının esmanından sonra ebniyesinin inşasına ibtidar kılıncaktır. Burada şimdilik icra-i ziraat edilmektedir. Adana: arazi mübayaa edilmiş ise de mevcud olan ebniyesinin haddi kifayeye ibalğ ve ıslahına ibtidar olunmuştur. Burada da icrası ziraat edilmektedir. Konya: arazisi mübayaa edilmiş ise de ebniyesi kısmen yapılarak sair bazı nevakıs dahi ikmal bulunmuştur. Sivas: arazisi mübayaa edilmiş ve ebniyesi dahi bi'l-inşa levâzımatı sairesi de tedarik edilerek 1306 senesinde küşad edilmiştir. Manastır: münasib arazi bulunamadığından henüz tesis olunamamıştır. Mamafih orada numune tarlası küşadından ise tahsisatıyla şimdki halde yalnız Selanik ve Kosova vilayetleri ahalisinden talebe kabul olunan Selanik ziraat mektebinin bulunmasıyla Rumeli'nin sair mahallerinden dahi 20 nefer talebenin daha alınması tasvir olunmakta olub henüz icabı icra olunmamıştır. İzmit: arazi tedarik edilemediğinden henüz tesis olunamamıştır. (BOA, A.MKT. MHM. 727/31, 10/Ş/1310-27 Şubat 1893).

Ankara Ziraat Fen Heyeti Başkanlığı, arsanın satışını uygun görmüştür. Mevcut arazinin satılarak daha uygun bir arazinin bulunması için Ankara'da bulunan birçok arazi incelenmiştir. Bu araziler arasında, Ankara'da tren hattının yapıldığı bölgenin hızlı gelişeceği düşünüldüğünden, tren hattına yakın araziler uygun görülmüştür. Ankara ziraat müfettişi ve sair tecrübeli kişilerin vasıtasıyla hem Ankara Numûne Tarlası'na ait eski arazinin 8,000 kuruşa satılması hem de tren hattına yakın yerde tarla satın alınması kararlaştırılmıştır. Yeni arazide yapılacak olan çiftliğe tiftik keçileriyle ve diğer cins hayvanların ıslahı ve bu hayvanlarda çıkan hastalıkların tedavisinde kullanılacak araç-gereçler için 50,000 kuruş, numûne tarlasında kullanılacak araç-gereçler için 35,000 ve numûne tarlasına hayvan satın alınması için de 50,000 kuruş olmak üzere toplam 185,000 kuruş gerekmiştir. Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin yeniden kurulması için gerekli olan 185,000 kuruşun 64,750 kuruşu mevcut çiftliğin arazisinin yapımından sonra arta kalan paradan, 8,000 kuruş ise mevcut çiftlik arazisinin satılarak sağlanmaya çalışılmış ise de 112,200 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur.[1195] Ancak talep edilen 185,000 kuruş yerine Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi için 120,000 kuruş tahsis edilmiştir.[1196] Ankara Numûne Çiftliği'nin mevcut arsadan başka yere taşınması yüzünden daha önce yapılan masraflar boşa gidecektir. Bu yüzden zararın daha önceki arazinin alımına sebep olanlardan tazmin edilmesine karar verilmiştir.[1197]

Diğer taraftan, tren hattı yakınındaki araziden başka, Ankara Numûne Çiftliği'ne arazi bulunabilmesi için yeni bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun başkanlığına Ziraat Nezâreti tarafından Ziraat Fen Heyeti İkinci Şube Müfettişi Agaton Efendi ve azaları olarak da Ankara Vilâyet İdaresi tarafından Ankara Meclis a'zaları Hacı İbrahim ve Penayot Efendiler, Tabur Ağası Hafız Ağa ve Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi vazifelendirilmiştir. Agaton Efendi İstanbul'dan Ankara'ya geldikten sonra mezkûr komisyon başkanı olarak diğer azalarla birlikte çalışmalara başlamış ve Ankara'da bazı mevkileri gezerek çiftlik için uygun araziler belirlemiştir.[1198] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, komisyon tarafından belirlenen arazilerin seçiminde daha

[1195] BOA, A.MKT. MHM. 727/3, 17/L/1310 (27 Nisan 1893).
[1196] BOA, ŞD. 521/10, 09/Ca/1313 (17 Kasım 1895).
[1197] BOA, ŞD. 518/2, 20/R/1312 (21 Ekim 1894).
[1198] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 976.

sağlıklı bir karar alınması için Ziraat Fen Heyeti başkanı Aram Efendi'yi de Ankara'ya göndermiştir. Aram Efendi Ankara'ya gelerek mezkûr komisyonun belirlediği arazileri incelemiştir. Bu incelemenin ardından Ankara tren hattının yakınlarında arazi satın alınması yerine çiftliğe önceden alınmış olan üç yüz elli dönüm arazinin yakınında, şehre 15 dakika (çâr-yek) mesafede, Çubukabad Çayı'nın etrafında beş yüz dönümlük tarlaların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu beş yüz dönüm tarlanın satın alınması durumunda çiftlik için daha önceden alınmış olan üç yüz elli dönüm arazinin büyük çoğunluğu da kullanılabilecekti.[1199] Diğer taraftan bu arazi üzerine mektebin kurulması hem mektep için hem de Ankara halkının memnun olması gibi birçok yönden olumlu karşılanacaktı. Çünkü mektebin kurulacağı arazinin yakınındaki karyeler hızla gelişebilecekti. Arazinin yakınında bulunan Hüseyin Gazi Dağı da mektepte yetiştirilmesi düşünülen keçiler için gezip dolaşacağı münasip bir yaylak alanıydı. Mektep arazisinin ortasından Çubukabad Çayı, civarından ise Debbağhane Deresi geçmekteydi**.** Araziyi sulamada hem Çubukabad Çayı'ndan hem de Debbağhane Deresi'nden faydalanılacaktı. Arazinin toprakları sulu, kumsal ve kireçli olduğundan sebze, meyve ve orman yetiştiriciliğinin daha kolay olması söz konusuydu. Bu sebeplerden dolayı çiftliğin eski arazi yakınındaki tarlalar üzerinde tesisi kararlaştırılmış ve ardından Ziraat Fen Heyeti Başkanı Aram Efendi ve Agaton Efendi İstanbul'a dönmüşlerdir.[1200]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi için en uygun yerler (beş yüz dönüm tarla) belirlendikten sonra sıra mezkûr arazilerin satın alınmasına gelmiştir. Arazi sahipleriyle görüşüp pazarlık yapılması ve neticesinin mazbata suretinde Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmek için Defter-i Hakani Memuru Raşid Efendi başkanlığında İstinaf Mahkemesi Üyesi Ali Efendi, Meclis İdare Üyeleri Hüseyin, Piyanot Efendi ve Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'nin de içinde olduğu bir komisyon oluşturulmuştur.[1201] Komisyon, iki yüz seksen dönümü tarla sahipleri ile pazarlık etmiş ve bunlardan yüz seksen dönüm arazinin sahipleri yüksek fiyat istediklerinden anlaşma sağlanamamıştır. Bu yüzden komisyon, anlaşma sağlanamayan tarlaların satış ve

[1199] BOA, ŞD. 518/2, 20/R/1312 (21 Ekim 1894).
[1200] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 977.
[1201] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 978.

devrinde İstimlak Nizamnâmesi hükümlerinin uygulanmasına karar vermiştir.[1202] Kırk dört dönüm arazi ise verese malı olduğundan mahkeme yoluna gidilmiştir. Böylece mevcut çiftliğin yakınındaki arazilerin alınmasıyla daha önce yapılmış olan bina ve masrafların boşa gitmesi önlenmiştir. Bu yüzden daha önce satışa çıkarılmış olan eski arazinin satışının durdurulması için talep yazısı İstanbul'a gönderilmiştir.[1203]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi için alınan arazi devir işlemleri, arazi paralarının ödenmesi ve mektebin temeli atıldıktan sonra inşaatın kontrol edilmesi için Ankara Vilâyeti Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odasından Hacı Süleyman, Gülbenkyan, Oannes, Belediye Reis Muavini Hacı İbrahim ve Meclis-i İdare'den Hacı Ref'et ve Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi olmak üzere 1894 yılında bir komisyon oluşturulmuştur.[1204] Komisyon tarafından yapılan gerekli çalışmaların ardından sekiz yüz dönüm arazi üzerine Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi inşaatının temel atma töreni, Ankara Valisi Memduh Paşa, Askerî Kumandanı Rıza Paşa, Sancakbeyi Mehmed Paşa, vilâyet memurları ve Ankara'nın ileri gelenlerinin katılımıyla 13 Zilkade 1312 (8 Mayıs 1895) tarihinde yapılmıştır. Tören sırasında II. Abdulhamid Hazretlerine *ta'zim ve tekrim* edilmiş ve mektebin temeli içine bir şişe yerleştirildikten sonra ilk taş temele koyulmuştur. Taşın temele koyulmasıyla dualar edilmiş ve kurbanlar kesilerek fakirlere dağıtılmıştır. Ardından mektebi yapacak olan kalfa ve ameleler inşaata başlamışlardır.[1205] İnşaat Komisyonu, mektebin inşaatına başlanılmasından yaklaşık iki ay sonra mektebi teftiş etmiştir. Bu

[1202] Mektep için satın alınması gerekli olan tarlalar için komisyon tarafından teklif edilen miktar tarla sahiplerince kabul edilmemiştir. Bunun üzerine bir istimlak komisyonu teşkil edilmiştir. 31 Aralık 1894 Pazartesi günü komisyon azaları ve Ankara vilayeti ziraat müfettişi mahalline azimet ederek yaklaşık olarak üç saat boyunca tarla sahipleri ile pazarlık etmişlerdir. Bunun neticesinde Çubukabad Çayının sağ tarafındaki sulu tarlaların mevkiine göre her bir dönümü 200-250 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre Şemaneci ve Topal Mehmed'in tarlaları mevkice iyi olmadığından tarlanın her bir dönümü yüz elli kuruş kuruştan pazarlık edilmiştir. Diğer tarla sahipleri olarak ise: Mağar Oğlu'nun tarlasının içerisinde elli adet dut ağacı bulunduğundan her biri dönümü için yüz elli; Şallı Oğlu'nun tarlasının her bir dönümüne yüz yirmi beş kuruş; Ayaşlı Oğlu Mustafa her bir dönümüne yüz elli kuruş; Sarı Mehmed Oğlu ve Emine Kadının tarlasının her bir dönümüne iki yüz kuruş; Çubukabad Çayının sol tarafında bulunan Şallı Oğlu'nun kıraç tarlasının tamamı üç yüz kuruştan; Hacı Mehmed'in kıraç tarlası ise her bir dönümü elli kuruştan alınacağına karar kılınmış ve mezkûr tarlalar bu fiyatlarla istimlak olunmuştur. (Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1008)

[1203] BOA, ŞD. 518/2, 20/R/1312 (21 Ekim 1894).

[1204] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1001.

[1205] BOA, Y.PRK. OMZ. 1/87, 12/Za/1312 (7 Mayıs 1895); Y.A. HUS. 327/40, 13/Za/1312 (8 Mayıs 1895); Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1021.

teftiş neticesinde Ankara Vilâyet İdaresi, mektebin duvarlarının kırk, ağılın duvarlarının ise yüz kırk cm yapıldığını, ağıl, süt hanenin, makine ve malzeme deposunun on beş güne kadar tamamlanacağını, tamamının ise o senenin sonbaharına kadar bitirilerek ziraate mübaşeret (başlamak) ettirileceğine dair inşaat komisyonunun raporunu Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne bildirmiştir.[1206] Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin temeli atıldıktan yaklaşık üç ay sonra (1895 yılının Ağustos ayında) mektebin içinde bulunan ahırlar, ağıl ve süthanenin yapımı tamamlanmıştır. Ankara Vilâyet İdaresi, mektep içerisinde yapılan binaların faaliyete geçebilmesi için hayvanlar, süthane araçları ve ziraat araç-gereçleri alınmasını istemiş ve bunların çiftlik idâresine ayrılmış olan para ile alınmasına dair izin yazısını Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir.[1207]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'ne bir başka araç-gereç alımları da yapılmış Avrupa ve Amerika'da kullanılan sebze-meyve kurutma makinası Bursa ve Ankara için de sipariş edilmiştir. İstanbul'a gelen bu makinalar gerekli yerlere gönderilmeden önce Halkalı Ziraat Mektebi'nde test edilmiştir. Bu testin sonucuna göre makinaların durumunun mütalaa edilebilmesi için kurutulan meyve ve sebzelerden örnekler padişaha gönderilmiştir.[1208] Bunun üzerine Ziraat Fen Heyeti, yirmi çeşit kurutulmuş sebze-meyveyi bir kutu içine koymuş ve bunlar hakkında "*mezkûr meyve-sebzelerin mevsiminde kurutulanlar kadar nefis olmasa da onlardan da geri kalmayacağını ve bunların suda bir müddet bırakılıp pişirildikten sonra lezzetleri tazelerinden fark olmayacağına*" ifade etmiş ve mezkûr makinalardan memnun kalındığına dair 7 Şevval 1312 (3 Nisan 1895) tarihli yazıyı padişaha göndermiştir.[1209] Kurutma makinalarından memnun kalındığı için bu makinalar Bursa ve Ankara'ya gönderilmemiş, bunun yerine makinalar Halkalı Ziraat Mektebi'nin himayesine alınmıştır. Bunun üzerine Bursa, Hüdavendigar ve Ankara için birer takım yeni makine nakliyat masrafı da içinde olmak üzere 16,000 kuruşa sipariş edilmiştir.[1210] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, mezkûr makinaların İstanbul'a gelirken gümrük

[1206] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1026.
[1207] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1034.
[1208] BOA, A.MKT. MHM. 727/24, 02/N/1312 (27 Şubat 1895).
[1209] BOA, İ.OM. 2/56, 09/Za/1312 (4 Mayıs 1895); İ.RSM. 3/24, 12/R/1312 (13 Ekim 1894).
[1210] BOA, BEO, 502/37641, 23/R/1312 (24 Ekim 1894); BEO, 619/46397, 16/Za/1312 (11 Mayıs 1895).

vergisinden muaf tutulmasını istemiştir. Nezâretin isteği üzerine Gümrük Memuru, ziraat aletlerin gümrük vergisinden muaf tutulup tutulmama durumuna dair hazırlanılan yazıyı 21 Safer 1313 (13 Ağustos 1895) tarihinde Şûra-yı Devlet'e göndermiştir.[1211] Yine mektep; konserve yapımında, arıcılık, ipek böcekçiliğinde kullanılan araç-gereçler ve bunların yanında mikroskop, bazı kimyasal malzemelere ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden mezkûr malzemeler yurtdışından sipariş edilmiştir.[1212]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin yapımı için 120,000 kuruş tahsis edilmiş ve bu paradan 86,000 kuruş kullanılarak ahır ve ağıla ait binaların tamamı, mektebin bodrum katının tamamı ve orta katın da yarısından fazlası yapılmıştır. Ancak yarım kalan binaların tamamlanması için 120,000 kuruştan geriye kalan 34,000 kuruşun yeterli olmayacağı Ankara Ziraat Müfettişi ve Ankara Vilâyeti Başmühendis tarafından hazırlanılan keşif defteri[1213] ile tespit edilmiştir. Bu keşif defterine göre 34,000 kuruşa ek olarak 50,000 kuruş daha gerekli olmuştur. Ankara Vilâyet İdaresi, 50,000 kuruşun tahsis edilmesi için 23 Rebiyülevvel 1313 (13 Eylül 1895) tarihli yazıyı Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti vasıtasıyla[1214] Şûra-yı Devlet'e göndermiştir. Şûra-yı Devlet, mektep için ek tahsisat durumunu; "*Mektep binasının inşaatı oldukça ilerlemiş ve binanın yarım halde bırakılması daha önce yapılan tüm masrafların boşa gideceğinden dolayı"* uygun görmüştür.[1215] Ankara Numûne Çiftliği Ziraat ve Çoban Mektebi'nin yarı halde kalmaması için ek ödenek sağlanmış ise de

[1211] BOA, ŞD, 584/27, 27/S/1312 (30 Ağustos 1894).
[1212] BOA, ŞD. 523/51, 03/Za/1314 (2 Mayıs 1897); BEO, 938/70286, 19/Za/1314 (21 Nisan 1897).
[1213] Tarih-i taş darmayı Osmani: 6000; 230 metre sökü taşı fi 15: 2500; 1500 metre sıra taşı 5: 7500; 430 metre mürebbi ´ adi duvar 10: 4300; İç köşelerinin imaliyesi: 1500; 44 adet köşe taşı ve mahallerine vazi´ 25: 1200; 60 metre körneş ve mahallerine vazi´ 20: 1200; 65 metre sancak konaşı ve mahallerine vazi´ 25: 1625; 64 metre sancak taşı ve mahallerine vazi´ 25: 1600; 21 adet merdiven eşiği ve mahallerine vazi ´ 30: 430; Balkon için dörder metre iki taş direk: 300; Balkon için demir korkuluk ve potrel: 1500; Mutbah ve hamam için potrel ve demir imaliye ve tuğla: 2000; 500 adet çatak ve tahtası fi 6: 2000; 2000 adet kiremitle tahtası 1: 3000; 50 adet uzun suluk tahtası fi şehri 10: 500; 100 adet dördü bir ağacı 12: 1200; 200 adet sekizi bir ağacı 5: 1000; 200 altısı bir ağacı: 2000; Mektep duvarlarının iç cihetinin sıvası 1500 metre: 7500; Mektep duvarlarının iki taşsız demir çemberi yüz otuz metre: 2000; 4 adet demir kapı: 1750; Mektep ve ahır ebniyelerinin camı: 1250; Mektep binasının yirmi adet kapıları: 3000; 500 metre mürebbi ´ ahşap duvarlarının imaliye ve masarıf-ı müteferrikası: 5000; 40 adet kilit mektep ve ahır kapıları için: 500; Altı yüz metre mektep binasının iç boyası: 8000; Bin metre mürebbi ´ taban ve tavan imaliyesi: 4000; Mektep binasının çatısının imaliyesi ve on bin aded kiremit esmanı: 2700; Ahır duvarlarının sıvası mermer mürebbi ´ 3: 3400; Yekûn: 84055.
[1214] BOA, ŞD. 521/10, 09/Ca/1313: Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1039.
[1215] BOA, İ. OM. 3/20, 24/Ca/1313 (12 Kasım 1895); BEO, 705/52819, 30/Ca/1313 (18 Kasım 1895).

mektep inşaatı başka bir sorunla karşılaşmıştır. Bu sorun, Ankara Ziraat Müfettişi Osman Bey'in Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'ne ait olan 33,000 kuruş küsur parayı zimmetine geçirmesi olmuştur. Bu yüzden mektebin inşaatının zamanında bitirilememesi ve açılış tarihinin tehir edilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu durumun önüne geçmek ve mezkûr paranın tahsis edilebilmesi için farklı yollara başvurulmuştur. Buna göre, Osman Bey parayı zimmetine geçirdiğinden görevden menedilmiş ve maaşı, taşınmaz mülkü olmadığından kendisinden mezkûr para tahsis edilememiştir. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti'ndeki memurlar kefalet yoluyla çalıştığı için Osman Bey'e kefil olan kişiden para tahsis edilmeye çalışılmış ise de Osman Bey'in mezkûr göreve kefilsiz olarak başladığı anlaşılmıştır. Bu yüzden mezkûr paranın, Osman Bey'in parayı zimmetine geçirmesine sebep olanlardan alınmasına karar verilmiştir. Ancak sebep olan kişilerden paranın tahsis edilmesi yoluna gidilirse bu süreç uzun sürecek ve mektebin yarım kalan inşaatının tamamlanması ve açılışı ertelenecektir**.** Bu yüzden 33,000 küsur paranın 19,065 kuruşu tarla sandığından 14,297 kuruşun ise 1897 yılı bütçesinden[1216] harcanması durumu Şûra-yı Devlet'te görüşülmüş ve 13 Şevval 1315 (7 Mart 1898) tarihinde padişahın onayına sunulmuştur. Mektebin maddi sıkıntısının giderilmesine dair Şûra-yı Devlet'in kararı 12 Zilkade 1315 (4 Nisan 1898) tarihinde padişah tarafından onaylanmıştır.[1217] Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin inşaat masrafları için gerekli paranın sağlanmasının ardından mektep inşaatının geri kalan kısmı kısa sürede tamamlanarak 25 Receb 1316 (9 Aralık 1898) yılında açılışı yapılmıştır. Mektebin açılışına Nafia Nezâreti, Hüdavendigar Nafia Fen Müşaviri Bay Mazharı göndermiştir. Bay Mazhar, mektebin açılış mesarisiminde; tiftik keçilerine nasıl gıda verileceğini, bunların ırkının nasıl tedavi, muhafaza ve ıslah edilebileceğini, yabancı mahsulatına karşı nasıl rekabet olunabileceğini -fennin tayin ettiği suretle- öğretmek amacıyla Ankara'da numûne çiftliği, ziraat ve çoban mektebi açıldığında bir konuşma yapmıştır.[1218]

[1216] BOA, BEO, 1247/93501, 13/Ş/1316 (24 Aralık 1898).

[1217] BOA, BEO, 1034/77478, 08/C/1315 (4 Kasım 1897); ŞD. 1210/32, 18/B/1315 (13 Aralık 1897); İ.OM. 4/54, 02/Za/1315 (25 Mart 1898); BEO. 1106/82902, 17/Za/1315 (9 Nisan 1898); ŞD. 525/45, 29/B/1316 (13 Aralık 1898).

[1218] **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.194.

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin açılışından belirli bir süre sonra mektepten istenilen verim alınamamıştır. Bu durumun önüne geçmek ve mektepten iyi verim alınabilmesi için Ankara Vilâyet Ziraat Müfettişliği ve Ziraat Heyeti Fenniyesi, lâyiha hazırlayarak 29 Receb 1317 (3 Aralık 1899) tarihinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir. Ziraat Heyet-i Fenniyesi Başkanı Aram Efendi, lâyihayı inceledikten sonra mektebin hâlihazırdaki durumunu yerinde görmek için Ankara'ya gelmiştir. Aram Efendi, mektebin mevcut durumu ve kendi döneminde mektebe neler yapıldığını ve yine mektebe nelerin yapılması gerektiğine dair bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda numûne tarlasında yapılan tarım, mektepte bulunan ve mektebe alınan veya alınması gereken araç-gereçler, ulaşım, mektepte bulunan görevliler ve talebelerin durumu, öğretim ve tiftik keçilerinin ıslahı, mektepte yapılan tamirler başlıklar halinde ele alınmıştır.

Aram Efendi'nin hazırladığı rapora göre; mektep binaları suya yakın bir yerde taş ve ahşaptan inşa edilmişse de binaların yapıldığı yerin havası çiftlik için çokta uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bunun için çiftlik içine yeniden bina yapımı düşünülmüşse de, çok masrafa neden olacağından, yeni bina yapımına başlanılmamıştır. Bunun yerine mevcut binaların bulunduğu yerin havasını tasfiye (tazeleme) ve tecdid (yenileme) hale getirilmesi için suya karşı söğüd ağaçlarının dikilmesine karar verilmiştir.

Çiftlik toplam olarak yedi yüz yirmi altı dönüm üzerine kurulmuş olup bunun beş yüz yetmiş dört dönümü tepede bulunmaktaydı. Beş yüz yetmiş dört dönüm tarlanın alt ve üst tabakaları mineral yönünden fakir, kum çakıl taşı, az kilden oluşmakta ve tepede bulunmasından dolayı oralarda sulama yapılamamaktaydı. Bu yerlerde Mayıs ve Haziran aylarında yağmur yağmaması veya ender yağmasından beş yüz yetmiş dört dönüm arazinin bazı yerlerinde ziraat yapılmaktaydı. Çiftliğin vadide bulunan yüz elli iki dönüm arazinin yaklaşık otuz beş dönümünde dutluk, fidanlık ve bahçeye münhasır olmak üzere -ırmakta su olduğu halde- yüz yirmi dönümünde ziraat yapılmaktaydı. Çiftlik tarlaları civarında -vadide- 31,130 kuruşa satın alınması

komisyon tarafından kararlaştırılmış olan yüz kırk sekiz dönüm[1219] tarla bulunmaktaydı. Bu yüz kırk sekiz dönüm tarla satın alınarak çiftlik tarlalarına ilhak olunduktan sonra mezkûr tarlalarda hayvanlar için çayırlar ihdas olunup hayvan pancarı, patates ve saire hayvanlar için elverişli nebatatın ziraatına teşebbüs olunabilecekti. Çiftlik dâhilinde geçen Çubuk ırmağı Mayıs ayı başında bazı senelerde Haziran ayında büsbütün kurumaktaydı. Bu yüzden tarlalara su akıtmak için birkaç yol bulunmaktaydı. Buna göre, müteaddid mahallere su hanlar inşa etmeyi veyahut 8-9 kilometre uzak mesafede bulunan Sulfasıl (?) Karyesi'nden arklar vasıtasıyla su getirmek amaçlanmıştı. Ancak suyun uzak mesafeden arklar yoluyla getirilmesi ve bu arkların her sene temizlenmesi için de büyük masraflar harcanması söz konusuydu. Bunun yerine çiftlik tarlalarında gerek tepe gerekse ova tarlalardan boru vasıtasıyla suyun temin edilmesi daha uygun olacaktı. Bunun için bir boru ustasının çiftliğe gönderilmesi istenmiştir.

Çiftlikte yirmi iki dönüm tarlaya dört yüze yakın ağaç fidanı dikilmiştir. Ancak suyun yokluğundan dolayı bunlar gayet ağır surette neşv ü nema bulmuşlardır. Bu dört yüz ağaç fidanı içinde kuruyanların yerine yenileri dikilmiştir. Ankara Numûne Çiftliği'ne arı yetiştiriciliğinin başlamasıyla İstanbul Sanayi Mektebi'nde arı kovanları ve çerçeveleri yapılarak Ankara'ya gönderilmiştir.

Çiftlik tarlalarından ne kadar masraf ile ne dereceye kadar hasılat alınabileceği ve çitflikte bulunan malzemelerin genel durumu; hali hazırda kurak ve tepe tarlaların toprağı kumlu ve killi olup sulanamamasından dolayı kurak senelerde buralara masraf yapılsa bile asla hasılat alınmayacağı yönündeydi. Yağmurlu senelerde ise kurak ve tepe tarlalarından % 3-5 oranında hasılat alınabilmekteydi. Diğer ova ve sulu

[1219] 1899 yılında mektebin arazisinin genişletilmesi için on parça arazi belirlenmiştir. Bu araziler kimden satın alınacağı, arazilerin büyüklüğü, verimlilik durumu ve üzerinde bulunan söğüt ağaçlarının adedine göre fiyatları gösterir bir keşif defteri hazırlanmıştır. Hazırlanılan keşif defterine göre; Ayaşlıoğlu Mustafa 19 dönüm tarla ve 30 adet söğütlere 2865 kuruş; Tahtalı oğlu varislerine 8 dönüm tarla ve 780 adet söğütlere 2970; Sarı Mehmed Ali varislerine 4 dönüm tarla 4 dönüm bahçeye 2500 kuruş; Hacı Nazarin varislerine 5 dönüm tarla olarak 1650 kuruş; Hazım Efendi varislerine 8 dönüm tarla ve 53 adet söğüt olarak 1665; Abdal oğlu Gevrek varislerine 25 dönüm tarla olarak 3750 kuruş; 45 dönüm olarak Manastır arazisine 6750 kuruş; Yaralı oğlu Süleyman varislerine 4 dönüm bahçe, 18 dönüm tarla ve 497 adet söğütler olarak 7000 kuruş; Şems Efendi 5 dönüm tarla 284 adet söğütler olarak 1570 kuruş; Düz oğlu… varislerine 3 dönüm tarla olarak 450 kuruş toplam üzere 31.130 kuruş değer biçilmiştir. (BOA, Td. Nr. 2184/14)

tarlalardan Mayıs ve Haziran aylarında su bulunduğu halde % 6-7, yağmurlu senelerde ise % 10 oranında hasılat alınabilmekteydi. Tarlalar gübresiz olarak her iki yerden ziraat yapılsa da verim çok düşük olmaktaydı. Bu yüzden her iki yerde sulama ve gübreli tarımın yapılması şarttı. Çiftlik tarlalarında hayvan gübresi kullanılırken birkaç sene sonra sanayi gübrelerin de kullanılması iktiza edeceğinden tarlanın giderleri için fazla varidat gerekmişti. Çiftlikteki iki yüz yirmi dönümün sürülmesi üç çift koşu hayvanlarla idâre olunmaktaydı. Yüz kırk sekiz dönüm arazi satın alınırsa ve boru vasıtasıyla bu tarlalara su getirilirse ziraate elverişli olarak tarlaların mevcudu altı yüz yetmiş dönüme çıkacaktı. Bir çift hayvanla seksen dönüm sürülme hesabıyla altı yüz yetmiş dönüm için sekiz çift hayvan gerekirdi ki bunlardan beş çifti öküz ve üç çifti kuvvetli atlar olması icap ederdi. Çiftlikte hâlihazırda üç çift manda ve bir çift at bulunmaktaydı. Ancak çiftlikte bulunan at, işe yaramayacak durumda olduğundan müzayedeten satılmış ve yerine Ankara Baytar Müfettişliği vasıtasıyla Yozgat Panayırı'ndan kuvvetli öküzler satın alınmıştı. Bunların yanında yük taşıyan kuvvetli bir çift beygirin de alınması gerekmekteydi. Çiftlikte pulluk, biçme makinaları, meyve kurutma makinaları, merdane, tırmık, yayık gibi gerekli ziraat aletleri ile tekerlekli araba, el arabası bulunmaktaydı. Yalnızca çiftliğin bir saman doğrayıcısına ihtiyacı vardı. Ambar yeteri kadar büyük şekilde yapılmadığından yanı başına yeni bir ambarın yapılması ve çiftliğin binaları bir avlu içinde olmadığından etrafına duvarlar örülerek havlu içine alınması gerekmekteydi. Çiftlikteki ambar ve samanlık küçük yapıldığından hayvan için ot, saman ve yem gibi gerekli şeyleri yeteri kadar almamaktaydı. Bu yüzden büyük samanlık ve ambar yapılması için Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'nden izin istenilmeliydi.

Çiftlik tarlalarında yonca ekimi yapılarak keçilerin cinsinin dahi iyi olması sağlanacaktı. Bu sayede her bir keçiden alınan 300 dirhem tiftik yerine 450-600 dirhem tiftik alınacak ve keçilerin cinsinin iyi olması hasebiyle senede bir defa kırpılması yerine senede iki defa kırpılabilecekti. Çiftlikte hiç koyun bulunmamaktaydı. Ancak ilerleyen zamanlarda çiftliğe 100 adet koyun alınırsa -mevcut keçiler için yeterli olmayan- 32 metre genişlikte olan ağıl 200-250 baş sürüye yeterli gelmeyecekti. Bu yüzden her bir hayvana bir m^2 olacak şekilde 250 m^2 genişlikte yeni bir ağıl yapılıp, keçi ve koyunlar buraya konulmalıydı. Eski ağıl ise ahıra çevrilerek at, öküz ve inekler

orada barındırılmalıydı**.** Bunun yanında çiftlik havlusu içine samanlık, kuru ot deposu, yağ ve peynir üretimi için süthanenin mektep binasının karşısına, ağılın ise bunların arkasına inşa edilmesi uygun olacaktı. Çiftliğe 100 adet koyunu direk almak yerine 10 adet Karaman koyunu 10 adette Rumeli kıvırcık koyunu ve bunların yanına da birer koç alınıp koyunların her sene doğumuyla sayısı yüze çıkarılması hedeflenmekteydi. Keçi ve koyunlardan başka çiftlikte 6-7 yaşında ala cins inekle bir de boğa bulunmaktaydı. Bu inekten sağılan sütten nasıl yağ, peynir ve kaymak yapılacağı talebeye öğretileceği gibi bunlardan çift için öküzler de yetişebileceğinden hariçten öküz satın alınmasına ihtiyaç kalmayacaktı.

Numûne ağılında yüz on iki adet büyükbaş ve küçük tiftik keçisi[1220] vardı ve bunlar için 130 kuruş maaşlı bir çoban görevlendirilmişti. Bu çoban mezkûr hayvanları her gün gündüzleri çiftlik etrafında otlattırıp geceleri ise ağıla çekmekteydi. Yaz mevsiminde bu hayvanlar çiftlik avlusunda tedarik olunan mahalde barınmaktaydılar. Kış mevsiminde havaların güzel olduğu günlerde çiftlik etrafında keçiler otlatılmaktaydı. Hayvanlar için kış aylarında arpa ve dışarıdan satın alınan kuru çayır verilmekteydi. Çiftlikte bulunan hayvanlar için çay boyunda bulunan sekiz dönüm arazide bir yoncalık teşkil edilmesine karar verilmişti. Numûne Ağılı'nda tiftik keçilerinden cinsleri aşağı olanların satılarak yerlerine güzel ve damızlık keçilerin yetiştirilmesine gayret edilmesi gerektiği belirtilmişti**.** Bu hayvanların yemleri ise hayvanlara yarayacak olanlardan temin edilmeliydi. Ağılın kurulmasındaki maksadın tam yerine getirilmesi için vilâyetin gayet fena olan hayvan cinslerinin ıslahına ve bunun için de bir boğa ve birkaç inek alınmasına gayret edilmiştir.[1221]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nde içme suyu, binaların yakınında bulunan kuyudan temin edilmekteydi ve bu kuyunun suyu da belirli zamanlarda azalmaktaydı. Çiftlik için gerekli suyun temin edilebilmesi için çiftlik

[1220] Numune Ağılında bulunan yüz on iki baş keçi ve sığır tiftik keçisinden üç adedi teke, altmış adedi dişi ve otuz üç adedi erkekti. 1899 yılında on altı tane oğlak dünyaya gelmiştir. Mevcut tekeler her ne kadar iyi olsalar da cins yönünden daha iyi olmaları için damızlık olarak keçi tefrik edilmiş ve damızlık keçiler yetişinceye kadar mezkûr tekeler çiftlikte tutulmuştur. Keçiler içerisinde durumu iyi olmayan on keçinin haricinde iki yaşındaki yedi adet keçiler 1899 yılı sonbaharında satılarak yerine cins yönünden iyi keçiler alınmıştır. (BOA, Td. Nr. 2184/131-132)

[1221] BOA, Td. Nr. 2184.

arazisinin ortasından geçen Çubuk Çayı'nın suyu, binalara kadar getirilmesi düşünülmüş ise de bu pek kolay olmamıştı. Çünkü binalar Çubuk Çayı'ndan uzakta bir yerde bulunmaktaydı. Bu yüzden mevcut kuyu (dört yüz kuruş masrafla) dört metre kadar kazılarak kuyunun suyu artırılmaya çalışılmıştı. Bununla birlikte bahçe, fidanlıklar ve birkaç büyük tarlaların sulanması için müteahhitle sekiz yüz kuruşa pazarlık edilerek kuyu yapımına karar verilmişti. Şimdilik bunlarla idâre edilmesini ve ileride maddi açıdan müsait olunduğunda Çubuk Çayı'nın münasip bir yeri belirlenerek oradan bir kanal vasıtasıyla çiftliğin birinci derecede olan iki yüz dönümlük arazisi sulanabilecekti. Yine mektebin su ihtiyacının sağlanması için on beş dakika mesafede bulunan Galebe Karyesi'nden künkler (borular) vasıtasıyla çiftliğe su getirilerek çiftlik avlusunda bir havuz ve çeşme yapılması düşünülmüştü. Çiftlik tarlasını ikiye bölen Çubuk nehrinin suyu ilk ve sonbahar mevsimlerinde çoğalmaktaydı. Bu nehrin üzerinde köprü bulunmamasından dolayı mezkûr mevsimlerde araç-gereçlerin nehrin karşı tarafında bulunan topraklara geçirilmesinde zorluk yaşanmaktaydı. Bu yüzden nehrin üzerine taş köprü yapılmasına dair yazışmalar yapılmış ve gerekli izin Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'nden alınmıştı. Diğer taraftan yapılacak köprüden çiftliğe kadar olan yol da bozuktu ve bu bozuk yol yüzünden kışın hâsıl olan çamurlardan gidip gelmek, araba ve ziraat aletlerini getirip götürmek oldukça zor olmaktaydı. Köprünün yapılmasının ardından bozuk yolun yapılması için de mektep idâresi Ankara Vilâyet İdaresi'ne başvuracaktır.

Mektep ve çiftlik binasının kiremitleri zamanla akıtmaya başlamasından dolayı kiremitler 960 kuruş masrafla yeniden elden geçirilmiştir. Mektebin inşaatı zamanında mutfak bacasının içine farkında olmadan taş gittiğinden (bacanın içine düşen taşı mektebin inşaatı bittikten sonra fark edilmiş) kilerin penceresine baca yapılarak mutfak kilere taşınmıştır. Fakat kiler odasının tavanı alçak, ahşap ve baca ile tavan arasındaki mesafenin az olmasından dolayı orada yangın çıkma ihtimali düşünülmüştür. Bu yüzden mutfağın bacası tamir edilerek mutfak ile kilerin yer değiştirilmesi, mutfaktaki erzak ve malzemelerin saklanması için üç gözlü, bölmeli, kapaklı yeni dolaplar yapılması gerekmiştir. Ayrıca mutfak-bodrum kat arası gidip

gelirken merdivenlerin tozlanmasına sebep olan yerlerin, taş ile kaplanması ve mektebin tüm alt kat pencerelerine demir parmaklıklar takılması gerekmiştir.[1222]

Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin, eğitim faaliyetlerin mütemadiyen devam ettirilmesi, mektebe talebe alımında, harcamaların yapılması ve mektebe ait faaliyet cetvellerin hazırlanması gibi sorumlulukları vardı. Mektepteki bu sorumluluklara karşı vazifeli olarak en başta müdür, müdür muavini, muallim, muhasebeci, odacı ve mubassır bulunmaktaydı. Fransa'da ziraat eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Agaton Efendi, mektebin müdürlük görevine atanmıştır. Agaton Efendi burada kısa bir süre görev yaptıktan sonra ailevi durumundan dolayı 1896 yılında İstanbul'a dönmek istemiştir.[1223] Agaton Efendi'den sonra mektebe Timolyon Efendi müdür olarak atanmıştır. Timolyon Efendi müdürlük görevini bir müddet ifa ettikten sonra Halkalı Ziraat Mektebi'ne tayin edilmiş[1224] ve yerine Leon Efendi gelmiştir. Leon Efendi de müdürlük görevinde bir müddet kaldıktan sonra terfi alarak Aydın Vilâyeti'nde başka bir memurluğa tayin edilmiştir. Ankara Ziraat Müfettişi Arslan Efendi'nin görevdeki rehavati yüzünden mezkûr görevden azledilmesi kararlaştırılmıştır.[1225] Arslan Efendi'nin yerine Manuk Efendi, hem mektep müdürlüğüne hem de Ankara Ziraat Müfettişliği'ne tayin edilmiştir.[1226] Manuk Efendi Ankara ziraat müfettişliği ve çoban mektebi müdürlüğü görevini altı yıl yaptıktan sonra 1905 yılında Bursa Ziraat Mektebi'ne tayin olunmuştur.[1227] Manuk Efendi'den sonra mektebin müdürlük görevine kimin tayin edildiği bilinmemektedir. Ancak H.1325 (M.1907) tarihli vilâyet salnamesine göre mektebin müdürlüğünde Fevad Efendi bulunmuştur.[1228]

Mektepteki müdür muavini Hasan Tahsin Efendi 1893-1894 senesinde Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun olmuştur. Hasan Tahsin Efendi sırasıyla Edirne Vilâyeti'nde bir iki sene hususi çiftliklerde, sonra Konya Numûne Tarlası'nda müdür

[1222] BOA, Td. Nr. 2184
[1223] BOA, BEO, 865/64837, 05/C/1314 (11 Kasım 1896).
[1224] BOA, Td. Nr. 2184/270.
[1225] BOA, Td. Nr.2184/77.
[1226] BOA, Td. Nr.2184/98.
[1227] BOA, ŞD. 534/75, 29/Ca/1323 (31 Ağustos 1905).
[1228] Ankara Vilâyet Salnamesi H.1325 s.58.

muavinliği, ardından aylık 500 kuruş maaşla Halkalı Ziraat Mektebi Ameliyat Muavinliği'nde bulunmuştur. Hasan Tahsin Efendi 1898 yılında aylık 500 kuruş maaşla -Halkalı Ziraat Mektebi'nde iki senelik görevinin ardından- Ankara Numûne Çiftliği müdürü Timolyon Efendi'ye muavin olarak tayin edilmiştir. Hasan Tahsin Efendi Ankara'ya geldikten sonra hem müdür muavinliği yapmış hem de Ankara Ziraat Müfettişliği'ne vekâlet etmiştir. Hasan Tahsin Efendi, müdür muavinliği görevini hakkıyla yaptığından maaşının 800 kuruşa çıkarılması için girişimlerde bulunmuştur.[1229] Mektebe muallim ve imam olarak Mustafa Efendi aylık 200 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Mustafa Efendi, mezkûr görevde yaklaşık 4 ay görev yaptıktan sonra 200 kuruş maaşın ihtiyacını karşılamadığına ve bu yüzden maaşına zam yapılmasını Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'nden istemiştir (25 Şubat 1314/6 Mart 1898).[1230] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, mektebin açılışı yeni yapıldığından Mustafa Efendi'nin maaşına şimdilik zam yapılamayacağına karar vermiştir.[1231]

Çoban mektebinde görevli olarak müdür ve müdür muavini bulunmuştur ve bunlar, mektebin intizam içinde eğitime devam edebilmesi için hüsn-i niyet ve gayretle çalışmıştır. Ancak çiftlik ve mektebin tüm hesap işlerinin sadece iki kişi tarafından yürütülmesi zor olacağından ziraat mekteplerinde olduğu gibi çoban mektebinde de bir muhasebeciye lüzum görülmüştür. Yine mektep ve çiftlikte mevcut memur ve diğer ücretle çalışan kişilerin kendilerine ait vazifeleri tertip olunmuştur. Gerek dershane içinde ve gerek dershane dışında bulunan talebelerin hal ve hareketlerine nezâret edecek kimseler yer almıştır. Bu yüzden talebelerin daima başında bulunarak onları idâre edecek bir mubassırın tayin edilmesi gerekmiştir. Mektepte aylık 120 kuruş maaşla bir odacı çalışmakta ve bu odacının mektebin düzen ve temizlik işlerinin yanı sıra çiftlikten şehre gidip gelme sorumluluğu verilmiştir. Hem mevcut odacıya yardım etme hem de şehre gidip gelmede istihdam olunması için aylık 65 kuruş maaşla mektebe hademe alınması gerekmiştir. Çiftliğin daimi çalışanlarından üç yanaşma (yardımcı), bahçıvan, mektep odacısı, çapacı, orakçı gibi amele yevmiyelerin ödenmesi, mutfak ve diğer yerler için odun/kömür, mektebe gerekli araç-gereç, çiftliğe

[1229] BOA, Td. Nr. 2184/113-199- 201-203-205.
[1230] BOA, Td. Nr. 2184/52.
[1231] BOA, Td. Nr. 2184/50.

fidan, tohumların alınması ve çiftlikteki suyollarının tamir edilmesi gerekmiş ve bu masrafların çiftliğin tahsisatından karşılanmasına karar verilmiştir. Ancak çiftliğin tahsisatında 9,680 kuruş para yer almış ancak bu para mezkûr gerekli şeyler için yeterli gelmemiştir. Bu yüzden çiftlik işlerinin mükemmel bir şekilde yürümesi için çiftlik tahsisatının artırılması gerektiği görülmüştür.[1232]

Ankara tiftik keçileri gayet nazik bir hayvan olmalarından dolayı diğer hayvanlara nispetle hastalıklardan daha ziyade etkilenmiş ve hatta telef olmuşlardır. Bu yüzden baytar gelinceye kadar hayvandaki hastalığı tespit etmek ve keçiye ilk yardımı yapacak çobanlar yetiştirmek amacıyla 1898 yılında Ankara'da açılan Çoban Mektebi'ne aylık elli kuruş maaşla on talebe alınmıştır. Bu talebeler acele olarak çiftçi ve sürü sahibi evladı yerine esnaf çırağı olanlardan alınmıştır. Genel itibariyle mektebe kayıt yaptıran bu talebeler; kunduracı, kahveci çıraklarının kış esnasında iş bulamadıklarını bildiklerinden yaz ayına kadar, aylık elli kuruş maaşı almayı amaçlamışlardır. Bazı talebeler ise önce Ankara Çoban Mektebi'nde sonra Halkalı Ziraat Mektebi'nde eğitimlerini tamamlayıp memurluğa geçmek için mektebe kayıt yaptırmışlardır. Ancak esnaf/usta çırağı olan talebelere Mayıs ayına kadar maaş verilmemiştir. Bu talebelerin altısı yaz mevsiminin gelmesiyle başka yerde iş bulacaklarını düşünerek mektebi terk etmiştir. İki talebe de mektepteki olumsuz durumlarından dolayı ihraç edilmiştir. Böylelikle talebe sayısı ikiye inmiştir.[1233]

Talebelerin mektebi terk etmelerini engellemek için Çoban Mektebi Müdürü Manuk Efendi, Çoban Mektebi'ne alınacak olan talebelerin çiftçi evladı ile sürü sahibinden olmasını ve bu talebelerin mektepteki eğitimlerini tamamlamadan mektepten alınmasını/terk edilmesini engellemek için de yapılacak masraflara karşılık talebenin ailesinden senet alınmasına dair önerisini 9 Muharrem 1317 (20 Mayıs 1899) tarihli yazı ile Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne sunmuştur.[1234] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, çoban mektebine başlangıçta talebe bulunamamasının doğal karşılanması gerektiğini belirtmiş ve talebe bulma durumunu daha da zorlaştırmamak

[1232] BOA, Td. Nr. 2184/4-13.
[1233] BOA, Td. Nr. 2184/5-26-27.
[1234] BOA, Td. Nr. 2184/152.

için senet alınmamasını bildirmiştir.[1235] Diğer taraftan Ankara'da bulunan Ziraat Heyeti Fenniyesi Aram Efendi, "*Ankara vilâyetinde göçebe halinde aşiretler bulunmadığı aksine halkın meskûn arazi sahibi olduğunu çokça koyun, keçi vesair hayvanlara sahip bulunduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Ankara halkının çocuklarından mektebe birçok çoban ve yanaşma talebe bulunabilecek ve bu sayede mektebe alınacak çiftçi evladı talebelerinin mektepten firar etme ihtimalini ortadan kaldıracaktır.*" şeklinde mektebe çiftçi evladı ve sürü sahibi evlatlarından talebe bulma konusunda olumlu fikirlerini ifade etmiştir. Ankara vilâyetinde bulunan sürü sahibi ve çiftçi ailelerin çoban mektebine birer ikişer talebe göndermeleri için "*Mektebe alınacak talebelerin 15-20 yaşlarında köylü ve çobanlığa yatkın çocuklardan olması ve onlara aylık 80 kuruş maaşın verilmesinin yanında yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçlarının da karşılanacağı*." şeklinde Ankara vilâyet gazetesi vasıtasıyla ilan yapıldığı gibi liva mutasarrıfıyla Ankara kaza kaymakamlıklarına da yazı gönderilmiştir.[1236] Bu ilanın ardından Zir Kaymakamlığınca mektebe dört nefer ve Yabanabad Kazası'ndan beş nefer gönderilmiştir. Yozgat Sancağı'ndan ise üç nefer talebe gönderileceği bildirilmiş ise de henüz-Ankara'ya gelmemişlerdir. Ancak Zir ve Yabanabad kazalarından gelen talebelerin sayısı beşe düşmüş ve bu talebelerin ikisi çiftçi evladı iken ve üçünün ise çiftçi evladı olmadığı mektep müdürü tarafından anlaşılmıştır. Bu durumda mektep müdürü, ne yapması gerektiğini 11 Teşrin-i evvel 1315 (23 Ekim 1899) tarihli yazı ile Orman, Maden ve Ziraat Nezâretine sormuştur.[1237] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, mektebe gelen talebelerin çiftçi evladı ise kabul edilmesi gerektiğini mektep müdürüne bildirmiştir.[1238]

Ankara Numûne Tarlası'nda ne tür ameliyatların (ekim) olduğu Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne bildirmek için mektebin açılışından itibaren her ay cetvel gönderilmeye çalışılmıştır. [1239] Bunlardan bir tanesi de 1899 yılı Nisan ayına ait cetveli Ankara Ziraat Müfettişi ve Çoban Mektebi Müdürü Manuk Efendi, 15 Muharrem 1317 (26 Mayıs 1899) tarihinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir. Bu

[1235] BOA, Td. Nr. 2184/149.
[1236] BOA, Td. Nr. 2184/5-26-27.
[1237] BOA, Td. Nr. 2184/214-221-232.
[1238] BOA, Td. Nr. 2184/213.
[1239] BOA, Td. Nr. 2184/62.

cetvele göre; Nisan ayı başlangıcında Manastır cihetinde Şallı oğlu adlı tarla üç çift yerli sabanlarla altı saat müddet sürülerek nadas edilmiştir. Mezarlık üstü yerinde bulunan 24 dönüm tarla da bir defa daha yerli sabanlarla sürülerek mezkûr tarlada el ile arklar açılmıştır. Bu arklara 28 kilo mısır ve 27 kilo fasulye ekilerek üzerlerine tırmık ve taban çekilmiştir. Bu iş dört gün sürmüştür. Nisan ayının yirmi ikisinde daha önce pullukla sürülen tarlaya bir buçuk mesafe arklar açılmış ve içine mısır ve fasulye ekilmiştir. Arkların etrafındaki yabancı otlar alınarak Manisa, Kasaba Kovanları ve yerli kovanlar konulmuştur. Nisanın yirmi dördünde mezarlık üstü tarlasında bir buçuk dönüm tarlaya 9 kilo mısır ile 2 kilo da fasulye ekilmiştir. Ekimi yapılan yerler sabanlar ile kapatılıp taraklanmıştır. Nisan ayının on ikisinde yirmi iki bin metre alana sıra vari 300 çeşit meyve fidanları dikilmiş ve bu meyve fidanlarının araları uygun bir zamanda sakıs pulluğuyla sürülerek beş günde bitirilmiştir. Bir hat üzerinde fidanların arasına ulaşılamadığında bunları da gerek hademe ve gerek altı talebe altı günde on saat çalışarak 66 saatte bellemişlerdir. Nisan ayı başlarında bahçıvan tarafından arklar hazırlanmış ve bu arkların yabancı otları talebe ve ameleler tarafından alındıktan sonra Manisa Kırk Ağaç kavunlarıyla Diyarbekir karpuz tohumları ekilmiştir. Yine bu arklara marul, salatalık, çilek, nohut, pancar, lahana, soğan, bakla gibi sebzeler ekildikten sonra bir veya iki defa da sulanarak yabancı otları alınmıştır. Nisan ayının dokuzuna kadar bahçıvan ve altı talebe 9 günde 95 saat çalışarak mezkûr sebzeleri ekmişlerdir. Nisan ayının biri ve beşinde yeni dikilmiş olan dut fidanları kovalarla sulanmış ve çınar, atkestanesi, akasya, akçaağaç, dişbudak, Halep, Nakos, Kafkasya, Lübnan çamı tohumları ekilmiş ve bunlar da nisan ayının yirmi dokuzunda bahçıvan tarafından sulanmıştır. Çitlikte koşu hayvanları, tarla ve bahçelerde gerek nadas ve gerek ziraiyat ve gerekse çift sürmek için kullanılmıştır. Nisanın yirmi beşinde manda yemleri tükendiğinden ve çiftlikte de çayır bulunmamasından dolayı merkezden çayır parası gelene kadar, yol ve ırmakların kenarlarında ender olarak bulunan otlarla idâre edilmiştir. Çoban keçileri her gün çoban tarafından otlattırılıp ağıla çekilmiştir. Nisan ayı içinde bu tiftik keçileri on bir yavru doğurmuştur.[1240]

[1240] BOA, Td. Nr. 2184/135-136-137

Ankara Numûne Çiftliği, 1898-1899 yılına ait ziraat ve hasılat cetveli hazırlayıp Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir.

Tablo 66: Ankara Numûne Çiftliği'nin 1898-1899 Yılına Ait Ziraat ve Hasılat Cetveli

Hububat Türü	**Ekilen Miktar (kg)**	**Dönüm Miktarı**	**Tarla İsmi**	**Alınan hasılat**
Yerli sert buğday	621	50	Kıraç çakur ambar	1760 kg
Yerli sert buğday	420	28	Topal mehmed tarlası	1344 kg
Bursa buğdayı	292 kg	26	Osman Bey ve emine tarlası	1050 kg
Bursa buğdayı	200 kg	14	Şamanacı tarlası	445 kg
Yerli arpa	323	20	Osman Bey tarlası	1200 kg
Yerli arpa	235	18	Şallı oğlu tarlası	1500
… mısırı	28	11	Şamancı tarlası	760
… mısırı	3 kg 550 gr	2	Emine tarlası	105
… mısırı	9 kg	4	Şamanacı tarlası	300
… mısırı	700 gr	½	Emine tarlası	18
Patates	71	1	Şamanacı tarlası	200
Patates	25 kg 500 gr	¼	Emine tarlası	236
Fasulye	12 kg	15	Şamanacı tarlası	31
Fasulye	2	¼	Emine tarlası	18 kg 450 gr

Tablo 66'da görüldüğü gibi on dört parça tarla olmak üzere yüz seksen dokuz dönüm tarladaki hasılat bazı sebeplerden dolayı istenilen miktarda olmamıştır. Buğdayların yağmursuzluktan ve havaların sıcak gitmesinden dolayı başakları yanmış ve başaklarda dane oluşmamıştır. Osman Bey tarlasının kıraç olmasından dolayı sulama yapılamamış ve bu yüzden arpanın verimi düşük olmuştur. Mısırın iki defa sulaması yapılmış ise de aylık çapası gecikince ürün iyice büyümemiştir. Patates, güzelce yetişmiş ise de köstebekler çoğunu deştiklerinden dolayı hasat mevsiminden önce toplanmıştır. Fasulyenin verimi havaların sıcak olması, suyun az olması ve hırsızlar tarafından çalınması gibi sebeplerden dolayı az olmuştur.[1241] Bu sebeplerin haricinde çiftlik tarlalarına ekilen sebze ve meyvelerin ekiminde gübre kullanılmadığından tarlalardaki verim düşmüştür. Bunun önüne geçmek için yüz yetmiş dönüm çiftlik tarlasına -hiç olmazsa her dört senede bir defa- iki bin kilo gübre verilmesi gerekmiştir. Bu gübrenin bir kilosu da 1,5 kuruştan satın alınmak üzere yıllık

[1241] BOA, Td. Nr. 2184/317.

3,000-3,500 kuruş arasında bir tahsisatın verilmesi gerektiğine dair yazıyı Ankara Ziraat Müfettişi ve Çoban Mektebi Müdürü Manuk Efendi, 26 Ramazan 1317 (28 Ocak 1900) tarihinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir.[1242]

Ankara Sancağı'na bağlı Beypazarı, Kalecik gibi yerlerde az miktarda dut ağaçları olsa da son zamanlarda peyderpey sancağın diğer yerlerinde de dut fidanları dikilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, Ankara Vilâyeti'nde dut ağaçlarının az olduğu mahallelere dut fidanı dikilerek ipekçiliğin geliştirilmesi için ne kadar dut fidanı gönderilmesi gerektiğine dair 6 Kanun-ı Evvel 1314 (18 Aralık 1898) tarihli yazıyı Ankara Vilâyet İdaresi'ne göndermiştir. Yine Ankara Duyûn-ı Umûmîye İdaresi tarafından dut fidanı tevzi edileceğine dair haber vilâyet gazetesi aracılığıyla ilan edilmişse de Duyûn-ı Umûmîye tarafından dut fidanları temin edilememiştir.[1243]

Ankara vilâyeti için dut fidanları İstanbul, Bursa gibi yerlerden satın alma yoluyla da temin edilmiştir. Ancak oralardan satın alınan dut fidanların getirilmesinin zor olması ve taşıma sırasında fidanların zedelenmesinden dolayı fidanlar toprakta tutmamıştır. Bu sebeplerden dolayı dut fidanlarının Ankara dışından getirilmesi yerine numune çiftliğinde dut fidanlığı kurulması kararlaştırılmış ve 1899 yılında bir dut fidanlığı kurulmuştur. Ankara Vilâyeti içinde ihtiyaç olan yerlere çiftlikten dut fidanları meccanen (bedava) gönderilmiştir.[1244] Böylece Ankara Vilâyeti'nde dut ticaretinin yapılmasına zemin hazırlanılmıştır.[1245]

Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, Osmanlı topraklarında bulunan çiftçi ve numûne tarlaları olarak Kastamonu: 15,000, İnebolu: 5000, Trabzon:10,000, Samsun: 14,000, Sinop: 10,000, Fatsa: 5000, Ünye: 10,000, Hüdavendigar Hamidi Ziraat Mektebi: 300, Halkalı Numûne Çiftliği: 300, İzmid: 10,000, Adapazarı: 10,000, Kütahya ve civarı: 30,000, Geyve: 10000, Konya ve Ankara Numûne Tarlasına ayrı ayrı 200 kg olmak üzere 130,000 kg tohumluk buğdayı 1907 yılında göndermiştir. Buğday tohumlarının Ankara ve Konya Numûne Tarlalarına ekildiğine dair bilgi 16

[1242] BOA, Td. Nr. 2184/315.
[1243] BOA, Td. Nr. 2184.
[1244] BOA, Td. Nr. 2184/46.
[1245] Ankara Vilâyet Gazetesi No: 1008.

Safer 1325 (31 Mart 1907) tarihinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne bildirilmiştir.[1246]

Ankara Vilâyeti'nde bir buçuk milyona yakın sağılır hayvan bulunmasına rağmen bunların sütünden layıkıyla istifade edilmemekteydi.[1247] Rumeli'den gelmiş iki kişi, az miktarda imal edilen taze salamur peynirin kilosunu sekiz kuruşa, tulumlar içinde çalkalayarak hazırlanan sadeyağını ise dokuz-on kuruştan satılabilmekteydi. Ayrıca bu yağın ayranı da yeterince iyi yıkanmadığından kısa zamanda ekşiyip acılaşmaktaydı. Ankara halkı bu ürünlerin yapımını ve yağı layıkıyla tasfiye etmeyi bilmemekteydiler. Bu yüzden halkın süt ürünlerinin üretimine teşvik edilmesi, salamura, kaşar, felemenk peyniri vesair peynirler ile sütten kaymak çıkarılarak bundan yağ yapmak usullerinin Ankara halkına öğretilmesi ve bu sayede bölgede yağ/peynirin imalatının da artırılması amacıyla Ankara Ziraat Müfettişliği, Ankara Numûne Çiftliği'nde süthane açılmasını istemiştir. Ankara Ziraat Müfettişliği, masrafların maârif tahsisatı olan 60,000 kuruştan karşılanmak üzere süthane için gerekli araç-gereç listesini[1248] Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'ne göndermiştir. Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, araç-gereç listesindekiler yerine şimdilik kaymak veya yoğurttan yağ istihsal eden kırk litrelik on beş adet Danimarka yayığı satın alarak en ziyade süt sağılan kaza ve nahiyelere dağıtılmasını istemiştir. Yine Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti, maârif tahsisatı olan 60,000 kuruş ile de Ankara Numûne Tarlası'nın -eksiklerinin tamamlanmasının ardından- Ziraat Ameliyat Mektebi'ne çevrilmesine karar vermiştir. Süthanenin ise Ankara Numûne Tarlası'nın ameliyat mektebine çevrildikten sonra Selanik ve Bursa Hamidi Ziraat Mekteplerinde olduğu

[1246] BOA, BEO, 3031/227273, 28/Ş/1325 (6 Ekim 1907).

[1247] Haymana Kazası'ndaki halk layıkıyla yayık usulünü bilmediğinden çokça süt, yağ ve peyniri heba etmişlerdir. Ankara Valisi, bu durumun engellenmesi ve sütten daha iyi faydalanabilmesi amacıyla İzmir havalisinde dolaşan Seyyar Sütçü Mektebi'ni Ankara'ya da gelmesi için 11 Cemaziyel ahir 1334 (15 Haziran 1916) tarihli yazıyı Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezâreti de, durumu Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne bildirmiş ve gereğinin yapılmasını istemiştir. (BAO, DH. İ.UM, 89/1, 14/C/1334-18 Nissan 1916)

[1248] Ankara Numune çiftliğinde açılması düşünülen süthane için gerekli araç gereçler:1 adet sütten kaymak çıkarma makinası; 1 adet sütün sıcak tutulması için çift katlı bakır kazan; 1 adet kaymaktan veya yoğurttan yağ çıkarmak için kırk litrelik Danimarka yayığı; 4 adet 25 şer litrelik sut taşıma kabı; 1 adet yağın ayranını tefriki ve tuzlamağa mahsus makine; 3 adet yağ için kap; 4 adet Felemenk peynirlerine mahsus kalıp; 2 adet basküllü peynir baskısı; 20 adet kırk litrelik Danimarka yayığı

gibi Ankara'da da açılabileceğine dair 29 Kanun-ı sani 1323 (6 Şubat 1906) tarihli yazıyı Ankara Ziraat Müfettişliği'ne göndermiştir.[1249]

Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi 1908 yılında Ziraat Ameliyat Mektebi'ne çevrilmiştir.[1250] 1909 yılında Ankara Ziraat Ameliyat Mektebi'ne alınacak talebelerin kayıt ve kabul şartları belirlenmiştir. Buna göre mektebin açılış amacı mektepte verilecek olan ziraat eğitimi ile çiftlik idâresine muktedir çiftçi yetiştirmektir. Mektebin eğitim süresi üç yıldır. Mektebe ücretsiz gündüzlü (nehari), ücretli ve ücretsiz geceli (leyli), olmak üzere üç kısım talebe kabul edilmiştir. 1,650 kuruş olan yıllık ücretin yarısı eğitim başlangıcında diğer yarısı da Şubat ayında olmak üzere iki taksit şeklinde ödenecektir. Mektebe ücretli olarak kabul edilen talebe mektepteki eğitim süresinin sonuna kadar ücretli devam etmek zorundadır. Mektebe alınacak talebeler imtihan ile alınacaktır. Ancak başvuru yapan talebelerin sayısı fazla olursa en iyi olan talebeler mektebe kayıt yapmaya hak kazanacaktır. Mektebe kayıt yaptıracak talebeler 15-18 yaş arası, Osmanlı tebasından, çiftçi ve tarla sahibi evladından, güzel ahlaklı olması şarttı ve bunu yaşadığı yerin ihtiyar heyetinden alacağı belge ile ispatlamak zorundaydı. Sağlık açısından sağlam olduğuna dair raporu da doktordan alması gerekmekteydi. Mektepte talebeler rüşdiye mektebi mezunları derecesinde Türkçe, Sarf, Nahv, Coğrafya, Tarih, Hesap derslerinden imtihan olunurlardı.[1251]

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş yüzünden Ankara Ziraat Mektebi, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye tarafından karargâh olarak kullanılmıştır.[1252]

3.5.4. Ankara Dârüleytam Mektebi

"Yetimler yurdu, yetimhâne" anlamına gelen dârüleytam, 25 Kasım 1914 tarihinde kurulmuş ve 1915 yılı başlarından itibaren faaliyete geçmiştir.[1253] I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından sefalet-açlık yüzünden Osmanlı Devleti'nde istilaya

[1249] BOA, DH. MKT. 993/62, 01/C/1323 (3 Ağustos 1905).
[1250] BOA, BEO, 3335/250068, 15/Ca/1326 (15 Haziran 1908).
[1251] Ankara Vilâyet Gazetesi, No:1983.
[1252] Cemil Özgül, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920), **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara 1989, s.63-84.
[1253] Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Dârüleytam", **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 521.

uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himayesi gerekmiş ve bunun için dârüleytamın kurulması elzem hale gelmiştir. Özellikle şark vilâyetlerinden getirilen binlerce kız ve erkek çocukların korunup kollanması, çocuklara okuma-yazma, sanat ve meslek öğretilmesi düşünülmüştür. Bunun için harp yüzünden Osmanlı Devleti topraklarını terk eden İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların mektep ve müesseselerine el konulmuş ve bu müesseseler Dârüleytam haline getirilmiştir. Savaş yüzünden yetim ve sahipsiz kalanlar bu dârüleytamlara yerleştirilmiştir. Dârüleytamlar, önceleri İttihat ve Terakkî Fırkası'na bağlı olarak açılsa da I. Dünya Savaşı'nın uzaması, malî sıkıntı, yiyecek ve eşya temini zorluğu yanında kötü id3are sebebiyle devletin himayesine alınmıştır. Osmanlı Devleti, dârüleytamların maddi sıkıntısını gidermek amacıyla özel idâre ve belediye bütçelerin yardımların yanında bir defaya mahsus 150.000 lira nakit ve ayrıca 500.000 dönüm arazi tahsis etmiştir**.** Daha sonra bunu da yeterli görmeyen devlet, 1916'da çıkardığı bir kanunla posta ve telgraf, tütün ve içki vergilerine ek olarak muhtelif miktarlarda daimi varidat kaynaklarını göstermiştir. Dârüleytamlardaki çocukların sayısı kısa zamanda 16.000'e ulaşmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanlar Osmanlı Devleti'ni işgal ederek dârüleytam olarak kullanılan yerleri geri almışlardır. Yabancı devletlerin bu hareketi yüzünden ortada kalan çocuklar -ekonomik sıkıntılardan dolayı yeni binalar yapılamamış- boş olan bazı saraylara yerleştirilmiştir. Dârüleytamların masraflarına o zamanki hükümet bütçesi tahammül edemediğinden yavaş yavaş tasfiyelerine karar verilmiştir.[1254]

Osmanlı Devleti'ndeki dârüleytamların biri de Ankara'da açılmıştır. Ankara'daki dârüleytamın ne zaman açıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nde dârüleytamlar 1915 yılından itibaren açılmaya başlandığı bilgisinden yola çıkarak Ankara'da da 1915 yılında açıldığı söylenebilir. Çünkü 1916'da Ankara'da çıkan yangında Ankara'daki diğer binalar gibi Dârüleytam Mektebi binası da yandığı 1916 tarihli arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.[1255]

[1254] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c. IV, s.1548-1552.
[1255] BOA, MF. MKT. 1225/111, 11/C/1335 (4 Nisan 1917).

Ankara'da 1916 yılının eylül ayında çıkan yangında[1256] Ankara'daki dârüleytam binası da yanmıştır. Bu yüzden Ankara haricinde bulunan köşk, talebenin iaşe ve ebnası için; köşkün yakınındaki harap bir şekilde bulunan tekke ise talebenin tedrisâtı için kullanılmak üzere dârüleytam mektebi haline getirilmiştir. Ancak Ankara Dârüleytam Mektebi'nde (yangın öncesi) eğitim gören talebe sayısı iki yüz iken dârüleytam haline getirilen köşk ve tekke (küçük olduğundan) sadece yüz on üç talebeyi alabilmiştir. Bu yüzden Dârüleytam Müdürü, geriye kalan yetmiş yedi talebe ile yeni gelecek olan talebelerin dârüleytamda eğitim görmeleri için köşkün yanındaki Mehmed Ağa Köşkü ile iki hanenin de dârüleytama ilave edilmesini Ankara Vilâyet İdaresi'den istemiştir (4 Receb 1335/26 Nisan 1917). Diğer taraftan Ankara Vilâyet İdaresi, Ankara Vilayeti'nin özel bütçesindeki 300.000 kuruşla Ankara'da yanan dârüleytam mektebin yerine yeniden dârüleytam mektebinin yapılmasını düşünmüş ve bunun için Maârif Nezâreti'nden izin istemiştir. Ancak Maârif Nezâreti, Ankara'da dârüleytam mektebinin yapılmasına bütçenin elverişli olmadığı ve yangında zarar gören Ankara Dârüleytam Mektebi'nin yeniden yapılabilmesi için paranın Ziraat Bankası'ndan verilebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eğer bu mümkün değil ise mevcut köşk, tekke ve hanelerde dârüleytam mektebinin devam ettirilmesi Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir. Hatta Maârif Nezâreti, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntı yüzünden vilâyet bütçelerinden dârüleytamlara tahsisat yapılmaması için Osmanlı Vilâyetlerine 21 Şaban 1335 (12 Haziran 1917) tarihli yazıyı göndermiştir.[1257]

Bunun üzerine mevcut köşk ve yanındaki haneler dârüleytam olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Buna göre 1917 yılında Ankara Dârüleytam Müdürü, Dârüleytam Mektebi'ne ait olup Haydarpaşa rıhtımındaki eşyanın trenle Haydarpaşa Hatt Komiserliği tarafından Ankara'ya sevk (izin) olunması için girişimlerde bulunmuştur.[1258] Yine Ankara Dârüleytamı Mektebi Kundura Ustası Hasan Efendi, mektebe bazı araç-gereçleri satın almak amacıyla İstanbul'a gitmiştir**.** Hasan

[1256] Geniş bilgi için bakınız: Taylan Esin-Zeliha Etöz, **1916 Ankara Yangını Felaketin Mantığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
[1257] BOA, MF. MKT. 1225/111, 11/C/1335 (4 Nisan 1917).
[1258] BOA, MF. MKT. 1225/62, 01/B/1335 (23 Nisan 1917).

Efendi'nin İstanbul'dan Ankara'ya dönebilmesi için Polis Müdüriyet Umûmîsi'nden seyahat evrakı istenilmiştir.[1259]

Bu bilgilerden yola çıkılarak dönemin maddi yetersizliği göz önüne alındığında Ankara'da dârüleytam mektebinin varlığını devam ettirmeye çalıştığı görülmüştür.

3.5.5. Ankara Jandarma Mektebi

Osmanlı Devleti'nde iç güvenliğin sağlanması ve birliklerin merkezi denetimi için 1846 yılında Zabtiye Müşiriyeti kurulmuştur. 1870 yılından sonra Balkanlarda ortaya çıkan karışıklıklarda zaptiye teşkilâtının çeşitli nedenlerle yetersiz kaldığı görülmüştür. Bunun üzerine iç güvenlikle alakalı gerekli adımların atılması için İngiltere'den Valentine Baker İstanbul'a davet edilmiştir. Valentine Baker, iç güvenliğin aksayan yönlerini, yapılması gereken ıslahat ve gerekli masrafları gösteren raporu 1877 yılında Sadâret'e sunmuştur. Bu rapora göre, İstanbul ve vilâyetlerde zabit ve neferin iç güvenlikle alakalı vazifelerinin öğretilebileceği bir mektep bulunmamaktadır. Bu yüzden Baker, İstanbul'da jandarma eğitimi için bir mektebin açılmasını tavsiye etmiş ve bu rapor doğrultusunda Jandarma Teşkilâtı 1879 yılında kurulmuştur. 1904 tarihli Jandarma Nizâmnâme-i Hümâyunu'nda jandarma subay ve neferlerinin göreve başladıktan sonra oldukça dar kapsamlı bir eğitime tabi tutulmaları tasarlanmıştır.[1260] Jandarma neferlerini okutup yetiştirmek üzere mektep açılması teşebbüsü ancak II. Meşrutiyet'ten sonra olmuş ve başta Selanik, Üsküp ve Manastır olmak üzere yirmi bir yerde Jandarma Mektebi açılmıştır.[1261] Jandarma Mektebi'nin açıldığı yerlerden birisi de Ankara Vilâyet merkezi olmuştur.

Ankara'nın şehir merkezi dışında ve merkeze 15-20 dakika uzaklıkta eski Ankara Valisi Abidin Paşa Köşkü bulunmaktaydı. Bu köşk satın alınarak bir takım düzenlemelerin ardından Jandarma Mektebi haline getirilmiş ve mektepte eğitime (mektebin eğitime açılma tarihi tam olarak bilinmemekte) başlanılmıştır. Ancak

[1259] BOA, MF. MKT. 1223/73, 17/Ca/1335 (11 Mart 1917).

[1260] Ali Sönmez, "Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 11, s. 163-173; Fatih Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri", **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma** (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.155-174.

[1261] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c. 4-5, s. 1389-1391

köşkün, şehir dışında olması ve kış mevsimi şartlarına uygun bir şekilde bulunmaması mektepteki talebelerin durumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Köşkün kapı ve pencereleri kapatıldığı halde yeterince ısıtılamadığı ve bu yüzden talebelerin hastalandığı görülmüştür. Bu olumsuz durumdan dolayı Ankara Vilâyet İdaresi, köşkün ya güzelce tamir edilmesini ya da satılarak şehir merkezinde güzel bir binanın inşa edilmesi gerektiğine dair 16 Rebiyül evvel 1330 (3 Mayıs 1912) tarihli izin yazısını Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezâreti, mektebin durumu için müfettiş görevlendirmiş ve bu müfettişin raporuna göre, kış mevsimlerinde mektepte barınma gibi bir olumsuz durumun ortada olmadığını hatta aksine, mektebin pencere ve kapılarının iyice kapatılıp şiddetli soğuklarda mahrukatın (yakacak) artırılarak ısıtıldığını görmüştür. Bu yüzden Dâhiliye Nezâreti, mektebin satılarak başka yere nakl edilmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, mektebin şiddetli kış günlerinde ısıtılıp talebelerin hastalanmasının engellenmesi için -hiç olmazsa- yakacak tahsisatının artırılmasını Dâhiliye Nezâreti'nden istemiştir.[1262]

3.6. MAARİFİN EKONOMİK KAYNAKLARI

Medrese ve sıbyan mekteblerinin temel ekonomik dayanağı olan vakıfların zamanla önemini yitirmesi ve Tanzimatla birlikte çok sayıda yeni mektebin açılması, devletin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle, Tanzimat'tan itibaren, Osmanlı Devleti'nde eğitimin önündeki en büyük engellerden biri ekonomik kaynak yetersizliği olmuştur. Maârif hizmetleri için vakıf gelirleri, halktan toplanan öşür maârif yardım hissesi, gayrimenkul vergisi, maârif hissesi, zengin ve yardımsever ahaliden toplanan paralar kullanılmıştır. Ayrıca, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren düzenli maârif bütçeleri hazırlanmış ve bu sayede eğitim kurumları ile eğitim çalışanların masrafları/maaşları karşılanmıştır.[1263]

Osmanlı Devleti'nin diğer vilâyetlerinde olduğu gibi Ankara'da da halktan toplanan vergi ve Ankara Vilâyet Meclisi'nin düzenlediği bütçelerle mekteplerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Buna göre Ankara Maârif Komisyonu'nun girişimleri sayesinde Ankara'daki ibtidâî mekteplerinin daimi masraf ve muallim maaşları için

[1262] BOA, DH. İD. 68/5, 06/Ca/1330 (23 Nisan 1912).
[1263] Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde…,** s.283.

esaslı gelirler sağlanmıştır. Buna göre Ankara Maârif Komisyonu'nun gelir kalemleri**:** evkaf-ı münderise, vakıf bedelatı, vakıf mütevellilerinden (rıza dairesinde) uygun bir miktar akçe toplanması, Ankara Vilâyet dâhilinde mevcut şifalı suyu olan hamam ve kaplıcalarına vilâyet dışından gelenlerden uygun bir ücret alınması, erbab-ı hayr olarak teberru edilen sair avarız akçeleri, kurban deri geliri, zahire ücretleri olmuştur. Bu gelirler içinde kaplıcalar ve tabii hamamlar Ankara Vilâyeti'nin her yerinde bulunmaktadır. Bu kaplıcalar içerisinde Yabanabad kaplıcaları ve civarındaki maden suyu çok şifalı olduğu maârif komisyonu ve halk tarafından tecrübe edilmiştir. Hatta bunlardan istifa etmek için Kastamonu, Konya, Hüdavendigar vilâyetlerinden hayli kimseler gelmiştir. Bu yüzden Maârif Komisyonu, başka vilâyetlerden gelen kimselerden belli bir miktar ücret alınarak Ankara'daki mekteplerin giderlerine harcanmasına karar vermiştir. Maârif Komisyonu'nun bu gayretleri takdirle karşılanmış ve Ankara Vilâyet Gazetesi'nde ilan edilmiştir[1264]

Yine Ankara Maârif Komisyonu, Ankara'da yapılması kararlaştırılan kız ibtidâî mektebinin inşaat masraflarının karşılanması için vilâyet matbaasında biletler bastırılıp Ankara'ya bağlı kazalardaki halka satarak gelir elde edilmesine karar vermiştir. Bu kararın üzerine vilâyet matbaasında bastırılan 1000 kuruş değerindeki biletler, Sivrihisar Kaymakamı Mahmud Arif Bey tarafından halka satılmış ve parası vilâyete gönderilmiştir. Kaymakamın eğitim adına yaptığı gayret Maârif Nezâreti'nce takdirle karşılanmış ve vilâyet gazetesinde ilan edilmiştir.[1265]

Ankara'nın 1883 yılından 1902 yılı sonuna kadar biriken müsakkafat[1266] vergisi ve maârif hissesi (aşar) olan 37,361 kuruş, Ankara'da ya yeniden ibtidâî mekteplerin yapılmasına veyahut mevcut ibtidâî mekteplerine gelir amacıyla dükkân yapımına ayrılmıştır. Bunun üzerine Ankara Vilâyet Meclisi, bu gelirlerden (37,361 kuruş) 4540 kuruşa Ankara'da Nakşibendi İbtidâî Mektebi bitişiğindeki arsa üzerine -gelir amaçlı-

[1264] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 962.
[1265] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 949.
[1266] Vakfa gelir (galle) sağlayan ev, dükkân gibi üstü kapalı (müsakkaf) akar için kullanılan bir terimdir. (https://islamansiklopedisi.org.tr/musakkafat Erişim tarihi: 04.11.2020).

beş tane dükkan yapılmasına karar vermiş ve bu dükkânlar bir ay gibi kısa zamanda yapılmıştır.[1267]

Yine Mihalıççık Kazası'nda bir dükkan, bir kahvehane, dört odalı ve ahırı olan bir ev, bir adet kiremithane, 150 zira'[1268] arsa, kaza merkezinde bir adet hamam ile Mihalıççık Kazası'na iki saat mesafede taş yapılı iki adet kaplıca[1269] bulunmaktaydı. Bu hamam ve dükkânlardan elde edilen gelirler, Mihalıççık Kazası'ndaki ibtidâî mekteplerin muallim ve diğer görevliler ile mekteplerin giderleri için harcanmıştır.[1270]

Ankara'nın Bala Kazası'ndaki Camii Şerif hademesinin vazifesine karşılık verilebilecek para olmadığından 1906 yılında halktan toplanan para ile kazadaki camiinin yanına beş adet dükkân yapılmıştır. Bu dükkânlar camii için vakfedilmiş ve bu sayede camii için gelir sağlanmıştır. Ancak daha sonra Bala Kaza Kaymakamı bu beş dükkânı maârif adına kiraya vererek gelir elde edilmesine karar vermesinin ardından dükkânlar kiraya verilmiştir. Ancak kazadaki ibtidâî ve rüşdiye mekteplerinin daimi masrafları ile muallim maaşları hazine tarafından ödendiğinden mezkûr beş dükkâna maârifin ihtiyacı kalmamıştır. Bu yüzden beş dükkân emlâk-ı emiriyeden addolunarak maârif komisyonu tarafından hazineye devredilmiştir.[1271]

Ankara Sancağı'na bağlı Kalecik Kazası'nın Ahiler Mahallesi'nde bulunan 5250 kuruş kıymetindeki dört adet dükkân Maârif Nezâreti'ne devredilmiş ve maârif adına kiraya verilmiştir.[1272]

Dükkân, kahvehane ve hamam gibi yapıların dışında Ankara'da maârifin hızlı gelişmesi için gerekli miktarda değirmenler yapılarak bunlardan istifade edilmesi düşünülmüştür. Ankara'nın ekser karyelerinde yeterli miktarda veya bazı karyelerde

[1267] BOA, MF. MKT. 1104/61, 11/S/1327 (4 Mart 1909).
[1268] Zira': dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013).
[1269] Mihalıççık Kazasının merkezi olan Kuyucak Kasabasının iki saat mesafede Yarıkçı Hamam adı ile bilinen ve iki vadi arasında taştan iki kaplıca bulunmaktadır. Bu kaplıcalardan birisi harap bir halde ise de diğeri oldukça güzel tamir edilmiş ve kükürt madeniyle muhtelit bir kapılacadır. Bu kaplıcanın suyu yel ve sıtma gibi hastalıklara gayet iyi gelmekteydi.(Ankara Vilâyet Salnamesi, H.1308-309, s.211; H.1311, s.203; H.1318, s.118; H.1320, s.101; H.1325, s.111).
[1270] BOA, MF. MKT. 768/34, 26/Z/1321 (14 Mart 1904).
[1271] BOA, ML. EEM. 824/12, 15/L/1326 (10 Kasım 1908).
[1272] BOA, TS. MA. e, 1287/123, 09/Ş/1325 (15 Kasım 1907).

ise hiç değirmen olmadığından karye halkı buğdaylarını un, tahin, bulgur ettirmek için bir hayli mesafe gitmek zorunda kalmışlardır. Değirmene gidip gelmede bir hayli meşakkat çekilmiş ve hatta hayvanlar bile zayi olmuştur. Bu durumun önüne geçmek için büyük dere veya çay bulunan yerlere su ile çalışan, su olmayan yerlerde ise yel değirmeni yapılmış bu sayede hem karye halkının suhuletle değirmenlere gitmesi hem de bu değirmenlerden maârife gelir sağlanması amaçlanmıştır.[1273]

Ankara'da maârifin gelişmesi için dükkan, kahvehane, kaplıca ve değirmenler yapılarak gelirler elde edilmeye çalışıldığı gibi maârif adına halktan da para toplanmıştır. Buna göre Ankara Vilâyet Meclisi'nde, ibtidâî mekteplerinin muallim masrafları ile mektebin diğer masrafları için Sivrihisar Kazası'nın 50 haneli Yutak Karyesi'nden 379.300 kuruş, 50 haneli Yukarı Perikli Karyesi'nden 206.900 kuruş, 60 haneli Aşağı Perikli Karyesi'nden 204.300 kuruş, 50 haneli Cebekanlı Karyesi'nden 140.500 kuruş, 60 haneli Küçük Hasan Karyesi'nden 190.000 kuruş, 60 haneli Çeltik Karyesi'nden 205.500 kuruş ve 40 haneli Odabaşı Karyesi'nden 204.700 kuruş olmak üzere toplam 1.531.200 kuruşun toplattırılmasını istemiş ve bu miktarlar mezkûr karyelere taahhüt ettirilmiştir. Ankara Vilâyet Meclisi'nin bu kararı, kaza müdürü tarafından karye ihtiyar heyetlerine bildirilmiştir. Ancak mezkûr karye ihtiyar heyeti, karye halkından maârif adına 1.531.200 kuruşun toplattırılmasının mümkün olamayacağını Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir. Çünkü beş yıldır devam eden savaş yüzünden karyelerdeki birçok hane kapanmış ve mevcut karye ahalisinin de yüzde sekseni mahvolmuştur. Halkın sahip olduğu develerden hiçbiri kalmamış, barkir ve sığır hayvanlarından yarıdan fazlası elden çıkarılmıştır. Karyelerdeki ziraat, halkın savaşa katılmasından dolayı azalmıştır. Yedi karye içerisinde iki veya üç karye üzerlerine düşen miktarı verme durumu olsa da diğerlerinin bu talebi karşılamaya gücü olmadığı ifade edilmiştir. Bu yüzden karyelerin ihtiyar heyeti, maârif adına toplanması gereken miktarın (1.531.200 kuruş) azaltılması için Sadâret'e 12 Rebiyül ahir 1337 (18 Aralık 1918) tarihli yazıyı göndermiştir.[1274]

[1273] Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 963.
[1274] BOA, DH. UMVM, 157/3, 14/Ra/1337 (18 Aralık 1918).

Yukarıda da denildiği gibi Maârif hizmetleri için vakıf gelirleri, halktan toplanan öşür maârif yardım hissesi, gayrimenkul vergisi maârif hissesi ve zengin-yardımsever ahaliden toplanan paralardan oluşmuştur. Bunların haricinde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren düzenli maârif bütçeleri hazırlanmış ve bu sayede eğitim kurumları ile eğitim çalışanların masrafları/maaşları karşılanmıştır. Buna göre Ankara maârifi için farklı zamanlarda hazırlanılan bütçe ve masraf cetvelleri aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 67: Ankara Maârif İdaresi'nin 1316 (1899) yılı Mayıs ayına ait Masraf Cetveli[1275]

	Harîk	**Ma'zûlîn**	**Tekaüdiye**	**Yekûn**	**Maliyeden**	**Sabıkadan**	**Atikeden**	**Yekûn**
Maârif memurları	---	42,20	88	112,20	2566,10	---	---	2566
İdâdî mektepleri memurları	---	45,32	228,30	274,22	393	318	---	4573
İdâdî mektepleri muallimleri	103,20	385,36	1989	2478,16	11598	25827,20	675	38100,20
İdâdî mektebi müdür ve muavinleri ve mubassırları	---	25,10	12630	152,5	885	165	---	2535
İdâdî mektebi hademesi	---	---	---	---	1100	2200	---	3300
İdâdî mektebi leyli memurları	---	14,20	72,20	87	1450	---	---	1450
Dârülmuallimîn muallimi	---	11	54	65	1080	---	---	1080
Dârülmuallimîn hademesi	---	---	---	---	100	---	---	100
Mekâtib-i rüşdiye muallim ve muallimeleri	70	417,19	2571	3058,19	7287,20	34532,21	191,10	42011,20
Mekâtib-i rüşdiye hademesi	---	---	---	---	626,30	4105	---	4761,30
Toplam maaş	173,20	964,22	513	6228,2	28086,00	71495,11	866,10	100448,10
Masarifat								107032,36
Nezâret Celilesine İrsalat								62500
Emanatten …								2357,35
Ceman Yekun								171,890,26

	Haliyeden	**Sabıkadan**	**Atikadan**	**Yekun**
Maârif Müteferrikası	168,20	---	---	168,20
İnşaat	---	3463,20	---	3463,20
Zuhurat	35,30	224,30	39,30	300,10
Tenvirat	322,20	---	---	322,20
Ma'kulat	2200,5	---	---	2200,5

[1275] BOA, TS. MA. e 1386/71, 12/S/1318 (11 Haziran 1900).

Leyli Müteferrikası	130	---	---	130
	2856,25	3688,10	39,30	6584,35

Ankara Vilâyeti'nin R. 1329 (1913) yılı hususi bütçesinde vilâyetin toplam gelir ve gideri 7.643.927 kuruş olarak tanzim edilmiştir. Söz konusu gelirden Vilâyet Maârif Dâiresi'ne tahsis edilen miktar 1.721.381 kuruş olmuştur. 1913 yılı bütçenin tatbikine 17 Zilkade 1331(18 Ekim 1913) tarihli irade ile izin verilmiştir. Maârif için ayrılan bu para çeşitli kalemlere dağıtılarak aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:[1276]

Tablo 68: Ankara Sancağı'nın R.1329 (1913) Yılı Maârif Masraf Bütçesi

MASRAF ÇEŞİDİ	**MECLİS-İ UMUMİCE KABUL EDİLEN**	**MASRAF ÇEŞİDİ**	**MECLİS-İ UMUMİCE KABUL EDİLEN**
ANKARA SANCAĞI		**AYAŞ KAZASI**	
Dârülmuallimîn		Rüşdiye Mektepleri	
Maaş	89.610	Maaş	13.000
Masraf	155.500	Masraf	900
Rüşdiye Mektepleri		İbtidâî Mektepleri	
Maaş	118.050	Maaş	26.292
Masraf	9.900	Masraf	----
İbtidâî Mektepleri		**BEYPAZARI KAZASI**	
Maaş	570.742	Rüşdiye Mektepleri	
İnşaat ve tamirat	38.000	Maaş	13.000
Muallimin harcırahı	31.784	Masraf	900
Sanayi Mektebi		İbtidâî Mektepleri	
Maaş	50.800	Maaş	39.750
Masraf	60.735	Masraf	---
NALLIHAN KAZASI		**MİHALIÇÇIK KAZASI**	
Rüşdiye Mektepleri		Rüşdiye Mektepleri	
Maaş	13.000	Maaş	10.800
Masraf	900	Masraf	900
İbtidâî Mektepleri		İbtidâî Mektepleri	
Maaş	31.014	Maaş	57.750
Masraf	----	Masraf	----
BALA KAZASI		**HAYMANA KAZASI**	
Rüşdiye Mektepleri		Rüşdiye Mektepleri	
Maaş	1.200	Maaş	10.800
Masraf	900	Masraf	900
İbtidâî Mektepleri		İbtidâî Mektepleri	

[1276] BOA, İ.DH. 1501/53, 17/Za/1331 (18 Ekim 1913).

Maaş	33.695	Maaş	41.574
Masraf	----	Masraf	----
SİVRİHİSAR KAZASI		**YABANABAD KAZASI**	
Rüşdiye Mektepleri		Rüşdiye Mektepleri	
Maaş	83.650	Maaş	12.000
Masraf	900	Masraf	1.800
İbtidâî Mektepleri		İbtidâî Mektepleri	
Maaş	61.955	Maaş	59.700
Masraf	2.800	Masraf	----
KALECİK KAZASI			
Rüşdiye Mektepleri		İbtidâî Mektepleri	
Maaş	12.000	Maaş	63.282
Masraf	900	Masraf	---

Ankara Vilâyeti'nin R. 1330 (1914) yılı hususi bütçesinde vilâyetin toplam geliri 8.681.566 kuruş olarak tanzim edilmiştir. Söz konusu gelirden Vilâyet Maârif Dâiresi'ne tahsis edilen miktar 3.616.340 kuruştur. 1914 yılı bütçenin tatbikine 5 Cemaziyel evvel 1332 (1 Nisan 1914) irade ile izin verilmiştir. Maârif için ayrılan bu para çeşitli kalemlere dağıtılarak aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:[1277]

Tablo 69: Ankara Sancağı'nın R.1330 (1914) Yılı Maârif Masraf Bütçesi

Tedrisât-ı Tâliye	**Tedrisât-ı İbtidâîye Kısm-ı Âliyesi**	**Tedrisât-ı İbtidâîye Kısm-ı İbtidâîye**
Mekâtib-i idâdîye maaşatı: 262.600 Mekâtib-i idâdîye masarifatı: 10.800 Toplam: 275.400	Mekâtib-i rüşdiye maaşatı: 364.500 Mekâtib-i rüşdiye maârif daimesi: 22.400 Levâzımı tedrisiye tesisi ile mefruşatı: 16.500 Ankara inas ve rüşdiyesinin bir senelik hane icarı: 3.960 Toplam: 407.360	Mekâtib-i ibtidâîye maaşatı: 2.140.300 Mekâtib-i ibtidâîye masarif-i daimesi: 33.000 Levâzım-ı tesis ve tedrisiyesi:--- Ankara Mekâtib-i ibtidâîyesinin senelik hane icaresi: 2.880 Tedkik ve teşvik maârif… 30.000 Toplam: 2.226.180
Dârülmuallimîn	**Müslim ve Gayrimüslim Mekâtib-i Hususiyesi**	**Mekâtib Akarat ve İnşaat-ı Tamiresi**
Dârülmuallimîn maaşatı: 135.300	Müslim Mekâtib-i Hususîye ikramiyesi: 9.600	Mekâtib-i umûmîye akarat hususîye maârif

[1277] BOA, İ.DH. 1507/50, 03/Ca/1332 (30 Mart 1914).

Dârülmuallimîn masarif-i daimesi: 136.500 Toplam: 271.800	Gayrimüslim Mekâtib-i hususîye tahsisatı: 189.000 Toplam: 198.600	inşaatça ve tamiriyesi: 200.000 Akarname-i hususîye vergisi: 10.000 Bil umum muallim harcırahı: 27.000 Üçüncü… Yekûnu:237.000 Üçüncü kısmın yekûnu: 3.616.340
Umur-ı Ziraiye	**Sanayi Mektebi**	
Karyelerde istimal olunmak üzere mübayaa kılınacak alat ve edevat-ı ziraiye esmanıyla maârif nakliyesi: 8.000 Mübayaa kılınacak damızlık boğa esmanıyla… nakliyesi… 75.000 Toplam: 83.000	Müdür ve muallim ve müstahdemin maaşatı:52.560 Masarif-i daimesi:50.500 Masarif-i tesisiye ve demirbaş eşya esmanı: 12.300 Ham eşya esmanı:10.000 Sanayi… bir senelik masrafı: 5000 Toplam: 130.360	

Ankara Vilâyeti'nin R.1331 (1915) yılı hususi bütçesinde vilâyetin toplam geliri 9.606.628 kuruş, toplam gider ise 8.820.151 kuruş olarak tayin edilmiştir. Söz konusu gelirden Vilâyet Maârif Dâiresi'ne "Orta Öğretim Masraf Bütçesi" adı altında tahsis edilen miktar 1.483.064 kuruştur. Bu bütçe 20 Rebiyül ahir 1333 (7 Mart 1915) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif için ayrılan bu para çeşitli kalemlere dağıtılarak aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:[1278]

Tablo 70: Ankara Sancağı'nın R.1331 (1915) Yılı Maârif Masraf Bütçesi

İdâdî Mektebi	**İbtidâî Mektebi**	**Dârülmuallimîn**
Maaş: 184.800 Masraf: 6.500	Maaş: 225.300 Masraf: 54.300	Maaş: 147900 Masraf:182300
Sanayi Mektebi	**Sultani Mektebi**	**Hususi Mektepler İkramiyesi**
Müdür ve muallimin maaşı: 86.400 Görevli maaşı: 40.000 Daimi çeşitli masraf: 61.440 Ham eşya bedeli: 50.000 Demirbaş eşya bedeli: 10.000	Ücretsiz leyli talebesinin yiyecek ve giyecek masrafı: 60.000	-Müslim mektepler ikramiyesi: 9.600 -Gayrimüslim mektepler ikramiyesi: 28.924
Çeşitli Masraflar		

[1278] BOA, DH. UMVM, 16/53, 17/Ş/1333 (30 Haziran 1915).

-Emlâk, mektepler ve hususi dükkânların tamir masrafları: 274.000
- Maârif encümenleri ve kırtasiye ücreti: 2.000
-Muallim harcırahı: 15.000
-Tahsil-i aliye gönderilecek talebe tahsisatı ve mekâtib-i ibtidâîye muallim yetiştirilmek üzere medreselerde icra kılınacak tedrisât masarifi: 35.000
- Maârif idâresi kalemi müstahdemini maaşatı: 9.600

Ankara Vilâyeti'nin R. 1331 (1915) yılı özel bütçesinin tatbikine mezuniyet verilmiştir.[1279] Ankara Vilâyeti'nin R. 1331 (1915) yılı hususi bütçesinde Sanayi Mektebi'nin inşaatı için gerekli paranın yeterli gelmeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine bütçenin sekizinci faslının yedinci maddesinden 30.000 kuruş ve üçüncü faslının birinci maddesinden de 170.000 kuruş olmak üzere toplam 200.000 kuruşun mezkûr bütçenin ikinci faslına nakline encümen kararıyla gerekli görülmüş ve Dâhiliye Nezâreti'nden müsaade istenmiştir. Bu teklif, 11 Ramazan 1333 (23 Temmuz 1915) tarihli iradeyle onaylanmıştır.[1280]

[1279] BOA, İ.DH. 1514/1, 03/C/1333 (18 Nisan 1915).
[1280] BOA, İ.DH. 1515/51, 11/N/1333 (23 Temmuz 1915).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA SANCAĞI'NDA GAYRİMÜSLİM VE YABANCI DEVLET MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyıla kadar, eğitim-öğretim kurumları sıbyan mektepleri ve medreseler İslâmi müesseseler olarak yer almıştır. Tanzimat döneminde ise modern anlamda ibtidâî, rüşdiye, idâdî gibi eğitim kurumların açılmasının ardından, bu kuruluşların işleyişine/denetimlerine ait bir nizamnâmeye ihtiyaç duyulmuş ve bunun için 1869 yılında bir nizamnâme hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim konusunda belli bir yasa olmayışından yararlanan gerek Gayrimüslimler gerekse yabancı devletler, 1868 yılına gelinceye kadar mektepler açarak (*eğitim amacından biraz da uzak bir dağılımla*) devletin her tarafına yayılmışlardır. Yabancı devletler ve Gayrimüslimler, kendilerini bağlayıcı bir nizamnâme olmadığı için de rahatlıkla amaçlarına uygun bir şekilde teşkilâtlanmışlardır.[1281]

1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile yabancı devlet ve Gayrimüslim mekteplerle ilgili birtakım yeni düzenlemeler getirilmiştir. Nizamnâmede bulunan 129. madde ile yabancı devletlerin ve Gayrimüslimlerin (*misyonerlik faaliyetlerinin ayrılmaz bir unsuru olan*) mektepleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin 129. maddesi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar mevcut hâlini sürdürmüş olmasına rağmen, özel yabancı mekteplerin faaliyetlerinden rahatsız olan II. Abdülhamid'in emri üzerine 129. maddenin tadili için Maârif Meclisi çalışmalar yapmışsa da bir neticeye varılamamıştır. II. Abdülhamid, 129. madde üzerinde birtakım düzenlemeler yapılamaması üzerine başka bir yolu seçmiş ve

[1281] İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları Ankara 1993, s.17-18.

vilâyetlerde bulunan maârif müdürlerinin görev ve sorumluluklarını belirleyen yeni bir tâlimatnâme hazırlatmıştır. Bu tâlimatnâmenin önemli maddeleri olarak:

- Gayrimüslim mekteplerinde Türkçe derslerinin okutulması
- Mecburi ders olarak okutulacak Türkçe'nin, Türkçe bilen muallimin azlığı nedeniyle şimdilik sadece kasabalarda bulunan rüşdiyelerde okutulması ve bunun yaygınlaştırılması
- Bütün mektep programları ve ders kitaplarının maârif müdürleri tarafından incelenerek tasdik edilmesi
- Yabancılar tarafından açılacak mekteplerin irade-i seniyye almaları ve devletin koyacağı bütün şartlara riayetle teftişlerinde zorluk göstermeyeceklerine dair taahhütname verilmesi
- Hristiyan azınlıklar tarafından mektep açılacağı vakit o bölgede yeterli nüfusun bulunup bulunmadığının araştırılması
- Yabancı ve Gayrimüslim mekteplerinin ruhsat alması gerekliliği belirtilmiştir.

Bu tâlimatnâme ile 129. maddenin yetersiz kalan yönleri giderilmeye çalışılmış ve özellikle Maârif Nezâreti irade mecburiyeti ile ilgili olarak, bu tâlimat çerçevesinde hareket etmeye çalışmıştır. Yine II. Abdülhamid döneminde 1891 yılında çıkarılan irade ile 129. maddeye istinaden Gayrimüslim ve yabancı devletlerin mektep açabilmesi için irade alma mecburiyeti getirilmiştir.[1282] Bu çerçevede, daha önce açılmış Gayrimüslim ve yabancı mekteplerinden müracaatta bulunanlara hemen ruhsat verilecektir. Ancak taşralarda padişah iradesi olmadan yeni bir yabancı mektep açılmasına izin (ruhsat) verilmeyecektir. Bu hususa dair yazı umum maârif müdürlerine 30 Cemaziyelevvel 1310 (20 Aralık 1892) tarihinde gönderilmiştir.[1283]

Osmanlı Devleti'ndeki daha önce gayrimüslim ve yabancı mekteple**r**e ruhsat alma zorunlu hale getirilmiş ve ruhsatsız mektep açılması kesinlikle yasak edilmiştir. Eğer ruhsat almadan mektep açılırsa mezkûr mektep derhal kapatılacaktır. İstanbul'da

[1282] Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkubbe Yayınları İstanbul 2005, s.25-32.
[1283] BOA, MF. MGM. 2/124, 30/Ca/1310 (20 Aralık 1892).

ve diğer vilâyetlerde daha önce ruhsatsız olarak açılmış ve resmi ruhsat almamış umum mekteplerin resmi ruhsata bağlanması için üç ay süre tayin edilmiştir. Bu süre içinde ruhsat alma girişimlerinde bulunmayan mekteplerin kapatılması kararlaştırılmıştır. Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin 129. maddesine göre bu duruma karşı gelenlere dair padişah emri çıkartılmış ve bu kararın uygulanması için Yabancı ve Gayrimüslim Mektepleri Müfettişiliği tarafından umum maârif müdürlerine 5 Ramazan 1309 (3 Nisan 1892) tarihli yazı gönderilmiştir.[1284] Bu durum Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde de ilan edilmiştir.[1285] Yabancı devlet mekteplerinin ve Gayrimüslim mekteplerinin resmi ruhsat alması için daha önce verilen süre dolması üzerine İstanbul'daki Gayrimüslim mektepleri için üç ay daha süre verilmiş ve bu süre zarfında yine ruhsat almayan mekteplerin Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin 129. maddesine göre işleme tabii tutulması kararlaştırılmıştır. İstanbul haricinde bulunan mektepler için belirlenecek süre ise vilâyet amirlerinin takdirine bırakıldığına dair yazı Yabancı ve Gayrimüslim Mektepleri Müfettişliği tarafından 12 Temmuz 1892 (16 Zilhicce 1309) tarihli telgrafname ile umum maârif müdürlerine bildirilmiştir.[1286] Ancak ruhsat alması için verilen ek sürenin de dolmasına rağmen mezkûr mekteplerin tamamının ruhsatlı hale getirilmesi mümkün olmamıştır. Ruhsatsız olan bu mekteplerin kapatılması veya bir müddet daha ruhsat alma süresinin uzatılması hakkında izin istenilmiştir. Bunun üzerine Meclis-i Vükelâ'da alınan karar gereği "*Ruhsat alma için belirli bir süre konulmasına gerek olmadığı, savaş ve ekonomik sebeplerden dolayı yabancı devletlerle yapılan görüşmelerin iyi sonuçlanıncaya kadar yabancı devletler himayesinde bulunan mekteplerin şimdi kapatılmayarak duruma göre hareket edilmesi ve yine bu mekteplere peyder pey ruhsat verilerek ruhsatsız mektep bırakılmayacağı"* umum maârif müdürlerine 14 Cemaziyelahir 1310 (3 Ocak 1893) tarihli yazı ile bildirilmiştir.[1287] Bu kararlar gereği Kilise civarında ve başka yerlerde bulunan, daha önce açılmış ne kadar Gayrimüslim ve yabancı devlet mektepleri varsa ruhsat

[1284] BOA, MF. MGM. 1/95, 5/N/1309 (3 Nisan 1892); MF. MGM. 3/61, 13/Ş/1310 (2 Mart 1893).
[1285] Takvim-i Vekayi, No:193.
[1286] BOA, MF. MGM. 2/40, 16/Z/1309 (12 Temmuz 1892); MF. MGM. 2/62, 03/S/1310 (27 Ağustos 1892).
[1287] BOA, MF. MGM. 3/10, 14/C/1310 (3 Ocak 1893); MF. MGM. 3/22, 29/C/1310 (18 Ocak 1893); DH. MKT. 2046/95, 11/B/1310 (29 Ocak 1893).

verilecektir.[1288] Bu mekteplerden ruhsatnâme almak isteyenlere maârif müdürleri tarafından kolaylık sağlanacak ve acele edilecektir.

Gayrimüslim ve yabancı devlet mektepleri için ruhsatnâmeler standart ve matbu olarak hazırlanmıştır. Bu mekteplerden alınacak gerekli bilgiler ruhsatnâmelere işlenecek ve matbu esas defterleri de mektebin mesül müdürü adına kaydedilecektir.[1289] Yabancı ve Gayrimüslim Mektepleri Müfettişliği, İstanbul ve diğer vilâyetlerde daha önce açılmış olan Gayrimüslim ve yabancı mekteplerden ne kadarı ruhsat almış ise bunların esas defterlerine kayıtlarının yapılıp cetveller hazırlayarak gönderilmesini ve henüz ruhsat almayan mekteplerin de ruhsat alması için teşvikte bulunmasını 30 Zilkade 1310 (15 Haziran 1893) tarihli yazı ile umum maârif müdürlerinden istemiştir.[1290] Yine Yabancı ve Gayrimüslim Mektepleri Müfettişliği, 20 Safer 1311 (3 Eylül 1893) tarihinde umum vilâyetlere gönderilen yazı ile ruhsatsız mekteplerden kaçına ruhsat verildiğine dair cetvellerin hazırlanıp gönderilmesi istemiştir.[1291]

İstanbul ve taşra vilâyetleri olarak 1323-1324/1907-1908 eğitim yılına ait istatistik cetvellerine göre Osmanlı Devleti'nde bulunan Gayrimüslim ve yabancı mekteplerinde; Rumların açtığı 1,589 ibtidâî, 193 rüşdiye, 39 idâdî, 1 darülmuallimîn ve 1 Ruhban Mektebi olarak 1,823 mektepte 75,739 talebe; Ermenilerin açtığı 378 ibtidâî, 60 rüşdiye ve 15 idâdî olarak toplam 453 mektepte 36,474 talebe; Musevilerin açtığı 114 ibtidâî, 27 rüşdiye, 2 idâdî ve 1'i darülmuallimîn olarak toplam 144 mektepte 13.758 talebe; Katoliklerin açtığı 90 mektepte 10,039 talebe; Protestanların açtığı 74 mektepte 4,088 talebe; Latinlerin açtığı 13 mektepte 553 talebe; Süryani Kadim Mektebi olarak 31 mektepte 1,089 talebe, 21 Süryani Mektebi'nde 1,727 talebe; 19 Kaldani Mektebi'nde 1,389 talebe, 7 Marunî Mektebi'nde 604 talebe, 8 Nasturi Mektebi'nde 222 talebe; Sırpların açtığı 54 mektepte 1641 talebe, Bulgarların açtığı 196 mektepte 15.181 talebe, Ulahların açtığı 13 mektepte 523 talebe öğrenim görmüştür. Böylece Osmanlı Devleti'nde on üç cemaat tarafından açılan (gayrimüslim mektepleri) 2,948 mektepte 163.027 talebe olarak kayıt edilmiştir. Osmanlı

[1288] BOA, MF. MGM. 2/62, 03/S/1310 (27 Ağustos 1892).
[1289] BOA, MF. MGM. 1/90, 29/Ş/1310 (18 Mart 1893).
[1290] BOA, MF. MGM. 4/11, 30/Za/1310 (15 Haziran 1893).
[1291] BOA, MF. MGM. 4/64, 20/S/1310 (13 Eylül 1892).

Devleti'nde yabancı devletlerin açtığı mektep ve bunlarda öğrenim gören talebe sayısı ise Romanya tarafından açılan 1 mektepte 97 talebe; İngiltere tarafından açılan 43 mektepte 2,386 talebe; Almanya tarafından açılan 23 mektepte 2,331 talebe; Rusya tarafından açılan 24 mektepte 4,075 talebe; Fransa tarafından açılan 88 mektepte 15,192 talebe; Amerika tarafından açılan 78 mektepte 6,489 talebe; Avusturya tarafından açılan 10 mektepte 579 talebe; İtalya tarafından açılan 30 mektepte 3,349 talebe olmak üzere 297 olmak üzere toplamda 34,498. olarak tespit edilmiştir.[1292]

4.1. GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin üçüncü maddesinde "Her mahallede veya karyede ve icabına göre bir iki mahalle veyahut iki karyede lâakal (en azından) birer sıbyan mektebi bulunacak ve muhtelit (karışık) olan karye ve mahallelerde İslâm mektebi başka ve etfâl-i Gayrimüslim mektebi başka olacaktır" ifadesi yer almıştır.[1293]

Ankara Sancağı merkezinde Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi milletlerinin çocuklarına mahsus erkek ve kızlar için sekiz adet mektep açılmıştır. Ankara'nın merkez kazalarından Sivrihisar Kazası'nda bir Hristiyan mektebi, Kalecik Kazası'nda bir Ermeni mektebi, Nallıhan Kazası'nda bir Ermeni mektebi, Zir Kazası'nda iki Ermeni mektebi ve bir Protestan mektebi açılmıştır.[1294]

Osmanlı Devleti'nde yabancı devletler tarafından açılmış olan mekteplerin durumunu gösteren cetvel Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği tarafından hazırlanılarak 10 Zilkade 1323 (6 Ocak 1906) tarihinde Bab-ı Aliye gönderilmiştir. Bu cetvelde yabancı mekteplerin nerelerde, hangi devletler himayesinde bulunduğuna ve miktarlarına dair bilgiler paylaşılmıştır.[1295]

[1292] BOA, MF. İST. 9/39, 1/R/1328 (12 Nisan 1910).
[1293] Düstur, Tertip I, c.II s.184.
[1294] Ankara Vilâyet Salnamesi, H. 1308-1309, s.198, 207, 210, 212, 218; H.1311, s. 202-204; H.1318, s.99; H.1320, s.82-87; H.1325, s.91.
[1295] BOA, MF. MGM. 6/48, 5/Z/1319 (15 Mart 1902).

Tablo 71: Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Açtığı Mekteplerin Sayısı

	Almanya	Amerika	İngiltere	Avusturya	İtalya	Fransa	Rusya	İran
İstanbul	4	4	5	3	4	46	---	1
Trablusgarp	---	---	1	---	5	4	---	---
Musul	---	---	---	---	---	4	---	---
Adana	---	7	---	---	---	6	---	---
Sivas	---	5	---	---	---	6	---	---
Konya	---	1	---	---	---	2	---	---
Cezayir Bahri Sefid	---	---	---	---	---	7	---	---
Edirne	1	---	---	1	1	5	---	---
Yanya	---	---	---	---	1	---	---	---
Ankara	---	4[1296]	---	---	---	3[1297]	---	---
Manastır	---	1	---	---	---	2	---	---
Kosova	---		---	1	---		---	---
Bitlis	---	5	---	---	---	2	---	---
Kudüs-i Şerif	14	5	27	---	---	24	5	---
Bingazi	---	---	---	---	1	1	---	---
Biga	---	---	---	---	---	1	---	---
Toplam	19	32	32	5	12	113	5	1

Bu 71'e göre Ankara Vilâyeti'nde Amerikalılar dört, Fransızlar ise üç adet mektep açmışlardır. Diğer devletlerin ise mektep açmadığı görülmüştür.

[1296] Kayseri Sancağı'nda, 3 tanesi Talas Karye'sinde 1 tanesi ise sancak merkezinde olmak üzere dört Amerikan Mektebi Amerikan Board Şirketi tarafından açılmıştır. Talas Karyesinde, gece-gündüzlü, erkek ve kızlara mahsus olmak üzere Tarab Mahallesi civarında bulunmaktadır. Yine Talas'ın Han Mahallesinde sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu iki mektep 1871 yılında açılmış ve 11 Ramazan 1901 (22 Aralık 1319) tarihinde ruhsatname almıştır. Bu mektepler erkek ve kızlara mahsus, tahsil süreleri yedişer seneden ibaret ibtidâî, rüşdiye ve yarı idâdî derecesindedir. Talas'ta Hristiyan Mahallesinde 1890 yılında açılan diğer mektep ise sıbyan mektebidir ve bu mektebin ruhsatnamesi bulunmamaktadır. Bu sıbyan mektebinde dört yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklar için olup, ruhsatnamesi bulunmamaktadır. Bu mekteplerde çalışanlar Rum ve Ermeni milletinden olup, bu mekteplerde İslâm ailesinden talebe bulunmamaktadır. (BOA, Y. PRK. MF. 5/20, 02/R/1325 (15 Mayıs 1907); Y.A. RES. 122/88, 07/R/1321-3 Temmuz 1903)

[1297] Fransız Sefareti tarafından Sadâret'e gönderilen 23 Receb 1319 (5 Kasım 1901) tarihli cetvelde Fransızlara ait Ankara merkezinde bir mektep (Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne), Kayseri sancağında ise iki mektep (Peres Jesuites Mektebi ve Dames de St. Joseph de Lyon Mektebi) olduğu görülmektedir. (BOA, MF. MGM. 6/29, 23/B/1319-5 Kasım 1901) Ankara Maârif Müdürü vekili tarafından Yabancı ve Gayrimüslim Müfettişliği 'ne göndermiş olduğu 5 Zilhicce 1319 (15 Mart 1902) tarihli raporda ise Ankara vilayet merkezinde Fransızlara ait mektep olmadığı ve Kayseri Sancağı'nda kız ve erkeklere mahsus iki mektebin olduğu belirtilmektedir (BOA, MF. MGM. 6/48, 5/Z/1319-15 Mart 1902). Ancak karşımıza çıkan arşiv belgelerinden yola çıkılarak Ankara vilayet merkezinde Fransızlara ait bir mektebin olduğu anlaşılmaktadır. (BOA, ŞD, 2742/34; MV,115/65; ŞD,2749/11; Y.A. RES. 132/65).

Tablo 72:Vital Cuinet'e göre Ankara Sancağı'ndaki Mektep ve Talebe Sayısı

	Erkek Mektepleri	Kız Mektepleri	Talebe Sayısı
Ermeni Katolikler	3	1	830
Gregoryen	1	1	190
Yunan Ortodoks	2	2	331
İsrailler	1		36

Tablo 72'de görüldüğü gibi Vital Cuinet'e göre 1890'lı yıllarda Ankara Sancağı'nda Hristiyan topluluklarına ait 11 mektepte kız ve erkek olarak toplam 1,387 talebe öğrenim görmüştür. [1298]

Tablo 73: 1912-1913 Yılı Maarif İstatistiğine Göre Ankara Sancağı'ndaki Gayrimüslim Mektepler, Bu Mekteplerde Görev Yapan Muallim ve Öğrenim Gören Talebelerin Mevcudu[1299]

CEMAAT-AZINLIK	MEKTEP			TALEBE		MUALLİM (E)	
	Erkek	Kız	Karma	Erkek	Kız	Erkek	Kadın
Ermeni	3	4	3	854	663	28	26
Rum	1	1	1	295	254	7	5
Musevi	1	1	---	147	85	5	1
Protestan	1	1	1	25	100	2	3
Toplam	5	7	5	1321	1102	42	35

Tablo 73'de görüldüğü gibi Ankara Sancağı'nda en çok Ermeniler tarafından mektep açılmıştır. Ankara Sancağı'nda Ermeniler de dâhil diğer azınlıklar tarafından açılan on yedi mektepte yetmiş yedi muallim(e) görev yapmış ve iki bin dört yüz yirmi üç talebe (erkek-kız) öğrenim görmüştür.

Ankara ve kazalarındaki Ermenilere ait mekteplerde bulunan muallimlerin maaşlarına ve mekteplerin diğer masraflarına kilise gelirleri kifayet etmemiştir. Bu yüzden mekteplerde eğitim gören çocukların ailelerinden aylık on ile otuz kuruş arası bir miktarın memur aracılığıyla toplanmasına izin verilmesi için Ankara Vilâyet

[1298] Vıtal Cuinet, **La Turquie d'Asie**, c.VI, Isıs Basımevi, İstanbul 2001, s.31-32.
[1299] Maârif Nezâreti İhsaiyat Mecmûası R.1328-1329, Matbaa-i Amire 1334, s.5.

İdaresi'nin 20 Cemaziyelahir 1312 (19 Aralık 1894) tarihli yazısı Dâhiliye Nezâreti aracılığıyla Sadâret'e gönderilmiştir.[1300]

Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği'nin umum maârif müdürlerine gönderdiği 20 Safer 1310 (13 Eylül 1892) tarihli şukkaya göre; taşradaki gayrimüslim ve yabancı devlet mektepler için -ruhsat sahip olduğu sürece- balo, tiyatro ve piyango düzenlenmesine izin verilmiştir.[1301] Ayrıca mektep idâresinin mektebe gelir olarak balo, tiyatro ve piyango düzenleyebilmesi için Maârif Nezâreti ile vilâyet idâresinden izin alması istenmiştir.[1302] Bu çerçevede Ankara Sancağı'ndaki Rum mekteplerin masraflarının karşılanması amacıyla mektepte üretilen eşyalar piyango yoluyla satılmıştır.[1303] Ancak 1896 yılında Ankara'daki Rum mektepleri menfaatine tertip edilmiş olan piyango Maârif Nezâreti ve vilâyet idâresinden habersiz yapıldığından Maârif Nezâreti, Ankara Maârif Müdürlüğü'nü uyarmıştır. Maârif Nezâreti, piyangonun kimin tarafından tertip edildiği, piyangonun nasıl çekildiği, piyangoda satılacak olan eşya için kaç bilet dağıtıldığını, piyango sırasında hükümetten ve maâriften memur bulunup bulunmadığı gibi soruların cevabını Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir.[1304]

Ankara Sancak merkezinde bulunan Rum ve Ermeni mektepleri, Ankara İdadî Mektebi ile aynı seviyede eğitim vermiştir. Rum mektepleri halkın yardımlarıyla iyice ilerlemiş Anadolu'nun ekser mahallerinde olduğu gibi Ankara'da bulunan Rum ve Ermeni mekteplerindeki talebeler Türkçe lisanını iyice öğrenir ve konuşur hale gelmiştir. Ancak 1890'lı yıllardan itibaren bu mekteplerde Rum lisanının öğretilmesine gayret edilmiştir. Bunun önüne geçmek amacıyla Ankara Maârif Müdürlüğü, Rum ve Ermeni mekteplerinde Türkçe lisanının hakkıyla öğretilerek buralarda yetişen talebelerin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını artıracağı düşünülmüştür. Bunun için de Ankara İdadî Mektebi'ne ait 1894 yılı melbusat (elbise) bütçesinde

[1300] BOA, DH. MKT. 331/26, 13/B/1322 (23 Eylül 1904).
[1301] BOA, MF. MGM. 2/75, 23/S/1310 (16 Elül 1892).
[1302] BOA, MF. MKT. 329/62, 05/Ra/1314 (14 Ağustos 1896).
[1303] BOA, MF. MKT. 513/2, 12/Ra/1318 (1O Temmuz 1900); MF. MKT. 568/14, 19/Ra/1319 (6 Temmuz 1901); MF. MKT. 782/8, 07/Ra/1322 (22 Mayıs 1904); MF. MKT. 887/70, 13/Ş/1323 (13 Ekim 1905); MF. MKT. 709/26, 01/Ra/1321 (28 Mayıs 1903).
[1304] BOA, MF. MKT. 329/62, 05/Ra/1314 (13 Ağustos 1896).

bulunan 18.500 kuruştan 10.000 kuruşun Rum ve Ermeni mekteplerindeki fakir talebelerin gerekli ihtiyaçlarına harcanmasına dair izin yazısını 17 Muharrem 1313 (10 Temmuz 1895) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti bunun üzerine Ankara'daki Rum ve Ermeni mekteplerinde Türkçe lisanının geliştirilmesini teşvik için melbusat (elbise) bütçesinden artan paranın veya maârif ianesinden harcama yapılması talebinin uygun olmayacağını, bunun yerine başka bir yol bulunmasına dair 4 Rebiyülevvel 1313 (25 Ağustos 1895) tarihli yazısını Ankara Maârif Müdürlüğü'ne göndermiştir.[1305]

Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği tarafından umum vilâyet valilerine gönderilen 5 Safer 1310 (29 Ağustos 1892) tarihli tezkirede "*Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslim ve yabancı mekteplerinde okutturulacak (gerek o mahalde gerekse yurtdışından getirtilmiş olan) kitapların hangi tarihli ve numaralı ruhsatnamede bastırıldığına dair malumatla matbaa nizamnâmesine uygun olmasını istemiştir. Bu kitapların ilk ve son kapakların iç kısmında mühür, kitabı yazan ve kitabın basımında imtiyaz sahibi olan matbaaya dair ruhsatnamesi olması istenmiştir. Bu kitaplar içinde talebeler için muzır bilgiler varsa o kitabın basımına engel olunması gerekliliği*" bildirilmiştir.[1306] Yine Yabancı devletler ve Gayrimüslim mektepleri tedrisâtının maârif memurları aracılığıyla teftiş-muayenesinde ihtimam gösterilmesi ve bu mekteplerin ruhsata bağlanarak mekteplerde okutulmakta olan kitap ve risalelerin kontrol edilmesi, bu görevde kabiliyetli olmayan maârif memurlarının azledilerek yerine daha iyilerinin getirilmesine dair Meclis-i Vükelâ'da karar alınmıştır. Bu kararın umum maârif müdürleri tarafından uygulanması için Maârif Nezâreti, Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği'ne 30 Şevval 1311 (6 Mayıs 1894) tarihli yazıyı göndermiştir.[1307]

İncelemeler neticesinde Ankara Rum ve Ermeni mekteplerinde kullanılan atlas ve haritalarda zararlı tabirlerin bulunduğu Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından tespit edilmiştir. Buna göre Ermeni mekteplerindeki (Venedik'te basılmış olan Ermenice ve Berlin'de basılmış olan Fransızca) Osmanlı Asya Haritası'nda Ermenistan adının

[1305] BOA, MF. MKT. 279/18, 04/Ra/1313 (25 Ağustos 1895).
[1306] BOA, MF. MGM. 2/63, 07/S/1310 (31 Ağustos 1892).
[1307] BOA, MF. MKT. 206/1, 02/Za/1311 (7 Mayıs 1894).

kullanıldığı ve bazı şehir adlarının Ermenice yazıldığı; Leipzig'de basılmış olan Almanca Mektep Atlası'nda Osmanlı Devleti'ne ait kısımlarda Bosna ve Hersek bölgesinin Avusturya sınırları içinde gösterildiği; Rum mekteplerindeki Henri Kopernik tarafından Fransızca hazırlanıp 1867 yılında Berlin′de basılan Osmanlı Asya Haritası'nda Ermenistan tabiri kullanıldığı; Tarih ve Coğrafya Atlası'nda Ermenistan tabiri kullanıldığı tespit edilmiştir. Ankara Maârif Müdürlüğü, bu tespitin ardından bu harita ve atlaslara el koyarak bir paket içinde Maârif Nezâreti'ne posta yoluyla 15 Rebiyülevvel 1317 (24 Temmuz 1899) tarihinde göndermiştir.

Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından gayrimüslim mekteplerinde okutulan ve zararlı olduklarına hükmedilip el konulan harita ve atlaslar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[1308]

Ele Geçirilme Tarihi	**Harita ve Atlasın İsmi**	**Dili**	**Basıldığı Yer**	**Basıldığı Yıl**	**Ele Geçirildiği Yer**
16 Muharrem 1317 (27 Mayıs 1899)	Osmanlı (Asya) Haritası	Ermenice	Venedik	1849	Ankara Ermeni Mektebi
	Mektep Atlası	Almanca	Leipzig	---	Ankara Ermeni Mektebi
1 Rebiyülevvel 1317 (10 Temmuz 1899)	Tarih ve Coğrafya Atlası	Fransızca	Paris	1865	Ankara Rum Mektebi
	Osmanlı (Asya) Haritası	Fransızca	Berlin	1867	Ankara Rum Mektebi

Ankara Ermeni mektepleri için on adet muhtasar sarf-ı osmanî, on beş adet elif ba, iki adet din-u vefa adıyla kitaplar Ermeni Avodis tarafından İstanbul'dan getirilmişti. Muhtasar sarf-ı osmani ile elif ba kitaplarının eser sahibi ve ruhsat numaralarını gösteren ruhsatname belgeleri yer almıştır. Ancak din-u vefa adlı kitabının Oseb Hafefyan Matbaasında basıldığı, ruhsatnâmesi bulunduğu belli iken ruhsatnâme numarası ve kimin eseri olduğu belirtilmemiştir. Bu yüzden Ankara Maârif Müdürlüğü, din-u vefa adlı eser hakkında nasıl bir yol takip edeceğine dair bilgiyi 8 Cemaziyelahir 1320 (24 Eylül 1902) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne bildirmiştir. Bunun üzerine gerekli araştırmaların neticesinde din-u vefa adlı eserin 20

[1308] BOA, MF. MKT. 455/1, 04/Ra/1317 (13 Temmuz 1899).

Receb 1310 (17 Ocak 1895) tarih ve 644 numaralı ruhsatnâme ile Dimitri Peraskevas tarafından bastırıldığına dair bilgi Yabancı ve Gayrimüslim Mektepleri Müfettişliğinden bildirilmiş ve bu bilgi Maârif Nezâreti tarafından Ankara Maârif Müdürlüğüne 9 Receb 1320 (12 Ekim 1902) tarihli yazı ile gönderilmiştir.[1309]

Osmanlı Devleti'nde bulunan gayrimüslim ve yabancı mekteplerin ruhsata bağlanması için padişah iradesiyle üç ay süre verilmiştir. Bu süre zarfında gerekli ruhsat işlemlerinin yapılmaması üzerine tekrardan üç ay daha süre verilmiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyeti'nin karye, kasaba ve kaza merkezlerinde bulunan gayrimüslim ve yabancı mekteplerin durumunu gösteren mazbata ile esas defteri hazırlanılarak vilâyet merkezine gönderilmiştir. Bu mazbata ve esas defterleri vilâyet meclisi tarafından incelendikten sonra ruhsatnâmelerin mahallerine gönderileceği ancak mekteplerin ruhsata bağlanması için verilen ikinci sürenin bitmesine az kaldığından, kısa zaman içinde, Ankara'daki karye, kasaba ve kazalardaki mekteplerin ruhsata bağlanma işlemlerinin yetişmeyeceği anlaşılmıştır. Bu yüzden mezkûr mekteplerin ruhsata bağlanması için (üçüncü olarak) ek süre istenildiğine dair yazıyı Dâhiliye Nezâreti, 22 Cemaziyelahir 1310 (12 Ocak 1893) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir.[1310] Bunun üzerine Maârif Nezâreti, ruhsat alma için belirli bir süre konulmaması ve mekteplere peyderpey ruhsat verilerek ruhsatsız mektep bırakılmaması gerektiğine dair yazıyı Ankara Vilâyeti'ne iletilmek üzere 29 Cemaziyelahir 1310 tarihinde (18 Ocak 1893) Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir.[1311]

Ankara Sancağı'na bağlı Sivrihisar kazasındaki Ermeni mektebinde şehadetnâmesiz muallimler[1312] görev yaptığına dair bilginin Maârif Nezâreti'ne ulaşmasının ardından Maârif Nezâreti, mektepteki durumun araştırılmasını Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir. Bunun üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü, yaptığı gerekli tetkiklerin neticesinde mektepte şehadetnâmesiz muallimlerin olduğu anlamış ve mektepte şehadetnâmesi olmadan muallimlerin görev yapmanın mümkün

[1309] BOA, MF. MKT. 672/65, 06/Ş/1320 (8 Kasım 1902).
[1310] BOA, MF. MGM. 3/21, 22/C/1310 (11 Ocak 1893); DH. MKT. 2041/41, 22/C/1310 (11 Ocak 1893).
[1311] BOA, MF. MGM. 3/22, 29/C/1310 (18 Ocak 1893); DH. MKT. 2046/95, 11/B/1310 (29 Ocak 1893).
[1312] Sirupa Arjabdiyan, Kihma Şalciyan, Kigurak Patviryian, Oben Tathtaliyan.

olmadığını ve bu yüzden muallimlerin şehadetnâmesinin gönderilmesini aksi takdir de mektebin eğitime kapatılacağına dair yazıyı Ermeni Patriğine göndermiştir. Bu durum karşısında Ermeni Patriği, mektep muallimleri için şehadetnâmenin hazırlandığını, gerekli hazırlıkların yapılıp, şehadetnâmelerin oraya gönderilene kadar mektebin kapatılmamasını Ankara Maârif Müdürlüğü'nden istemiştir. Bu üzerine Ankara Maârif Müdürlüğü de şehâdetnameler gelene kadar mektepte eğitimin devam edip etmeme durumunu 13 Cemaziyel ahir 1312 (12 Kasım 1894) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne sormuştur. Maârif Nezâreti, Sivrihisar Ermeni Mektebi muallimlerin ve mektebin kapatılması durumunu Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne havale etmiştir. Mezkûr müfettişlik, patrik tarafından şehadetnâmeler gönderildiğinden, şayet henüz gelmemiş ise hemen gönderilmesi, şimdilik mektepte tedrisâtın tatil edilmemesine ve hemen şehadetnâmelerin maârif idâresine ibraz edilmesi gerektiğini Ankara Maârif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.[1313]

Buraya kadar Ankara Sancağı'ndaki -eldeki mevcut bilgilerden yola çıkılarak- azınlık ve yabancı devlet mektepleri hakkında genel bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu mekteplerin başlıcaları şunlardır:

4.1.1. Ankara Rum İbtidai Mektebi

Ankara Vilâyet merkezinde, 1889 yılında 354 hanede 1,649 Rum yaşamıştır. Ankara'da bulunan Rum milletinden üç-dört yaşlarındaki çocukların eğitim alınmasının sağlanması için Rum Metropolidi Papa Yuvani Efendi bir ibtidai mektebi yapılmasını istemiştir. Yuvani Efendi Hoca Hindi Mahallesi'nde kız ve erkeklere mahsus Rum Rüşdiye Mektebi yakınında bulunan arsasını ibtidâî mektebi için hibe etmiştir. İbtidâî mektebinin yirmi üç metre uzunluk, beş metre genişlik, altı metre yükseklik, bodrum ve üst kat olarak; bodrum katında üç oda, üst katında iki oda bir divanhane ve mektep binasının bodrum katı duvarı yerden bir buçuk metre yükseklikte taş duvar, gerisi ise ahşaptan olmak üzere keşif defteri hazırlatılmıştır. Yine mektepte okutulacak dersler; ibtidâî mektebine dört yaşından altı yaşına kadar olan erkek ve kız çocukların kabul edilmesi, eğitim süresinin iki sene olması ve birinci sınıfta sözlü anlatma, eğlenme tarifinde elif ba ve terbiyeye dair dersler, ikinci sınıfta ise düz okuma

[1313] BOA, MF. MKT. 238/56, 02/C/1312 (1 Aralık 1894).

ve birden ikiye kadar olan rum mezhebine ait dualar öğretilmesi şeklinde amaçlanmıştır. Mektebin yapım masrafı olarak 20,000 kuruş harcanması öngörülmüş ve bunun da Ankara'da bulunan Küpeci oğlu Dimetroki tarafından karşılanacağı taahhüdü alınmıştır. Rum Metropolidi, yapılan gerekli hazırlıkların ardından Ankara'nın Hoca Hindi Mahallesi'nde ibtidâî mektebinin yapılması için Ankara Vilâyet Meclisi'ne talepte bulunmuştur. Bunun üzerine Ankara Vilâyet Meclisi, yapılan gerekli araştırmaların ardından mezkûr mektebin inşaatında siyasi bir maksat görmediğini ifade ederek Dâhiliye Nezâreti ile Adliye Mezâhib Nezâreti[1314] arasında yapılan gerekli yazışmaları yapmıştır. Bunun neticesinde Ankara'da Rum İbtidâî Mektebi'nin yapılmasına ve ruhsata tabi olmasına 22 Cemaziyelahir 1306 (23 Şubat 1889) yılında padişah iradesiyle izin verilmiştir.[1315]

4.1.2. Ankara Rum Mektebi

Ankara'da bulunan Rum çocuklarının eğitimi daha önce bir kilise içinde yapılmaktaydı. Sıbyana mahsus olan bu mektep harap bir halde idi ve bulunduğu yerin havası da yaşam şartları için uygun değildi. Bu yüzden bu mektep yerine Ankara'nın Hacı Ashab Mahallesi, Şengül Hamamı Sokağı'nda Rum milletine ait olan arsa üzerine yeniden 3 bab (kısım) mektep inşa edilmesi için Rum milleti adına Rum Metropolidi, Ankara Vilâyet İdaresine dilekçe göndermiştir. Ankara Vilâyet İdaresi dilekçe ile ilgili gerekli araştırmaları yapmış ve mezkûr mektebin yapılmasında herhangi bir mahzur olmadığını ifade etmiş ve bunu Sadâret'e bildirmiştir. Bunun üzerine Ankara'da üç kısım şeklinde bir mektebin açılması durumu Sadâret'te görüşülmüş ve Ankara Vilâyet İdaresi'nden "*Ankara'da yapılacak olan mektebin genişlik ve uzunluk olarak hangi ölçülerde olacağı, mektebin yapılacağı arsanın Rum milletine aidiyeti, bir arsa üzerine ayrı ayrı üç mektep yapılması gerekliliği ve ayrı ayrı yapılmasının nedenleri, mektep için yapılacak masraflar, mektebin yapımında harcanacak paranın zenginler tarafından verileceğine dair bir senetin alınıp alınmadığı ve eski mektebi durumunun*

[1314] Cemaat mektepleri bağlı oldukları din kurumları yoluyla bulundukları vilayete müracaat etmekteydiler. Bu müracaatlar taşrada vilayete, İstanbul'da doğrudan Maârif Nezareti'ne olmaktadır. Cemaat mekteplerinin dilekçesi vilayet yoluyla Aliye ve Mezâhib Nezaretine oradan da Sadâret'e gönderilmekteydi. Yabancı mektepler ise kendi elçilikleri kanalıyla Hariciye Nezareti'ne başvurmaktaydılar. (Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, s.43)

[1315] BOA, İ.DH. 1124/87836, 22/C/1306 (23 Şubat 1889).

ne olacağı?" gibi soruların araştırılması istenmiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, görevli memurlar vasıtasıyla keşif yaptırmıştır. Bu keşif sonucunda mektebin yapılacağı arsanın vakıf arazisi olmadığı ve bu arazinin uzunluk-genişlik olarak 2,500 zira' miktardan oluştuğu anlaşılmıştır. Bu 2,500 zira' arazi miktarının 1,000 zira'ı üzerine bir bina içinde 3 kısım mektep inşa edilecektir. Bu üç kısım mekteplerde erkek ve kızlardan küçük, orta ve erişkin yaşlardaki çocuklar ayrı ayrı kısımlarda eğitim görecektir. 1,000 zira' arsa üzerine inşa edilecek olan mektep zeminden 19 zira' yükseklikte olacaktır. Üç mektebin muallimlerine gerekli miktarda teneffüs odaları yapılacak ve üç kısım mektep 120.000 kuruşa inşa edilecektir. Mektebin yapımında harcanılacak paranın zengin halktan tedarik edileceğine dair senet alınmıştır. Ankara Vilâyet İdaresi, mektep binasının uzunluk 44, genişlik 22 ve yükseklik 19 zira' olarak yapılacağına dair raporu 25 Recep 1286 (31 Ekim 1869) tarihinde Sadâret'e göndermiştir. Sadâret'te yapılan gerekli incelemelerin ardından mektebin yapılmasında herhangi bir engelin olmadığı anlaşılmış ve 23 Şevval 1286 (26 Ocak 1870) tarihli padişah iradesiyle mektebin yapımına izin (ruhsat) verilmiştir.[1316]

4.1.3. Ankara Rum Ortodoks Kız Rüşdiye Mektebi

Ankara'da H.1300 (1882) yılında rüşdiye derecesinde Rum Ortodoks Kız Rüşdiye Mektebi açılmıştır. 1898-1900 yılları arasında mektepte eğitim gören kız talebe sayısı 194'tür.[1317] Mektep ruhsata sahip ve muallimlerin diplomaları maârif idâresince tasdik edilmiştir.[1318] Mektebin yıllık gelirleri giderlerini karşılayamaz durumda olduğundan mektep adına piyango tertip edilmek istenmiştir. Ankara Rum Metropolidi, mektep talebelerinin el işlemeleri ürünlerinin piyango yoluyla satılarak mektebin giderlerinin karşılanması için izin dilekçesi hazırlamış ve bu dilekçe Ankara Vilâyeti İdaresi tarafından 24 Safer 1318 (23 Haziran 1900) tarihli yazı ile Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, mektebin giderleri için piyango tertip edilmesini uygun görmüş ve piyangonun tertip edilmesine dair izin yazısını 12

[1316] BOA, İ.HR. 241/14338, 22/L/1286 (25 Ocak 1870).
[1317] Maârif Salnamesi, H.1316, s.866-867; H. 1317, s.962-963; H. 1318, s. 1070-1071.
[1318] BOA, MF. MKT. 571/8, 12/R/1319 (29 Temmuz 1901).

Rebiyülevvel 1318 (9 Temmuz 1900) tarihinde Ankara Vilâyet İdaresi'ne göndermiştir.[1319]

Yine mektebin yıllık gelirleri giderlerini karşılayamaz durumda olduğundan yıllık masrafları için 6.650 kuruş gerekmiştir. Bu miktarın sağlanması için mektep talebelerinin elleriyle yaptıkları eşyaların piyango yoluyla satılarak maddi yetersizliğin giderilmesi istenmiştir. Tanesi 10 kuruştan 730 adet bilet bastırılarak 7.300 kuruş gelir edilmesi amacıyla bir piyango tertip edilmesine dair izin yazısı Ankara Rum Metropolidi Vekili tarafından verilen dilekçe, Ankara Vilâyet İdaresi vasıtasıyla 22 Safer 1319 (10 Haziran 1901) tarihinde Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Maârif Nezâreti, mektep için piyango tertip edilme durumu uygun görmüş ancak piyango yapılacağı sırada bir memurun orada bulunması gerektiğini Ankara Vilâyet İdaresi'ne bildirmiştir.[1320] Ayrıca mektep için yapılacak piyangonun memur gözetiminde kaidelere uygun bir biçimde içinde yapılması istenmiştir.[1321]

4.1.4. Ankara Ermeni Katolik Kız Rüşdiye Mektebi

Ankara'nın Kurt Mahallesi'nde[1322] Ermeni Katolik Cemaati'ne bağlı Rahibeler Manastırı[1323] içinde hem muallim ve rahibelerin ikamet ettiği hem de kız çocuklarına eğitim verilen bir mektep bulunmaktaydı. Rüşdiye derecesinde olan bu mektep H. 1269 (M.1853) yılında açılmış ve 15 Eylül 1892 (3 Eylül 1308) tarihinde, Ser Piskopos Ohannes adına ruhsat almıştır.[1324] Mektepte Osmanlı tebaasından ve Ermeni Katolik Cemaatinden olan, diplomaları Ankara Maârif Meclisi tarafından onaylanan on üç muallim görev yapmıştır.[1325]

Rahibeler idâresindeki Ermeni Katolik Kız Mektebi'nde öğrenim gören kız çocukların iaşesi olarak 15 kilo et ile 30 kilo ekmek harcanmıştır. Ancak talebeler

[1319] BOA, MF. MKT. 513/2, 12/Ra/1318 (9 Ağustos 1900).
[1320] BOA, MF. MKT. 568/14, 19/Ra/1319 (5 Ağustos 1901); MF. MGM. 6/21, 24/Ra/1319 (10 Ağustos 1901).
[1321] BOA, MF. MKT. 571/8, 12/R/1319 (29 Temmuz 1901).
[1322] BOA, ŞD, 1346/18, 23/R/1316 (10 Eylül 1898).
[1323] BOA, DH. MKT. 1452/18, 13/M/1305 (1 Ekim 1887).
[1324] BOA, ŞD, 1346/18, 23/R/1316; Maârif Salnamesi, H.1316, s.866-867; H. 1317, s.962-963; H. 1318, s. 1070-1071.
[1325] BOA, ŞD, 1346/18, 23/R/1316 (10 Eylül 1898).

içinde et ve ekmeği tedarik edemeyecek durumda olan fakir talebeler bulunmaktaydı. Bu yüzden Rahibeler Manastırı'ndaki fakir kız talebelerine et ve ekmek tahsis edilmesine dair Ermeni Katolik Patriği'nin 27 Safer 1304 (25 Kasım 1886) tarihli dilekçesi Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür.[1326] Meclis-i Vükelâ, Ankara'da bulunan kıtlık nedeniyle fakir halka verilen yardımlardan Ermeni Katolik Kız Mektebi'nde eğitimin aksamaması için fakir talebelere de tahsis edilmesine ancak mektep için ayrıca bir yardım yapılamayacağına karar vermiştir. Meclis-i Vükelâ'nın bu kararı Adliye ve Mezâhib Nezâreti vasıtasıyla Ankara Vilâyeti'ne 13 Muharrem 1305 (1 Ekim 1887) tarihinde gönderilmiştir.[1327]

Ankara'nın Kurt Mahallesi'ndeki Ermeni Katolik Kız Mektebi'nin 1853 yılında eğitime başlamasının üzerinden kırk beş yıl geçmiş ve bu zaman içinde mektep binası tamir edilmediğinden yıpranmıştır. Bu yüzden mevcut mektep binası yıktırılarak yerine mektep binasının yapılması için Ermeni Katolik Cemaati girişimlerde bulunmuştur. Buna göre mektep uzunluğu 36 metre, genişliği 18 metre ve yüksekliği 12 metre plan üzerine yeniden yapılacak ve mektebin yapım masrafları için mektebin fazla gelirleri, rahibelere ait Ankara ve İstanbul'da bulunan kira gelirleri ve mektep muallimlerinin yaptıkları el işlerinden elde edilen gelirler olmak üzere toplam 3000 Osmanlı lirası toplanmıştır. Ankara'nın Kurt Mahallesi'nde yeniden mektep yaptırılması için Ermeni Katolik Cemaati, Ankara Vilâyet İdaresi'ne dilekçe vermiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, mezkûr mektebin yeniden yapılmasında herhangi bir mahzurun olmadığını gerekli araştırmaların neticesinde anlamış ve bunu rapor olarak 19 Ramazan 1315 (11 Şubat 1898) tarihli yazı ile Adliye ve Mezâhib Nezâreti vasıtasıyla Şûrâ-yı Devlet'e göndermiştir. Şûrâ-yı Devlet'te mektebin yeniden yapılması durumu görüşülmüş ve izin verilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'in bu kararı padişah tarafından 16 Cemaziyelevvel 1316 (2 Ekim 1898) tarihinde onaylandıktan sonra kararın uygulanması için Adliye, Maliye ve Maârif Nezâretlerine gönderilmiştir.[1328]

[1326] BOA, A.MKT. MHM. 494/38, 03/Z/1304 (23 Ağustos 1887).
[1327] BOA, DH. MKT. 1452/18, 13/M/1305 (1 Ekim 1887).
[1328] BOA, İ. AZN. 31/3, 16/Ca/1316 (2 Ekim 1898); BEO, 1207/90484, 22/Ca/1316 (8 Ekim 1898).

1898-1900 yıllarında iki yüz elli kız talebesi bu mektepte öğrenim görmüştür.[1329]

4.1.5. Ankara Ermeni Katolik Kız Mektebi

Ankara'nın Kurt Mahallesi'nde yüz otuz altı hanede erkek ve kız olmak üzere beş yüz seksen bir Ermeni Katolik yaşamıştır. Ankara'da bir ev kiralanmış ve Ermeni Katolik milletinden olup sokaklarda dolaşan fakir kız çocukları bu eve yerleştirilmiş ve burada çocuklara parasız olarak eğitim verilmeye başlanmıştır. Ancak kız çocuklarının sayıları zamanla artarak yüz elliye ulaştığından kiralık ev yetersiz gelmiştir. Bu yüzden Ankara'nın Kurt Mahallesi'nin Mektepler Sokağı'ndaki ev, mektep için uygun görülmüş ve Ermeni Katolik Patriği tarafından satın alınmıştır. Bu ev uzunluğu ve genişliği onar arşın, yüksekliği ise dokuz arşın olup, evin içine 10.000 kuruş karşılığında iki dershane, bir bevvab, bir muallim odası yapılacağı ve bu 10,000 kuruşun da Katolik milletinden Ohannes Efendi'nin vereceği Ermeni Katolik Patriği tarafından taahhüd altına alınmıştır. Ermeni Katolik Patriği tarafından satın alınan evin mektep haline çevrilmesi için mezkûr cemaat reisi, Ankara Vilâyet İdaresi'ne dilekçe vermiştir. Bunun üzerine Ankara Vilâyet İdaresi, gerekli araştırmaların neticesinde mezkûr evin mektebe çevrilmesinde herhangi bir mahzurun olmadığı bilgisini 11 Recep 1309 (10 Şubat 1892) tarihli yazı ile Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne göndermiştir.[1330] Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin yazısı Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve evin (gerekli tadilattan sonra) mektebe çevrilmesi uygun görülmüştür. Böylece Ermeni halkı ve Ermeni Katolik Patriği, kız rüşdiye mektebinden başka bir mektep daha açarak kızların eğitimden mahrum kalmamalarını sağlamaya çalışmıştır.[1331]

4.1.6. Ankara Ermeni Katolik Erkek Rüşdiye Mektebi

Ankara'da mektep H. 1293 (1876) yılında açılmıştır. Rüşdiye derecesinde olan mektep 15 Eylül 1892 (22 Safer 1310) tarihinde ruhsat almıştır. 1898-1900 tarihlerin mektepte öğrenim gören talebe sayısının 400 olduğu tespit edilmiştir.[1332]

[1329] Maârif Salnamesi, H.1316, s.866-867; H. 1317, s.962-963; H. 1318, s. 1070-1071.
[1330] BOA, ŞD. 2596/14, 03/Z/1309 (29 Haziran 1892).
[1331] BOA, İ.MF. 1/1, 04/M/1310 (29 Temmuz 1892); BEO, 47/3471, 15/M/1310 (9 Ağustos 1892).
[1332] Maârif Salnamesi, H.1316, s.866-867; H. 1317, s.962-963; H. 1318, s. 1070-1071.

4.1.7. Ankara Protestan Mektebi

Ankara'nn Kurt Mahallesi'nde Protestan Cemaati tarafından 1892 yılında 18.000 kuruş karşılığında arsa satın alınmış ve bu arsa üzerine ahşaptan mabed ve mektebin birlikte yapılmasına karar verilmiştir. Bu mabed ve mektep iki katlı 19 zirai uzunluğunda, 18 zira' genişliğinde, 8 zira' yüksekliğinde olması planlanmıştır. Binanın içinde iki koridor, bir kütüphane, bir dershane, papaz odası ve mabed için büyük bir salon yapılacaktır.

Kurt Mahallesi'nde mabed ve mektebin yapılması için Protestan Cemaati, Ankara Vilâyet İdaresi'ne dilekçe göndermiştir. Bu dilekçe Adliye ve Mezâhib Nezâreti vasıtasıyla 3 Cemaziyelevvel 1329 (2 Mayıs 1911) tarihinde Şûrâ-yı Devlete havale edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet, Protestan cemaatine ait mabed ve mektebin açılmasında herhangi bir engelin olmadığı ve Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin 129. maddesi hükmüne göre hareket edilmesini 4 Cemaziyelahir 1329 (2 Haziran 1911) tarihli yazısıyla bildirmiştir.[1333]

4.1.8. Ankara Yahudi Mektebi

Ankara'da Musevi Cemaati'nin erkek çocukları için 1889'da beş sınıflı bir mektep açılmıştır. Bu mektep, sinagonun yanı başında iki kanatlı bir kapıdan ve bir avluya açılan binalardan oluşmuştur. Müdür odası, sokağa bakan giriş kısmının üst katında yer almıştır. Muallim azlığından dolayı mektepten mezun olanlardan iyi talebeler muallim vazifesini yürütmüştür. Yahudi Mahallesi'nde Eskicioğlu Camisi'nin tam karşındaki sokakta bulunan binada da kızlara ait üç sınıflı bir mektep açılmıştır. Bu mekteplerde Fransızca, İbranice ve Türkçe öğretilmiştir.[1334]

4.1.9. Ankara Ruhne-i Terakkî Musevi Mektebi

Ankara'da Ruhne-i Terakkî Musevi Mektebi 1903 yılında açılmıştır. Bu mektepte 1912 yılına kadar Musevi halkının çocuklarına dokuz yıl aralıksız eğitim verilmiştir. Ruhne-i Terakkî Musevi Mektebi eğitime açıldıktan sonra mektebin yıllık

[1333] BOA, ŞD, 1366/8, 04/Ş/1329 (31 Temmuz 1911); İ. AZN. 102/30, 14/C/1329 (12 Haziran 1911); BEO, 3907/292965, 23/C/1329 (21 Haziran 1911); DH. İD. 30-1/38, 29/C/1329 (27 Haziran 1911).
[1334] Beki L. Bahar, **Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003, s.55-58.

masrafları ile muallim maaşları her sene düzenli olarak ödenmiştir. Ancak 1912 yılına gelindiğinde ne mektebin masrafları karşılanabilmiş ve ne de mektebin bütçe açığı yüzünden muallim maaşları ödenebilmiştir. Bu yüzden Hz. Yusuf'un (as) hayatının anlatıldığı "Kıssa-i Yusuf" adlı bir tiyatro oynatılarak elde edilecek para ile mektebin bütçe açığının kapatılmasına Musevi Cemaati tarafından karar verilmiştir. Ankara Musevi Cemaati, "Kıssa-i Yusuf" adlı tiyatro oyunun oynatılabilmesi için Ankara Maârif Müdürlüğü'ne izin dilekçesi yazmışsa da tiyatro mezkûr müdürlükçe sakıncalı görülerek oynatılmasına izin verilmemiştir. Bunun üzerine Musevi Cemaati Başkanı ve İhtiyarlar Heyeti, 27 Muharrem 1330 (17 Ocak 1912) tarihli dilekçeyi; *"Kıssa-i Yusuf" adlı tiyatronun Maârif Nezâreti tarafından ruhsatlı*[1335] *Musevi bir kitaptan tercüme edilerek hazırlandığı, sahnelenmesi düşünülen oyunun sakıncalı görülerek Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından izin verilmediği ancak Peygamberlik sıfatı için gece-gündüz ihtiramda bulunduklarını ve Hz. Yusuf'un kendilerinin de peygamberleri olduğundan oyununun içeriğinde herhangi bir hakaret veya aşağılama bulunmadığını, bu tür oyunların İstanbul'da da oynandığını, oyunun Türkçe olarak oynanacağını ve mektebin bütçe açığının daha fazla olmaması için oyunun oynanması gerektiği*" Dâhiliye Nezâreti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezâreti de 3 Safer 1330 (23 Ocak 1912) tarihli yazı ile oyunun içerik olarak oynanmasının uygun olup olmadığı durumunu Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne sormuştur. Bunun üzerine Adliye ve Mezâhib Nezâreti, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 28 Safer 1330 (17 Şubat 1912) tarihli yazıda; sahnelenmesinin sakıncalı olması yüzünden müsaade edilmediği ve "Kıssa-i Yusuf" adlı oyun yerine başka bir oyun tertip edilerek sahnelenmesinin daha uygun olacağını Ankara Musevi cemaatine iletilmek (kararın uygulanması) üzere İstanbul Hahambaşılığı'na bildirmiştir.[1336]

4.1.10. Mihalıççık (Kuyucak) Ermeni Mektebi

Mihalıççık Kazası merkezi olan Kuyucak Kasabası'ndaki 33 hanede 121 Ermeni yaşamıştır.[1337] Kasabada Ermeni halkına mektep yapılması için Ermeni

[1335] Bu ruhsatlı kitap İstanbul'da çıkarılan 21 Kasım 1911 tarihli İspanyol Gazetesi'nde ilan edilmiştir. (BOA, DH. SYS. 64/9, 03/Ra/1330-21 Şubat 1912).
[1336] BOA, DH. SYS. 64/9, 03/Ra/1330 (21 Şubat 1912).
[1337] BOA, ŞD. 2820/5, 20/R/1331 (29 Mart 1913).

Cemaati, Kalaycı Yorgi adlı kişiden yaklaşık iki yüz otuz metre kare arsa satın almıştır. Bu arsa üzerine kilise ve mektep[1338] binası yan yana olacak şekilde Ermeni halkının yardımlarıyla 40.000 kuruş karşılığında 1890 yılında yapılmıştır.[1339] Ancak Mihalıççık Kazası Kuyucak Kasabası'ndaki Ermeni Mektebi'ne 29 Rebiyülahir 1331 (7 Nisan 1913) yılında ruhsat verilmiştir.[1340]

4.1.11. Sivrihisar Ermeni Kız Mektebi

Ankara'nın Sivrihisar Kazası'nın altı mahallesinde bulunan 863 hanede 2011 İnas (Kız), 2083 Zikur (Erkek) olmak üzere 4094[1341] Ermeni yaşamaktaydı. Kız çocuklarının sayısı çok olmasına rağmen kazada kız çocuklarına ait hususi bir mektep yapılmamıştır. Bu yüzden kazadaki kız çocuklarına bir kısmı kilise içindeki bir odada bir kısmı da kilise kısmında eğitim verilmiştir. Hatta öyle ki kazadaki kız çocuklarının yarısı da kilise dışında kalmış ve bu yüzden mevcut kilise kızların eğitimi için yeterli gelmemiştir. Kız çocuklarının eğitimden mahrum kalmamaları için kazada bir kız mektebi açılması Sivrihisar Ermeni cemaati ruhani reisi Agop Efendi ile kilise cemaati tarafından arzu edilmiştir. Bunun için Ermeni milletinden Tosunoğlu Hacı Kikork tarafından hibe olarak 350 lira ile Ermeni kilisesine bağlı hamam gelirlerinden 150 lira olmak üzere 500 lira tedarik edilmiştir. Sivrihisar Kazası'nın Ay Mahallesi'nde bulunan Sarı Papas oğlu Serkos arsası üzerine 16 metre uzunluk, 16 metre genişlik ve 12 metre uzunluğunda, zemin kat ve üç katlı, dört dershane ve on iki oda ile üç salon, on dokuz kapı ve yetmiş yedi pencereli olarak ahşaptan mektep yapılması kararlaştırılmıştır. Kazada yapılması düşünülen mektebin plan, cetvel ve mektebin yapılacağı yerin tapu senedinin de içinde olduğu dilekçeyi Ermeni cemaati ruhani reisi Agop Efendi, 7 Recep 1319 (20 Ekim 1901) tarihinde Sivrihisar Kazası

[1338] Kilise binasının uzunluğu on dokuz, genişliği dokuz ve yüksekliği yedi metre; mektep binasının ise uzunluğu sekiz, genişliği ve yüksekliği beş metre ve iki kapı, on iki pencereli olarak yapılmıştır. (BOA, ŞD. 2820/5, 20/R/1331-29 Mart 1913).

[1339] BOA, İ.AZN. 111/9, 29/R/1331 (7 Nisan 1913).

[1340] BOA, DH. İD. 162-1/53, 14/Ca/1331 (21 Nisan 1913).

[1341] Sivrihisar Kazası'nda Orta Mahallesinde bulunan 103 hanede 252 İnas (Kız), 247 Zikur (Erkek); Gayrimüslim Aktoğan Mahallesinde bulunan 138 hanede 300 İnas (Kız), 320 Zikur (Erkek); Tahtalı Mahhalesinde bulunan 116 hanede 295 İnas (Kız), 300 Zikur (Erkek); Ay Mahallesinde bulunan 187 hanede 422 İnas (Kız), 445 Zikur (Erkek); Beğli Mahallesinde bulunan 177 hanede 390 İnas (Kız), 410 Zikur (Erkek); Yeni Mahallesinde bulunan 142 hanede 352 İnas (Kız), 361 Zikur (Erkek) olmak üzere 863 hanede 2011 İnas (Kız), 2083 Zikur (Erkek) Ermeni milleti yaşamaktadır. (BOA, ŞD. 1352/13, 28/Ca/1321-22 Ağustos 1903).

Kaymakamlığı'na göndermiştir. Sivrihisar Kaymakamlığı'na verilen dilekçe 23 Şaban 1320 (25 Kasım 1902) tarihinde Ankara Vilâyet İdaresi tarafından Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne havale edilmiştir. Adliye ve Mezâhib Nezâreti, gerekli araştırmalar neticesinde Sivrihisar Kazası'nda bulunan 863 hanede 4094 Ermeni nüfusu yaşadığından bu mektebe ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Bu yüzden hem mektebin yapılmasına dair izin hem de mektebe ruhsat verilmesi Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin, 23 Rebiyülahire 1321 (19 Temmuz 1903) tarihli yazısı ile Şûra-yı Devlet'e bildirilmiştir. Şûra-yı Devlet, gerekli tedkiklerin neticesinde mezkûr mektebin yapılmasında herhangi bir mahzur olmadığını anlamış ve mektebin yapılmasına/ruhsat verilmesine birtakım şartlar dâiresinde izin vermiştir. Buna göre, mezkûr mektep yapılacağı zaman, cetvel ve plana bağlı kalınmasını, mektep için taahhüt edilen 500 lira haricinde halktan zorla para toplanmamasını ve Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin 129. Maddesi dâhilinde hareket edilmesini istemiştir.[1342] Şûrayı Devlet'in kararı Padişah tarafından incelenmiş ve 15 Receb 1321 (7 Ekim 1903) tarihinde onaylanmıştır.[1343]

4.1.12. Nallıhan Ermeni İbtidai Mektebi

Nallıhan Kazası'nda 183 hanede 780 Ermeni yaşamıştır. Ermeni halkın çocuklarının eğitim-öğretimleri kilise yanındaki -ne zaman açıldığı bilinmemekte- ibtidai mektebinde gerçekleştirilmiştir. Nallıhan Kazası'nda çıkan yangın nedeniyle hem kilise hem de ibtidai mektebi yanmıştır. Ermeni Cemaati, Kazada bulunan Ermeni çocukların eğitimden mahrum kalmamaları için yanmış olan kilise ve ibtidai mektebinin aynı arsa üzerine yeniden yapılmasını istemiştir. Nallıhan Kazası mimarı tarafından çizilen plana göre kilise taştan, uzunluk 32, genişlik 16, yükseklik 11 arşın, mektep ise ahşaptan uzunluk 20, genişlik 12 ve yükseklik 10 arşın üzerine yapılacaktır. Kilisenin yapımında 53.000, mektebin yapımında ise 15.000 kuruş harcanacağına dair keşif defteri hazırlanmıştır. İbtidai mektebin ahşap yüzünden tekrar yanma tehlikesinden dolayı mektebin etrafı belirli miktar taş ve kerpiçle kaplanacaktır. Kilise ve mektebin yapımında harcanacak paranın (68.000 kuruş) yarısı Kilise'nin

[1342] BOA, MF. MKT. 682/13, 02/Za/1320 (31 Ocak 1903); ŞD. 1352/13, 28/Ca/1321 (22 Ağustos 1903).
[1343] BOA, İ.AZN. 53/11, 15/B/1321 (7 Ekim 1903).

gelirlerinden diğer yarısı ise kazada bulunan zengin Ermeni halktan toplanılacaktır. Kilise ve mektebin yapım izni için Kaza Ermeni Ruhani Başkanı ve ihtiyarisi Nallıhan Kaymakamlığına dilekçe vermiş ve bu dilekçeyi Nallıhan Kaza İdaresi 2 Zilhicce 1303 (1 Eylül 1886) tarihinde Ankara Vilâyet İdaresi'ne göndermiştir. Ankara Vilâyet İdaresi, Nallıhan'da kilise ve mektebin yeniden yapılmasına dair izin durumunu Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne havale etmiştir. Adliye ve Mezâhib Nezâreti, kilise ve mektebin yapılmasında herhangi bir engel olmadığına karar vermiş ve bu karara Sadâret'inde görüş ve onayını ekleyerek padişaha sunulmuştur. 29 Şevval 1304 (21 Temmuz 1887) tarihli padişah iradesiyle mektep ve kilisenin yeniden yapılmasına izin verilmiştir. Bu durum 25 Zilhicce 1304 (14 Eylül 1887) tarihli yazı ile Nallıhan Kaymakamlığı'na bildirilmiştir.[1344]

Nallıhan Kazası'nda kilise ve ibtidai mektebin yeniden yapılmasına izin verilmiş ise de sadece kilise yapılmıştır. Kazada ibtidai mektebi yapılmadığından Ermeni çocukları eğitimleri için on altı sene boyunca başka yerlere gitmişlerdir. Ermeni Cemaati Başkan Vekili ve İhtiyar Heyeti, Ermeni çocukların Nallıhan Kazası'nda eğitim görmeleri için on altı sene önce hazırlanılan plan üzerine mektebin inşa edilmesine dair izin dilekçesini Nallıhan Kaykamalığı'na vermiştir. Bunun üzerine Nallıhan Kaymakamlığı, yaptığı gerekli araştırmalar neticesinde mektebin yapılmasında herhangi bir engelin olmadığını görmüş ve buna dair hazırladığı raporu Ankara Vilâyet İdaresi vasıtasıyla 17 Cemaziyelevvel 1321 (11 Ağustos 1903) tarihinde Maârif Nezâreti'ne göndermiştir. Maârif Nezâreti, Nallıhan Kazası'nda yeniden mektebin yapılmasına izin vermiştir.[1345]

4.2. YABANCI DEVLET MEKTEPLERİ

4.2.1. Ecole de Freres de la Doctrine Chretienne Fransız Mektebi

Ankara'nın Katolik Mahallesi'nde Hisarönü mevkiinde bulunan binada erkek talebeler için Fransız Frerler rahipleri tarafından 1892 yılında "Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne" adında mektep açılmıştır. İbtidai ve rüşdiye derecesinde, yedi sınıflı olan mektepte üç yüz talebe eğitim görmüştür. Talebeler, Osmanlı tebaasından

[1344] BOA, İ.DH. 1040/81752, 29/L/1304 (21 Temmuz 1887).
[1345] BOA, MF. MKT. 733/56, 15/C/1321 (8 Eylül 1903).

ve Gayrimüslim çocuklarından olup mektepte müslim talebe yer almamıştır. Mektepte on altı muallim görev yapmış ve bu muallimlerden on üç tanesi Fransız, üç tanesi ise Osmanlı tebaasından oluşmuştur.[1346]

Ankara'da 1892 yılında açılmış olan "Ecole de Freres de la Doctrine Chretienne" adlı mektep binası 1904 yılının Nisan ayında çıkan yangın nedeniyle yanmıştır. Yangın sonucu mektepte öğrenim gören çocukların açıkta kalmaması için mektebin yeniden yapılması istenmiştir. Bunun için Fransız vatandaşı Tusni, daha önce Fransız rahibler için verdiği iki evin arsaları ile mevcut mektep arsasını birleştirerek elde edilen arsalar üzerine iki cenahlı mektep binası yapılacak şekilde krokisini çizmiştir. Bu krokiye göre, sağ taraf cenahının genişliği 5 m 65 cm, uzunluğu 17 m, yüksekliği 18 m; sol cenahın genişliği 6 m 40 cm, uzunluğu 19 m, yüksekliği 18 m olacak ve mektebin masrafları Fransız rahibelerce sağlanacak şeklindeki dilekçeyi Fransız elçisi hazırlamıştır. Ancak bu dilekçe, Ankara'da Fransız tebaasından kimsenin bulunmadığı gerekçesiyle Meclis-i Vükelâ reddetmiştir.[1347] Ancak Fransız elçisinin daha sonraki girişimlerinin ardından mektebe ait krokiler, 21 Rebiyülahir 1323 (13 Haziran 1904) tarihinde Sadâret'te görüşülmüş[1348] ve gerekli incelemelerin ardından mektebin yapılmasına -çizilen kroki çerçevesinde yapılmak şartıyla- 9 Muharrem 1323 (16 Mart 1905) tarihli padişah iradesiyle izin verilmiştir. Hariciye Nezâreti, mektebin yapımında memurların zorluk çıkartmaması için fermanın olmasını İstanbul'dan istemiştir.[1349] Mektep inşaatının ne zaman bitirilip mektebin ne zaman eğitime açıldığı bilinmemektedir. Ancak Ankara Valisi, Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği 12 Receb 1328 (20 Temmuz 1910) tarihli yazı ile Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne adlı mektebinin 1909-1910 eğitim-öğretim yılının ödül töreninin 11 Receb 1328 (19 Temmuz 1910) tarihinde yapıldığını bildirmiştir.[1350] Bu bilgiden 1909 yılından önce mektep inşaatının bittiği ve eğitime açıldığı anlaşılabilmektedir. 1915 yılında ise Fransızlara ait "Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne" adlı

[1346] BOA, MF. MGM. 6/29, 23/B/1319 (5 Kasım 1901); MF. MGM. 6/48, 5/Z/1319 (15 Mart 1902).
[1347] BOA, MV. 110/65, 02/L/1322 (10 Aralık 1904); ŞD. 2742/34, 28/N/1322 (6 Aralık 1904); BEO, 2478/185829, 01/Za/1322 (7 Ocak 1905).
[1348] BOA, HR. TH. 315/ 93, 30/Z/1322 (7 Mart 1905); BEO, 2520/188982, 30/Z/1322 (7 Mart 1905); DH. MKT. 938/69, 09/M/1323 (16 Mart 1905).
[1349] BOA, ŞD. 2749/11, 20/C/1323 (22 Ağustos 1905).
[1350] BOA, HR. SYS. 2950/71, 11/B/1328 (19 Temmuz 1910).

mektep Ankara Maârif Müdürlüğü'ne geçmiştir. Ardından mezkûr mektep binası bir müddet Darülmuallimîn Mektebi[1351] daha sonra ise 1916 yılında askerî hastane olarak kullanılmıştır.[1352]

[1351] BOA, DH. EUM.5.Şb. 23/4, 02/C/1334 (6 Nisan 1916).
[1352] BOA, DH. EUM.5.Şb. 22/61, 17/R/1334 (22 Şubat 1916).

SONUÇ

Devlet, birçok alana hizmet götürerek varlığını hissettirmektedir. Bu alanlardan en önemlisi de eğitimdir. Yönetimler, eğitim aracılığıyla kendine hem bir vizyon belirlemekte, hem de geleceğini inşa etmektedir. Nitekim devletlerin ihtiyaç duyduğu/duyacağı insan kaynağı, eğitim sürecine dâhil olan ve bu süreci başarı ile yerine getiren nitelikli kişilerden oluşmaktadır. Bu sebeple devletin bu alanla ciddi ilgilenmesi ve bu alana ciddi yatırımlar yapması esasında kendi geleceğini garanti altına alması demektedir. Zira bu alandaki nitelik ve nicelik, aynı zamanda toplumun ve devletin gelişimini ve güçlü olduğunu göstermektedir. Eğitim konusundaki en küçük bir bozulma veya aksaklık, aynı zamanda yönetimin, ekonominin, ordunun ve birçok şeyin bozulmasını meydana getirmektedir. Haliyle toplum veya devlet nezdinde eğitim konusu lokomotif bir işlev görmektedir. Böyle bir değerlendirme, bu çalışmanın temel konusunu ve hareket noktasını teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti, Avrupa karşısında aldığı askeri yenilgilerden dolayı modernleşme hareketlerine başlamıştır. İlk modernleşme hareketi askeri alanda başlamış daha sonra ise sivil alandaki *eğitim kurumlarını* kapsamıştır. Bu modern eğitim kurumları başta İstanbul olmak üzere daha sonra Osmanlı'nın pek çok vilayetinde açılmıştır. Bu vilâyetlerden biri de çalışmanın konusu olan Ankara'dır. Ankara'daki eğitim politikaları, merkezi yönetim tekelinde cereyan etmiştir. Ancak kazalarda Maârif Komisyonları; karyelerde ise İhtiyar Heyeti oluşturularak merkezi yönetime, yerel yönetimin eğitim ihtiyaçları, beklentileri ve talepleri aktarılmıştır. Bu ihtiyaç, beklenti ve talepler merkezi yönetim tarafından modern ve sistematik bir süzgeçten geçirilerek karara bağlanmıştır. Modern eğitim sistemi Maârif Nezâreti bünyesinde temel hedefler doğrultusunda tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu hedeflerin tüm eğitim kurumlarında uygulanarak bir standardın yakalanması neticesinde daha modern olacağı kanaati vuku bulmuştur. Bu hedefler; vilâyetin maârifle ilgili gelir-

gider cetvellerini her yıl belirleyip kayıt altına alması; maârifte çalışanların herhangi bir istek veya sorun karşısında muhatap olarak Maârif Müdürü'ne müracaat etmesi; mektebin her üç ayda bir ve yılsonunda talebelerin sayısını, notlarını ve mezuniyetlerini gösteren tafsilâtlı bir raporu hazırlaması; yetkililerin mektebi teftiş etmesi ve zararlı neşriyatların okutulmasına izin vermemesi şeklinde tayin edilmiştir. Bu hedeflerin yanında Ankara ve kazalarında maârif meclisleri de kurularak eğitimin gelişmesi için sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi, ibtidâî mekteplerin çoğaltılması, muallimlerin tayin ve teftiş edilmesi, maârif gelirlerini artırmaya yönelik yolların bulunması, mektepteki imtihanların düzenli bir şekilde yapılması gibi konular ele alınmıştır.

Ankara Sancağı'nda eğitimle ilgili ciddi problemlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu problemlerin kaynağında; öncelikle eğitim sisteminin modern bir yapı arz etmemesi; halkın modern eğitime karşı ilgisiz tutum içine girmesi; maddi imkânların yetersiz olması; modern anlamda yetişmiş muallim ve muallimelerin sayısının az olması; geleneksel usulle yetişmiş muallim ve muallimelerin modern usule adaptasyon sorunu yaşayarak eski usulle eğitime devam etmesi; Ankara Maârif Müdürlüğü'nün mektepler üzerindeki denetimin düzensiz olması; kaza ve karyelerdeki Maârif Komisyonlarının görevlerini düzenli bir şekilde yapmaması yer almıştır.

Ankara Sancağı'ndaki ibtidai mekteplerin gelişmesi için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Çünkü Ankara'da eski usulle eğitim veren mekteplerde öğrenim gören talebelerin eğitimleri semeresiz kalmıştır. Bu yüzden talebe (yıllarca mektebe gidip geldiği halde) bir hece bile öğrenemeden mezun olduğu defalarca görülmüştür. Bunun önüne geçilmesi için Ankara'da eski usul ile eğitim veren sıbyan mektebinde görevli muallim ve imamların yeni usulü öğrenmeleri ve diploma almaları zorunlu hale getirilmiştir. Bunun için de en küçük karyelerden büyük kazalara varıncaya kadar imam ve hocaların sancak merkezine gelerek "Kuran-ı Kerim Maa Tecvid, İlm-i Hal, Tertib-i Cedid Üzere Elif Ba Osmani, Kıraat-ı Türkiye, -Siyah Levha Üzerine Yazılacaktır- Dört Hesap" programı dâhilinde kırk gün boyunca eğitim görmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bu süre zarfında eğitimi hakkıyla tamamlamayan imam ve hocaların tekrar kırk gün daha merkezdeki dârülmuallimîn-i ibtidâînde eğitime

katılmaları zorunlu olmuştur. İkinci kırk günlük eğitim sonucunda yeni usulü hakkıyla öğrenemeyenler karye imamları ve hocalar vazifeden azledilmiştir. Böylelikle mekteplerdeki imamlara modern anlamda eğitim verilerek ilk teşebbüs yerine getirilmiştir. Daha sonra ise mekteplerin düzen içerisinde yürütülmesi ve gelirlerin kontrol edilmesi; sıbyan mekteplerinin ibtidâî mekteplerine çevrilmesi gibi hususlar icra edilmiştir. Bunun neticesinde yeni usul üzerine ibtidâî mektepleri açılmış, yeni usul diplomasına sahip muallim sayısında önemli bir artış görülmüştür. Bu mekteplerde eğitim gören dört-beş yaşındaki bir çocuğun üç ay sonra eline aldığı bir gazeteyi rahatlıkla okuduğu görülmüştür. Bu teşebbüslere rağmen Ankara Sancağı'ndaki sıbyan mekteplerinin sayısı ibtidâî mekteplerin sayısından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna, Ankara Sancağı'ndaki sıbyan mekteplerinin sayısının çok fazla olup eski usulle eğitime devam etmesi ve maârif müdürlüğü ve halkın bu sıbyan mekteplerini modern anlamda ibtidâî mektebine çevirirken yavaş hareket etmesi sebep olarak gösterilebilir. Öte yandan ibtidâî mekteplerini ekonomik açıdan rahata kavuşturmak için mektebin yapıldığı yerde veya alanda mektebe ait dükkân, hamam, kaplıca, ev, kahvehane, kiremithane ve değirmen yapılıp kiraya verilmesinde ortak kanaate varılmıştır.

Ankara Sancağı'nda rüşdiye mektepleri de açılmıştır. Bu rüşdiye mekteplerinde eğitimin sağlıklı yürütülmesi için muallimlerin bir kısmının İstanbul'dan bir kısmının ise mektebin bulunduğu yöreden tayin edilmesi uygun görülmüştür. Rüşdiye mektep binalarının yapılması ve giderlerinin karşılanması için hem halktan hem de Maârif Nezâreti'nden yardım alınmıştır. Ancak halkın büyük bir kısmı ekonomik darlık yaşadığından maddi olarak rüşdiyelere ciddi bir yardımda bulunamamıştır. Ankara Sancağı'na bağlı bazı kazalardaki halkın maddi durumunun iyi olması, rüşdiye mektebini açmak için tüm külfeti üstüne aldığını göstermiş fakat Maârif Nezâreti, 1869 Maârif Nizamnâmesi'nde yer alan "*beşyüz haneden fazla olan her kasabada birer rüşdiye açılacağı"* maddesini gerekçe gösterilerek bu kazalarda rüşdiye mekteblerinin açılmasına izin verilmediği de görülmüştür. Ayrıca eğitimin intizam içerisinde devam etmesi için maârif komisyonları kurulmuştur. Bu komisyon mektebin daimi masrafları, tamiri ve mektebe muallim tayin edilmesi gibi konularla ilgilenmiştir.

Diğer taraftan kazada her ne kadar moden eğitim sistemi tatbik edilmeye çalışılsa da eski metodun sahipleri tarafından çeşitli yollardan engellenmeye çalışıldığı görülmüştür. Örneğin rüşdiye muallimlerinin bir kısmı, kazanın ulemasıyla ters düşerek görev yerlerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Zaten temel sorunlardan biri de rüşdiye mekteplerinde görev alacak tecrübeli muallimlerin sayısının yetersiz olmasıdır. Haliyle eğitim anlamında donanımlı olmayan muallimlerle de mektep idâre edilmeye çalışılmıştır. Yine sülüs, rika gibi yazı türleri için ayrı ayrı muallim bulup mektebe tayin etmek her zaman mümkün olmamıştır.

Ankara Sancağı'na bağlı bazı kazalarda yaşayan ermeni halkın ihtiyaç ve temennilerine yönelik uygulanan eğitim politikaları da görülen bir diğer önemli husus olmuştur. Bu halkın çocuklarının rüşdiye eğitiminden mahrum kalmaması için mektebin ders programına Fransızca ve Ermenice dersleri eklenmesi yerel ihtiyaçların dikkate alınarak dil, din ırk ayrımı yapmadan müşterek bir zeminde devletin tüm kesimlere yönelik birleştirici eğitim politikası geliştirdiğini göstermiştir.

Ankara Sancak merkezinde açılan bir diğer mektepler ise idâdîler olmuştur. İdâdî mektebi, ekonomik sıkıntılar yüzünden mülk değil kiralık binada eğitim vermiş ve bu süreç iki yıl boyunca devam etmiştir. İki yıl sonunda mektebe ait binanın yapımı tamamlanmış ve böylelikle mülk binaya geçilebilmiştir. Ankara İdâdî Mektebi'nin açılmasının ardından mektebe müdür, muallim ve bevvab tayin edilmiştir. Yine mektepte eğitim göre talebe sayısında zamanla artış olmuştur. Rüşdiye mektebinden mezun olup, uzak yerlerdeki talebelerin idâdî eğitiminden mahrum kalmamaları için idâdî mektebinde leyli (gece) bölümü açılmıştır. Bu sayede uzak-yakın herkesin idâdî mektebinde eğitim almaları sağlanmaya çalışılmıştır. Mektepte okutulan ders programlarında zamanla değişiklikler yapılmış ve mektepte ziraat şubesi açılmıştır. Mektepteki talebelerin daha sağlıklı/verimli eğitim alabilmeleri için muallimler zamanla değiştirilmiş ve görevini iyi yapmayanlar azledilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki yapılan bütün masrafların boşa gitmemesi ve talebelerin daha iyi yetiştirilmesine önem verilmiştir. Yaklaşık on üç yıl hizmet veren idâdî mektebi, daha sonra sultânîye çevrilmiştir.

Bahsedilen ibtidâî ve rüşdiye mekteplerine, muallim ve muallime yetiştiren kurumlar yani dârülmuallimîn-i ibtidâî, dârülmuallimât-ı ibtidâî ve dârülmuallimîn-i rüşdîler açılmıştır. Bu kurumların temel amacı mekteplerin muallim ve muallime ihtiyacını karşılamak olmuştur. Ayrıca uzak yerlerden gelen talebelerin dârülmuallimîne gidip gelmeleri külfet teşkil ettiğinden hem bu külfeti çözmek hem de ibtidâî ve rüşdî muallim ihtiyacını gidermek için *gece bölümleri* açılmıştır. Böylelikle mektepte eğitim gören talebelerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Bu sayede dârülmuallimînlerden mezun olanların Ankara Sancağı'ndaki ibtidâî ve rüşdiye mekteplerine ataması yapılarak muallim ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bunun da yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Mektepteki talebelerin muallim olarak daha iyi ve donanımlı yetiştirilmesi için dârülmuallimîn-i ibtidâîde *tatbikat kısmı* açılmıştır. Yani talebelere muallim muamelesi yapılarak muallimin nasıl davrandığı, nasıl ders anlattığı, nasıl muhatap olduğu gibi esaslar öğretilmiştir. Bir nevi teorik bilgi pratiğe dökülmüştür. Aynı şekilde rüşdiye mekteplerine muallim yetiştirmek için dârülmuallimîn-i rüşdî mektebi açılmış ve mektebe muallimler tayin edilmiştir. Mektep eğitime başladıktan kısa bir süre sonra mektepteki talebe sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Ancak dönemin ekonomik şartlarından dolayı dârülmuallimîn-i rüşdî kısa bir zamanda kapatılmıştır. Bunun üzerine mektepteki talebeler, eğitimlerini tamamlayabilmeleri için İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul Dârülmuallimîn'de bu talebeler için özel bir sınıf açılmıştır. Burada devlet, hem talebelerin mağdur olmaması hem de yapılan masrafların boşa gitmemesi üzerine düşeni yaptığı görülmüştür.

Ankara Sancağı'nda açılan bir diğer mektep ise Dârülmuallimat'tır. Bu mektep kız ibtidâî mektepleri için muallime yetiştirmiştir. Ancak Osmanlı'da erkek ibtidâî mekteplerinin ön planda olması kız ibtidâî mektepleri için gereken adımların atılmasını geciktirmiştir. Böylelikle hep muallime sıkıntısı yaşanmıştır. Her ne kadar bu duruma çözüm mahiyetinde 1911 yılında muallime yetiştiren Dârülmuallimât-ı İbtidâî açılsa da geç alınan bir karar olduğu görülmüştür.

Ankara Sancağı'nda açılan mektepler kategorisinde meslek mektepleri ve yabancı mektepler de yer almıştır. Meslek mektepleriyle genellikle küçük yaştaki kimsesiz çocukların devlet kontrolüne alınarak hem okuma-yazma hem de meslek

derslerini öğrenmesi ve böylelikle topluma kazandırılması amaçlanmıştır. Özellikle bu mektepler; Ankara'daki sanayinin gelişmesinde öncü rolü oynamış, yetiştirilen talebelerle nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılamaya çalışmıştır. Öte yandan çiftçilik, ziraat ve çobanlık mektepleri açılarak ziraatın ve hayvancılığın gelişmesine önemli katkılar sunulmuştur. Ankara Sancağı'nda birçok millet olması sebebiyle Ermeni, Protestan, Katolik, Rum gibi azınlıklar tarafından Ankara'nın farklı yerlerinde mektepler açılmıştır. Ayrıca Ankara'da Fransızlar tarafından da mektep açıldığı tespit edilmiştir. Ankara Sancağı'nda açılan gayrimüslim ve yabancı mekteplerin eğitim düzeni ve niteliğinin Müslim mekteplerinden hayli ileri seviyede olduğu görülmüştür.

Ankara Sancağı'ndaki Maârif hizmetleri, halktan toplanan öşür Maârif hissesi, gayrimenkul vergisi, Maârif hissesi, vakıf gelirleri ve hamiyetli ahaliden alınan yardım paraları ile finanse edilmiştir. Ayrıca XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hazırlanan düzenli Maârif bütçeleriyle eğitim kurumları ve eğitim çalışanlarının masraf ve maaşları karşılanmıştır. Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden ve elde edilen sonuçlardan anlaşıldığı gibi, Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu bütün siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılara rağmen ülke genelinde örgün ve yaygın eğitimin gelişmesi ve yayılması için büyük bir çaba ve gayret sarf etmiştir.

KAYNAKÇA

I- CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVİ

Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF. İBT)

MF. İBT, 221/17; MF. İBT, 35/93; MF. İBT, 42/55; MF. İBT. 498/82;
MF. İBT, 57/93; MF. İBT, 82/84; MF. İBT. 330/24; MF. İBT. 339/30;
MF. İBT. 112/74; MF. İBT. 122/7; MF. İBT. 126/58; MF. İBT. 133/87;
MF. İBT. 161/106; MF. İBT. 161/98; MF. İBT. 162/65; MF. İBT. 163/13;
MF. İBT. 163/17; MF. İBT. 163/20; MF. İBT. 163/49; MF. İBT. 163/68;
MF. İBT. 163/77; MF. İBT. 164/7; MF. İBT. 165/43; MF. İBT. 65/44;
MF. İBT. 165/44; MF. İBT. 176/75; MF. İBT. 178/61; MF. İBT. 180/30;
MF. İBT. 184/16; MF. İBT. 192/58; MF. İBT. 197/115; MF. İBT. 2/66;
MF. İBT. 218/27; MF. İBT. 220/49; MF. İBT. 221/103; MF. İBT. 221/17;
MF. İBT. 224/2; MF. İBT. 225/58; MF. İBT. 231/23; MF. İBT. 232/27;
MF. İBT. 236/84; MF. İBT. 238/105; MF. İBT. 239/61; MF. İBT. 242/7;
MF. İBT. 247/66; MF. İBT. 248/37; MF. İBT. 25/73; MF. İBT. 257/102;
MF. İBT. 259/94; MF. İBT. 268/45; MF. İBT. 269/12; MF. İBT. 269/37;
MF. İBT. 272/78; MF. İBT. 273/54; MF. İBT. 274/21; MF. İBT. 274/6;
MF. İBT. 275/66; MF. İBT. 282/24; MF. İBT. 282/24; MF. İBT. 284/38;
MF. İBT. 285/60; MF. İBT. 285/98; MF. İBT. 287/41; MF. İBT. 29/123;
MF. İBT. 290/23; MF. İBT. 290/53; MF. İBT. 291/65; MF. İBT. 294/55;
MF. İBT. 296/7; MF. İBT. 302/31; MF. İBT. 304/48; MF. İBT. 312/60;
MF. İBT. 326/75; MF. İBT. 329/23; MF. İBT. 337/20; MF. İBT. 338/7;
MF. İBT. 338/84; MF. İBT. 348/51; MF. İBT. 349/6; MF. İBT. 355/ 55;
MF. İBT. 357/28; MF. İBT. 358/100; MF. İBT. 371/54; MF. İBT. 372/2;
MF. İBT. 374/43; MF. İBT. 376/23; MF. İBT. 377/30; MF. İBT. 380/64;
MF. İBT. 381/68; MF. İBT. 389/50; MF. İBT. 393/62; MF. İBT. 394/92;

MF. İBT. 395/52; MF. İBT. 396/16; MF. İBT. 398/46; MF. İBT. 4/93;
MF. İBT. 403/19; MF. İBT. 403/75; MF. İBT. 406/51; MF. İBT. 411/15;
MF. İBT. 415/70; MF. İBT. 416/5; MF. İBT. 419/67; MF. İBT. 421/11;
MF. İBT. 421/44; MF. İBT. 422/31; MF. İBT. 433/52; MF. İBT. 45/57;
MF. İBT. 454/42; MF. İBT. 456/57; MF. İBT. 459/72; MF. İBT. 461/36;
MF. İBT. 463/64; MF. İBT. 470/52; MF. İBT. 471/1; MF. İBT. 471/39;
MF. İBT. 472/47; MF. İBT. 473/63; MF. İBT. 480/21; MF. İBT. 489/37;
MF. İBT. 491/40; MF. İBT. 493/24; MF. İBT. 503/20; MF. İBT. 504/17;
MF. İBT. 504/24; MF. İBT. 55/124; MF. İBT. 83/91; MF. İBT. 89/99;
MF. İBT.208/54; MF. İBT.209/1; MF. İBT.211/61; MF. İBT. 227/2;
MF. İBT.231/23; MF. İBT.276/23; MF. İBT.291/9; MF.İBT.332/2;
MF. İBT.335/48; MF. İBT.455/63; MF. İBT.487/66

Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

MF. MKT.231/23; MF. MKT.324/1; MF. MKT.100/122; MF. MKT.1000/19;
MF. MKT.1007/65; MF. MKT.1031/36; MF. MKT.1047/10; MF. MKT.1048/70;
MF. MKT.1048/72; MF. MKT.1048/73; MF. MKT.1049/27; MF. MKT.1049/29;
MF. MKT.1055/28; MF. MKT.106/5; MF. MKT.1071/26; MF. MKT.1071/28;
MF. MKT.1072/56; MF. MKT.1074/54; MF. MKT.1083/87; MF. MKT.1097/56;
MF. MKT. 110/20; MF. MKT. 1103/71; MF. MKT.1104/61; MF. MKT.1117/15;
MF. MKT. 1118/57; MF. MKT. 1119/30; MF. MKT. 112/44; MF. MKT. 1134/51;
MF. MKT. 1135/60; MF. MKT. 1159/40; MF. MKT.1161/31; MF. MKT.1161/32;
MF. MKT. 117/5; MF. MKT. 118/68; MF. MKT. 118/86; MF. MKT. 120/58;
MF. MKT. 1223/73; MF. MKT. 1225/111; MF. MKT. 1225/62; MF. MKT. 123/109;
MF. MKT. 1232/115; MF. MKT. 126/146; MF. MKT. 126/34; MF. MKT. 128/105;
MF. MKT. 128/23; MF. MKT. 13/10; MF. MKT. 13/116; MF. MKT. 130/94;
MF. MKT. 131/4; MF. MKT. 138/54; MF. MKT. 14/33; MF. MKT. 152/49;
MF. MKT. 154/54; MF. MKT. 161/67; MF. MKT. 164/119; MF. MKT.164/139;
MF. MKT. 165/67; MF. MKT. 166/73; MF. MKT. 172/39; MF. MKT. 178/94;
MF. MKT. 182/124; MF. MKT. 184/29; MF. MKT. 186/75; MF. MKT. 186/78;
MF. MKT. 187/46; MF. MKT. 19/130; MF. MKT.19/83; MF. MKT.1907/56;
MF. MKT. 192/126; MF. MKT. 196/95; MF. MKT. 199/16; MF. MKT. 200/9;

MF. MKT. 205/29; MF. MKT. 206/1; MF. MKT. 214/28; MF. MKT. 217/32;
MF. MKT. 218/27; MF. MKT. 222/51; MF. MKT. 223/14; MF. MKT. 223/33;
MF. MKT. 230/50; MF. MKT. 238/56; MF. MKT. 24/14; MF. MKT. 241/50;
MF. MKT. 253/7; MF. MKT. 276/27; MF. MKT. 279/18; MF. MKT. 285/72;
MF. MKT. 296/13; MF. MKT. 296/46; MF. MKT. 297/83; MF. MKT. 298/68;
MF. MKT. 304/25; MF. MKT. 312/6; MF. MKT. 315/53; MF. MKT. 32/115;
MF. MKT. 321/8; MF. MKT. 323/80; MF. MKT. 324/27; MF. MKT. 325/72;
MF. MKT. 329/13; MF. MKT. 329/60; MF. MKT. 329/62; MF. MKT. 33/82;
MF. MKT. 336/37; MF. MKT. 34/185; MF. MKT. 342/44; MF. MKT. 344/10;
MF. MKT. 344/9; MF. MKT. 345/35; MF. MKT. 346/51; MF. MKT. 35/75;
MF. MKT. 352/57; MF. MKT. 36/38; MF. MKT. 367/41; MF. MKT. 377/23;
MF. MKT. 390/44; MF. MKT. 40/99; MF. MKT. 402/33; MF. MKT. 407/7;
MF. MKT. 410/50; MF. MKT. 424/37; MF. MKT. 426/64; MF. MKT. 44/68;
MF. MKT. 455/1; MF. MKT. 461/53; MF. MKT. 474/53; MF. MKT. 480/56;
MF. MKT. 485/48; MF. MKT. 507/59; MF. MKT. 512/7; MF. MKT. 513/2;
MF. MKT. 513/2; MF. MKT. 517/45; MF. MKT. 518/2; MF. MKT. 536/49;
MF. MKT. 543/2; MF. MKT. 543/57; MF. MKT. 546/27; MF. MKT. 563/36;
MF. MKT. 568/14; MF. MKT. 571/8; MF. MKT. 578/18; MF. MKT. 587/58;
MF. MKT. 595/20; MF. MKT. 595/26; MF. MKT. 63/78; MF. MKT. 63/78;
MF. MKT. 632/18; MF. MKT. 641/15; MF. MKT. 665/36; MF. MKT. 665/43;
MF. MKT. 672/65; MF. MKT. 673/3; MF. MKT. 681/2; MF. MKT. 682/13;
MF. MKT. 684/48; MF. MKT. 686/41; MF. MKT. 70/39; MF. MKT. 704/44;
MF. MKT. 709/12; MF. MKT. 709/26; MF. MKT. 711/28; MF. MKT. 713/33;
MF. MKT. 717/53; MF. MKT. 717/53; MF. MKT. 733/56; MF. MKT. 737/21;
MF. MKT. 738/35; MF. MKT. 751/11; MF. MKT. 759/22; MF. MKT. 759/22;
MF. MKT. 768/34; MF. MKT. 768/34; MF. MKT. 773/15; MF. MKT. 773/15;
MF. MKT. 775/18; MF. MKT. 782/68; MF. MKT. 782/8; MF. MKT. 783/20;
MF. MKT. 783/21; MF. MKT. 788/4; MF. MKT. 788/4; MF. MKT. 795/21;
MF. MKT. 799/24; MF. MKT. 806/33; MF. MKT. 811/45; MF. MKT. 822/32;
MF. MKT. 829/36; MF. MKT. 830/64; MF. MKT. 835/49; MF. MKT. 839/36;
MF. MKT. 839/44; MF. MKT. 851/68; MF. MKT. 862/8; MF. MKT. 864/28;
MF. MKT. 869/22; MF. MKT. 872/46; MF. MKT. 872/46; MF. MKT. 872/46;

MF. MKT. 872/46; MF. MKT. 872/46; MF. MKT. 872/46; MF. MKT. 875/17; MF. MKT. 875/17; MF. MKT. 887/70; MF. MKT. 894/24; MF. MKT. 915/67; MF. MKT. 920/9; MF. MKT. 929/11; MF. MKT. 94/164; MF. MKT. 94/90; MF. MKT. 945/43; MF. MKT. 961/60; MF. MKT. 976/50; MF. MKT. 98/41; MF. MKT. 980/8; MF. MKT. 990/30; MF. MKT. 996/22; MF. MKT. 996/22; MF. MKT.1052/15; MF. MKT.106/85; MF. MKT.106/85; MF. MKT.1103/71; MF. MKT.126/105; MF. MKT. 17/25; MF. MKT. 21/51; MF. MKT. 21/11

Sadâret Metubî Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM.)

A.MKT. MHM. 396/56; A.MKT. MHM. 494/38; A.MKT. MHM. 727/24; A.MKT. MHM. 727/3; A.MKT. MHM. 727/31; A.MKT. MHM. 727/6; A.MKT. MHM. 161/54; A.MKT. MHM. 262/88; A.MKT. MHM. 147/40

Sadâret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (A. MKT. MVL)

A. MKT. MVL 79/25; A. MKT. MVL, 90/71

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)

BEO, 1034/77478; BEO, 1207/90484; BEO, 1247/93501; BEO, 1764/132287; BEO, 1844/138266; BEO, 2298/172293; BEO, 2478/185829; BEO, 2520/188982; BEO, 2572/192831; BEO, 2586/193884; BEO, 3031/227273; BEO, 327/24459; BEO, 3335/250068; BEO, 3907/292965; BEO, 4236/317641; BEO, 47/3471; BEO, 502/37641; BEO, 619/46397; BEO, 684/51260; BEO, 705/52819; BEO, 916/68672; BEO, 938/70286; BEO. 1106/82902; BEO. 1496/112158; BEO. 3106/232941

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

DH. MKT. 1127/46; DH. MKT. 1181/33; DH. MKT.1452/18; DH. MKT.1552/68; DH. MKT. 2041/41; DH. MKT. 2046/95; DH. MKT.2401/92; DH. MKT. 2402/17; DH. MKT. 2829/74; DH. MKT. 2847/100; DH. MKT. 2860/46; DH. MKT. 331/26; DH. MKT. 624/31; DH. MKT. 758/42; DH. MKT. 820/13; DH. MKT. 878/39; DH. MKT. 925/12; DH. MKT. 938/69; DH. MKT. 993/62; DH. MKT. 812/76; DH. MKT, 2071/12; DH. MKT, 2115/20

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmîye Beşinci Şube (DH. EUM.5.ŞB.)

DH. EUM.5.Şb. 22/61; DH. EUM.5.Şb. 23/4

Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı (DH. İD.)

DH. İ.UM, 89/1; DH. İD, 26/33; DH. İD, 26-2/34; DH. İD. 139/12; DH. İD. 162-1/53; DH. İD. 190/63; DH. İD. 26-1/34; DH. İD. 30-1/38; DH. İD. 68/5

Dâhiliye Muhaberat-ı Umûmîye İdaresi Evrakı (DH. MUİ.)

DH. MUİ, 90/49; DH. MUİ. 30.2/12

Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.)

DH. SYS. 64/9

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK. S.)

DH. TMIK. S. 18/13; DH. TMIK. S. 38/60; DH. TMIK. S. 56/56

Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı (DH. UMVM.)

DH. UMVM, 140/68; DH. UMVM, 157/3; DH. UMVM, 16/53; DH. UMVM, 16/54; DH. UMVM, 17/1; DH. UMVM, 17/32; DH. UMVM. 78/13

Hariciye Nezâreti Siyasi (HR. SYS.)

HR. SYS. 2950/71

Hariciye Nezâreti Tahrirat (HR. TH.)

HR. TH. 315/ 93

İrade Adliye ve Mezâhib (İ. AZN.)

İ. AZN. 102/30; İ. AZN. 31/3; İ.AZN. 53/11; İ.AZN. 111/9

İrade Dâhiliye (İ.DH.)

İ.DH. 1040/81752; İ.DH. 1124/87836; İ.DH. 1398/11; İ.DH. 1501/53; İ.DH. 1507/50; İ.DH. 1514/1; İ.DH. 1515/51; İ.DH. 901/71630

İ. DH, 356/23504; İ. DH, 413/27336; İ.DH. 353/23335; İ. DH. 271/16926; İ. DH, 677/472

İrade Hariciye (İ.HR.)

İ.HR. 241/14338

İrade Hususi (İ.HUS.)

İ.HUS. 96/101

İrade Maârif (İ.MF.)

İ. MF. 10/20; İ. MF. 13/65; İ. MF. 1/1; İ. MF. 2/17; İ. MF. 2/32; İ. MF. 3/14; İ. MF. 4/2; İ. MF. 5/64; İ. MF. 5/99; İ. MF, 1/1310

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.)

İ.MVL. 350/15268; İ.MVL. 544/24474; İ.MVL. 582/26150; İ.MVL, 371/16301; İ. MVL, 415/18147; İ. MVL, 550/24704; İ. MVL, 316/13319

Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İ.MMS. 104/4396; İ.MMS. 37/1541; İ.MMS. 28/1204

İrade Orman ve Maadin (İ.OM.)

İ. OM. 3/20; İ.OM. 2/56; İ.OM. 4/54

İrade Rüsumat (İ.RSM.)

İ.RSM. 3/24

İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.)

İ.ŞD. 5/280

Maârif Nezâreti İstatistik Kalemi (MF. İST.)

MF. İST. 1/109; MF. İST. 1/110; MF. İST. 1/111; MF. İST. 1/116; MF. İST. 1/120; MF. İST. 9/39

Maârif Nezâreti Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği (MF. MGM.)

MF. MGM. 1/90; MF. MGM. 1/95; MF. MGM. 2/124; MF. MGM. 2/40; MF. MGM. 2/62; MF. MGM. 2/63; MF. MGM. 2/75; MF. MGM. 3/10;

MF. MGM. 3/21; MF. MGM. 3/22; MF. MGM. 3/61; MF. MGM. 4/11; MF. MGM. 4/64; MF. MGM. 6/21; MF. MGM. 6/29; MF. MGM. 6/48;

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

MV, 40/60; MV,115/65; MV. 110/65; MV. 36/31

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

ŞD, 1346/18; ŞD, 1351/1; ŞD, 1353/17; ŞD, 1363/7; ŞD, 1366/8; ŞD, 216/22; ŞD, 2742/34; ŞD, 584/27; ŞD, 905/75; ŞD,2749/11; ŞD.1210/32; ŞD.1332/23; ŞD. 1332/25; ŞD. 1352/13; ŞD. 207/40; ŞD. 212/56; ŞD. 213/12; ŞD. 214/19; ŞD. 216/9; ŞD. 233/10; ŞD. 2596/14; ŞD. 2742/34; ŞD. 2749/11; ŞD.2820/5; ŞD. 518/2; ŞD. 521/10; ŞD. 523/51; ŞD. 525/45

Ticaret, Nafia, Orman, Maâdin ve Ziraat Nezâretlerine Ait Defterler (Td. Nr.)

Td. Nr. 2184

Sadâret Hususî Maruzat Evrakı (Y.A. HUS.)

Y.A. HUS. 327/40

Yıldız Sadâret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES.)

Y.A. RES. 122/88; Y.A. RES. 132/65; Y.A.RES. 123/111

Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.)

Y.MTV. 229/54

Perakende Evrakı - Maârif Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. MF.)

Y. PRK. MF. 5/20

Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti Maruzatı (Y.PRK. OMZ.)

Y.PRK. OMZ. 1/87

Maliye Nezâreti Emlâk-ı Emiriyye Müdüriyeti (ML. EEM.)

ML. EEM 670/52; ML. EEM. 432/64; ML. EEM. 473/33; ML. EEM. 751/40; ML. EEM. 753/5; ML. EEM. 763/13; ML. EEM. 824/12

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)

TS. MA. e 1386/71; TS. MA. e, 1287/123; TS. MA. e. 1385/2

Cevdet Maârif (C.MF)
C.MF. 85/4225

Mesail-i Mühimme(İ.MSM.)
İ.MSM. 25/653

Hatt-ı Hümâyun(HAT)
HAT, 494/24232

Nezâret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD.)
A. MKT. NZD. 240/70; A. MKT. NZD. 287/97;

Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD)
A.AMD, 84/12

II- SALNAMELER

Ankara Vilâyet Salnameleri H.1289-1328 (1872-1907)

Diyarbekir Vilâyet Salnamesi, H. 1287-1289 (1870-1872)

Erzurum Vilâyet Salnamesi, H. 1288 (1871)

Kastamonu Vilâyet Salnamesi, H. 1287 (1870)

Sivas Vilâyet Salnamesi, H. 1287 (1870)

Adana Vilâyet Salnamesi, H. 1287 (1870)

Maârif Nezâreti Salnameleri H.1316-1321 (1898-1903)

Osmanlı Devlet Salnameleri H.1275-1334

III. MECMÛALAR

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: R.1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur.

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdîye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği: R.1311-1312 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur.

Dersaadet ve Vilâyette Kâin Mekâtib-i Resmiye ve Hususiye ve Dersaadette Bulunan Medarisi İslamiyle Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmûası (R.1323-1324 ve kısmen 1325-1326).

Maârif Nezâreti İhsaiyat Mecmûası R.1328-1329.

Maârif Nezâreti İhsaiyat Mecmûası R.1329-1330.

Şehbal Mecmûası

Sayı: 90, 91, 99

Düstûr, Birinci Tertip, c. I-II.

IV-GAZETELER

Ankara Vilâyet Gazetesi

600; 608; 609; 613; 615; 622; 623; 634; 636; 643; 648; 651
664; 679; 690; 700; 708; 709; 710; 722; 734; 735; 736; 737
738; 751; 765; 784; 786; 789; 809; 815; 921; 923; 927; 928
931; 939; 940; 941; 942; 944; 947; 949; 950; 951; 959; 960
962; 963; 964; 966; 970; 971; 975; 976; 977; 978; 982; 984
1001; 1005; 1008; 1009; 1021; 1024; 1026; 1029; 1029; 1033; 1034; 1035
1038; 1039; 1040; 1041; 1045; 1046; 1048; 1052; 1053; 1056; 1062; 1072
1075; 1076; 1078; 1079; 1083; 1084; 1091; 1094; 1095; 1098; 1682; 1983

Takvim-i Vekayi

176 193.

V-KİTAP VE MAKALE

AHMET Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. 10.

AHUNBAY, Ayşe Zeynep, "Mektep", **DİA**, c.29, İstanbul 2004, ss.7-9.

AKGÜNDÜZ, Murat, **Osmanlı Medreseleri (XIX. Asır)**, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

AKGÜNDÜZ, Hasan, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi**, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997.

AKTÜRE, Sevgi, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", **Tarih İçinde Ankara**, Ankara 2000.

AKYÜZ, Yahya, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallîm'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 2006, ss. 17-58.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları Ankara 2010.

ALKAN, Mehmet Öznur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2008, c. 6, sayı:12, ss.9-84.

AYDIN, Suavi, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Erg, D. Özsoy, **Küçük Asya'nın Bin Yüzü**, Dost Kitabevi, Ankara 2005.

AYHAN, Halis, "Osmanlı Devleti'nin Son İki Yüzyılında (Batılılaşma Sürecinde) Eğitimdeki Gelişmeler", **Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı**, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat 2000.

BALTACI, Cahit, "Mektep", **DİA**, c.29, İstanbul 2004, ss.6-7.

BALTACI, Cahit, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Kayınları, İstanbul 2004.

BOZKURT, Nebi, "Mekteb", **DİA**,c.29 İstanbul 2004, ss.5-6.

CENGİZ, Abdullah, "Kudüs-i Şerif İdâdî Mektebi (1890-1913)", **History Studies International Journal of History**, cilt 12 sayı 1, Samsun 2020, s.104-124.

CHİLDS, Peter, **Modernizm**, (çev.) Vural Yıldırım, Sitare Yayınları, Ankara, 2010.

CUİNET, Vıtal, **La Turquie d'Asie**, cVI, Isıs Basımevi, İstanbul 2001.

ÇATALTEPE, Sipahi, "III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, c. 7.

ÇEVRİMLİ, Nilgün, "Vakfiyelerde Geçen Tabir ve Istılahlar Açısından Medreseler", **Osmanlı Medreseleri (Eğitim, Yönetim ve Finans**), Ed. Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019.

ÇINAR, Ebubekir, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Eğtim", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** Konya 2007.

DEMİREL, Fatih, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", **Tarih İncelemeleri Dergisi,** c.27, Sayı: 2 Aralık 2012, ss.339-358.

DEMİREL, Fatih, "**Mekteb-i İdâdî**", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010

DEMİREL, Fatih, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri", **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma** (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.155-174.

DEMİREL, Fatih, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25 (2), 2012, ss.507-530

DEMİREL, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdîye Mektepleri", **Türkler**, c. 15, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, ss.44-60.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013

DUMAN, Tayyib, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", **Türkler**, c.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.61-71.

DOĞAN, Recai, ''Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili'', **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** c.37 sayı:1 Ankara 1997, ss.407-442.

DOĞANAY, Fatma Kaya, "**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri**", Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 2011

DÖLEN, Emre, "Darülfünun", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. II, İletişim Yayınları İstanbul 1985, ss.476-477.

EİSENSTADT, Shmuel Noah, **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, (Çev.) Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014.

ENGİN, Vahdettin, **Mekteb-i Sultânî**, Yeditepe Yayınları İstanbul 2016.

ERASLAN, Cezmi, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019.

ERDEM, Sargon, "Ankara", **DİA**, c.3, İstanbul 1991, s.201-203.

ERDOĞAN, Abdulkerim, Gökçe Günel, Ali Kılcı, **Osmanlı'da Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları c. 2, Ankara 2008.

ERDOĞAN, Abdulkerim, **Unutulan Şehir Ankara**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ERDOĞAN, Emine, "Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKLAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,** Ankara 2004.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1900–1914)**, OcakYayınları, Ankara 1996

ERKEN, Sabih, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c. I-II, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1971.

ERİŞ, Metin, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler**, c.14, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, ss.593-605.

ERTÜRK, Selâhattin, **Eğitimde Program Geliştirme**, Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1972.

ERZEN, Afif, **İlk Çağ'da Ankara**, Ankara 1946.

ESİN, Taylan-Zeliha Etöz, **1916 Ankara Yangını Felaketin Mantığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

GELİŞLİ, Yücel, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)," **Türkler**, c. 15, Ankara, 2002, ss.35-43.

GELİŞLİ, Yücel, **Öğretmen Yetiştirmede Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Uygulaması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul 2006.

GİDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev.) Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

GÜLSOY, Ufuk, "Islahat Fermanı", **DİA**, c. 19, İstanbul 1999, ss.185-190.

GÜNDÜZ, Mustafa, "Modern Eğitimin Doğuşu ve Alternatif Eğitim Paradigmaları" **Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Bayburt 2013 Özel Sayı 1, ss.66-80.

GÜNDÜZ, Mustafa, **Osmanlı Eğitim Mirası (Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler)**, Doğu Batı Yayınları Ankara 2013

HABERMAS, Jürgen, **Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, Postmodernizm**, (Ed.) Necmi Zeka, (Çev.) Gülengül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan, Kıyı Yayınları, İstanbul 1994.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları Ankara 1993.

HAYTA, Necdet, Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Gazi Kitabevi Yayınları Ankara 2010, Baskı:4

HIZLI, Mefail, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", **Osmanlı** c.5, Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, ss.207-217.

İHSANOĞLU (Ed.), Ekmeleddin, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, c.II, İstanbul 1998

İNCE, Âdem, **Eğitim Sosyolojisi**, Bir Yayınları, Ankara 2019.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Medrese" **DİA**, c.28 İstanbul 2003.

İSTEK, Gülşen, **Avusturya ve Osmanlı Eğitim Sistemi Mukayesesi (1774-1824)**, Beyan Yayınları, İstanbul 2020.

İŞÇEN, Yavuz, Ankara Kent Yazıları, http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html, Erişim Tarihi: 21/01/2019.

KARA, İsmail, Ali Birinci, **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri (Hatıralara-Yorumlar-Tetkikler)**, Dergâh Yay. İstanbul 2017.

KAZICI, Ziya, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.

KOÇ, Bekir, "Osmanlı Devleti'nde Islahhâne ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, c.7, S.2, Ankara 2010, ss.113-127.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1991.

KODAMAN, Bayram, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", **Osmanlı,** c. 2: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.275-285.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1999.

KURTDAŞ, Meliha Özkan, "Osmanlı'nın Modernleşme Sürecinde Eğitimin Rolü", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** Yıl: 9, c. 9, Sayı: 18, Temmuz-Aralık, 2016/2, ss.177-191.

KURTDAŞ, Muzaffer Çağlar, "Osmanlıdan Cumhuriyete Modernleşme Sürecine Kısa Bir Bakış", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Ocak-Haziran 2012, Yıl: 5, c.5, Sayı: 9, ss.101-114.

MAHMUD Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umûmîye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı**, (Yay. Haz: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilavet), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

MERİÇ, Cemil, "Batılılaşma", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss.130-137.

MUTLU, Şamil, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005.

NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, "Dârüleytam", **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 521.

NURDOĞAN, Arzu Meryem, **Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlkögretim (1869 – 1914)**, Çamlıca Yayınları İstanbul 2017.

OKUMUŞ, Ejder, "II. Mahmud Dönemi Yenileşme Çabaları", **Türkler** c. 14 Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, ss.647-655.

ORMAN, İsmail, "Medrese", **DİA**, c.28 İstanbul 2003.

ÖDEKAN, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi" **Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti 1600-1908)**, c. 3, Cem Yayınevi, İstanbul 2009, Baskı:10

ÖNDER, Mustafa, **Türk Eğitim Tarihi**, Sistem Ofset Yayınları Erzincan 2012, Baskı:2

ÖZCAN, Abdülkadir, "Zabtiye", **DİA**, c.44, Ankara 2013, ss. 128-130.

ÖZDEMİR, Ahmet, "Millî Mücadelede Üserâ Taburları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S.5 Ankara 1990, ss.129-150

ÖZDEMİR, Rıfat, "Ankara", **DİA**, c.III, İstanbul 1991, ss.204-209.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Ankara", **DİA**, c.III, İstanbul 1991, s.201-203.

ÖZGÜL, Cemil, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920), **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara 1989.

ÖZTÜRK, Cemil, "Dârülmuallimât", **DİA**, c.8, İstanbul 1993, ss.549-550.

ÖZTÜRK, Cemil, "Darülmuallimîn", **DİA**, c.8, İstanbul 1993, ss.551-552.

ÖZTÜRK, Cemil, "Islahhâne", **DİA**, c.19 İstanbul 1999, ss.190-191.

ÖZTÜRK, Cemil, "İdâdî", **DİA**, c.21, İstanbul 2000, ss.464-466.

SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Mart 2003

SARIÇELİK, Kerim, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)**, Çizgi Kitabevi Konya 2010.

SELİM Sabit Efendi, **Rehnümâ-yı Muallimîn**, İstanbul 1299.

SIRRI Paşa, **Mektubat-ı Sırrı Paşa**, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası İstanbul 1886.

SULTAN İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri "Fotoğraflar ve Planlar" Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

SOMEL, Selçuk Akşin, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007.

SOMEL, Selçuk Akşin, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010

SÖNMEZ, Ali, "Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 11, ss. 163-173.

ŞAHİN, Ayşegül Altınova, **Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2018.

SARIKAYA, Yaşar, **Medreseler ve Modernleşme**, İz Yay. İstanbul 1997.

ŞANAL, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)" **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,** sayı: 26, Ankara 2011, ss.221-244.

ŞİŞMAN, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, ss.323-326.

TANYER, Turan, **Ankara'nın Köklü Çınarı Atatürk Lisesi (1886-2007)**, Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

TANYER, Turan, **Taş Mektep**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

TAŞ, Hülya, **XVII. Yüzyılda Ankara**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

TATLILIOĞLU, Kasım, "Türk Polis Teşkilatı'nın Yapılanması ve Tarihten Günümüze Üstlendiği Misyon ve Sorumluluk Üzerine Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **Tarihte Polis Teşkilatı Sempozyumu,** Ankara 2013, s. 93.

TEKELİ, İlhan -Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler" **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. II, İletişim Yayınları İstanbul 1985, ss.456-475.

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", **Modernleşme ve Batıcılık, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** c.3, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

TOPRAK, Zafer, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c.5, İstanbul 1985, ss.1269-1271.

TURAL, Erkan, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nde Bürokratik Reform", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 2007, Sayı: 22, ss.177-206.

TURAN, Hilal, "III. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Aksaray 2019, c.11 sayı: 2, ss.37-45.

TÜRK Ziraat Tarihine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

UNAT, Faik Reşit, **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964,

UZUN, Mustafa İsmet, "Mektep", **DİA**, c.29 İstanbul 2004, ss.10-11.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.I, Ankara 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ÜNAL, Uğur, **Meclis-i Kebîr-i Maârif (1869-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2008

YAZIBAŞI, Muhammed Ali, "**II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)**", Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014

YILDIRIM, Mehmet Ali, "II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayât Sanayi Mektepleri Tertibatı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.31, S.52, Ankara 2012, ss.136-170.

YILDIRIM, Mehmet Ali, "Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişmesine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", **Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, sayı:37, Ankara 2013, ss.71-90

YILDIRIM, Mehmet Ali, **Dersaadet Sanayi Mektebi (İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926)**, Kitabevi Yayınları İstanbul 2013

YILDIZ Hatip, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Urfa Sancağında Açılan Müslüman Rüşdiye Mektepleri ", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/2 Haziran 2020, ss.243-269.

YILDIZ, Hatip, "Diyarbekir Darülmuallimîni'nin Tarihçesi", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, sayı:8 yıl:2012, Diyarbakır, s.133-158.

YILDIZ, Hatip, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Mülki (Sivil) İdâdîlerde ve Yüksek Mekteblerde Din Eğitiminde Yapılan 1898 Tarihli Yenilikler", **IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu** Muğla 2016, s.641-660.

YILDIZ, Hatip, "Osmanlı Döneminde Yemen Vilayetinde Açılan İdâdî Eğitim Kurumları", **Mecmua - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, Güz 2020, ss.242-260.

YILDIZ, Hatip, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Taşrada Öğretmen Eğitimi Diyarbakır Örneği", :**20 th Symposium of the International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies,** 2012, s.142-145.

YILDIZ, Hatip, "Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi** Sayı: VII, Nisan 2012, ss.189-209.

YILDIZ, Hatip, "Üsküdar (Paşakapısı) Mülki İdâdî Mektebi (1893-1923)", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII**, İstanbul 2014, ss.419-449.

YILDIZ, Hatip, Abdullah Cengiz, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Bozok (Yozgat) Sancağı'nda Açılan Rüşdiye Mekteplerinin Durumu" **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:19, Diyarbakır 2017, ss.93-110.

YILDIZ, Hatip, **Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2014.

YÜCEL, Hasan Ali, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

ZENGİN, Zeki Salih, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları ve Ders İçeriklerinin Düzenlenmesi Çalışmaları", **AÜİFD**, c.44, Sayı:1, Ankara 200.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr (Erişim Tarihi: 25.01.2019).

http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html (Erişim Tarihi:17.02.2019).

EKLER

EK 1: Ankara İbtiadi Mektebi[1353]

[1353]http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr (25.01.2019).

EK 2: Ankara'da Bir İbtidâî Mektebi[1354]

[1354] http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html (Erişim Tarihi:17.02.2019).

EK 3: Ankara Rüşdiye Mektebi[1355]

[1355] http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr (25.01.2019).

EK 4: Ankara İdâdî Mektebi[1356]

[1356] http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr (25.01.2019).

EK 5: Ankara İdâdî Mektebi

EK 6: Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi

EK 7: Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin Resmi Açılışı[1357]

سایهٔ معارفوایهٔ حضرت خلافتپناهیده انقرهده کشاد ایدیلن مکتب صنایعنك رسم کشادی

[1357] Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri "Fotoğraflar ve Planlar" Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

EK 8: Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin Talim-i Heyeti ve Talebesi[1358]

سایهٔ معارفوایهٔ حضرت پادشاهیده آنقره‌ده مجدداً انشا اولنان (حمیدیه) صنایع مکتبی هیئت تعلیمیه وطلبه‌سی

Le personnel enseignant et les élèves de la nouvelle [illegible]

[1358] Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri "Fotoğraflar ve Planlar" Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

EK 9: Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi'nin Talim-i Heyeti ve Talebesi[1359]

آتیده نام نامی حضرت خلافتپناهیه نسبتله تو-یم بیوریلان (حمیدی مکتب صنایع) طابه وهیئت تعلیمیه‌سی ایله صنعت اوستهلری

[1359] Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri "Fotoğraflar ve Planlar" Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

EK 10: Ankara Valisi Abidin Paşa'nın Ankara Hamidiye Sanayi Mektebi İçin Hibe Ettiği Köşk[1360]

[1360]http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html (Erişim Tarihi:17.02.2019)

EK 11: Ankara Numune Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi[1361]

[1361] http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html (Erişim Tarihi:17.02.2019)

EK 12: Ankara Memleket Bahçesi[1362]

[1362] http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr (25.01.2019).

EK 13: Ankara Sultânî Mektebi

EK 14: Ankara Sultânî Mektebi 7. Sınıf Talebesinden Hamid Efendi'nin Fransızca Dersindeki Gayretinden Dolayı Mükâfat Olarak Verilen Aferin Belgesi[1363]

آنقره مکتب سلطانیسی

آفرین

صنف طلبه سندن ۱۷ نومرولو حامد افندی یه

درسنده کی سعی وغیرتنه مکافات اولارق ویرلمشدر.

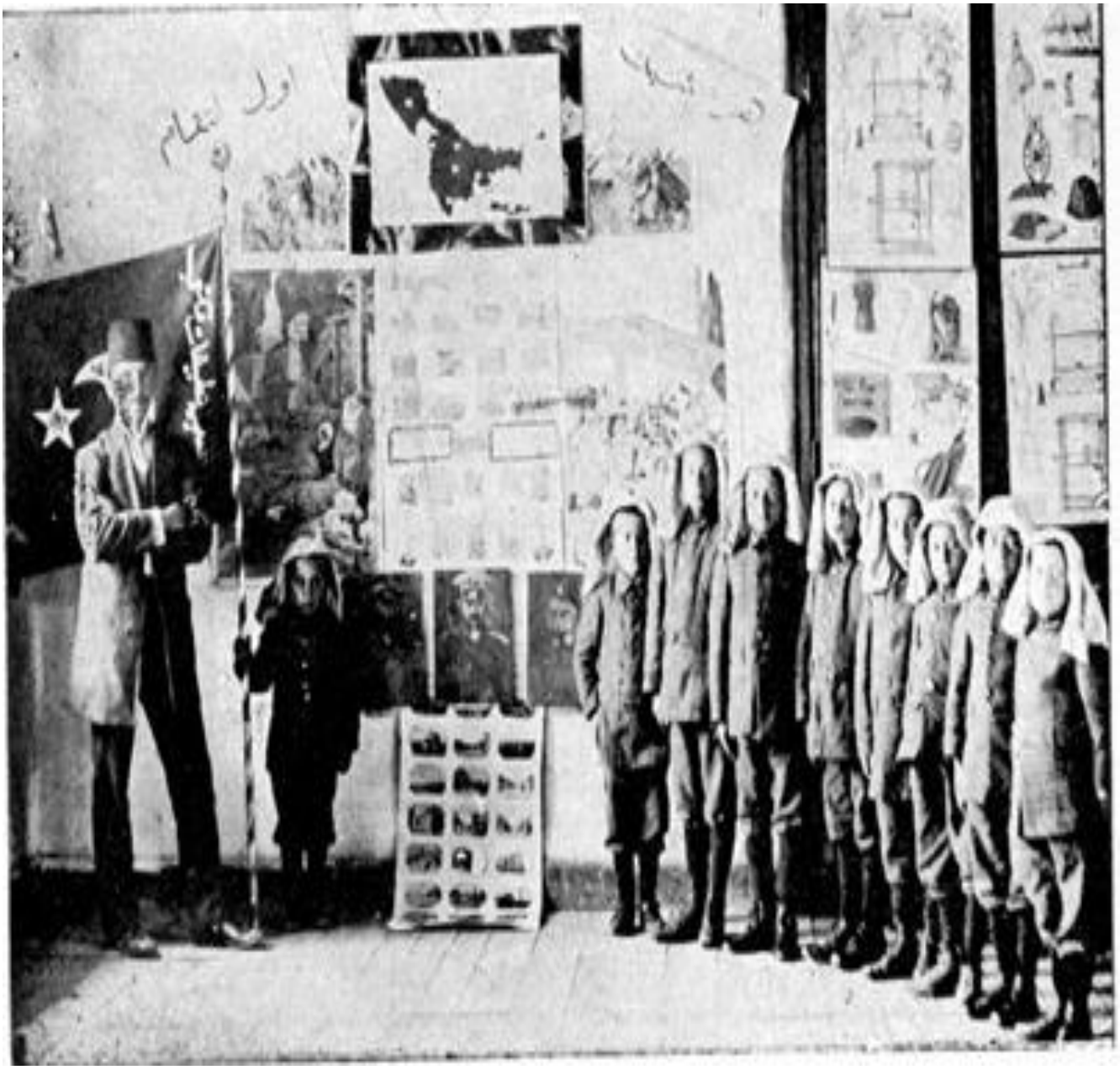
مکتب مدیری

۱۶/۵/۲۶

ولایت مطبعه سی

[1363] Turan Tanyer, **Ankara'nın Köklü Çınarı Atatürk Lisesi (1886-2007)**, Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

EK 15: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî'ne Bağlı Tatbikat Mektebi'ndeki Muallim ve Talebeler[1364]

[1364] Şehbal Mecmûası, sayı:99, 15 Haziran 1330 (28 Haziran 1914).

EK 16: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Talebelerinin Kızılca Kaplacalarına Seyahatleri[1365]

[1365] Şehbal Mecmûası, sayı:99, 15 Haziran 1330 (28 Haziran 1914).

EK 17: Ankara Dârülmuallimîn-i İbtidâî Heyet-i Talimiyesinin Kızılca Kaplıcalarına Seyahatleri[1366]

1.Darülmuallimîn Müdürü Şakir Bey 2. Yabanabad Kaymakamı Ekrem Bey 3. Müdür Muavini Hayri Efendi 4. Yabanabad Belediye Reisi Hamdi Bey 5. Eczacı Antuan Efendi 6. Eşrafdan Hasan Efendi 7. Darülmuallimîn muallim evveli Kemal Bey 8. Şeyhler Nahiyesi Müdürü Recep Efendi 9. Hükümet tabibi Bekir Bey 10. İdman Muallimi Rahim Bey 11. Haşmet Bey

[1366] Şehbal Mecmûası, sayı:99, 15 Haziran 1330 (28 Haziran 1914).

EK 18: Ankara Sultânî Mektebi Müdürü Ahmed Kemal Bey(X) ve Futbol Takımı[1367]

[1367] Şehbal Mecmûası, Sayı:91, 15 Şubat 1329 (28 Şubat 1914).

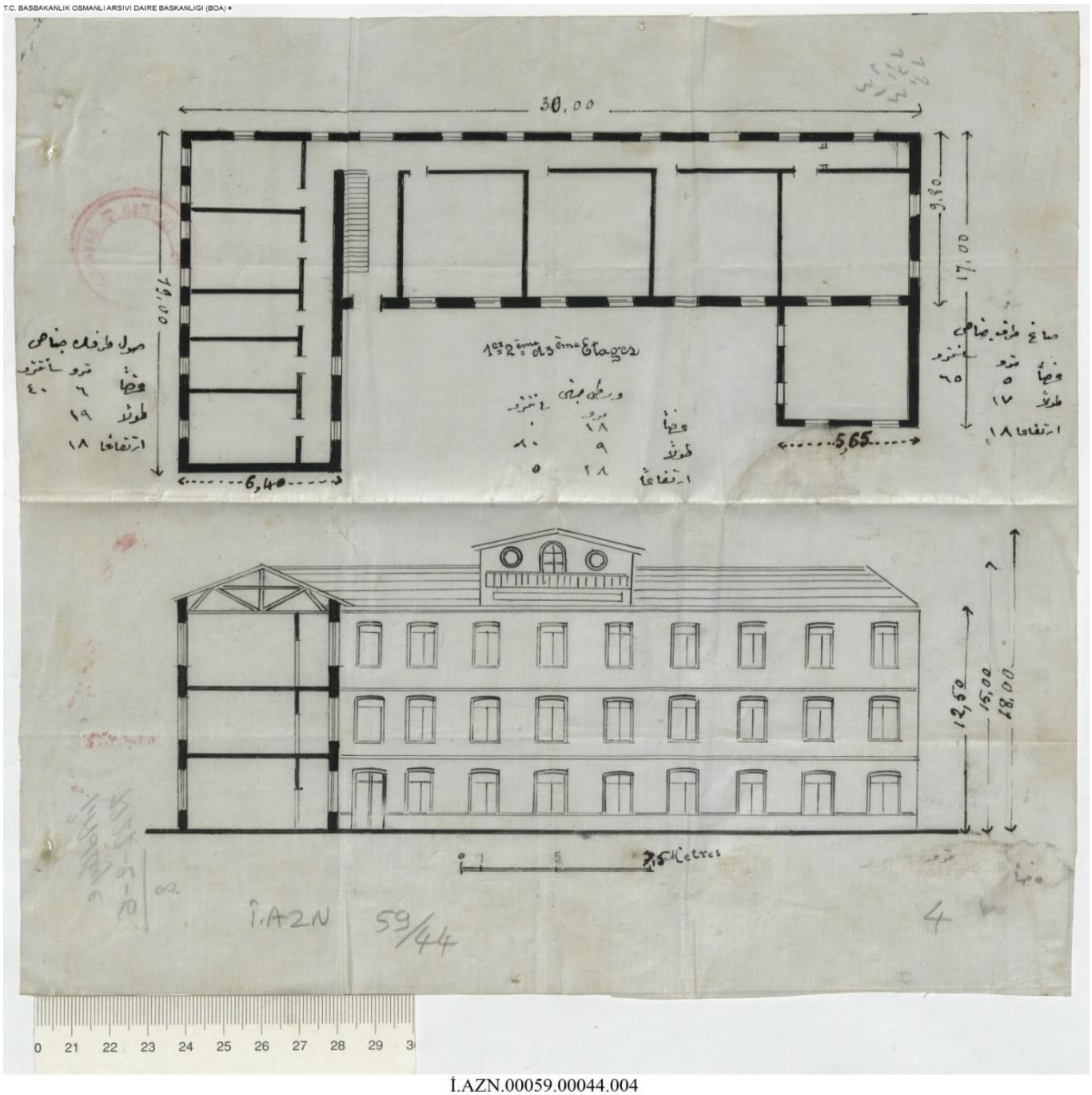
EK 19: Ankara Dârülmuallimîn Futbol Timlerinden Muhtelit Tim[1368]

Sol taraftaki sandalyede oturan zât mektep Şakir Begdir.

[1368] Şehbal Mecmûası, Sayı:90, 1 Şubat 1329 (14 Şubat 1914).

EK 20: Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne Fransız Mektebi'nin Planı

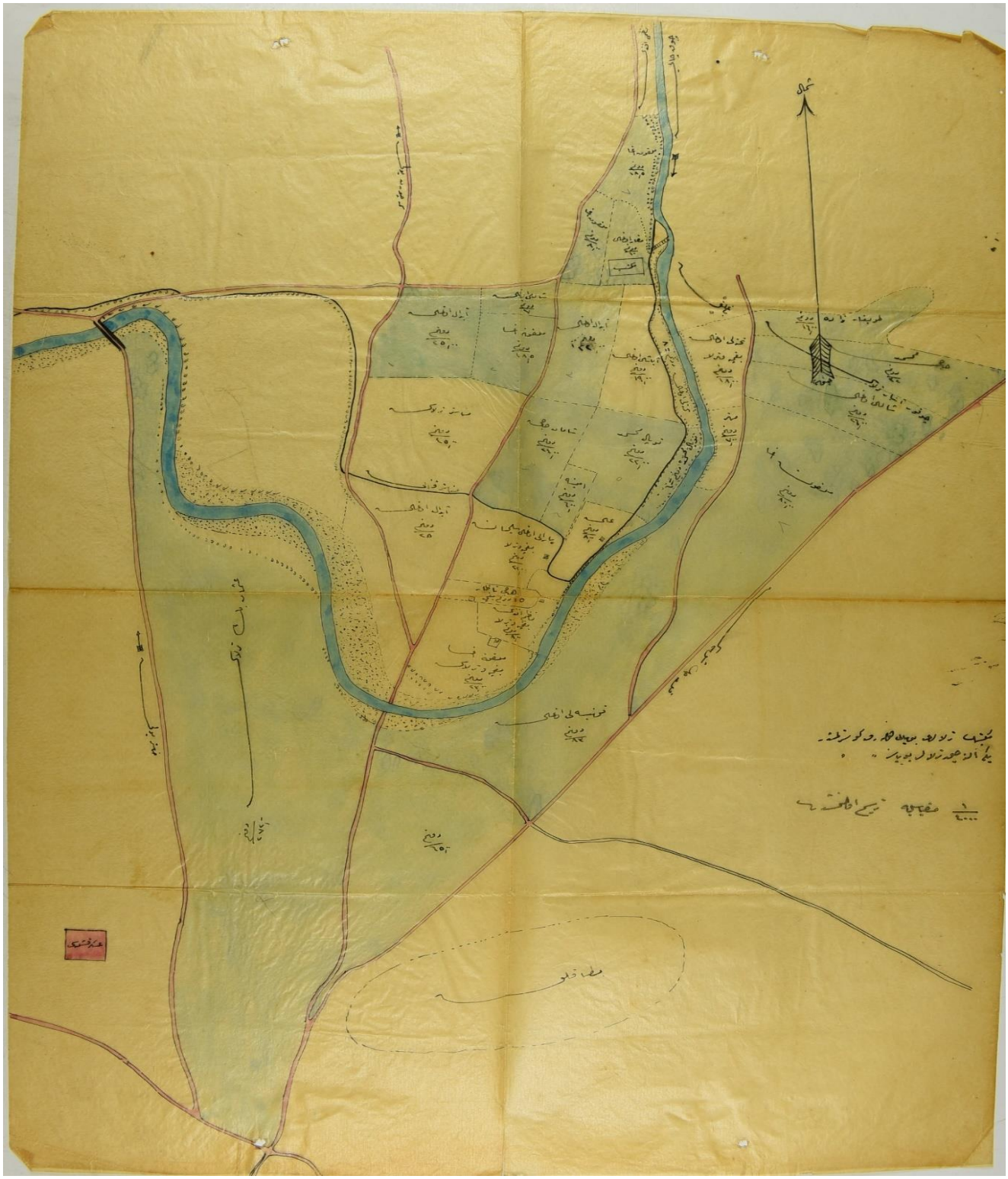
İ.AZN.00059.00044.004

EK 21: Ecole de Freres dö la Doctrine Chretienne Fransız Mektebi[1369]

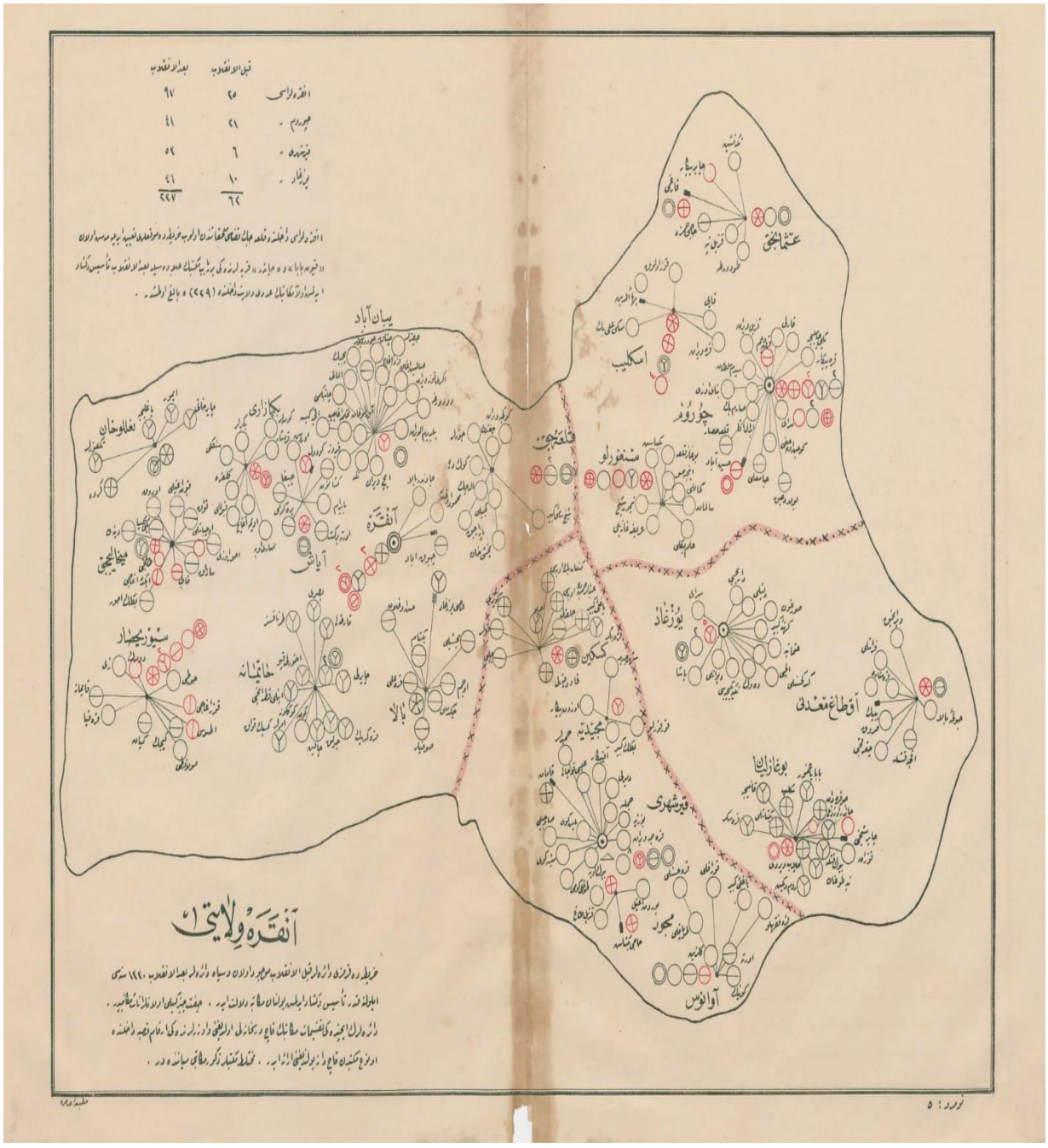

[1369] http://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-6.html (Erişim Tarihi:15.03.2018)

EK 22: Ankara Numûne Çiftliği, Ziraat ve Çoban Mektebi'nin mevcut tarlasına (boyalı) ek olarak alınacak tarlaları (boyasız) gösteren harita

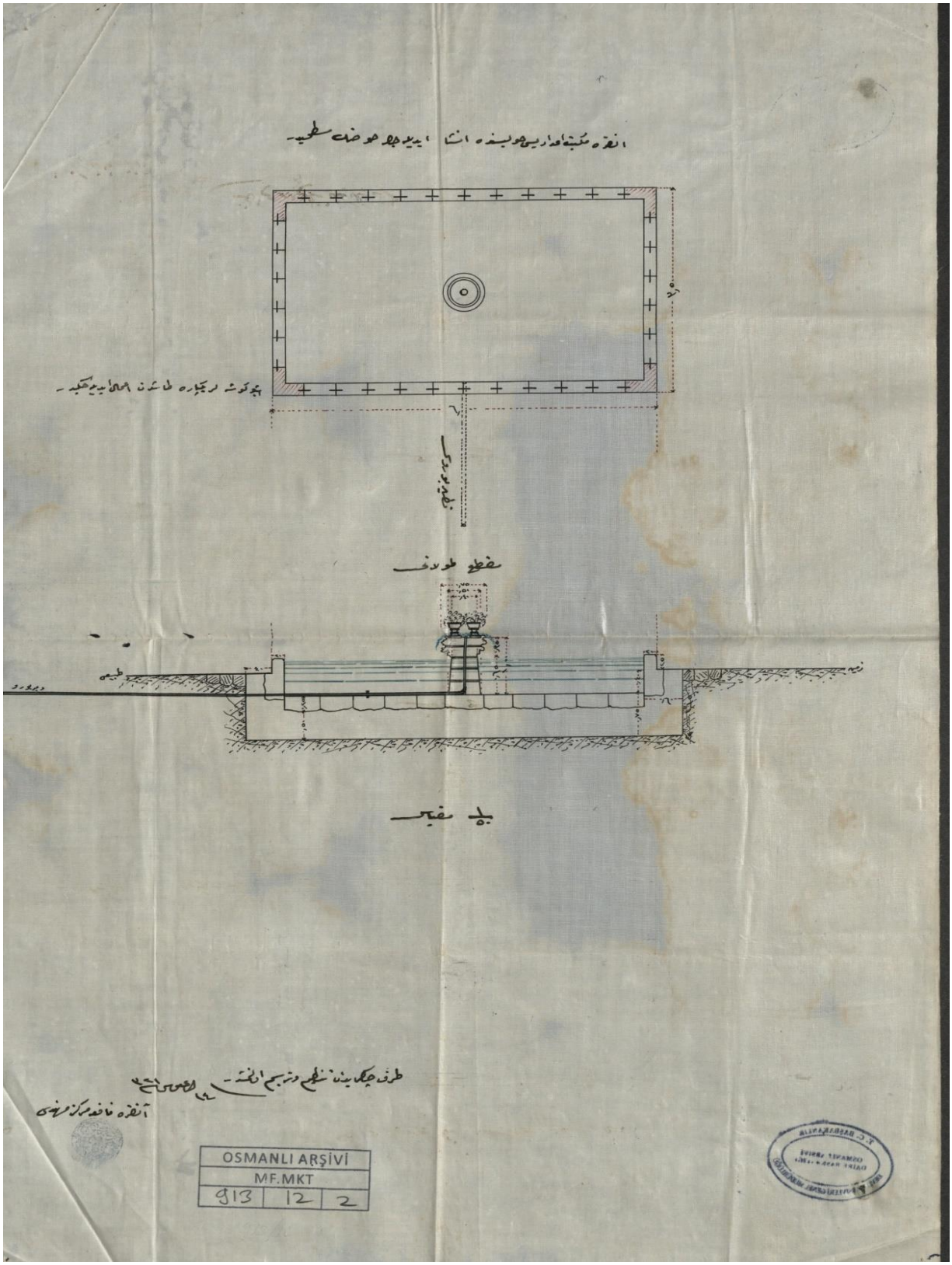

EK 23: 1914 Yılına Kadar Ankara Vilâyeti'nde Açılmış Olan Mektepler[1370]

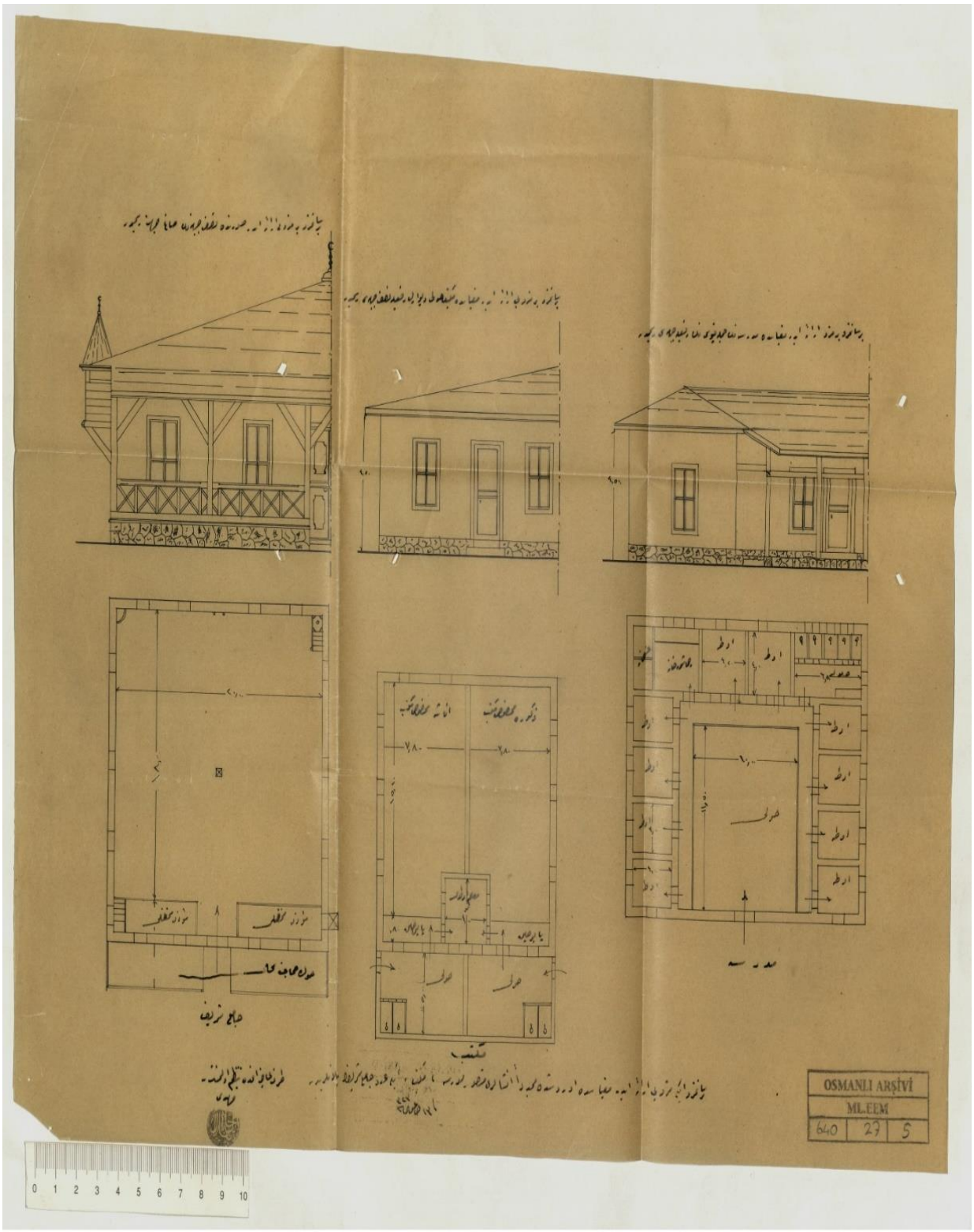

[1370] 1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası

EK 24: Ankara İdâdî Mektebi'nin Havlusuna Yapılacak Olan Havuzun Planı

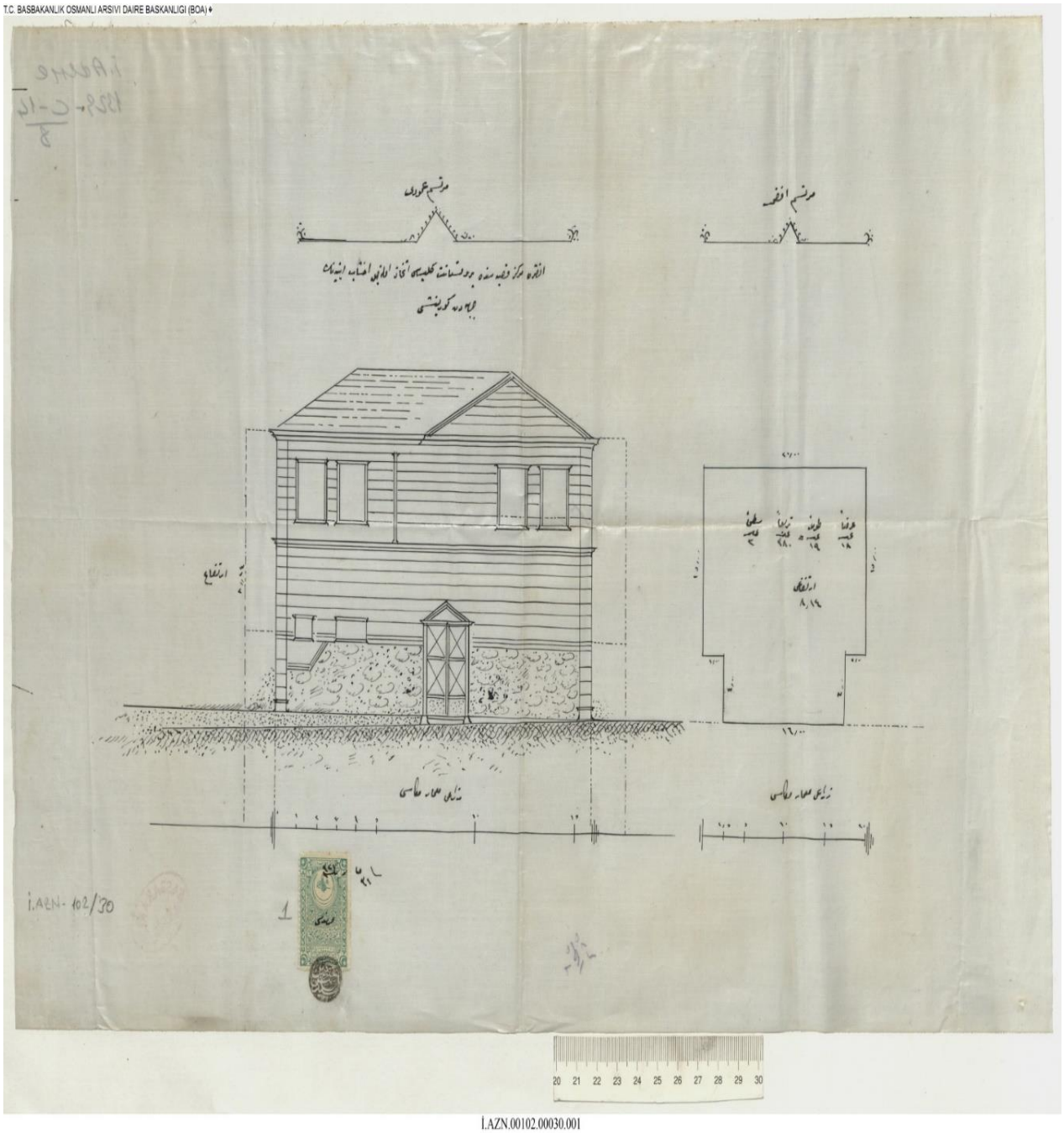

EK 25: Ayaş Kazası Bağlı Uruş Kasabasında Bulunan İbtidâî Mektebi, Medrese ve Camii Planı

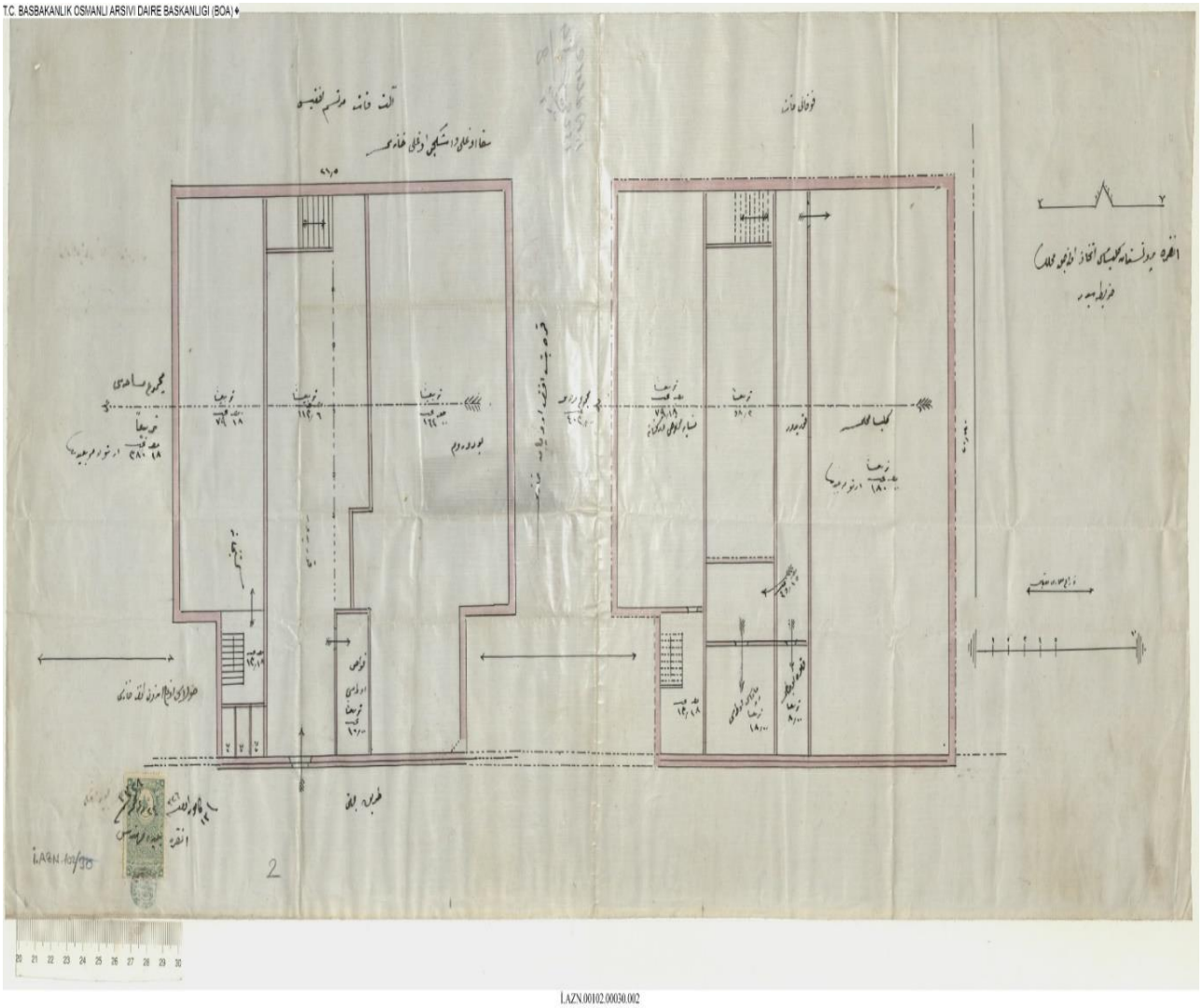

ML.EEM.00640.00027.005

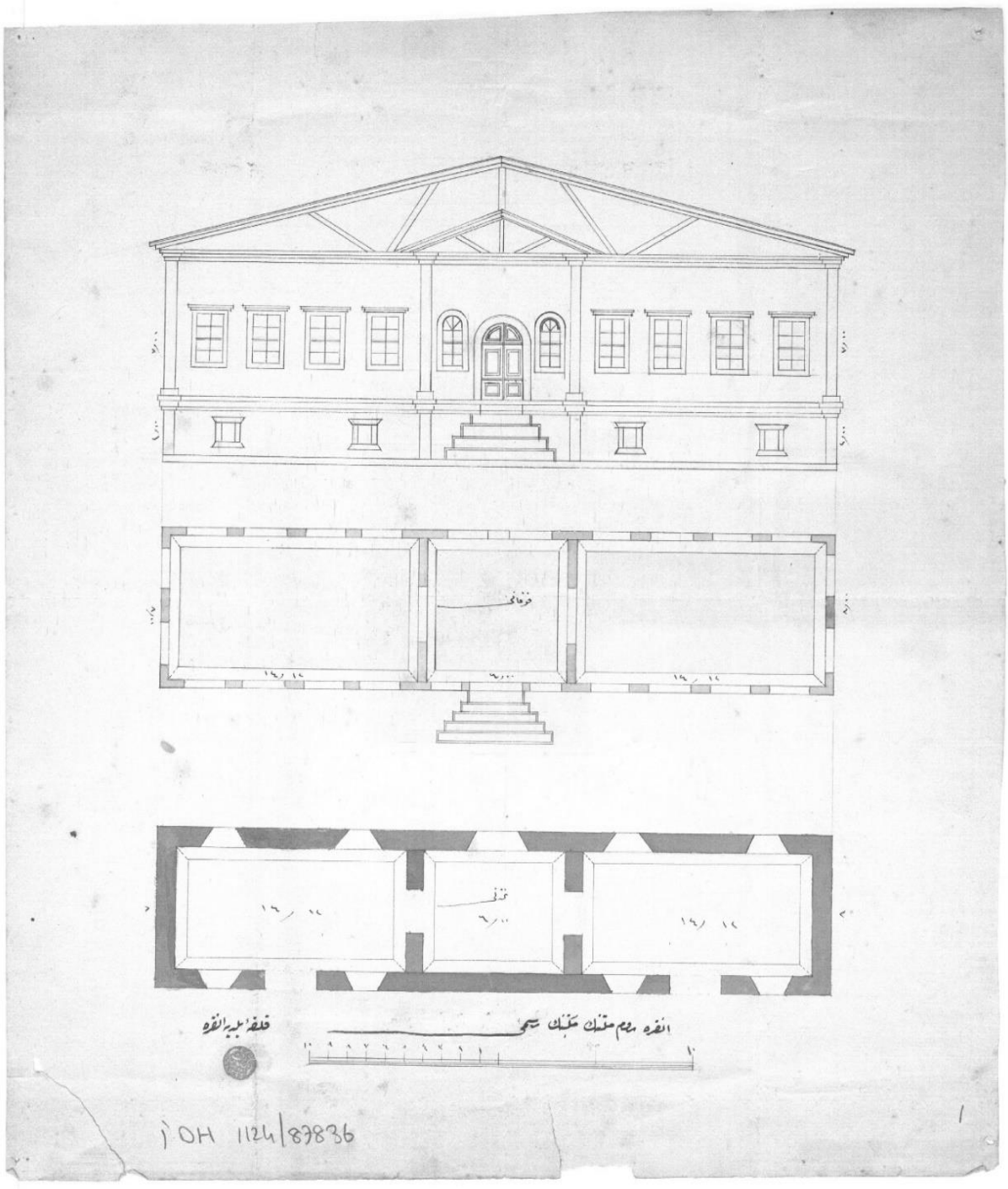
EK 26: Ankara'nın Kurt Mahallesi'nde Protestan Cemaati tarafından satın alınan evin mabed ve mektep haline getirilmesi için hazırlanılan plan

EK 27: Ankara'nın Kurt Mahallesi'nde Protestan Cemaati tarafından satın alınan evin mabed ve mektep haline getirilmesi için hazırlanılan plan

EK 28: Ankara'da bulunan Rum milleti için Ankara'nın Gayrimüslim Cesmendi Mahallesi'nde yapılan mektep

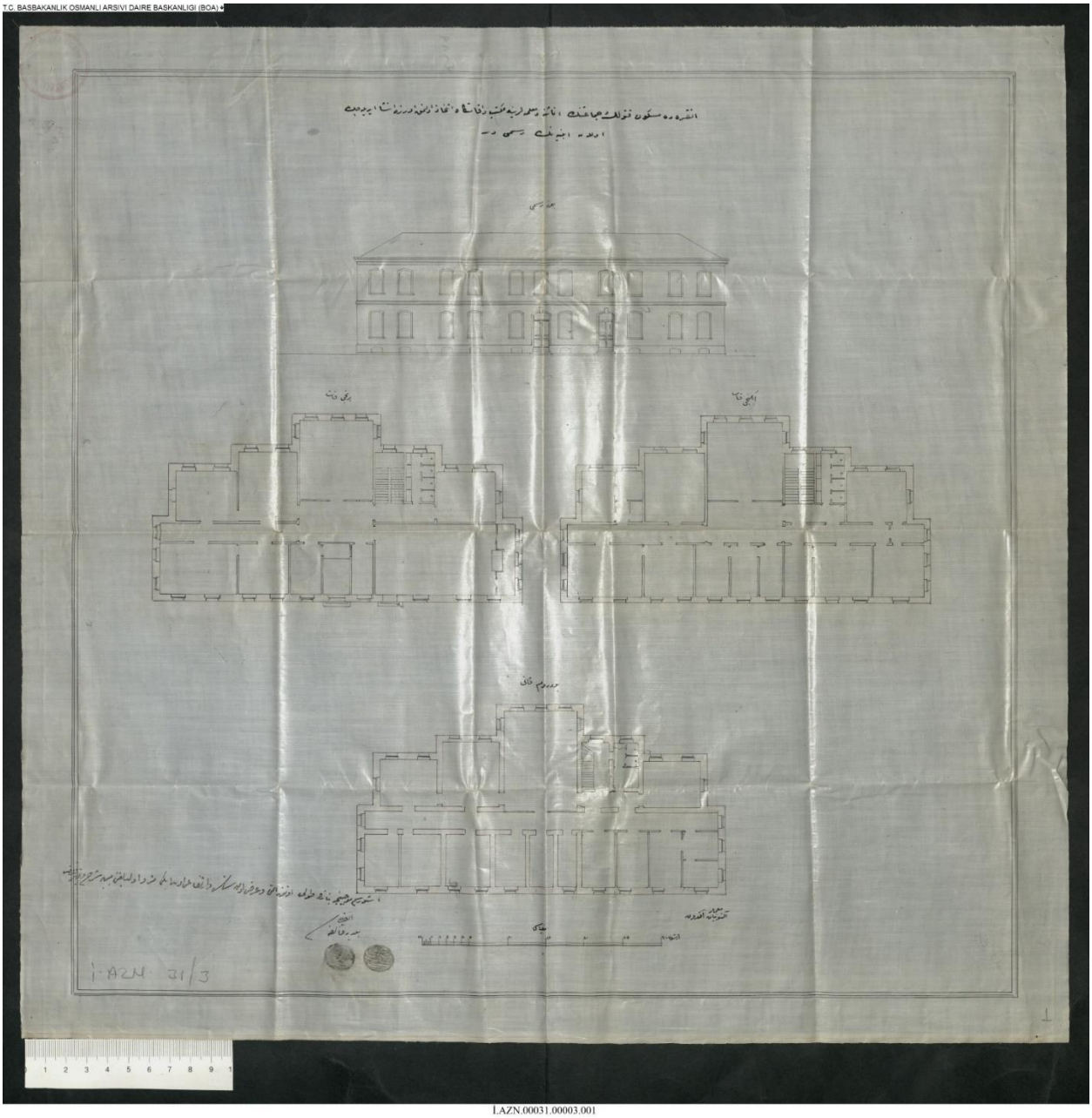
İ.DH.01124

EK 29: Ankara Rum Mektebi Muallim ve Talebeleri[1371]

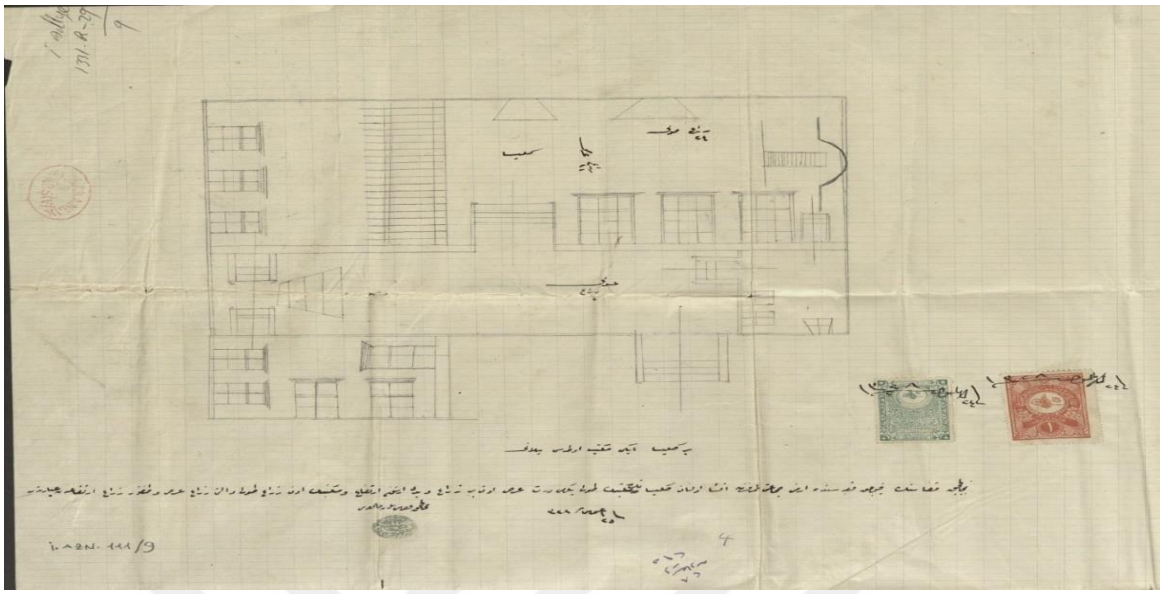

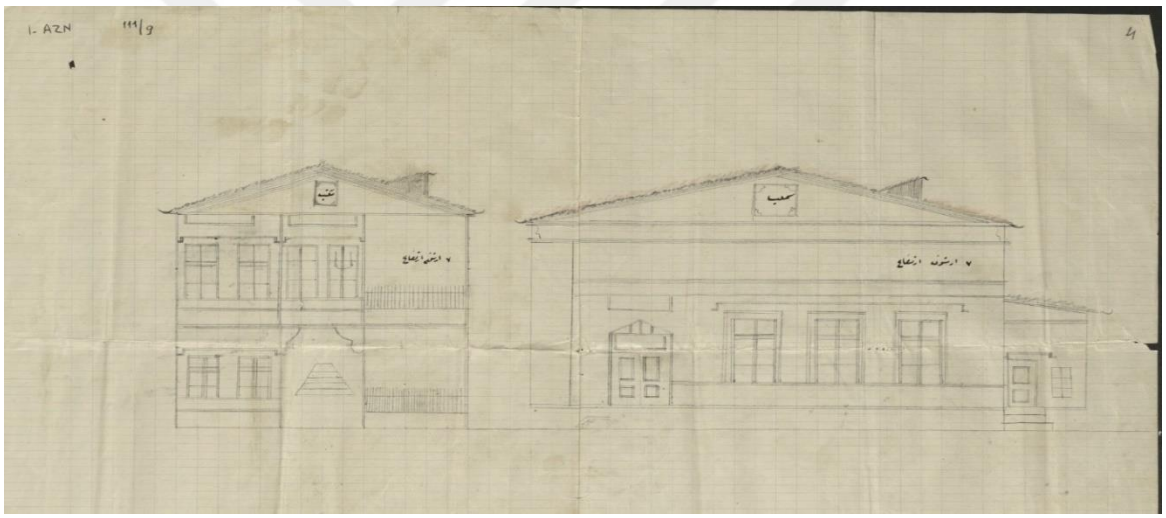
[1371] Taylan Esin-Zeliha Etöz, **1916 Ankara Yangını Felaketin Mantığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

EK 30: Ankara Katolik İnas Mektebi Muallimlerine Mektep ve İkametkah Olarak Yapılacak Olan Binanın Resim ve Planı

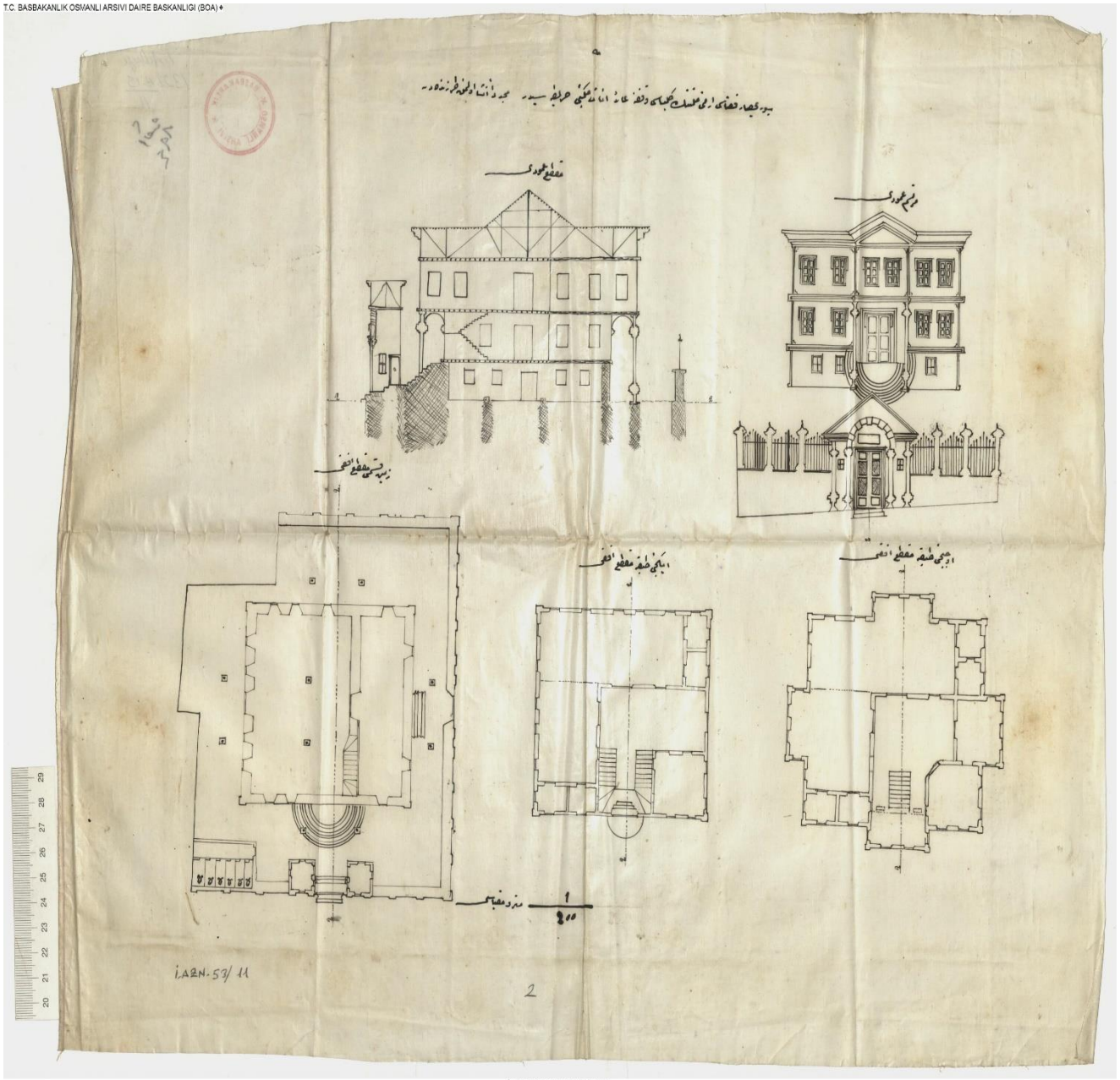

EK 31: Mihallıççık Kazası Kuyucak Kasabası Ermeni Mektebi ve Kilisesinin Planı

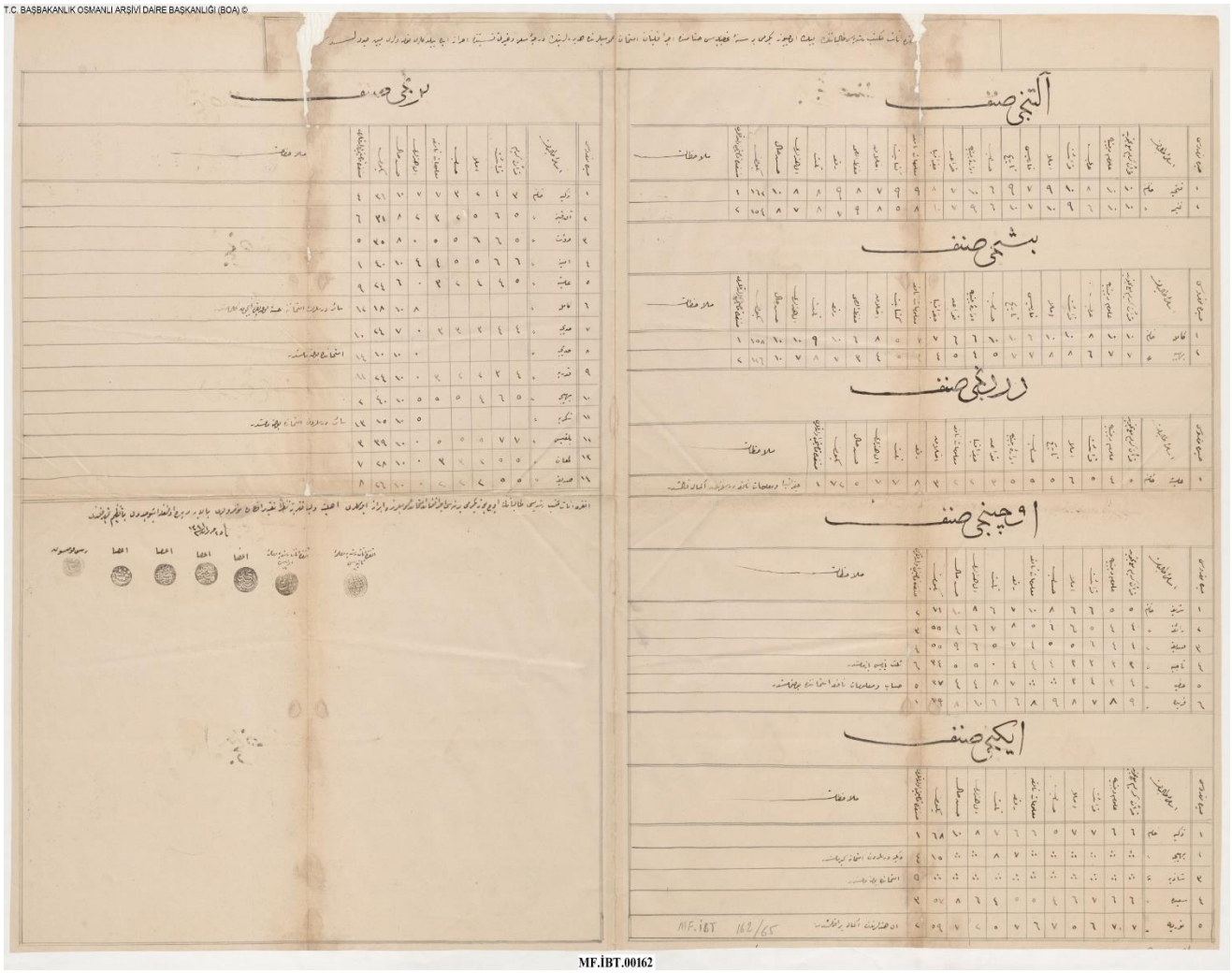
EK 32: Sivrihisar Ermeni Kız Mektebi'nın Planı

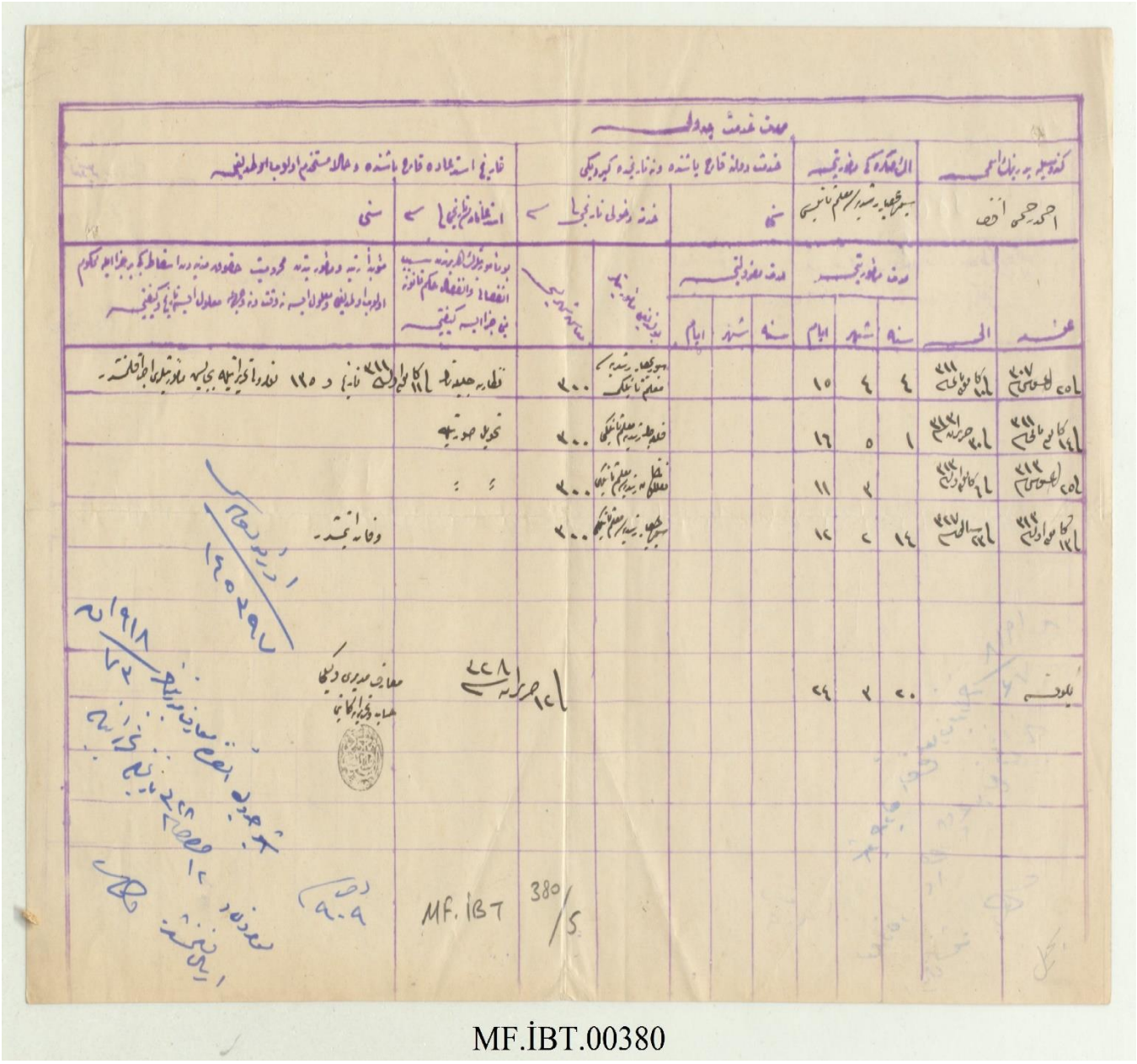
EK 33: Kalecik Kazası Rüşdiye Mektebi Muallimlerinin Maaşlarına Mahsus Bordro

EK 34: Ankara Kız Rüşdiye Mektebi'nin 1905 Yılına Ait İmtihan Cetveli

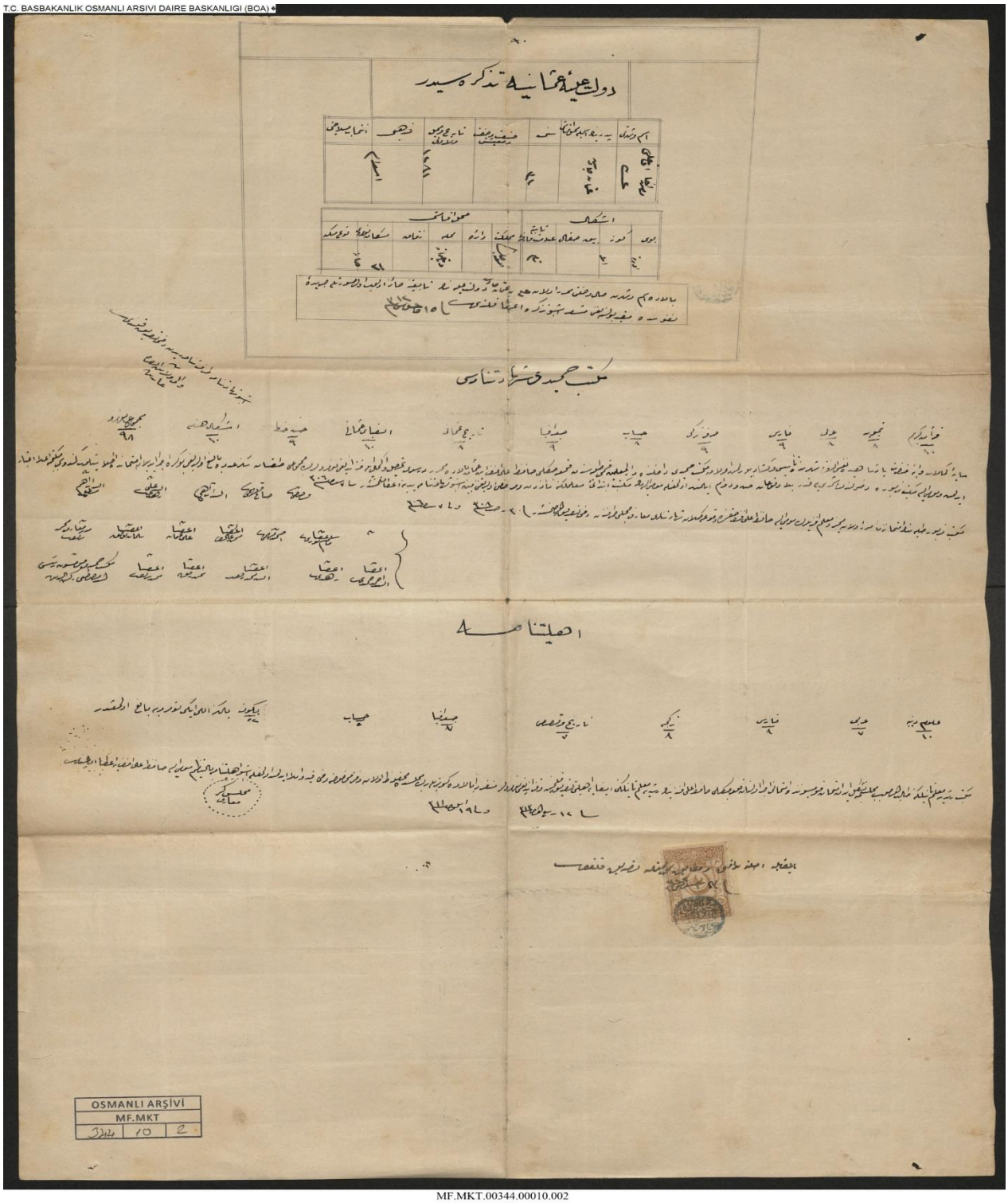

EK 35: Vefat Eden Sivrihisar Rüşdiyesi Muallim-i Sanisi Ahmed Rahmi Efendi'nin Hizmet Cetveli

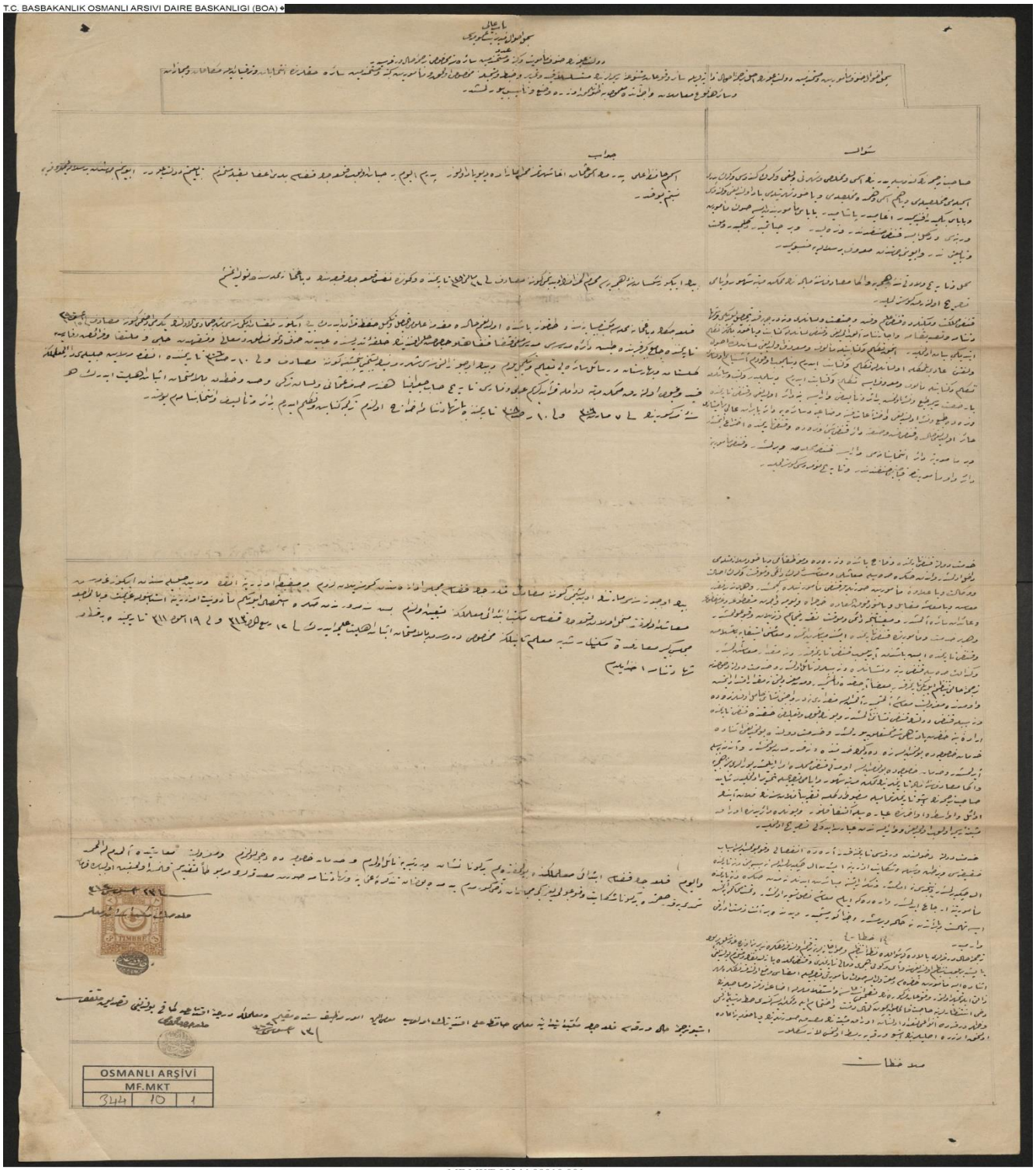
MF.İBT.00380

EK 36: Çubukabad Rüşdiye Mektebi muallimliğine tayin olunan Kalecikli Hafız Ali Efendi'nin Ankara Hamidi Dârülmuallimîn-i İbtidâî'nden Aldığı Şehatnamesi

MF.MKT.00344.00010.002

EK 37: Kalecik İbtidâî Mektebi'nde muallim olan Hafız Ali Efendi'nin Çubukabad Rüşdiye Mektebi muallimliğine tayin olunması için girdiği sınav evrakı

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT
344 | 10 | 1

MF.MKT.00344.00010.001